BRONIUS KVIKLYS

LIETUVOS BAŽNYČIOS

CHURCHES OF LITHUANIA

3

Kauno arkivyskupija

LIETUVOS BAŽNYČIOS / CHURCHES OF LITHUANIA*
III tomas: Kauno arkivyskupija / Vol. III: The Archdiocese of Kaunas

By BRONIUS KVIKLYS

Published by Lithuanian Library Press, Inc.
Copyright © 1983 by BRONIUS KVIKLYS
Library of Congress Catalog Card No. 80-80194

ISBN 0-932042-52-X

* For English Introduction see page 7

LIETUVOS BAŽNYČIOS

III tomas

Kauno arkivyskupija

BRONIUS KVIKLYS

AMERIKOS LIETUVIŲ BIBLIOTEKOS LEIDYKLA
LITHUANIAN LIBRARY PRESS, Inc.
Chicago, Illinois
1983, „Aušros“ metai

Kauno arkivyskupija yra III tomas iš LIETUVOS BAŽNYČIŲ serijos leidžiamų knygų

Architektūriniai tekstai:
Dr. inž. Jurgis Gimbutas

Redakcija:
Kun. Viktoras Dabušis
Bronius Kviklys
Juozas Mažeika
T. Anicetas Tamošaitis, SJ
Kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC

Redakcijos artimi talkininkai:
Vysk. Vincentas Brizgys, Nijolė Gražulienė,
T. Algimantas Kezys, SJ, Vincas Lukas

Žemėlapis:
Albinas Karnius

Spaudai paruošė ir išleido:
Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla / *Lithuanian Library Press, Inc.*
3001 W. 59th St., Chicago, IL 60629, USA

Dailininkas ir techninis redaktorius:
Petras Aleksa

Tiražas 1500 egzempliorių

Spaudė **M. Morkūno** spaustuvė
Tekstą rinko **Aleksandras Pakalniškis, Jn.**
Įrišo **Zonne Bookbinders, Inc.**

„KAUNO ARKIVYSKUPIJĄ" IŠLEIDŽIANT

Vyskupijos centru Kaunas buvo nuo 1864 metų, kai čia rusų valdžios įsakymu buvo atkeltos Žemaičių vyskupijos įstaigos. 1926.IV.4 įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją, Kaunas virto metropoline arkivyskupija. 1941 m. jai priklausė 91 parapijinė, 31 filijinė bažnyčios, 34 kitos bažnyčios bei oratorijos, turinčios nuolatinius kunigus, 84 koplyčios tik kai kuriomis progomis kunigų aptarnaujamos. Taigi iš viso 240 šventovių.

Pokario metais okupantai uždarė Kauno mieste ir priemiesčiuose 11, provincijoje 12, taigi iš viso 23 bažnyčias. 8 bažnyčios buvo apgriautos karo metu. Buvo sustabdytas visų oratorijų bei koplyčių veikimas. Filijinės bažnyčios buvo perorganizuotos į parapijines. 1982 m. arkivyskupijoje buvo 122 veikiančios bažnyčios, tačiau daugiau kaip 20 jų neturėjo nuolatinio kunigo.

Buvo uždaryti visi vyrų ir moterų vienuolynai, sustabdyti katalikiški laikraščiai, uždraustos leisti knygos, nusavinti bažnyčių parapijiniai pastatai, uždarytos katalikiškos mokyklos, prieglaudos, senelių namai, nusavinta parapijų žemė ir kitas turtas. Okupacinės valdžios įsakymu dekanatų skaičius sumažintas — buvo 10, palikti tik 6. Suvaržyta kunigų seminarijos veikla.

1940 m. arkivyskupijos sielovadoje dirbo 368 kunigai ir keli šimtai vyrų ir moterų vienuolių. Bolševikams 1944 m. užimant Lietuvą, į Vakarus pasitraukė 70 kunigų ir abudu vyskupai. Nuo 1944 m. arkivyskupija valdoma nebe ordinarų, bet valdytojų.

Bolševikai nužudė ar koncentracijos sstovyklose nukankino 16 kunigų, kalėjimuose ar kacetuose kentėjo 43 kunigai ir 10 klierikų. Suvaržius seminarijos veiklą, kunigų prieauglis labai mažas. Taigi 1982 m. pradžioje Kauno arkivyskupijoje tebuvo 155 kunigai, iš kurių tik 102 dirbo parapijose; kiti 53 — senyvo amžiaus, altaristai, ligonys bei invalidai.

Šiame „Lietuvos bažnyčių" veikalo III tome aprašyta Kauno arkivyskupijos 150 bažnyčių ir 50 didesnių koplyčių bei oratorijų, o taip pat kai kurie kiti religiniai objektai: kapinės, varpinės, paminklai, Kryžių kalnas ir kt.

Autorius prie kiekvienos bažnyčios aprašymo išsamios bibliografijos neteikia, tačiau knygos gale nurodoma literatūra, šaltiniai ir asmenys, suteikę kai kurių žinių ar nuotraukų.

Ir šiame, kaip ir kituose tomuose, daug dėmesio kreipiama iliustracinei knygos daliai. Didžioji dalis nuotraukų padarytos specialiai šioms knygoms ar gautos iš privačių asmenų. Gal apie 85% visų fotografijų skelbiamos spaudoje pirmą kartą.

Nemaža vietos paskirta bažnyčių bei koplyčių architektūriniams aprašymams, kuriuos parašė ne knygos autorius, o jo šiam reikalui pakviestas šios srities žinovas — inžinerijos daktaras Jurgis Gimbutas.

Taigi ši knyga nėra vieno autoriaus darbo vaisius. Ją ruošiant vienu ar kitu būdu talkino apie 100 asmenų, gyvenančių įvairiuose pasaulio kraštuose, okup. Lietuvą įskaitant. Kaip nuoširdus ryšininkas tarp autoriaus ir Kauno arkivyskupijos kunigų išeivijoje uoliai talkino kun. Viktoras Dabušis, perskaitęs šios knygos vieną korektūrą, padėjęs telkti lėšas.

Knygos rankraštį visą ar atskirais skyriais peržiūrėjo ir savo pastabas pateikė: vysk. Vincentas Brizgys, kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC, kun. Viktoras Dabušis, kun. Stasys Yla. Kalbos reikaluose talkino kun. Anicetas Tamošaitis, SJ. Daug padėjo Juozas Mažeika, Jonas Dainauskas, kun. Pijus Brazauskas, dail. Vincas Lukas. Nijolė Gražulienė išvertė į anglų kalbą knygos turinio santrauką, Albinas Karnius nubraižė arkivyskupijos žemėlapį.

Knygą meniškai apipavidalino jos techninis redaktorius dail. Petras Aleksa, o išleido Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla. Jos išleidimą dviem tūkstančiais parėmė Petronelė Strumskienė, o tūkstantinėmis aukomis: Anicetas Grigaliūnas, kun. Simonas Morkūnas, kun. Jonas Ruokis. Vienas okup. Lietuvoje gyvenąs skaitytojas, susižavėjęs „Lietuvos bažnyčių" knygų leidimo projektu, atsiuntė savo auką. (Šių ir kitų aukotojų pavardės skelbiamos knygos gale).

Kad knyga yra gražiai atspausdinta, nuotraukos aiškios ir ryškios — nuopelnas dr. Mykolo Morkūno ir jo spaustuvės darbuotojų: dail. Zinos Morkūnienės, Klemento Dėdelos, Henrietos Vepštienės. Knygos tekstą surinko Aleksandras Pakalniškis, Jn.

Visiems, vienu ar kitu būdu talkinusiems, priklauso nuoširdi autoriaus padėka.

Čikaga, 1983 metai

BRONIUS KVIKLYS

CHURCHES OF LITHUANIA: THE ARCHDIOCESE OF KAUNAS
Introduction

The papal bull "Lituanorum gente" issued by Pope Pius XI established the Archdiocese of Kaunas on April 4, 1926. According to a plan proposed by Archbishop Jurgis Matulevičius-Matulaitis, the long-lived Diocese of Žemaitija (created in 1417) was partitioned into the dioceses of Telšiai and Panevėžys and the Archdiocese of Kaunas. The city of Kaunas itself had been the center of operations of the Diocese of Žemaitija since 1864.

Shortly before Lithuania lost its independence, in 1940 there was a total of 240 Roman Catholic houses of worship in the archdiocese: 91 parochial churches; 31 affiliated, rector-headed churches with resident priests; 34 churches and oratories which also had full-time priests; and 84 chapels in which services were held only on special occasions.

Eight of these churches were destroyed during World War II, and a dozen were damaged. Most were rebuilt in the postwar years, but since the war the Soviets have closed twenty-three churches in the city of Kaunas and outlying areas and put a stop to the practice of religion in the chapels and the oratories. All extant affiliated churches were reorganized into parishes. In 1982 there were 122 operative churches in the Archdiocese of Kaunas, but, regrettably, more than twenty lacked a full-time priest.

The Soviets also closed all the convents and the monasteries. They dissolved all religious societies and shut down the religious press. Parochial lands were confiscated, together with the churches and the other buildings. Use of the churches was permitted only upon payment of burdensome fees. All Catholic schools were closed. Also closed were orphanages and nursing homes supported by parishes or religious societies. The Soviets even forced the reorganization of the archdiocesan administration. Only six deaneries were permitted instead of the previous ten. Priests were hampered in the performance of their priestly duties, and their travel was restricted. Very limited quotas were imposed upon the number of candidates accepted into the theological seminary. Various restrictions were placed upon religious services, rituals, and preaching, and in general there was harsh suppression of religious freedom.

In 1940 the spiritual needs of the archdiocese's 500,000 Catholics were served by 368 priests and several hundred monks and nuns. As the Soviets began to overrun Lithuania in 1944, more than 70 priests fled to the West. Half of them have already died in exile; none have returned to Soviet-occupied Lithuania. Circumstances also forced Archbishop Juozapas Skvireckas, the Ordinary, and his assistant, Bishop Vincentas Brizgys, to leave the archdiocese; and since mid 1944, the archdiocese has not been ruled by ordinaries but only by ecclesiastical administrators.

Sixteen priests from the archdiocese were either slain or tortured to death in concentration camps by the Soviets. Forty-three prieststs and ten seminarians were incarcerated in Soviet and Nazi prisons and concentration camps. Of the priests who remained in Lithuania, a goodly number have since died of natural causes; however, the number of new priests has not been allowed to increase as needed due to the Soviet-imposed seminary admittance quotas. In addition, Soviet agents constantly attempt to infiltrate the ranks of the priesthood.

As a result, in 1982 there were only 155 priests in the archdiocese. Only 102 of them were actively working in the parishes. Fifty-three priests were elderly, retired, ill, or invalids.

This volume presents a historical overview of the Archdiocese of Kaunas and of its older churches — some date back to the fourteenth and fifteenth centuries. Detailed information is given for 150 churches and chapels, some of which have been closed. Briefer descriptions of fifty other chapels and oratories are included. Also described are several cemeteries, religious monuments, religious paintings, statues, and ritualistic articles of artistic merit. A number of architectural descriptions are provided of churches, belfries, chapels, and churchyard gateways compiled by Jurgis Gimbutas, the holder of a doctorate in engineering.

The following persons graciously aided the author in the preparation of this book: the Most Rev. Vincentas Brizgys; Dr. Jurgis Gimbutas (who wrote the architectural descriptions); the Rev. Dr. Juozas Vaišnora, MIC; the Rev. Viktoras Dabušis; the Rev. Anicetas Tamošaitis; Juozas Mažeika; Jonas Dainauskas; Vincas Lukas; and many others. The schematic map was prepared by Albinas Karnius. Art Director of Production was Petras Aleksa. Printing processes manager was Dr. Mykolas Morkūnas, who was assisted by artist Zina Morkūnienė, Clemente Dedela, and others. Typesetting was by Aleksandras Pakalniškis, Jr.

Translated from the Lithuanian by NIJOLĖ GRAŽULIS

KAUNO ARKIVYSKUPIJA

Kauno arkikatedros — bazilikos vidus 1982 metais.

KAUNO ARKIVYSKUPIJA

Arkivyskupijos įkūrimas

Lietuvos bažnytinė provincija buvo įkurta 1926.IV.4 popiežiaus Pijaus XI aktu (apaštališkąja konstitucija) „Lituanorum gente" (jos pilnas tekstas paskelbtas „Lietuvos bažnyčių" I t., 85—88 psl.).

Bažnytinės provincijos teritorija buvo ano meto nepriklausoma Lietuva, o jos centras — tuometinė laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas. Centrinė (Kauno) vyskupija buvo pakelta akrivyskupija.

Arkivysk. Jurgio Matulaičio planu didžiulė Žemaičių vyskupija buvo padalyta į tris naujas — Kauno, Panevėžio ir Telšių vyskupijas. Iš nepriklausomos Lietuvos pusėje likusių Vilniaus vyskupijos parapijų buvo sudaryta Kaišiadorių vyskupija. Visos šios 4 vyskupijos, kartu su iš senų laikų veikusia Seinų (nuo 1926 m. Vilkaviškio) vyskupija, sudarė vieną Kauno metropoliją. Pagal centrinę vyskupiją (arkivyskupiją) buvo pavadinta ir visa Lietuvos bažnytinė provincija — Kauno arkivyskupijos metropolijos vardu.

Vilniaus arkivyskupija neįėjo į šią sudėtį, ji buvo priklausoma tiesiog nuo Apaštalų Sosto.

Metropolinei Kauno arkivyskupijai buvo priskirti Joniškio, Kauno, Kėdainių, Krakių, Raseinių, Šiaulių, Šiluvos, Ukmergės, Veliuonos ir Žeimių dekanatai, su apie 430.000 katalikų. Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo pabaigoje (1940 m.) Kauno arkivyskupijai priklausė 91 parapija, 31 filija, 34 oratorijos, 84 koplyčios; čia dirbo 298 kunigai, 152 klierikai. Katalikų skaičius siekė 500.000.

Administracija

Nuo įsteigimo dienos Kauno arkivyskupiją valdė bei administravo arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas. Metropolito teisės buvo: saugoti tikėjimo ir doros gyvenimo sritis; žiūrėti, kad kiti vyskupai atliktų savo pareigas; šaukti savo metropolijos vyskupų konferencijas ir joms vadovauti; žiūrėti, kad vyskupai laiku lankytų savo parapijas. Vyskupijai likus be vyskupo ar jam negalint eiti pareigų (mirė, susirgo, atsisakė), jei kapitula nustatytu laiku (nuo prašymo gavimo per 8 dienas) neišsirenka kapitulos vikaro — valdytojo, tai jį paskiria metropolitas, o kapitula, praėjus minėtam laikui, jo rinkti jau nebeturi teisės.

Metropolitas neturėjo ypatingesnių teisių į kitas vyskupijas bei jų vyskupus, kurie buvo pilnateisiai ir lygiateisiai, kaip ir metropolitas savoje. Paprastai metropolitas turi arkivyskupo titulą, bet nebūtinai.

Vyskupijos valdytojo (ordinaro) pagelbininkas vyskupas turi tokias teises, kokios jam įsakmiai suteiktos Apaštalų Sosto, ar kokias jam suteikia vyskupas ordinaras. Ordinaras gali jam pavesti atskiras reikalų sritis bei atskirus darbus. Kauno arkivyskupo pagalbininku 1940.IV.2 buvo nominuotas vysk. Vincentas Brizgys.

Vyskupijos kapitula, kurią sudaro prelatai ir kanauninkai, patariamuoju balsu padeda ordinarui valdyti vyskupiją ir suteikia iškilmingumo liturginėms pamaldoms. Kapitulą steigia Apaštalų Sostas. Vyskupijai likus be ordinaro, jei jo pagelbininkas neturi paveldėjimo teisės (o ją turi ne visada ir ne kiekvienas), kapitula valdo vyskupiją ir, kanonų nustatytu laiku (po žinios gavimo per 8 dienas), išrenka kapitulinį vikarą — valdytoją, kurio teisės yra apribotos kanonų.

1940 m. Kauno bazilikos kapitulą sudarė prelatai (be anksčiau mirusių J. Mačiulio-Maironio, Ad. Dambrausko-Jakšto): Kazimieras Steponas Šaulys, Blažiejus Čėsnys, Stanislovas Jokūbauskis ir Paulius Januševičius; kanauninkai (be anksčiau mirusio A. Aleknos) — Pranciškus Penkauskas, Juozapas Byla, Povilas Dogelis, Stanislovas Ūsoris, Adolfas Sabaliauskas, Stanislovas Sarapas.

Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimo iškilmės Kauno katedroje 1926 m. Kairėje — ark. J. Skvireckas, centre ark. J. Matulevičius-Matulaitis

Iš Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko intronizacijos iškilmių Kaune, 1926.V.13. Aukštieji dvasininkai ir valdžios atstovai. Sėdi (iš k.): prel. Aleksandras Grigaitis, Apaštalų sosto atstovas Monsg. Faiduti, prel. Jonas Maironis, vysk. Kazimieras Paltarokas, vysk. Antanas Karosas, ark. Pranciškus Karevičius, ark. Jurgis Matulaitis, ark. Juozapas Skvirecka, ministeris pirmininkas dr. Leonas Bistras, vysk. Justinas Staugaitis, vysk. Juozapas Kukta, vysk. Mečislovas Reinys; stovi (iš k.): prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, nuo jo kairėn — ministeris prof. Antanas Tumėnas, ministeris dr. K. Jokantas; užpakalyje prel. Maironio ir vysk. K. Paltaroko stovi Kazys Bizauskas, kan. Juozas Tumas-Vaižgantas, dr. J. Ambrozaitis, Magdalena Draugelytė-Galdikienė, šalia jos Liudas Gira

Arkivyskupijos kurija buvo arkivyskupo ordinaro įstaiga, padedanti arkivyskupui tvarkyti ir vykdyti įvairius vyskupijos reikalus bei darbus. Joje buvo generalinis vikaras, oficiolas (tribunolo pirmininkas), kancleris — faktiškasis kasdieninių kurijos darbų ir gyvenimo tvarkytojas, teisingumo bei teisių saugotojas, moterysčių ryšio gynėjas, teisėjai, notaras (vienas ar keli), klebonai patarėjai ir kiti pareigūnai, pagal vyskupijos reikalus, pvz., Katalikų akcijos, mokyklų, vienuolijų ir kitiems reikalams.

Administraciniu požiūriu arkivyskupija buvo suskirstyta į 10 dekanatų. Vienas dekanato kunigas (klebonas) buvo skiriamas to rajono pirmininku — dekanu.

Pokario metais arkivyskupijos valdytojas kan. J. Stankevičius, pagal Sovietų valdžios įsakymą, dekanatus pertvarkė pagal okupacinės valdžios administracinius rajonus. Kauno arkivyskupijoje liko tad šie dekanatai: Joniškio, Kauno, Kėdainių, Raseinių, Šiaulių ir Ukmergės. Panašų dekanatų mažinimą kan. Stankevičius atliko ir savo valdomoje Vilkaviškio vyskupijoje. Kitų vyskupijų valdytojai tokios reformos nedarė, nes vyskupija yra dalijama į dekanatus ne pagal valdžios įsakymus, o pagal kanonų teisę.*

Dekano pareiga — prižiūrėti savo dekanato klebonų darbą, tikrinti bažnytines knygas ir kt. Kartais dekanai yra ir vyskupo patarėjai pastoraciniais klausimais. (Sovietinės okupacijos metu vyskupas, norėdamas paskirti dekaną, turi gauti valdžios sutikimą).

Kunigų suvažiavimai paprastai būdavo šaukiami vyskupo ordinaro iniciatyva ar jo pritarimu. Jie būdavo visos diecezijos arba daliniai, dažnai tik informaciniai. Jų temas dažniausiai nustatydavo ordinaras.

Kauno arkivyskupas ordinaras parapijas vizituodavo pats, o vėliau siųsdavo ir savo pagelbininką. Kiekviena parapija turėjo būti aplankyta ne rečiau kaip kartą per penkerius metus. Vizitacijos tikslas — patikrinti ir pagyvinti bei sutvirtinti tikinčiųjų krikščionišką gyvenimą, patikrinti bažnyčios, parapijinių trobesių būklę, parapijos metrikų knygas ir visą parapijos administravimą. Tokios vizitacijos protokolo (su išvadomis) kopija buvo saugojama vyskupijos archyve, o kita paliekama parapijos archyve.

Metropolijos tribunolas buvo antroji apeliacinė instancija kitų vyskupijų tribunolams, o Metropolijos tribunolo sprendimams antroji instancija buvo kurios nors vyskupijos tribunolas (Kaunui buvo Vilkaviškis). Kauno arkivyskupijoje buvo ir daugiau kanoniškųjų institucijų bei pareigūnų.

Vienuolijos

Greta parapijų ir religinių organizacijų, Kauno arkivyskupijoje gyvai reiškėsi ir labai naudingą darbą atliko vyrų ir moterų vienuolijos, įsikūrusios įvairiose vietovėse, besireiškiančios religinio bei dvasinio auklėjimo, mokymo bei švietimo, kultūrinio gyvenimo, labdaros srityse.

Vyrų vienuolijos. 1923 m. Kaune buvo atkurti jėzuitai — Jėzaus draugija. Jiems buvo grąžintos nuosavybės prie Rotušės aikštės. Čia buvo jų provincijos centras, bažnyčia, aukšto mokslinio lygio gimnazija (kolegija), mokinių bendrabutis. Jėzuitai dar leido „Žvaigždės" žurnalą, religinio turinio knygas, vedė rekolekcijas bei misijas. Pagryžuvyje (žr. toliau atskirą aprašymą) buvo jų naujokynas, vieša koplyčia. Vėliau Šiauliuose buvo įkurta jėzuitų rezidencija ir maldos namai.

Marijonų vienuolija (centras Marijampolėje) Kaune pradėjo kurtis 1921 m. Jie gavo Šv. Gertrūdos (Šaričių) bažnyčią, pasistatė reikiamus pastatus, įkūrė bendrabutį pasauliečių ir vienuolių reikalams. Kaune buvo įkurdintas iš Marijampolės atkeltas Filosofijos institutas, sutelkta gera biblioteka. Ukmergėje marijonai administravo Švč. Trejybės bažnyčią, turėjo savo namus.

Domininkonų provincijos centras buvo Raseiniuose. Čia jie 1932 m. atgavo senuosius vienuolyno pastatus, vedė parapiją, aktyviai reiškėsi religinėje veikloje, labdaroje.

Saleziečių centras buvo Vytėnuose (žr.), kur jie įsteigė savo vienuolyną. Kaune vedė Švč. Trejybės parapiją, Vaikelio Jėzaus prieglaudą ir amatų mokyklą Vilijampolėje.

Kapucinai įsikūrė 1934 m. Petrašiūnuose, pastatė mūrinę bažnyčią, įkūrė ir administravo parapiją, leido religinio turinio „Liurdo" žurnalą. Kitas jų vienuolynas buvo Šiauliuose.

* Paragr. 217, 1. Šioje knygoje, aprašant parapijas, laikomasi senosios, Bažnyčios nustatytos priklausomybės dekanatams tvarkos.

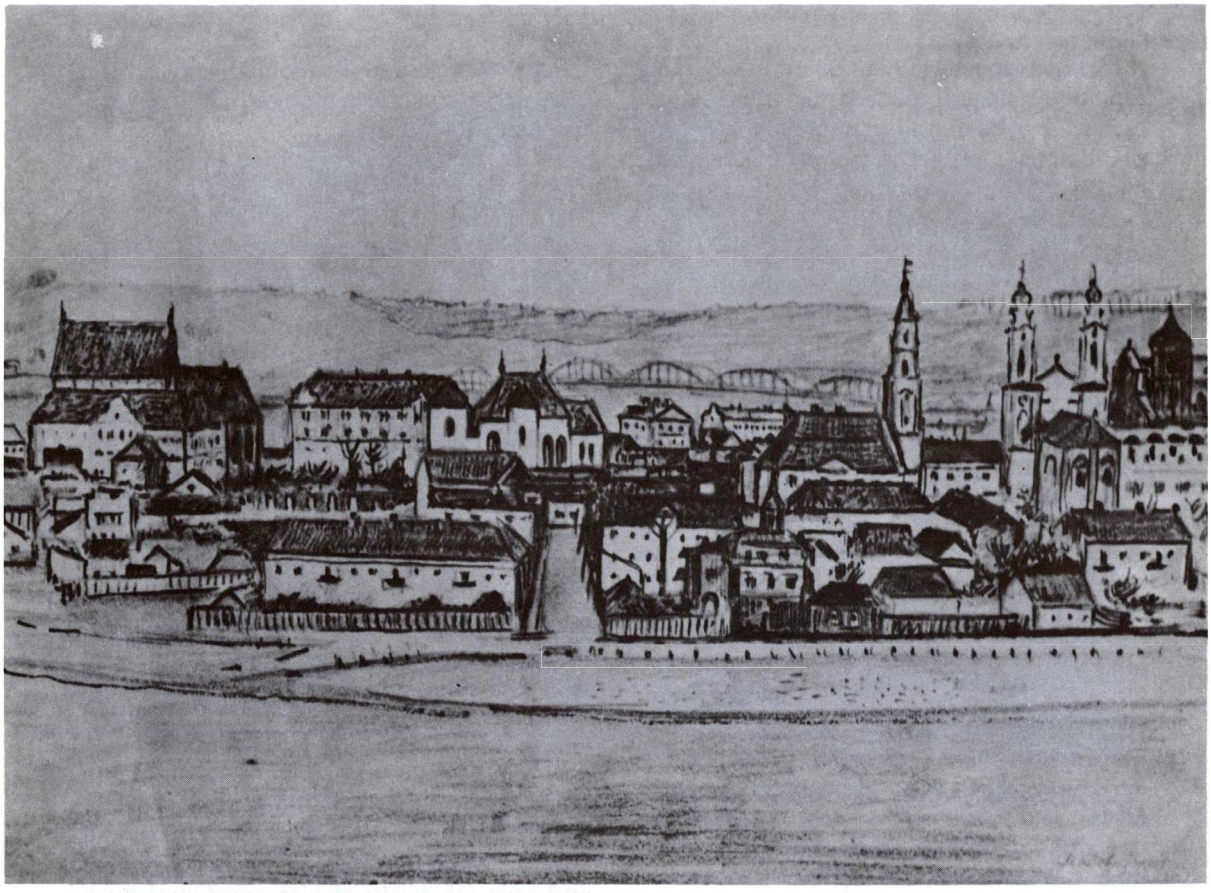

Kauno senamiestis ir jo bažnyčios (M. Dabužinskio piešinys)

Moterų vienuolijos. Šv. Benedikto seserys buvo seniausia moterų vienuolija Kaune, įkurta XVII a. pradžioje. (Žr. Šv. Mikalojaus bažnyčios Kaune aprašymą). Nepriklausomybės metais jos administravo minėtą bažnyčią, vedė vaikų darželį, bažnytinių rūbų dirbtuvę, siuvimo kursus. Kiti jų namai su vieša koplyčia buvo Kačioniškyje. Joniškyje jos vedė senelių prieglaudą, vaikų darželį.

Seserų kotryniečių centrinis vienuolynas buvo Krakėse (žr.). Čia jos vedė Nepilnamečių mergaičių auklėjimo įstaigą; Ukmergėje — pradžios mokyklą ir vaikų darželį, dirbo senelių prieglaudoje; Karmėlavoje vedė žemės ūkio mokyklą; Kaune dirbo Šv. Luko ligoninėje, senelių prieglaudoje, Kurčių-nebylių institute, senelių prieglaudoje Šančiuose, tvarkė Šv. Zitos ligoninę, Liaudies namus. Be to, dirbo prieglaudose Kelmėje, Kulautuvoje, Radviliškyje ir kitur.

Šv. Kazimiero seserys, atvykusios iš JAV-bių, pradėjo kurtis 1920 m. Jos gavo ir administravo „Saulės" rūmus, kuriuose įkurdino ir vedė vaikų darželį, mergaičių pradžios mokyklą, gimnaziją, mokinių bendrabutį. A. Panemunėje vedė vaikų darželį ir pradžios mokyklą. Petrašiūnuose — senelių prieglaudą ir vaikų darželį. Pažaislyje turėjo vienuolyną, paminklinę bažnyčią, dirbo pradžios mokykloje. Pažaislyje buvo ir jų vienuolijos centras.

Seserys širdietės (Švč. Jėzaus Širdies seserų kongregacija) Kaune vedė pradžios mokyklą, mergaičių gimnaziją, siuvimo kursus. Šiauliuose buvo jų noviciatas, pradžios mokykla, bažnytinių rūbų dirbtuvė, darbo namai; Jurbarke — mergaičių konviktas, vaikų darželis.

Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo seserys (centras Marijampolėje) Kaune turėjo savo studijų namus.

1934 m. Eucharistinio kongreso Kaune eigą seka. Iš k.: Respublikos prezidentas Antanas Smetona, Sofija Smetonienė, ark. Juozapas Skvireckas ir kt.

Seserys pranciškietės Kaune laikė uždarus rekolekcijų namus, studenčių bendrabutį su valgykla, du vaikų darželius.

Seserys elzbietietės turėjo savo namus Kaune ir Jurbarke.

Visos minėtos vyrų ir moterų vienuolijos pokario metais buvo Sovietų Sąjungos okupacinės valdžios uždarytos, pastatai ir kitas turtas nusavinti, veikusios institucijos likviduotos.

Katalikiškos draugijos

Bažnytinė veikla Kauno arkivyskupijoje, be parapijų, reiškėsi dar katalikiškomis draugijomis ir per spaudą. Visam šiam darbui vadovauti buvo įkurtas Katalikų veikimo centras (KVC). Tai pasauliečių katalikiškosios akcijos organizacija, veikusi vyskupų nurodymais. KVC pradėjo veikti jau kuriantis nepriklausomai Lietuvai, 1919 m. Į jo kompetenciją įėjo visos Lietuvos katalikų veiklos koordinavimo ir vadovavimo reikalai. KVC vadovybę sudarė Episkopatas ir suvažiavimas. Jo vadovybėje buvo 13 asmenų. Struktūroje buvo 4 pagrindinės organizacijos: vaikų, jaunimo, vyrų ir moterų. Be jų dar buvo daug kitų, šalutinių, religinių, blaivybės, meno, sporto, profesinių organizacijų.

Vaikams 1921 m. buvo įsteigta Angelo Sargo sąjunga, globojama Liet. katalikų Blaivybės draugijos. Jos tikslas buvo 7—15 m. amžiaus vaikams įdiegti tvirtą tikėjimą, tėvynės meilę, dorus papročius, blaivybės jausmą. Sąjunga turėjo padalinius visose parapijose, jai priklausė apie 50.000 narių.

Jaunimas buvo telkiamas į „Pavasario" sąjungą, kurios veikimo pradžia siekia 1907—1914 m., nors „Pavasario" vardas pradėtas vartoti nuo 1919 m. Veikla reiškėsi religine, tautine, visuomenine ir kultūrine linkme. 1940.VI.15, prieš uždarant „Pavasario" federaciją, joje buvo 615 mergaičių ir 618 vyrų kuopų su apie 70.000 narių.

Mokslus einantis lietuviškasis jaunimas buvo buriamas į Ateitininkų federaciją, susidedančią iš 3 sąjungų — Moksleivių, Studentų ir Sendraugių. Vytauto Didžiojo universitete veikė 12 Ateitininkų korporacijų.

Katalikai vyrai buvo organizuojami į Katalikų Vyrų sąjungą, moterys — į Katalikių Moterų draugiją. Nemažas dėmesys buvo kreipiamas į tautos blaivinimo reikalus. Jau

Iš Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimo 550 m. jubiliejinių iškilmių Karo muziejuje Kaune, 1938.V.29. Centre sėdi prez. Antanas Smetona, ark. J. Skvireckas, aukšti valdžios pareigūnai, dvasininkai, kariuomenės atstovai

Religinė procesija Kaune, 1934 m. Eucharistinio kongreso metu

Šv. Zitos draugijos namai Kaune, pastatyti prieš I pasaulinį karą

1908 m. Kaune veikė Liet. katalikų Blaivybės draugija; 1919 m. ji atgaivinta. 1931 m. ji turėjo 169 skyrius su apie 16.000 narių. Be to, apie 8000 „Pavasario" s-gos narių priklausė Blaivybės sekcijoms. Vytauto Didžiojo universitete veikė atskira Studentų ateitininkų abstinentų korporacija „Narsa". 46-iose moksleivių kuopose buvo blaivybės sekcijos. Prie KVC įsteigta Blaivybės žinyba. Sporto sekcijos buvo „Pavasario" s-gos skyriuose, o Kaune sėkmingai veikė Lietuvos Gimnastikos ir Sporto federacija — LGSF.

Labdaros draugijos — Šv. Vincento Pauliečio, Vaikelio Jėzaus, Krikščioniškosios meilės sudarė savo sąjungą „Karitas". Buvo steigiamos ir išlaikomos senelių prieglaudos, organizuojama socialinė globa.

Švietimo ir mokymo srityje reiškėsi Lietuvių Katalikų mokslo akademija, Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga, Lietuvos Katalikų Universitetui remti daugija, tebeveikė ir „Saulės" draugija. Daugelyje Lietuvos vietovių buvo įsteigti ir veikė Vyskupo M. Valančiaus liaudies universitetai.

Grynai religinės organizacijos buvo: Švč. Sakramento brolija, Gyvojo Rožančiaus draugija, Šv. Vardo draugija, Vyrų Apaštalavimo sąjunga, Šv. Cecilijos, Šv. Zitos, Tretininkų ir kt. draugijos.

Atskirai minėtinos katalikų politinės organizacijos: Lietuvos krikščionių demokratų sąjunga, Lietuvos Darbo federacija, Krikščionių Darbininkų sąjunga.

Daugelis katalikiškųjų draugijų turėjo savo laikraščius, bibliotekas, draugijų būstines, kai kurios ir nuosavus namus, o organizacijos buvo sudariusios chorus, orkestrus. Buvo ir katalikiškų organizacijų vedamų bei išlaikomų mokyklų.

Bažnytinės vadovybės ir katalikiškųjų organizacijų dėka buvo dažnai ruošiami eucharistiniai kongresai, vedamos rekolekcijos bei misijos, ruošiami religiniai koncertai, minimos įvairios religinės sukaktys. Iš jų ypač minėtinas didingas Eucharistinis kongresas, įvykęs 1934 m. Kaune. 1938 m. gražiai ir įspūdingai paminėta Krikščionybės įvedimo Lietuvoje 550 metų sukaktis, suruoštas didingas pavasarininkų kongresas.

Prel. Povilas Januševičius, svarbus prieškarinis lietuvių visuomenės bei religijos veikėjas

Skulptoriaus Petro Rimšos medalis, išleistas Kaune, 1938 m., Lietuvos Bažnytinės provincijos 550 m. sukakties paminėjimui

Katalikiškoji informacija

Pirmoji katalikų informacijos institucija — Katalikų Spaudos biuras — buvo įsteigta 1921.I.27 prie Katalikų veikimo centro Kaune. Biuro darbuotojų skaičiuje buvo: prel. A. Dambrauskas, dr. St. Šalkauskis, dr. L. Bistras, Dėdelė, prof. Iz. Tamošaitis ir kt. Biuro veikla, rodosi, nebuvo efektyvi, nes jo darbuotojai turėjo daug darbo kitose valstybės kūrimo institucijose. Todėl 1924 m. biuras perorganizuotas. Nuo to laiko jame dirbo kun. M. Reinys, kun. P. Kuraitis, Liudas Gira, prof. Maliauskis; vėliau talkino kun. St. Ūsoris, kun. St. Telksnys, J. Keliuotis. 1926 m. biurą sudarė: kun. P. Būčys, J. Eretas ir kun. P. Kuraitis; 1927 m. dar kooptuotas E. Turauskas, vėliau — J. Ambrazevičius, I. Skrupskelis, J. Urmonas, J. Valaitis, J. Grušas, A. Maceina, kun. K. Barauskas, kun. J. Prunskis ir kt.

Katalikų spaudos biuro veikla reiškėsi leidžiamais biuleteniais, kuriais buvo informuojama savo krašto spauda apie katalikų darbus, teikiama informacija užsienio spaudai, užsienio lietuvių laikraščiams, koreguojami neteisingi užsipuolimai prieš katalikus, šaukiami lietuvių katalikų spaudos darbuotojų pasitarimai, telkiamas spaudos bei jos iškarpų archyvas ir pan.

Ypatingą reikšmę turėjo 1928 m. pabaigoje pradėtas leisti „Mūsų laikraščio" savaitraštis, išaugęs ligi 87.000 egz. tiražo.

Kaune buvo leidžiama bei spausdinama daug katalikiškų laikraščių, žurnalų ir religinio turinio knygų. Visi šie leidiniai buvo skiriami Lietuvos katalikams, o iš dalies ir emigrantams.

Nepriklausomo gyvenimo pabaigoje (1939 m.) buvo leidžiami šie katalikiški lakraščiai bei žurnalai (skliausteliuose pažymėta redaktorius, leidėjas): „Ateities spinduliai", jaunesniųjų moksleivių mėnesinis žurnalas (Juozas Keliuotis), „Ateitis", mėnesinis moksleivių žurnalas (prof. Pranas Dovydaitis), „Athenaeum", kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas (dr. Juozas Eretas, V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetas), „Darbininkas", darbininkų savaitraštis (Pr. Dovydaitis), „Draugija", religinio ir kultūrinio gyvenimo dvisavaitinis žurnalas (kun. N. Raštutis), „XX Amžius", dienraštis (dr. Ignas Skrupskelis, „Žaibo" b-vė), „Kosmos", gamtos ir šalimų mokslų žurnalas (Pr. Dovydaitis), „Lietuvos mokykla", mėnesinis pedagoginis žurnalas (Ignas Malinauskas), „Logos", filosofijos žurnalas (Pr. Dovydaitis, V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetas), „Moteris", mėnesinis moterų žurnalas (Elena Starkienė, Liet. katalikų moterų dr-ja), „Misijos", mėnesinis misijų žurnalas (kun. J. Paukštys, S.J., Jėzaus

draugija), „Mūsų laikraštis", savaitraštis (Juozas Grušas, Liet. Katalikų veikimo centras), „Naujoji Romuva", savaitinis kultūros žurnalas (Juozas Keliuotis), „Naujoji vaidilutė", mėnesinis mergaičių žurnalas (O. Beleckienė-Gaigalaitė), „Pavasaris", katalikiškojo jaunimo dvisavaitinis laikraštis (kun. Alfonsas Lapė), „Sargyba", dvisavaitinis blaivybės laikraštis (Juozas Gvildys, Liet. katalikų blaivybės dr-ja), „Soter", religijos mokslų žurnalas (dr. P. Malakauskis, V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetas), „Tiesos kelias", religijos bei doros mokslo ir visuomenės gyvenimo mėnesinis žurnalas (prof. kun. Pranas Kuraitis), „Ūkininkas — Vyrų žygiai", savaitraštis (Juozas Leimonas, kooperacijos bendrovė „Ūkininkas"), „Židinys", literatūros, mokslo, visuomenės ir akademinio gyvenimo mėnesinis žurnalas (dr. Ignas Skrupskelis, dr. J. Grinius), „Žvaigždė", Švč. Jėzaus Širdies mėnesinis laikraštis (kun. J. Paukštys, SJ, Jėzaus draugija), „Žvaigždutė", mėnesinis vaikų laikraštėlis (St. Tijūnaitis, kun. J. Kuzmickas, „Maldos" bendrovė).

Be to, buvo leidžiami metraščiai, jų tarpe „Lietuvos Katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai", „Misijų metraštis", religinių organizacijų apyskaitos, biuleteniai ir kt.

Kun. (vėliau prelatas) Adomas Dambrauskas-Jakštas, katalikiškos spaudos puoselėtojas

Šv. Tėvo nuncijaus ark. Luigi Centozos sutikimas Kauno geležinkelio stotyje 1940.IV.24. Stovi I eil. (iš k.): Apašt. Sosto Chargé d'Affaires monsg. Burzio, diplomatas J. Aukštuolis, ark. J. Skvireckas, nuncijus Luigi Centoza, vysk. J. Staugaitis; II eil. (iš k.): diplomatas P. Blaviesčiūnas, vysk. K. Paltarokas, prel. K. Šaulys, vysk. J. Kukta

Kauno metropolijos rūmų frontinė pusė

Daug katalikiškų laikraščių ir knygų išleido „Žaibo" akcinė b-vė, įregistruota 1930.IX.22. Jos steigėjai: kan. P. Dogelis, dr. L. Bistras, A. Daugirdas, J. R. Valaitis, J. Dagilis, dr. P. Karvelis. B-vė turėjo įruošusi modernišką spaustuvę Kaune, Donelaičio g-vė Nr. 24, leido „Ryto" dienraštį, vėliau „XX Amžių" ir kitus laikraščius, žurnalus, knygas.

Ypatingą vagą spaudos darbe išvarė Šv. Kazimiero draugija, įsteigta 1905.X.13 Kaune. Jai priklausė daugybė kultūrininkų ir šiaip šviesių lietuvių ne tik Lietuvoje, bet JAV-bėse ir kituose kraštuose. 1912 m. dr-ja nusipirko namus, o 1918 m. S. Banaičio spaustuvę, kuri buvo pavadinta „Šviesos" vardu. Vėliau ji buvo modernizuota, praplėsta. 1940 m. jos vertė siekė 250.000 litų. Draugija turėjo savo skyrius, laikė knygynus, leido knygas. 1940 m. I pusmečio balansas siekė 2 mil. litų. 1906—1940 m. laikotarpiu dr-ja išleido 740 įvairių knygų. 1940 m. birželio mėn. okupantai spaustuvę bei leidyklą nusavino. Leidykla buvo pavadinta „Raudonosios vėliavos" vardu. Dar minėtina katalikiškų knygų leidykla „Žinija". Katalikiško turinio knygas Kaune dar leido jėzuitai, kai kurios kitos vienuolijos, organizacijos ir privatūs asmenys.

Metropolito rūmai

Dar Muravjovo „malone", perkeliant Žemaičių vyskupijos centrą į Kauną, vyskupijos kurija buvo įgrūsta į senus supelėjusius namus, paliai dvokiančią žydišką gatvelę, kuri buvo pavadinta Eljaševo vardu. Čia stigo gryno oro, saulės ir vandens. Vyskupijos kurija, stingant reikiamų patalpų, daugiau kaip 70 metų tūnojo išblaškyta senuose, tolokai vienas nuo kito esančiuose namuose. Nebuvo patogu nei metropolijos pareigūnams, nei interesantams.

Tad iškilo sumanymas pastatyti naujus arkivyskupijos rūmus, kuriuose būtų centralizuotos visos institucijos. Sumanymo vykdytojas buvo pats arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas. Architektas Karolis Reisonas, pačiam arkivyskupui talkinant, paruošė gražų rūmų projektą.

1935 m., pradėjus rūmus statyti, susilaukta stipresnės opozicijos prieš projekto vykdymą. Opozicija reiškė nuomonę, kad išlaidos būsiančios per didelės ir kad telkiamas lėšas būtų galima panaudoti kitiems, „naudingesniems tikslams". Buvo siūloma už tuos pinigus pastatyti mokyklą, prieglaudą ar ką nors kita. Net senelis prel. Al. Dambrauskas-Jakštas priekaištavo. Kan. M. Vaitkus savo atsiminimuose teigia jį perkalbėjęs tokia mintimi: „prelatas visa dūšia trokšti, kad Lietuva galop gautų kardinolą? Juk taip? Na, o juk žinome, kad Šv. Sostas tik tuokart sutiks duoti mums lietuvį kardinolą, jei tam tikros iš mūsų pusės sąlygos bus realizuotos — tarp kitko, jei pateiksime būsimam kardinolui padorų butą ir tai ne betkokį, nes juk kardinolų rangas yra lygus viešpataujančių valdovų šeimos nario rangui". Ši mintis Jakštui pasirodžiusi įtikinama, ir jis toliau nebeprieštaravęs. Nutilę ir kiti oponentai.

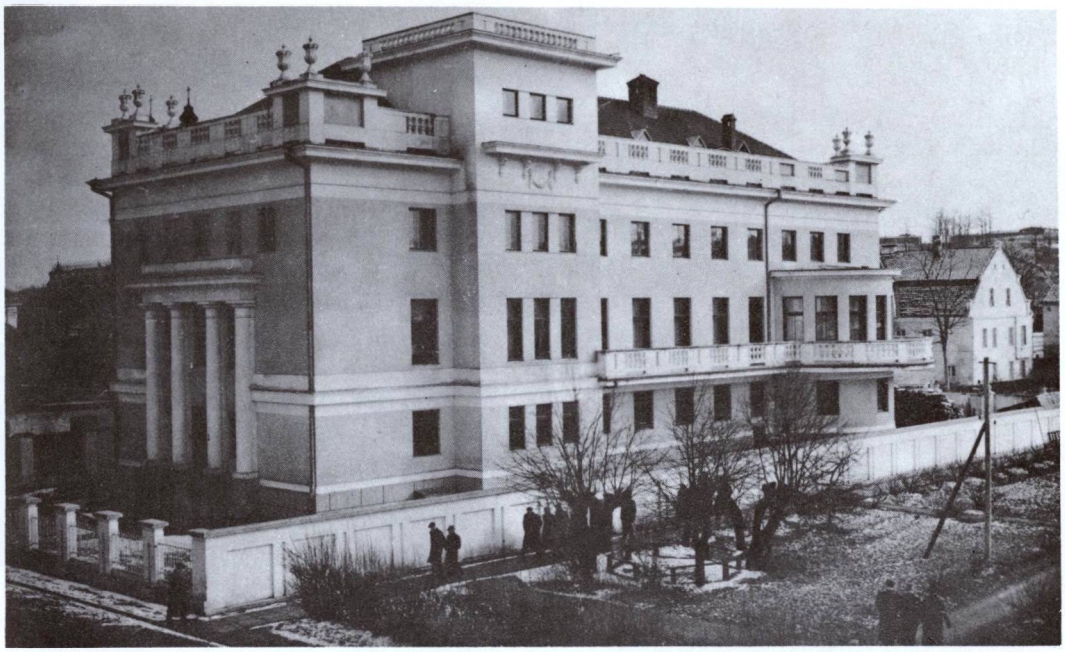

Kauno arkivyskupijos kurijos rūmai 1944.IV.21

Arkivyskupo-metropolito rūmai pastatyti 1935—1939 metais pagal inž. arch. Karolio Reisono projektą. Rūmai stovi vakarinėje Rotušės aikštės pusėje, už buv. arklių pašto stoties. Tie trijų aukštų rūmai galima priskirti sumodernintam neoklasicizmui. Fasadas su iškiliu keturių apskritų kolonų portiku turi trikampį frontoną su arkivyskupo insignijomis. Kai kurios sienos išskaidytos stačiakampiais piliastrais. Langai stačiakampiai. Pastatą apjuosia platus karnizas su lygių traukų frizu. Stogas apsuptas parapetais — baliustradomis.

Rūmuose buvo koplyčia, metropolito reprezentacinis butas; nuo 1940 m. gyveno jo augziliaras, perkelta visa arkivyskupijos kurija: generalvikariatas, bažnytinis tribunolas, bažnytinių turtų valdymo taryba, metrikų skyrius, metropolito kanceliarija. Dar gyveno 2—4 kunigai, namus tvarkiusios ir aptarnavusios 3 seselės kazimierietės.

Apleistas Rotušės aikštės kampelis Kaune buvo papuoštas monumentaliu pastatu.

Pagal ano meto techniką, rūmai buvo gerai suplanuoti, įruošti ir apstatyti. Rūmų koplyčioje pastatytas gražus gotinio stiliaus altorius, gražaus darbo sėdynės.

Pažymėtina, kad arkivyskupo ir daugelio kitų kambarių baldai, paveikslų rėmai, buvo paties arkivysk. J. Skvirecko rankomis gaminti. Jis buvo meniškų medžio darbų žinovas ir praktikas. Rūmų rūsyje buvo įsiruošęs dirbtuvę, kurioje kasdien praleisdavo 3 valandas — savo popietinį poilsį.

1940.XII.8 kurija gavo bolševikų administracijos įsakymą per 24 valandas apleisti savo rūmus. Kitų patalpų nebuvo duota ir nenurodyta, kur jas rasti. Teiraujantis įstaigose buvo patarta kurijai išsikelti „kur nors kitur iš Kauno". Tada kurijos pareigūnai be valdžios leidimo užėmė buvusius senuosius kurijos rūmus Valančiaus gatvėje, kur buvo įruoštas mergaičių bendrabutis. Abudu vyskupai, kapelionas pasiskyrė po kambarį; viename kambaryje įsikūrė kurijos raštinė. Klierikai pradėjo išsikelti kitur. Tačiau Kauno miesto butų skyrius iškėlė vyskupams bylą už tariamą namo apiplėšimą. Vyko tardymai.

1941 m. gegužės mėn. buvo gautas valdžios įsakymas per 24 valandas išsikraustyti ir iš buto Valančiaus gatvėje. Įsakymo neklausyta. Tačiau kurija išsikelti buvo prievartaujama ligi karo pradžios.

Kauno kunigų seminarijos rūmų dalis (Vytauto Augustino 1939 m. nuotrauka)

Vokiečių okupacijos metu kurija atgavo dalį savo rūmų patalpų. Dar 1945—1949 m. rūmai buvo naudojami Kauno kunigų seminarijos reikalams. Vėliau juose buvo įkurdintas Kauno Politechnikos instituto statybos fakultetas, o nuo 1965 m. juose veikia Kauno J. Naujalio vidurinės meno mokyklos muzikos ir choreografijos skyriai.

Po II pasaulinio karo kurija buvo įsikūrusi Rotušės aikštėje, bet apie 1949 m. iš savo patalpų išmesta. Šančiuose buvo surastas 3 kambarių butelis, į kurį kurija, niekam nieko nesakiusi, persikėlė. Ten išbuvo trejetą metų, bet įstaigos buvimas ne Kauno mieste nebuvo patogus. Taigi buvo rasti ir nusamdyti 3 kambariai viename privačiame name prie katedros. Bet atėjo laikas, kai Sovietams reikėjo kuriją parodyti užsienio svečiams. Taigi jos reikalams buvo atiduotos apgriuvusios buv. farmacininkų-akušerių mokyklos apleistos patalpos. Kurijos rūpesčiu ir lėšomis buvo apdengtas stogas, įruoštas centrinis šildymas, atlikta kapitalinis remontas. Kai visi šie darbai buvo atlikti, 1964.VI.18 valdžios įstaigos pranešė kurijai, kad patalpos vėl tinkamos mokyklai ir reikią jas apleisti. Buvo vėl pasiūlytas avarinis namas prie arkikatedros. Jį suremontavus, čia iš naujo įsikūrė kurija ir jos raštinė. (Vilniaus g-vė Nr. 4).

Kauno kunigų seminarijos rūmai

Religinio meno muziejus

Įkurti religinio meno muziejų iniciatyva kilo jau 1929 m., kai buvo suorganizuotas šiam reikalui komitetas su pirmininku prel. J. Mačiuliu-Maironiu. 1931 m. buvo suruošta religinio meno paroda, kuriai eksponatai buvo surinkti iš Kauno ir provincijos bažnyčių. Lietuvos vyskupų konferencija sumanymą parėmė. 1933 m. komitetas persiorganizavo į Bažnytiniam menui tirti, remti ir ugdyti draugiją. Muziejaus direktorium pakviestas dail. Adolfas Valeška. Eksponatų skaičius vis didėjo — juos rinko specialiai pasiųsti asmenys. Buvo gauta vertingų dovanų. Kan. A. Sabaliauskas dovanojo muziejui vertingą savo liaudies religinio meno rinkinį. 1934 m. Kauno arkivyskupijos sinodas nutarė muziejų įsteigti. 1935 m. muziejus oficialiai atidarytas.

Muziejui buvo paskirti senieji vyskupų rūmai Valančiaus gatvėje, reikiamai suremontuoti ir pritaikyti muziejaus reikalams. Muziejuje buvo senosios tapybos, skulptūros, metalo dirbinių, liturginių apdarų, bažnytinių rūbų ir pastarojo religinio meno skyriai. Salėje, kuri paskirta paveikslams, buvo net originalų, pieštų didžiųjų Europos meno meisterių. Paveikslai įvairių meno mokyklų, įvairių epochų, nuo XV a. ligi mūsų laikų.

Iš vertingų dalykų dar minėtini seni kulto drabužiai, garsiosios Slucko juostos ir gobelenai. Kai kurie eksponatai gaminti Lyono prancūziškų karališkų dirbtuvių. Labai turtingas buvo religinio liaudies meno skyrius, labai svarbus lietuviškai etnografijai pažinti. Viena patalpa buvo pripildyta kulto indų bei reikmenų. Bokšto patalpa buvo paskirta paskutinių laikų religiniams meno dalykams.

Plečiant muziejų, buvo projektuojama seminarijos rūmų ir Švč. Trejybos bažnyčios mūrų kampe įrengti atvirą lauko muziejų ir čia patalpinti didesnius eksponatus, kurie netelpa kambariuose.

Lietuvą okupavus bolševikams, muziejus buvo uždarytas, bet 1941 m. vėl atkurtas. Jo vedėju buvo paskirtas dail. Kazys Varnelis.

Bolševikams vėl užėmus Lietuvą, muziejus buvo galutinai uždarytas. Dalis vertingų eksponatų sunaikinta, likusieji išskirstyti po kitus muziejus.

KAUNO ARKIVYSKUPIJA

SCHEMATINIS ŽEMĖLAPIS

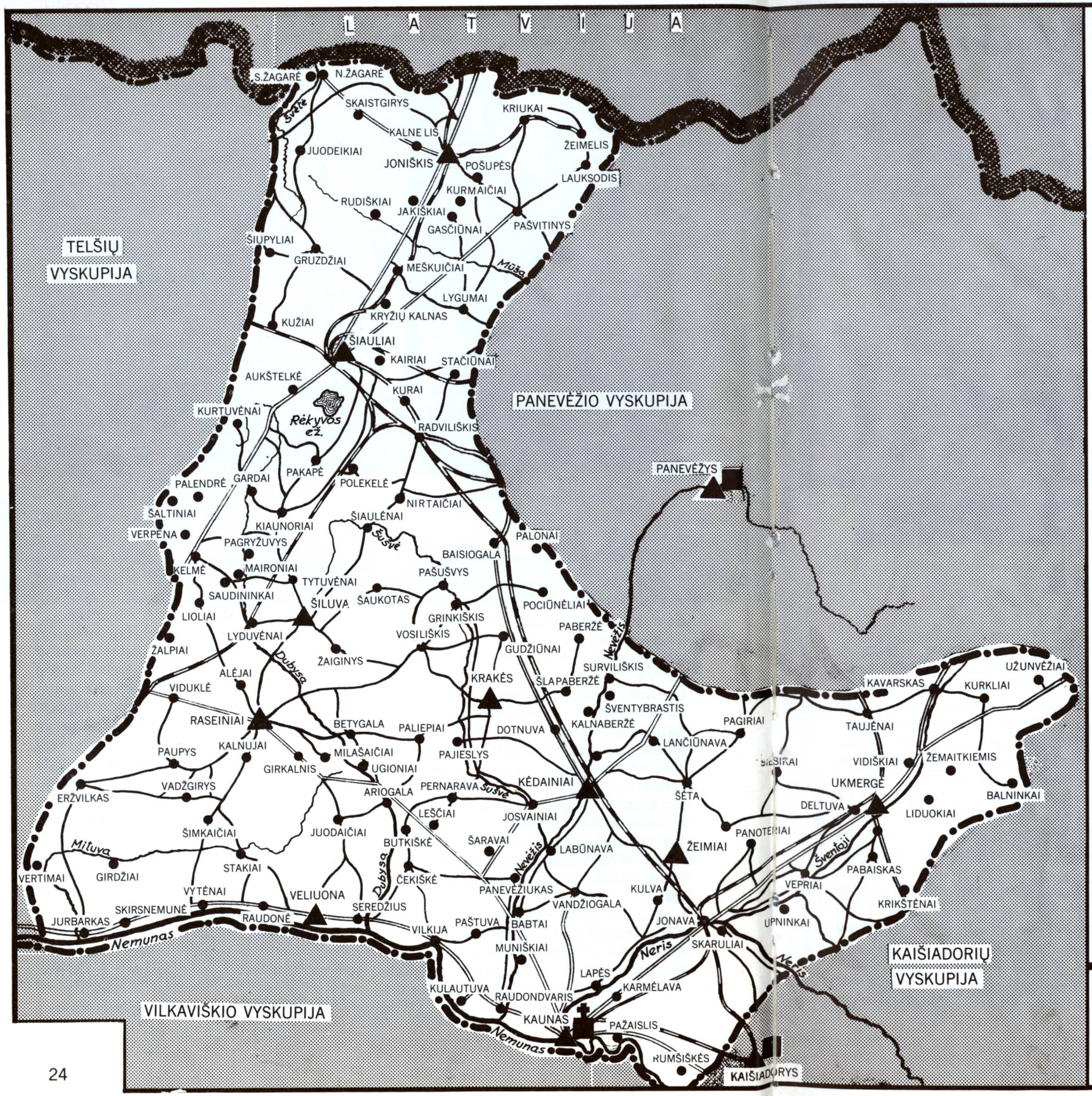

SUTARTINIAI ŽENKLAI

- Arkivyskupijos centras
- Vyskupijų centrai
- Dekanatų centrai
- Parapijos, filijos, koplyčios
- Vyskupijos ribos
- Valstybės siena

Albinas Karnius

GRAFINIAI MASTELIAI

0 5 10 20 30 40 50 kilometrų

0 5 10 20 30 statutinių mylių

Buv. Kauno kunigų seminarijos rūmai 1982 metais

KUNIGŲ SEMINARIJA

Žemaičių kunigų seminarija

Kauno metropolijos kunigų seminarija yra Žemaičių kunigų seminarijos (Žemaičių dvasinės seminarijos) paveldėtoja bei tęsėja. Taigi trumpai apie jos praeitį.

Yra žinoma, kad XVI a. Žemaičiams reikalingi kunigai buvo ruošiami Vilniaus jėzuitų kolegijoje. Tačiau vyskupas Stanislovas Kiška, ligi 1622 m. siuntęs klierikus Vilniun, tais metais juos perkėlė į savo vyskupijos centrą — Varnius, pastatydinio prie katedros namus ir pavedė vietos jėzuitų globai. Klierikų tebuvo 6—8. Vyskupas Abraomas Vaina apie 1628 m. seminariją perkėlė į Kražius — jėzuitams buvo patogiau kunigus ruošti prie čia veikusios jų kolegijos. Seminarijai pastatyti specialūs namai. Švenčių metu klierikai buvo siunčiami į Varnius, patarnauti katedroje. Įvairūs karai buvo ne kartą seminarijos darbą pertraukę, bet neramumams nutilus seminarija vėl atgydavo. Vyskupo A. Sapiegos laikais (1660-1666) Kražių seminarijoje mokėsi 20—30 klierikų. Žemaičių vyskupai, didikai, dvarponiai aprūpindavo seminariją jos išlaikymui reikalingais fondais. 1778 m. seminarijoje mokėsi 40 klierikų, kurių 6 lėšomis aprūpindavo seminarija, o kiti patys apsimokėdavo. Kartais klierikų skaičius pakildavo ligi 60. Mokslas tęsdavosi 3—4 metus. Rusijos caro valdžia draudė priimti į seminariją valstiečių vaikus — leido tik bajorus. 1862 m. seminarijoje buvo 120 klierikų.

1744 m. Žemaičių vyskupas A. Tiškevičius pastatė Varniuose seminarijai naujus erdvius medinius namus, su 20 kambarių, kurių kiekviename galėjo gyventi 3 klierikai. Dar buvo salė studijoms, koplyčia, biblioteka, virtuvė, valgomasis, kai kurių seminarijos pareigūnų butai. 1845 m. seminarijos rekto-

Žemaičių kunigų seminarijos 1913 metų laida

rium buvo paskirtas Motiejus Valančius, kunigas, teologijos mokslų daktaras. Jo laikais seminarija buvo iš pagrindų pertvarkyta, į seminariją įvesta lietuvių kalba.

Po nepavykusio sukilimo rusų valdžia 1864 m. Žemaičių vyskupo, o kartu ir seminarijos buveinę perkėlė į Kauną. Seminarijos reikalams pavesti buvusio Bernardinų vienuolyno rūmai ir Šv. Jurgio bažnyčia. Dėl užsitęsusio patalpų remonto mokslas buvo pradėtas kiek vėliau. Pirmuoju seminarijos Kaune rektorium paskirtas kan. Jeronimas Račkauskas, inspektorium — kan. Antanas Beresnevičius. Profesorių tarpe buvo ir kun. Antanas Baranauskas. Vėlesni seminarijos rektoriai: Gasparas Cirtautas (1888—1899), Antanas Karosas (1900—1907), Jonas Mačiulis-Maironis (1909—1932). 1911 m. seminarijoje mokėsi 139 klierikai.

Lietuvių klierikų tautinį susipratimą, kun. J. Stakausko liudijimu, seminarijoje pažadinęs Antanas Baranauskas, pradėjęs dėstyti lietuvių kalbą: „Baranauskas labai paveikdavo klierikų dvasią, pasakodamas jiems apie senovės Lietuvą, o ypačiai apie piliakalnius. Savosios tėvynės istorija nejučiomis vieną kitą jaunuolį nuteikdvo lietuviškai patriotiškai. Susipratę klierikai pradėjo skaityti Baranausko eiles. Savo mokytojo dainas jie persirašinėdavo ir išmokdavo atmintinai. Parvažiavę namo atostogų, jie šias dainas bedainuodami paskleisdavo tarp kaimo jaunimo. Lietuviai klierikai jau tada buvo tiek susipratę, kad jautė pareigą per atostogas platinti lietuvišką literatūrą. Baranauskas širdyje buvo tikras lietuvis. Tik jis netikėjo, kad lietuvių tauta gali atgyti. Todėl jis įkalbinėjo, kad reikia eiti su lenkais išvien". (Tiesos kelias, Nr. 11, 1938). Po A. Baranausko lietuvių kalbos reikalu daug padarė jos dėstytojas kan. Kazimieras Jaunius, 1880—1898 m. dėstęs lietuvių kalbą ir kitus dalykus.

Kauno metropolijos Kunigų seminarijos profesoriai 1930 m. Sėdi (iš k.): vysk. K. Paltarokas, prof. prel. J. Maironis-Mačiulis, prof. kan. Bl. Česnys. Stovi (iš k.): prof. B. Andruška, S.J., kun. St. Gruodis, S.J., prof. kan. M. Morkelis, prof. dr. kan. St. Usoris, prof. J. Meškauskas, prof. prel. T. Brazys, kun. J. Petrošis

1884 m. klierikai, Aleksandro Dambrausko vadovaujami, buvo pradėję leisti laikraštėlį „Lietuvą", tačiau išleido 3 ar 4 numerius, seminarijos vadovybė per inspektorių A. Baranauską jo leidimą sustabdė, nenorėdama užsitraukti rusų valdžios persekiojimų.

1888—1890 m. veikė slapta lietuvių klierikų organizacija — „Lietuvos mylėtojų draugija", kurios iniciatorium buvo klierikas Juozas Tumas. Pasireiškus nesutikimams, ji 1889 m. persiorganizavo į Šv. Kazimiero draugiją.

Lietuvišką dvasią, kad ir netiesioginiu būdu, ugdė pas A. Baranauską ir K. Jaunių besilankantieji žinomi mokslininkai užsieniečiai: Pr. Kuršaitis, F. Geitleris, A. Aleksandrovas, J. Baudouin de Courtenay, mūsiškis J. Juška ir kiti. Lietuviams klierikams, atvykusiems iš kaimo, susidarydavo ypatingas įspūdis matant, kad lietuvių kalba, kurią persekiojo rusų administracija ir niekino lenkai, domisi žymūs užsieniečiai mokslininkai.

Pirmųjų aiškiai tautiškai susipratusių klierikų skaičiuje minimi: Antanas Karosas (vėliau vyskupas), Vincentas Jarulaitis, Antanas Steponaitis, Juozapas Lydeika, Vincentas Bijeika, Domininkas Pocius, Juozas Tumas, Aleksandras Dambrauskas, Juozapas Stakauskas, Felicijonas Lelys, Jonas Vizbaras, Kazimieras Pakalniškis (Dėdė Atanazas), Pranciškus Urbonavičius, Povilas Januševičius, Pranciškus Blažys, Kazimieras Pranckietis, Jonas Mačiulis-Maciulevičius (Maironis), Silvestras Panceris, Jonas Karbauskas, Juozapas Skvireckas (vėliau arkivyskupas), P. Dogelis ir kiti.

Klierikai uoliai skaitė draudžiamąją lietuvišką spaudą: „Aušrą", „Varpą", „Apžvalgą", „Tėvynės sargą", „Žinyčią" ir kt. Jie labai apsidžiaugė, kai į jų rankas pateko 1 egz. Maironio poemos „Per skausmus į garbę". 1892.VIII.12 šios poemos autorius buvo paskirtas seminarijos profesorium. Bet ir jis turėjo laikytis „tvarkos": su klierikais oficialiai seminarijoje kalbėdavosi lenkiškai, o privačiai, pas save — lietuviškai. Jo įtaka lietuvybės žadinimui, kaip teigia savo atsiminimuose J. Skvireckas, buvusi labai didelė, tiesiog milžiniška, nes klierikai žinoję, kad jis ne tiktai patriotiškų eilėraščių, bet ir „Lietuvos istorijos" autorius. Deja, po poros metų jis buvo perkeltas profesoriauti į Petrapilio dvasinę akademiją, bet ir iš ten, kaip teigia J. Skvireckas, „jo lietuviškumo spinduliai siekė ir iš pat tolimosios šiaurės Kauno seminarijos auklėtinius ir šildė lietuviškas krūtines".

Maironio darbą seminarijoje tęsė iš Tremties (Ustiužnoje) sugrįžęs kun. Aleksandras Dambrauskas, 1897 m. paskirtas seminarijos kapelionu. Atsirado ir daugiau profesorių, kurie buvo susipratę lietuviai. Klierikų Šv. Kazimiero draugija virto pusiau vieša organizacija. Gyvai reiškėsi slaptasis klierikų būrelis, ypač daug rūpinęsis lietuviškos religinės spaudos kūrimu. Greta jo susiorganizavo griežtai konspiracinė Šv. Tomo draugijėlė, kurios tikslas buvo remti lietuvių katalikišką spaudą savo raštais.

Lietuvišką patriotizmą, patys to nejausdami, sminarijoje stiprino ir kai kurie jos aukšti pareigūnai bei profesoriai, pernelyg daug stengdamiesi lenkinti klierikus. Iš jų tarpo išskirtinai minėtini kunigai Eduardas ir Petras Borovskiai, kun. Pranciškus Kryškijonas (iš Kuršo, sulenkėjęs latvis), kun. Br. Žengolavičius, rektorius prel. Justinas Davidavičius ir kt. Ir rektorius (vėliau vyskupas) G. Cirtautas, nors aiškus lietuvis, buvo susirišęs su lenkiška tradicija, nors jai ir nebevergavo. „Atsargus" lietuviškuose reikaluose buvo ir 1900 m. paskirtas rektorium Antanas Karosas (vėliau vyskupas). Tačiau jam rektoriaujant vis dėlto lietuviškas sąjūdis turėjo galimybę laisviau pasireikšti seminarijoje. 1901 m. klierikai gavo rektoriaus leidimą suruošti vyskupo M. Valančiaus minėjimą. J. Stakausko žodžiais, „bene buvo tai pirmas Žemaičių seminarijoje lietuviškas vakaras su lietuviška patriotine paskaita apie Valančių, kurią skaitė Fabijonas Kemėšis". („Tiesos kelias", Nr. 5, 1939).

Atgavus spaudą, lietuviška dvasia seminarijoje ėmė dar labiau stiprėti. Nemaža klierikų įsijungė į naujai leidžiamų lietuviškų laikraščių bei knygų bendradarbių eiles.

Galutinis seminarijos sulietuvėjimas

Galutinai seminarija sulietuvėjo tik rektoriaujant Jonui Mačiuliui-Maciulevičiui-Maironiui. Rektorium jis buvo paskirtas 1909 m. Klierikams rektorių įprasta tvarka lenkiškai pristatė vysk. G. Cirtautas. Tačiau naujasis rektorius, paprašęs vyskupo leidimo, ir gavęs jį vyskupo galvos linktelėjimu, į klierikus prabilo lietuviškai. Tą pačią dieną iškilmingų pietų metu rektorius vėl pasakė prakalbą lietuviškai, o klierikai jam sugiedojo „Ilgiausių metų!"

Prel. Jonas Mačiulis-Maironis, Kauno kunigų seminarijos rektorius 1909-1932 m.

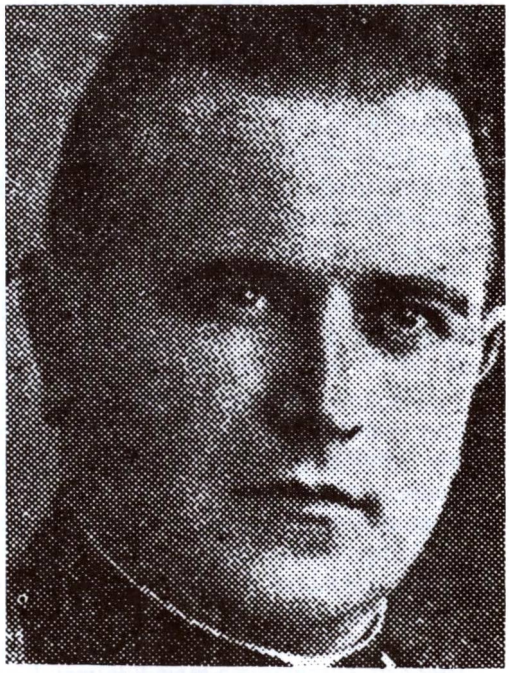

Prel. Pranas Penkauskas, 1926-1932 m. Kauno kunigų seminarijos vicerektorius, 1932-1940 m. rektorius

Kauno arkivyskupijos dekanų konferencijos dalyviai 1944 m. (Iš kun. M. Čyvo albumo)

Pirmaisiais mokslo metais dar vyravo lenkų kalba, bet jau trečiaisiais visos maldos, meditacijos, rekolekcijos, pamokslai buvo atliekami lietuviškai. Vyskupą klierikai sveikindavo dar lenkiškai, bet 1912 m. vysk. G. Cirtautas su jais sveikindavosi lietuviškai ir netgi pasakė jiems prakalbą lietuviškai. Ligi I pasaulinio karo pradžios seminarija galutinai sulietuvinta. Tai rektoriaus J. Maciulevičiaus-Maironio nuopelnas.

Žemaičių kunigų seminarija paruošė daugybę gerų lietuvių kunigų, kurie, išsisklaidę po parapijas, stiprino lietuvių tautos atgimimą.

I pasaulinio karo metu seminarijos rūmus užėmė vokiečių kariuomenė ir pavertė juos karine ligonine. 1914.X.30 seminarija perkelta į Vašuokėnų dvarą (Troškūnų vls.). Pradžioje buvo perkelti tik trys pirmieji kursai, o kitų 3 kursų klierikai mokėsi privačiai. 1914.XI.23 Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius Vašuokėnuose suteikė klierikams atitinkamus šventimus. 1918 m. seminarija vėl sugrįžo į Kauną.

1922 m. seminarijoje buvo 6 kursai: I ir II — filosofiniai, III—VI — teologiniai. Nuo 1922 m., Lietuvos universitete Kaune įsteigus Teologijos-Filosofijos fakultetą, seminarijos teologiniai kursai priklausė šio fakulteto Teologijos skyriui.

1925 m. seminarijos rektorius buvo prel. Jonas Mačiulis-Maironis, vicerektorius — kan. Kazimieras Paltarokas, prefektas — kun. St. Usorius, dvasios vadas — kun. Juozapas Meškauskas. I—III kursuose buvo 86 klierikai, Teologijos-Filosofijos fakultete studijavo 102 klierikai, taigi iš viso 188.

1929 m., pagal archit. V. Michnevičiaus projektą, ant vakarinių seminarijos rūmų vakarinių korpusų buvo pastatyti dar 2 aukštai.

Kauno metropolijos kunigų seminarija

1926.IV.4 įkūrus Lietuvos Bažnytinę provinciją, sudarius Kauno arkivyskupiją bei metropoliją, Žemaičių dvasinė seminarija tapo Tarpdiecezine seminarija (lot. Seminarium Interdiocesanum Kaunense). Ji buvo skirta Kauno arkivyskupijai, Panevėžio ir Kaišiadorių vyskupijai, o taip pat ir Telšių vyskupijai (ligi 1928 m., kol ten nebuvo vyskupijos kunigų seminarijos). Vilkaviškio vyskupija nuo senų laikų turėjo savo (anksčiau Seinų) kunigų seminariją.

Pirmuosius pertvarkytos seminarijos

mokslo metus (1927—1928) seminarija pradėjo su 199 klierikais. Jų skaičius augo ir 1932—1933 mokslo metais pasiekė aukščiausią — 262. Po to vėl mažėjo. 1938—1939 m. mokėsi 145 klierikai. Iš viso 1926—1940 m. laikotarpiu seminarija turėjo 3078 auklėtinius. Bendras klierikų metinis vidurkis — 205.

Teisiniai nuostatai. Kunigų seminarija buvo tvarkoma R. Katalikų Bažnyčios skirtais seminarijų nuostatais. Vyriausias tvarkytojas buvo Kauno arkivyskupas metropolitas.

1938.VII.2 Vatikano Seminarijų ir universitetų Kongregacija paskelbė Dekretą apie Tarpdiecezinės Kauno seminarijos valdymą (Decretum De Seminarii Interdiocesani Kaunensis Regimine), kurį pasirašė popiežius Pijus XI. Dokumente pažymėta, kad Kauno Metropolinė didžioji seminarija turi tarnauti taip pat Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijoms, iki jos neįsikurs savo didžiosios seminarijos. Kauno didžiosios seminarijos pastatai ir gėrybės skiriama visiems Kauno arkivyskupijos, Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijų auklėtiniams, filosofijos ir teologijos klausytojams. Minėtų vyskupijų vyskupai įpareigojami bent kartą metuose susirinkti ir aptarti šios dvasinės įstaigos reikalus, liečiančius ypač pamaldumą, drausmę, mokslą, turtų valdymą. Vyskupai taip pat įpareigoti kartą metuose atsiųsti Vatikano Seminarijų ir universitetų Kongregacijai pranešimą apie seminarijos padėtį. Visais kitais atvejais seminarija vedama ir tvarkoma bendrais Bažnyčios įstatymais apie seminarijų valdymą ir administravimą Vatikano įstaigos praktiškai tebuvo stebėtojos.

Valdymas. Seminarijos reikalus tvarkė jos rektorius. Nepriklausomybės metais ir iki II pasaulinio karo pabaigos rektoriais buvo: prel. Jonas Mačiulis-Maironis (†1932), kan. Pranas Penkauskas, vysk. Vincentas Brizgys, kun. Pranas Petraitis.

1940 metų „ELenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae" mini tokią seminarijos vadovybės sudėtį: rektorius kan. Pr. Penkauskas, vicerektorius prel. Stanislovas Jokūbauskis, prefektas kun. Jonas Aleksa. Seminarijos bibliotekos vedėju tada buvo kun. Zenonas Ignatavičius, ekonomu kun. Jonas Petrošius, gydytoju dr. Antanas Starkus, sekretorium Petras Kliorys.

Kauno arkivyskupijos kūrijos antspaudai

Ten pat surašyti ir seminarijos pirmųjų trijų kursų dalykų dėstytojai. Jais, be jau minėtų, dar buvo: kan. St. Ūsoris, kan. Mykolas Vaitkus, Juozas Meškauskas, Br. Sakalauskas, L. Budreckas, dr. A. Jurgelionis, M. Sandanavičius, kun. P. C. Fulstas, S.J., kan. Pr. Venckus.

Vyresniųjų kursų klierikai, išklausę pagrindinius dalykus seminarijoje, toliau mokslus tęsdavo Teologijos-Filosofijos fakultete. Taigi tenka bent trumpai susipažinti ir su šia mokslo institucija.

Teologijos-Filosofijos fakultetas

Ši aukštojo mokslo institucija buvo įsteigta Lietuvos universitete 1922.IV.12 su 22 katedromis. 1927.IX.27 jis buvo įrašytas į Lietuvos ir Šv. Sosto konkordatą. Dvilypis plačios apimties fakultetas turėjo patenkinti Lietuvos katalikų pasaulėžiūrinius interesus, nes buvo užmojis steigti atskirą Katalikų universitetą. Fakultetui suteikta teisė, šalia universiteto baigimo diplomo, dar teikti licenciato ir daktaro laipsnius.

Kunigai, 1928 m. baigusieji Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetą

Prof. dr. prel. Pranas Kuraitis, V. D. U. Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanas 1929-1937 m.

Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto antspaudas

Vatikano Seminarijų ir universitetų Kongregacija buvo tik fakulteto gyvenimo stebėtoja. Fakulteto idėjinio bei moralinio globėjo (kanclerio) pareigas ėjo vietos vyskupas — ligi 1926 m. Pranciškus Karevičius, nuo 1926 m. Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas. Kanclerio teisės buvo didelės.

Fakulteto vadovu buvo dekanas, vienas iš dėstytojų kunigų. Jam padėdavo fakulteto

V. D. u-to Teologijos-Filosofijos fakulteto Teologijos skyriaus XIII laida 1939 m.

sekretorius. Fakulteto dekanais buvo: Pranciškus Būčys (1922—1923 ir 1925—1926); Pr. Kuraitis (1929—1937); P. Malakauskis (1937—1940). Fakulteto sekretoriais yra buvę: Pr. Kuraitis, M. Reinys, Pr. Dovydaitis, K. Pakštas, V. Mykolaitis, P. Malakauskis, Z. Ivinskis. Fakultetas buvo įkurdintas Vytauto Didžiojo universiteto Didžiųjų rūmų III aukšte. Ten buvo ir fakulteto biblioteka bei kitos mokslo priemonės.

Dėl Teologijos-Filosofijos fakulteto apimties ilgesnį laiką truko ginčas tarp Švietimo ministerijos ir fakulteto bei bažnytinės vadovybės. 1931.VIII.14 buvo paskelbta fakulteto reforma. Iš veikusių 22 katedrų palikta 17.

Per savo veiklos metus fakultetas paruošė daug gerų mokytojų, labai daug prisidėjo prie išmokslintų kunigų paruošimo, paruošė ir išleido nemaža mokslinių studijų, leido kelis periodinius mokslo žurnalus.

Bolševikams užėmus Lietuvą, 1940 m. fakultetas buvo uždarytas ir neveikė. Buvo uždaryti jo leidžiami žurnalai ir sunaikinti išleistieji leidiniai. Tačiau uždaryto fakulteto Teologijos skyrius 1940.X.1 pradėjo veikti kunigų seminarijos rūmuose. Juos užėmus, paskaitos buvo skaitomos Studentų bažnyčioje ar kitų bažnyčių zakristijose; studentai gyveno privačiuose butuose.

Vokiečių okupacijos metais fakultetas savo darbą tęsė toliau. Jo dekanu buvo išrinktas vysk. V. Brizgys.*

* Daug žinių apie Teologijos-Filosofijos fakulteto veiklą yra pateikta Pr. Čepėno redaguotoje knygoje „Lietuvos universitetas", Jono Griniaus, Stasio Ylos ir Juozo Girniaus rašiniuose (349—381 psl.), Čikaga, 1972. Ten paskelbta medžiaga bei duomenys čia nekartojami.

Kauno kunigų seminarijos auklėtiniai 1947 metais. Daugelis jų buvo suimti, tardyti, nubausti kalėjimo ar priverčiamųjų darbų stovyklų bausmėmis. Tik dalis buvo pašvęsti kunigais

Seminarija I-osios bolševikų okupacijos metu

Kai 1940.VI.15 bolševikų raudonoji armija okupavo Lietuvą, seminarija baigė 1939/40 mokslo metus. Vadovybė ir auklėtiniai skirstėsi atostogų. Raudonarmiečiai karininkai ieškojo būstinių ir nekartą buvo užsukę į seminariją, tačiau paaiškinus, kam priklauso šie pastatai, mandagiai pasitraukdavo. Iš jų pusės nemalonumų nepatirta. Tačiau, vysk. V. Brizgio liudijimu, Kauno žydų atstovai pareikalavo Kauno miesto valdybą atiduoti jiems seminarijos patalpas Kauno žydų ligoninei praplėsti ir ten įrengti žydų ligoninės personalo vaikų darželį. Žydų ligoninės atstovai bandė patalpas perimti. Seminarijos vadovybė per vysk. V. Brizgį energingai protestavo. Bolševikų valdžios atstovai pareiškė, kad greičiausiai seminarijai nebus leista veikti. Vyskupas iš savo pusės pareiškė, kad seminarija, nežiūrint kokie bus jai trukdymai, toliau veiks, tik klausimas, ar ji bus vieša ar slapta. 1940.IX.7 seminarijos II-ieji rūmai buvo sekvestruoti.

Telšių ir Vilkaviškio seminarijų rūmai taip pat buvo bolševikų užimti. Tad Lietuvos vyskupų konferencija VIII.28—29 nutarė laikinai pradėti darbą tik su viena seminarija penkioms Kauno metropolijos vyskupijoms ir tai jungtinei seminarijai paskyrė šią vadovybę: rektorių vysk. V. Brizgį, vicerektorių kun. dr. P. Ramanauską, dvasios vadą kun. V. Balčiūną, prefektą kun. dr. P. Manelį. Tokiu būdu į

Tarpdiecezinės kunigų seminarijos Kaune II Teologinio kurso klierikai 1949 metais

vadovybę įėjo Telšių ir Vilkaviškio seminarijų atstovai. Nors Teologijos-Filosofijos fakultetas buvo panaikintas, nutarta tęsti jo veiklą Apaštalų Sosto suteiktomis teisėmis. Jo rektorium vyskupai paskyrė vysk. V. Brizgį, dekanu — vysk. V. Padolskį. Mokslo metus nutarta pradėti rugsėjo 11 d. Dėl invazijos dalis klierikų nebeatvažiavo, tačiau vis dėlto susirinko 175 auklėtiniai.

Sekvestruoti seminarijos rūmai dar buvo tušti, bet spalio mėn. į juos atkelta karo intendantūra. Ją likvidavus, rūmus užėmė raudonarmiečių dalinys. Seminarijos reikalams buvo gauta tik dalis patalpų, kuriose ir buvo tęsiamas mokslas.

Visi seminarijos indėliai banke buvo nusavinti. Seminarija neteko lėšų. Tačiau lietuviškoji visuomenė ją gausiai rėmė. Vien per Kalėdų šventes (1940) buvo surinkta 128.236 rubliai aukų.

Kauno miesto vykdomasis komitetas 1941.I.8 nutarė visas likusias seminarijos patalpas sekvestruoti, o seminariją išblaškyti. Tačiau komisarų taryba šio nutarimo neskelbė ligi rinkimų, kurie turėjo įvykti sausio 12—13 d. Jų metu balsuoti nepasirodė nė vienas seminarijos profesorius, nė vienas klierikas ir nė viena patarnautoja. Rytojaus dieną pas seminarijos rektorių atvyko du raudonarmiečiai karininkai, kurie pranešė, kad seminarijos rūmai sekvestruojami, seminarija ir klierikai turį išsikraustyti, pasiimdami tik asmeninius daiktus. Visi įnamiai buvo žiauriai išvaryti pro kareivių durtuvus. Klierikai dar rinkosi iš atostogų. Jų patalines, knygynėlius teko sunešti į seminarijos bažnyčią.

Patalpų reikalu kreiptasi į vietines įstaigas ir patį D. Pozdniakovą. Šis priekaištavo, kad seminaristai nedalyvavo rinkimuose ir nieko aiškaus nepažadėjo. Buvo pažadėta leisti pasiimt seminarijos inventorių, bet pažadas nebuvo ištęsėtas. Tokiu būdu raudonarmiečių savivalei liko visa biblioteka, visos mokslo priemonės, dantų gydymo kabinetas, 130 geležinių lovų, 9 rašomieji stalai, 253 naujos kėdės ir daug kito turto.

Klierikai susirado būstines šeimose. Paskaitoms licėjiniai kursai rinkosi Bazilikos zakristijoje, prie jos esančioje prelatų koplyčioje, filosofijos kurso klausytojai rinkdavosi Švč. Trejybės bažnyčios zakristijoje, I ir II teologiniai kursai — prel. B. Čėsnio bute, III ir IV teologiniai kursai — Studentų bažnyčioje. Klierikus maitinti padėjo Kauno valgyklos ir seselės vienuolės. Profesoriai dirbo beveik nemokamai. Klierikai suprato okupacijos sąlygas, ypatingų reikalavimų nestatė, laikėsi disciplinos, stropiai mokėsi. 1941.I.9 buvo pašvęsta 10 naujų kunigų.

1941 m. gegužės mėn. gale vysk. J. Kukta ir vysk. V. Borisevičius visų Lietuvos vyskupų vardu lankėsi pas Pozdniakovą ir M. Gedvilą, prašydami grąžinti seminarijai senąsias patalpas arba duoti kitas. Jiems buvo pareikšta, kad Liaudies komisarų taryba nutarusi seminarijos veikimą uždrausti. Ši žinia nebuvo paskelbta.

1941.VI.22 prasidėjo karo veiksmai. Rusai pabėgo iš Kauno, palikdami ir seminarijos patalpas. Deja, per trumpą laiką jos buvo smarkiai sužalotos.*

Vokiečių nacių okupacijos metais

Užėmus Lietuvą vokiečiams, jų administracija neatšaukė bolševikų valdžios paskelbtų nuosavybių sekvestravimo dekretų ir nevengė pabrėžti, kad tai, ką sovietiniai rusai suvalstybinę, jie laiką Vokietijos nuosavybe. Tačiau katalikai jų neklausė ir perėmė patys tvarkyti bažnytines nuosavybes.*

Telšių ir Vilkaviškio vyskupai atkūrė savas seminarijas. Kaune liko ligi 1940 m. buvusi tarpdiecezinė seminarija, skirta Kauno, Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijoms, o taip pat Teologijos-Filosofijos fakultetas. Bet seminarijos rektorius vysk. V. Brizgys gavo Kauno miesto komisaro Kramerio 1941.VIII.23 raštą, kuriame buvo rašoma: „Mane pasiekia gandai, kad Kaune organizuojama kunigų seminarija. Aš turiu pareikšti, kad iki karo pabaigos tokie kursai nepageidaujami." Tačiau seminarijos rektorius nusprendė neteikti tam raštui dėmesio ir 1941.IX.12 pradėjo mokslo metus. Kauno miesto komisarui Krameriui buvo pasiųstas raštas nurodant, kad Kauno kunigų seminarija nėra iš naujo organizuojama. Ji veikia daugiau kaip 300 metų, veikė net bolševikų okupacijos metu, veikia ir dabar. Po poros mėnesių buvo gautas atsakymas, kad seminarijai leidžiama veikti, nors leidimo nebuvo prašyta. Nepatirdama didesnių trukdymų, seminarija veikė visą vokiečių okuapcijos metą. Vokiečių okupacinė valdžia grąžino seminarijai bolševikų atimtus rūmus, tačiau sau pasiliko vieną pastatą prie Švč. Trejybės bažnyčios. Grąžino ir bolševikų valdžios atimtą seminarijos ūkį.*

* Žinios paimtos iš vysk. V. Brizgio rašinio „Kunigų seminarija Kaune bolševizmo metais" — Lietuvių archyvas I t., 56—65 psl.

* Žinios paimtos iš vysk. V. Brizgio knygos „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940—1944 m."

Kauno Tarpdiecezinės kunigų seminarijos pastato frontinės durys. (1979 m. nuotrauka)

Kauno kunigų seminarijos patalpos. (1979 m. nuotrauka)

1958.III.23 Kauno arkikatedroje buvo pašvęsta 16 naujų kunigų. Viduryje sėdi Vilniaus ark. valdytojas vysk. J. Steponavičius, Kauno ark. vald. kan. J. Stankevičius, vysk. V. Slatkevičius, seminarijos rektorius kan. K. Žitkus ir kt. Užpakalyje — naujieji kunigai

Seminarija II-osios bolševikų okupacijos metu

Nors karo meto aplinkybės ir buvo labai kietos, seminarija savo darbo nenutraukė. 1944 m. rudenį, kai didžiąją Lietuvos dalį jau buvo okupavę bolševikai ir tik Žemaitijoje laikėsi frontas, Ukmergėje buvo sušaukta vyskupų konferencija, kurioje dalyvavo Vilniaus, Panevėžio, Kaišiadorių vyskupai (M. Reinys, K. Paltarokas, T. Matulionis), Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų atstovai, buvo sudaryta nauja Kauno kunigų seminarijos vadovybė: rektorius kun. prof. St. Gruodis, SJ, vicerektorius kan. P. Rauda ir prefektas kun. J. Meidus. Mokslas prasidėjo tų pačių metų rudenį, kiek pavėluotai. Klierikų susirinko labai daug — daugiau kaip 400. Jų tarpe buvo ir vienas kitas žydas. Mat dvasinių seminarijų klierikai, veikiant Stalino paskelbtam „atolydžiui" ir žadant religijos laisvę, buvo atleidžiami nuo mobilizacijos bei karinių darbų. Atrodo, kad buvo į klierikų skaičių patekę tokių, kurie nesiruošė būti kunigais. Seminarija buvo viena visai Lietuvai. Ji buvo pavadinta Kauno Tarpdiecezine seminarija.

Iki 1946 m. rugsėjo mėn. seminarijoje buvo I, II ir III licėjiniai kursai: studentai per trejus metus pilnai užbaigdavo vidurinę mokyklą (gimnaziją) ir gaudavo brandos atestatą. Be jų, buvo I ir II filosofiniai ir I, II, III, IV teologiniai kursai. Ligi 1949 m. liepos mėn. buvo naudojamos senosios Vytauto D. universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto knygelės su atitinkamais įrašais. Visi dėstomieji dalykai studijų knygelėse buvo įrašyti lotyniškai. Lotynų kalba buvo dėstoma dogmatinė teologija, moralinė teologija, o taip pat kanonų teisė (Codex iuris canonici).

1946 mokslo metų pradžioje į seminariją atvažiavo nemaža Telšių kunigų seminarijos auklėtinių, nes ši seminarija buvo uždaryta. Telšių klierikai su prefektu kun. Juozu Grubliausku buvo labai šiltai sutikti. Atvyko šiek tiek ir buv. Vilkaviškio kunigų seminarijos klierikų.

1946 m. seminarija buvo išsidėsčiusi trijose vietose: jaunesniųjų kursų studentai (I filosofinio ir dalis II) gyveno marijonų patalpose, prie Šaričių bažnyčios; kartu naudojosi ir šia bažnyčia; vyresniųjų kursų klierikai gyveno Jėzuitų vienuolyno patalpose (Rotušės a. 8). Jie naudojosi ir šia bažnyčia. Tačiau dalis Jėzuitų rūmų buvo užimta vidurinės ir felčerių-akušerių mokyklų, dalis klierikų gyveno kurijos teritorijoje esančiame vadinamajame „profesorių namelyje". Pamaldoms buvo naudojama ir Studentų bažnyčia (Vilniaus gatvėje), o taip pat ir Kauno katedra. 1946 m. klierikų skaičius siekė 300.

1946/47 mokslo metams, okupacinės valdžios įsakymu, visos Lietuvos kunigų seminarijos buvo sujungtos į vieną, kuri pavadinta Tarpdiecezine seminarija Kaune. Nustatytas visoms seminarijoms klierikų skaičius — nedaugiau 150. Atskiroms vyskupijoms šis kontingentas taip paskirstytas: Kauno — 33%, Panevėžio ir Telšių — po 28%, Vilniaus ir Vilkaviškio — po 23% ir Kaišiadorių — 15%.

Tuojau po II pasaulinio karo dar buvo galima iš dalies, drauge su rektoratu, naudotis ir senaisiais seminarijos rūmais. Bet 1946 m. seminarijos rūmus užėmė rusų kariniai daliniai, daugiausia karo lakūnai. Čia įsikūrė jų įstaigos, o taip pat karininkų šeimos.

Kurį laiką virš rektorato rūmų dar dominavo meniško darbo kryžius, tačiau politrukų patvarkymu, jis buvo pakeistas didžiule raudona penkiakampe žvaigžde, kuri kažkaip nedarniai buvo patupdyta ant rektorato stogo,

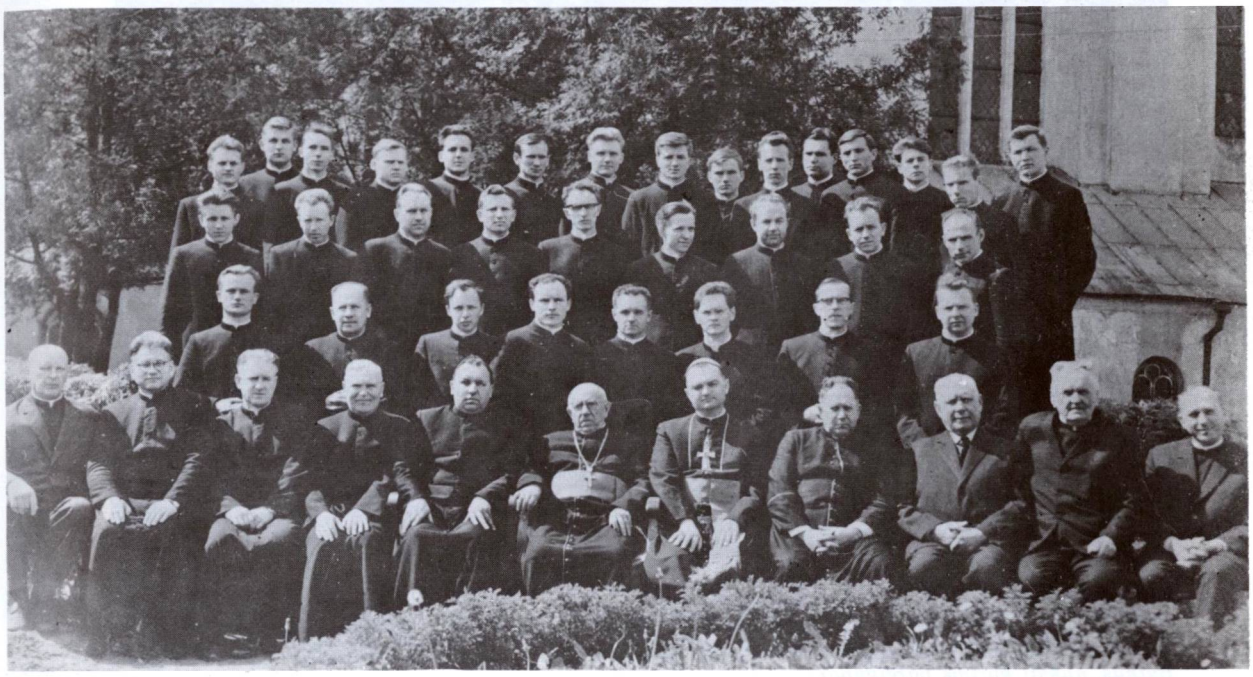

Kauno kunigų seminarija 1975 m. Sėdi (iš k.): prefektas J. Užupis, dr. Pr. Vaičekonis, dr. J. Pranka, doc. Vl. Michelevičius, vysk. Liudas Povilonis, rektorius V. Butkus, prokuratorius R. Stundžia, dėstyt. B. Baliukonis, doc. A. Tamulevičius ir dėst. A. Turčinskas. Už sėdinčiųjų I eilėje stovi neopresbyteriai, kitose eilėse — klierikai. VIDURYJE SĖDI VYSK. J. LABUKAS.

naktimis švietė raudona šviesa, lyg sakydama: „Kelią Markso, Engelso, Lenino ir Stalino idėjoms!"

Iš pradžių paskaitos vykdavo Kauno kurijos (arkivyskupo) rūmuose. Čia (daugiausia II aukšte) gyveno ir profesoriai.

Seminarijos virtuvės šeimininkės buvo įvairių kongregacijų seselės vienuolės. Jos tvarkė ir skalbyklą, raštinės reikalus; pusiau legaliai gyveno prie bazilikos esančiuose namuose, Maironio rūmuose, kurijos ūkinėse patalpose. Seselės labai gerai tvarkė sunkų maitinimo reikalą ir surasdavo išeitis iš sunkiausių problemų. Tuo metu Rytų Prūsijoje siautė badas. Daugybė vokiečių pabėgėlių, daugiausia moterų su vaikais, stovėdavo Rotušės aikštėje, prie Maironio namų ar gretimose gatvėse, prašydami išmaldos. Visus šiuos pabėgėlius maitino seminarijos virtuvė. Jie išliko gyvi seselių, klierikų, jų tėvų ir kitų geros valios kauniečių rėmėjų pastangomis. Nakties metu prisiglausdavo koridoriuose ar pusrūsiuose. Vėliau išaiškėjo, kad maždaug tuo pačiu metu Vokietija buvo priglaudusi keliasdešimt tūkstančių pabėgėlių iš Lietuvos, o Lietuva tuo metu globojo badaujančius Rytprūsių pabėgėlius.

Labai vertinga ir gausi knygų, rankraščių bei retų leidinių seminarijos biblioteka (apie 100.000 tomų) buvo iš savo patalpų išmesta ir labai netvarkingai sugrūsta Šv. Jurgio bažnyčioje. Čia buvo kalnai palaidų knygų, kitos ryšuliais surištos. Nemuno potvynio vanduo skaudžiai palietė bažnyčią bei šias knygas ir nemažą dalį jų sunaikino.

Nors bažnyčios patalpos buvo užrakintos, bet seminaristai dažnai į šias patalpas įlįsdavo ir bandydavo maišais knygas slapta gabenti ir išskirstyti po visą Lietuvą. Rusų kariai, vykdami iš Vokietijos bei Rytprūsių, taip pat atveždavo į Kauną retų knygų ir jas pardavinėdavo. Tik nedidelė dalis knygų pateko Vilniaus universiteto bibliotekon. Dalį jų išgrobstė ir suslėpė knygų mylėtojai, kai kas pasklido po provincijos bibliotekėles. Bet ir čia nebuvo saugu: NKVD-istai, suradę tokias knygas, jas naikindavo ar išveždavo kaip popieriaus makulatūrą, iš kurios buvo gaminamas popierius ateistinėms knygoms spausdinti.

Vysk. L. Povilonio 1977.V.22 Kauno arkikatedroj-bazilikoj buvo pašvęsti kunigais (iš k.): Vytautas Kadys, Ričardas Černiauskas, Jonas Kauneckas, Stasys Lindė, Jonas Alesius, Česlovas Degutis, Petras Tarvydas, Marijonas Savickas. Viduryje sėdi vysk. L. Povilonis, jo dešinėje — rektorius V. Butkus, aukšti kurijos pareigūnai

Dar 1949 m. liepos mėn. Šv. Jurgio bažnyčioje buvo krūvos knygų. Nemaža dalis jų dėl buvusio potvynio vandens permirkusios, viršeliai atsilipinę, lapai sulipę, susiraukšlėję. Visos šios amžiais kurtos ir krautos kultūrinės vertybės buvo dabar ,,Tarybų Lietuvos liaudies nuosavybė", paskirta sunaikinimui.

1948 m., uždarius Jėzuitų bažnyčią, seminarijai buvo leista naudotis Švč. Trejybės bažnyčia, bet kitiems tikintiesiems ji buvo uždara. Buv. Jėzuitų bažnyčioje tebebuvo išlikę garsūs vargonai, kurie buvo laikomi geriausi Kaune. Čia rudenį, Šv. Cecilijos dieną, vykdavo neoficialūs vargonų muzikos koncertai. Surizikuodavo koncertuoti ir kai kurie garsieji oficialūs vargonų muzikos meistrai.

1948—1949 metai buvo komunistų siautėjimo apogėjus Lietuvos Bažnyčios istorijoje. Mokslas Kauno kunigų seminarijoje vyko grasinimų, bauginimų, suėmimų, trėmimų bei komunistinio teroro sąlygomis. Paskaitų metu į auditorijas įsiveržda vo ginkluoti civiliais drabužiais apsirengę čekistai, įsakydavo klierikams ištisas valandas nejudėti, nevaikščioti. Tuo metu jie išsirinkdavo ,,aukas", išsivesdavo iš auditorijos vieną, du, tris ar daugiau.

Prisimintinas seminarijos užpuolimas, įvykęs 1948 m. gegužės mėn., vidurnaktyje, paryčiais, ,,profesorių namelyje". Pasigirdo duslūs smūgiai į duris, garsai rusų ir lietuvių kalbomis. Įsiveržę į vidų su šalta ryto vėsuma čekistai ir jų pagelbininkai prikėlė visus iš lovų, išrikiavo vienmarškinius, darė kratas, tyčiojosi, gąsdino visus, žvangindami savo ginklais. Su savimi išsivedė 12 klierikų, kurie, kaip vėliau patirta, buvo išgabenti prie Baikalo ežero, kur it apaštalai dirbo žvejais. Išvežtųjų tarpe buvo : Stasys Raugas (dusetiškis), Valerijonas Vaitkevičius (žemaitis), Izidorius Butkus (kauniškis), Mitrikas . . . Vėliau buvo gauta žinių, kad Valerijonas Vaitkevičius tremtyje reiškęsis kaip tikras šventasis: padėjęs paliegusiems draugams, atidirbdavęs už juos darbus ir kitais būdais padėjęs, kol žuvęs kankinio mirtimi.

Pažymėtina, kad masinių kratų bei areštų metu klierikai laikydavosi ramiai, nekeldavo panikos — visa tai dar labiau erzino trėmimo operacijų vykdytojus.

Kalbant apie klierikus kankinius, bolševikų terorą seminarijoje, prisimintini ir vyriausieji seminarijos ,,globėjai" — čekistai. Štai pora jų pavardžių: papulkininkis Todesas (žydų tautybės), ltn. Mejeris (taip pat žydų tautybės), labiausiai pasižymėjęs čekistas, praktiškai nustatydavęs, kuris klierikas ,,turi pašaukimą į kunigus, kuris ne". Brunetas,

Kauno kunigų seminarija 1971 metais

Kauno kunigų seminarija ir jos vadovybė 1977/8 mokslo metais. I-je eilėje, už sėdinčių profesorių, stovi 1978.V.28 kunigais pašvęsti neopresbyteriai (iš k.): K. Bekasovas, P. Merliūnas, S. Tamulionis, A. Gražulis, V. Luzgauskas, J. Bujokas, P. Šliauteris, St. Puidokas, A. Beniušis, J. Pečiukonis

Kauno kunigų seminarija 1967/8 mokslo metais. I eil. sėdi (iš k.): kun. J. Žemaitis, Pr. Tamulevičius, Vl. Michelevičius, Baliukonis, rekt. V. Butkus, vysk. J. Labukas, vysk. R. Krikščiūnas, Bakšys, Telksnys, Stundžia, J. Užupis

vidutinio ūgio, 30 m. amžiaus, truputį rauplėtu veidu.

Kiekvieną savaitę būdavo iškabinamas šaukiamųjų į raštinę sąrašas. Kurijos raštinė paslaugiai turėdavo užleisti savo kambarį čekistų vedamiems „dvasiniams pasikalbėjimams". Tokių „pasikalbėjimų" metu klierikai buvo bandomi užverbuoti „dirbti" bolševikų saugumui. Dauguma prievartaujamų atsisakydavo pasirašyti „įsipareigojimus". Tokie būdavo areštuojami, išlaikomi po keletą parų be maisto ir gėrimo. Iš saugumo rūmų jie sugrįždavo išvargę, įdubusiomis akimis, apžėlusiomis barzdomis, išbalę. Nenuostabu, kad pasitaikydavo ir tokių, kurie, nepakėlę kankinimų, išeidavo iš proto. Galima net skaičiais įrodyti, kad tarybiniais metais išprotėjusių kunigų bei klierikų skaičius buvo kelis kartus didesnis, kaip kitais laikais.

Klierikams iš seminarijos išvesti buvo naudojamos ir kitos amoralinės priemonės — jiems siūlydavosi lietuvės ir rusės prostitutės . . .

1946.XII.8 patvarkymu Kauno kunigų seminarijos klierikų skaičius iš 250 buvo sumažintas iki 150. Tiek klierikų visoms Lietuvos vyskupijoms. 1949.VII. seminaristų skaičius sumažintas iki 60, dar vėliau ligi 48, o kartais ir ligi 24. Lietuvos kom. partijos VI suvažiavimo nutarimu ir Religinių kultų komisaro Br. L. Pušinio nurodymu iš seminarijos pašalintiems klierikams ant jų pasų bei asmens dokumentų būdavo prispaudžiami specialūs ženklai (dažniausiai juodu tušu nubrėžti kryžiai). Po to, būdavo įsakoma per 24 valandas apleisti Kauno miestą ir jo apylinkes. Didelis klierikų skaičius areštuotas. Suimtieji be teismo išsiųsti Sibiran. (Šia proga pažymėtina, kad milicijos kapitonas, dėjęs seminaristų pasuose juodus kryžius, buvo rastas pasikoręs).

Vienas seminarijos auklėtinių, prisimindamas ano meto šiurpias dienas, savo atsiminimuose pateikia tokį komentą: „Prisimenu, mes stovėjome seminarijos rūmų apvalioje salėje, iš kurios matyti Nemuno ir Neries santaka, gražūs abiejų upių šlaitai. Į salę

Kauno kunigų seminarijos vadovybė ir klierikai 1979.V.28, prie naujo bendrabučio, mokslo metų užbaigimo iškilmėse

tylėdami jėjo du žmonės — Kauno arkivyskupijos valdytojas kan. dr. J. Stankevičius, aukštas, plačių pečių vyras ir maždaug poros metrų atstu nuo jo — Religinių kultų tarybos įgaliotinis L. Pušinis. Abudu apėjo aplink sustojusius klierikus, rimtus ir tylinčius. Ėjo kartu šie dideli nesutaikomi priešai, šaltais veidais. L. Pušinis taip pat stambaus sudėjimo vyras, tik aukštesnis ūgiu, nušiurusiais plaukais. Jis pažvelgė į mus su kažkokia panieka, tarsi į skerdimui skirtą avių bandą . . . Matyt jis jau tada žinojo, kiek jau mums išrašyta „kelialapių" į garsiuosius Sovietų Sąjungos kurortus — Kazachstaną, Vorkutą, Norilską, Uralą ir į kitas vietas".

Kunigų seminarija buvo palaipsniui naikinama. Jos egzistavimas turėjo savaime atkristi. Metai po metų ji buvo siaurinama tiek patalpų, tiek dėstomojo personalo, tiek klierikų skaičiaus atžvilgiu. Juridiškai veikė 5 kursai, bet praktiškai tebuvo 4. Seminarija turėjo „ruošti naują kunigų kartą, sugebančią pozityviai darbuotis tarybinėje santvarkoje". Kunigų išmirimas bei priverstinis pasitraukimas iš pareigų dėl amžiaus bei ligos pasidarė daug didesnis už seminarijoje išleidžiamų kunigų skaičių. Dėl to bažnyčios bei parapijos greitai pajuto kunigų stoką. Kaliniai kalėjime turėjo geresnes patalpas, kaip kunigų seminarija ir klierikai.

1946—1949 m. okupacinė valdžia taikė ir naudojo šias seminarijos naikinimo bei destrukcijos priemones: 1. Nuolatinės kratos, bauginimai, gąsdinimai, laikini areštai, inscenizuoti suėmimai, uždarymai saugumo vienutėse bei celėse, atkalbinėjimai mesti seminariją, įvairūs pažadai, artimųjų deportacijos; 2. Pastangos užverbuoti klierikus dirbti saugumo organuose, įpareigojimai sekti ir užrašinėti įvairias smulkmenas iš seminarijos vidaus gyvenimo; 3. Šmeižtų ir sufabrikuotų gandų skleidimas seminaristų tarpe, specialiai saugumo sumontuotos ir platinamos nuotraukos apie kunigus ir seminaristus, juos inkriminuojant amoralumu, ryšiais su moterimis; 4. Destrukcinė veikla profesūros tarpe. Pvz., net porą metų seminarijos dėstytojų bei auklėtojų tarpe dirbo ateistas kun. J. Ragauskas. Išpažinčių metu jis stengėsi prikalbėti klierikus mesti kunigystę. Prieš viešą savo pareiškimą mesti kunigystę, kaip seminarijos dvasios vadovas, neleido dešimčiai seminarijos diakonų bei subdiakonų priimti kunigystės šventimų.

Štai pavardės kai kurių ištremtųjų, kurie buvo nubausti 10—25 metams tremties Tolimųjų Rytų „kurortuose": Mykolas Vaidakavičius, Bronius Zinkus, Kazimieras Baronas, Povilas Burba, Leonas Guobužas, Vytautas Rasiukevičius, Romualdas Grucė, Povilas

Kauno kunigų seminarija 1981.V.29, mokslo metų užbaigimo iškilmių metu. I eil. sėdi profesoriai ir vyskupijų valdytojai. Iš k.: V. S. Brazdeikis, Pr. Vaičekonis, Pr. Tamulevičius, L. Mažonavičius, A. Vaičius, vysk. R. Krikščiūnas, vysk. L. Povilonis, rekt. V. Butkus, Alg. K. Gutauskas, P. Žiukelis, V. Vaičiūnas, J. Pranka, Alg. Kajackas, Alg. Turčinskas. Už jų — neopresbyteriai ir klierikai

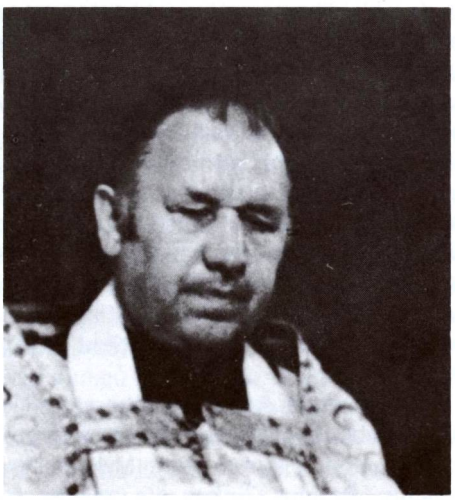

Kun. dr. Viktoras Butkus, dabartinis seminarijos rektorius

Vaičekauskas, Edvardas Razgauskas, Arlauskas, Ladyga, Valerijonas Vaitkevičius, Stasys Raugas, Izidorius Butkus, Matrikas, Antanas Jurgaitis, Bronius Bulika ir kt.

Tremiant klierikus, jiems buvo taikomas „teisinis" pagrindas — RSFR baudžiamojo kodekso 58 str. 10 paragrafo II d. ir 11 paragrafas — „Religinė propaganda su tikslu nuversti Sovietų valdžią".

Iš seminarijos profesorių bei dėstytojų 1949—1951 m. buvo suimti ir nuteisti: prof. dr. Pranas Kuraitis (10 m.), kun. Augustinas Vaitiekaitis (Vilniaus vyskupijos, buv. rektorius), kun. dr. Antanas Kruša (Telšių vysk.), kun. Juozas Grubliauskas (prefektas, Telšių vysk.), kun. Jonas Paukštys, S.J. (dvasios vadas), kan. Petras Rauda (1945—1946 m. vicerektorius), kun. Petras Kuzmickas (vicerektorius) ir kt.

Kauno ark. ir Vilkaviškio vyskupijos valdytojas vysk. Liudas Povilonis kunigų šventinimo iškilmėse Kauno arkikatedroje-bazilikoje 1981.V.30. Prie jo (centre) stovi seminarijos rektorius kun. dr. V. Butkus

1949 m. liepos mėn. Kauno arkivyskupijos kurijos patalpos, kuriose ligi to laiko vyko paskaitos, veikė klierikų valgykla ir gyveno kai kurie dėstytojai, buvo atimtos. Seminarija perkelta į prie Švč. Trejybės bažnyčios esančias kuklias patalpas, į buv. Saleziečių vienuolyną (Profsąjungos g. Nr. 1), kur ir dabar seminarija veikia. Arkivyskupijos rūmuose įkurdintas Kauno Politechnikos instituto Statybos fakultetas (ligi 1965 m.). Vėliau ir šiuo metu ten veikia J. Naujalio vidurinės meno mokyklos muzikos ir choreografijos skyriai.

Senuose seminarijos rūmuose gyvena Sovietų armijos aviacijos karininkai su šeimomis. Ant rektorato stogo, vietoje kryžiaus, riogso minėta plačiai išsiskėtusi ir begėdiškai šviečianti raudona penkiakampė žvaigždė.

1949 m. liepos mėn., kaip minėjome, buvo atlikta seminarijos sumažinimo operaci-

Naujai pašvęstieji kunigai Kauno arkikatedroje-bazilikoje 1981.V.30

ja, paliekant tik 60 klierikų. Praktiškai tegalėjo mokytis 48. Pravesta griežta „atranka", dėl kurios energingam ir sumaniam katalikui jaunuoliui beveik neįmanoma patekti į seminariją. „Atrenkant" seminarijai klierikus, okupacinės valdžios įstaigos laikosi šių nuostatų: 1. Klierikas turi būti abejingas politiniams įvykiams okup. Lietuvoje. Turi reikštis visiškas lojalumas santvarkai iš jo ir jo šeimos pusės; 2. Pageidautini bruožai: klierikas gali turėti fizinių trūkumų, sunkiai kalbėti bei sakyti pamokslus; „geras bruožas" — neturėti muzikinės klausos, balso; 3. Klieriko pažymiai vidurinės mokyklos pažymėjime turi būti tik vidutiniški ar žemesni; 4. Didžiuma klierikų turi palaikyti ryšius su sovietinio saugumo valdininkais; 5. „Gera" klieriko žymė saugumo akimis: nepatraukli išvaizda, žemas ūgis, išoriniai defektai ir pan.

Tačiau gyvenimo praktika rodo, kad Viešpats ir iš tokių „akmenų" gali pastatyti rūmą. Ir skurdžių klierikų likučių tarpe senoji

1979.X.12 iš Vengrijos kardinolo Lekai sutikimo iškilmių Kaune

seminarijos dvasia liko gyva, pernešė krizę. Išėjo taip, kad „velnias taip sunkiai dirbo, o Viešpats apvertė viską kojomis aukštyn".

1946—1949 m. seminarijoje dėstė šie profesoriai bei dėstytojai (skliausteliuose dėtomasis dalykas): kan. dr. Pranciškus Venckus, rektorius, kun. Petras Kuzmickas, vicerektorius (bažnytinė teisė, mokslinio darbo metodika), kan. dr. Stanislovas Usoris (logika), prel. Stanislovas Jokūbauskis (liturgika), kan. dr. Juozapas Stankevičius (pedagogika, psichologija), prof. dr. Pranas Kuraitis (filosofijos istorija, antologija, religijos filosofija, kultūros filosofija), kun. Vaitiekaitis, rektorius (rusų k., TSRS konstitucija, Bažnyčios istorija), Jonas Paukštys, S.J. sem. dvasios vadas (asketika), Stanislovas Gruodis, S.J. (etika, moralinė teologija), prel. Aleksandras Grigaitis (Šv. Raštas), kun. dr. Juozapas Grigaitis, MIC (dogmatinė teologija), kun. Kazys Lapinskas (bažnytinis giedojimas), kun. Juozas Grubliauskas, prefektas (lotynų kalba, retorika), kun. Aloyzas Šlapkauskas, prefektas (bažnytinė teisė), Šerkšnas, pasaulietis (vokiečių k.), Starkus, pasaulietis (graikų, lotynų k.), kan. Antanas Kruša (moralinė teologija), kunigas, vėliau ekskunigas Jonas Ragauskas (filosofijos įvadas, retorika), kun. Juodagalvis — seminarijos prokuratorius.

Kauno kunigų seminarijos rektorium karo metu buvo kun. Pranas Petraitis, SDB; pokario metais: kun. Stanislovas Gruodis, S.J. (ištremtas į Balninkus), kun. Augustinas Vaitiekaitis (išvežtas į Sibirą), kun. Pranciškus Venckus (1951.VIII.21 prigėrė Tytuvėnų ežere), kun. Kazimieras Sirūnas (valdžios nušalintas), kan. Kazimieras Žitkus (valdžios nušalintas), nuo 1960 m. kun. Alfonsas Lapė (nušalintas). Po jo 1965 m. rektorium paskirtas kun. Viktoras Butkus (gimęs 1923.I.18, kunigu įšventintas 1945.IX.15). Rektoriaus pareigas jis eina ir šiuo metu. Kiti seminarijos vadovybės nariai (1981 m.): vicerektorius kun. Vytautas Vaičiūnas, prokuratorius kun. Algirdas Turčinskas, prefektas kun. Vytautas Steponas Brazdeikis, dėstytojai — kun. Pranciškus Tamulevičius (kartu ir dvasios vadas), kun. Petras Žiukelis, kun. Algimantas Kajackas.

Rytų Vokietijos vyskupai lankėsi Kaune. Sėdi (iš k.): Erfurto apašt. adm. J. Wanke, Drezdeno vysk. G. Scaffran, vysk. L. Povilonis, Berlyno vysk. J. Meisner ir Kauno kunigų sem. rekt. dr. V. Butkus

Bolševikų pareigūnai seminariją vadino „tamsybės apaštalų mokykla". Ji buvo visą laiką persekiojama ir kontroliuojama. Rektoriai, profesoriai ir klierikai buvo verčiami taikytis prie valdžios reikalavimų. Įvairūs varžymai neleisdavo patekti į seminariją gabesniems jaunuoliams. Religinių kultų tarybos įgaliotinio Justo Rugienio žodžiais, „čia atėjo tie, kurie niekur kitur netiko". O vis dėlto ir tie „niekam tikusieji" tapo uoliais kunigais ir gražiai papildė praretėjusias kunigų eiles. 1944—1964 m., taigi per 20 metų, Kauno kunigų, seminarija išleido 284 kunigus, 1964.XI.26 iš bendro tada buvusių 874 kunigų skaičiaus jie sudarė beveik trečdalį. O darbingų kunigų skaičiuje jų buvo 40%.

1945—1971 m. laikotarpiu buvo pašvęsti 337 kunigai. Iš šio skaičiaus 13 metė kunigystę. 1945—1981 m. laikotarpiu pašvęsta 428 klierikai kunigais. Tai, žinoma, nedaug, nes vien tiktai 1960—1970 m., taigi 10 metų laikotarpiu, mirė 198 kunigai, kai per tą laiką tebuvo pašvęsta tik 92. 1945—1981 m. iš viso mirė 564 kunigai.

Nežiūrint to, kad kunigystė dabar okupuotoje Lietuvoje yra be galo nedėkingas ir net pavojingas pašaukimas, kandidatų į kunigų seminariją visada atsiranda. Tačiau okupacinė valdžia daro įvairius trukdymus jiems į seminariją patekti. Pvz., 1969 m. rudenį kandidatų buvo 36, bet leido priimti tik 8. Kai kuriais metais naujų kandidatų atsirasdavo 100—150 (Vien tiktai iš Vilniaus vyskupijos buvo 50), bet valdžia vis griežtai ribodavo klierikų skaičių. Reikia dar pastebėti, kad parapijų kunigams griežtai uždrausta kalbinti jaunuolius stoti į kunigų seminariją, informuoti juos apie jos darbą ir mokslą.

Pastaruoju metu buvo leista klierikų skaičių šiek tiek padidinti. 1981 m. Kauno seminarijoje mokėsi 93 klierikai. 1981.V.30 vyskupas L. Povilonis Kauno arkikatedroje pašventė 11 naujų kunigų. Tą patį pavasarį Panevėžio katedroje pašvęsti dar 3.

1982.VI.6 kunigystės šventimus gavo 18 klierikų, kurie vyskupijoms taip paskirstyti: Vilniaus — 5, Kauno — 4, Telšių — 3, Kaišiadorių — 3, Panevėžio — 2 ir Vilkaviškio vyskupijai — 1.

SUTEMŲ METAIS

Religijos persekiojimo ugnyje

Jei I-osios sovietinių rusų okupacijos metu (1940—1941 m.) buvo gerokai apgriautos religinės institucijos ir religinis gyvenimas, tai pokario metais, II-osios okupacijos metu, Lietuvos R. Katalikų Bažnyčia turėjo gyventi tokiose baisiose sąlygose, kokių nebuvo jos daugiau kaip 500 metų istorijoje.

Nemaža Kauno arkivyskupijos vietovių buvo karo audros nusiaubtos, sudegintos, kelios bažnyčios sunaikintos, keliasdešimt sužalota. Gyventojų žemė ir kitas turtas nusavinta. Žmonės bėgo iš savo namų. Daug žmonių deportuota į Sibirą ir kitas Rusijos sritis. Apie 20 parapijų bei filijų uždaryta.

Partizaninių kovų metu nukentėjo daug tikinčiųjų, daug ir kunigų. Manoma, kad apie 300 iš visos Lietuvos kunigų buvo išbarstyta Sibiro taigose.

Arkivyskupijos vadovams — arkivysk. J. Skvirecкui ir vysk. V. Brizgiui pasitraukus į užsienį, labai kritišku laikotarpiu (1944—1947 m.) arkivyskupijos reikalus tvarkė valdytojas kan. Stanislovas Jokūbauskis, o 1947—1965 m. kapitulinis vikaras-valdytojas kan. dr. Juozapas Stankevičius. 1965 m. kapituliniu vikaru-valdytoju paskirtas prel. Juozapas Labukas-Matulaitis, netrukus tapęs vyskupu ir apaštališkuoju arkivyskupijos administratorium. 1969—1973 m. kaip vyskupas augziliaras čia dirbo dr. Romualdas Krikščiūnas. 1973 m. vyskupu koadjutorium paskirtas Liudvikas Povilonis, o 1979 m. jam suteiktas apaštališkojo administratoriaus titulas. Administratoriaus teisėmis arkivyskupiją valdo ir šiuo metu. Kartu jis administruoja ir Vilkaviškio vyskupiją.

Tačiau okupantai vyskupijos administratorių darbą buvo labai suvaržę ir iš tiesų faktiškai arkivyskupiją valdė ne teisėti jos valdytojai, bet sovietinių įstaigų religinio kulto įstaigų įgaliotiniai, kurių tikslas buvo ne Bažnyčiai padėti, bet ją sunaikinti.

Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotinis prie sovietinės Lietuvos ministerių tarybos L. Pušinis (1948—1957), kan. J. Stankevičiaus liudijimu (žr. jo dienoraštį), buvęs numatęs uždaryti maždaug pusę bažnyčių. Dėl to turėjo atsirasti keli šimtai bedarbių kunigų. Vien tiktai iš Kauno miesto, kur anksčiau dirbo apie 70 kunigų, buvo ištremta 50. Daugelyje bažnyčių buvo uždraustos laikyti pamaldos. Kunigų areštai buvo kasdieniniai reiškiniai.

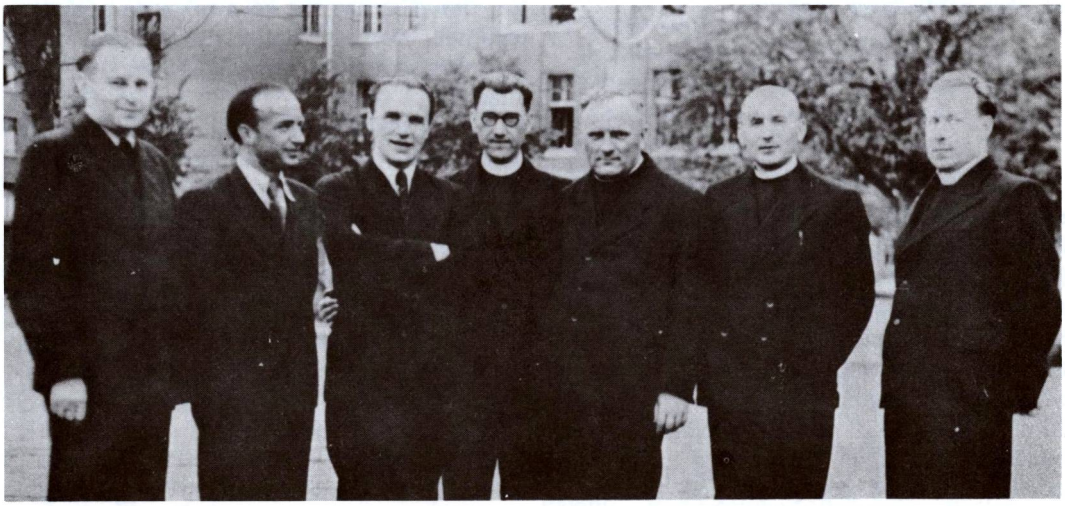

Susitikę Hanau (Vak. Vok.) stovykloje kunigai — kurso draugai. Iš k.: B. Dagilis, V. Chomskis, St. Yla, Alb. Spurgis, V. Mažrimas, J. Gutauskas, Al. Klimas

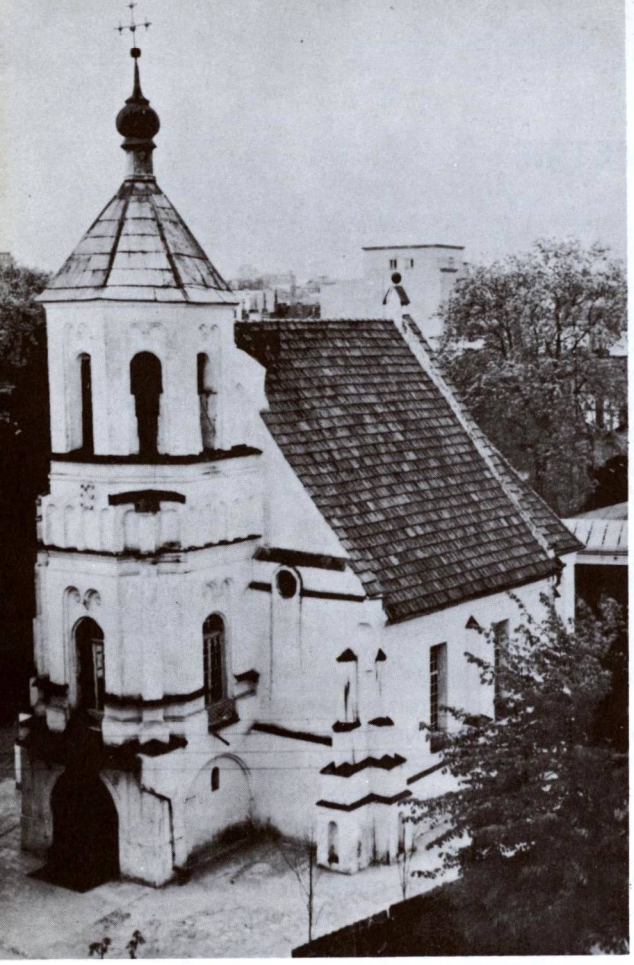

Tyriausios Dievo Motinos Marijos Šaričių — Šv. Gertrudos (Marijonų) bažnyčia Kaune. Pokario metais buvo paversta specializuotos medicinos technikos parduotuvės sandėliu

L. Pušinis išdirbęs ir pasiūlęs Maksvai religijos Lietuvoje sunaikinimo planą. Jis siūlė Šilutėje suorganizuoti lagerį ir į jį uždaryti 200 veikliausių ir sveikiausių kunigų; uždaryti tuojau trečdalį bažnyčių. Nelaukdamas, kol Maskva jo planą patvirtins ar ne, „visiškai ir galutinai" uždarė visus vienuolynus, pareikalavo iškelti kunigus iš eilės bažnyčių ir uždraudė jose laikyti pamaldas. Netrukus po to sušauktame kunigų susirinkime L. Pušinis pasakęs, kad „po dvejų metų iš Katalikų Bažnyčios Lietuvoje liksią tiktai ‚ragučiai ir nagučiai' ". J. Stankevičiaus liudijimu, labai kritiškoje padėtyje katalikams padėjusi Maskva. Vyskupijos valdytojui pavyko gauti priėmimą pas visos Sovietų Sąjungos Religinių kultų tarybos pirmininką Polianskį. Jo žmona buvusi lenkė katalikė. Katalikiškas gyvenimas Polianskiui buvęs gerai pažįstamas. Padėtis kiek atslūgusi.

Buvo spaudžiami ir pasauliečiai. Iš katalikų mokytojų bei profesorių pareikalauta, kad jie neitų į bažnyčią ir nebendrautų su kunigais. Suvaržyta ir labai apribota kunigų seminarijos veikla.

Į lietuvių patriotų partizaninę veiklą buvo įsitraukę ir nemaža kunigų. Sovietų saugumas dėl to kaltino vyskupijų valdytojus. Saugumo įstaigos paruošė tam tikrą atsišaukimą į Lietuvos partizanus, kad tuojau nutrauktų kovą, išeitų iš nelegalios padėties, prisistatytų valdžios organams ir atiduotų savo ginklus. Buvo žadėta suteikti partizanams amnestiją, jų nebausti. Po tokiu atsišaukimu 1945 m. savo parašą padėti buvo priverstas ir Kauno arkivyskupijos valdytojas prel. St. Jokūbauskis (žr. 57 psl.).

Sekė kitos religijos naikinimo priemonės. Tikybos dėstymas iš mokyklų išmestas, vaikų katekizacija praktiškai sustabdyta (katekizuoti tebuvo leista jų tėvams), religinės brolijos bei draugijos uždarytos, atimtos bažnytinės patalpos. Pačios bažnyčios apdėtos dideliais mokesčiais, uždrausta kunigams vykti į kitose parapijose ruošiamus atlaidus, apriboti religiniai patarnavimai, panaikintos religinės šventės, draudžiamas bet koks religinės spaudos leidimas. Kurijos patalpos buvo nusavintos, kurijos raštinė buvo mėtoma iš vienos vietos į kitą.

Šiokių tokių palengvėjimų susilaukta tik po 1953 m., po Stalino mirties. Tačiau galime teigti, kad šiokią tokią religijos teisę gauti nulėmė tvirtas Lietuvos katalikų laikymasis ir prisirišimas prie savo Bažnyčios.

Ateistinė valdžia darė bandymų ir įkurti „tautinę lietuvių bažnyčią". Jos valdytoju buvo kviečiamas kun. Vladas Simaška. Buvo renkami tuo reikalu parašai po pareiškimu, nukreiptu prieš Romos popiežių, tačiau tikintieji jo nepasirašė, akcija nepavyko ir iš jos nieko neišėjo.

Priespaudos metais didelį religinio paruošimo darbą atliko moterys. Jos vaikščiodavo po butus, paruošdavo vaikus, mokydamos juos religijos dalykų. Kai kurios jų dėl to buvo suimtos, kalintos, ištremtos.

Iš Kauno ark. valdytojo prel. J. Stankevičiaus laidotuvių 1974 m. Kaune. Eisenos dalyvių tarpe: vysk. L. Povilonis, vysk. R. Krikščiūnas, vysk. J. Steponavičius ir kt.

Bažnyčių naikinimas

Pokario metais okupantai paskelbė bažnyčių „registraciją". Tai buvo žingsnis į jų uždarinėjimą. Bolševikų pareigūnai priekaištavo, kad kai kuriose vietovėse, ypač Kaune, esąs perdaug tankus bažnyčių tinklas.

Kauno mieste buvo uždarytos šios bažnyčios bei koplyčios: Aušros Vartų Aukštuosiuose Šančiuose, A. Fredos bažnyčia, Šv. Gertrūdos (marijonų), Šv. Mykolo Arkangelo (Įgulos), Šv. Jurgio, Kryžiaus Išaukštinimo (Šančiuose) (nugriauta), Marijos Aplankymo Pažaislyje, Kauno benediktinių, Šv. Pranciškaus Ksavero (jėzuitų), Prisikėlimo (naujoji), Švč. Sakramento, Švč. Trejybės, Septynių Marijos skausmų koplyčia Žaliakalnyje.

Kaune taip pat buvo uždarytos pusiau viešos koplyčios: Angelų Sargų, Šv. Antano, Šv. Luko-Krikščioniškosios meilės, Marijos Krikščionių Pagalbos, Šv. Zitos, Kalėjimo koplyčios.

Provincijoje uždarytos šios bažnyčios: Šv. Povilo Dotnuvoje, Šv. Marijos Magdalenos Garduose, Šv. Juozapo Kėdainiuose, Šv. Juozapo Kiaunoriuose, Lančiūnavos, Jėzaus Nukryžiuotojo Muniškėse, Šv. M. Marijos Palendrėje, Šv. Barboros Vaitkuškyje (Pašilėje), Jėzuitų Šiauliuose, Jėzaus Nukryžiuotojo Šlapaberžėje, Švč. Trejybės (marijonų) Ukmergėje, Šv. Petro ir Povilo Senojoje Žagarėje, Švč. M. Marijos Saudininkuose, Švč. M. Marijos oratorija Kačioniškyje, viešoji oratorija Pagryžuvyje, Šv. Martyno oratorija Kalnaberžėje ir kitos.

Uždarant bažnyčias, panaikintos ir jų parapijos. Be to, dar uždarytos 89 koplyčios. Iš katalikų atimti — okupacinės valdžios nusavinti — vienuolijų, parapijų pastatai, parapijų salės, jų sukurtos prieglaudos, senelių namai, špitolės, spaustuvės, bibliotekos, knygynėliai ir kitas turtas. Nusavinta ir parapijos žemė.

II pasaulinio karo metu buvo sunaikintos šios bažnyčios, tačiau jų parapijos pokario metais išliko: Girkalnio, Kalnujų, Karmėlavos, Kulvos, Labūnavos, Pagirių, Panoterių, Radviliškio.

Karo metu apgriautos, sužalotos, bet pokario metais atstatytos: Josvainių, Juodaičių, Jurbarko, Lyduokių, Lyduvėnų, Šiaulių, Veprių ir kitos.

Pokario metais, trūkstant kunigų, nemažas skaičius bažnyčių bei parapijų nebeturėjo nuolatinio kunigo. 1981 m. duomenimis nuolatinių kunigų neturėjo šios parapinės bažnyčios: Alėjų, Apytalaukio, Aukštelkės, Gasčiūnų, Juodeikių, Kurų, Leščių, Milašaičių, Palonų, Panevėžiuko, Pašušvio, Paštuvos, Šaltinių-Juodeikių, Šaukoto, Šventybrasčio, Šimkaičių, Vertimų, Žeimelio ir keletas kitų.

Tautinės popiežiaus misijos lietuvių tautinio delegato įstaigos atstovai (iš k.): kun. Stasys Yla, kan. Feliksas Kapočius ir kun. Antanas Šidlauskas 1948 m. Vatikane įteikę popiežiui Pijui XII-jam Lietuvos respublikos R. katalikų laišką, kurį tų metų pradžioje į Vakarus atnešė partizanai Daumantas ir Audronis

Lietuvos katalikų laiškas Šv. Tėvui

1948 m. pradžioje Vakarus pasiekė Lietuvos R. katalikų laiškas Šv. Tėvui Pijui XX-jam, datuotas 1947.IX.20 Vilniuje. Šį labai teisingą, jautriai parašyta ir gerai pagrįstą dokumentą paruošė, greičiausia, kun. Juozas Stankūnas, Lietuvos partizanų vyr. kapelionas. Jo rankraštis Prienų miške, bunkeriuose, buvo perrašytas rašomąja mašinėle. Be ko kita, ten rašoma: „Naikinami, terorizuojami, alkani, nuogi, kraujuose paplūdę, likę be jokių net žmoniškų natūralių teisių, nuo pasaulio visiškai izoliuoti, prašome Jūsų globos ir pagalbos. Gyvename aštuntus teroro ir smurto okupacijos metus. Gyvybės kaina perduodame Jums savo tautos kančių istorijos raštą, rodydami XX amžiaus bedievybės — komunizmo gėdą, demaskuodami pasaulio akyse niekšingąjį melą apie Tarybų Sąjungoje religijos laisvę . . . Šis raštas yra mūsų Tėvynės mirties testamentas". Toliau rašte faktais vardais, datomis ir skatlinėmis surašytos okupantų nuoskaudos Bažnyčiai ir tikintiesiems.

Šio laiško paruošimas ir atnešimas į Vakarus Lietuvos katalikams kaštavo 9 gyvybes. Į prancūzų kalbą išvertė dr. Stasys Bačkis ir dr. Jonas Grinius. Į Vatikaną jo originalą ir vertimą nuvežė Apaštališkojo Sosto delegatūros lietuviams atstovai: kan. Feliksas Kapočius, kun. Stasys Yla ir kun. Antanas Šidlauskas. Laiškas buvo įteiktas Šv. Tėvui. Tačiau kun. St. Ylos žodžiais, „popiežius nepravėrė lūpų savo tikintiesiems paguosti pačiu tragiškiausiu momentu". („Tėv. Žib. Nr. 39, 1978.IX.28).

Vis dėlto šis Lietuvos pogrindžio dokumentas neliko be atgarsio: jis ištisai ar ištraukomis buvo paskelbtas šveicarų, italų, prancūzų, amerikiečių spaudoje.

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS VYSKUPAI, PAGELBININKAI IR VALDYTOJAI

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas

1926 m., sudarant Lietuvos bažnytinę provinciją ir vietoje vienos Žemaičių vyskupijos steigiant tris, pagal priimtą tradiciją naujosios Kauno arkivyskupijos metropolitu turėjo būti paskirtas Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, ją valdęs 12 (1914—1926) metų. Tačiau čia iškilo kai kurių problemų. Pr. Karevičius de facto buvo visų trijų vyskupijų valdytojas. Padarius jį tik vienos vyskupijos valdytoju, būtų lyg ir degradacija. Suteikti jam kurios nors išnykusios arkivyskupijos arkivyskupo titulą būtų netikras dalykas — tik tariamas paaukštinimas. Galvota suteikti Romos kūrijoje jam kurį nors aukštesnį postą — bet tai nebuvo lengva praktiškai įvykdyti.

Šį sunkų Romai klausimą išsprendė pats Pr. Karevičius. Padaręs drauge su arkivysk. J. Matulevičium planus Lietuvos Bažnytinei provincijai įkurti, jis pats 1926.II.26 arkivyskupo metropolito vietą užleido jaunesniam įpėdiniui — savo pagelbininkui J. Skvireckui. Apsidžiaugusi Roma 1926.III.23 pakėlė jį tituliniu Skitopolio arkivyskupu. Pr. Karevičius 1926.IV.24 atsisveikino su savo vyskupija, įstojo į marijonų vienuoliją ir apsigyveno Marijampolėje. Tada arkivysk. Karevičius

1926 m. įsteigtos Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupai. Sėdi (iš k.): Vilkaviškio vyskupas A. Karosas, Kauno ark. J. Skvireckas, Telšių vysk. J. Staugaitis; stovi: Panevėžio vysk. K. Paltarokas ir Kaišiadorių vysk. J. Kukta

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas

buvo 65 m. amžiaus, o J. Skvireckas tik 52. Susipažinkime su pirmojo Lietuvos arkivyskupo metropolito gyvenimu ir darbais.

Juozapas Jonas Skvireckas gimė 1873.IX.18 Rinkūnų k. Pumpėnų vls., Panevėžio aps. Tėvas Vincentas ir motina Elzbieta Krasauskaitė buvo mažažemiai ūkininkai, teturėjo 3 ha ūkelį ir puodų dirbtuvėlę. Netrukus jie persikėlė į žmonos tėviškės ūkį Girsūdų k., Krinčino vls. Skaityti ir rašto išmoko iš slapta laikomų lietuviškų maldaknygių bei laikraščių. Lankė Smilgių mokyklą, o 1885—1892 m. Panevėžio realinę gimnaziją, kurią baigė su pagyrimu. 1892—1896 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje. Baigusį 4 kursus seminarijos vadovybė išsiuntė į Petrapilio dvasinę akademiją, kur įsigijo teol. kandidato laipsnį. 1899.VI.24 buvo pašvęstas kunigu. 1900 m. baigė akademiją teologijos magistro laipsniu.

Trumpą laiką pavikaravęs Ukmergėje, buvo vysk. B. Paliulionio pakviestas profesoriauti Žemaičių kunigų seminarijoje. 1900 m. sausio mėn. perėmė iš kun. A. Dambrausko Šv. Rašto katedrą ir profesoriavo ligi 1938 m. 1909 m. buvo paskirtas seminarijos prefektu, 1911 m. pakeltas Žemaičių kapitulos kanauninku. 1913—1914 m. redagavo „Bažnytinę apžvalgą".

Dar prieš savo mirtį (1913 m.) vysk. G. Cirtautas buvo pristatęs Romai J. Skvirecką paskirti vyskupu — jo įpėdiniu. Tačiau, M. Vaitkaus liudijimu („Keturi ganytojai", 118 psl.), kandidatūra buvusi nemaloni kai kuriems lietuvių veikėjams, kurie, jo žiniomis, norėję karštesnio patrioto ir rūpinęsi, kad vyskupu būtų paskirtas Maironis, K. Prapuolenis ar K. Olšauskas. Bet visi jie buvę nepriimtini Romai. Vyskupu buvęs paskirtas neutralus asmuo — Pr. Karevičius. J. Skvireckui buvo skaudu, kad kai kurie lietuviai įtarė jį palankumu lenkams. 1914.V.28 vysk. Pr. Karevičius pakėlė J. Skvirecką prelatu.

Prasidėjus I pasauliniam karui, Žemaičių vyskupijos kurija turėjo kraustytis į Rusiją. J. Skvireckas gyveno Smolenske, Tuloje, kur ir praleido karo metą; aptarnavo lietuvių pabėgėlių dvasinius reikalus, rūpinosi jų šalpa. Po karo tuojau grįžo Kaunan ir tęsė profesoriavimą seminarijoje, dirbo kurijoje, kur buvo paskirtas generalvikaro pareigoms.

1919.III.10 pop. Benediktas XV nominavo J. Skvirecką Ceramo tituliniu vyskupu ir paskyrė Žemaičių vyskupo pagelbininku. 1919.VII.13 Kauno katedroje iškilmingai konsekruotas vyskupu. Konsekravo vysk. A. Karosas, asistuojant vysk. J. Matulaičiui ir Pr. Karevičiui.

Paskirtas augziliaru, daug dirbo kurijoje. Sutvarkė Kauno universitete Teologijos fakulteto reikalus, suderino juos su kanonų teise. Vienas iš Liet. katalikų mokslo akademijos steigėjų 1922 m. ir jos vadovas ligi 1926 m. 1922.XI.11 išrinktas Teologijos-Filosofijos fakulteto ordinariniu profesorium. Drauge su vyskupais Pr. Karevičium ir J. Matulaičiu atliko parengiamuosius Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimo darbus, paruošė smulkų planą Žemaičių vyskupiją padalyti į 3 dalis.

Įsteigus bažnytinę provinciją, 1926.IV.5 pop. Pijus XI paskyrė J. Skvirecką Kauno arkivyskupijos metropolitu. 1931.IV.6 po-

Arkiv. Juozapas Skvireckas savo kabinete, darbo metu. (Iš kun. M. Čyvo albumo)

piežius jį pakėlė Šv. Sosto asistentu, Popiežiaus rūmų prelatu ir suteikė jam Romos grafo titulą.

1926—1944 m., taigi 18 metų valdydamas Kauno arkivyskupiją, atliko nemaža darbų, iš kurių paminėtini: 1934 m. sušaukė diecezinį sinodą, I-jį Tautinį Eucharistinį kongresą Kaune, kurio metu iškilmingu aktu, dalyvaujant Lietuvos valstybės prezidentui, vyriausybės nariams bei vyskupams, Lietuva buvo paaukota Švč. Jėzaus Širdžiai. Jo rūpesčiu pastatyti metropolijos rūmai. Kaune ir provincijoje pastatyta nemaža bažnyčių, kunigų seminarija praplėsta į tarpdiecezinę ir atlikta daug kitų darbų.

J. Skvirecko vyskupavimo laikais buvo iškilę nesutarimų tarp Valstybės ir Bažnyčios dėl konkordato vykdymo. Nors santykiai ir nebuvo kaip reikiant sureguliuoti, tačiau čia arkivysk. J. Skvireckas, jį lyginant su kitais vyskupais, buvo pakankamai nuosaikus, parodė nemaža takto ir daug kantrybės.

Arkivysk. J. Skvireckas 1926—1944 m. šaukė Lietuvos vyskupų konferencijas, kuriose buvo svarstomi aktualūs Bažnyčios reikalai. Joms ir vadovavo.

Ligi 1940 m., kai susilaukė vyskupo augziliaro V. Brizgio, sudėtingus arkivyskupijos reikalus tvarkė vienas. Tačiau nuo 1936 m. jam nemaža padėjo iš Rusijos sugrįžęs vysk. T. Matulionis, lankęs parapijas, teikęs Sutvirtinimo sakramentą, šventinęs bažnyčias, atstovaudamas arkivyskupą komitetuose ir kt.

Asmeniniame gyvenime mėgo Kauno arkivyskupijos ūkį (46,5 ha), Linkuvėlėje, netoli Kauno, kurį 1927 m., perėmė labai nugyventą ir apleistą. Daugiausia savo lėšomis jį atstatė, perstatė trobesius, įveisė 4 ha sodą ir įruošė šiltadaržius, kuriuose augino Lietuvoje sunkiai kultivuojamas vynuoges. Sodą išpuošė dviem fontanais, paminklais, įruošė koplyčią ir vasaros rezidenciją. 1940 m. bolševikai jį nusavino, bet vokiečiai buvo laikinai grąžinę nuomos teisėmis.

1944.VII.27 buvo priverstas pasitraukti į užsienį. Trumpai pagyvenęs Vokietijoje, persikėlė į Austriją ir nuo 1951 m. gyveno Šv. Vincento seserų vienuolyne Zamse. Ir čia būdamas rūpinosi Lietuvos, o taip pat lietuvių pabėgėlių Vakaruose tikinčiųjų reikalais.

Monumentalus jo viso gyvenimo darbas yra Šv. Rašto Senojo ir Naujojo testamentų vertimas į lietuvių kalbą. Vertimą iš Vulgatos teksto su plačiais paaiškinimais atliko labai kruopščiai. Yra parašęs ir daugybę kitų

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas prieš savo mirtį

studijų bei rašinių (Smulkesnė jo raštų bibliografija surinkta kun. R. Krasausko ir paskelbta LE XXVIII, 116 psl.).

Arkivysk. J. Skvireckas mirė 1959.XII.3 Zamse, Austrijoje ir buvo palaidotas Šv. Vincento seserų vienuolyno koplyčioje. Mirties proga išeivijoje buvo paskelbta apie jo gyvenimą ir darbus nemaža rašinių.

Vyskupas pagelbininkas Vincentas Brizgys

1940.IV.2 popiežiaus Pijaus XI nominuotas Kauno arkivyskupo pagelbininku (augziliaru) Vincentas Brizgys.

Gimė 1903.XI.10 Plynių k., Daukšių vls., Marijampolės aps. Mokėsi Daukšių pr. mokykloje; gimnazijos mokslus pradėjo Marijampolėje rusų laikais (pradžioje buvo „Žiburio", vėliau Rygiškių Jono gimnazija). 1921 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją ir ją baigė 1927 m. Gižuose. Kunigu pašvęstas 1927.VI.5 vysk. A. Karoso. Besimokydamas priklausė ateitininkų, pavasarininkų, skautų ir šaulių organizacijoms. 1927—1930 m. trejus metus vikaravo Kalvarijoje. 1930—1935 m. studijavo Gregorianumo universitete Romoje ir gavo filosofijos bei bažnytinės teisės doktoratus. Disertacijų tezės: „Spinozos Dievo buvimo įrodymo kritika" ir „Moterystė pagal civilinius įstatymus". Po to kurį laiką praleido Paryžiuje, studijuodamas bei praktikoje bandydamas visuomeninį darbą. Rašinio „Europos pokarinės ekonominės krizės priežastys" konkurse 1933 m. iš apie 400 dalyvių buvo vienas iš dviejų, laimėjusių I vietą.

Grįžęs į Lietuvą, 1936—1940 m. profesoriavo Vilkaviškio kunigų seminarijoje. Tuo pačiu metu ėjo pareigas kurijos tribunole, diecezinėje Katalikų akcijos taryboje, aktyviai reiškėsi minint Vytauto D. 500 m. mirties sukaktį ir kt. 1940.IV.2 nominuotas tituliniu Bozanos vyskupu-pagelbininku Kauno arkivyskupui metropolitui ir 1940.V.19 konsekruotas Kauno katedroje.

1940—1941 m., I bolševikų okupacijos metu, prisiėmė labai atsakingas Kauno kunigų seminarijos rektoriaus pareigas.

Vyskupas Vincentas Brizgys

1941—1944 m., vokiečių okupacijos metu, V.D.U. Teologijos fakulteto dekanas. Abiejų okupacijų metu gynė prieš okupantų administraciją Lietuvos R. K. Bažnyčios ir ypač kunigų seminarijos reikalus. (Šios jo pastangos yra paties nupasakotos rašinyje „Kunigų seminarija Kaune bolševizmo metais" — Liet. Archyvo I t., 1942 m., ir parašytame veikale „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940—1944 m.", Čikaga, 1977 m.).

1944 m. liepos mėn. pabaigoje turėjo pasitraukti į Vokietiją. Čia gyvendamas lankė lietuvių stovyklas, Vokietijos, Prancūzijos, Ispanijos, JAV-bių ir Kanados lietuvius.

1951 m., Romos iniciatyva ir Čikagos kardinolo S. A. Stritcho pakviestas, atvyko į JAV-bes, svečio teisėmis rūpintis pasaulyje išblaškytais lietuviais. Apsigyveno Čikagoje.

1965 m., konsekracijos vyskupu 25 m. sukakties proga, pop. Paulius VI suteikė V. Brizgiui Asistuojančio Sostui vyskupo titulą. 1959 m. mirus arkivysk. J. Skvireckui ir 1960 m. vysk. V. Padolskiui, jo rūpesčiui priskirti ir Europos lietuviai, kuriuos lankė 1960—1961 m. keliais atvejais. Kai 1965.II.14 Pranas Brazys, MIC, buvo paskirtas vyskupu Europos lietuvių reikalams, vysk. V. Brizgys paliko lietuvių už Europos ribų vyskupu ir turi ordinarines teises Kauno arkivysk. reikalams Europoje ir už jos ribų. Daugelį kartų lankėsi Europoje, Kanadoje, P. Amerikos kraštuose, Australijoje, Indijoje, dalyvavo tarptautiniuose eucharistiniuose kongresuose. 1961 m. buvo pop. Jono XXIII paskirtas Vatikano II susirinkimo paruošiamojon komisijon vyskupų ir diecezijų administravimo klausimams. Minėto susirinkimo metu pirmose trijose sesijose dalyvavo pilnateisiu nariu kaip vienintelis lietuvis vyskupas.

Gyvendamas užjūryje, nepamiršta savo vyskupijos reikalų, vadovauja Religinei šalpai. Jo rūpesčiu įruoštos lietuvių koplyčios Washingtone (Nekaltojo Prasidėjimo šventovėj) ir Šv. Petro bazilikoje Romoje (Vilniaus Aušros Vartų koplyčia).

Gyvendamas Lietuvoje nuo 1922 m., Romoje, Vokietijoje ir JAV-bėse, visą laiką aktyviai reiškėsi (ir tebesireiškia) lietuviškoje spaudoje: „Tiesos kelyje", „Draugijoje", „Pavasaryje", „Tėvynės sarge", „Žvaigždėje", „Ryte", „XX Amžiuje", „Lietuvių archyve", „Aiduose", „Drauge", „Tėviškės žiburiuose", „Tėvų kelyje", LKMA darbuose ir kitur. Yra parašęs bei išvertęs keletą knygų. Mūsų veikalo „Lietuvos bažnyčios" bendradarbis ir rėmėjas.

Valdytojas prel. Stanislovas Jokūbauskis

Kauno arkivyskupui ir jo pagelbininkui paliekant Lietuvą 1944 m. liepos mėn. pabaigoje, kapitulos reikalai tvarkyti buvo palikti jos prepozitui prel. Povilui Januševičiui. Netrukus arkivyskupijos valdymas atiteko prel. Stanislovui Jokūbauskiui. Šias pareigas jis ėjo ligi savo mirties 1947 m.

Buvo gimęs 1880.V.8 Kelmės parapijoje. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu įšventintas 1905.IV.2. Studijas dar gilino Petrapilio dvasinėje akademijoje ir ją baigė teologijos kandidato laipsniu. 1907 m. paskirtas Kauno mergaičių gimnazijos kapelionu. Tokias pareigas ėjo ir privatinėje Savickaitės gimnazijoje. 1911 m paskirtas „Saulės" mokytojų seminarijos kapelionu. Karo metu buvo pasitraukęs į Rusiją ir kapelionavo Riazanės gimnazijoje. Grįžęs į Lietuvą, vėl kapelionavo „Saulės" gimnazijoje Kaune, dėstė tikybą kursuose, aptarnavo karius.

Prel. Stanislovas Jokūbauskis

1924 m. paskirtas Kauno berniukų gimnazijos kapelionu. Buvo pakeltas garbės kanauninku, 1931 m. kapitulos kanauninku, o 1938 m. prelatu. 1932 m. paskirtas Kauno kunigų seminarijos vicerektorium. Čia dėstė lotynų kalbą, psichologiją, pedagogiką, katechetiką. Buvo Kunigų sąjungos misijoms remti ir Tikėjimui platinti draugijos pirmininkas. Bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje, ypač „Draugijoje", „Tiesos kelyje". Parašė Naujojo Įstatymo Šv. istoriją, paruošė atpasakotus evangelijų tekstus, Mišių aukos turinio knygą, Brevijoriaus psalmių lotyniškus tekstus su lietuviška parafraze.

Kauno arkivyskupijos valdymą jis perėmė labai sunkiu ir kritišku visai Lietuvai laiku, kai Sovietų kariuomenė užėmė Lietuvą. Tiesiog neįmanoma buvo atlaikyti okupacinės valdžios spaudimo prieš R. Katalikų Bažnyčią. Bažnyčios vienuolynai, religinės institucijos buvo uždarinėjamos, kunigų seminarija griaunama, kunigai bei tikintieji suiminėjami, tremiami. Okupacinei valdžiai paskelbus tariamą partizanų bei laisvės kovotojų amnestiją, vyskupai buvo verčiami parašyti ganytojiškus laiškus, kviečiant partizanus pasiduoti okupaciniams organams. Vyskupai — M. Reinys, K. Paltarokas, T. Matulionis ir V. Borisevičius tai atsisakė padaryti, bet Kauno arkivyskupijos administratorius prel. St. Jokūbauskis ir jo padėjėjas kun. V. Mieleška šio spaudimo neišlaikė, 1945.VI.14 pasirašė ganytojišką laišką, kuriuo kvietė „blogos valios žmonių suklaidintus partizanus baigti tarpusavio žūdynes". Šis raštas turėjo nedidelę įtaką, vis dėlto kai kurie partizanai paklausė, išėjo iš miškų bei savo slėptuvių ir po to skaudžiai nukentėjo.

St. Jokūbauskio ganytojišką laišką kai kuriomis progomis bolševikai naudojo ir kitais provokatoriškais tikslais. Taip kiek vėliau viename viešajame teisme, teisiant du kunigus, kurie buvo kaltinami už ryšių turėjimą su prie Raseinių sunaikintu Zaskevičiaus (generolo sūnus) partizanų būriu (Zaskevičius žuvo kartu su savo būriu), buvo pasiremta minėtu ganytojišku laišku, pažymint, kad tie kunigai (vienas jų buvo Kelmės klebonas kun. Br. Gaižutis), bolševikų teismo teigimu „nepaklausę savo dvasinės vyriausybės įsakymų, patys save pastatė už įstatymo ribų". Abudu kunigai buvo nuteisti po 10 m. kalėjimo. Bet kita proga buvo ištremtas ir minėtą laišką pasirašęs kun. V. Mieleška.

Šį faktą prel. St. Jokūbauskis labai pergyveno, atgailojo ir staiga mirė 1947.II.2.

Sutvirtinimo sakramento teikimo iškilmėse Kaune apie 1962 m. Kaune. II iš k. arkivyskupijos valdytojas kan. J. Stankevičius

Valdytojas kan. Juozapas Stankevičius

1947.II.2 netikėtai mirus Kauno arkivyskupijos valdytojui prel. Stanislovui Jokūbauskiui, rytojaus dieną (1947.II.3) Kauno arkivyskupijos metropolinė kapitula arkivyskupijos valdytoju (kapituliniu vikaru) išsirinko kanauninką Juozapą Stankevičių. (Jo biografiniai duomenys pateikti ir svarbesnieji darbai aprašyti šio veikalo II-jame — Vilkaviškio vyskupijos — tome, (78—80 psl.).

Kokiomis sąlygomis prasidėjo valdytojo pareigų ėjimas, matyti iš jo dienoraštyje užrašyto fakto, kad jau 1947.II.19 pas jį, kaip arkivyskupijos valdytoją, apsilankė Kauno miesto saugumo viršininkas plk. Rudyko ir paplk. Todesas, su kuriais jis konferavo apie 12 valandų.

1949.V.11 Vilkaviškio vyskupijos kapitulos narių likučiai išsirinko kan. J. Stankevičių ir Vilkaviškio vyskupijos valdytoju — kapituliniu vikaru. Šią vyskupiją jis administravo 16 metų, drauge valdydamas Kauno arkivyskupiją ir 8 metus Kaišiadorių vyskupiją. Taigi ilgesnį laiką buvo trijų vyskupijų valdytoju. Sutikimas valdyti 3 vyskupijas buvo viena jo

Kan. Juozapas Stankevičius, Kauno arkiv. valdytojas

didžiausių klaidų, kurių savo gyvenime yra padaręs. Okupantams buvo žymiai lengviau spausti vieną valdytoją, kaip tris.

Bet turint galvoje labai sunkias aplinkybes, kuriose jam teko vyskupijas administruoti, kan. Stankevičius turi ir neabejotinų nuopelnų.

Okupacinės valdžios spaudžiamas, sunkiai sergantis valdytojas iš savo pareigų pasitraukė 1965.V.5. Apie pasitraukimo motyvus savo dienoraštyje jis rašo: „Komunistinis veikimas ir religinis veikimas yra visai priešingi veiksmai, tai tarpe tų veikimų negali būti taikos, negali būti sugyvenimo, sutarimo . . . Mes važinėjome į Vatikaną. Pagrindinė instrukciją čia tokia: visą reikalą čia reikia pravesti taip, kad iš to būtų naudos Tarybų Sąjungai ir kad iš to būtų žalos Katalikų Bažnyčiai. Ir dar daugiau ir dar atviriau: tikroji nauda Tarybų Sąjungai buvo matoma ir vedama iš to, kiek mes pakenkėme Katalikų Bažnyčiai. Tiems dalykams visiškai išryškėjus, mano sąžinė tuo keliu toliau eiti neleido. Aš pasiryžau likti ištikimas Katalikų Bažnyčiai, kuriai ištikimybę esu prisiekęs. Tas aiškumas ir krypties tiesumas 1965.V.5 mane atpalaidavo nuo mano pareigų, kurias ėjau daugiau kaip 18 metų".

Kan. J. Stankevičius mirė 1974.XI.4 Kaune.

Apaštališkasis administratorius vysk. Juozapas Labukas-Matulaitis

Pasitraukus iš pareigų Kauno arkvvyskupijos valdytojui kan. J. Stankevičiui, po 3 dienų (1965.V.8) kapitula nauju valdytoju išsirinko prel. dr. Juozapą Labuką-Matulaitį, kuris perėmė valdymą kaip kapitulinis vikaras — valdytojas. Kartu valdė ir Vilkaviškio vyskupiją. (Jo biografiniai duomenys pateikti ir darbo sąlygos aprašytos šio veikalo II-jame — Vilkaviškio vyskupijos — tome, 80—83 psl.).

1965.XII.5 buvo Romoje konsekruotas vyskupu ir popiežiaus Pauliaus VI paskirtas Kauno vyskupu apaštališkojo administratoriaus titulu.

Mirė 1979.V.28. Palaidotas Šiluvoje.

Vysk. Juozapas Labukas-Matulaitis, prieš savo mirtį

Vysk. Romualdas Krikščiūnas

Vyskupas Liudas Povilonis, Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų dabartinis valdytojas

Vyskupas augziliaras Romualdas Krikščiūnas

1969—1973 m. laikotarpiu Kauno vyskupu pagelbininku (augziliaru) buvo vysk. dr. Romualdas Krikščiūnas. (Trumpa jo biografija ir darbai mūsų pateikti šio veikalo II-jame — Vilkaviškio vyskupijos — tome, 83 psl.).

Apaštališkasis administratorius vysk. Liudas Povilonis

1973 m. Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos koadjutorium su paveldėjimo teise buvo paskirtas Telšių vyskupo augziliaras Liudas Povilonis. 1979 m. paskirtas Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų apaštališkuoju administratorium. Šiuo titulu arkivyskupiją valdo ir dabar. (Jo biografijos duomenys pateikti ir darbai aprašyti šio veikalo I-jame — Telšių vyskupijos — tome, 70—71 ir II-jame — Vilkaviškio vyskupijos — tome 83—84 psl.).

Nuo 1981 m. Kauno arkivyskupijos (taip pat ir Vilkaviškio vyskupijos) apaštališkojo administratoriaus generaliniu vikaru paskirtas prel. Liudvikas Mažonavičius (gim. 1919 m., kunigu pašvęstas 1944 m.).

Arkivyskupijos administracija 1982 m.

1982 m. Kauno arkivyskupijos kuriją sudarė: apaštalinis administratorius vysk. Liudvikas Povilonis, generalvikaras msgr. Liudvikas Mažonavičius, kancleris kun. Antanas Bitvinskas. Kurijos būstinė tada buvo Vilniaus gt. Nr. 4.

Metropolinės bazilikos kapitula tada susidėjo iš 4 dvasininkų: kan. Kazimiero Žitkaus, kan. Nikodemo Čėsnos, diecezinio konsultatoriaus kun. Pranciškaus Juozapavičiaus ir garbės kan. Juozapo Želvio.

Arkivyskupijos tribunolas: Oficiolas — kan. Nikodemas Čėsna, ryšio gynėjas — kun. Pranciškus Juozapavičius, prosinodaliniai teisėjai: kun. Kleopas Jakaitis, kun. Rapolas Liukas, kun. Vladas Michelevičius ir kun. Lionginas Vaičiulionis; notaras — kun. Vytautas Vaičiūnas.

Dekanatai. Kauno arkivyskupijos valdytojas kan. J. Stankevičius nekanoniška tvarka, bet pagal okupacinės valdžios įsakymą, pertvarkė arkivyskupijos suskirstymą dekanatais ta tvarka, kad jų ribos supultų su administracinių rajonų ribomis. Tokiu būdu

buvo panaikinti 4 seni dekanatai: Krakių, Šiluvos, Veliuonos ir Žeimių. Buvo sudaryti 6 dekanatai ir jiems priskirtos šios parapijos:

1. Joniškio dekanatas: Gasčiūnai, Joniškis, Juodeikiai, Kriukai, Lauksodis, Pašvitinys, Rudiškiai, Skaistgirys, Žeimelis;

2. Kauno dekanatas: Kauno arkikatedros — bazilikos parapija, Kauno Šv. Antano parap., Kauno Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo (Vytauto) parap., Kauno Šv. Kryžiaus (Karmelitų) parap., Šančių parap., Vilijampolės parap., Petrašiūnų, Prisikėlimo parap.; Babtai, Čekiškė, Jonava, Karmėlava, Kulautuva, Kulva, Lapės, Panevėžiukas, Paštuva, Raudondvaris, Rumšiškės, Skaruliai, Vandžiogala, Vilkija;

3. Kėdainių dekanatas: Apytalaukis, Bukonys, Dotnuva, Gudžiūnai, Josvainiai, Kėdainiai, Krakės, Labūnava, Paberžė, Pagiriai, Pajieslys, Pernarava, Surviliškis, Šaravai, Šėta, Šventybrastis, Žeimiai;

4. Raseinių dekanatas: Alėjai, Ariogala, Betygala, Butkiškė, Ežvilkas, Girdžiai, Girkalnis, Juodaičiai, Jurbarkas, Kalnujai, Leščiai, Lyduvėnai, Milašaičiai, Paliepiai, Paupys, Raseiniai, Raudonė, Seredžius, Skirsnemunė, Stakiai, Šiluva, Šimkaičiai, Tytuvėnai, Ugionіai, Vadžgirys, Veliuona, Vertimai, Viduklė, Vosiliškis, Žaiginys, Žalpiai;

5. Šiaulių dekanatas: Aukštelkė, Baisogala, Bazilionys,Grinkiškis, Gruzdžiai, Kairiai, Kelmė, Kurai, Kurtuvėnai, Kužiai, Lioliai, Lygumai, Maironiai, Meškuičiai, Pakapė, Palonai, Pašušvys, Pociūnėliai, Polekelė, Radviliškis, Stačiūnai, Šaltiniai, Šaukotas, Šiaulių Šv. Jurgio parap. Šiaulių Šv. Petro ir Povilo p., Šiaulėnai, Šiupyliai;

6. Ukmergės dekanatas: Balninkai, Deltuva, Kavarskas, Kurkliai, Lyduokiai, Pabaiskas, Panoteriai, Siesikai, Taujėnai, Ukmergė, Upninkai, Užunvėžiai, Vepriai, Vidiškiai, Žemaitkiemis.

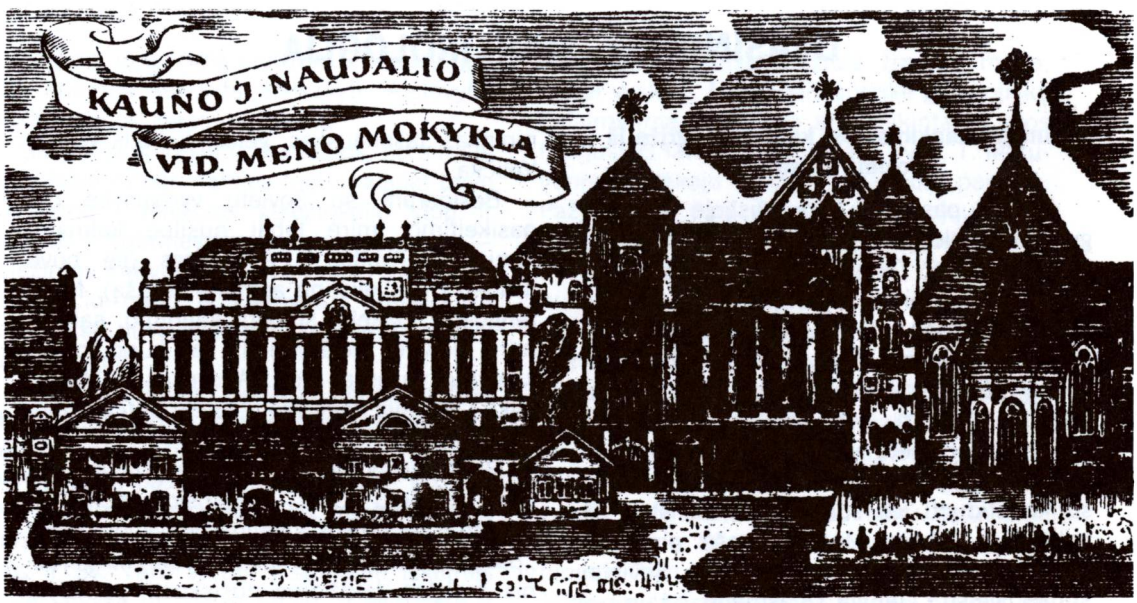

Buv. Metropolijos ir Kauno kunigų seminarijos rūmai, okupacinės valdžios nusavinti ir atimti iš katalikų

Kunigai, grįžę iš Sovietų Sąjungos 1933 m. Viduryje (su lazda) sėdi vyskupas Teofilis Matulionis

DVASININKŲ MARTIROLOGIJA

Kunigai kankiniai bei kaliniai, sugrįžę iš Sovietų Rusijos

Prieš I pasaulinį karą Rusijoje ir Sibire gyveno ir sielovados darbą dirbo apie 20—30 lietuvių kunigų. Tik keletas jų karui baigiantis grįžo į besikūriančią Lietuvą. Visi kiti pasiliko savo pareigose, aptarnaudami tikinčiuosius.

Apie jų likimą ir gyvenimą po 1917 m. spalio mėn. revoliucijos daugiau žinių atsirado tik 1933 m., kai Lietuvos vyriausybė sudarė su Sovietų valdžia susitarimą apsikeisti politiniais kaliniais. Lietuvos vyriausybė sutiko atiduoti jos suimtus ir nuteistus 24 bolševikų veikėjus, kurių sąraše pirmuoju buvo įrašytas Antanas Sniečkus. Sovietai sutiko išleisti į Lietuvą 18 asmenų, o taip pat jų šeimų narius — 14 dvasininkų ir 4 pasauliečius.

Grįžusiųjų dvasininkų tarpe buvo: vyskupas Teofilius Matulionis, kunigai — Augustinas Pronckietis, Jonas Ladyga, Mykolas Bugenis, Vladislovas Čėgis, Jonas Paulavičius, Vincentas Dainis, Vincentas Ilginas, Vitoldas Paškevičius, Kazimieras Juršėnas, Kazimieras Velička; pasauliečiai — Ona Ginetienė, agronomas Juozas Stebulis, vargoninninkas Jasenauskas, geležinkelietis Vincas Velička.

Besiderant su Sovietų vyriausybe dėl pasikeitimo, mirė labai nusilpę kalinami kunigai Senvaitis ir Ašebergas (jie buvo įtraukti į pasikeistinų asmenų sąrašą). Neįstengdami pakelti sunkių kalinimo sąlygų, mirė Lietuvos neišvydę. Iš kaž kurio tolimo kalėjimo vežamas kun. Andrekus nustatytu laiku į Maskvą neatvyko ir turėjo būti perduotas vėliau.

Prieš perduodant Lietuvos valdžiai kaliniai buvo Sovietų GPU (slaptosios policijos) suvežti į Lubiankos kalėjimą Maskvoje ir čia „paruošiami". Jiems buvo duodamas geresnis maistas, leidžiama nusiskusti, pasiulyta išsimaudyti, pasinaudoti gydytojo pagelba. Kaliniai pajuto švelnesnį jų sargų elgesį su suimtaisiais.

Nuvežus kalinius į GPU įstaigą, jie buvo pavieniui šaukiami apklausinėjimui į atskirą kambarį, kuriame sėdėjo 3 vyrai: vienas uniformuotas čekistas ir 2 civiliai. Pastarieji buvo Lietuvos ministeris Maskvoje Jurgis Baltrušaitis ir pasiuntinybės sekretorius Bagdonas. Čekistui girdint jiedu pranešė apie

Kunigai, 1933 m. grįžę iš Sovietų Sąjungos Lietuvoje, persirengę kunigiškais drabužiais

numatomą jų grįžimą Lietuvon ir klausė, gal norį nuo tos kelionės atsisakyti. Atstovybė aprūpino juos geresniu maistu.

Gavę kiek geresnius drabužius, nors ir šie buvo labai prasti, nakties metu kaliniai buvo nugabenti į Maskvos geležinkelio stotį ir sugrūsti į suimtiesiems skirtus vagonus — geležinius narvus, atskirti vienas nuo kito. Tuo pačiu metu iš Lietuvos į Maskvą 24 komunistai buvo gabenami puikiame keleiviniame vagone.

Kalinius lydėjo Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje valdininkas ir Bigosovo stotyje juos perėmė savo žinion. Pervažiavus Latvijos sieną, latvių pasienio Indros stotyje grįžtančius sutiko Lietuvos Katalikų veikimo centro pirmininkas kun. V. Mieleška, pasveikinęs juos ir Šv. Tėvo vardu. Į sutikimo iškilmes buvo atvykę ir daug latvių dvasininkų ir pasauliečių. Latvių vyskupas J. Rancans, pasveikinęs grįžtančius, ant T. Matulionio galvos uždėjo vyskupišką kepuraitę (pileolę) ir savo kalboje pasidžiaugė galįs matyti vyskupą Matulionį gyvą. Tik tada išaiškėjo, kad T. Matulionis yra vyskupas. Po to latviai grįžtančius kalinius nuoširdžiai pavaišino.

Kelionė per Lietuvą traukiniu (1933.X.19) buvo labai įspūdinga. Obelių stotyje išlaisvintus kalinius sutiko didžiulė žmonių minia, kuriai vysk. T. Matulionis suteikė ganytojišką palaiminimą. Čia buvo atsisveikinta su juos lydėjusiais latvių dvasininkais. Vysk. T. Matulionis padėkojo latvių tautai už paramą. Pažymėtina, kad Obelių stotyje jau buvo atvežti ir į Rusiją mainais už kunigus gabenami komunistų veikėjai, kurie čia stovėjo nuleistomis akimis.

Rokiškyje grįžtančiųjų laukė 2000 minia. Dar daugiau žmonių buvo Panevėžio, Šeduvos, Radviliškio stotyse. Dotnuvoje iškilmingą sutikimą organizavo ateitininkai ir tautininkai su jaunaisiais ūkininkais. Traukiniui pradėjus judėti, studentai uždainavo „Leiskit į tėvynę! . ." Ši daina ir anuo laiku lietuviams pabėgėliams Rusijoje buvo virtusi antruoju himnu. Grįžtantieji į tėvynę verkė džiaugsmo ašaromis. Kėdainiuose sutikime buvo susirinkę 1000. Čia grįžtančius pasveikino dekanas, kun. K. Pronckietis, kurio pusbrolis kun. Augustinas buvo grįžtančių tarpe. Jonavoje laukė daugiau kaip 1500 žmonių minia. Kai vysk. T. Matulioniui laiminant minią pajudėjo traukinys, grįžtantieji pažadėjo visas savo jėgas pašvęsti tėvynei Lietuvai, o susirinkusieji užtraukė „Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė! . ."

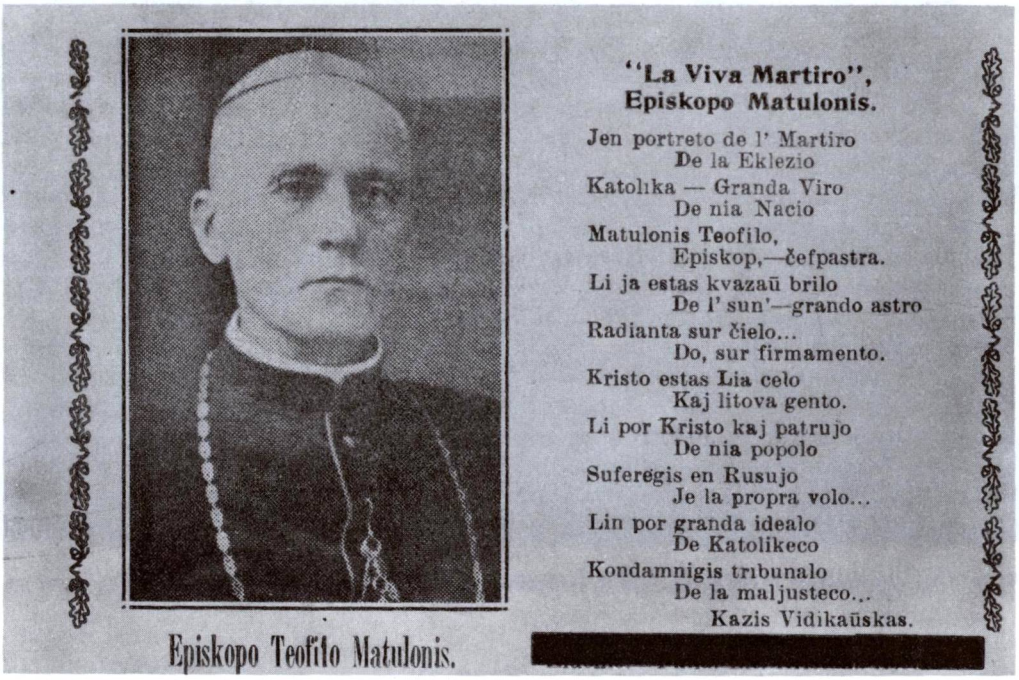

Amerikos lietuvių (Kazio Vidikausko) išleistas atvirukas vyskupo — kalinio Teofilio Matulionio pagerbimui. Dešinėje — jo sukurtas eilėraštis esperanto kalba

Bet įspūdingiausias sutikimas buvo Kauno geležinkelių stotyje. Kauno stotis dar nebuvo mačiusi tiek daug iš karto čia susirinkusių žmonių. Jų buvo pilna stoties perone, viduje, o stoties aikštėje laukė daugiau kaip 10.000 minia. Štai kaip jų sutikimą aprašė „Mūsų laikraščio" korespondentas (Nr. 43, 1933.X.29): „Atšvilpė traukinys ir suvargusiais veidais žmonės ėmė lipti į peroną. Susirinkusios minios ėmė šaukti triukšmingai valio, o Karo Invalidų orkestras užgriežė sutikimo maršą. Visi veržėsi pamatyti grįžusių. Jie buvo palydėti į svečių kambarį, kur laukė sugrįžusiųjų dvasinės vyresnybės atstovai, giminės ir artimi pažįstami. Atvykusius sveikino kan. P. Dogelis, pažymėdamas, kad juos vedė ir laimino Dievo Apvaizdos ranka. Sugrįžusių vardu kunigas kalba su ašaromis akyse. Jie sugrįžę į laisvą Lietuvą, kurios nė vienas nėra matęs. Jie esą dėkingi vyriausybei ir organizacijoms, kurios rūpinosi jų išvadavimu."

„Trimito" savaitraščio korespondentas B. P. pateikė (Nr. 43, 1933.X.26) tokių įspūdžių iš išvaduotų kalinių sutikimo iškilmių ir pokalbių su jais:

„Grįžę nekeikė Sovietų tvarkos. Jie su tikru krikščionišku nuolaidumu ir gailesiu kalbėjo apie kraštą, kuriame jiems daugelį metų teko toks baisus vargas vargti. Nekeikdami, nesmerkdami, jie tik pasakojo faktus, piešė sąlygas, ir tai klausytojams plaukai šiaušėsi."

„Į visą tai, ką jie, važiuodami per Lietuvą matė, žiūrėjo kaip į gražų sapną, bijodami, kad tas sapnas gali išnykti. Stotyse juos sutiko didžiausi žmonių būriai su dainomis, gėlėmis, maistu, dovanomis ir ašaromis. Į visą tai jie žiūrėjo su kažin kokia apatija ir nepasitikėjimu, lyg už to viso iškilmingumo, entuziazmo ir palankumo slpėtusi koki slastai, kurie pagavę, nežinia ką gali jiems padaryti. Negreit jie prakalbėjo, ir net vienas su kitu kalbėdamasis, bailiai dairosi, ar kas nemato ir kalbasi pašnabždomis. Gyva bėda laikraštininkui su jais kalbėtis: kai laikraštininkas ima bloknotą ką nors iš jų kalbos užrašyti, jų veidas keičiasi, akyse suspindi neramūs žiburiukai, kurie sulenda tartum į kokį kiautą. Tai vis gausingų ir nuožmių tardymų vaisiai. Nesuprantami, svetimi mums žmonės . . ."

„Įdomiausia juos buvo sekti pirmąją dieną vaikščiojančius Kaune . . . — Kiek duonos! . . — šaukė jie sustoję prie valgomųjų produktų krautuvės lango. — Reikia prisipirkti, nes rytoj gali jos nebebūti. Jie tepa sviesto vos matomą sluoksnį, ir kai šeimininkas ragina storiau tepti, jie sako: — Reikia palikti rytojui. Iš kur rytoj gausi? Juos stebina krautuvės, stebina rinka ir į ją suvažiavę sotūs ūkininkai, atvežę visokio valgomo ir nevalgomo turto parduoti. Jie negali atsistebėti darbininkais, kurie, jei tik turi darbo, ir gerai valgo ir gerai vilki."

„Trimito" korespondentas pateikė ir vieną tragikomišką epizodėlį. Štai jis: „Vieną šiomis dienomis grįžusį iš SSSR kunigą Kauno stotyje laukę giminaičiai paėmė, pasisodino automobilin ir parisvežė į savo butą. Vos įžengęs į butą svečias pamatė riebų gražų šeimininkų katiną, murksantį kertėje. Svečias nepaprastai nustebęs susiėmė galvą ir suriko: ‚Koks riebus katinas ir dar nesuvalgytas!' Tai jau pakankamai ryškiai iliustruoja, koks buvo ten jiems ‚rojus'."

Iš grįžusiųjų kunigų 3 buvo nelietuvių (gudų ir latvių) tautybės. Du iš jų buvo aukšti dvasininkai — kun. Vyt. Paškevičius ir kun. V. Ilginas — generalvikarai. Trys, kilę iš Latvijos teritorijos, lietuvių kalbą buvo primiršę. Netrukus jie grįžo Latvijon. Visi kiti grįžusieji kunigai, bent iš dalies atgavę kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose palaužtą sveikatą, dirbo sielovados darbą Lietuvoje.

1933 M. GRĮŽUSIŲJŲ IŠ RUSIJOS KUNIGŲ SĄRAŠAS

Kun. Mykolas Bugenis (gimęs 1888.VIII.29, kunigu pašvęstas 1913.VI.22). Omsko klebonas, dekanas. 1930.VIII.21 išsiųstas į Sibiro gulagus, vėliau į Solovkus, 1933 m. atvežtas į Butirkų kalėjimą. 1933 m. grąžintas Lietuvon. Kurį laiką gyveno Kaune, dirbo kunigų seminarijoje. Pokario metais buvo altarista Kuktiškėse, Dusetose. Mirė 1980 m.

Kun. Vladas Čėgis (gim. 1888.VIII.14 Obeliuose, kunigu pašvęstas 1912.I.8). Leningrado parapijos klebonas. Dirbo ir Gečine. 1929 m. suimtas ir ištremtas 10-čiai metų į

Kun. Vladas Čėgis

Krasno Aiževskio gulagus Urale. 1933 m. grąžintas į Lietuvą. Buvo Meškuičių parap. vikaras, vėliau klebonas. 1944 m. atvyko į Vokietiją. Gyveno Memmingeno stovykloje. 1949 m. emigravo į JAV-bes. Šv. Andrėjaus parapijos vikaras Philadelphijoje. Čia ir mirė 1953 m.

Kun. Vincentas Dainis (gim. 1880.I.18 Rygoje, kunigu pašvęstas 1903 m. Petrapilyje). Daugpilio parapijos vikaras. Vėliau dirbo Pskove, Leningrade, 1928 m. suimtas, kalintas ir nuteistas 7 metams. Priverčiamuosius darbus dirbo Solovkų ir Svirsko lageriuose. 1933 m. grįžo Lietuvon, bet netrukus išvyko pastoriaciniam darbui Talinan. 1944 m. pasitraukė Vokietijon, 1952 m. atvyko į JAV-bes. Gyveno Šv. Šeimos viloje Orland Parke, Ill., kur mirė 1954.II.10.

Kun. Vincentas Ilginas (gim. 1886 m. Latvijoj, kunigu pašvęstas 1909 m.). Pastoracinį darbą dirbo Charkove. 1926.X.26 suimtas. 3 metus iškalėjo Solovkuose, 1930 m. išsiųstas Archangelskan, kur iškalėjo dar 3 metus. Laisvas išbuvo tik 3 mėnesius, kai vėl buvo areštuotas ir kalėjo Butrikuose. 1933 m. atvyko į Lietuvą, iš kur grįžo į savo gimtąją Latviją.

Kun. Kazimieras Juršėnas (gim. 1889.X.7, kunigu pašvęstas 1912 m.). Kapelionas ir vikaras Naugarduke, Babinavičių (Mogiliavo apyl.) parapijos klebonas, kur aptarnavo apie 2000 lietuvių. 1926 m. suimtas ir išsiųstas į Solovkus. Pažymėtina, kad iš katalikų kunigų jis pirmasis į šiuos gulagus pateko. Vėliau kalėjo kitose Sibiro stovyklose. 1933 m. grąžintas į Lietuvą. Kapelionavo Antalieptėje.

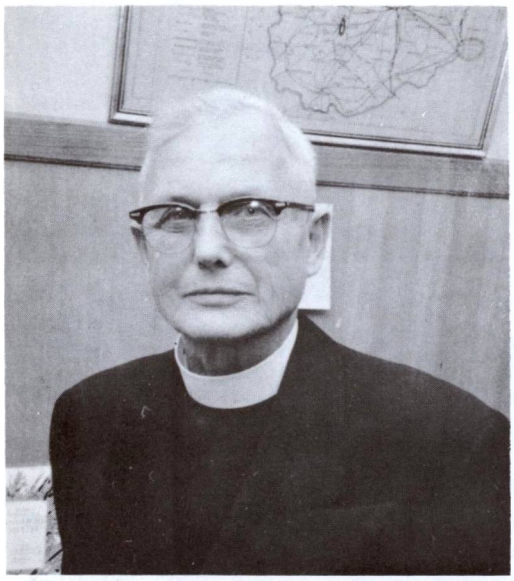

Kun. Kazimieras Juršėnas

1944 m. pasitraukė Vokietijon. Blombergo liet. stovyklos ir gimnazijos kapelionas. Emigravęs į JAV-bes, buvo vikaras Šv. Kryžiaus parapijoje, Čikagoje. Ateitininkų federacijos vyr. tarybos narys. Mirė 1974 m.

Kun. Jonas Ladyga (gim. 1869.II.9, kunigu pašvęstas 1894.III.30). Pastoracinį darbą dirbo Satanove (Kameniec Podolske) 30 metų. 1930.I.2 Čerevičaikos sesija Virchovo teisme jį nuteisė 5 metams kalėti. 4 metus iškalėjo Jaroslavlio kalėjimo vienutėje. 1933 m. grąžintas į Lietuvą. Dirbo pastoracinį darbą Gulbinėnuose.

Vysk. Teofilis Matulionis (gim. 1873.VII.4, kunigu pašvęstas 1900.III.13). Nuo 1910 m. klebonavo Petrapilyje ir ten pastatė bažnyčią. 1923—1925 m. kalėjo Maskvos kalėjime. 1925 m. paleistas ir vėl dirbo savo parapijoj. 1928.XII.8 pop. Pijaus XI paskirtas tituliniu Matregos vyskupu ir buvo Mogiliavo arkivyskupijos apaštališkojo administratoriaus A. Maleckio pagelbininkas. Jo paskyrimas buvo slaptas. 1929 m. vėl areštuotas, per 11 mėnesių 24 kartus GPU tardytas, nuteistas 10 metų koncentracijos stovyklon, į Solovkų salas. Ten iškalėjo 21 mėn., iš kur pervežtas į Leningrado kalėjimą, vėliau į koncentracijos stovyklą. 1933 m. grįžo į Lietuvą. (Apie jį bus plačiau parašyta šios knygų serijos VI-jame, Kaišiadorių vyskupijos tome).

Kun. Vytautas Paškevičius (gim. 1882 m., kunigu pašvęstas 1906 m.). Dirbo pastoracinį darbą Mogiliavo vyskupijoje. 1926 m. paskirtas Mogiliavo klebonu ir dekanu. Tais pačiais metais, suėmus Mogiliavo apaštališkojo vikariato valdytoją vyskupą B. Sloskaną, tapo jo įpėdiniu, bet po kelių mėnesių suimtas ir kalintas. 1933 m. atvyko į Lietuvą, iš kur grįžo į Latviją, kurioje jis buvo gimęs. 1941 m. bolševikų buvo vėl suimtas ir žiauriai nukankintas.

Kun. Jonas Paulavičius (gim. 1877 m. Pandėlio vls.). Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, Petrapilio kunigų seminarijoje. Kunigu pašvęstas 1900 m. Apie 25 metus buvo Kalugos klebonu. Bolševikų 1931 m. suimtas ir

Vyskupas Teofilis Matulionis, grįžęs iš Sovietų Sąjungos kalėjimų, kalinio rūbais

nuteistas sušaudyti, bet mirties bausmė buvo pakeista 10 m. kalėjimo. Buvo kalinamas GPU lageriuose Ustlagoj, vėliau Solovkuose, Uscisoke. 1933 m. išleistas į Lietuvą. Pastoracinį darbą dirbo Beržore, Mikoliškiuose, kur mirė 1937.I.13.

Kun. Augustinas Pronckietis (gim. 1886.VIII.30 kunigu pašvęstas 1910.III.26). Leningrado parapijos klebonas. 1932.IV.5 ištremtas į Solovkus. 1933 m. grąžintas į Lietuvą. Paskirtas Šaltinių parapijos rektorium. Pokario metais gyveno Šeduvoje. Mirė 1974 m.

Kun. Kazimieras Juozas Velička (gim. 1859 m. Strėvininkuose). Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1887 m. Ligi 1894 m. Radviliškio parapijos vikaras, po to 4 metus kunigų seminarijos prokuratorius. Karo metu dirbo prie Šv. Kotrynos parapijos, Petrapilyje. 1931 m. suimtas ir išsiųstas į Irkutską, Sibiran. 1933 m. sugrįžo į Lietuvą. Gyveno Kaune ir Strėvininkuose, kur mirė 1937.X.2.

Kiek vėliau ir atskirai nuo minėtos 1933 m. spalio mėn. grąžintų kunigų grupės į Lietuvą grįžo dar 3 kunigai:

Kun. Mykolas Juodokas (gim. 1891 m., kunigu pašvęstas 1914 m.). Buvo klebonas Ufoje ir apaštališkasis administratorius. Lietuvoje buvo Upynos parap. administratorius, Šilalės klebonas ir vicedekanas.

Kun. Julijonas Gronskis (gim. 1877 m., kunigu pašvęstas 1903 m.). Buvo Tomsko klebonas ir Vakarinės Sibiro dalies apaštališkasis administratorius. Lietuvoje buvo klebonas Pašušvyje ir Baisogaloje.

Kun. Juozapas Kazakevičius (gim. 1889 m., kunigu pašvęstas 1912). Buvo Omsko vikaras, vėliau klebonas. Iškankintas grįžo Lietuvon sirgdamas džiova ir mirė Kauno sanatorijoje. Jo giminės palaidojo Kauno kapinėse.

BOLŠEVIKŲ NUKANKINTI KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KUNIGAI

Kun. Benediktas Andruška, gim. 1884.II.31, kunigu pašvęstas 1903.III.3. Lietuvos jėzuitų atkūrėjas, jų provinciolas, Kauno kunigų seminarijos profesorius. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. Mirė 1951.II.14 Verchni — Uralske, Čelebinsko srityje.

Kun. Mykolas Augulis, gim. 1886.IX.21, kunigu pašvęstas 1910.VI.24, Šiluvos altaristas. Mirė Sibiro tremtyje II bolševikų okupacijos metu.

Kun. Antanas Bieliūnas, gim. 1904.IX.10, kunigu pašvęstas 1927.IV.21, jėzuitas, „Misijų" žurnalo redaktorius, buvo 1945 m. sugrįžusių bolševikų paimtas iš ligoninės, kur jis gydėsi, nuvežtas į kalėjimą, iš kurio nebegrįžo.

Kun. Severinas Buteikis, gim. 1911 m., Eržvilko parapijos vikaras, buvo NKVD suimtas 1941.IV.6. 20 dienų ir naktų jis buvo kankinamas bei tortūruojamas ir išprotėjo. Prasidėjus karui ir išlaisvinus kalėjimą, rastas kalėjime, bet būdamas laisvėje neatsigavo ir netrukus mirė.

Kun. Benediktas Andruška, S.J.

Kun. Antanas Čimielius

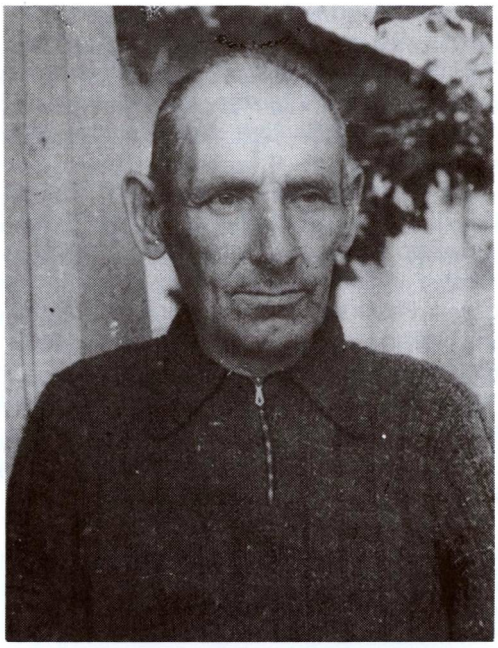

Kun. Klemensas Jurkus

Kun. Antanas Čimielius. Gimė Vadžgirio parapijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir VDU-tą, kunigu pašvęstas apie 1941 m. Buvo paskirtas vikaru į Kelmės parapiją. Pokario metais įsitraukė į lietuvių partizaninį judėjimą ir žuvo.

Kun. Kostas Daukantas, gim. 1896.X.10, kunigu pašvęstas 1925.VI.14, Šv. Petro ir Povilo parapijos Šiauliuose klebono pavaduotojas, buvo vokiškų nacių suimtas ir sušaudytas už išdavimą žydams metrikų dokumentų.

Kun. Vincas Grušas, gim. 1908.XII.5, kunigu pašvęstas 1932.V.21, Veliuonos parapijos vikaras, buvo nušautas 1950 m. Tryškiuose.

Kun. Paulius Jasienskis, gim. 1894.III.22, kunigu pašvęstas 1917.VI.13, Kiaunorių bažnyčios kuratas, pokario metais buvo ištremtas į Sibirą, iš kurio nebegrįžo.

Kun. Klemensas Jurkus gimė Šančių parapijoje, 1893.XII.17, kunigu pašvęstas 1920.VI.27, mokėsi Telšių gimnazijoje ir Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Buvo vikaras Ukmergėje paskui karinis kapelionas 4 ir 7 pulke. Bolševikams užėmus Lietuvą, paskirtas Veprių klebonu. 1947 m. areštuotas. Tardymo metu daug prikankintas, apie 3 metus išgulėjo kalėjimo ligoninėje. Nuteistas 10 metų kalėti, išvežtas į Rusiją. 1953 m. nusilpęs eidamas krito negyvas Ščerbakovo kalėjime, Rusijoje.

Kan. Fabijonas Kemėšis, gim. 1879.I.20, kunigu pašvęstas 1902.X.1 Kaune, spaudos darbuotojas, Ž.Ū.A. profesorius, Šv. Povilo bažnyčios rektorius (1924—1935 ir 1942—1944), 1947 m. ištremtas į Sibirą, iš kur nebegrįžo. Mirė 1954.I.21 Marijinske, Krasnojarsko srityje.

Kun. Juozas Kostrickas, gim. 1909.III.23, baigęs Šiaulių vyrų gimnaziją ir Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1937.V.22. Dirbo Kelmėje vikaru. 1940 m. liepos mėnesį, bolševikinių „rinkimų" metu, buvo areštuotas, kalintas Raseinių sunkiųjų darbų kalėjime ir ten karui prasidėjus nužudytas.

Kan. Jonas Novickis, gim. 1864.IV.19 Pasvalyje. Kunigu pašvęstas 1887.VIII.15. Paskirtas vikaru Salakan, netrukus paskirtas Kuršėnų, Josvainių klebonu. Čia išbuvo ilgus metus ir pastatė gražią mūrinę bažnyčią. 1926 m., įsteigus Telšių vyskupiją, paskirtas Viekšnių klebonu ir dekanu, pakeltas kanauninku. 1941.VI.27 buvo bolševikų žiauriai nukankintas.

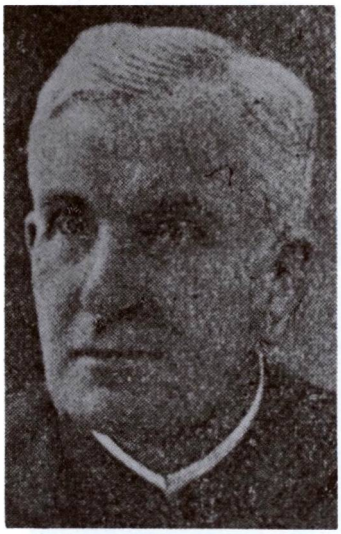

Kan. Jonas Novickis

Kun. Povilas Racevičius

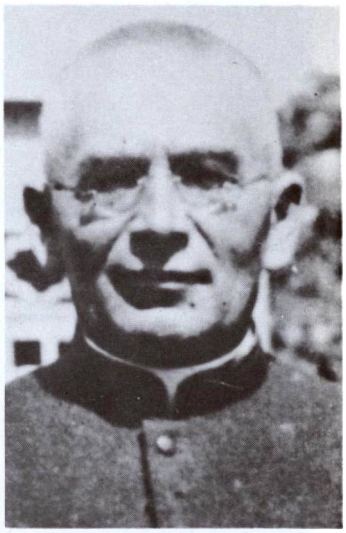

Kun. Balys Vėgėlė

Kun. Povilas Racevičius, gim. 1908.XII.15, kunigu pašvęstas 1933.IV.1, Joniškio gimnazijos kapelionas, parapijos vikaras, 1941 m., prasidėjus karui slapstėsi nuo arešto, tačiau buvo vieno komunistuojančio mokytojo pastebėtas ir išduotas. Bėgantieji iš Lietuvos raudonarmiečiai jį pagavo Kriukuose ir netoli miestelio sušaudė.

Kun. Stasys Rimkevičius, gim. 1904.II.17 Dorpate, Estijoje. 1918 m. grįžo su tėvais į Lietuvą, 1923 m. baigė Panevėžio gimnaziją, studijavo Insbruke, Austrijoje, 1924 m. įstojo į jėzuitus, studijavo Valkenburge, 1934.VIII.28 gavo kunigo šventinimus, vėl tęsė studijas Florencijoje ir Prancūzijoje. Grįžęs į Kauną, buvo paskirtas Kauno kunigų seminarijos nuodėmklausiu, vėliau ūkvedžiu, Jėzuitų gimnazijos mokytoju, veikė su jaunimu ir labdaros srityje. 1948 m. spalio mėn. buvo bolševikų suimtas ir ištremtas 10 m. į Sibirą. 1955.V.24 grįžo į Kauną, bet jau birž. 8 d. mirė išsiliejus kraujui į smegenis. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Kun. Balys Vėgėlė, gim. 1880.IX.1, kunigu pašvęstas 1904.XI.7, Veprių parapijos klebonas, buvo bolševikų nužudytas 1941.VI.22 prie Skarulių.

Kun. Pranciškus Vitkevičius, gim. 1877.X.9, kunigu pašvęstas 1901.XII.16, Skarulių parapijos klebonas, 1941.VI.23 nužudytas bebėgančių iš Lietuvos bolševikų.

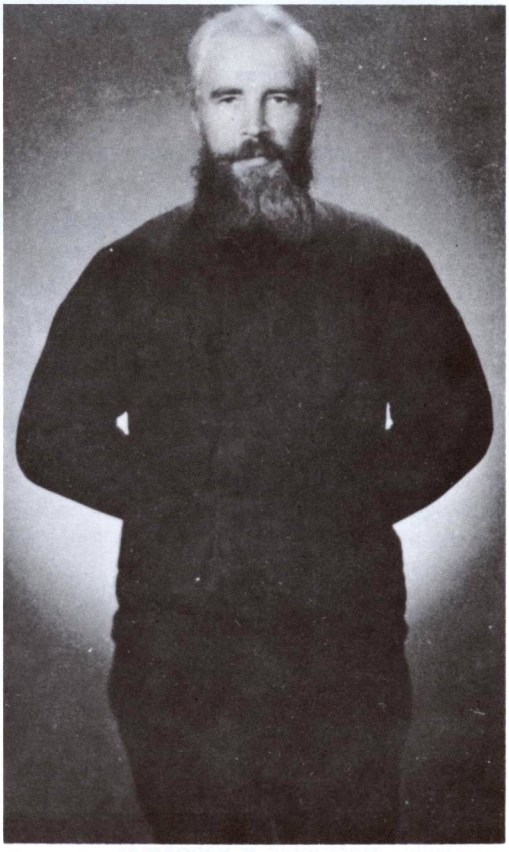

Kun. Stasys Rimkevičius

Kan. Pranciškus Bikinas

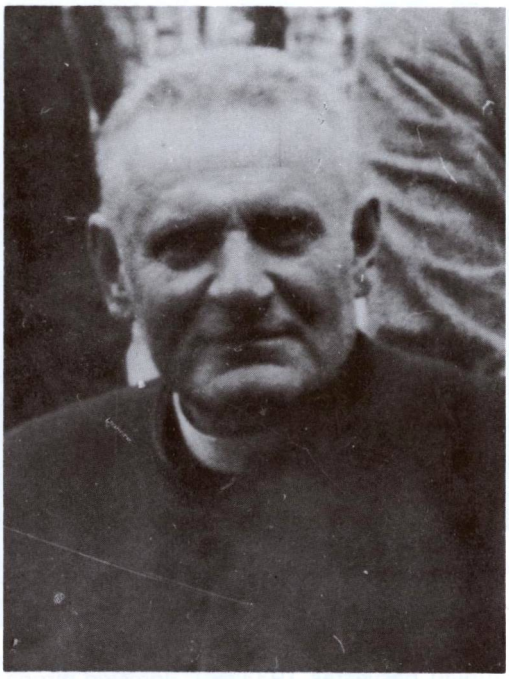

Kan. Juozas Byla

BOLŠEVIKŲ IR VOKIŠKŲ NACIŲ KALINTI KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KUNIGAI

Kun. Pijus Jurgis Andraitis, OFM, gim. 1886.X.27 Kalnujuose, kunigu pašvęstas 1912.V.19. Į Pranciškonų ordiną įstojo 1937 m. Buvo patarėjas, gvardijonas, klebonas, viršininkas. Jo rūpesčiu atnaujintos Kretingos ir Vytauto D. Kaune bažnyčios II bolševikų okupacijos metu suimtas ir ištremtas Sibiran, kur ilgus metus kalintas. Grįžo su palaužta sveikata į Lietuvą. Mirė 1953.V.23. Palaidotas Raseinių kapinėse.

Kan. Pranciškus Bikinas, gim. 1898.III.1, kunigu pašvęstas 1924.VI.14, Jurbarko, vėliau Raudondvario parapijos klebonas, buvo bolševikų suimtas, kalintas. Pokario metais buvo altaristas. Mirė 1956.IV.22.

Kun. Vincentas Byla, gim. 1901, kunigu pašvęstas 1927.IV.2, Kurtuvėnų parapijos klebonas, K.V.C. instruktorius, buvo 1950.X.2 bolševikų areštuotas ir kalinamas.

Kun. Antanas Bitvinskas, gim. 1925.III.12, kunigu pašvęstas 1948.X.31, Kauno arkivyskupijos kancleris, buvo 1980 m. neaiškios kilmės plėšikų užpultas, prikankintas, sumuštas.

Kun. Prosperas Bubnys, gim. 1918 m., kunigu pašvęstas 1944 m., Girkalnio parapijos klebonas, buvo 1971.XI.12 „liaudies teismo" Raseiniuose nubaustas vienerių metų griežto lagerio bauda už vaikų katekizaciją. Po teismo išvežtas į Lukiškio kalėjimą. Jo bylos atgarsiai buvo paskelbti LKB Kronikos Nr. 1, 1972 m. ir plačiai nuskambėjo lietuvių ir kitų kraštų spaudoje. Iškalėjus 1 metus, P. Bubnys buvo paskirtas Lygumų parapijos klebonu.

Kun. Izidorius Butkus, gim. 1925.I.5, kunigu pašvęstas 1948.X.31, buvo suimtas ir ištremtas į Baikalo sritį, Sibire. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Dirbo Vilijampolės, Šv. Antano parapijose Kaune. Kurį laiką Kauno arkivyskupijos kancleris. 1981 m. — Kelmės — Šaltinių parapijų klebonas.

Kun. Juozas Dagilis, gim. 1889.IX.30, kunigu pašvęstas 1918.XII.8, Vilijampolės parapijos klebonas, buvo ištremtas į Sibirą, iš kur sugrįžęs mirė 1965.IX.14 Ukmergėje.

Kun. Jonas Danyla, S.J., gim. 1905.XI.4, kunigu pašvęstas 1937 m., paskutinis Šiaulių jėzuitų bažnyčios rektorius, buvo du kartu suimtas ir išvežtas į koncentracijos stovyklą. Grįžo nepalaužta sveikata. 1981 m. buvo Bijutiškio bažnyčios klebonas.

Kun. Bronius Gaižutis (gim. 1905.I.17, kunigu pašvęstas 1928.I.28), Lyduvėnų, Kiaunorių, Kelmės parap. administratorius, buvo suimtas, apkaltintas palaikęs ryšius su lietuviais partizanais, nuteistas ir 10 metų ištremtas į Sibirą, iš kurio vėliau sugrįžo. 1981 m. buvo altaristas prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Šiauliuose.

Kun. Kazimieras Gedvila, gim. 1888.XI.11, kunigu pašvęstas 1911.VI.17, Senosios Žagarės parapijos klebonas, buvo ištremtas į Sibirą. Iš tremties grįžo 1956 m. be sveikatos, apsigyveno kaip altaristas Žagarėje ir ten mirė 1957.III.18.

Kun. Juozapas Grubliauskas, gim. 1918.V.23, kunigu pašvęstas 1942.V.28, pokario metais Kauno kunigų seminarijos dėstytojas, buvo bolševikų 1950.X.2 areštuotas ir kalinamas.

Kun. dr. Stanislovas Gruodis, gim. 1896.II.12, kunigu pašvęstas 1927.IV.21. Jėzuitas, daugelio religinių raštų bei knygų autorius, VDU Teologijos-Filosofijos fakulteto profesorius. Keletą kartų buvo sovietinio saugumo suimtas, tardytas, kalintas. 1981 m. buvo altaristas Balninkuose.

Kun. Gustavas Gudanavičius, gim. 1911 m., kunigu pašvęstas 1937 m., Vadžgirio parapijos klebonas, buvo 1972.III.23 Jurbarko DŽDT VK administracinės komisijos nubaustas pinigine bauda už tai, kad leido vaikams patarnauti mišių metu.

Kun. Stasys Yla, gim. 1908.I.5, kunigu pašvęstas 1932.V.21, Teologijos-Filosofijos fakulteto profesorius, daugelio religinio turinio knygų autorius, buvo 1943 m. vokiškų nacių suimtas ir laikomas koncentracijos stovykloje, Stutthofe. Išlaisvintas 1945 m. kovo mėn., baigiantis karui. Gyveno Putnam, CT. Mirė 1983.III.24. (ž. 484 psl.).

Kun. Paulius Jakas, gim. 1908.VI.10, kunigu pašvęstas 1936.VI.21, Kauno arki-

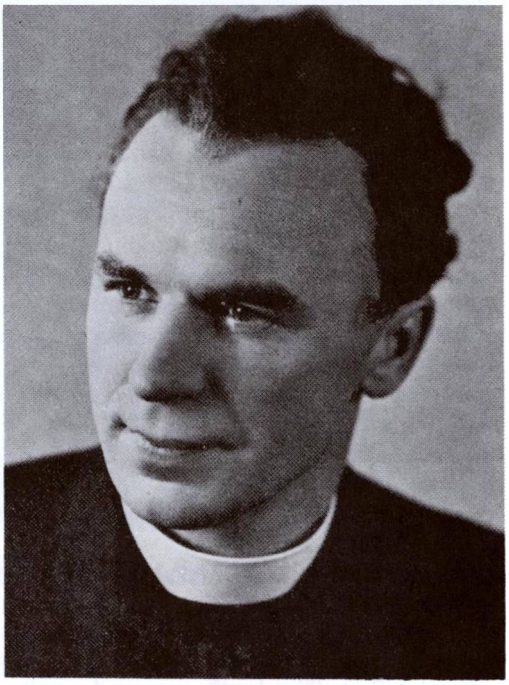

Kun. Stasys Yla

Kun. Juozas Mališauskas

katedros — bazilikos vikaras, vėliau mokyklų kapelionas, daugelio originalių religinių raštų autorius, dėl kurių buvo susilaukęs nemaža kritikos, buvo išvežtas į Sibirą, kur kalėjo. Į Lietuvą sugrįžo ligonis ir čia 1968 m. mirė.

Kun. Mykolas Juodokas, Radviliškio parapijos vikaras buvo 1950.IX.29 suimtas.

Kun. Juozas Katinas, gim. 1901.I.1, kunigu pašvęstas 1929.V.23, Kurklių parapijos klebonas, pokario metais buvo suimtas ir nuteistas 10 metų koncentracijos stovyklos. Buvo laikomas Vorkutoje, pataisos darbų lageryje ir dirbo 8-je šachtoje. 1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Kulvos klebonas.

Kun. Romanas Klumbis, gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1937 m., buvo bolševikų ir vėliau vokiečių nacių suimtas, kalintas. (Daugiau žinių 485 psl.).

Kun. Juozas Mališauskas, gim. 1891, kunigu pašvęstas 1915 m., buv. Kėdainių gimnazijos kapelionas, buvo ištremtas į Sibirą, iš kurio grįžęs Lietuvon, buvo Panevėžiuko parapijos klebonu, kur ir mirė 1961.VI.20.

Kun. Aleksandras Markaitis, gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1943 m., dirbęs pastoracinį darbą Šiauliuose, buvo pokario metais suimtas ir ištremtas į priverčiamųjų darbų stovyklą. Grįžo su palaužta sveikata. 1981 m. gyveno Gargždžuose kaip altaristas.

Kun. Vincas Mieleška, gim. 1893.I.8, kunigu pašvęstas 1915.IX.27, Šv. Kryžiaus (Karmelitų) parapijos klebonas Kaune, buvo bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą, iš kurio 1956 m. sugrįžo į Lietuvą. Mirė 1963 m. Kaune.

Kun. Algirdas Mocius, gim. 1917.V.20, kunigu pašvęstas 1942.XII.19, buvo pokario metais suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur iškalėjo 8 metus. Vienas iš Eucharistijos bičiulių eisenos į Kryžiaus kalną organizatorių, pasakęs ten ugningą pamokslą. Neleidžiant jam eiti kunigo pareigų, gyveno kaip altaristas Kurkliuose, Užunvėžyje; 1981 m. Jurbarke. „Tiesos" laikraštyje 1981.IV.25—26 buvo smarkiai puolamas.

Kun. Jonas Normantas, Šv. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčios Šančiuose rektorius, karinis kapelionas, gim. 1895 m., kunigu pašvęstas 1920 m., II bolševikų okupacijos metu buvo nuteistas 10 metų kalėti, bet po 5 metų paleistas. 1959 m. paskirtas Kelmės altaristu, kur mirė 1960.XII.29.

Kun. Bronius Paukštys, gim. 1897 m., kunigu pašvęstas 1935 m., vienuolis salezietis, 1937 m. salezičių įstaigos Vytėnuose administratorius, nuo 1942 m. Švč. Trejybės parapijos Kaune klebonas. Vokiškų nacių okupacijos metu išgelbėjo apie 200 žydų gyvybių. 1944—1956 m. kalėjo Sibire. Grįžęs

Kun. Vincas Mieleška

Kun. Jonas Paukštys

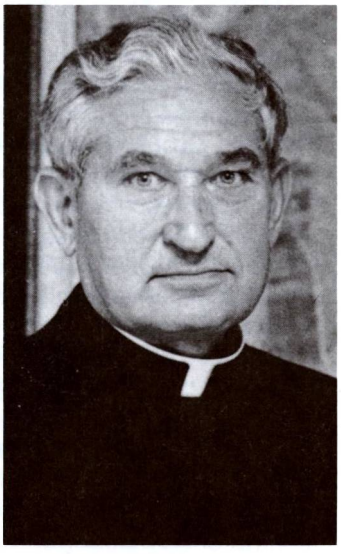

Kun. Vytautas Pikturna

po vieno pamokslo vėl turėjo slapstytis. Mirė 1966.XII.17 Kaune. Palaidotas Sutkų kapinėse.

Kun. Jonas Paukštys, gim. 1899 m., jėzuitas nuo 1922 m., „Misijų", „Žvaigždės" žurnalų redaktorius, Jėzuitų gimnazijos mokytojas ir direktorius, nuo 1939 m. Šiaulių jėzuitų bažnyčios rektorius, II bolševikų okupacijos metu 10 metų ištremtas į Sibirą, iš kur sugrįžęs po kelių mėnesių vėl nuvyko į Sibirą ir sėkmingai misininkavo Jakutijoje. Nuo 1958 m. dirbo pastoracinį darbą Vilniaus vyskupijoje. Mirė 1965.V.15 Lietuvoje.

Kun. Antanas Petraitis, gim. 1896.VI.13, kunigu pašvęstas 1924.VI.14, Eržvilko parapijos klebonas, buvo 1941.IV.6 Eržvilke suimtas, sėdėjo Kauno kalėjime. Išliko gyvas garsiose masinėse žudynėse prie Červenės, Gudijoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Mirė Čikagoje 1955.IV.3.

Kun. dr. Pranas Petraitis, gim. 1905.II.5, kunigu pašvęstas 1932.XII.17, vienuolis salezietis, Švč. Trejybos parapijos Kaune klebonas, buvo 1941.IV.25 Kaune suimtas, kalėjo Kauno kalėjime. Prasidėjus karui buvo varomas drauge su kitais į Červenės apylinkes. Išliko gyvas masinių žudynių metu. 1941—1944 m. Kauno kunigų seminarijos rektorius. Mirė Konstancoje, Šveicarijoje, 1948.X.13. 1948.X.13.

Kun. Vytautas Pikturna, gim. 1915.II.26, kunigu pašvęstas 1939.VI.3, kapelionas ir Šv. Zitos koplyčios Kaune rektorius, buvo vokiškų nacių 1941.X.20 areštuotas ir iki karo pabaigos kalinamas Dachau koncentracijos stovykloje. Šiuo metu gyvena Riviera Beach, Floridoje. (Daugiau žinių ~~000~~ psl.).486psl.

Kun. Nikodemas Raštutis, gim. 1881.II.6, kunigų pašvęstas 1903.XI.2, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, 1933 m. lenkų ištremtas į nepriklausomą Lietuvą, gyvenęs ir kapelionavęs Kaune, buvo ištremtas į Rusiją. Mirė Weidene, Vokietijoje, 1947.VI.16.

Kun. Vincentas Rudzinskas, gim. 1900.VII.26, kunigu pašvęstas 1927.VI.12. Alėjų parapijos klebonas. 1941 m. buvo bolševikų suimtas ir kalintas. Mirė 1972.V.1 Kanadoje.

Kun. Kazimieras Sirūnas, gim. 1906.VIII.31, kunigu pašvęstas 1930.VI.14, Šiaulių vidurinių mokyklų kapelionas, buvo 1941 m. bolševikų Šiauliuose suimtas ir

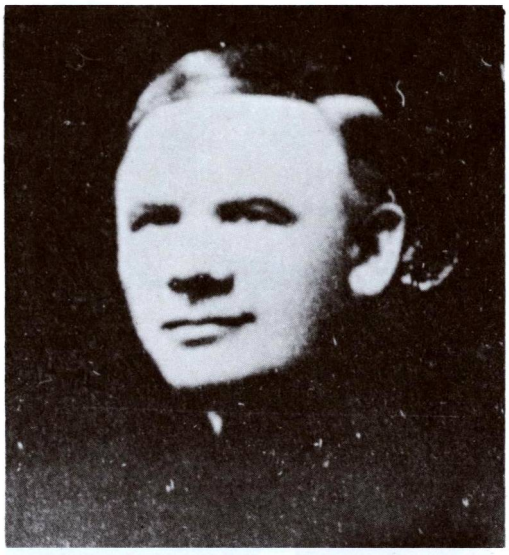

Kun. Nikodemas Raštutis

kalinamas. 1981 m. buvo Kužių parapijos klebonas.

Kan. Juozapas Stankevičius, Šiaulių Šv. Petro ir Povilo parapijos klebonas, buvo 1941.II.16 bolševikų suimtas ir tardytas. Ligi 1941.VI.22 buvo laikomas namų arešte. Pokario metais, kaip Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojas, buvo daug kartų tardytas.

Kun. Juozas Stankūnas, gim. 1908.I.23, kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Buvo Šv. Kryžiaus — Karmelitų parapijos vikaras Kaune. Nuo 1945 m., Kauno Prisikėlimo parapijos klebonas.1947 m. valdžios prievartaujamas steigti „Lietuvos tautinę bažnyčią" ir tuo reikalu du kartu vežamas į Maskvą. Atsisakiusį tai daryti okupantai nubaudė 25 m. griežto rėžimo bausme ir išsiuntė į Sibirą. Griežto rėžimo sąlygose buvo išlaikytas apie 10 metų. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. liepos mėnesį su palaužta sveikata. Kurį laiką ėjo klebono pareigas Lapėse, vėliau Babtuose. Spėjamasis autorius Lietuvos tikinčiųjų laiško Šv. Tėvui Pijui XII, kurį 1947 m. pradžioje į Vakarus atnešė J. Lukša-Daumantas. Mirė 1968.VIII.1 Babtuose.

Kun. Jonas Survila, gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1950 m., būdamas Vosyliškio parapijos klebonu, buvo 1976 m. nubaustas pinigine bauda už suorganizavimą eisenos į kapines Vėlinių dienos išvakarėse, 1976.XI.1.

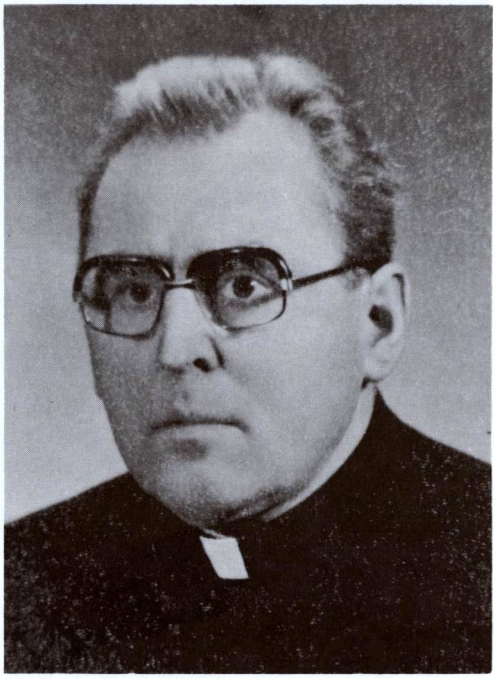

Kun. Alfonsas Svarinskas

Kun. Antanas Šidlauskas

Kun. Antanas Šeškevičius

Kun. Stepas Telksnys

Kun. Alfonsas Svarinskas, gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1954 m., paskutiniu metu Viduklės klebonas, Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto narys, koncentracijos lagerio kalinys, buvo daug kartų baustas. 1983. V.6 nuteistas 7 m. kalėjimo ir 3 metus tremties.

Kun. Antanas Šeškevičius, gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1943 m., buvo daug kartų nubaustas už vaikų katekizaciją, 3 kartus buvo laikomas kalėjime. 1981 m. gyveno Gargždуose kaip altarista.

Kun. Antanas Šidlauskas (gim. 1914.III.24, kunigu pašvęstas 1937.X.22), Kauno arkivyskupijos kurijos pareigūnas, 1944 m. atsidūręs Vokietijoje buvo vokiškų nacių areštuotas ir išvežtas į Reino sritį apkasų kasti, iš kur ištrūkęs gyveno Vokietijoje. Buvo Lietuvių Sielovados tarnybos teisinis patarėjas kan. F. Kapočiui, Kirckheim Teck, Vokietijoje. Mirė Muenchene 1953.II.1.

Kun. dr. Augustinas Šimkus, gim. 1887.XI.23, kunigu pašvęstas 1919.VIII.15, Kauno kunigų seminarijos dvasios vadas, vėliau Girkalnio parap. klebonas, buvo bolševikų suimtas ir kalinamas Kauno kalėjime. Išsilaisvino 1941.VI.23, karui prasidėjus.

Kun. Vaclovas Tamoševičius (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1938 m.), Vilkijos parapijos vikaras ir vidurinės mokyklos kapelionas, buvo vokiečių nacių apkaltintas žydų slėpimu, suimtas ir kalinamas iki jų pasitraukimo iš Kauno.

Kun. Stepas Telksnys, gim. 1899.I.9, kunigu pašvęstas 1922.X.8. Ukmergės klebonas ir vicedekanas. Pokario metais ištremtas į Sibirą. Po to Kelmės klebonas ir Kauno arkivyskupijos kancleris.

Kun. Antanas Valantinas, gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1940 m., Vadaktų parapijos klebonas, buvo 1975 m. nubaustas už vykimą į Šiluvos atlaidus.

Kun. Augustinas Vaitiekaitis, gim. 1890.X.30, kunigu pašvęstas 1914.VI.13. Įvairių gimnazijų Kaune kapelionas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, 1949—1950 Kauno kunigų seminarijos vicerektorius ir rektorius. Iš šių pareigų pašalintas ir ištremtas į Sibirą. Atrodo, kad nevykdė okupantų įsakymų jaunų kunigų paruošimo reikalu. Iš tremties sugrįžęs mirė 1968.VII.4 Vilniuje.

Kun. Juozapas Želvys (gim. 1899.III.26, ınigu pašvęstas 1925.VI.14), Šv. Antano ırapijos Kaune klebonas, vokiečių nacių ĸupacijos metu buvo apkaltintas žydų lėpimu ir kalinamas. Po II pasaulinio karo ıolševikų suimtas, apkaltintas bendravimu ıu Lietuvos partizanais ir nubaustas. 1981 m. gyveno prie parapijos kaip altaristas.

NUTEISTI IR IŠTREMTI KAUNO KUNIGŲ SEMINARIJOS KLIERIKAI

1948—1950 m. buvo suimti, kalinti, nuteisti ir į įvairias koncentracijos stovyklas ištremti šie seminarijos klierikai (skliaustesliuose — iš kurios vyskupijos kilę):

Klierikas Arlauskas (Vilkaviškio vysk.), areštuotas 1948 m. nuteistas ir ištremtas. Jo likimas nežinomas.

Povilas Burba (Panevėžio vysk.), nuteistas 10 metų.

Leonas Guobužas (Panevėžio vysk.), nuteistas 10 metų.

Ladyga (Panevėžio vysk.). Suimtas ir ištremtas. Likimas nežinomas.

Edvardas Razgauskas (Telšių vysk.), nuteistas 10 metų. Kalėjo 1950—1956 m.

Stasys Raugas (Panevėžio vysk.), išvežtas prie Baikalo ežero. Kalėjo 1948—1956 m.

Vytautas Rasiukevičius (Kaišiadorių vysk.), nuteistas 10 metų. Kalėjo 1950—1956 m.

Povilas Vaičekauskas (Vilniaus vysk.), nuteistas 25 metus, kalėjo 1950—1956 m.

Valerijonas Vaitkevičius (Telšių vysk.), 1956 m. išvežtas prie Baikalo ežero, kur ir mirė.

Bronius Zinkus (Kauno ark.), nuteistas 10 metų. Kalėjo 1950—1956 m.*

---

* Čia (62—75 puslapiuose) skelbiama Kauno arkivyskupijos dvasininkų martirologija nėra pilna, o kai kur, dėl duomenų stokos, gal ir nevisiškai tiksli.

Kauno senamiestis ir jo bažnyčios iš Aleksoto pusės

Vytautinė (deš.) ir Kauno arkikatedros bažnyčios (Vytauto Augustino 1938 m. nuotraukos)

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS

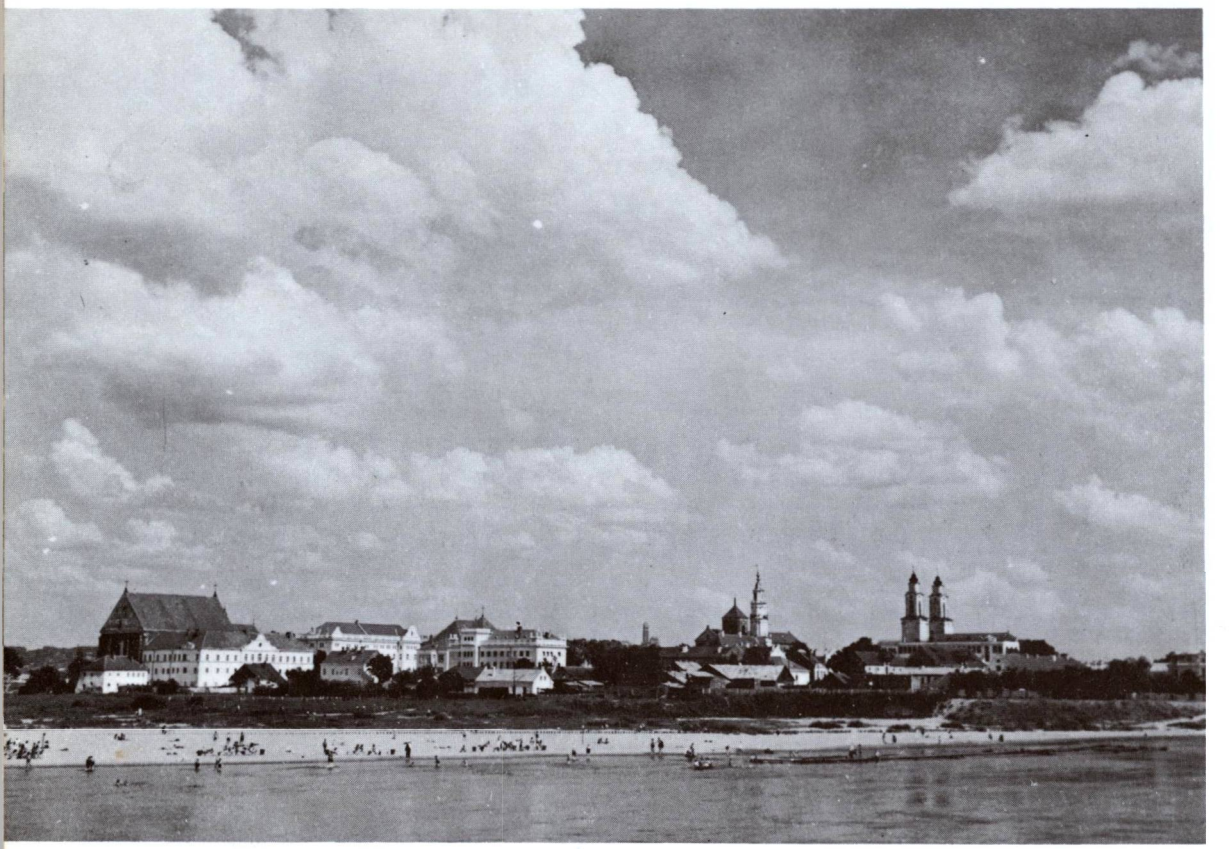

Religiniai pastatai: Kauno kunigų seminarija, Metropolito rūmai, arkikatedra, Jėzuitų bažnyčia ir kt. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

Bendras Kauno senamiesčio vaizdas

KAUNO MIESTO IR PRIEMIESČIŲ BAŽNYČIOS

Kauno istoriniai bruožai

Kaunas įsikūręs Nemuno ir Neries upių santakoje. Jo teritorija apima Žaliąjį kalną, plačias panemunes ir kai kurias kitas vietoves. Miestas apima 121 kv. km plotą. 1979 m. jame buvo 370.000 gyventojų. Tai antras savo didumu Lietuvos miestas, 106 km į šiaurės vakarus nuo sostinės Vilniaus. Kaunas išaugo ir išsiplėtė nepriklausomybės metais, kai Lenkijai užėmus senąją sostinę, 1919—1940 m. buvo tapęs laikinąja Lietuvos sostine.

I tūkstantmečio po Kr. viduryje ir II-jo pradžioje Kauno vietoje buvo tik eilinė ano meto gyvenvietė. Jos vietoje XIII a. gale buvo pastatyta mūrinė pilis.

T. Narbutas ir kiti XIX a. istorikai teigia, kad Kaunas buvęs įkurtas 1030 m., tačiau šiam teigimui paremti trūksta istorinių duomenų. Arabų geografas Ibn Indrisi 1140 m. mini Koniyū gyvenvietę. Kai kurie istorikai mano, kad tai galėjo būti Kaunas. Jei šis teigimas būtų tikras, tai būtų pirmoji istorinė žinia apie Kauną.

I-jame tūkstantmetyje po Kr. Kauno apylinkėse buvo ir daugiau gyvenamųjų vietovių bei pilių su piliakalniais: Eiguliai, Aukštieji Šančiai, Pajiesys, Veršvai, Marma, Sargėnai, Pypliai. Tai liudija ten rasti dideli kapinynai, iš kurių galima spręsti čia buvus didesnes gyvenvietes. II—V a. kapuose rastas didesnis

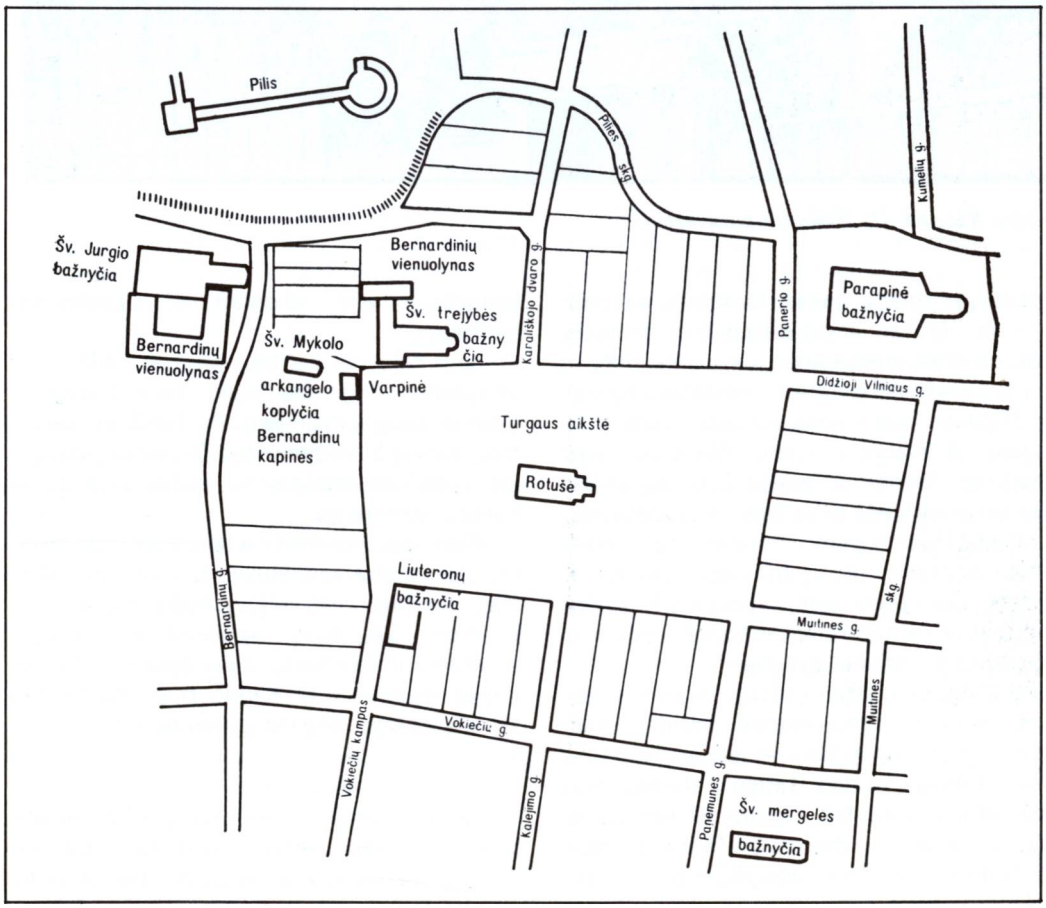

XVII a. vidurio Kauno miesto užstatymo schema, sudaryta remiantis archyviniais šaltiniais

Senasis Kaunas. (K. Šimonio paveikslas)

romėniškų monetų kiekis. Iš minėtų vietovių išsiskiria Eiguliai, kurie galėjo būti didesnis pilies centras, nepraradęs savo reikšmės ir kovų su kryžiuočiais metu: pastačius Kauno pilį, Eiguliai, kaip vienas gynybos punktų, ją saugojo iš šiaurės pusės. Manoma, kad dabartiniai Romainiai galėjo būti pagoniško kulto centrinė vieta arba šventoji gyvenvietė.

Kryžiuočių puolimo metu Nemuno—Neries santaka įgijo ypatingą strateginę reikšmę. Čia kūrėsi pilis, o prie jos miestas. Pirmoji mūrinė pilis buvo bebokštė, kastelinio tipo, skirta frontalinei gynybai.

Po Žalgirio mūšio (1410), nurimus karams, pradėjo kurtis Kauno miestas, kurį iškėlė prekybiniai ryšiai, naudojant Nemuno kelią. Ilgainiui Kaunas išaugo į stambų ano meto prekybos centrą ir pralenkė senuosius Lietuvos centrus — Kernavę ir Trakus. 1408 m. Kaunui suteiktos Magdeburgo miesto teisės.

Nepriklausomybės metais Kaunas buvo politinis, administracinis, švietimo, kultūros, spaudos, meno, ekonominis, susisiekimo centras.

Kaip religinis centras Kaunas reiškėsi iš seniausių laikų. Čia buvo daug bažnyčių, gyveno daug dvasininkų. Po 1863 m. sukilimo į Kauną buvo perkeltos Žemaičių vyskupijos centrinės įstaigos su pačiu vyskupu ir kunigų seminarija.

Nepriklausomybės metais, ypač nuo 1926 m., įkūrus atskirą Lietuvos Bažnytinę provinciją, Kaunas virto arkivyskupo metropolito buveine. Čia buvo sutelktos R. katalikų centrinės institucijos, organizacijos, spauda, knygų leidyklos. Iš Kauno buvo tvarkomas visas Lietuvos religinis gyvenimas.*

* Kauno miesto istorija labai plati ir neįeina į šios knygos rėmus. Daug žinių apie tai jau yra pateikta kituose skaitytojams prieinamuose leidiniuose, jų tarpe LE XI t., 201—240 psl., „Mūsų Lietuvos" II t., 225—318 psl.

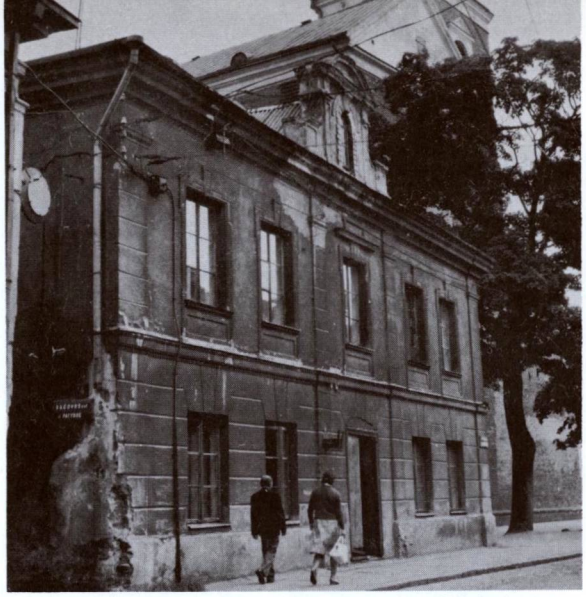

Namas Kauno senamiestyje, kuriame gyveno vysk. Motiejus Valančius

Kaunas — Žemaičių vyskupijos centras

Kaip religinis centras Kaunas reiškėsi iš seniausių laikų ir buvo dekanato centras. Čia buvo daug bažnyčių, kurių pirmosios įkurtos XIV—XV a. sąvartoje. Priklausė Vilniaus vyskupijai.

Bet 1842.XII.12 caro įsakymu buvo pertvarkyta okup. Lietuvos administracija, įsteigta Kauno gubernija, priskiriant jai 7 vakarines apskritis: Kauno, Panevėžio, Raseinių, Telšių, Šiaulių, Ukmergės ir Zarasų. Ši gubernija veikė nuo 1843 ligi 1915 m.

1847 m. carinė Rusija sudarė sutartį su popiežium ir nustatė santykius tarp valstybės ir R. Katalikų Bažnyčios. 1849 m. buvo pertvarkytos ir vyskupijų ribos. Žemaičių vyskupija buvo padidinta beveik dvigubai, priskiriant jai iš Vilniaus vyskupijos 8 dekanatus. Varniai, apie 430 metų buvę vyskupijos centru centrinėje vyskupijos dalyje, dabar atsidūrė vakariniame pakraštyje. Žemaičių vyskupijos ribos sutapo su naujosios Kauno gubernijos ribomis. Kaune buvo įvairios gubernijos įstaigos, sutelkta daug policijos bei seklių. Iš čia rusams būtų buvę patogiau sekti, kontroliuoti ir įtaigoti vyskupijos centro darbą. Tačiau su vyskupo ir jo kurijos perkėlimu buvo delsiama. Bet po 1863 m. sukilimo rusų vyriausybė nutarė neatidėliojant vyskupo būstinę perkelti į gubernijos centrą Kauną. 1864.XI.6 Žemaičių vyskupas M. Valančius, važiuodamas į Vilnių ir sustojęs Kaune, gavo iš gubernatoriaus paliepimą nebevažiuoti Vilniun, pasilikti Kaune ir čia apsigyventi.

Vyskupo būstinės perkėlimas į Kauną įvyko Rusijos valdžios įsakymu, be susižinojimo su popiežium ir be jo leidimo. Tikrieji perkėlimo motyvai buvo išdėstyti Vilniaus generalgubernatoriaus M. Muravjovo 1865.II.23 rašte Kauno gubernatoriui: „Įsakoma gubernatoriui ypatingai prižiūrėti dvasiškijos veikimą, kad niekas iš kapitulos ir konsistorijos narių neatsitolintų iš miesto be gubernatoriaus leidimo ir tai trumpam laikui, išvažiavusieji būtų stropiai prižiūrimi. Įsakoma taip pat stropiai prižiūrėti atvažiuojančius į Kauną kunigus". (A. Alekna, „Motiejus Valančius", 196 psl.).

Kaune buvo įkurdintos Žemaičių vyskupijos kurija, seminarija ir kitos įstaigos. Žemaičių vyskupijos centru Kaunas išbuvo ligi 1926 m. įvykusio Lietuvos vyskupijų pertvarkymo.

KAUNO BAŽNYČIOS

Pirmosios bažnyčios Lietuvoje kūrėsi Lietuvos krikšto pirmaisiais metais (apie 1387 m.) Vilniuje, Ašmenoje, Lydoje, Krėvoje, Maišiagaloje, Nemenčinėje, Ukmergėje, Gardine ir dar vienur kitur.

Pirmoji Kaune pastatyta greičiausiai buvo Vytauto bažnyčia. Spėjami jos statymo metai — 1399 m. Dr. J. Gimbuto surinktais duomenimis, ji galėjo būti 17-ji bažnyčia Lietuvoje. Po jos, keletu metu vėliau galėjo būti pastatyta dabartinė Kauno arkikatedros-bazilikos bažnyčia. Kitos labai senos bažnyčios — Šv. Mikalojaus, Šv. Jurgio, Šv. Gertrūdos (Šaričių), Šv. Kryžiaus (Karmelitų), Jėzuitų, Švč. Trejybės, Švč. Sakramento (domininkonų).

Pirmosios Kauno bažnyčios statėsi netoli pilies, prie Rotušės aikštės ar jos artimoje aplinkoje ir buvo svarbiausi ir didžiausi miesto pastatai. Prie bažnyčių buvo statomi vienuolynai, ūkiniai pastatai, mokyklos; čia buvo ir pirmosios kapinės. Pirmiesiems bažnyčių pastatams sudegus ar sunykus, ant jų ar šalia jų buvo statomos kitos bažnyčios. Taigi žemės trikampis tarp Nemuno ir į jį įtekančio Neries yra didžiulis senų pastatų ir mirusiųjų žmonių kapinynas.

Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius (sėdi viduryje) ir jo kurijos bendradarbiai

Maironio namai ir jam paminklas

Kaunui plečiantis į rytų pusę, ten buvo statomos naujos bažnyčios, įruošiamos ir naujos kapinės.

Nepriklausomos Lietuvos gyvenimo pabaigoje Kaune ir jo priemiesčiuose buvo 29 R. katalikų bažnyčios bei koplyčios, jų tarpe 7 parapinės: 1. Senoji (prie Švč. Trejybės bažnyčios), 2. Žaliakalnio, (Prisikėlimo), 3. Žaliakalnio (Šv. Antano), 4. Karmelitų, 5. Šančių, 6. Aleksoto, 7. Vilijampolės.

Dr. Jurgio Gimbuto apskaičiavimu, iš 159 mums žinomų, jo suregistruotų Kauno arkivyskupijos bažnyčių ir didesnių koplyčių-oratorijų, 90 yra mūrinių ir 69 medinės. Iš mūrinių yra kelios originalios gotikinės Kaune, Kėdainiuose ir Skaruliuose. Barokinių ir klasicistinių yra daugiau, bet daugiausia mūrinių yra XIX —XX a. statytos eklektinio stiliaus. Iš medinių 43, taigi apie du trečdaliai, yra didelio namo pavidalo, su mažais bokšteliais ant stogo kraigo. Jas galima laikyti būdingomis XVIII—XIX a. medinėmis bažnyčiomis visoje Lietuvoje. Likusios medinės, apie trečdalis visų, turi didesnius bokštus ir iš dalies pamėgdžioja mūrines bažnyčias.

Kauno arkikatedra — bazilika 1982 metais

KAUNO SENAMIESTIS

Kauno arkikatedra-bazilika

Tai didžiausia bažnyčia Kaune ir viena iš seniausių Lietuvoje. Ji stovi Kauno Senamiestyje, Vilniaus ir Valančiaus gatvių kampe, prie pat Rotušės aikštės. Iš lauko grožiu nepasižymi, gal tik savo sienų masyvumu. Teturi vieną, jos didumui per mažą bokštą priešakyje; ji atrodo lyg nebaigta statyti. Vysk. M. Valančius („Pastabos sau pačiam") apie ją rašo: „Bokštas, kur trys varpai pakabinti, netinka bažnyčios didumui, nes per žemas; antras gi nebaigtas; bažnyčia todėl išrodo kaip karvė vienu ragu".

Istorinės žinios. Kada ši bažnyčia buvo įkurta ir pirmasis pastatas pastatytas, tikslių istorinių žinių neturime, nes jau XV—XVI amžių sąvartoje jų nebebuvo. Padavimai sako, kad ją išmūrijęs D.L.K. Vytautas. Jos dokumentų neturėjo ir to meto šios bažnyčios klebonas kun. Jonas Zaluskis. Taigi jis nuvyko Vilniun pas D.L.K. Aleksandrą, kad tas pasirašytų lyg ir atkurtus dokumentus ir patvirtintų fundacijas bei privilegijas. 1503 Aleksandro pasirašytame dokumente sakoma, kad ši Kauno parapijos bažnyčia turėjo 3 titulus: Švč. M. Marijos Gimimo, Šv. Apaštalų Petro ir Povilo, o taip pat Šv. Kotrynos. Toliau rašoma, kad ji pastatyta kuone pradžioje krikščionybės (įvedimo Lietuvoje) dviejų mūsų pirmtakūnų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių (Vytauto ir Jogailos) ir pakankamai aprūpinta dar pagonybės laikais. Taigi ji galėjo būti pastatyta 1409—1413 m. laikotarpiu. Dr. P. Rėklaitis (LE XI t., 226 psl.) teigia, kad XV a. pradžioje, kuriantis Kauno miestui, čia galėjo būti pastatyta ši gotinio stiliaus bažnyčia.

Šiai parapijinei bažnyčiai priklausė tuo metu Mikalojaus, Šv. Gertrūdos koplyčios, Šv. Kotrynos altarija, žemės sklypai bei plotai Kleboniškyje, Eiguliuose, Žemaitkiemio

Arkikatedros-bazilikos šoninis vaizdas 1982 metais

kaime, Rumšiškėse, Kurnatavoje ir kt. 1525.II.8 Kauno gyventoja Barbora Juškienė užrašė altarijai Šėtijų palivarką (už Neries), 2 mūriniu namu, sklypus ir kt. 1528 m. šiuos užrašus didysis kunigaikštis patvirtino. 1531 m. Margarita Ačėnaitė užrašė mūro namelius, esančius greičiausiai tarp Vytauto bažnyčios ir santakos. 1579 Steponas Batoras ir 1680 m. Jonas Sobieskis dovanas dar padidino. 1602 m. Kražių komendorius kun. Petras Burniška vėl užrašė 2 namu.

Bažnyčia labai daug nukentėjo 1655 m. didžiojo rusų antplūdžio metu, kai jie buvo užėmę ir žiauriai nusiaubė Kauną. Po to bažnyčia buvo atstatyta. 1732 m. Kauną vėl ištiko baisus gaisras, kurio metu sudegė bažnyčios stogas ir sukrito presbiterijos skliautai. Karaliui Stanislovui Augustui paskyrus 40.000 auksinų, bažnyčia atnaujinta, perstatant jos vidų vėlyvojo baroko stiliumi.

1800 m. Kauno miesto gaisras, prasidėjęs žydų sinagogoje, vėl gerokai apnaikino bažnyčią, tačiau Infliantų kanauninkas Petras Pucliauskas vėl ją suremontavo.

Bažnyčioje jau iš senų laikų buvo įsigalėjusi lenkų kalba, bet žinoma, kad XVIII a. (1764—1795) sekmadieniais ir šventadieniais, po 10 val. sumos buvo sakomi lietuviški pamokslai.

1808.V.8 caras Aleksandras I patvirtino nutarimą, kuriuo Kauno parapijos bažnyčia buvo atiduota vienuoliams augustijonams. Keli vienuoliai, vadovaujami kun. Leopoldo Korickio iš Vilniaus atvyko į Kauną ir perėmė šią bažnyčią (farą) su jos visais fondais. Minėtas kunigas buvo Kauno augustijonų prioras ir kartu parapijos klebonas. 1820—1835 m. prie vienuolyno bei parapijos veikė ir mokykla su 30—40 mokinių, bet ji neišsilaikė. Kaune gyveno 22 augustijonai ir turėjo savo novicijatą. Provincijolą Korickį pakeitė labai stropus vienuolis Mykolas Saulytė. Jis prie šventoriaus išmūrijo namą, kur gyveno naujokai su savo magistru. Augustijonų vienuolynas buvo I klasės ir kasmet iš valstybės iždo gaudavo po 3.185 rublius.

Po 1863 m. sukilimo gubernatorius M. Muravjovas įsakė Žemaičių vyskupui M.

Valančiui su visu savo štabu iš Varnių persikelti į Kauną. tai buvo padaryta todėl, kad gubernatorius ir jo valdininkai galėtų geriau sekti, kontroliuoti vyskupą ir varžyti jo veiklą. Jis atėmė iš augustijonų parapinę bažnyčią su kitais trobesiais ir atidavė vyskupui. Ši bažnyčia turėjo virsti Žemaičių vyskupijos katedra. Vienuolyną atidavė kapitulai, jau anksčiau uždarytą bernardinų vienuolyną paskyrė seminarijai. Nameliuose už rotušės įsakė patalpinti konsistoriją. Vyskupo namą perdirbo ir pritaikė naujiems reikalavimams žydas Monasevičius, generolo Derevickio prižiūrimas.

1864.XII.3 vysk. M. Valančius ir jo štabas atvyko į Kauną ir apsigyveno skirtose patalpose. Vyskupas pagelbininkas Aleksandras Beresnevičius apsigyveno buv. prioro bute, kapitula įsikūrė vienuolyne, seminarijoje tuo tarpu klierikų nebuvo. Vienuoliai augustijonai, likę be darbo ir be gyvenamosios pastogės, buvo išskirstyti į įvairias parapijas ar į dar veikiančius kitus vienuolynus.

Vysk. M. Valančius bažnyčią šiek tiek suremontavo, įdėjo naujas grindis, pakabino du žvakynu, atgabentu iš Paryžiaus. Jis atsiminė ir pirmąjį šios bažnyčios geradarį Vytautą. Taigi užsakė pas garsų ano meto dailininką Zenkevičių, kad jis padarytų kunigaikščio portretą iš Lietuvos Brastoje rasto ir į Vilnių atvežto Vytauto portreto. Dailininkas padarė puikią kopiją, už kurią M. Valančius sumokėjo 100 rublių ir portretą pakabino bažnyčioje. Buvo įsigyta ir daugiau paveikslų.

1895 m. popiežius Leonas XIII bažnyčiai suteikė katedros titulą. Šia proga ji buvo suremontuota ir gražiai išdekoruota. Vidaus pagražinimo darbams vadovavo garsus italų dailininkas Mykolas Elvyras Andriolis, lenkas Jonas Moniuška, J. Čajevičius.

Ypatingai didelę reikšmę katedra įgijo Lietuvos nepriklausomybės metais. Ji virto centrine visos Lietuvos bažnyčia. Didžiųjų tautos švenčių bei sukakčių proga čia buvo ruošiamos iškilmingos pamaldos.

1921.IV.26, minint Žemaičių vyskupijos 500 m. sukaktį, popiežius Benediktas XV pakėlė šią katedrą bazilika. 1926 m., įsteigus Lietuvos Bažnytinę provinciją ir Kauno arkivyskupiją, ji virto arkikatedra-bazilika (arkivyskupo bažnyčia).

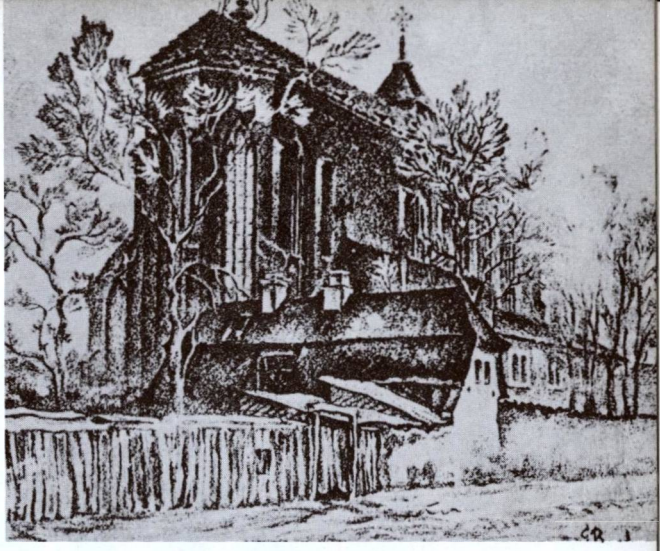

Arkikatedra iš šiaurės rytų pusės. (G. Bagdonavičiaus 1930 m. piešinys)

Arkikatedros kampinis vaizdas, ir vartai (dabar nugriauti)

ARKIKATEDROS-BAZILIKOS PLANAI (pagal A. Jankevičienę)

Pietinis fasadas

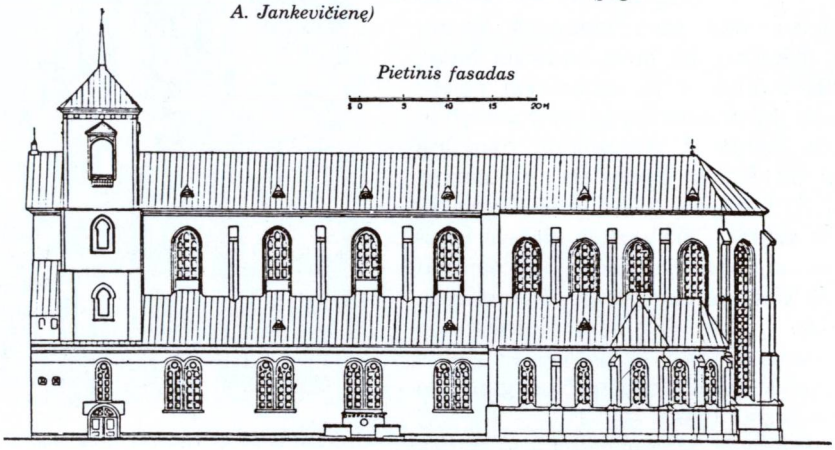

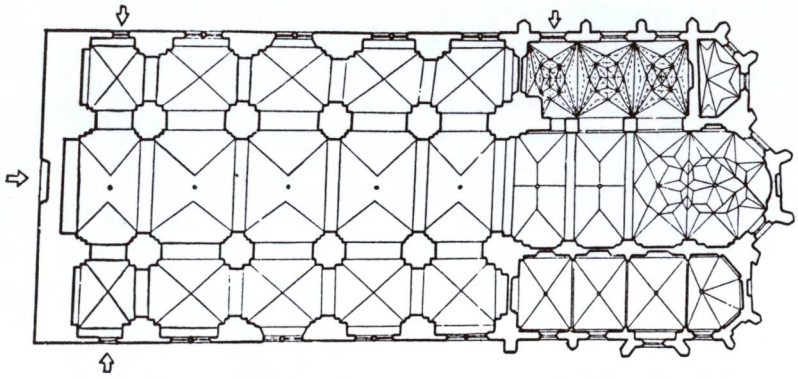

Bendrasis planas

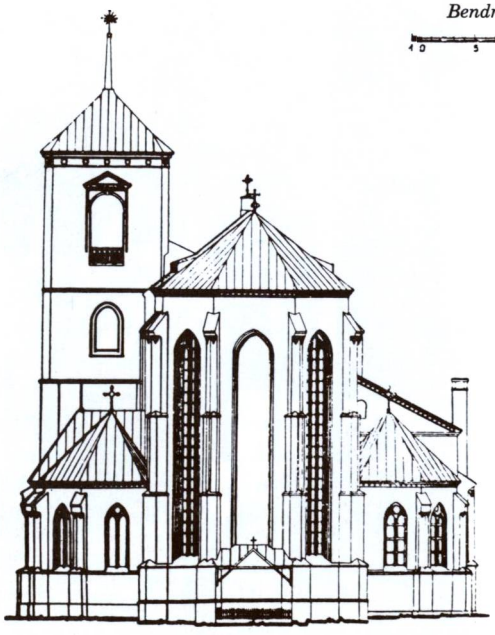

Rytinis fasadas

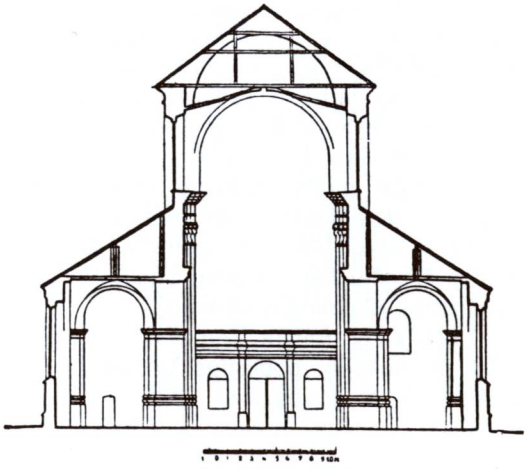

Bazilikos pjūvis

Didysis ir šoniniai altoriai 1980 metais

Bazilikos vidus 1980 metais

Architektūra. Arkikatedra — bazilika yra didžiausia gotiška bažnyčia Lietuvoje. Jau šeštą šimtmetį jinai stovi Kauno senamiestyje prie Rotušės aikštės šiaurės-rytų kampo, fasadu į vakarus dabartinėje Valančiaus gatvėje, lygiagrečiai su Vilniaus gatve. Situacija būdinga Vakarų Europos viduramžių miestams. Pradėta statyti, tur būt, Vytauto Didžiojo laikais tarp 1408—1413 metų. Pradžioje buvo pastatyta mažesnė bažnyčia — dabartinė presbiterinė dalis su dviaukšte zakristija. XV—XVI amžių sąvartoje buvo pristatoma navų dalis vakariniame gale, nebaigta ir tęsiama po gero šimtmečio, tarp 1624—1660 metų. Rusų ir švedų invazijų metu sudegė tos jau padidintos bažnyčios medinis stogas ir interjero puošmenys. Atnaujinta bažnyčia buvo konsekruota 1671 metais ir po to dar puošiama, keičiama, restauruojama. 1682 m. šventorius aptvertas mūrine tvora su dvejais vartais.

Mūsų architektūriniam aprašymui naudojame dr. P. Reklaičio straipsnį L. Enc. XI tome (1957 m.) ir arch. A. Jankevičienės studiją 1960 metų Lietuvos Architektūros P.A.I. Metraštyje, pridėdami papildymų. XVIII a. pradžioje bažnyčia turėjo tris navas, kaip ir dabar, devynius altorius, devynius rūsius. 1732 metų gaisras sunaikino bokštus su

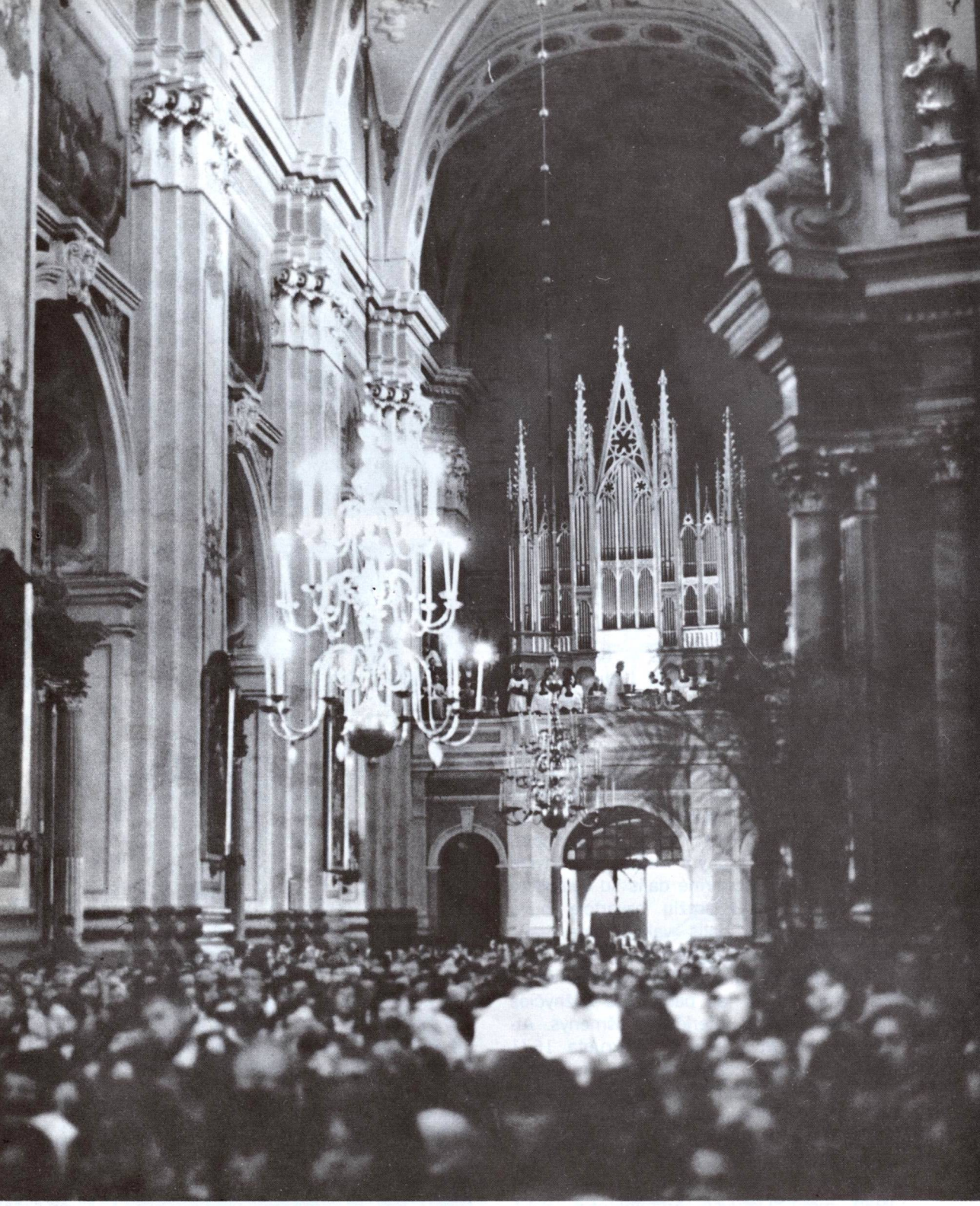

Arkikatedros-bazilikos vidus nuo didžiojo altoriaus (1981 m. nuotrauka)

varpais, dalį skliautų ir stogą. Ji buvo pamažu atstatyta jau su vėlyvojo baroko stiliaus interjeru. 1895 metais vysk. M. Valančiaus rūpesčiu pripažinus katedros titulą, buvo sudarytas rekonstrukcijos projektas, pagal kurį pastato išorė turėjo būti pakeista neogotiškai su dviem net 113 m aukščio bokštais ir pinakliais aplinkui. Tik dalis to projekto įvykdyta, vadovaujant arch. J. Verneriui, Rokiškio neogotikinės bažnyčios autoriui, 1899—1902 metais. Praplėsta zakristija, pristatyta neogotikinė koplyčia, perkeltos durys iš navų vidurio į vakarinį galą. Bokštas liko koks buvęs. Sienų karnizai ir langų angokraščiai nutinkuoti baltai. Dabartinė bazilika, gavusi tą titulą 1927 m., yra 80 x 34 m stačiakampio plano su poligonaline absida rytiniame gale. Ji yra vienintėlė bazilikinės erdvės gotiška bažnyčia Lietuvoje. Centrinė nava siekia 28 m aukštį iki skliauto viršaus, o šoninės navos žemesnės, tik 12 m. Senoji presbiterija nemaža, 28 x 15 m ploto. Greta jos šiaurėje yra senoji zakristija, o pietuose naujoji neogotikinė koplyčia, įrengta Tirolio ir Švedijos meistrų.

Barokiškai išpuoštas bazilikos interjeras padalintas į tris navas aštuoniais stambiais pilioriais, kurie yra suskaidyti korintiškais piliastrais ir perdengti laužytu labai puošniu antablementu. Didysis altorius, pastatytas 1775 metais, turi 12 apaštalų statulų tarp korintinių kolonų marmuro. Altoriaus centre iškyla Nukryžiuotasis Jėruzalės vaizdų nišoje. Sakykla ir šoniniai altoriai yra rokoko stiliaus. Atskiri altoriai buvo dedikuoti amatininkų cechams ir parapinėms brolijoms. Meniškai vertingiausias altorius yra kairėje navoje. Jis padarytas XVII amžiuje, trijų tarpsnių su paauksuotais medžio drožiniais, dekoratyvinėmis kaukėmis, ažūrinėmis kolonomis. Suteikus katedros titulą, interjeras buvo dekoruotas dailininkų J. Moniuškos ir J. Čajevskio (freskomis), M. E. Andriolio (11 didelių paveikslų), o koplyčioje vėliau pridėta P. Kalpoko, J. Zikaro ir B. Pundziaus kūrinių.

Zakristijoje ir jos antrajame aukšte išliko originalūs gotiški krištoliniai (koriniai) skliautai. Absida perdengta žvaigždinių ogivų skliautu. Navų skliautai yra vėlesnės kilmės: vidurinėje apskriti cilindriniai su įkirstais langais, šoninėse — kryžminiai. 63 registrų vargonai įrengti 1883 metais J. Radavičiaus.

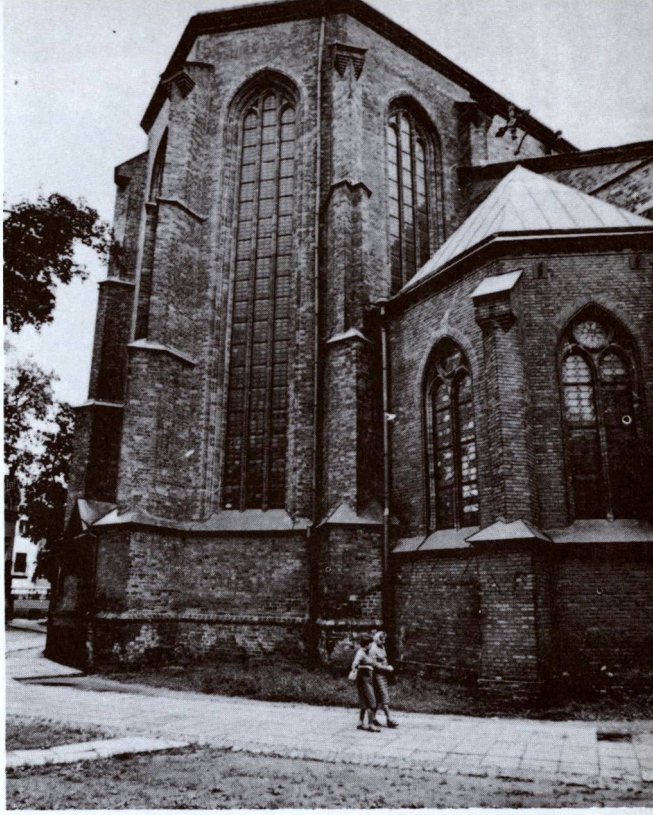

Arkikatedros detalės. (1980 m. nuotraukos)

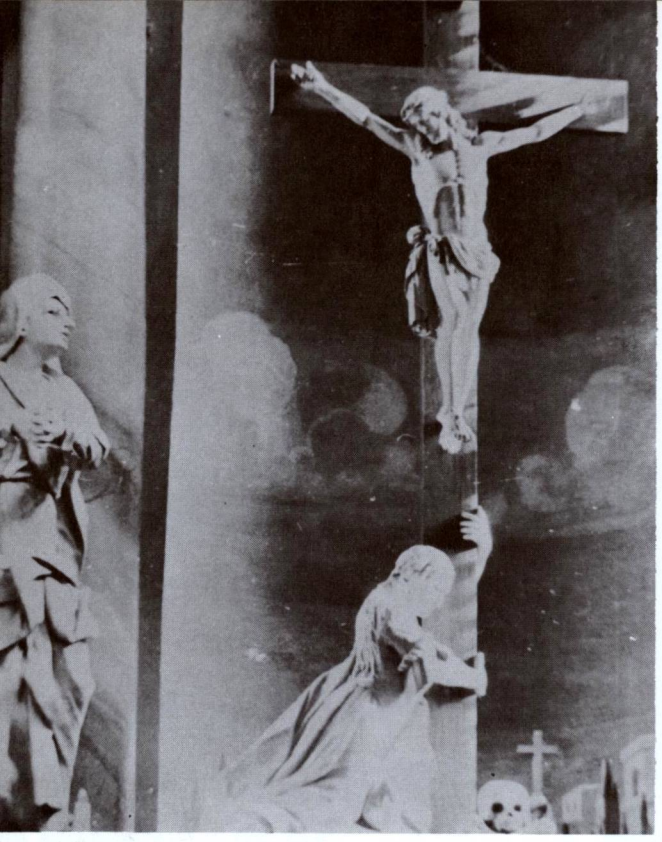

Didžiojo altoriaus kryžius ir Šv. Marija Magdalena

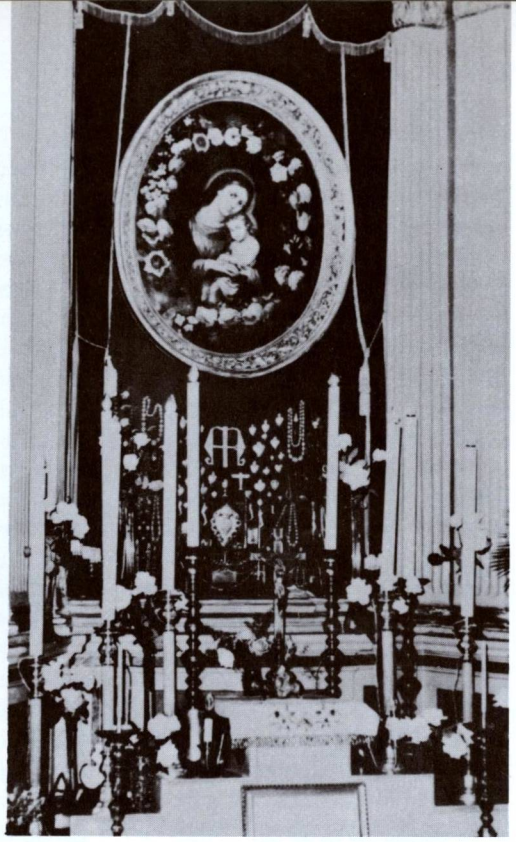

Pažaislio Dievo Motinos paveikslas bazilikos šoniniame altoriuje

Jie matomi iš centrinės navos virš nartekso.

Bazilikos fasadai yra paprasti, dominuojami lygių plytų mūro plokštumų. Vakarinis fasadas yra asimetriškas. Jo dešinėje ant šoninės navos iškyla trijų tarpsnių kvadratinio plano bokštas 55 m aukščio. Akustinės angos turi pusapskritas arkas, kaip ir šoninių fasadų langai. Yra įrodymų, kad buvę numatyta statyti tokį patį bokštą ir kairėje, bet tasai užmojis nebuvo įvykdytas. Portalas žemas, pusapskritės arkos su horizontaliu sandriku. Frontone tėra vienas didžiulis langas su smailia arka, panašus į rytinio galo langus. Pietinis ir šiaurinis fasadai yra vienodi. Žemųjų navų langai yra poriniai, o virš jų — didesni pavieniai vidurinės navos langai su kontraforsais tarp jų. Gražiausia iš visų yra rytinė presbiterijos, absidos ir koplyčios poligonalinė siena. Jos centrinė dalis yra lygi aukščiu su vidurine nava, sustiprinta keturių laiptų kontraforsais. Du langai siekia nuo cokolio beveik iki stogo.

Šoninių navų ir presbiterijos plytų rišimas yra gotiškas, o vidurinės navos ir bokšto renesansinis. Plytų dydžiai įvairūs. Pasitaiko ir juodų plytų pakaitomis su raudonomis, sudėtų dekoratyviškai. Toji įvairovė yra kelis šimtmečius užtrukusios statybos ir restauracijų pasėkmė, kaip ir pusapskritės arkos vieton seniau buvusių gotiškų smailiaarkių. 1976—1977 m. dailininkai B. Uogintas ir J. A. Pilipavičius restauravo XVIII amžiaus freskas absidos išorinėje sienoje, kurios buvo užtapytos aliejiniais dažais XIX a. pabaigoje. Bazilika yra respublikinės reikšmės architektūros paminklas, naudojamas katalikų savajai paskirčiai.

Šventoriaus vartai ir dalis mūro tvoros prie Rotušės aikštės kampo buvo nugriauta po II pasaulinio karo, platinant gatvę. Tie vartai buvo pseudogotikiniai, iš plytų mūro, su niša virš arkos ir dviem bokšteliais. Kiti mūriniai vartai yra priešingoje šventoriaus pusėje, klasicistinio stiliaus su pusapskrite arka, antablementu ir sudvigubintu trikampiu frontonu (piešta dail. A. Kučio 1947 metais).

Arkikatedros altoriai. (Petro Maletos 1978 m. nuotraukos)

Dail. M. Andriolio paveikslas arkikatedroje — „Šv. Pauliaus atsivertimas"

Vysk. Motiejaus Valančiaus paminklas. (1981 m. nuotrauka)

Religinio meno turtai. Amžių bėgyje arkikatedroje buvo sutelkta daug religinio meno turtų bei kulto dalykų. Galima net teigti, kad visas pastatas — tai didžiulis religinio meno muziejus.

Daugybė altorių puošia arkikatedrą iš vidaus. Iš jų išskirtinai pažymėtinas didysis altorius, statytas 1775 m., imponuojantis savo didumu ir rimtimi. Jo centrinėje vietoje didžiulis kryžius su Nukryžiuotojo skluptūra, apačioje prie jo suklupusi Marija Magdalena. Abiejuose šonuose apaštalų ir kitų šventųjų skulptūrų grupė. Prie vidurinės navos piliorių įruošta daug kitų altorių, iš kurių išskirtinai minėtini XVII a. statyti Marijos Sopulingosios ir Trijų Karalių altoriai. Ypatingai puošnus kairėje nuo presbiterijos Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo altorius su XVII a. tapytu paveikslu. Įdomūs, meniniu požiūriu vertingi ir kiti altoriai.

Arkikatedros-bazilikos sienos ir lubos taip pat papuoštos — dekoruotos vertingais sieninės tapybos darbais. Pažymėtini garsių XIX a. dailininkų Jono Moniuškos ir J. Čajevičiaus šios rūšies darbai, tapyti klijiniais dažais 1895 m.: Apaštalo šv. Petro gyvenimo scenos — „Šv. Petras kviečiamas sekti Kristų", „Dangaus raktų įteikimas šv. Petrui", „Kristus išgelbsti skęstantį šv. Petrą", „Šv. Petro nukryžiavimas"; Apaštalo šv. Pauliaus gyvenimo scenos — „Šv. Pauliaus stebuklin-

gas atsivertimas", „Šv. Paulius aeropage tarp graikų mokslininkų", „Stebuklingas šv. Pauliaus išsigelbėjimas iš skęstančio laivo", „Galvos nukirtimas šv. Pauliui"; „Kristus tarp latrų".

Bazilikoje yra daugybė darbų garsaus italų dailininko Mykolo Elvyro Andriolio (1836—1893). 1890—1891 m. jis šiai katedrai nutapė 11 darbų, kurie visi išliko ligi šių dienų: paveikslai — „Šv. Kazimieras", „Stebuklinga žūklė", „Šv. Stepono kankinimas", „Trys Karaliai", „Šv. Povilo atsivertimas", „Šv. Petro išlaisvinimas", „Šv. Juozapas", „Apreiškimas", „Šv. Mykolas Arkangelas", „Šv. Teklė", „Pieta". Be jų, dar yra XX a. freska „Kristaus Prisikėlimas", „Spes", „Fides", „Caritas".

Portretai, tapyti XVII—XIX a.: „Vysk. Merkelis Giedraitis", „Vyskupas Martynas", „Vysk. Steponas Giedraitis", „Vysk. Jurgis Tiškevičius", „Klūpančio dvasininko portretas", „Dvasininko su herbu portretas", „Vyskupo su Varnių kunigų seminarijos atvaizdu" portretas, „Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas", dail. Antano Samuolio apie 1935 m. tapytas kanauninko Juozo Bylos portretas.

Išskirtinai minėtini XVII a. nežinomų dailininkų tapyti paveikslai: „Marijos ėmimas į dangų", „Pieta"; XVIII a. — „Švč. Trejybės pagarbinimas", „Marijos vainikavimas", „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus", „Šv. Jurgis", „Jėzaus Širdis" (su retu aptaisu); 1828 m. K. Knobelsdorfo tapytas „Bėgimas į Egiptą", XIX a. — „Šv. Antanas".

Pažymėtinos medinės, gipsinės, metalinės skulptūros, kurių yra daugybė, ypač altoriuose.

Iš XX a. pradžios dailininkų darbų minėtini: Jono Janulio „Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimas", Petro Kalpoko 1943 m. darbai — „Šv. Kazimieras", „Šv. Zita".

Skulptoriaus Juozo Zikaro 1926—1927 m. darbai: vysk. G. Cirtauto bareljefas, vysk. Merkelio Giedraičio medalionas, vysk. Pr. Karevičiaus medalionas, vysk. M. Paliulionio bronzinis bareljefas, vysk. M. Motiejaus biustas, XVIII a. reljefas „Marijos pasirodymas atsiskyrėliui".

1935 m. skulpt. B. Pundzius atliejo bronzinį kompozitoriaus Juozo Naujalio (1869—1934) bareljefą. Šio mūsų muzikos, ypač religinės, kūrėjo gyvenimas ir darbai

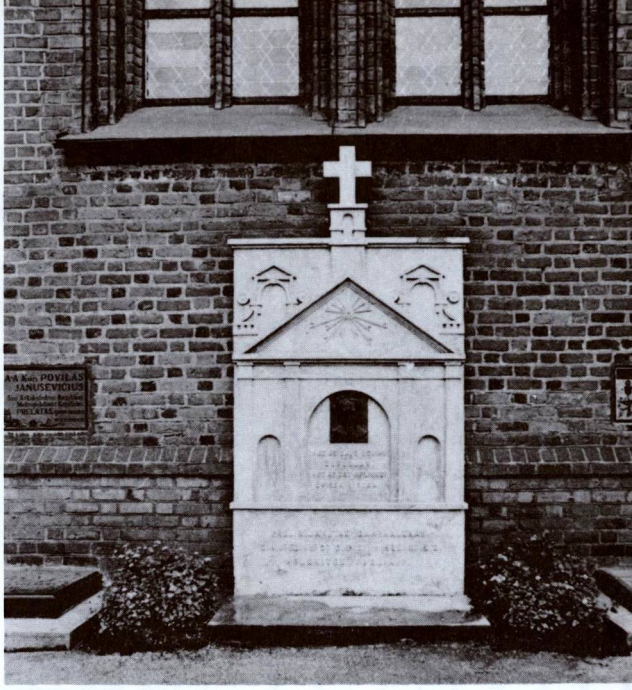

Prel. Aleksandro Dambrausko-Jakšto antkapinis paminklas. (1980 m. nuotrauka)

susieti su katedra ir jos vargonais. Jie buvo statyti 1893 m. žinomo vargonų meistro J. Radavičiaus. J. Naujalis jais grojo 1892—1934 m., taigi 42 metus. Vargonų prospektas yra neogotikinių formų. Jie turi 63 registrus.

Liturginiai bei kulto dalykai: 1609 m. sidabrinė paauksuota monstrancija, kita XVIII—XIX a. sąvartos monstrancija; 1643, 1756, XVIII a. sidabrinės žvakidės, 2 1879 m. metaliniai sietynai, XIX a. sietynas, XIX a. 2 sidabrinės ampulės, XIX a. bronzinė amfora, XIX a. šilkiniai arnotai ir kiti bažnytiniai rūbai, XVII a. medinis-metalinis altorėlis ir kt.

Arkikatedros sakykla su skulptūromis, baroko stiliaus, gaminta XVIII a. neogotikos klaupka iš XIX a., suolai-ložės iš XIX a. Be jų, yra daugybė kitų, čia nesurašytų, religinio meno bei kulto dalykų.

Bazilikos rūsyje (kriptoje) yra palaidoti Žemaičių vyskupų — Motiejaus Valančiaus, Mečislovo Paliulionio, Gasparo Cirtauto — kūnai. Čia buvo palaidotas ir 1927 m. miręs arkivkyskupas Jurgis Matulevičius-Matulaitis, bet 1934.X.24 jo palaikai buvo perkelti į Marijampolės bažnyčią ir palaidoti Švč. Jėzaus Širdies koplyčioje. 1938.II.19 Kaune mirusiojo prel. Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto kūnas buvo laikinai padėtas bazilikos kriptoje, bet tų pačių metų gegužės 21 d. karstas su palaikais perkeltas į tos pačios bazilikos šventoriuje įruoštą kapą.

J. Mačiulio-Maironio kapas ir paminklas

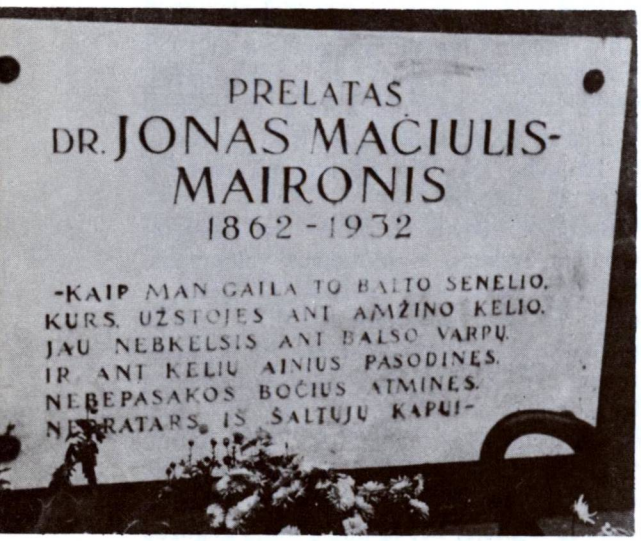

Maironio kapo paminklinė lenta šiuo metu

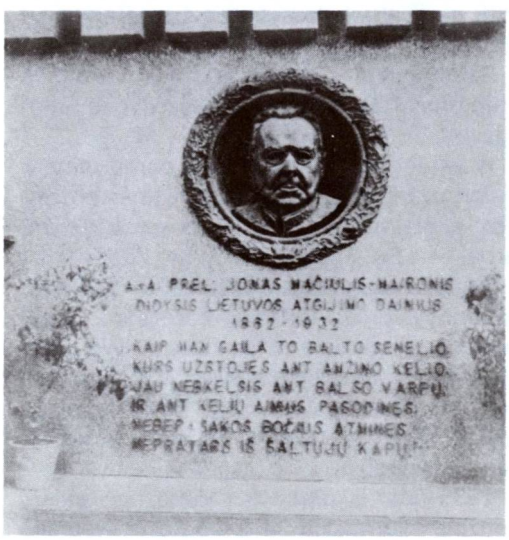

Ta pati paminklinė lenta ir jos įrašas, kaip buvo įruošta nepriklausomybės metais

Yra ir daugiau čia palaidotų žymių žmonių. 1931 m., jo paties pageidavimu, buvo palaidotas ir žymus Vatikano diplomatas, popiežiaus atstovas Lietuvai Luigi Faidutti.

Šventoriuje, dešinėje arkikatedros pusėje, prie išorinės bažnyčios sienos buvo įrengtas rūsys, kuriame palaidotas lietuvių tautos atgimimo dainius prel. Jonas Mačiulis-Maironis, miręs 1932 m. Jo poilsio vieta iš lauko pusės pažymėta poeto bareljefu ąžuolo lapų vainike ir įrašu: „A.A. PREL. JONAS MAČIULIS-MAIRONIS DIDYSIS LIETUVOS ATGIMIMO DAINIUS 1862—1932". Apačioje šešiaeilis iš poeto kūrybos. Deja po II pasaulinio karo, okupacinės valdžios patvarkymu, ši paminklinė lenta buvo išniekinta ir pakeista kita, išmetant įrašą „Didysis Lietuvos atgimimo dainius". Pagal bolševikų logiką — nebėra Lietuvos, nereikalingas ir „Didysis Lietuvos atgimimo dainius". (Žiūr. 1942 ir 1982 m. nuotraukas).

Kaip atrodo arkikatedra-bazilika pokario metais, bus galima susidaryti bent dalinį vaizdą iš čia spausdinamo laiško, atsiusto šios knygos autoriui 1980 m., ištraukų:

„Bazilikos garsieji varpai pritildyti ir jie tik labai retais atvejais skamba. Ant jų vorai audžia tinklą. Kauniečiai jų skambėjimo labai pasigenda. Mūro siena, saugojusi baziliką nuo gatvės triukšmo, dabar išgriauta. Dabar nuo Maironio kapo vos keli žingsniai iki judriosios Vilniaus gatvės. Prie Maironio kapo vis būna padėta gėlių. Praeiviai jį prisimena kaip Nepriklausomos Lietuvos pranašą ir dažnai sustoję skaito jo paminkle įrašytą paties poeto sukurtą įrašą:

„Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,
Jau nebkelsis ant balso varpų:
Ir ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų!"

Praeiviai sustoja ir kitoje katedros pusėje skaito paminklinius įrašus prel. Aleksandrui Dambrauskui-Jakštui: „Mes ne savo ugnimi žėruojam, mes ne sau aplinkui šviesą liejam . . ." Sustoja prie daugelio kitų kapų. Visi šie kapai, prisišlieję prie katedros mūrų, taip pat būna dažnai papuošti gėlėmis. Paskui, įžengę į katedrą, apžiūri paminklinius įrašus bei bareljefus arkivysk. Pr. Karevičiaus, vysk. Merkelio Giedraičio, vysk. G. Cirtauto, vysk. M. Paliulionio ir kitus.

Arkikatedros-bazilikos iš lauko pusės detalė 1980 metais

Garsieji katedros vargonai, vieni iš didžiausių Lietuvoje (63 registrai), elektrifikuoti dar nepriklausomybės metais, pokario metais buvo nutilę. Norint jais groti, reikėjo sunkiai rankomis sukti. Bet netrukus jie vėl buvo elektrifikuoti, katedroje įvestas šildymas (radiatoriais), įruošti garsiakalbiai. Tebėra ir didysis altorius, su didžiuliu kryžiumi, o po juo suklupusi Marija Magdalena. Dešinėje pusėje altoriuje buvo padėtas, Pažaislio bažnyčią okupantams uždarius, iš ten atgabentas stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas. 1978 m. jis buvo pavogtas; vagis ir paveikslas surasti, bet okupantų milicija šio paveikslo katalikams nebegrąžina. Dabar paveikslo vietoje tėra užleistos užuolaidos.

Nežiūrint, kad katedros šventoriuje pardavinėjimas rožančių, medalikėlių, škaplierių, maldaknygių ir kitų devocijonalijų uždraustas — pardavėjus labai dažnai užpuola saugumo milicijos valdininkai ir jų prekes

atima — kartais dar galima čia nusipirkti jei ne minėtų dalykų, tai bent naminiu būdu pagamintų atvirukų, skirtų sveikinimams Velykų bei Kalėdų švenčių progomis. Kartais galima gauti ir sovietinės valdžios leidimu atspausdintą katekizmą.

Katedros pastatas paskelbtas architektūriniu paminklu ir yra formaliai saugomas valstybės. Jį dažnai lanko daugybė turistų bei ekskursijų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš visos Sovietų Sąjungos. Daugumas jų netikintieji. Bet ir jie susikaupę lyg nedrąsiai stovi prie piliorių, dairosi į šalis; jų veiduose kažkoks nustebimas, susimąstymas. Kiti tarp savęs tyliai ar garsiai šnekasi, rodo vieni kitiems paminklinius dalykus. Visi jais stebisi.

Ypač lankytojus iš Sovietų Sąjungos stebina vargonų muzika, religinės choro giesmės, rimti besimeldžiančių žmonių veidai. Visa tai jiems, užaugusiems ateistinėje dvasioje, yra ‚kitas pasaulis'. . . . Ateistai stebisi, kad po kelių dešimčių metų valstybės bei komunistų kovos prieš religiją bei Bažnyčią, dar yra tiek daug tikinčiųjų.

Prieš katedrą tebėra sena jos kaimynė — rotušė. Ji dabar paversta ‚santuokų rūmais'. Sovietai neriasi iš kailio ir daro viską, kad po civilinės santuokos jų įstaigoje jaunieji neužsuktų į čia pat esančią katedrą. Savo darbą jie atlikti sugeba, jaunuosius atidžiai seka. Užsukti šliubui į katedrą būtų nesaugu ir pavojinga. Bet jaunieji taip pat gerai žino, kad Lietuvoje yra dar daug kitų bažnyčių, kurių vieną jie dažniausia aplanko vestuvinės kelionės metu.

Katedroje pamaldos vyksta kiekvieną dieną nuo 6 val. ryto, kas pusvalandį, ligi 8 val.; čia nuolat klausoma išpažinčių. Ir žmonės jų eina. (Netaip kaip pas jus Amerikoj, kaip mums rašo, — einate prie šv. Komunijos be išpažinties). Kas pusvalandį šoninėje gotiško stiliaus koplyčioje dalijama šv. Komunija. Čia dažniausia talkina katedrai kunigų seminarijos dėstytojai.

Kairėje katedros pusėje, žiūrint į didįjį altorių, yra įruoštas stebuklingas kryžius, 1948 m. čia perkeltas iš okupantų uždarytos Šaričių (marijonų) bažnytėlės.

Kauniečiai ypatingai mėgsta dešinėje pusėje esantį altorių su Sopulingosios Dievo Motinos garsiuoju paveikslu. Marijos Širdis perverta septyniais kalavijais, rūbai kiek panašūs į Vilniaus Aušros Vartų Marijos, paauksuoti. Nutapytas drobėje; matosi tik veido dalis. Aplink paveikslą prismaigstyta daug auksinių bei sidabrinių votų dar iš senesnių laikų, panašiai kaip ir prie Šančių Šv. Kryžiaus bažnyčios altoriaus. Kažkodėl prie šio Sopulingosios Dievo Motinos altoriaus dažniausiai laikomos rytinės mišios; čia galima pastebėti ir daugiausia klūpančių tikinčiųjų. Galbūt priespaudą kenčiantiems lietuviams šis paveikslas bei altorius yra artimiausias. Iš čia ir kyla galbūt daugiausia maldų už Lietuvos išlaisvinimą. Tikintieji mano, kad Dievo Motina juos daugiausia supranta . . .

Ir po daugelio persekiotojų pastangų, neatlaidaus religijos persekiojimo bei Bažnyčios niekinimo, katedra vis dat tebėra pulsuojanti Lietuvos širdis! Ji dažniausiai pilna žmonių. Čia ateina buvę politiniai kaliniai bei tremtiniai, apsilanko dabar kalinamų lietuvių artimieji, jų šeimos nariai, ateina jaunimas, nors jį nuolat lydi specialių komjaunimo postų akis, ateina slaptos vienuolės ir nežinomi vienuoliai, Gyvojo Rožančiaus grandinėlių nariai, Eucharistijos bičiuliai, žinomi ir nežinomi kunigai. Sutemus įšliaužia ir nežinomi tarybinio valdžios aparato darbuotojai, net kai kurie komunistai. Mačiau prie katedros sienų besiglaudžiančius senukus buvusius vienuolius, seseris, buvusias kazimierietes, širdietes, vargdienes seseles, zitietes. Dažnai altoriai skęsta gėlėse — juos papuošia gerosios tikinčiųjų rankos.

Čia sulenkia kelius daugybė tikinčiųjų ne tik iš Kauno, bet ir iš visos Lietuvos. Kai iš Sibiro grįžta kaliniai bei tremtiniai atostogų, jie suklupę bučiuoja šventosios katedros aslą, išsako Aukščiausiajam (kam gi kitam — Vakarų pasaulis jų šauksmo neklauso) savo vargus ir vėl grįžta į tremtį Sibiran, Rusijon, Kazachstanan, Kaliningrado sritin.

O bolševikiškas raudonasis voras be atvangos ir neatlaidžiai nuolat mezga savo raudonąjį tinklą. Tačiau tikintieji, katedros lankytojai, tiki ne Marksu ir Leninu, ne apgaulingais Vakarų pasaulio vadų žodžiais, bet Viešpačiu Dievu. Jie žino, kad nieko nėra amžina ir kad ateis laikas, kai raudonojo voro tinklas subyrės į dulkes. Tiki, kad tada vėl džiaugsmingai ir garsiai skambės senieji Kauno katedros varpai."

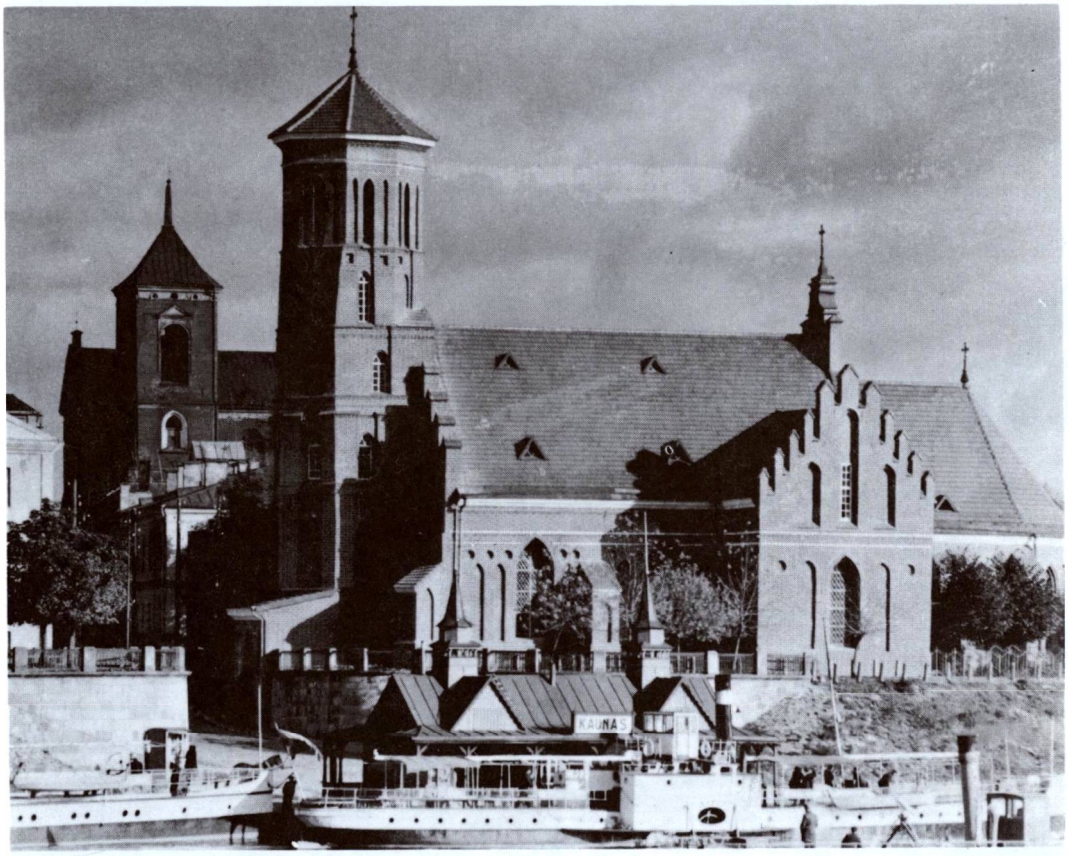

Šv. M. Marijos Dangun Ėmimo (Vytauto) bažnyčios šoninis vaizdas. (Vyt. Augustino 1938 m. nuotrauka)

Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo (Vytauto) bažnyčia

Tokiu titulu pašvęsta, bet dažniausiai Vytauto vardu vadinama bažnyčia stovi dešiniajame Nemuno krante, prie pat Vytauto tilto, Prieplaukos kranto ir Aleksoto gatvių sankryžoje. Pastatas labai žemoje vietoje, prie pat Nemuno, ir todėl upės potvynių metu būdavo užliejamas vandens. Kodėl ji taip arti pastatyta prie upės, o ne ant kalnelio, kaip paprastai buvo statomos bažnyčios, nėra visiškai aišku. Galbūt čia turėjo įtakos ir Lietuvos pilių įruošimo būdas — prie upių krantų ar jų santakoje.

Ši bažnyčia buvo pastatyta Vytauto Didžiojo. Kodėl jis ją pastatė, istorinėje literatūroje yra užrašytos dvi versijos. Pirmoji užrašyta Alberto Vijuko Kojalavičiaus „Historiae Litvanae" knygoje ir išreikšta šiais lotyniškais žodžiais: „Vitoldus in Lituaniam reversus, memor accepti nuper ab Optimo Numine beneficii, quo ex anni superioris clade incolumis evaserat, ad argumentum gratae voluntatis, Sacerdotibus Ordinis D. Francisci Caunae primum deinde Osmianae, templum cum asceterio munifice erexit ac dotavit". (Vytautas, į Lietuvą sugrįžęs, atmindamas ką gera yra tik ką iš geriausiojo Dievo gavęs, kai pereitais metais sveikas gyvas iš nelaimės (pavorkslyje, kur totoriai jį buvo sumušę), savo dėkingumui parodyti, D. Pranciškaus ordino kunigams pirma Kaune, paskui Ašmenoje, bažnyčią su vienuolynu dosniai įsteigė ir apdovanojo). Pagal šį liudijimą, Vytautas šią bažnyčią pastatęs atsidėkodamas Dievui už pagalbą, kad galėjo sveikas iš apsupimo

Vytauto bažnyčios bokštas. (1979 m. nuotrauka)

pasprukti. Šį savo įžadą jis išreiškęs tuojau, perplaukęs su ištikimais palydovais Vorkslos upę, karštai dėkodamas Dievui ir dar kartą pakartodamas nelaimės metu širdyje padarytus pažadus. Šią sceną dail. P. Kalpokas gražiai išreiškė didžiojo altoriaus paveiksle, kuriame pavaizduota, kaip Vytautas dėkoja Dievui ir Švč. Mergelei Marijai.

Kita istorinė versija sako, kad šią bažnyčią Vytautas pastatė atminimui fakto, jog Jogaila jį pagaliau pripažino ligi gyvos galvos Lietuvos valdovu.

Fundatorius dovanojo bažnyčiai Kaune aikštę nuo Nemuno krašto ligi Vokiečių gatvės. Pastatė ir šiokius tokius namelius pranciškonams. Pagaliau atsikvietė iš Vilniaus minėtus vienuolius ir visa tai jiems atidavė. Vienuolynėlio pastatas nebuvęs sujungtas su bažnyčia ir labai menkas. Vienuolių celės vos 8 x 5 žingsnių pločio. Manoma, kad pranciškonai patys tą namelį susilipdė. Tais laikais pranciškonai mėgo neturtą ir todėl labai kuklų namelį įsiruošė.

1655 m. Kauną užėmę švedai smarkiai apnaikino Vytauto bažnyčią ir visus vienuolius (6 kunigus ir 2 brolius) žiauriai nužudė. Pasitraukdami miestą perleido rusams, kurie plėšė viską, kas dar buvo likę.

1669 m. Mykolas Jeronimas Ivanauskas, Minsko pilių prefektas, savo lėšomis bažnyčią atnaujino. Šis įvykis buvo užregistruotas bažnyčios tarpduryje įmūryta specialia marmurine lenta. Rusai, užvaldę bažnyčią, šią lentą sunaikino, bet kun. J. Tumas įruošė kitą ir joje pakartojo buvusio įrašo lotynišką tekstą.

Vėliau, bajoro Paškevičiaus remiami, vėl įsikūrė pranciškonai, atnaujino vienuolyną ir rūpinosi bažnyčia.

1812 m. prancūzai buvo užėmę bažnyčią, pavertė ją savo ginklų sandėliu, o pasitraukdami iš Lietuvos sudegino. 1819 m. miesto gyventojų ir dvasininkų surinktomis aukomis bažnyčia vėl atstatyta.

1845 m. rusų valdžia uždarė pranciškonų vienuolyną. Bažnyčia liko be globos.

Vytauto bažnyčia. K. Šimonio piešinys

Paminklinė lenta Vytautui Didžiajam

Apie tai, kodėl bažnyčia buvo iš katalikų atimta ir atiduota pravoslavams, kun. J. Tumas „Mūsų senovės" III tome yra užrašęs tokį liudijimą:

Apie 1838 m. kovo mėn. Rusijos caras Mikalojus važiavęs per Nemuną į Varšuvą. Jis sėdėjęs pirmosiose rogėse, kurias traukę 6 arkliai. Pribėgę krantą arkliai sustoję, ir vežėjas ėmęs svyruoti — leisti ar nesileisti į Nemuną, nes bijojo, kad ledas gali įlūžti. Atsistojo važyje ir caras. Užsirūstinęs, kad sutiko nelauktą kliūtį, nenorėdamas pasiduoti gamtos gaivalui, sušukęs: „Pašol!" Vežėjas paragino arklius, arkliai šoko ant ledo ir įlūžo, painiojosi pakinktuose, pradėjo skęsti, vanduo ėmė semti važį. Tuo metu prie caro prišoko lenkų tautybės policininkas Leščinskis, ištraukė jį iš markos, pastatė ant lentos ir išsitempęs atsaliutavo karišku būdu. Carui teko upės vandenį pereiti lentomis. Tik kitoje Nemuno pusėje būdamas caras atsipeikėjęs, ėmęs žegnotis ir dėkojo Dievui už išgelbėjimą. Žegnodamas ir lenkėsi į Vytauto bažnyčios pusę ir tik paskui paklausė: „A eto čto?"

Vytauto bažnyčios vidus 1980 metais

(kas čia?) — „Kastiol, Vaše Veličestvo" (bažnyčia, jūsų didenybe), — jam atsakė. — „Cerkov!" (cerkvė) — tvirtai pareiškęs caras. — Taip puspenkto šimto metų tėvų pranciškonų — Vytauto bažnyčia virto cerkve.

Tačiau ji dar ilgai buvo nenaudojama ir neveikiai tapo cerkve. Tik 1870 m. vienas turtingas rusas, Jaltos pirklys, sutikęs cerkvės įruošimo darbus paremti ir į Kauno šventiko rankas įdėjo 5000 rublių. Intencija — „na pravoslavnuju missiju v Litvie" (už Lietuvos supravoslavinimo misiją).

Šiais pinigais plytinės grindys buvo pakeistos terakotinėmis, pakeltas „klisoras", padaryta „carskija vrata", užgrotuoti langai, pastatytos 7 krosnys, durys užstatytos mediniais prieangiais. Bažnyčia iš lauko pusės buvo nudažyta raudonai, o tarpeliai baltai. Paaukštintas bokštas ir jame pakabinti 4 varpeliai. Stogas apdengtas geležine skarda, pagaliau bažnyčia aptverta mūrine tvora. Vykdydami caro įsakymą, gerokai pakėlė ir Nemuno krantą. Vis dėlto ir po to Nemuno vanduo užliedavo bažnyčią, kartais ligi langų.

Supravoslavinta bažnyčia (cerkvė) buvo pašventinta caro patrono Mikalojaus vardu. Nežiūrint to visko, į pamaldas tesusirinkdavę vos apie 50 aukštesnių rusų valdininkų, nes be jų rusų Kaune buvo mažai, o cerkvių iš bažnyčių buvo bent kelios prikurtos. Arkiriejus joje pamaldas retai telaikydavęs. 1903 m. 7-jam Mikalojaus vardo dragūnų pulkui švenčiant 100 metų sukaktį, ši bažnyčia buvo jam atiduota.

1870 m. senasis pranciškonų vienuolynas buvo nugriautas, o jo vietoje pastatyta Miesto ligoninė.

I pasaulinio karo metu vokiečiai, imdami Kauną, bombardavo miestą, apgriovė gretimą seminarijos bažnyčią, bet į Vytauto bažnyčią nepataikė. Tačiau nelaimių ji neišvengė. Vokiečiai bažnyčią valdė 4 metus. Bažnyčią jie pavertė pagrindiniu bulvių sandėliu. Kažin kodėl nuplėšė didelę stogo dalį. Apdengė tik tą dalį, kur buvo laikomos jų bulvės. Kita dalis bažnyčios be stogo išbuvo kelerius metus. Lietus visur lijo, ir vanduo tekėdavo per bažnyčios mūrus. Visi langų stiklai (900) bombardavimo metu išdužo. Nuo bulvių ir drėgmės supuvo tinkas. Vokiečiams pasitraukus teliko vieni mūrai.

1919.IV.18 Lietuvos žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija Vytauto bažnyčią perdavė Žemaičių vyskupui. Vysk. Pr. Karevičius IV.22 paskyrė Kauno įgulos kapelioną kun. Bronislavą Bumšą bažnyčios rektorium. Šis ėmė ieškoti lėšų bažnyčiai remontuoti, atliko valymo darbus, uždengė stogą ir apsaugojo nuo tolimesnio naikinimo.

Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas, ilgametis Vytauto Didžiojo bažnyčios rektorius

1920 m. bažnyčios rektorium paskirtas tik ką iš Vilniaus grįžęs kun. Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis tuojau ėmėsi vykdyti tolimesnius remonto darbus, rinko aukas. Aukotojų atsirado nemažai. Valstybės prezidentas A. Smetona iš Amerikos lietuvių jo nuožiūrai pavestų sumų paskyrė 30.000 ostmarkių. Daug dirbo kun. J. Tumas, be ko kita, aukodamas ir savo iš laikraščių gaunamą honorarą. Pamažu buvo įtaisytas liturginis inventorius, atgauti iš Rusijos išvežti varpai, jų tarpe trys senieji mažiukai, pranciškoniniai ir 1 didelis, rusų liedintas, 328.860 kg svorio. Bažnyčia buvo išpuošta lietuvių dailininkų paveikslais, atnaujintos paminklinės lentos, įruoštas puikus apšvietimas, žvakynai ir kt.

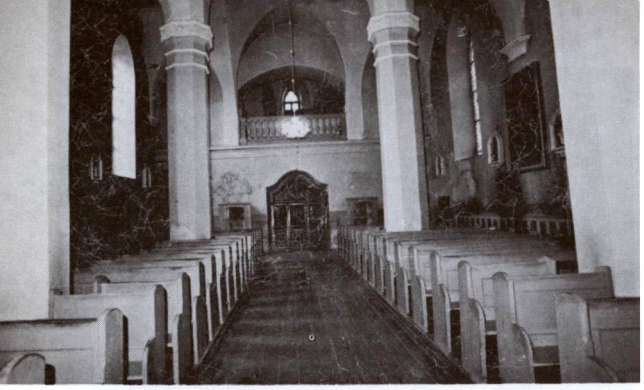

Vytauto Didžiojo bažnyčios vidus nuo didžiojo altoriaus. (1980 m. nuotrauka)

Savotiškai įdomi ir indo, kuriame buvo laikomas švęstas vanduo, istorija, užrašyta paties J. Tumo. Tas indas buvo ne kas kitas, o akmuo — priešistorinės girnos su įdubimu akmenyje. Galbūt jis buvo ir senosios lietuvių tikybos kulto apeiginis akmuo. Nežinia kuriais metais jis pateko į Vytauto bažnyčią. Rusams nusavinus bažnyčią, šis akmuo dingo. J. Tumui įruošiant bažnyčios vidų, šį akmenį atgabeno moteris Norkaitienė, papasakodama ir jo istoriją. Akmenį ji prieš 20 metų išpirkusi iš žydų. Atrodo, kad šie jį išsaugojo ir laikė turinčiu nežemiškos galios. Kai rusai atėmė iš katalikų bažnyčią, šie nenorėję jos atiduoti ir murmėdami sakę, kad bažnyčia vėl sugrįšianti katalikams. Rusų popas išmetęs švęsto vandens akmenį ir atšovęs: „Greičiau šitas akmuo atgal sugrįš ir pasiliks savo vietoje!" — „Ir sugrįš!" — jam sakę katalikai. Norkaitienė J. Tumui pasakiusi: „Štai, kunigėli, pataisei pranciškonų šventyklėlę, tai tegu pirma šis akmuo įeina, o paskui jau žmonelės". Taip ir buvo padaryta. J. Tumas susikvietė vaikų būrį, kurie turėjo ratukus, visi įritino į juos akmenį ir atvežė į Vytauto bažnyčios priemenę.

Architektūra. Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo (vad. Vytauto) bažnyčia statyta XV a. pirmojoje pusėje (pagal tradiciją 1399 m.?), atnaujinta 1669 m. po rusų ir švedų invazijos apnaikinimo. Vėl apdegusi 1812 m. kare, buvo restauruota, o po 1819 metų jai pristatytas aštuoniakampis bokštas, būdingas Lietuvos gotiškoms bažnyčioms. (Aprašymui naudojame P. Reklaičio straipsnį iš L. Enc. XI tomo). Ši paminklinė vėlyvosios gotikos bažnyčia yra kryžminio plano, trijų navų, halinio tipo. Jos raudonų plytų sienos sustiprintos stambiais kontraforsais ir suskaidytos smailiaarkiais langais bei nišomis. Virš jų yra smulkių apskritų nišų eilė ir reljefiška įstrižų plytų juosta žemiau karnizo. Ant stačiakampio pagrindo iškyla penki bokšto tarpsniai, nežymiai laibėją aukštyn. Paties viršutinio tarpsnio akustinės angos ir nišos yra siauresnės ir aukštesnės už žemutinius langus. Tatai tariamai palengvina šiaip jau sunkią bokšto masę. Jo stogelis piramidinis, taip pat aštuoniakampis, gana žemas. Viršūnėje lengvas kryžius. Greta bokšto dantyti parapetai, lyg kokie kuorai, pridengia aukšto čerpių stogo galus. Panašūs ir transepto frontonai, tik jo stogas žemesnis. Bokšto apačioje yra žemas prieangis su daugialypės smailios arkos portalu.

Vidaus erdvė padalinta į tris navas keturiais gana plonais pilioriais, ant kurių remiasi skliautai. Presbiterija yra platesnė už vidurinę navą, tačiau žemesnė. Jos skliautai labai puošnūs, žvaigždiniai, trijų travėjų, atremti ant konsolių. Galimas dalykas, kad toji bažnyčios dalis buvo statyta XV a. pirmojoje pusėje ir tokia išliko. Presbiterija nėra sime-

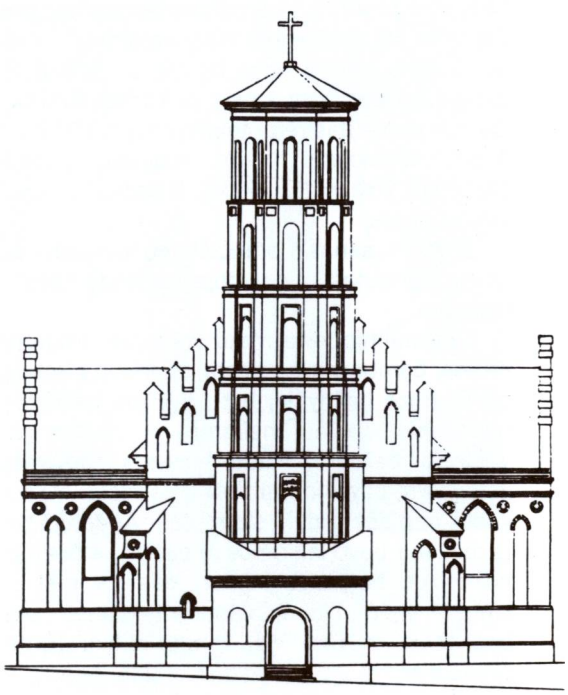

Bažnyčios fasado planas

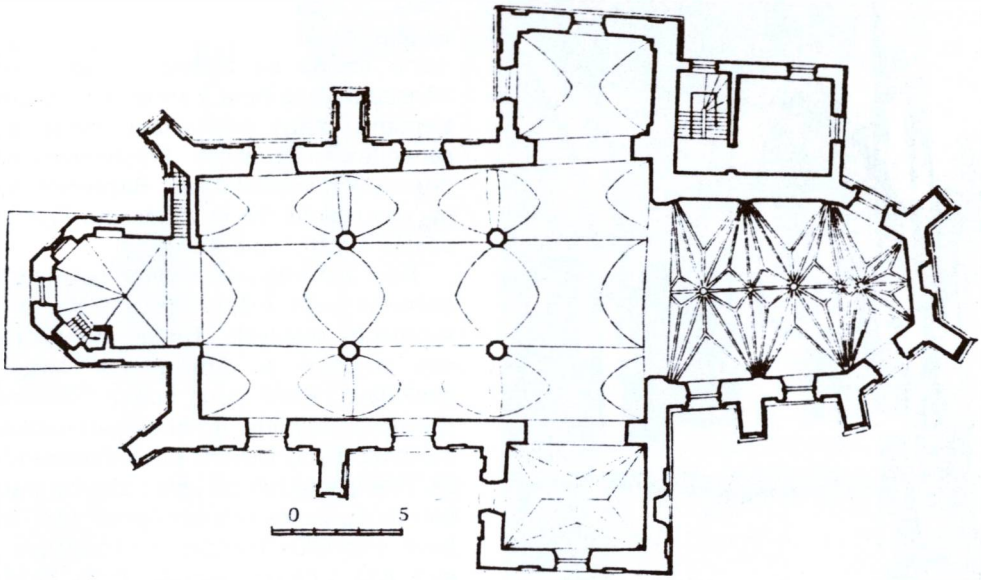

Vytauto Didžiojo bažnyčios planai pagal Algę Jankevičienę

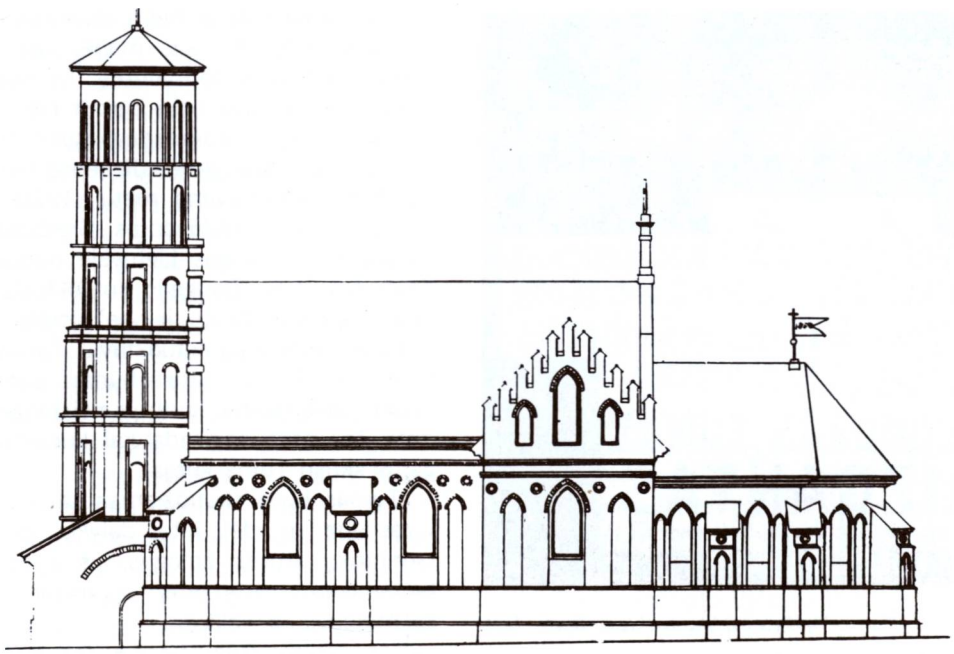

Bažnyčios altorius

Kan. J. Tumo-Vaižganto paminklinė lenta bažnyčioje

triška. Jos dešinėje yra trys aukšti langai, o kairėje tik vienas. Presbiterija užbaigta trisiene absida su trišlaičiu stogu. Skersinė transepto siena nėra statmena su išilginėmis sienomis, matyt, prisitaikant prie suvaržytos senamiesčio situacijos. Presbiterijos kairėje pristatyta maža zakristija. Bažnyčios ilgis 41 m, navų plotis 14 m, transepto ilgis 25 m, bokšto aukštis apie 28 m.

Kan. J. Tumo rektoriavimo laikais Vytauto bažnyčia virto mėgiamiausia Kauno šviesuomenės šventykla. Tumas mokėjo pamaldas sujungti su grožiu. Per Mišias vis giedodavo kuris nors operos dainininkas, sakydavo įdomius ir labai patrauklius pamokslus, kurių visiems buvo malonu klausytis. Inteligentų minias į šią bažnyčią traukė ir pati mūsų tautos veterano asmenybė. Tumas buvo originalus kunigas ir nepanašus į bet kurį kitą Lietuvos kunigą. Nors bažnyčios ankštumas ir neleido jai tapti tautos panteonu, tai vis dėlto lietuviams ši vieta buvo didelė ne tik religinė, bet ir tautos šventenybė.

Vytautinė bažnyčia nebuvo parapinė, formaliai priklausė Švč. Trejybės parapijai. Tačiau ji vis dėlto atlikdavo ir kai kurias parapijines funkcijas. Daugiausia buvo kreipiamasi į kun. Tumą prašant sutuokti. Kreipdavosi ne tik kauniškiai, bet ir atvykusieji iš kitų Lietuvos vietų. Kai kas manė, kad Tumas reikalauja mažiau formalumų. Tai nebūdavo tiesa: reikalaudavo tiek, kiek ir kiti kunigai, tačiau jis geriau suprasdavo susituokiančių reikalus, tuokdavo gavęs dispensą nuo užsakų. Savo rektoriavimo metu (1920—1930) Tumas sutuokė 1375 poras. Greičiausiai nė vienas kitas kunigas Lietuvoje nebuvo tiek daug sutuokęs. Daugelio sutuoktuvių tarpe neišvengiamai buvo ir bažnytinės teisės požiūriu neteisingų sutuoktuvių. Tai įvykdavo todėl, kad Tumui kartais būdavo pateikiami netikri dokumentai, kurių jis neįstengė patikrinti. Tai davė pagrindą kai kuriems kunigams skųsti Tumą kurijai.

Tumas buvo skundžiamas savo dvasinei vyresnybei ir dėl kitų dalykų. Būdamas tautininkų srovės žmogus, jis simpatizavo tautininkams artimoms organizacijoms ir šventindavo jų vėliavas, kurios į kitas bažnyčias nebuvo įsileidžiamos. Dėl to kilo kai kurių nesutarimų su dvasine vyresnybe. Tais

Kan. J. Tumo-Vaižganto paminklinė lenta, įruošta bažnyčios išorinėje sienoje, iš Aleksoto gatvės pusės. (1980 m. nuotrauka)

skundais J. Tumas pasijuto skaudžiai įžeistas ir 1933.I.21 savo prašymu, niekieno neverčiamas, pasitraukė iš rektoriaus pareigų.

1933.I.14 rašytame testamente J. Tumas įrašė pastraipą ir dėl savo palaikų palaidojimo vietos. — „Man geriausia būtų padėtu Svėdasuose . . . Svėdasai — mano gimtoji parapija . . . Nemažiau per 13 metų pamėgau ir vytautinę bažnyčią, iš kur tokiu atsidėjimu plėčiau lietuviškas Kauno ir valstybės tradicijas. Nejaugi ji mane užmirš?"

Neužmiršo. A.a. kan. Tumo — šviesaus Vaižganto karstas su palaikais buvo įmūrytas šios bažnyčios kairiojoje navoje, įruoštos paminklinės lentos su jo bareljefu ir atitinkamais įrašais iš lauko ir iš vidaus.

Pasitraukus Tumui iš rektoriaus pareigų, bažnyčią po daugelio metų perėmė senieji šeimininkai — pranciškonai. Ir toliau ji buvo tikinčiųjų lankoma, tačiau didesnio garso nebeturėjo. Pastaruoju metu bažnyčia buvo remontuojama. Gautas leidimas ir perstatyti bokštą, sugrąžinant jam gotiškąjį stilių.

Po II pasaulinio karo ši Vytauto bažnyčia nebuvo uždaryta. Ji vėl gerokai nukentėjo 1946 m. Nemuno potvynio metu, kada Nemuno vandens lygis buvo pakilęs 2,6 m virš krantų ir 8,57 m. virš posto nulio. Buvo kiek suremontuota, bet nepakankamai. Pokario metais ji tapo parapijine, yra tikinčiųjų gausiai lankoma, visada pilna.

1981 m. klebonu buvo kun. Liudvikas Čechavičius (gim. 1928 m., kunigu pašvęstas 1959 m.). Tais metais prie bažnyčios gyveno ir du kunigai altaristai: Pranas Andriulaitis ir vilkaviškietis Antanas Šukevičius.

Vytauto bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno ir kulto dalykų, jų tarpe: dail. Pranciškaus Smuglevičiaus tapytas paveikslas „Jėzus Nukryžiuotasis" (XVIII a. pab.), skulpt. Juozo Zikaro 1934—1936 m. gamintas Tumo-Vaižganto bronzinis bareljefas, dail. Barboros Didžiokienės 1925 m. tapytas Tumo-Vaižganto portretas, dail. Petro Kalpoko apie 1928 m. tapytas paveikslas „Marijos pasirodymas Vytautui prieš Vorkslos mūšį", Stasio Ušinsko 1930 m. darbo 2 vitražai su Lietuvos miestų herbais, skulpt. Petro Rimšos darbo didelio formato Vytauto Didžiojo bronzinis medalis (1930 m.). Yra 2 sidabriniai žibintai ir kitų vertingų dalykų.

Šv. Mikalojaus (Benediktinių) bažnyčia. (Vytauto Augustino 1939 m. nuotrauka)

Šv. Mikalojaus (Benediktinių) bažnyčia

Ši bažnyčia stovi prie Benediktinių gatvės (Dabar Pakalnės g. Nr. 8). Į ją buvo galima įeiti iš Daukšos gatvės. Vysk. M. Valančius („Pastabos sau pačiam") rašo: „Tos vietos aktai neteikia žinių, kada ir kas pamūryjo bažnyčią, benediktinėms priklausančią". Tėra žinoma, kad pastačius prie jos apsigyveno pasaulietis kunigas Baltramiejus ir veikęs klebono titulu. Jo prašymu ir Vilniaus vyskupo pritarimu, 1495 m. popiežius Aleksandras VI suteikė bažnyčiai atlaidų teisę Šv. Mikalojaus, Šv. Baltramiejaus, Šv. Margaritos ir Šv. Marijos Magdalenos dienomis.

Bažnyčia neturėjusi savo išlaikymui fondo. 1528 m. įsigijo 2 valakus žemės, ant kurios buvo pastatyta ir klebonija. Po kurio laiko žemė buvo parduota ir bažnyčia vėl liko be išlaikymo šaltinių.

1624 m. Kauno maršalka Andrius Skorulskis išprašė iš karaliaus Zigmanto III Vazos, kad bažnyčią padovanotų vienuolėms benediktinėms. Dokumentas surašytas 1624.IX.27 ir buvo visą laiką saugomas vienuolyne. Vilniaus vyskupas E. Valavičius parsikvietė iš Nesvyžiaus į Kauną kelias benediktines ir atidavė joms bažnyčią. Ir paties Skorulskio duktė Eufemija buvo benediktinė. Ji buvo paskirta Kauno konvento pirmąja gvardijone. Skorulskis aprūpino vienuolyną žeme, kurios buvo 6 valakai. Už Eigulių kaimo. Vysk. Zenkavičiaus laikais prie Šv. Mikalojaus bažnyčios įkurta Jėzaus Širdies brolija. Tuo reikalu popiežius Benediktas XIV 1756 m. išleido specialią bulę. Bažnyčios pastatas amžių bėgyje buvo kelis kartus perstatytas, taisomas ir tos datos mums sunku atsekti.

Architektūra. Šv. Mikalojaus mūrinė bažnyčia (seserų benediktinių vien.), pastatyta prieš 1495 m., yra svarbus gotiškos architektūros paminklas. Mūsų aprašymas atremtas P. Reklaičio straipsniu Liet. Enc. XVIII t. ir A. Jankevičienės „Architektūros klausimų" VI/2 tome (1980 m.). Bažnyčios planas asimetriškas, sudėtingas. Centrinė ir vienintėlė nava yra beveik kvadratinio plano, be piliorių, su kryžminiais skliautais. Pietų-rytų kampe yra daugiasienė presbiterija su žvaigždiniais skliautais, o greta jos maža kvadratinė zakristija su krištoliniais skliautais, panašiais į Vilniaus bernardinų bažnyčios. Greta navos, ties pastato viduriu stovi aštuoniakampis bokštas ant kvadratinio pagrindo. Jis padalintas į tris tarpsnius, uždengtas išgaubtos formos aštuoniasieniu šalmu. Bažnyčion įeinama pro gana erdvų narteksą. Apatinė bokšto dalis yra apsupta šalutinių patalpų ir koridoriaus, sujungto su vienuolynu. Bažnyčios dydis plane yra tik 32×17 m, neskaitant koridoriaus. Nesimetriško plano vienanavių bažnyčių būta daug kur Vakarų Europoje.

Plytinių sienų storis siekia 1.3 m. Navos sienos sutiprintos kontraforsais. Pagal Lietuvos gotikos tradiciją, angų apvadai ir karnizai baltai nutinkuoti ir ryškiai kontrastuoja raudonų plytų fone. Arkos pusapskritės, kaip vėlyvojoje gotikoje ir po to renesanse. Galinio fasado frontonas turi barokinį pinijoną, uždėtą vėliau.

M. Matušakaitės ištirta (Menotyra, Nr. 5, 1974 m.), kad šios bažnyčios centrinis altorius, kurio dekoras yra vienas iš geriausių XVII a. medžio drožybos pavyzdžių Lietuvoje, buvo perkeltas į Ariogalos bažnyčią 1930—1940 metų tarpe. Šv. Mikalojaus bažnyčioje pasiliko kitų kremzlinės ornamentikos drožinių: šoninio altoriaus sparnai, filingai su apvalios skulptūros sparnotomis galvutėmis ir kt. Tų ornamentų dalys yra ištisai padengtos auksu.

Yra išlikęs XVIII a. lietas varpas.

Šventoriaus tvora buvo sumūryta XVIII a. Ji sustiprinta kontraforsais, nutinkuota ir uždengta čerpėmis. Barokiniai vartai su karpytine arka papuošti dviem angeliukų bareljefais pagal Rafaelio „Siksto Madonos" paveikslą.

Benediktinės paprastai turėdavo kapelioną iš domininkonų tarpo. 1822 m. kapelionu

Benediktinių bažnyčios šventoriaus vartai 1980 metais

atsiųstas kun. Labašauskis iš Ž. Kalvarijos, domininkonas, profesorius. Jo rūpesčiu buvo pastatytas mūrinis vienuolynas. Šis kapelionas, atvažiavęs į vienuolyną, rado tik 4 vienuoles. Vėliau jų skaičius išaugo ligi 22. Vysk. M. Valančius rašo, kad 1861 m. seserų vyresniąja išrinkta Sofija Glebokė-Ksienia, „moteriškė energinga ir valdyti sugebanti. Vienuoles laiko padorioje paklusnybėje; vienuolyne neleidžia nė už ką rietis".

Seserys benediktinės buvo dviejų tautybių — lietuvės ir lenkės bei lenkuojančios. XIX—XX a. sąvartoje, kylant lietuvių tautiniam atgimimui, vienuolių tarpe ėmė reikštis nesutikimai. Padėtį darpablogino faktas, kad 1907 m. benediktinių kapelionu buvo paskirtas kan. Pranciškus Kriškijonas, sulenkėjęs latvis, prel. Al. Dambrausko žodžiais („Vienybė", Nr. 30, 1928) „vienas tipingiausių senovės lenkų dvasia kiaurai persisunkusių mūsų kunigų . . . skleisdamas lenkinimą jis net ramiausiuose lietuviuose klierikuose sukeldavo lietuviškąjį patriotizmą. Tai, rodos, ir bene bus tik vienatinis nuopelnas, įvykęs prieš jo norą. Jo kapelionavimas buvo lietuvaitėms vienuolėms tikra dvasios kankinimo gadynė".

Jam esant kapelionu, benediktinių bažnyčios altoriuose atsirado Lenkijos baltieji ereliai, kuo lietuviai ir pačios vienuolės piktinosi. A. Jakšto žodžiais, „tas latvis stengės mus lietuvius vesti per lenkystę į Dievo karalystę . . ."

Apie 1919—1920 m. vienuolyno kapelionu buvo paskirtas kitas žymus lenkininkas —

prelatas Pr. Pacevičius. Iškilo nauji ginčai dėl vienuolyno viršininkės rinkimų teisėtumo. Padėtį sunkino faktas, kad šis vienuolynas buvo išimtas (exemptus) iš Žemaičių vyskupo valdžios ir paliktas Šv. Sosto žinioje. Taigi kun. J. Tumo-Vaižganto žodžiais („Lietuva", Nr. 12, 1921) „Kauno benediktinės atsirado, tikrai sakant, Lenkų valstybės globoje, Lenkų oaza, Lenkų nepaliečiama ekspozitūra, neturint tuo tarpu diplomatinės čia atstovybės".

Prel. Pr. Pacevičius, turėdamas už savo pečių Varšuvą ir Romą, „tuoj paskelbė lietuvaites iš vienuolyno išmetąs, Žemaičių vyskupo jų konsekraciją panaikinąs, viršininkės rinkimus skelbiąs naujus" (J. Tumas).

Benediktinių bylą galutinai išsprendė Šv. Tėvo atstovas Lietuvai arkivysk. Zecchini. Žemaičių vyskupui ir Lietuvos valdžiai pritariant, jis vienuoles lenkes perkėlė į Kolainius, o lietuvaites paliko Kaune. Apaštalinis vizitatorius arkivysk. J. Matulaitis benediktines radikaliai pertvarkė: iš uždaro vienuolyno padarė veiklų vienuolyną ir davė joms naują konstituciją. Kaune benediktinės vedė vaikų darželį, turėjo bažnytinių rūbų siuvyklą, ruošė siuvimo kursus, aktyviai reiškėsi labdaroje. 1940 m. Kauno vienuolyne gyveno 9 seserys, noviciate buvo 9 ir 6 postulantės. Tuo metu vienuolyno vyresnioji buvo Serafina Lapaitė.

Ilgesnį laiką Šv. Mikalojaus bažnyčios rektorium buvo kun. J. Meškauskas. 1936 m. rudenį jis buvo iš šių pareigų atleistas. Ark. J. Skvireckas paprašė vysk. T. Matulionį globoti šią bažnyčią ir rūpintis seserų benediktinių dvasios reikalais. 1938.IX.8 jis priėmė novicijas į Šv. Benedikto vienuolyną. Vysk. Matulionis buvo didelis Švč. Sakramento garbintojas. Taigi jis nusprendė įvesti šioje bažnyčioje amžinąją Švč. Sakramento adoraciją. Šiam reikalui reikėjo bažnyčią atremontuoti ir pritaikyti aukštam tikslui. Buvo sudarytas specialus komitetas lėšoms telkti, vysk. T. Matulionio vadovaujamas. Iš viso sudėta apie 90.000 litų. Bažnyčia buvo papuošta, įrengtas centrinis šildymas, pats pastatas gražiai atremontuotas.

Ir pokario metais, dar ligi 1947 m., Šv. Mikalojaus bažnyčioje buvo tęsiamos vysk. T. Matulionio įvestos amžinosios Švč. Sakramento adoracijos. Daug vienuolių ir kitų tikinčiųjų klūpodavo prie nuolat išstatyto Švč. Sakramento. Šioje bažnyčioje kurį laiką dar dirbo kan. J. Žitkus. Tačiau 1947 m. Šv. Mikalojaus bažnyčia buvo galutinai atimta iš katalikų ir paversta Kauno viešosios bibliotekos senų knygų sandėliu. Pertvarkant gatves ir kelius, gretimose Jonavos ir Meskupo gatvėse atlikti dideli žemių kasimo darbai, kurie beveik visiškai apnuogino bažnytėlės pastatus, o didelis transporto priemonių judėjimas sukeltu žemės drebinimu sudaro tiesioginę grėsmę šiam architektūros paminklui.

Šv. Mikalojaus bažnyčioje buvo išlikę kai kurių religinio meno dalykų. Pažymėtini XVII—XVIII a. mediniai barokiniai altoriai, XVIII a. metalinis varpas, paveikslai: „Klūpanti vienuolė" (XVIII a.), triptikas „Dvylika apaštalų" ir kt.

Šv. Jurgio (Kunigų seminarijos) bažnyčia

Ji stovi Kunigų seminarijos rajone ir yra apstatyta kitais pastatais. Iš vienos pusės yra senosios Kauno pilies liekanos, iš kitos bažnyčią uždengia seminarijos pastatai.

Jos statybos pradžia siekia XV a. Bažnyčia buvo statoma drauge su bernardinų vienuolynu nuo 1468 m., Stanislovo Šandzivojevičiaus, Kazimiero Jogailaičio maršalkos, Gardino kašteliono, rūpesčiu. XVI a. pradžioje ji, apsupta tankiai užstatytais mediniais namais, buvo didžiausias religinis pastatas Kaune. Bažnyčios galutinį užbaigimą trukdė Kauno miestelėnų bylos su vienuoliais. 1598 m. rekonstrukcijos darbus vykdė vilnietis M. Jurgevičius.

1603 m. bažnyčia su vienuolynu sudegė, liko tik presbiterija su vienuolių viškomis. XVII a. ją palietė 3 gaisrai. Karalius Zigmantas III ir kiti geradėjai parūpindavo lėšų atstatymo darbams.

Ypatingai buvo skaudus 1624 m. gaisras, kilęs iš bernardinų virtuvės. Buvo užmušti ir keli žmonės. Gaisro ugnyje sunaikinta ir nemaža Kauno miesto dalis. Kai po šio gaisro bažnyčia buvo atstatyta, ją vėl naikino 1668 m. gaisras.

Po 1744 m. buvo atlikti rekonstrukcijos darbai, kurių metu pakeistas šiaurinis fasadas, pastatytas naujas portalas, restauruotas prie fasado buvęs bokštas — varpinė. Rekonstruota bažnyčia išliko vienuolių rankose ligi 1812 m., kai prancūzai ją užėmė ir pavertė maisto bei miltų sandėliu. Seniau prie

Kauno kunigų seminarija. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

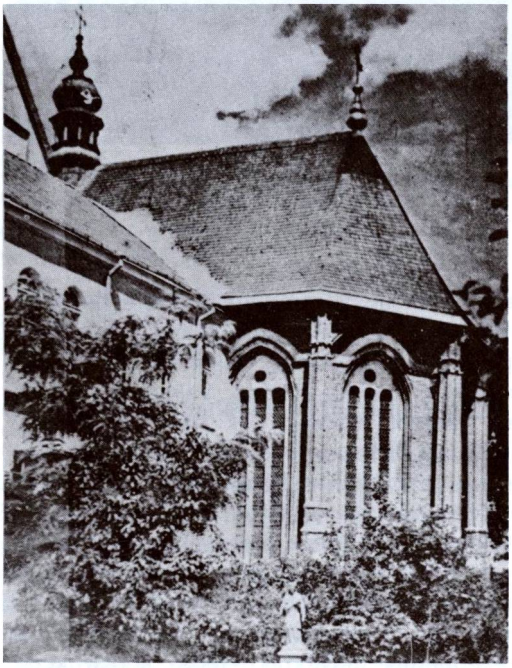

Šv. Jurgio — Kunigų seminarijos bažnyčia

bažnyčios buvo noviciatas, bet po 1831 m. sukilimo jis panaikintas. 1842 m. buvo panaikintas ir pats vienuolynas, kuris paverstas kariška krautuve, o bažnyčia buvo pavesta Kauno gimnazijos kapelionui kun. Kiprijonui Mažonavičiui. Jis apsigyveno erdvioje zakristijoje. Katalikai moksleiviai čia rinkdavosi Mišių klausyti.

Žemaičių vyskupą atkėlus į Kauną, bažnyčia buvo jo ir seminarijos vadovybės žinioje. Tačiau gubernatorius neleido vysk. Valančiui jos restauruoti, sakėsi nenorįs didinti katalikų bažnyčių skaičiaus.

Tik nepriklausomybės metais ji buvo suremontuota ir naudojama kunigų seminarijos reikalams.

Architektūra. Šv. Jurgio mūrinė bažnyčia pastatyta tarp 1471—1500 metų bernardinų (pranciškonų observantų) vienuolynui prie pat Kauno pilies. Ji buvo restauruota vilniečio meistro Mikalojaus Jurgevičiaus 1598 metais. Turi panašumo su to laiko statybos šv. Onos gotikine bažnyčia Vilniuje. Kaip ir kitos senosios Lietuvos bažnyčios kauniškė šv. Jurgio daug nukentėjo ir buvo rekonstruojama. Apdegė 1603, 1624 ir 1668 metų gaisruose. Buvo įgriuvę gotiški skliautai ir pilioriai. Atstatyta kiek žemesnė. Žinomi rekonstrukcijų ir remontų 1744, 1844, 1936 ir pagaliau 1954—1956 metai. (Aprašymui naudojame dr. P. Reklaičio straipsnius Liet. Enciklopedijos X ir XI tomuose, papildome iš arch. Algės Jankevičienės studijos „Architektūros klausimų" I tomo (1960 m.).

Pagrindinė bažnyčios dalis yra trijų vienodo aukščio navų halė, vėlyvojo gotikos stiliaus. Halinės bažnyčios buvo populiariausios Lietuvos gotikoje. Dabartinis pagrindinis įėjimas yra pro šoninės (šiaurinės) sienos portalą. Jo rustuota pusapskritė arka yra vėlesnės kilmės, pridengta vienašlaičiu stogeliu. Vakariniame fasade yra senasis gotiškas

Kauno kunigų seminarijos bažnyčia. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

portalas su smailia daugialype arka, ir vėliau užmūrytas, nebenaudojamas. Puošnios išorės presbiterija yra vidurinės navos tąsoje, tik žemesnė. Jos trisienė absida turi priderintą briaunotą stogą. Halės stogas yra dvišlaitis, be bokštų. XVII amžiuje buvęs gotinis bokštas išnyko. Trikampiai stogo frontonai yra žemi, nebūdingi gotikai, nes atstatyti po XVII a. gaisrų. Jie suskaidyti stačiakampiais įsieniais. Visos sienos suremtos kontraforsais per visą aukštį. Jie laiptiškai siaurėja į viršų, yra būdingi Lietuvos gotikai. Pietinė siena, sujungta su vienuolyno trijų aukštų pastatais, tik dalinai matoma iš uždaro kiemo, neturi kontraforsų. Langai aukšti, su smailiomis arkomis ir gotišku suskaidymu. Apatinės langų dalys buvo vėliau užmūrytos. Presbiterijos langai įleisti į segmentinių arkų nišas. Ant jos stogo yra nedidelis barokinis bokštelis su trijų kalvelių šalmu ir aštuoniasieniu žibintu.

Pagrindinė halė yra 37 x 23 m ploto, o presbiterija 21 x 10 m. Jinai atskirta nuo vidurinės navos pusapvalia triumfo arka. Dvi piliorių eilės, o keturius, skiria navas. Po visų rekonstrukcijų ir remontų interjere nebeliko nieko gotiško, išskyrus planą ir erdvinį sprendimą. Skliautai, pilioriai ir detalės padarytos baroko stiliaus. Vakariniame gale yra vargonų choras virš nartekso sienos. 1620 metais buvo 21 rūsys laidojimui. Jie visi vėliau užmūryti, nebeprieinami. Bažnyčios plytinės sienos surištos gotiškai ir labai storos: navų 1.30 m, o presbiterijos 1.05 m. Yra gražių plytinių detalių: presbiterijos kontraforsai briaunoti plytų voleliais, o langų angokraščiai papuošti profiliuotų plytų glefais (reljefinėmis juostomis). Mūro konstrukcija leidžia spręsti, kad sienos, kaip ir pagrindinė bažnyčios išvaizda nepakito nuo XVI amžiaus.

Iš M. Matušakaitės tyrinėjimų, paskelbtų „Menotyros" Nr. 5, 1974 m., žinome, kad šv. Jurgio bažnyčioje yra išsaugotas XVII amžiaus kremzlinės meninės drožybos kompleksas. Jis susideda iš kairiosios navos altoriaus dekoro, kito šoninio altoriaus sparnų ir sakyklos stogelio. Ypatingos yra medinės galerijos su sienelių polichromija ir ažūriniais ornamentais.

Bažnyčia apjuosta aukšta mūro tvora, sujungta su baltais vienuolyno rūmais, kuriuose dabar veikia medicinos seserų mokykla.

Po II pasaulinio karo okupantai bažnyčią atėmė iš katalikų ir uždarė. Ilgą laiką bažnyčia buvo apleista, kiauru stogu, nenaudojama. Ilgesnį laiką čia buvo laikomos 1946 m. didžiojo potvynio metu sušlapusios kunigų seminarijos bibliotekos knygos ir įvairi archyvinė medžiaga. Pagaliau „dėl akių" bažnyčios pastatas buvo kiek aptvarkytas, o senos knygos atiduotos į popieriaus fabriką makulatūrai. Dar vėliau bažnyčioje įsruošta medicinos technikos valdybos statybos objektų kompleksinio tiekimo kontoros medicinos įrengimų ir inventoriaus Kauno bazės sandėlys.

Šv. Jurgio bažnyčioje buvo pažymėtinų religinio meno vertybių, jų tarpe: 25 XIX a. šventųjų paveikslai, 14 sienose nupieštų stacijų paveikslų, 6 labai dailaus darbo XVII—XVIII a. mediniai altoriai su skulptūromis, to paties laikmečio medinė sakykla su skulptūra ir 5 paveikslais, XVII a. Popiežiaus portretas, Vyskupas su atversta knyga, XIX a. pabaigos medinė „Nukryžiuotojo" skulptūra ir kt.

1676 m. šioje bažnyčioje buvo palaidotas skulptorius N. Volčetas, prisidėjęs prie Pažaislio bažnyčios darbų.

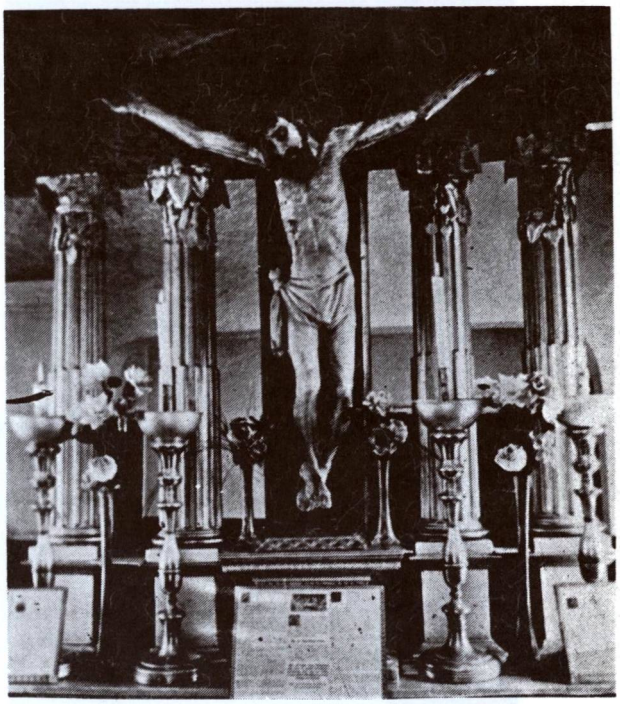

Stebuklingas kryžius marijonų Šv. Gertrudos bažnyčioje

Šv. Gertrūdos (Šaričių-marijonų) bažnyčia

Ji yra Kauno miesto centre, Laisvės al. Nr. 101a (sena numeracija Nr. 61) kieme. Senovėje čia ėjo kelias į Vilnių. Paskutiniai tyrinėjimo duomenys parodę, kad Vytauto laikais čia buvusi totorių mečetė, skirta ištikimiems valdovo sargybiniams — totoriams. Ten pat už jos buvo senojo Kauno miesto siena, išlikusi ir dabar drauge su atstatytu bokštu. Totoriai buvo iškeldinti į kitą vietą, kur jie įsiruošė savo mečetę. Kada čia pastatyta pirmoji R. katalikų bažnyčia, trūksta žinių. Vysk. M. Valančius („Pastabos sau pačiam"), aprašydamas čią bažnyčią, prisipažįsta nesuradęs žinių, kada ji buvo įsteigta: „Vienas tėra tikras dalykas, jog tai buvo labai seniai".

1503 m. Aleksandras Jogailaitis šią bažnytėlę, drauge su jai priklausančiu žemės sklypu, atidavė Kauno klebonui. Karų bei gaisrų metu bažnytėlė stovėjusi tuščia.

Daugiau žinių apie bažnyčią yra nuo XVIII a. vidurio. 1750.VI.25 Vandžiogalos klebonas kun. Petras Novomiejskis prie bažnyčios įsteigė ligoninę ir pavedė ją rokitams. Kartu pridėjo ir didesnį kapitalą. 1751.III.10 šią fundaciją priėmė Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkavičius. Rokitai atvyko iš Vilniaus ir iš Varnių. Ligoninė tuojau buvo pilna ligonių, kuriuos rokitai, pasamdę gydytoją, gražiai užlaikė ir gydė. Rokitai čia išsilaikė ligi 1824 m.

XVIII a. pabaigoje bažnyčia buvo suremontuota ir 1794 m. ją iš naujo pašventino Žemaičių vyskupas sufraganas. Tačiau ilgainiui rokitai pritrūko vienuolių, taigi 1824.XI.28 vyskupas šią bažnytėlę, drauge su ligonine, atidavė Gailestingų seserų ordinui — šaritėms. Nuo to laiko ji buvo Šaričių bažnyčia vadinama. Šaritės savo vardu vedė ligoninę ir ją aptarnavo. Bet 1843.III.9

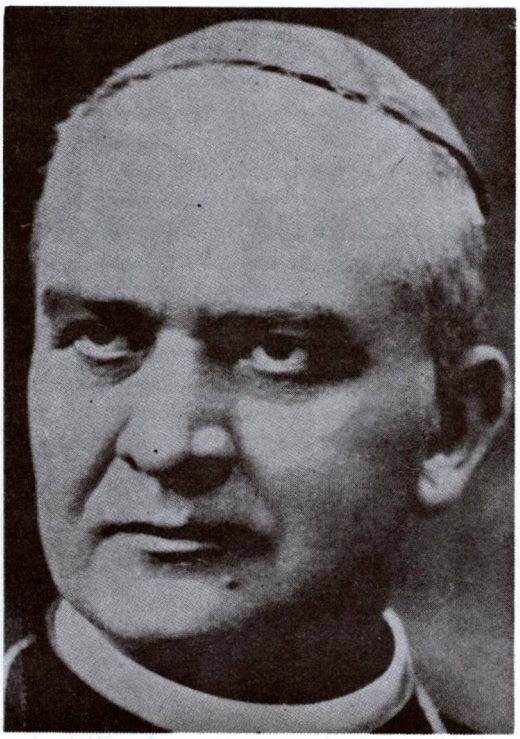

Ark. Jurgis Matulaitis, kurį laiką gyvenęs Marijonų vienuolyne, Kaune

ligoninės namas, kartu su jo žeme, buvo perimtas miesto valdybos. Ligoninė pertvarkyta į miesto ligoninę. Tačiau 5 šaritės seserys ir toliau slaugė ligonius. Prie bažnyčios gyveno kapelionas, kur kasdien laikydavo pamaldas. Kapeliono kun. Juozapo Rušauskio rūpesčiu buvo pastatytas mūrinis namelis, kuriame gyveno vienuolės ir jų kapelionas. Šaričių rūpesčiu buvo perstatytas bažnyčios bokštelis. Čia buvo įtaisytas ir kryžius su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, žmonių gerbiamas kaip stebuklingas.

Architektūra. Šv. Gertrūdos mūrinė bažnytėlė Laisvės al. 61 nr. kieme pastatyta prieš 1503 metus, kelis kartus perdirbta, o jos bokštas pastatytas 1873 m. Maždaug tada ji buvo ištisai nutinkuota. Šis gotiškas pastatas turi vieną kvadratinio plano navą ir siauresnę bei žemesnę taip pat kvadratinę presbiteriją su nusklembtais išoriniais kampais. Storos sienos sustiprintos kontraforsais iš vakarų ir iš pietų. Bokštas pridėtas vakarinio fasado priekyje. Jo apatinis tarpsnis kvadratinis, o viršutinis aštuoniakampis. Ant jo piramidinio stogo iškeltas ažūrinis kryžius su rutuline baze. Bokštas papuoštas renesansiškai: pusapskričių arkų langai apjuosti sudvigubintų arkučių nišomis, o kelių traukų karnizai remia aklinų arkučių eilę. Portalas bokšto bazėje taip pat renesansiškas, su horizontaliu sandriku. Priekiniame fasade nėra kitų angų, tik pora apskritų nišų. Šoninių sienų langai stačiakampiai. Galinio fasado siena virš presbiterijos stogo išskaidyta lizenomis ir nišomis. Apatinėje sienos dalyje yra pora gotiškų nišų su smailiomis arkomis. P. Reklaičio tvirtinimu, bažnyčios skliautai buvo gaisro sunaikinti ir nebeatstatyti. Pasitenkinta lubomis. Nežiūrint visų pakeitimų, bažnytėlė išlaikė gotišką charakterį savo tūriu ir kai kuriomis detalėmis. Ji buvo piešta dail. M. Dobužinskio. (Bžn. paskirties sudėtingą istoriją žr. LE XXIX t., p. 349, P. Rkl.).

Ilgainiui rusiška miesto valdžia atsisakė šaričių patarnavimo ir jas 1866 m. atleido. Seserys gavo kelionpinigių ir išvažiavo į Varšuvą, o viena į Paryžių. Paskutinė vyresnioji buvo Teklė Solonevičaitė. Prie bažnyčios liko vyskupo skiriamas kunigas. Jis aptarnaudavo ligoninę ir iš valdžios gaudavo 80 rb metinės algos.

Kadangi anais laikais prie Šaričių bažnyčios buvo Kauno miesto kapinės (toje vietoje, kur mūsų laikais miesto sodas ir Valstybės teatras), tai Šaričių bažnytėlė buvo naudojama ir kaip kapinių koplyčia.

Nenaudojama Šaričių bažnyčia ir prie jos esantieji trobesiai su žemės sklypais buvo perduoti marijonams. Marijonai čia pradėjo kurtis 1921 m. Ilgainiui suremontavo bažnyčią, pasistatė 3 aukštų namus prie Laisvės alėjos, kitus kieme, įruošė bendrabutį pasauliečiams ir savo vienuolijos nariams. Čia atvykdamas į Kauną sustodavo arkivysk. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, kurį laiką gyveno vysk. Pr. Būčys ir redagavo „Laisvės" dienraštį, organizavo Teologijos-Filosofijos fakultetą. Be to, čia gyveno universitete ir kitose institucijose dirbę žymūs marijonai: J. Vaitkevičius, Ig. Česaitis, J. Totoraitis, J. Grigaitis, M. Aleksa, Kl. Kačergius ir kiti. 1938 m. iš Marijampolės į Kauną buvo perkeltas kun. J. Vaišnoros vadovaujamas Filosofijos institutas.

Elencho žiniomis, 1940 m. Marijonų vienuolijos Kauno namuose nuolat gyveno 6

Marijonų (Šaričių) Šv. Gertrudos bažnyčia (M. Dobužinskio piešinys)

Švč. Trejybės bažnyčia 1980 metais

kunigai (tėvai), 11 klierikų ir 5 broliai. Tada namų vyresniuoju buvo kun. dr. Juozas Vaišnora, kartu eidamas ir Marijonų vienuolijos viceprovinciolo, Filosofijos kursų vedėjo ir Šv. Gertrūdos bažnyčios rektoriaus pareigas.

Po II pasaulinio karo Šv. Gertrūdos bažnyčia ir marijonų vienuolynas buvo okupacinės rusų valdžios uždaryti. Joje buvęs stebuklingasis kryžius perkeltas į Kauno katedrą ir patalpintas viename iš šoninių altorių, netoli su iš Pažaislio bažnyčios atkeltu stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu. Pati bažnyčia paversta specializuotos medicininės technikos parduotuvės sandėliu. Vieni jos langai užkalti lentomis, kiti užmūryti.

Kauno miesto Požėlos rajono vykdomajam komitetui užėmus marijonų vienuolyno patalpas ir jose įkurdinus savo įstaigas, bažnytėlė yra šios įstaigos kieme. Nors viename bažnytėlės gale prikalta paminklinė lenta, kad čia esąs „architektūrinis paminklas, saugomas valstybės", tačiau praktiškai niekas jos nesaugo: šonai jau labai nusišėrę nuo blogų dažų ir visi pastato karnizai kaž kaip pašiurpę, atsilupinėję — nelabai kam rūpi. Juk tai sandėlis.

Šv. Gertrūdos bažnyčioje buvo nemaža religinio meno ir kulto dalykų. Atrodo, kad dauguma jų išnyko bolševikams atėmus bažnyčios pastatą. Tebėra išlikusi XVIII a. mūrinė-medinė sakykla su skulptūra; yra du varpai — vienas jų žalvarinis, lietas 1750 m. Rygoje, kitas taip pat žalvarinis, nežinia kur lietas XIX a.

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Ji stovi prie Rotušės aikštės ir buvo vadinama parapijine bažnyčia. Iš senovės laikų ji buvo bernardinių vienuolyno bažnyčia. Bernardinės Kaune įsikūrė XVI a., įsigijo Dvaro gatvėje medinį namą ir gyveno jame be klauzūros, kaip davatkos. Pamaldų eidavo į bernardinų bažnyčią. 1595 m. dabartinėje vietoje jos įsigijo nuosavą namą, įsivedė klauzūrą, tačiau bažnyčios neturėjo. Taigi vaivada Aleksandras Masalskis 1634 m. ant nuosavo sklypo baigė išmūryti bažnyčios pastatą, pašventintą Švč. Trejybės vardu, ir ją su dviem kitais namais atidavė bernardinėms. Vienuolės jau turėjo trejus namus ir juos sujungė į vieną. Nuo bernardinų kiemo išmūrijo aukštą tvorą. Patekti į bernardinių vienuolyną buvo galima tik per mažus vartelius ir per ūkio kiemą. Įeiti tegalėjo moterys. Vėliau bernardinės įsigijo ir daugiau turtų, kuriuos rusų valdžia nusavino.

1864 m. Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas bernardinių vienuolyną uždarė. Vienuolės buvo išskirstytos į kitus vienuolynus. Švč. Trejybos bažnyčia išliko vyskupo žinioje. Viename buv. vienuolyno mūriniame narne įruošta klebonija. 1899 m. suremontuota ir pavesta Senamiesčio parapijai.

Architektūra. Bernardinių vienuolyno Švč. Trejybės titulo bažnyčia pastatyta 1624—1634 metais Rotušės aikštės šiaurės-vakarų kampe. Po 1668 m. gaisro buvo atnaujintas ir išbaigtas jos interjeras. Pagal dr. P. Reklaitį (LE XXV t.) toji bažnyčia priskiriama vėlyvojo renesanso stiliui su stipria gotikine tradicija. Pastatas yra trijų navų halinio tipo su kiek žemesne presbiterija ir pusapskrite absida. Gotiškas stilius pasirodo navų kryžminiuose ir žvaigždiniuose skliautuose su nerviūrais, aukštame čerpėmis dengtame stoge, smailiaarkiuose languose ir kontraforsuose bažnyčios vakariniame fasade. Toji bažnyčia yra šiek tiek panaši į netoliese esančią senesnę gotikinę šv. Jurgio bažnyčią. Renesanso stilius pasireiškia sienų skirstyme orderiniais piliastrais, lygių traukų karnizuose ir bokšto architektūroje.

Pagrindinis fasadas nukreiptas į vakarus. Jis suskaidytas keturiais kontraforsais tarp aukštų gotiškų langų ir renesansiškų nišų. Tame fasade nėra įprastinių durų, o tik arkinis langas jų vietoje. Bažnyčios varpinės

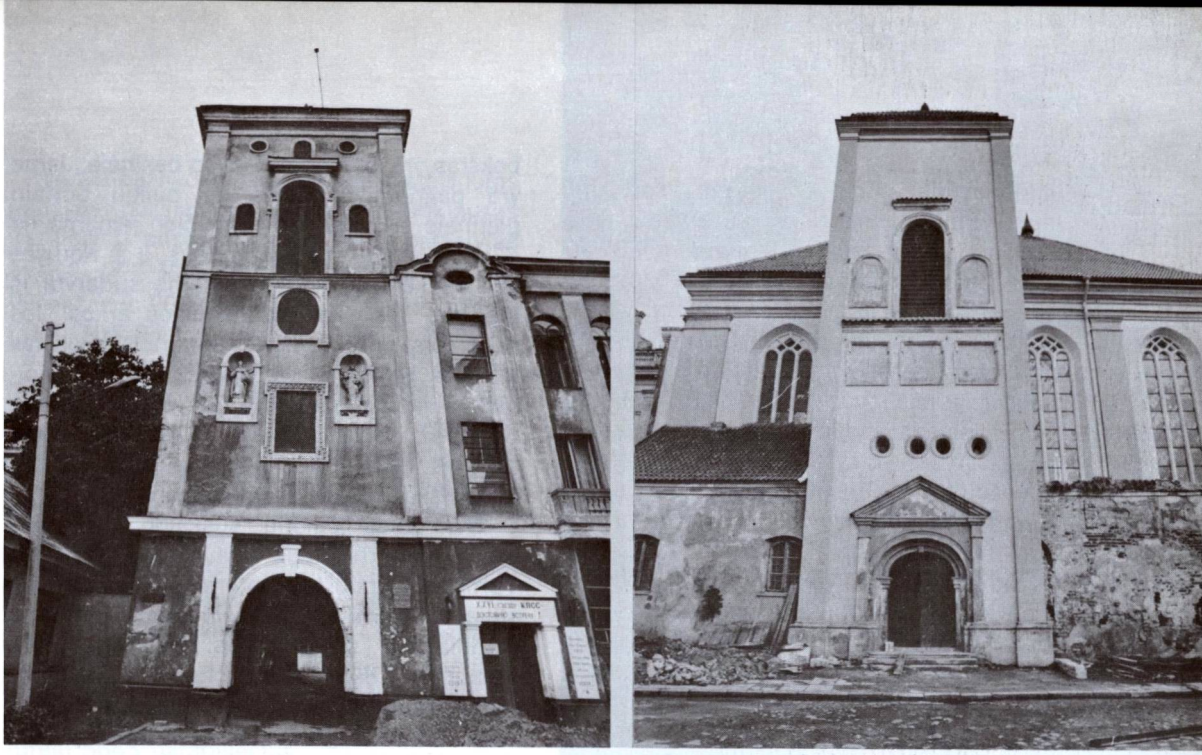

Švč. Trejybės bažnyčia 1980 metais

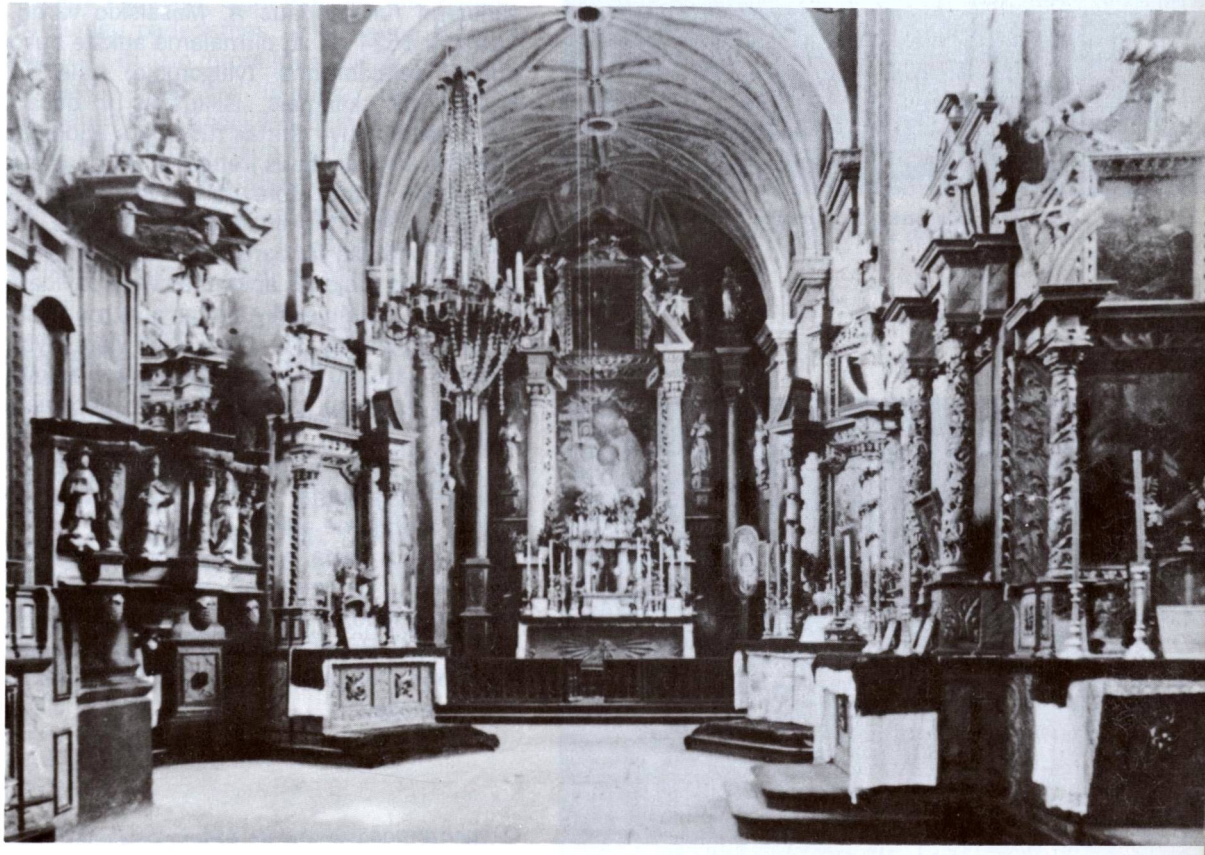

Bažnyčios vidus

Švč. Trejybės bažnyčios mažieji varteliai

Okupantų pokario metais uždarytos ir naikinamos bažnyčios vaizdas

bokštas yra prigludęs fasado dešinėje. Jame yra pagrindinės durys su puikiu portalu pietinėje sienoje. Tad bažnyčion įeinama ne iš uždaro priekinio šventoriaus, o iš Rotušės aikštės kampo. Portalo sąrama sudaryta iš trigubos laiptiškai siaurėjančios arkos. Jos sandrikas yra klasiškas trikampis. Bokštas yra kiek žemesnis už navų stogą. Jo kampiniai piliastrai suderinti su šoninių sienų piliastrais. Bokšto langai su pusapskritėmis arkomis, nišos ir apskritų langų eilė išdėstyti simetriškai. Viskas nutinkuota baltai.

Dvi poros piliorių suskaido bažnyčios erdvę į tris maždaug lygaus aukščio navas. Turtingai išpuoštas interjeras yra rokoko stiliaus. Devyni altoriai buvo papuošti medžio raižiniais ir skulptūromis. Bažnyčia buvo atnaujinta 1899 metais. Nuo 1963 m. bažnyčia uždaryta ir valdžios perimta klubo šokių salei. Altoriai išgriauti, daug interjero įrengimų pašalinta.

Buvę bernardinių vienuolyno centriniai rūmai yra dviejų aukštų. Kaikur jie buvo vadinami fundatoriaus A. Masalskio vardu. Pastatyti 1634 m. Jų pirmajame aukšte buvo puošni refektoriumo (valgomojo) salė su kryžminiais skliautais, išlikusiais ir dabar. 1975 metais buvo ištirtas rūsys, kur atidengti įmantrūs XVII amžiaus įrengimai viso pastato orui šildyti. Rūmų išorė yra vėlyvojo renesanso stiliaus su arkiniais langais ir nišomis, tik rytinis frontonas yra barokiškas. Jo voliutomis išlankstytas pinjonas apkrautas vazų pavidalo pinakliais, o viršuje iškyla originalus metalinis trišakis su žiedais. Tie rūmai ir kiti vienuolyno pastatai kartu su bažnyčia yra apsupti aukšta mūrine tvora su kontraforsais ir puošniais vartais.

Didieji vartai iš dabartinės Trakų gatvės turi pravažiuojamą arkinę angą ir kambarį sargui antrajame aukšte su barokiniu frontonu. Dvigubi vartai yra mediniai su eglutės ornamentu. Tie nepaprasti vartai buvo piešiami ir tapomi XIX ir XX a. dailininkų, jų tarpe K. Šimonio, G. Bagdonavičiaus, Z. Roemerienės. Vienuolyno kieme yra buvę dar dveji vartai su čerpių stogeliais.

Netoli bažnyčios iš pietų pusės stovi kitas panašus bokštas — varpinė, nepriklausąs vienuolyno ansambliui. Jis buvo pastatytas XVII a. prie tada buvusių kapinių. Ir tame bokšte yra pravažiuojama arka. To bokšto išorė buvo pakeista nelabai vykusiu remontu 1933 metais, o po to tarp bokšto ir bažnyčios buvo įterptas moderniškas trijų aukštų kunigų seminarijos administracinis pastatas. Senojo architektūrinio ansamblio pakeitimus ir papildymus kritikavo dail. M. Dobužinskis 1938 metų „Lietuvos žinių" dienraštyje. 1969 metais pradėtas bažnyčios ir buv. vienuolyno restauravimas pagal architekčių B. Kugevičienės ir L. Perevičienės projektą.

Nepriklausomybės metais ši bažnyčia buvo parapijinė. Apie 1937 m. pavesta saleziečiams. 1940 m. jos administratorius buvo kun. Pranciškus Petraitis. Parapija turėjo 5643 parapijiečius.

Vokiškų nacių okupacijos metais (1942-1944 m.) parapijos klebonu buvo kun. Bronius Paukštys, salezietis. Jis, kitų parapijos kunigų padedamas, teikė Kauno žydams pagelbą, maisto produktus, slėpė parapijos patalpose ir iš čia, ūkininkų padedamas, išgabendavo į Suvalkijos ūkininkų sodybas. Tokiu būdu buvo išsaugota daugelis gyvybių. Nežiūrint to, bolševikams vėl okupavus Lietuvą, buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur iškalėjo 12 metų. Į Lietuvą su palaužta sveikata tesugrįžo 1956 m. Mirė 1966.XII.17 Kaune.

Po II pasaulinio karo ši bažnyčia dar kurį laiką veikė. 1948 m., uždarius jėzuitų bažnyčią, ji buvo dar kurį laiką naudojama seminarijos reikalams. Kitiems tikintiesiems ji buvo uždara. 1963 m. visiškai uždaryta ir paversta Respublikinės knygų bazės sandėliu Nr. 10. Paskutiniu metu sunaikinta bažnyčia atiduota kunigų seminarijai. Daroma didelis remontas, kad ji vėl gautų bažnyčios išvaizdą. 1982 .II.17 VYSK. L. Povilonis dar remontuoti nebaigtoje bažnyčioje atlaikė pirmąsias koncelebracines mišias.

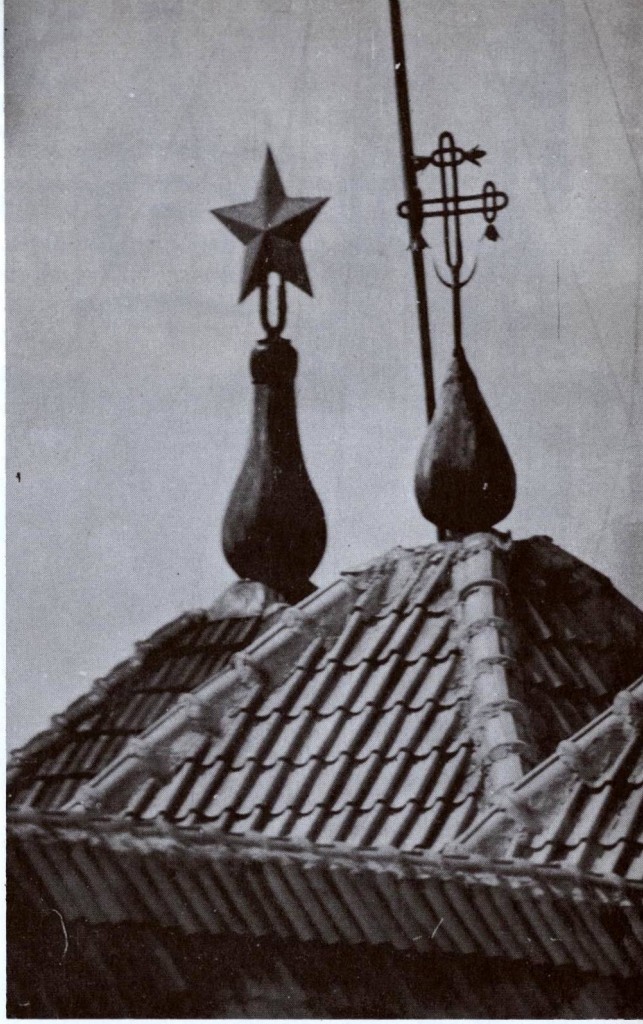

Švč. Trejybės bažnyčios bokštų detalė. (1980 m. nuotrauka)

Bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas 1980 metais

Buv. Domininkonų bažnyčia, paversta cerkve. (A. Daukšos 1902 ar 1903 m. nuotrauka)

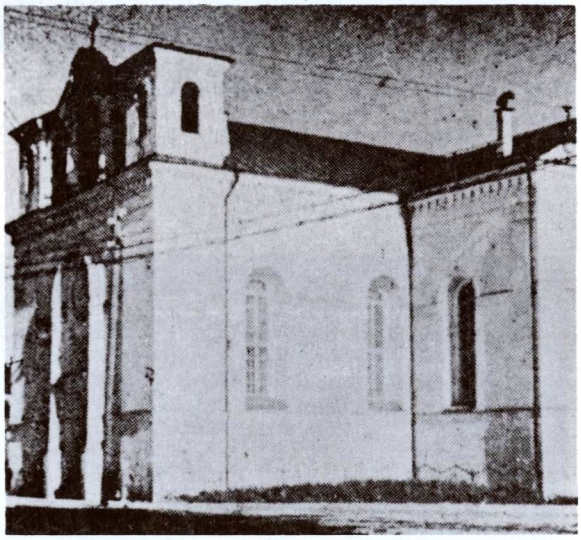

Ta pati Domininkonų — nepriklausomybės metais moksleivių bažnyčia

Švč. Sakramento (domininkonų-moksleivių) bažnyčia

Jos mūrinis pastatas stovi Vilniaus ir Seimo gatvių kampe. XVII a. I pusėje Kaune gyveno ir šioje vietoje didesnius žemės plotus valdė Domininkas Narkevičius. Jis sumanė Kaune įkurdinti domininkonus. 1631 m. užrašė jiems namus ir kiek žemės Didžiojoje (vėliau Vilniaus) gatvėje. Po kiek laiko jis, Upytės bajoro Krištupo Bialozaro padedamas, išgavo iš karaliaus Vladislovo IV Vazos fundacijos patvirtinimą, ir 1641 m. domininkonai atvyko į Kauną. Šalia sau paskirtų namų jie pradėjo statytis bažnyčią, kuri 1678 m. buvo baigta ir pašventinta Švč. Sakramento (Dievo Kūno) titulu. Pažymėtina, kad ši vieta anais laikais dar buvo Kauno užmiestis ir aplinkui pastatų nebuvo.

1845 m. rusų valdžia vienuolyną uždarė, bažnyčios ir kitus pastatus nusavino. Bažnyčia buvo karo amunicijos sandėliu paversta, bet 1866 m. supravoslavinta: viršuje, ties stogo viduriu, uždėtas didelis cerkvinis bokštas, pakeistos kai kurios išorinės detalės. Ant vienuolyno žemės valdžia pastatė gimnazijai rūmus, o buv. vienuolyne apsigyveno mokytojai. Naujoji cerkvė buvo naudojama moksleivių reikalams. Vokiečių okupacijos metu ja naudojosi vokiečių kariai katalikai.

1919 m. bažnyčią Lietuvos valdžia perdavė vyskupijai. Bažnyčia buvo jaunųjų menininkų pastangomis suremontuota ir paskirta moksleiviams bei studentams. Ilgą laiką jos rektorium buvo prel. Blažiejus Čėsnys. Bažnyčios frontonas virš didžiųjų durų, iš Vilniaus gatvės pusės, buvo papuoštas skulptoriaus J. Mikėno darbo mozaika, sudėta iš paprastų lauko akmenų, vaizduojančių Kristaus galvą.

Už bažnyčios, ligi Jablonskio gatvės, buvo dviejų aukštų mūro rūmai su kiemu. Tai buvęs domininkonų vienuolynas. Po I pasaulinio karo čia buvo prisiglaudusios kai kurios katalikų kultūrinės įstaigos, o kiek vėliau čia įsikūrė Švč. Širdies seserų kongregacija. Jos vedė mergaičių gimnaziją ir pradžios mokyklą.

Architektūra. Domininkonų, arba Švč. Sakramento bažnyčia pastatyta 1641—1678 m. Tai vienintėlė bž. Kaune, išvengusi gaisrų. Bolševikų nusavinta ir paversta kino teatru.

1964 metais Spec. mokslinės gamybinės dirbtuvės inž. arch. St. Barkauskienė atliko tyrinėjimus, vad. zondažą, ir nustatė bž. statybos etapus. Pagal inž. arch. Vl. Zubovo 1966 m. straipsnį toji bž. priskiriama subrendusiojo baroko periodui. Pradžioje ji buvo vienanavė, stačiakampio plano. Gal XVII a. pabaigoje buvo pristatytos dvi šoninės koplyčios lygaus aukščio su nava, tad įgavo kryžminį planą su keturiais barokiniais frontonais, be bokštų. Durys ir langai su pusapskritinėmis arkomis. 1845 m. rusai atėmė ją iš katalikų ir pavertė amunicijos sandėliu. 1866 m. ji buvo perdirbta į cerkvę, pakeičiant interjerą ir išorę. Ant priekinio fasado uždėti du bokšteliai su fontonu tarp jų. Vidaus apdaila apnaikinta. Presbiterijoje padaryta pusapvalė absida. Kairiajame kampe pristatyta zakristija. Tokią ją matome dabar. 1965 m. perdirbant kinui, pastatas padalintas į du aukštus su gelžbetonio perdanga. Arch. R. Jaloveckas kritikavo tą rekonstrukciją („Muziejai ir paminklai", Vilnius 1968). Jo nuomone, pastatas nebuvęs pakankamai ištirtas, perdirbtas paskubomis, o kruopštesni tyrimai galėję „atkurti dar vieną Kauno baroko paminklą". Tikimasi, kad nors buvusius fasadus galima būsią geriau rekonstruoti ir grąžinti originalųjį pavidalą.

Pokario metais ši bažnyčia dar kurį laiką veikė ir buvo kun. J. Stankevičiaus aptarnaujama. Kadangi ji buvo prie pat mergaičių (buv. „Aušros") II gimnazijos, pertraukų metu ją dažnai lankydavo mokinės. Tai trukdė „tarybinės jaunuomenės dvasios ugdymą". Iš 1000 mokinių komjaunimo bei pionierių organizacijai priklausė tik labai mažas skaičius. Kan. dr. J. Stankevičius savo atsiminimuose rašė, kad buvo gautas Komjaunimo Kauno miesto Lenino rajono mokyklų įstaigos pareigūnų Ramanausko ir Leonavičiaus raštas, kuriame sakoma, esą „mokinės kruopščiai lanko Tarybų Sąjungos priešo kun. Stankevičiaus pogrindinius bunkerius, kurie didesnį skaičių mokinių į save patraukia, negu kad mokykla į tarybinę dvasią". Minėta institucija paprašiusi Sovietų Sąjungos aukšč. tarybos prezidiumo pirmininką Šverniką „duoti įsakymą, kad toji bažnyčia būtų nedelsiant uždaryta ir tokių kun. Stankevičių bunkeriai iš šaknų išnaikinti". Žinoma, tai ir buvo padaryta.

Po kurio laiko bažnyčios pastatas buvo paverstas kino teatro „Santakos" sale. Didžiosios durys iš Vilniaus gatvės pusės buvo užmūrytos; užmūryta ir daug langų, pašalinti kryžiai ir kiti religiniai simboliai. Išliko tik bažnyčios fasado akmeninė Kristaus mozaika.

Jėzuitų bažnyčia. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

Jėzuitų (Šv. Pranciškaus Ksavero) bažnyčia

Jėzuitų bažnyčia, vienuolynas ir gimnazija yra Rotušės aikštėje Nr. 12. Šių institucijų trumpa istorija yra tokia.

Kaune jėzuitai apsigyveno 1642 m., kai Jėzuitų ordino provinciolas kun. Fabricijus atsiuntė 5 jėzuitus: kun. Adomą Sabaliauską, kun. Jurgį Grunbergą ir tris brolius — Albertą

Jėzuitų bažnyčia ir Kauno rotušė (Vytauto Augustino 1940 m. nuotrauka)

(Lietuvos istorijos autorių), Kazimierą ir Petrą Kojelavičius. Pastarieji trys broliai jėzuitams atidavė savo namus Kauno rinkoje. Kauno storasta, kuriuo tada buvo Lietuvos kancleris kng. Stanislovas Radvila, savo raštu jėzuitus pavedė Kauno miesto malonei, o kauniečiai juos maloniai sutiko.

Neturėdami savo bažnyčios, Mišių laikyti eidavo į Šv. Mikalojaus bažnyčią, nes (pagal M. Valančių) „vienuolės benediktinės nepavydėjo jiems altoriaus". Netrukus jėzuitai įsigijo mūro namus, kurie mūsų laikais buvo vadinami Perkūno namais, ir pavertė juos koplyčia. 1655 m. į Lietuvą įsiveržę rusai sunaikino viską, ir jėzuitų nuosavybes.

1666 m. jėzuitai pradėjo statyti mūrinę bažnyčią, bet 1668 m. gaisras sunaikino pastolius ir kolegijos trobesius. Tik iki 1698 m. išvedė sienas ir apdengė zakristiją. Statyba vyko ligi 1709 m., bet darbus sutrukdė karas su švedais. Bažnyčia baigta statyti tik 1720 m., kolegijos vyresniojo kun. Pranciškaus Milvydo rūpesčiu. 1722 m. ji buvo pašventinta. Apeigos buvo labai iškilmingos: „minėtasis kun. Milvydas, armotoms šaudant pernešė Švč. Sakramentą ir perkėlė pamaldas iš koplyčios į bažnyčią. Žmonių buvo daug; kai kurie, pagaliau, verkė džiaugsmu" (M. Valančius).

Jėzuitų bažnyčia nepriklausomybės pradžioje

Jėzuitų bažnyčios ir vienuolyno pastatų vaizdas iš Nemuno pusės. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

Jėzuitų bažnyčios šoninis (Marijos sodalicijos) altorius, kurį pagamino brolis Kasperavičius, S.J.

1725 m. buvo užbaigti statyti bažnyčios bokštai, o ligi 1732 m. išpuoštas vidus. Po to vėl gaisras, prarijęs beveik visą Kauną, sudegino ir jėzuitų bažnyčią bei kolegijos trobesius. Tačiau ligi 1739 m. vėl viskas buvo atstatyta. 1759 m. Žemaičių vyskupas Ant. Tiškevičius bažnyčią iškilmingai pašventino.

Jėzuitai buvo įsteigę ir mokyklą — kolegiją.

1647 m. jėzuitai atidarė keturklasę mokyklą. Po rusų antplūdžio ji vėl buvo atkurta. Žinoma, kad 1677 m. ji turėjo visas gimnazijos klases, savo teatrą, orkestrą, kuris grodavo Mišių metu. Po 1702 m. mokykla buvo pakelta kolegija, tačiau 1709 m. maras jos veiklą buvo sustabdęs. 1710 m. kolegijoje nebeliko nė vieno gyvo jėzuito. 1773 m., panaikinus Jėzuitų ordiną, mokykla perėjo pranciškonams, tačiau šie negalėjo jos išlaikyti, nes neturėjo mokytų žmonių. 1806 m. kolegija iš jų buvo atimta ir paversta apskrities mokykla. Joje 1821—1822 m. mokytojavo rašytojas Adomas Mickevičius.

Panaikinus Jėzuitų ordiną, 1787 m. bažnyčią perėmė kaimynai pranciškonai. 1812 m. prancūzai, žygiuodami į Rusiją ir ypač iš jos bėgdami, buvo apsistoję bažnyčioje ir sunaikino visus jos įrengimus.

1824 m. rusų valdžia atėmė iš katalikų jėzuitų bažnyčią. Mokyklą uždarė, bažnyčią pavertė cerkve, o bažnytinėse patalpose apsigyveno stačiatikių dvasininkai su savo archiriejum. Suremontavus patalpas, čia įruošta cerkvė buvo pavadinta provoslaviškuoju Aleksandro Nevskio soboru.

Prasidėjus karui ir 1915 m. išsikraustant rusų dvasininkams, kilo gaisras, kurio metu išdegė rytinis namų sparnas ir dešinysis bažnyčios bokštas. Vokiečiai patrankų sviediniais gerokai apgadino bažnyčios bokštus ir sienas, sugadino vidaus įrengimus, grindis ir labai pakenkė luboms. Pačioje bažnyčioje jie buvo įruošę karo belaisvių stovyklą. Buv. archiriejaus rūmai sudeginti.

1923 m., po 150 m. pertraukos, Kaune vėl buvo atkurti jėzuitai. Jiems buvo grąžinta buvusi jėzuitų nuosavybė. 1924 m., kiek aptvarkius bažnyčią, pradėtos laikyti pamaldos, atidaryta gimnazija. Po kurio laiko gimnazija išplėsta, patalpos suremontuotos, 1928 m. virš buv. rūmų, pagal archit. F. Vizbaro projektą, pristatyti dar 2 mūriniai aukštai, pastatytas vienas visiškai naujas namų sparnas. Prie bažnyčios buvo įkurdintas ir Lietuvos jėzuitų provincijos centras. Bažnyčia buvo gausiai lankoma.

Architektūra. Jėzuitų bažnyčia buvo pradėta statyti 1666 m., baigta 1710—1725 m. Statyba buvo pertraukta gaisro ir maro. Dar kartą degė 1732 m., sugriuvo stogas, skliautai ir vienas bokštas. Atstatyta 1746—1752 m. Šis bazilikinio tipo trijų navų pastatas priskiriamas vėlyvojo baroko pereinamajam periodui. Bažnyčios situacija buvo pritaikyta prie jau seniau suformuotos Rotušės aikštės pietinės pusės. Dėl to fasadas yra šiaurėje, o ne vakaruose, kaip daugelio bažnyčių. Bažnyčia turi du lieknus 48 m aukščio bokštus, virš stogo iškeltą frontoną ir pusapskritę absidą lygaus aukščio su nava. Inž. arch. Vl. Zubovas yra parašęs monografiją apie šios bažnyčios architektūrą (1962 m. mašinraštis). Jo nuomone, tai esąs anksčiausias Lietuvos vėlyvojo baroko pavyzdys su jam

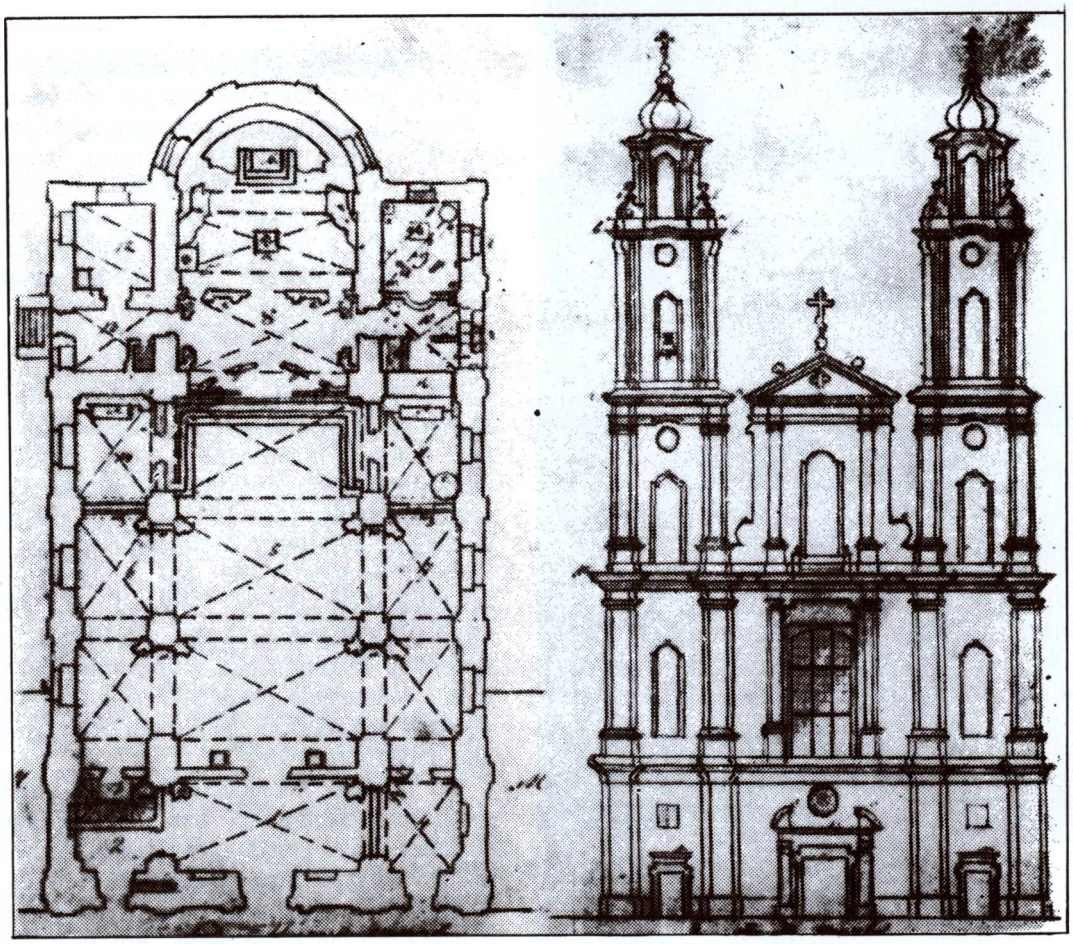

Jėzuitų bažnyčia Kaune, 1845 m. brėžiniai — planas ir šiaurinis fasadas

būdingais bokštais. Jie turi keturius maždaug vienodo aukščio tarpsnius ir vieną mažesnį viršuje. Bokštų skerspiūviai yra pailgo stačiakampio su siaurąja kraštine priekyje, kad bokštai atrodytų lengvesni. Jų viršutiniai tarpsniai yra laibesni ir turi įstrižus kampinius piliastrus su voliutomis. Viršūnės užbaigtos kupolinio tipo dviejų kalvų šalmais ir ažūriniais kryžiais. Grakštumą pabrėžia aukštos arkinės angos ir trys daugiabriaunių piliastrų poros fasade. Frontono centre yra įgaubta niša su siaurais apvadais, o jo viršuje klasikinis trikampis su panašiu kryžiumi.

Fasadas yra vienoje plokštumoje su bokštais, mažojo orderio, nes padalintas į du horizontalinius tarpsnius iki frontono. Portalas turi sudėtingą antablementą ir lenkto sandriko sparnus, o jo pertrauktame centre įdėtas apskritas langas. Kiti bažnyčios fasadai yra paprastesni, su didžiojo orderio piliastrais, nišomis ir segmentinių arkų langais. Bažnyčios langų formos yra barokiškai įvairios savo dydžiais ir formomis.

Pagal bazilikinę tvarką interjero erdvė sudėta iš plačios ir aukštos navos centre ir dviejų šoninių žemesnių ir siauresnių navų. Navas skiriantieji šeši pilioriai yra įvairių skerspiūvių, sujungti ramstinėmis arkomis. Absida yra pusapskritė lygaus pločio su presbiterija, kuri yra centrinės navos tęsinys be triumfo arkos. Aplink didįjį altorių yra apėjimas, vad. ambulatorija. Vidurinės navos

Jėzuitų bažnyčios fasadas

skliautai yra cilindriniai, o šoninių kryžminiai, lyg koplyčių eilės. Nuo 1753 m. didįjį altorių puošė stiuko meistras J. Kierneris iš Vilniaus, o po jo, nuo 1757 iki 1763 m. interjerą kūrė ir vykdė skulptorius Antanas Datzrath'as jau rokoko stiliaus. Didysis altorius yra sudėtingas orderinis ansamblis su daugybe kolonų aplink presbiteriją ir jas apjuosiančiu laužytu antablementu. Altoriaus centre Nukryžiuotasis, o jo voliutiniame anstate šviečia langas, aprėmintas stiuko lipdiniais. Šis altorius yra vienas iš meniškiausių rokoko altorių Lietuvoje. Iš kadaise buvusių dvylikos altorių beliko trys. Šoninių navų altoriai yra maži, su šešiomis kolonomis, kurių dvi yra sraigtinės.

Jėzuitų bažnyčia buvo apniokota Napoleono kare, o vėliau ją perėmė pravoslavai ir perdirbo į soborą. 1915 m. pastatą apgriovė vokiečių artilerija. Po I pasaulinio karo bažnyčia buvo grąžinta jėzuitams ir atnaujinta 1924 metais. Bolševikų nusavinta utilitariniams reikalams, ji buvo atremontuota 1957 metais, tačiau jos interjeras vėl apniokotas. „Muziejų ir paminklų" 1968 metų sąsiuvinyje randame šitokį padėties vertinimą: „Viskas įrengta kaip reikiant, stengiantis nepažeisti architektūrinių detalių . . . Tuo tarpu visai kitas vaizdas — medinės altorių dalys išlaužytos, karnizai pažeisti". 1981 metais rengiamasi pritaikyti bažnyčią koncertų salei.

Buv. jėzuitų vienuolyno rūmai, statyti XVII a., buvo iš naujo perstatyti po 1732 metų gaisro kiek vėliau, 1761—1768 metais. Dviejų aukštų mūriniai pastatai buvo naudojami kolegijai ir gimnazijai. 1925—1932 m. jie buvo padidinti, uždedant dar du aukštus ir pristatant sporto salę. Šie pakeitimai sumažino bažnyčios bokštų architektūrinę reikšmę Rotušės aikštėje. Dabar čia veikia Adomo Mickevičiaus vidurinė mokykla, o poeto 1820—1823 metais gyventasis kambarys paverstas memorialiniu. Papildomus bažnyčios ir vienuolyno pastatų istorinius tyrimus atliko J. Jurkštas. Jo 1977 metų dokumentacija padėta archyvan.

Po II pasaulinio karo okupantai Jėzuitų vienuolyną uždarė, jo patalpas nusavino, sustabdė visų institucijų veiklą. Jėzuitų bažnyčia ir kiti pastatai paskirti vidurinei ir technikos mokyklai; šios ir kitos patalpos naudojamos ūkio reikalams. Ant bažnyčios durų prikaltas užrašas, kad ji uždaryta.

Jėzuitų bažnyčioje buvo vieni iš geriausių Lietuvoje vargonai. Čia dar kurį metą Šv. Cecilijos dieną (rudenį) vykdavo neoficialūs vargonų muzikos koncertai. Net kai kurie įžymūs vargonų meistrai surizikuodavo čia koncertuoti. Liūdno likimo susilaukė ir bažnyčios įrengimai, turtas, kulto dalykai. Masyvios klausyklos buvo išgabentos į kitas bažnyčias, kiti dalykai išmėtyti, sulaužyti, altoriai sužaloti. Pagaliau neatsakingi vaikėzai paaugliai pradėjo šeimininkauti bažnyčios viršutinėje dalyje. Jie išimdavo vargonų garso vamzdžius ir jais švilpaudavo gatvėse. Apie istorinių vargonų naikinimą buvo pranešta valdžios įstaigoms ir muzikos mylėtojams, tačiau nieko nebuvo padaryta, kad vargonai būtų apsaugoti nuo tolimesnio jų gadinimo. Ir tai nenuostabu, nes kultūrinių bei religinių nerusiškų vertybių naikinimas visą laiką buvo ir yra būdingas komunistinei sistemai, lyg ir esminė komunizmo žymė.

KARMELITŲ RAJONAS

Šv. Kryžiaus (Karmelitų) bažnyčia

Kauno miesto Karmelitų rajonas apima miesto dalį tarp Vytauto kalno (Radijo stoties), Nemuno, Miškų gatvės ir geležinkelio stoties. Ši vieta XVI a. priklausė Kaunakiemio kaimui.

Bažnyčios atsiradimo istorija tokia. Kauno miesto gyventoja ir žemės savininkė Darata Navobė, gyvendama toli nuo Kauno bažnyčių, panorėjo turėti arčiau savęs bažnyčią ir pasiryžo ją pastatyti. Tam reikalui 1510.VIII.10 padarė sprendimą, paskyrė lėšų, kuriomis pastatė medinę koplyčią (toje vietoje, kur dabar stovi Karmelitų bažnyčia), padovanojo žemės sklypą, kai kuriuos trobesius ir atidavė mūro namus Kaune. Koplyčią perleido dvasinei vyresnybei, o sau pasiliko teisę pasirinkti kunigą. Be to, ji aprūpino bažnyčią vertingais liturginiais dalykais. 1537 m. Vilniaus vysk. Povilas Alšėniškis fundaciją priėmė, o 1600 m. karalius Zigmantas III Vaza patvirtino. Iš pradžių koplyčią aptarnavo kuris nors Kauno kunigas, vėliau prie koplyčios nuolat apsigyveno.

1685 m. kun. Kazimieras Jodkevičius, parapijiečių remiamas, pastatė mūrinę bažnyčią. 1690.VIII.20 Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostovskis iškilmingomis apeigomis naują bažnyčią konsekravo Šv. Kryžiaus titulu. Minėtas kunigas taip pat paskyrė 250 florenų, kad už juos būtų pastatyti nameliai, kuriuose galėtų gyventi pamaldžios moterėlės. Vėliau bažnyčios turtai dar padidėjo, nes turtingesnieji asmenys užrašė jai žemių, namų, ir smuklę.

1710—1711 m. švedų ir rusų kariuomenės nuniokojo bažnyčią, sunaikino daug jos turto, išardė ir sukūreno smuklę, apgriovė malūną ir kt.

1772 m. ši bažnyčia buvo atiduota vienuoliams karmelitams, kurie kitoje Kauno vietoje turėjo mažą bažnytėlę. Vienuoliai čia įsikūrė ir pasistatė namą.

Jų konvento vyresnysis išmūrijo erdvų ir patogų dviejų aukštų vienuolyną. Deja, vienuolių nebuvo daug — tik 4.

Kai po 1831 m. sukilimo rusų valdžia ėmė persekioti katalikus ir uždarinėti vienuolynus; vienuoliai buvo pašalinti, o jų pastate įsteigta

Karmelitų bažnyčia apie 1923 metus

Bažnyčios vidus nuo didžiojo altoriaus 1980 metais

Karmelitų bažnyčia 1980 metais

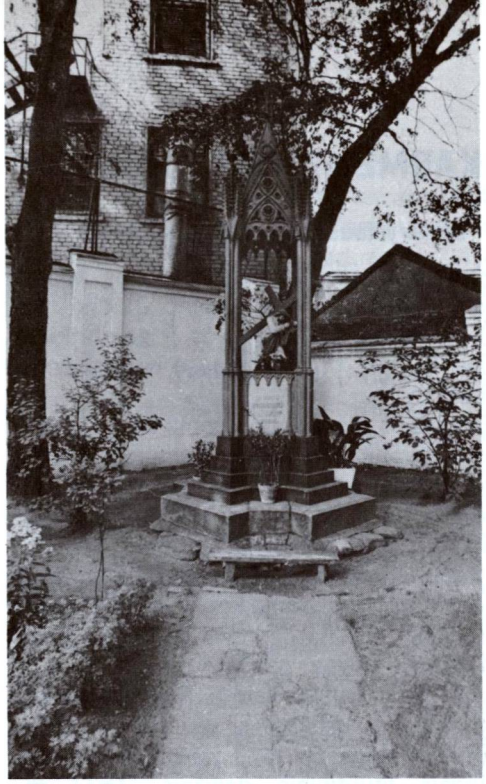

Religinis paminklas šventoriuje

Bažnyčios vidus iš šono (1980 m. nuotraukos)

ligoninė. Kai pasibaigus choleros epidemijai nebeliko ligonių, vienuoliai vėl sugrįžo, bet 1837 m. vienuolynas vėl buvo ligonine paverstas. Tepaliko du vienuoliai — Vincentas Dimša ir Mykolas Danilevičius. Pastarasis netrukus mirė, o tepaliko vienas Dimša. Jis mirė 1845 m. Bažnyčią dar aptarnavo augustijonai, bet 1845 m. vienuoliai buvo iškeldinti į Berdičevą. 1845.V.2 bažnyčioje atlaikytos paskutinės katalikų pamaldos. Carinė valdžia pastatą nusavino Kauno ligoninei, o bažnyčią uždarė. Altorius ir kitus kulto dalykus išsigabeno kunigai bei vienuoliai, o bažnyčioje rusų kareiviai susikrovė savo vežimus bei pakinktus.

1880 m. bažnyčia paversta kariniu sandėliu, bet 1881.III.17, vysk. A. Beresnevičiaus rūpesčiu, caro įsakymu ji buvo sugrąžinta katalikams. 1885—1890 m. bažnyčia buvo suremontuota, įkurta parapija.

Architektūra. Karmelitų (šv. Kryžiaus parapijos) bž. pastatyta 1685—1690 m. 3 km nuo Kauno senamiesčio, prie pat Nemuno, fasadu į upę. Ši kryžminio plano vienanavė bž. yra vėlyvojo baroko stiliaus, tačiau ne tokia grakšti ir puošni, kaip šiek tiek vėliau užbaigta kauniškė jėzuitų bž. Karmelitų bž. fasado centrinė dalis yra truputį patraukta priekin už dviejų masyvinių bokštų linijos. Fasadas yra didžiojo orderio, nesuskaidytas gulsčiai iki pat vainikuojančio karnizo ir frontono. Fasado ir bokštų plokšti piliastrai yra be ornamentų, kaip ir karnizai. Ir ši bž. panašiai, kaip jėzuitų, turi stačiakampio, o ne kvadratinio piūvio bokštus. Tuo būdu jie atrodo lieknesni iš priekio. Daugiau tokių bokštų nerasta nė Lietuvoje, nė kitur, išskyrus vieną Ispanijoje. Išeitų, kad tokie plano bokštai yra Kauno baroko savybė, gal būt, to paties architekto, nes abi minėtos bažnyčios statytos artimu laiku. Taip rašo Vl. Zubovas savo 1966 m. straipsnyje (žr. bibliografiją). XIX a. pabaigoje bokštams uždėti sferiniai kupoliniai šalmai su kampiniais pinakliais nėra būdingi barokui. Kiti trys bažnyčios fasadai yra panašūs, ramių formų, su trikampiais klasicistiniais frontonais. Dvelkia renesansu, nors gausi langų ir angų įvairovė būdinga barokui. Čia pamatysi dideles arkines akustines angas bokštuose, mažesnius langus su arkomis ir be jų sienose, ir ovališkus karpytus pavidalus frontonų trikam-

Karmelitų bažnyčios fasadas

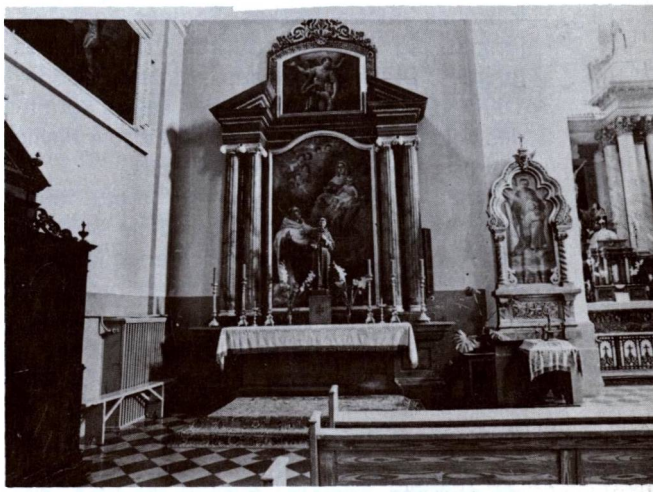

Altoriai. (1980 m. nuotraukos)

Karmelitų bažnyčios vidus 1980 metais

piuose. Langų apvadai reljefiški, ištisiniai. Bažnyčia nutinkuota šviesiai.

Interjeras turtingas gausia ornamentika ir spalvų darna. Išimtinu atveju ši bž. turi renesansines lubų dekoracijas, kurios nebeprigijo kitose baroko bažnyčiose. Čia matoma ir kita retenybė: žemas kupolas kryžmoje, neiškylantis virš stogo. Tą bohemišką kupolą ir sienas puošia freskos. Šoninės koplyčios jungiasi su nava tik durimis, be erdvinės jungties. Didžiojo altoriaus, pastatyto 1885—1890 m., antablementą remia šešios korintinės kolonos, tarp kurių stovi šv. Petro ir Povilo statulos, o viduryje Nukryžiuotasis.

1885—1890 m. remonto metu buvo užbaigti ir fasado bokštai, pradžioje siekę tik vainikuojantį sienų karnizą, ir įrengti klasicistiniai altoriai. XVIII a. buvo greta bažnyčios pastatyti mūriniai vienuolyno pastatai. Šventorius aptvertas mūrine ir geležine tvora.*

Buvusio vienuolyno mūriniai rūmai liko rusų karinės vadovybės žinioje; juose įrengta karo ligoninė, vėliau praplėsta naujais pastatais. Žinoma, kad šiuose rūmuose 1812 m. buvęs sustojęs Napoleonas, vykdamas su savo armija į Rusijos gilumą. Taigi 1937 m., minint jo žygio 125 metų sukaktį, tų rūmų, virtusių Dr. J. Basanavičiaus vardo karo ligonine, II aukšto sienoje įmūryta paminklinė lenta su įrašu: „Čia gyveno Napoleonas 1812 metais birželio mėn. 23—26 d." Pro tuos namus ėjusi viena gatvė buvo pavadinta Napoleono vardu.

Karmelitų rajono parapija buvo labai didelė. 1940 m. ji turėjo 14.005 katalikus. Prie jos dirbo 4 kunigai.

1981 m. parapijos klebonu buvo kun. Kazimieras Statkevičius (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1933 m.). Tais metais prie bažnyčios gyveno altaristas kun. Leonas Jakūbauskas.

Bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto dalykų, iš kurių minėtini: Italų dailininko Mykolo Elvyro Andriolio XIX a. pabaigoje tapytas paveikslas „Marija ir klūpantis vienuolis", XIX a. medinis altorėlis su Šv. Juozapo ir Švč. M. Marijos paveikslais, XIX a. paauksuoto vario neobarokinė taurė ir kt.

* Šiam aprašui panaudoti LE XI t. duomenys pagal kun. P. Veblaičio str. „Naujojoje Romuvoje" (1935 m.). Vl. Zubovas yra parašęs monografiją apie Kauno Karmelitų bažnyčią (1960 m. mašinraštis, neišspausdintas).

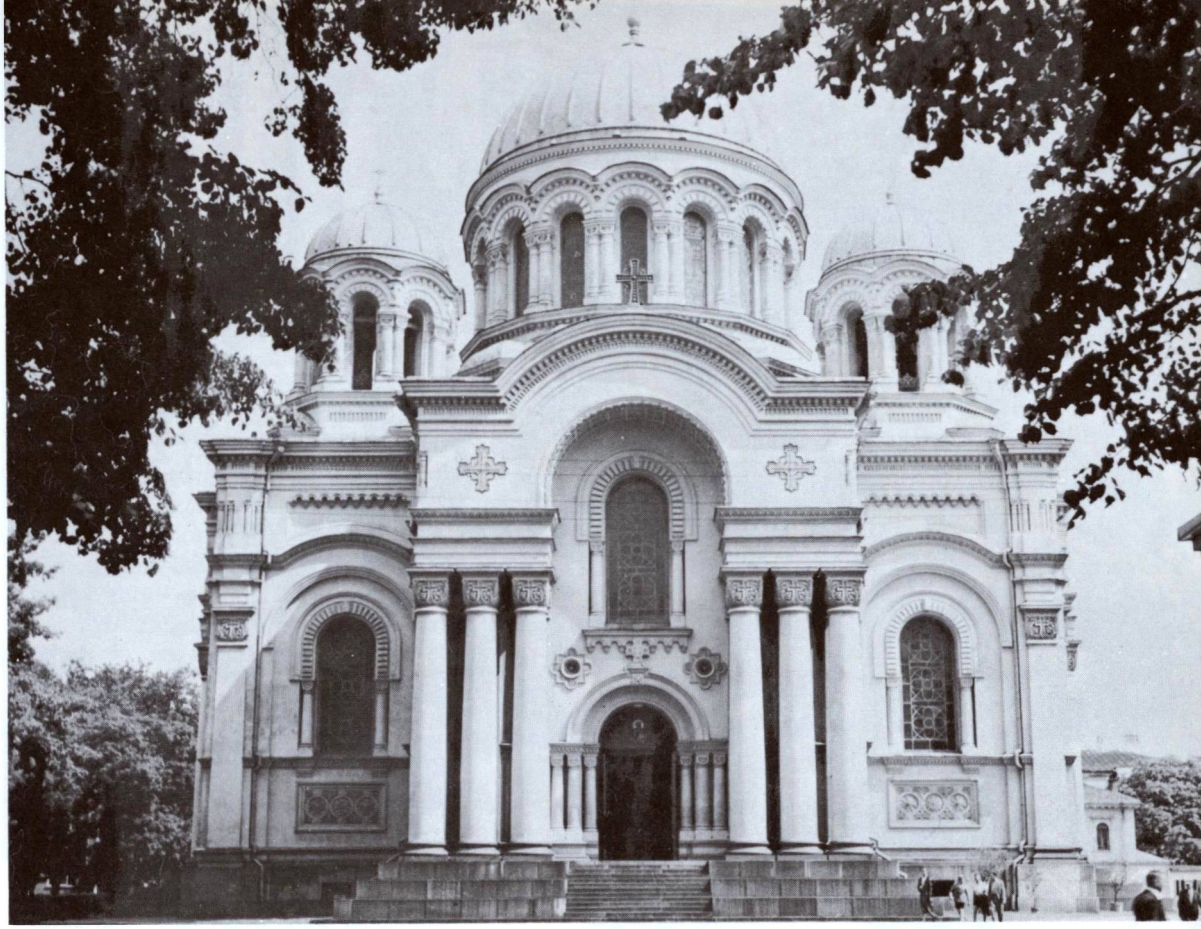

Šv. Mykolo Arkangelo (Įgulos) bažnyčia. (Vytauto Augustino 1980 m. nuotrauka)

KAUNO NAUJAMIESTIS

Šv. Mykolo Arkangelo (Įgulos) bažnyčia

Ši bažnyčia buvo pastatyta vienoje Kauno miesto aikščių, kuri nepriklausomybės metais buvo vadinama Nepriklausomybės aikšte, pačiame jos centre. Ji buvo statoma 1890—1895 m. gausios Kauno rusų tvirtovės karių stačiatikių reikalams ir todėl buvo vadinama soboru (pravoslavų katedra).

Pastato projektą paruošė ir statybos darbus prižiūrėjo inžinierius, buvęs papulkininkis Limarenko. Statybos išlaidos siekusios 375.000 rublių. Iškilmingas soboro pašventinimas įvyko 1895.IX.17. Stačiatikių rusų karių reikalams jis buvo naudojamas ligi I pasaulinio karo pradžios. Vokiečiams užėmus Kauną, čia buvo laikomos pamaldos vokiečių evangelikų tikybos kariams. Po I pasaulinio karo, kuriantis nepriklausomai Lietuvai, ši bažnyčia buvo perduota Lietuvos kariuomenei ir virto Kauno Įgulos bažnyčia. Čia buvo laikomos pamaldos Kauno įgulos kariams, dažnai ruošiamos iškilmingos pamaldos kai kurių minėjimų metu.

Įgulos bažnyčia — bizantiško stiliaus pastatas. Jos pamatai sudėti daugiau kaip 4 m gilumoje, sienų storumas siekia 1,40 m. Bokštas statytas panaudojant gelžbetonio sistemą, o jo būgnas sudarytas iš tuščiavidurių plytų. Bažnyčios grindų plotas (su viškomis) apima apie 950 kv. m. Joje galėjo sutilpti iki 2000 žmonių.

Bažnyčios vidus buvo išpuoštas — išmargintas įvairiais bizantiško stiliaus ornamentais, kaip tai priimta cerkvėse. Įėjimai papuošti kolonomis. Sienose ir altoriuose buvo daugybė paveikslų.

Religinės iškilmės prie Įgulos bažnyčios nepriklausomybės metais

Įgulos bažnyčios vaizdas nuo Vytauto kalno

Architektūra. Buvusi šv. Mykolo titulo kariuomenės įgulos bažnyčia buvo pritaikyta iš pravoslavų soboro, statyto 1890—1895 metais. Ją statė inž. K. Limarenka Kauno rusų įgulai. Pastatas yra bizantiško stiliaus pamėgdžiojimas, su dideliu centriniu kupolu 16 m skersmens, gelžbetoninės konstrukcijos. Šonuose matomi mažesni kupolai. Visi kupolo būgnai, arba tambūrai, yra sudalinti į daugybę arkinių langų su dvigubomis kolonomis. Fasaduose matomi aukšti portikai su bizantiškomis kolonomis. Pagal arch. A. Kulpavičiaus duomenis L.E-je, bažnyčios viduje yra daug bizantiškos nuotaikos ornamentų, kurie buvo iš dalies pakeisti nepriklausomybės metais.

Po II pasaulinio karo okupacinė valdžia Įgulos bažnyčią iš katalikų atėmė ir ją uždarė. Iš pradžių pastate buvo įruoštas sandėlis, vėliau bažnyčia buvo remontuojama ir ruošiama vitražo muziejui. Tačiau remonto darbai tęsėsi labai ilgai ir ėjo sunkiai. Mat buvo naudojamos blogos statybinės medžiagos, kurios greit nusilupdavo, pajuosdavo ir netekdavo savo patrauklios išvaizdos.

Apie šios bažnyčios likimą LKB Kronikoje (Nr. 21, 1976 m.) buvo paskelbta tokio turinio korespondencija:

„Jau daugiau kaip 10 metų yra uždaryta Kauno Įgulos bažnyčia. 1965 m. vidurdienį daugelis kauniečių buvo liudininkais, kaip pasamdyti darbininkai nupjovė bažnyčios kryžius. Dešimtį metų styrojo likę geležiniai strypai. 1975 m. rudenį Įgulos bažnyčia savaitei laiko vėl buvo pasipuošusi mažais kryžiais. Po to kryžiai vėl buvo nuimti ir po kiek laiko uždėti burbulai, neva simbolizuojantys žemę ir kosminį laivą. Tai visiškai nesiderina su restauravimo principais, reikalaujančiais kūrinio autentiškumo. Kokie buvo Įgulos bažnyčios kryžiai, prisimena tūkstančiai kauniečių". Beje, kryžiai buvo pašalinti ir burbulai uždėti Kauno miesto vykd. komiteto pavaduotojos Narkevičiūtės iniciatyva. Šiuo metu Įgulos bažnyčia yra paveikslų galerija, skulptūros ir ypač vitražų muziejus bei parodų vieta. Tebėra vargonai, kuriais kartais kas nors pagroja.

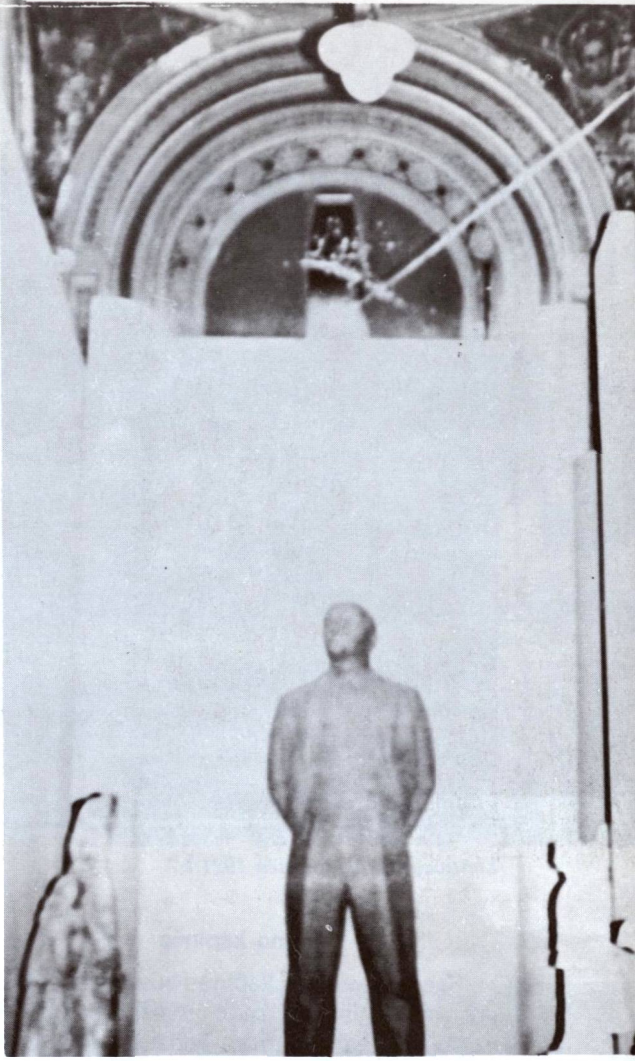

Kristaus vietoje — komunistų ikona Leninas. Bolševikų išniekintas Šv. Mykolo (Įgulos) bažnyčios buv. didysis altorius 1982 metais

Įgulos bažnyčios vidus ir didysis altorius Lietuvos policijos šventės metu 1938.X.2

Lietuvos karių kapinės 1921.I.7

Kauno kapinės

Senosios Kauno kapinės buvo toje vietoje, kur mūsų laikais buvo miesto sodelis ir Valstybės teatro rūmai. Tada ši vieta buvo „užmiestis". Bet Kaunas statėsi, ir XIX a. viduryje iškilo reikalas įruošti naujas kapines, kur nors „užmiestyje". Buvo parinkta vieta pietrytinėje dalyje; mūsų laikais ji buvo ribojama Vytauto prospektu, Totorių, Trakų ir Bažnyčios gatvėmis.

Statmenomis linijomis kapinės buvo suskirstytos į keletą dalių, pagal gyventojų tikybą. Didžiausioji — vidurinė — kapinių dalis buvo katalikų kapinės. Čia buvo daug gražių paminklų, kryžių su prasmingais įrašais, įvairių skulptorių darbų. Šioje kapinių dalyje buvo palaidota daugybė lietuvių tautos žymių žmonių, jų tarpe Kazimieras Jaunius, Kazimieras Būga, Jonas Jablonskis. Jiems pastatyti gražūs paminklai. Ypatingai gražų paminklą Lietuvos mokytojai buvo pastatę vienam iš Lietuvos mokyklų kūrėjų — Juozui Vokietaičiui.

Lietuvos karių kapai buvo įruošti kiek naujesnėje kapinių dalyje, užėmė nemažą plotą, buvo gražiai išplanuoti takais, takeliais, cementinių kryžių eilėmis — aiškiai išsiskyrė iš daugybės kitų kapų. Viduryje buvo pastatytas aukštas gelžbetoninis paminklas su įrašu: „Žuvome dėl tėvynės". Įvairiomis progomis čia būdavo padedami vainikai ir atliekamos kitos žuvusiųjų pagerbimo apeigos.

Kiek toliau į dešinę nuo karių kapų, ties antraisiais vartais iš Vytauto prospekto, atskiroje sekcijoje buvo žuvusių Lietuvos lakūnų kapai, visi papuošti savotiškais kryžiais, padarytais iš lėktuvų propelerių.

1941 m. birželio mėnesį, greta lakūnų kapų, atsirado kovoje su besitraukiančiais iš Lietuvos bolševikais žuvusių lietuvių partizanų kapai, kuriuose buvo palaidota keliasdešimt sukilimo dalyvių, žuvusių apsaugojant Kauną. Jų kapai taip pat buvo gražiai sutvarkyti, papuošti kryžiais.

Stačiatikių kapinių skyriuje buvo dvi mūrinės cerkvės, kurių viena baigta statyti 1933 m. Ji buvo stačiatikių vyskupo katedra.

Mahometonų kapinių skyrius buvo prie Totorių ir Trakų gatvių. 1930 m., minint totorių globėjo Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukaktį, remiant Lietuvos vyriausybei, šioje kapinių dalyje buvo pastatyta stilinga ir

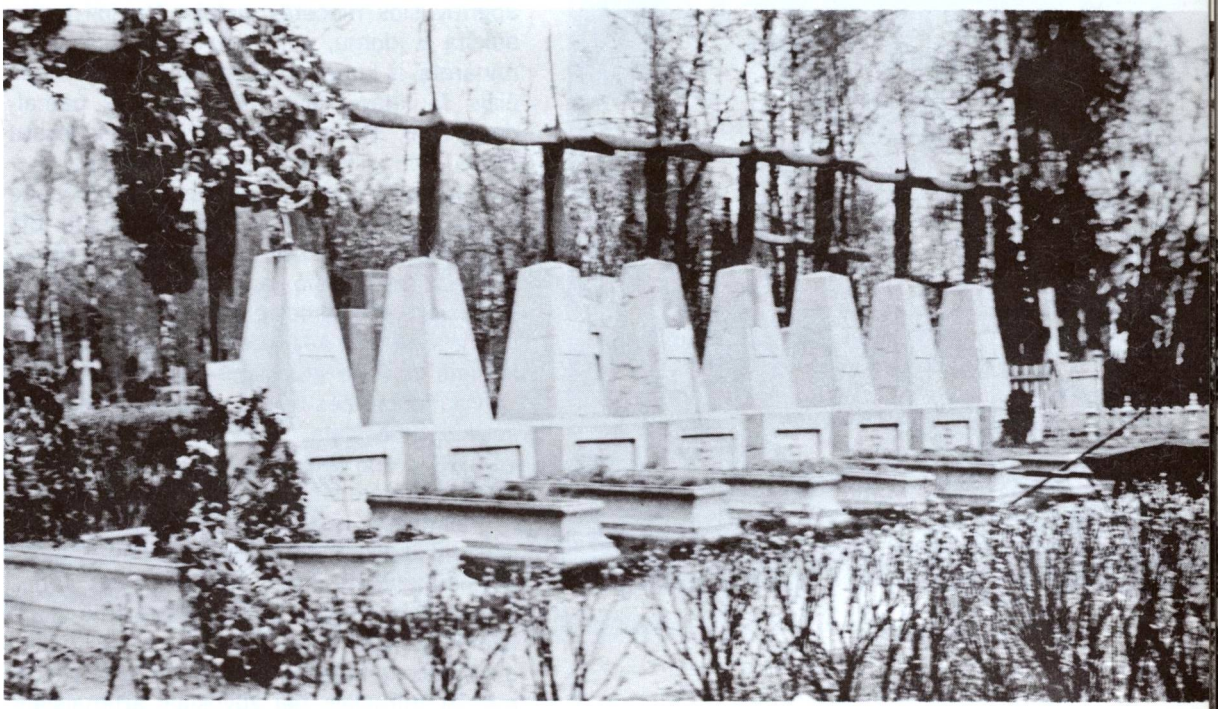

Lietuvos karo lakūnų kapai Kauno kapinėse 1939 metais

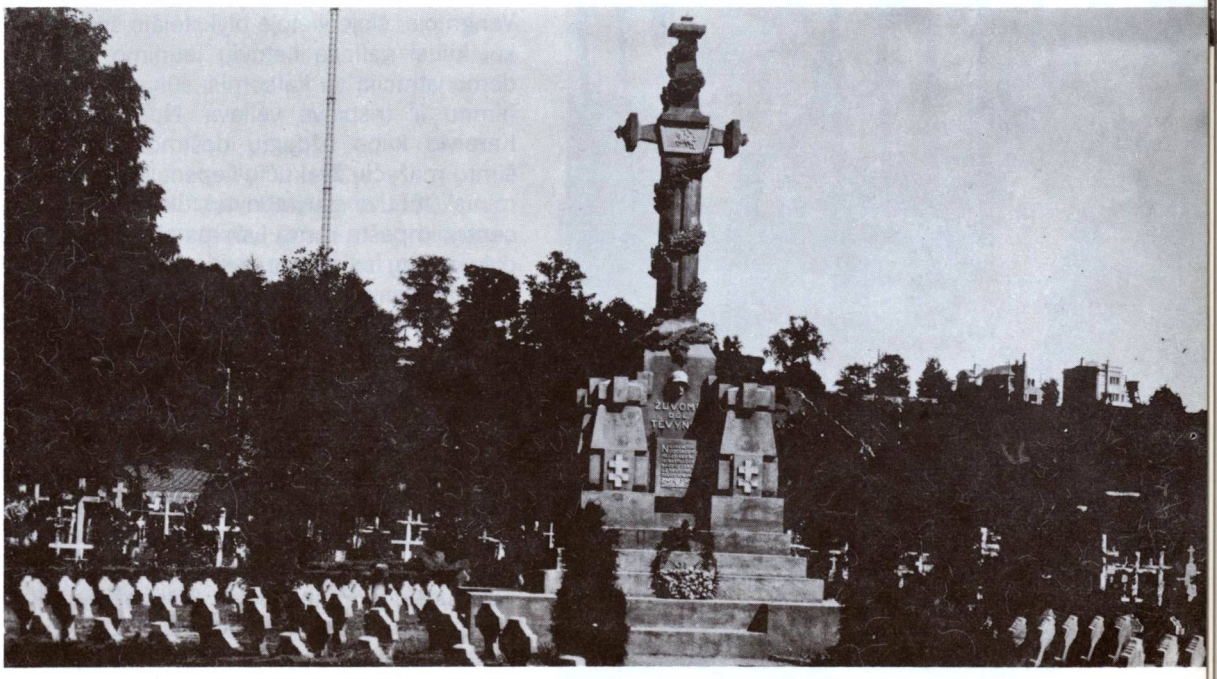

Žuvusių dėl Lietuvos laisvės karių kapinės Kaune, 1938 metais. (P. Pakulnio nuotrauka)

Lietuvos karių kapai

Nepriklausomos Lietuvos karių paminkliniai kryžiai, naikinant kapines okupantų išmesti patvorin 1961 metais

graži mahometonų mečetė, senosios jau apgriuvusios mečetės vietoje. Naujoji turėjo aukštą ir įdomų, neįprastų formų bokštą — minaretą, iš kurio viršūnės muedzinas retkarčiais šaukdavo savo tikinčiuosius į pamaldas. Beje, Kaune gyveno tik keliasdešimt totorių, čia išlikusių iš seniausių laikų.

Liuteronų kapinių skyrius užėmė vieną gražiausių vietų, prie Vytauto prospekto. Čia buvo palaidota ir keli šimtai vokiečių karių, žuvusių I pasaulinio karo metu. Po karo patys vokiečiai šias kapines gražiai sutvarkė, pastatė ant kiekvieno kapo cementinius kryžius, o kapinių viduryje gražų paminklą.

Kauno kapinės buvo kauniečių prasminga susikaupimo vieta. Kiekvienų metų ūkanotą Vėlinių dieną kapai būdavo papuošiami gyvomis gėlėmis ir žvakutėmis. Labai gražus ir prasmingas vaizdas. Skambėdavo religinių giesmių bei maldų žodžiai. Ypač būdavo gausiai lankomi karių bei partizanų kapai. Dar keletą metų po II pasaulinio karo kapinėse susirinkę lietuviai, visų palikti okupanto nemalonei, dalydavosi savo skausmu su mirusiais bei žuvusiais artimaisiais. Kartais pasireikšdavo ir smarkesnių nuotaikų bei šūkių.

1956 m. lapkričio 2 d., Vėlinių dienos vakare, kuris kažkaip supuolė su įvykiais Vengrijoje, šioje vietoje blykstelėjo spontaniškai kilusi galinga lietuvių jaunimo protesto demonstracija su kalbomis, šūkiais, Lietuvos himnu ir trispalve vėliava. Nuo Nežinomo Kareivio kapo uždegtų dešimčių, o gal ir šimtų mažyčių žvakučių liepsnelių pajudėjusi minia tebuvo sustabdyta tik prie Kauno centrinio pašto rūmų Laisvės alėjoje; sustabdyta nuogų sovietinių rusų durtuvų. Sovietinės divizijos stovi Kauno mieste ir apylinkėse, taigi „po ranka". Nesunku jas „kur reikia" pasiųsti.

Šie įvykiai paskatino okupantus greičiau Kauno kapines sunaikinti.

1958—1961 m. sovietinė Kauno miesto administracija kapines panaikino. Dalis čia palaidotų žmonių lavonų su karstais buvo artimųjų rūpesčiu iškasti ir palaidoti kitose Kauno apylinkės kapinėse — Perašiūnuose, Eiguliuose, A. Panemunėje, Klebonškyje. Visi kiti kapų paminklai buvo nugriauti, kapai panaikinti, išarti, apsėti žole. Kapinių vieta paversta Kauno miesto parku.

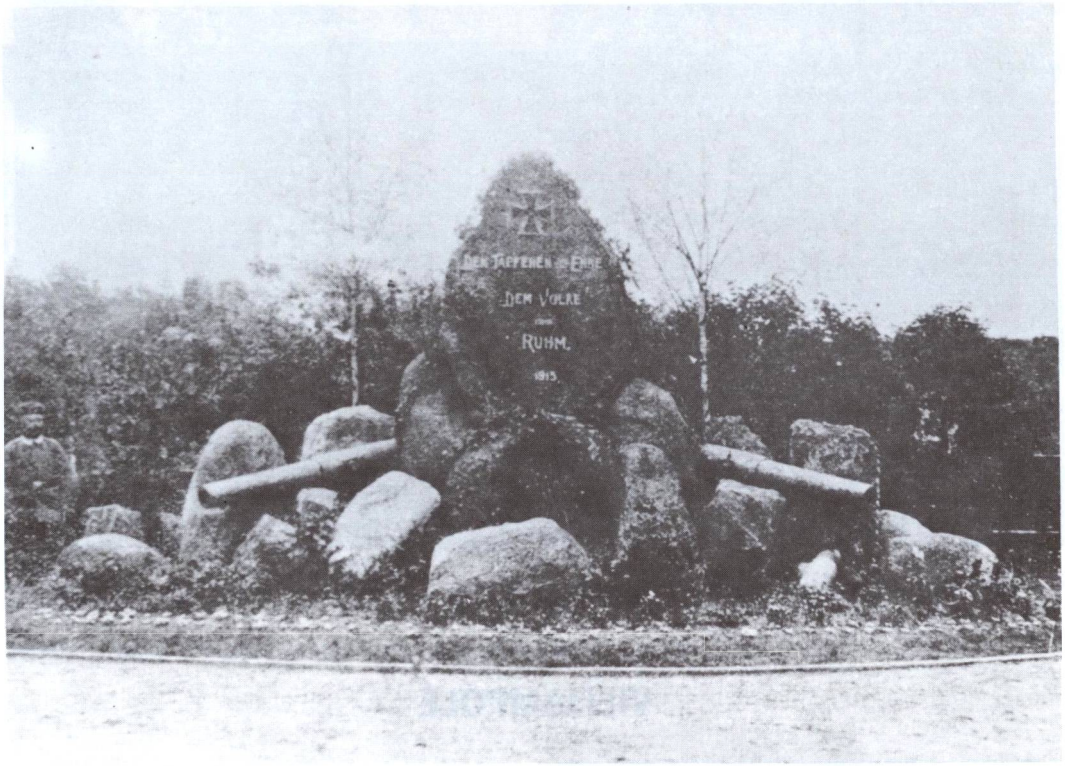

Vokiečių I pasaulinio karo metu žuvusių vokiečių karių kapai ir paminklas Kauno kapinėse. (Dabar viskas sunaikinta)

Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų, žuvusių 1941 m. birželio mėnesio sukilimo metu kapai Kauno kapinėse. (Dabar viskas sunaikinta)

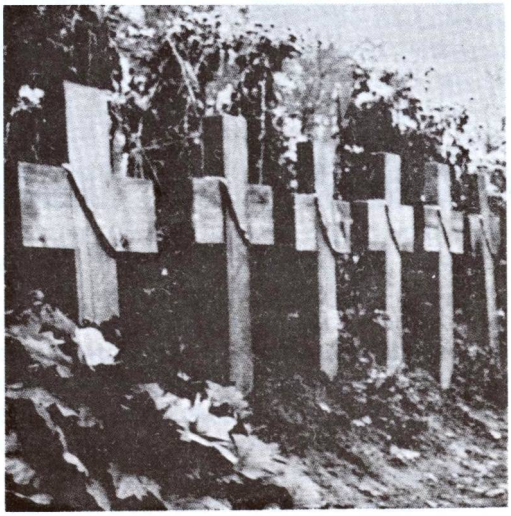

Savotišką odisėją pergyveno 1927 m. sušaudytų 4 komunistų vadų — nepriklausomos Lietuvos duobkasių palaikai. Jie buvo palaidoti sušaudymo vietoje (viename iš Kauno carinės tvirtovės fortų). Po II pasaulinio karo okupantai jų kūnus perkėlė į kitą vietą ir palaidojo buv. Karo muziejaus sienoje. Bet dar kiek vėliau iš čia buvo vėl „išvietinti". Tuo metu, kai kapai buvo naikinami ir kapinės paverčiamos parku, netoli buvusio paminklo Lietuvos kariams, prie Vytauto (dabar Lenino) prospekto buvo įruoštas jų kapas ir pastatytas paminklas — keturios stovinčios figūros.

Šv. Juozapo bažnyčia Vilijampolėje 1980 metais

VILIJAMPOLĖ

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Vilijampolė yra Kauno priemiestis dešinėje Neries pusėje, kurį su Kauno miestu jungia Petro Vileišio tiltas. Jos istorija glaudžiai susijusi su Kaunu, kurio dėka ir išaugo. Bet dar XV a., Kaunui gavus Magdeburgo miesto teises, dešinioji Neries pusė buvo negyvenama. Vėliau čia kūrėsi daugiausia žydai, nes magistratas buvo uždraudęs jiems Kaune gyventi. Jie čia sukūrė savo bendruomenę, pasistatė sinagogą. (Daugiau žinių apie Vilijampolę yra ML II t., 311—314 psl.).

Be žydų, prieš I pasaulinį karą čia gyveno daug įvairių tautybių darbininkų.

Didelį darbą lietuviškos kultūros, švietimo, jaunimo auklėjimo ir labdaros darbe čia atliko prel. Povilas Januševičius. Po I pasaulinio karo jis suorganizavo Vaikelio Jėzaus draugiją našlaičiams globoti bei auklėti. Gavęs buvusias carines arklides, jis čia įruošė draugijos išlaikomą prieglaudą, suorganizavo pradžios bei amatų mokyklas, dirbtuves, o VIII forte įsteigė protiškai atsilikusių mokyklą — izoliatorių. Jo vartojamos priemonės su mažamečiais nusikaltėliais buvo: prieglauda, auklėjimas, drausmė ir mokslas. Reikalingas lėšas jis pats surinkdavo, labai daug savo pinigų pridėdamas. Visoms sukurtoms institucijoms jis pats vadovavo, kol trumpai prieš II pasaulinį karą jas perėmė saleziečiai.

1932 m. Vilijampolėje buvo įkurta parapija ir pastatyta Šv. Juozapo, Švč. M. Marijos Sužadėtinio, mūrinė bažnyčia. Jos didžiausiu rūpintoju ir klebonu buvo kun. Juozapas Dagilis. 1940 m. parapija turėjo 8500 parapiečių.

Vilijampolės parapijos ribose buvo Vaikelio Jėzaus draugijos (vėliau saleziečių) vedama ir išlaikoma vaikų prieglauda, vidurinė amatų mokykla. Be to, buvo du vaikų darželiai, kurių vieną vedė seselės benediktinės, antrą Šv. Vincento Pauliečio draugija. Jų faktiškais steigėjais buvo kun. J. Juodeika ir Kazimieras Murikevičius, „ubagų karalium" vadinamas. Buvo suorganizauota ir senelių bei elgetų globa.

Bažnyčia veikia ir pokario metais. Ji yra įruošta dviaukščiame name. I-jame yra maldos patalpos, altorėliai ir zakristija, o II-jame gyvena kunigai. Didesnių švenčių metu, per Kalėdas ir Velykas, susirenka joje ypatingai daug žmonių, kurių ji toli gražu nesutalpina — jų pilna šventoriuje ir net gatvėje.

Vaikelio Jėzaus draugijos našlaičių prieglaudos vaikai I pasaulinio karo metu

1974 m., Kauno miesto vykdomojo komiteto sprendimu, iš bažnyčios buvo atimta dalis šventoriaus žemės ir toje vietoje specialiai pastatytas 900 vietų kino teatras „Vilija", kad atitrauktų žmones nuo bažnyčios lankymo. Kino teatro stikliniai langai plačiai žėri į bažnyčios kiemą. Iš ten dažnai specialūs sekliai stebi ir skaičiuoja einančius į bažnyčią tikinčiuosius. Priešais pačią bažnyčią, jos dar didesniam suniekinimui, buvo pastatytos miesto viešosios išvietės. Sovietų supratimu išvietės ir bažnyčia esančios vienodos vertės . . .

Didelei Vilijampolės parapijai ši bažnyčia tikrai per maža. Didžiųjų švenčių metu ji apsupama didžiulės tikinčiųjų minios. Nesutelpa nei bažnyčioje, nei šventoriuje, — stovi Panerių gatvėje, Sąjungos aikštėje. Velykų rytą čia aidi galingo choro giedama giesmė „Linksma diena mums prašvito". Vieną punktą traukia susirinkusieji parapijiečiai, o kitą, pasikeisdami, groja pučiamųjų instrumentų orkestras. Tada Šv. Mišios laikomos ir bažnyčios viduje, ir lauke, prie sienos, — po atviru dangumi.

1981 m. Vilijampolės parapijos administratorium buvo kun. Kazimieras Dambrauskas (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1957 m.). Nuo 1937 m. prie parapijos kaip altaristas gyvena kun. Kazimieras Žitkus, žinomas poetas, rašęs Vinco Stonio slapyvardžiu, nuo 1958 m. Kauno kapitulos kanauninkas, apie 1956 m. Kauno kunigų seminarijos rektorius. Be jo dar Vilijampolėje gyvena kitas altaristas — Stanislovas Kurmauskas.

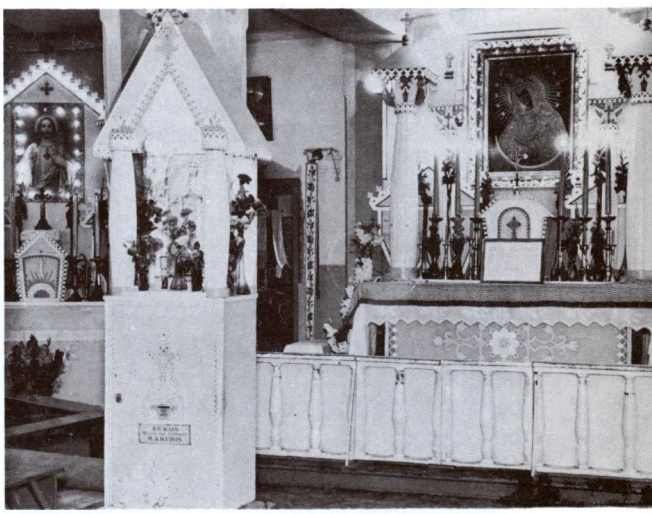

Vilijampolės bažnyčios vidus 1980 metais

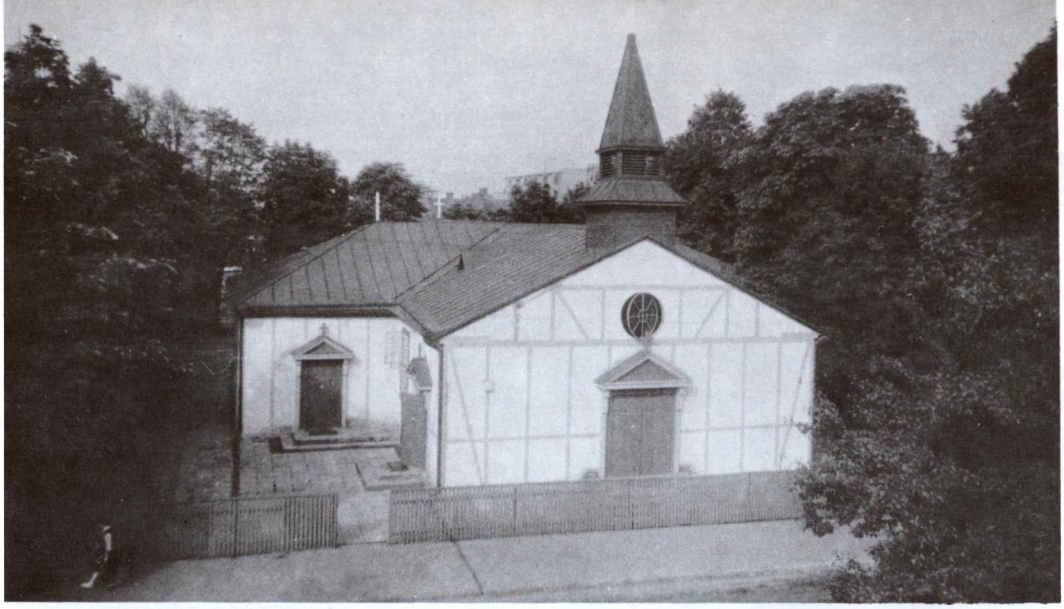

Prisikėlimo parapijos bažnyčia Kauno Žaliakalnyje 1980 metais

ŽALIASIS KALNAS

Kristaus Prisikėlimo parapijos bažnyčia Žaliakalnyje

Ligi I pasaulinio karo Kauno priemiestis Žaliakalnis buvo labai mažai apgyventas — nebuvo ir R. katalikų bažnyčios. Bet nepriklausomybės metais, Kaunui tapus laikinąja sostine, ši miesto dalis išsiplėtė naujais namais, įstaigomis; gyventojų skaičius smarkiai išaugo. Iškilo reikalas čia pastatyti ir R. katalikų bažnyčią.

Iš pradžių 1917 m. buvo įruošta vieša oratorija, kurios rektorium paskirtas kun. Petras Vaitiekūnas. 1925 m. Elenche minima, kad ji turėjo 4486 katalikus. Veikiai oratorija pasirodė per maža ir todėl 1927—1928 m. ji perstatyta į parapijos bažnyčią. Jos klebonu buvo paskirtas Kauno katedros vikaras (1920—1927 m.) kun. Feliksas Kapočius, šiose pareigose išbuvęs ligi 1944 m. vidurio.

J. Kr. Prisikėlimo bažnytėlė Žaliakalnyje, Aukštaičių gatvėje, statyta 1928 metais. Pastatas gana paprastas, fachverkinės konstrukcijos iš medinių rėmų ir plytų mūro. Priekyje ant kraigo uždėtas dviejų tarpsnių bokštelis su smailiu piramidiniu stogeliu. Priekinės ir šoninės durys perdengtos stogeliais. Frontono centre šviečia apskritas langas. Vėliau šventorius aptvertas medine tvora.

Netrukus ir padidinta bažnyčia buvo permaža. Kiekvieną sekmadienį buvo laikomos, rodosi, 7 Mišios ir visą laiką bažnyčia perpildyta. Prie bažnyčios nuolat dirbo 4 kunigai. Gyvai reiškėsi religinės organizacijos ir kitokia religinė veikla.

Net pastačius Žaliakalnyje kitą (Šv. Antano — žr. atskirą aprašymą) bažnyčią, 1940 m. Prisikėlimo parapija dar turėjo apie 18.500 katalikų. Iškilo reikalas pastatyti naują bažnyčią, kas ir buvo vykdoma (Žr. toliau atskirą aprašymą).

Didelį darbą socialinės veiklos bei labdaros darbe šioje parapijoje yra atlikęs kun. Simonas Morkūnas (gim. 1902 m., kunigu pašvęstas 1933 m.). 1933 m. jis buvo paskirtas Prisikėlimo parapijos vikaru ir šiose pareigose išbuvo ligi 1944 m. gegužės mėn., kai buvo paskirtas Vilijampolės parapijos klebonu. Jis parapijoje suorganizavo Šv. Vincento Pauliečio draugijos skyrių ir buvo jo pirmininkas. Pradėjęs eiti vikaro pareigas, ypač veikė socialinės globos srityje. Rinkdamas aukas ir kitu būdu telkdamas reikalingas lėšas, jis 1933—1937 m. Kaune įkūrė senelių prieglaudą ir 3 vaikų darželius. 1937—1939 m. jo iniciatyva prie Prisikėlimo bažnyčios

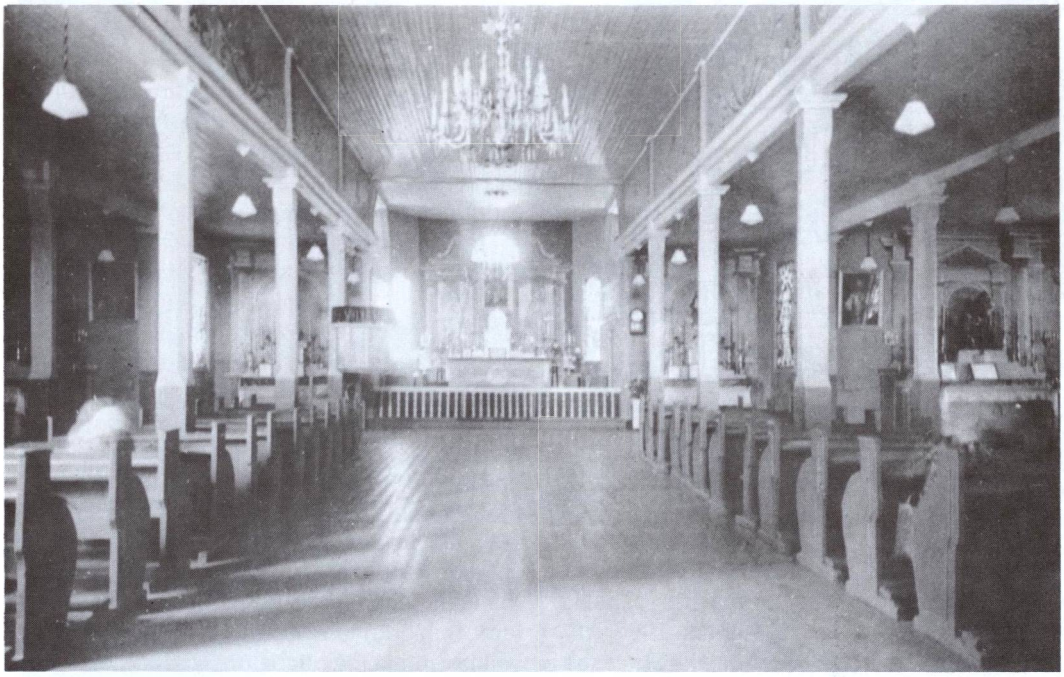

Prisikėlimo parapijos bažnyčios vidus 1980 metais

Mergaičių našlaičių prieglauda ir jos vadovai Žaliakalnyje, Žemaičių gt. Nr. 7.

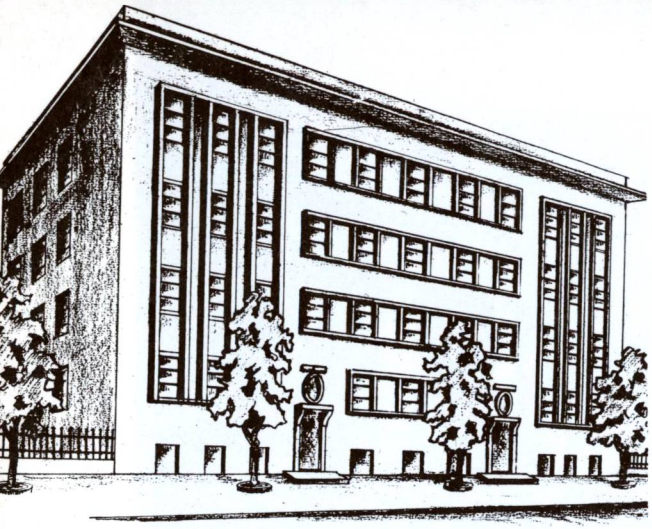

Šv. Vincento Pauliečio prieglaudos namų projektas, paruoštas ir įvykdytas kun. Simono Morkūno rūpesčiu

medinio pastato, Aukštaičių gatvėje, buvo pastatyta mūrinė 4 1/2 aukštų senelių prieglauda. Darbas buvo pradėtas 1937 m., kasoje turint tik 8.100 litų. Reikalingas lėšas kun. S. Morkūnas rinko dažniausiai asmeniškai, lankydamas parapiečius, bankus ir įvairias įstaigas. Taip pat prašydavo ir gaudavo beprocentinių paskolų. Didžiausią sumą be nuošimčių paskolino Bronė Paliūkienė. Centralinis Žydų bankas davė 10.000 litų įrengimui seneliams poilsio kambario. Beveik visi Kauno bankai davė po 2000 lt. Jų vardais buvo pavadinti senelių kambariai. Architektas Karolis Reisonas nemokamai padarė prieglaudos planus ir prižiūrėjo statybos darbus. Pati statyba buvo vykdoma ūkio būdu. Daug darbų nemokamai atliko savanoriai talkininkai, sutaupydami apie 100.000 lt. 1939 m. skolos buvo beveik išmokėtos. Iš viso statyba kaštavo daugiau kaip 500.000 lt.

Tas pats kun. Simonas Morkūnas suorganizavo „Brazilkos" vargšų šelpimą ir atliko daug kitų naudingų darbų. Būdamas Prisikėlimo parapijos vikaru, per 10 metų surinko ir vargšų šalpos reikalams išleido 2 milijonus litų.

Vokiškų nacių okupacijos metu daug padėjo Kauno žydams, juos slėpdamas. Keletą jų išgelbėjo nuo mirties. Karo metu jo iniciatyva buvo paleista iš kalėjimo keletas politinių kalinių. Jis pats asmeniškai gabeno į Kauno kalėjimą kaliniams maistą.

Kristaus Prisikėlimo parapija su senąja medine bažnytėle veikia ir po II psaulinio karo. Pokario metais ji buvo suremontuota, vietomis apmūryta, perdažyta ir pertvarkyta. 1981 m. jos klebonu buvo Kauno dekanas ir Kauno arkivyskupijos Bažnytinio tribunolo oficiolas kanauninkas Nikodemas Česna (gim. 1905 m., kunigu pašvęstas 1931 m.). Bažnyčią aptarnavo ir 2 vikarai: kun. Juozas Indriūnas ir kun. Albinas Graužinis.

Ir pokario metais ši bažnyčia yra gausiai lankoma, nepajėgia sutalpinti tikinčiųjų.

1940 m., sovietiniams rusams okupavus Lietuvą, minėta senelių ligonių prieglauda buvo paversta Kauno Tuberkuliozine ligonine. Jos vicedirektorium ir administracijos skyriaus viršininku buvo paliktas tas pats kun. Morkūnas, nes be jo pagalbos okupantai neįstengė įstaigos vesti. 1941 m. sukilimo metu šiose patalpose buvo įsikūręs lietuvių sukilėlių (partizanų) štabas. Vokiečiams valdant Lietuvą, pastatas paverstas Kauno infekcine ligonine. Ir jos reikalus toliau tvarkė kun. S. Morkūnas. Ir po II pasaulinio karo čia veikia infekcinė ligoninė, tačiau pastatas apleistas — 42 metų bėgyje sienos iš lauko pusės nebuvo tinkuotos.

Paminklinė Prisikėlimo bažnyčia

Jau 1922.II.29 vysk. Pr. Būčys „Laisvės" Nr. 24 iškėlė sumanymą, kad lietuvių tauta pastatytų Kaune gražią tautos įžadų bažnyčią Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui pažymėti. 1926.I.10, vysk. J. Skvirecko iniciatyva, Rotušės salėje buvo sušauktas visų visuomenės sluoksnių atstovų susirinkimas, kuriame dalyvavo daug žymių žmonių, iš viso apie 200. Buvo nutarta pastatyti Kaune Kristaus Prisikėlimo bažnyčią, kuri simbolizuotų Lietuvos atgimimą. Išrinktas bažnyčiai statyti komitetas, į kurį įėjo: kan. J. Tumas, gen. Vl. Nagevičius, inž. A. Jokimas, prof. A. Tumėnas, D. Blynas ir kun. P. Vaitiekūnas. 1927 m. vietoje išvykusio kun. Vaitiekūno, statybos komitetan išrinktas kun. Feliksas Kapočius, Prisikėlimo parapijos klebonas ir Kauno dekanas. Tais pačiais metais Respublikos prezidentas Antanas Smetona sutiko būti Statybos komiteto garbės pirmininku. Tarybos garbės pirmininku pakviestas vysk. J. Skvireckas.

Buvo paskelbtas konkursas bažnyčios projektui paruošti. Gauta 15 projektų, iš kurių 3 premijuoti. Vieno jų autoriui, inž. arch. Karoliui Reisonui, buvo pavesta sudaryti galutinį bažnyčios projektą.

Ark. Juozapas Skvireckas 1934 m. šventina paminklinės Prisikėlimo bažnyčios kertinį akmenį

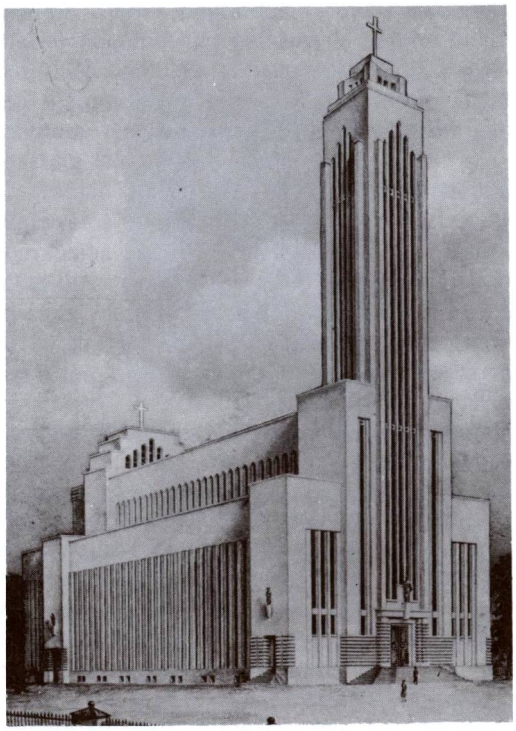

Prisikėlimo bažnyčios projektas, paruoštas inž. arch. Karolio Reisono

Kauno miesto savivaldybė padovanojo brangų, kelių šimtų tūkstančių litų vertės žemės sklypą, esantį Žemaičių ir Aušros gatvių kampe. Parėmė ar pažadėjo paremti Lietuvos vyriausybė, įvairios institucijos ir privatūs asmenys.

1934.VI.28, I-jo Lietuvos Eucharistinio kongreso metu, labai iškilmingomis apeigomis buvo pašventintas Prisikėlimo bažnyčios pastato kertinis akmuo, pargabentas iš Alyvų kalno, Jeruzalėje ir jau pilnai išmūryti bažnyčios pamatai. Šventinimo apeigas atliko Kauno arkivysk. J. Skvireckas, dalyvaujant Respublikos prezidentui Antanui Semtonai, vyriausybės nariams, vyskupams ir didžiulei žmonių miniai. Buvo sudaryti atitinkami dokumentai, kuriuos pasirašė valstybės prezidentas, arkivyskupas, aukšti pareigūnai.

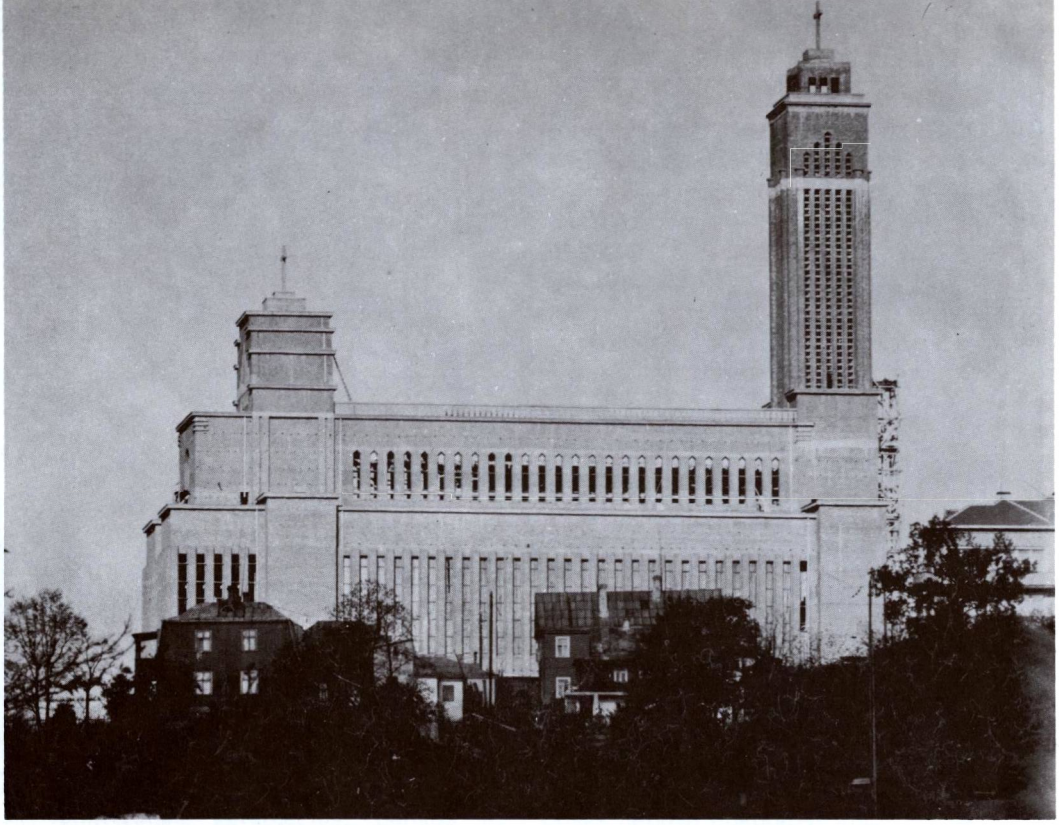

Pastatytos Prisikėlimo bažnyčios šoninis vaizdas (Vytauto Augustino nuotrauka)

Kan. Feliksas Kapočius, paminklinės Prisikėlimo bažnyčios sumanytojas ir projekto vykdytojas

Aukas renkant buvo platinami ženkleliai — „plytos"

Prisikėlimo bažnyčios statybos didžiausias rūpintojas ir jos siela buvo kan. Feliksas Kapočius. Lėšos buvo telkiamos ne tik Kaune ir visoje Lietuvoje, bet ir užsienyje, ypač Amerikos lietuvių tarpe. Buvo išleisti atvirukai ir specialūs ženkleliai-plytos su bažnyčios projekto atvaizdu. Ligi 1941 m. birželio vidurio, t.y. ligi sovietinių rusų okupacijos, buvo baigtos sienos, uždėtas stogas ir sumū-

rytas aukštas bokštas priekyje. Raudonų plytų nebaigtas pastatas buvo matomas iš visur. Nespėta įrengti vidaus. Turėjo būti didžiulė trijų navų bazilikinio tipo paminklinė bažnyčia su Šv. Kazimiero koplytėle ir Vasario 16-tos aktu bokšto viršūnėje. Visos sienos suskaidytos daugybe siaurų langų per visą aukštį. Virš zakristijos iškilo kiek žemesnis ir platesnis bokštas. Didžiojo altoriaus projektą padarė dail. Kazys Varnelis. Jis sukūrė ir didingą pagrindinio vitražo 15 x 30 m projektą. Kristaus Karaliaus figūra turėjo iškilti tarp modernių tiesių linijų kolonų, o žemiau įkomponuota Vilniaus katedros ir Gedimino kalno panorama. Už centrinės Kristaus statulos turėjo būti nutapytos ar sustatytos apie 20 žmonių figūros mūsų laikų drabužiais.

Pastatas yra 68 m ilgio, 24 m pločio (per zakristiją dar platesnis). Viduje bažnyčia yra trijų navų, su dviem eilėmis siaurų aukštų kolonų. Bokšto aukštis su kryžiumi viršuje 65 m. Jo viršūnėje turėjo būti įruošta Šv. Kazimiero koplytėlė, Vasario 16 aktas.

Statybą vykdę darbuotojai susidūrė ir su nemažais sunkumais. Kasant pamatams žemę išaiškėjo, kad statybos vieta labai vandeninga, kietos žemės prisikasti nebuvo galima. Tvirtas pagrindas — molis pasiektas tik su pagalba ilgų geležies ir betono polių, kurių po pamatais sukalta apie 1200. Pamatai vietomis siekia net 9 m gilumo. Užtat pamatai išėjo tvirti ir didingi. Jie drąsiai gali pastatą laikyti ilgus šimtmečius.

Tačiau karo meto aplinkybės sustabdė bažnyčios įruošimo baigiamuosius darbus. Ir vyriausias statybos vykdytojas kan. F. Kapočius buvo priverstas apleisti Lietuvą. Pokario metais okupacinė valdžia ne tik nebeleido užbaigti bažnyčios, bet konfiskavo visą pastatą, o taip pat žemę, ant kurios bažnyčia buvo pastatyta. Ji buvo paversta radijo fabriku. Aukštame bokšte nebėra kryžiaus, vietoj jo rusiškas įrašas — „Slava KPSS" (šlovė Sovietų s-gos komunistų partijai). Aukštutiniai langai užmūryti. Fabrike gaminami elektroninių ir radijo įrengimų dalys (detalės), skirtos Sovietų karinei mašinai, kad būtų galima pavergti laisvąsias tautas. Kauniečiai pašaipiai dabar šį pastatą vadina „Švento radijo bažnyčia" . . .

Niekas negali žinoti, kiek daug čia pagamintų radijo matavimo prietaisų yra sudedama į Sovietų raketas, kurios klaikiai žvelgia į

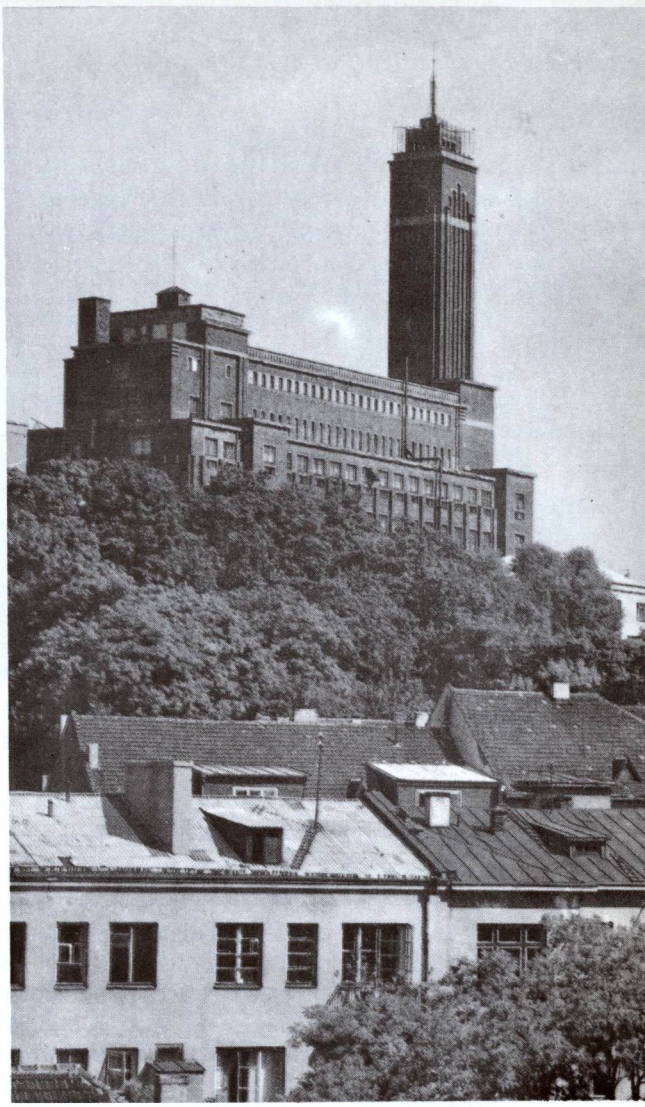

Okupantų nusavintos buv. Paminklinės Prisikėlimo bažnyčios vaizdas 1980 m., pagal sovietinės valdžios išleistą atvirutę. Bokšto viršūnėje — vietoje Kryžiaus — radijo antena

Europos, o gal ir į Amerikos miestus? . . O, kad mes būtumėm nujautę, kas atsitiks su statomos bažnyčios pastatu tada, Nepriklausomybės metais — 1934 — 1939 — 1940, kai pirkome jos „plytas", mokėdami po 50 centų ir lipinome į specialias knygutes, kad ją užpildžius, kad įsirašius savo vardą statytoju šios Tautos šventovės knygon!

Ypač darganotą dieną tas raudonų plytų bokštas niūriai žvelgia Nemuno link, ne palaimą, bet prapultį nešdamas. Sovietinėje vergijoje pasidaro baisūs net ir šventovių pastatai. Vis dėlto Lietuvos tikintieji turi vilčių, kad ir šiame niūriame bokšte vieną kartą suskambės Kristaus ir Tautos Prisikėlimo bei laisvės varpai.

„Saulės" rūmai Kaune, Savanorių prospekte

„Saulės" rūmai ir koplyčia

„Saulės" draugijos rūpesčiu Žaliakalnyje, Ukmergės plento (vėliau Savanorių prospektas) Nr. 32, priešais Italijos gatvę buvo pastatyti gražūs mūriniai rūmai, teikę didingą išvaizdą. Šiam reikalui aukos buvo telkiamos jau 1908 m. Daugiausia jų savo energinga propaganda ir ištverme surinko 1913 m. į Ameriką nuvykę Laižuvos klebonas kun. J. Tumas ir „Saulės" draugijos pirmininkas kun. Konstantinas Olšauskas (vėliau tragiškai baigęs savo gyvenimą). Jie, po 90 dienų kelionės (1913.VII.19—X.17) surinko 19.000 dolerių ir dar daug aukoms pažadų.

Iš Kauno miesto tarybos buvo nupirktas žemės sklypas. Buvo nugalėtos kliūtys statyti aukštesnį pastatą ir dar ant kalniuko — tai daryti nebuvę linkęs leisti Kauno tvirtovės komendantas, motyvuodamas, kad rūmai galį būti geru taikiniu vokiečių artilerijai. Bet lietuviams labai palankiam Kauno generalgubernatoriui Veriovkinui padedant, iš Petrapilio buvo gautas leidimas. Rūmai turėjo būti 3 aukštų, su pusrūsiu.

„Saulės" rūmų koplyčios altorius

Rūmų projektą paruošė rusas inž. Malinovskis, darbų priežiūrą vykdė inž. Konstantintas Šakenis ir inž. B. Sližys. Statyta pigesniu ūkio būdu, tačiau buvo išleista 155.000 rb. Teko pasiskolinti iš banko 35.000 rb. Statyba pradėta 1912 m. ir baigta 1913 m. rudenį, taigi prieš patį karą. Čia buvo pradėtos telkti lietuvių švietimo įstaigos, perkelti mokytojų kursai. Bet netrukus kursai turėjo keltis į Vilnių, iš čia į Voronežą.

Karui pasibaigus „Saulės" rūmai virto lietuvių švietimo centru. 1919 m. mokytojų kursai vėl grįžo į Lietuvą ir virto mišriąja, vėliau mokytojų seminarija. 1907—1925 m. kursams vadovavo ir mokytojų paruošė

pedagogas Juozas Vokietaitis. Iš pradžių mokytojų seminarija buvo mišri, vėliau virto mergaičių mokytojų seminarija.

1923.IX.1 „Saulės" rūmuose iš JAV-bių 1920 m. atvykusios Šv. Kazimiero seserys atidarė gerai vedamą mergaičių gimnaziją, bendrabutį. Įsteigta ir pavyzdinė pradžios mokykla.

Kai buvo daromi žygiai steigti Lietuvos Katalikų universitetą, jis turėjo savo darbą pradėti 1932.VIII.28 „Saulės" rūmuose. Tačiau, negavus tuometinės valdžios leidimo, čia veikė tik universiteto įstaiga, buvo telkiama mokslinė biblioteka, kuriai daug vertingų veikalų buvo testamentu užrašiusi kunigaikštienė M. Radvilienė ir kt.

„Saulės" rūmuose buvo įruošta ir R. katalikų koplyčia, skirta seselių kazimieriečių ir čia gyvenusių moksleivių reikalams. Ją aptarnavo mokyklų kapelionai. Pažymėtinas jos dailus altorius su keturiomis statulomis.

„Saulės" rūmuose buvo religinio meno kūrinių bei paminklų. Iš jų nedaug kas teišliko. Minimi: skulptoriaus Vinco Grybo 1925 m. darbo vyskupo M. Valančiaus ir S. Daukanto betoniniai bareljefai.

Pokario metais „Saulės" rūmuose buvo įkurdinta viena iš didesnių Kauno vidurinių mokyklų, pavadinta bolševikų „didvyrio" Juozo Aleksonio (1913—1944), žuvusio Vilijampolėje, vardu. Patys rūmai buvo gerokai padidinti, pristatant priestatą buv. Prisikėlimo bažnyčios link. Prie „Saulės" rūmų esantis Savanorių pr. pavadintas Raudonosios armijos prospektu. Pastatui duotas Nr. 46.

Šv. Antano parapijos bažnyčia

Nepriklausomybės metais, Kaunui tapus laikinąja sostine ir išsiplėtus šio miesto priemiesčiams, ypač Žaliakalniui, šiai miesto daliai nebeužteko vienos bažnyčios. Taigi 1936 m. balandžio—spalio mėn. buvo pastatyta nauja mūrinė Šv. Antano bažnyčia. Apie jos statybos darbų eigą 1982 m. pradžioje rašytame laiške iš Kauno šitaip rašoma: „Ši bažnyčia buvo pastatyta tik per vieną vasarą, tikinčiųjų lėšomis bei jų aukomis, o svarbiausia su didžiule Šv. Antano pagelba. Statybos darbus savo rankomis atliko parapiečiai, o žmonėms padėjo arkliai, nes anuo metu technikos priemonių kaip ir nebuvo". Architektūrinį projektą paruošė ~~arch~~ inž. Antanas Bistrickas; didžiausias iniciatorius — kun. Juozapas Želvys. Tuojau buvo nuo Prisikėlimo parapijos atskirta dalis parapijos ir įsteigta nauja parapija, kurios klebonu paskirta jau minėtas kun. J. Želvys (gim. 1899 m., kunigu pašvęstas 1925 m.).

Ši bažnyčia buvo sumūryta prie Zoologijos sodo. Jos didelis varpinės tipo bokštas pastatytas fasado priekyje. Pagrindinės bažnyčios durys veda pro bokšto bazę. Jos turi pusapskritę arką. Virš durų yra didelis stačiakampis langas vargonų chorui apšviesti. Varpų akustinės angos yra irgi arkinės, po tris kiekvienoje bokšto sienoje. Viduje yra trys navos; vidurinė aukštesnė už šonines.

Respublikos prezidentas Antanas Smetona šiai bažnyčiai padovanojo dailią Šv. Antano statulą. 1940 m. parapijai priklausė apie 6000 katalikų.

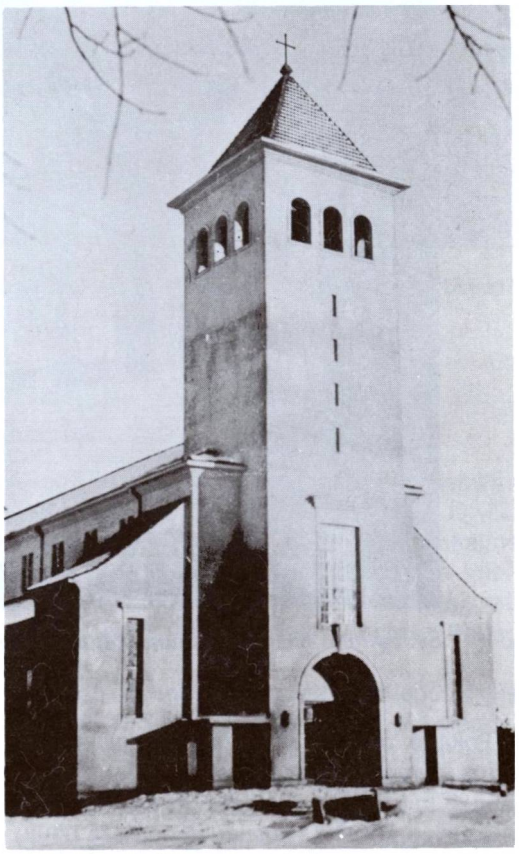

Šv. Antano bažnyčia Žaliakalnyje apie 1938 metus

Šv. Antano bažnyčia Kauno Žaliakalnyje 1982 metais

Pokario metais, šioje miesto dalyje pastačius nemaža daugiabučių namų ir įkūrus naujus mikrarajonus, kurių gyventojų skaičius siekia 100.000, susilaukė nemaža naujų katalikų, kurių nebejstengia sutalpinti. Bažnyčioje yra ir geri vargonai.

1981 m. šios parapijos klebonu buvo kun. Krizantas Juknevičius (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1942 m.). Tais pačiais metais prie bažnyčios gyveno ir jai talkino dar šie kunigai bei altaristai: bažnyčios steigėjas kun. Juozapas Želvys, Antanas Žalkauskas, Jurgis Kuzmickas, vikarai — Vacl. Aleksandravičius ir Jonas Kavaliauskas.

Seselių Širdiečių vedama vaikų prieglauda Kleboniškyje, kurioje buvo įruošta koplyčia — Šv. Aloyzo oratorija (okupantų panaikinta). 1981 m. nuotrauka

KLEBONIŠKIS

Šv. Aloyzo oratorija

Kleboniškis (sako ir Kleboniškiai) yra kaimas, išsistatęs kairiajame Neries krante, aukščiau Eigulių. Kaimą iš rytų, pietų ir vakarų juosia Kleboniškio miškas, gražus pušynas, kurio 286 ha įeina į Kauno miesto teritoriją, o kiti 915 ha priklauso Biruliškių girininkijai. Miškas kurortinis.

XIX a. viduryje Kleboniškis tebuvo nedidelis kaimelis. 1863 m. jame buvo 6 sodybos su 30 gyventojų. Vietovė pradėjo augti XX a. pradžioje. 1923 m. buvo jau 50 sodybų, 270 gyventojų.

Iš senų laikų Kleboniškio laukuose buvo labai gero vandens šaltiniai. 1925—1926 m. čia buvo iškasta 10 šulinių, pastatyti 2 siurbliai. Vėliau iškasta daugiau šulinių (rodosi, ligi 100). 1929 m. čia buvo pastatyta pirmoji Kauno vandentiekio stotis. Iš čia vanduo buvo teikiamas Kauno Žaliakalnio rezervuarui, kuris buvo įruoštas Petro Vileišio aikštėje. Vietovė priklausė Turžėnų valsčiui. 1959 m. Kleboniškis įjungtas į Kauno miestą.

Nepriklausomybės metais Kleboniškyje seserys širdietės įruošė vaikų prieglaudą. Apie 1932 m. pastatyti jai namai. Centrinėje pastato dalyje buvo įruošta Šv. Aloyzo koplyčia — vieša oratorija. Čia buvo laikomos pamaldos, kurias lankė kaimo bei apylinkės gyventojai, prieglaudos nariai. Priklausė Kauno Švč. Trejybės parapijai.

Pokario metais oratorija buvo uždaryta.

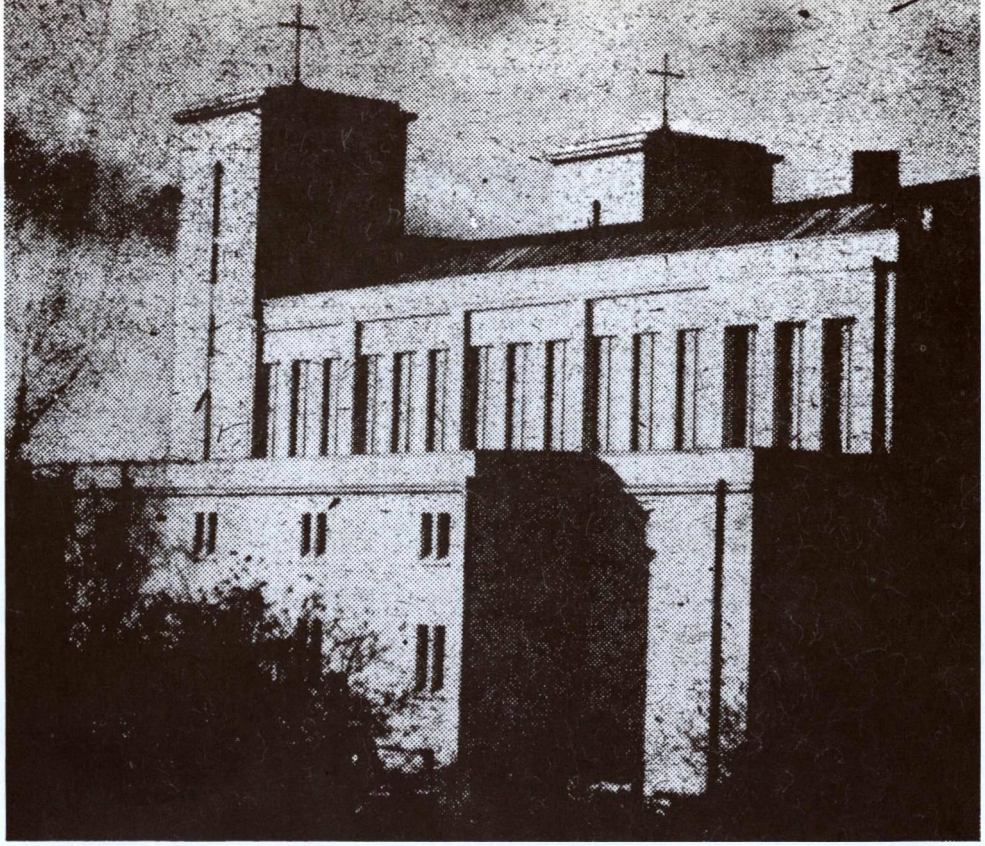

Šv. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia Šančiuose 1938 metais

ŠANČIAI

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Šančiai — Kauno priemiestis iki I pasaulinio karo — buvo atskiras miestelis, nesurištas su Kauno miestu. Šančiai išsistatę Nemuno kilpoje, tarp A. Panemunės ir Kauno geležinkelio stoties. Senovėje šioje vietoje buvę Pašilės ir Baibokų kaimai. 1812 m. prancūzai čia įruošę karinius įrengimus, kurie buvę vadinami „šancais". Pamažu buvo apgyvendintas Nemuno slėnis, ypač jo žemuma, vadinama Žemaisiais Šančiais. Aukščiau esanti smėlio lyguma buvo vadinama Aukštaisiais Šančiais. Šančiai pradėjo plėstis nuo XIX a. vidurio, o nepriklausomybės metais susijungė su Kaunu. Čia buvo įkurta ir daug pramonės įmonių. Carinės Rusijos laikais Šančiai buvo ir kareivinių miestas.

R. katalikų bažnyčia. XIX—XX a. sąvartoje katalikų bažnyčios Šančiuose nebuvo. Dalis gyventojų lankydavo Kauno bažnyčias, kiti eidavo į Šančių kapinių koplyčią, kur pamaldas laikydavo iš Kauno atvykęs kunigas. Čia nelotyniška pamaldų dalis buvo atliekama lenkų kalba, bet jau 1909 m. giedota pakaitomis — vieną sekmadienį lietuviškai, kitą lenkiškai.

1919 m. vienas buv. karinis sandėlis perdirbtas į Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią. Šančių parapija greitai augo, ir bažnyčia pasidarė permaža. Taigi 1938 m. energingas klebonas kun. Mamertas Lumbė su parapiječiais pastatė naują mūrinę bažnyčią, kuri tais metais buvo pašventinta

Architektūra. Švč. Jėzaus Širdies parapinė bažnyčia nuo 1919 metų buvo įrengta perdirbtame kariškame sandėlyje, o nuo 1938 metų naujoje mūrinėje bažnyčioje. Jos pirmykštis projektas, sukurtas arch. Algirdo Šalkauskio, buvo labai įdomus, tam laikui modernus, bet perbrangus. Fasadinė siena turėjo būti iškelta virš trijų navų stogo, o greta bažnyčios turėjo stovėti dar aukštesnė varpinė, lyg kampanila. Bažnyčios portalą turėjo

Kun. Mamertas Lumbė, Šančių parapijos klebonas ir bažnyčios statytojas

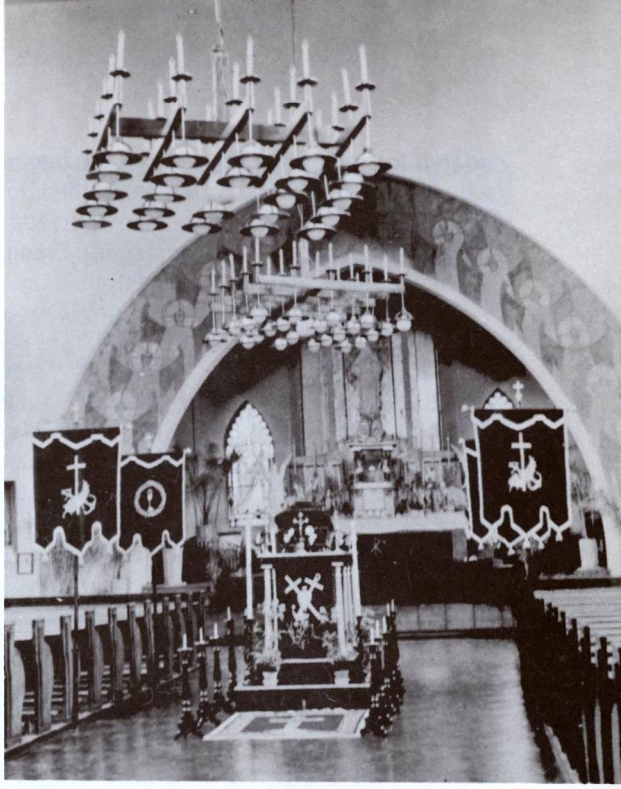

Šančių bažnyčios vidus. (St. Žilevičiaus 1978 m. nuotrauka)

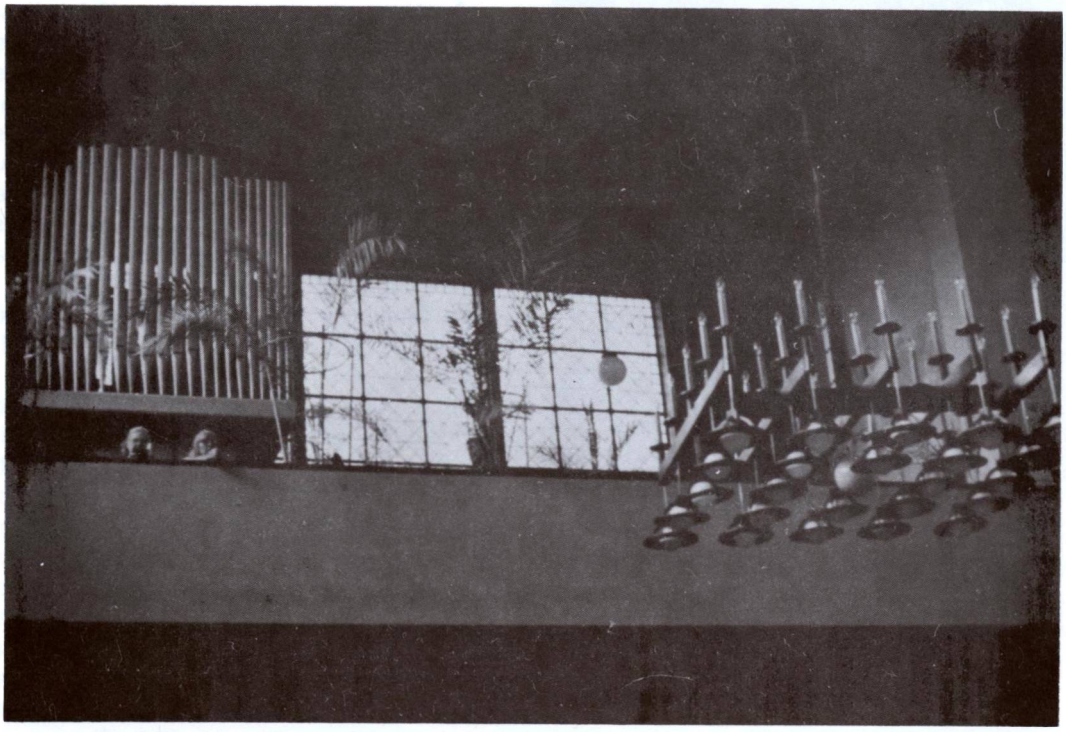

Šančių bažnyčios vargonai. (St. Žilevičiaus 1978 m. nuotrauka)

sudaryti trys plačios arkinės durys. Pastatytoji bažnyčia yra suprastintos formos, be atskiros varpinės. Ant fasadinės sienos uždėti du žemi platūs bokštai sudaro slegiantį įspūdį. Sienos suskaidytos stačiakampiais piliastrais.

Šančių parapija priklauso Kauno dekanatui. 1940 m. ji turėjo apie 15.000 parapijiečių.

1981 m. Šančių parapijos klebonu buvo kun. Alfonsas Lapė (gim. 1908 m., kunigu pašvęstas 1933 m.). Prie bažnyčios dar buvo vikaras kun. Vladas Luzgauskas ir altaristas kun. Aleksandras Ramanauskas.

Šančių Įgulos bažnyčia. (Dabar nugriauta)

Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčia

Šančiuose, kur carinės Rusijos laikais buvo nemažas kareivinių rajonas, XIX a. buvo pastatyta mūrinė stačiatikių cerkvė, naudojama jų karių reikalams. Nepriklausomybės metais ji liko nenaudojama. Pastatas perduotas katalikams, kurie jį suremontavo ir pavertė Lietuvos kariuomenės Šančių įgulos karių bažnyčia. Ją aptarnaudavo kariniai kapelionai.

Statyta pagal stačiatikių tradiciją su bizantiškomis žymėmis. Centre iškeltas piramidiškas kupolas, o šonuose panašūs mažesni. Fasadai dviejų aukštų, su daugybe smailiaarkių langų. Centrinės durys suskliaustos pusapskrite arka.

1941 m., likvidavus Lietuvos kariuomenę, ši bažnyčia paversta Šančių parapijos filijine bažnyčia ir buvo vietos gyventojų gausiai lankoma.

Okupantai bažnyčios pastatą apie 1950 m. nusavino, jį nugriovė ir bažnyčios vietoje įruošė gėlyną.

Aušros Vartų bažnyčia A. Šančiuose

Šančių priemiesčio dalis, išsistačiusi aukštutinėje Nemuno terasoje, į šiaurės rytus nuo pačių Šančių, vadinama Aukštaisiais Šančiais. Seniau ši vieta buvo beveik tuščia, bet nepriklausomybės ir pokario metais užstatyta daugiausia gyvenamais namais. A. Šančiuose, Nemuno kranto iškyšulyje, prie kapinių, yra piliakalnis, iš vakarų pusės apsaugotas pylimu ir grioviu, kurie dabar yra gerokai apnaikinti.

A. Šančiuose nepriklausomybės gyvenimo pabaigoje buvo įruošta Aušros Vartų bažnyčia.

Ši medinė bažnyčia buvo didelio namo pavidalo, su aukštu dvišlaičiu stogu. Priekinėje sienoje virš durų šviečia trys aukšti langai, apsaugoti plačios stogo užlaidos. Šoninėse sienose yra po penkis stačiakampius langus, tad bažnyčia gerai apšviesta. Sienos apmuštos statmenomis lentelėmis. Ant kraigo galo uždėtas mažas bokštelis su kryžiumi. Greta bažnyčios, dešinėje, stovėjo medinė varpinė su atviru paviljonu viršuje. Jos langai siauri, per visą aukštį. Abu pastatai priminė tradicines Lietuvos bažnyčias ir varpines.

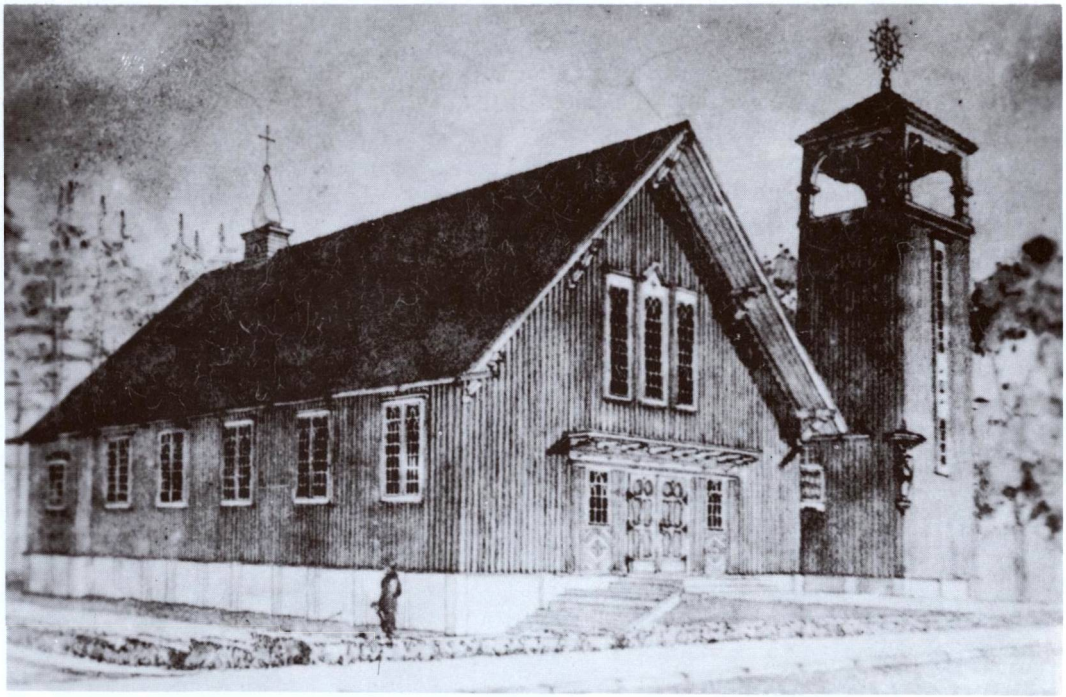

Aukštųjų Šančių bažnyčia ir varpinė. (Dabar nugriautos)

Buvusios Aukštųjų Šančių bažnyčios liekanos 1981 metais

Pokario metais ji buvo okupacinės valdžios uždaryta, perdirbta į baraką, apgyvendinta rusų šeimomis. Vėliau čia įruoštas kultūros klubas, druskos sandėlis, maisto prekybos taros sandėlis. Dar vėliau bažnyčios pastatas buvo visiškai nugriautas.

A. Šančių kapinėse yra palaidoti lakūnai Steponas Darius ir Stasys Girėnas, perskridę Altaną jie žuvo 1933.VII.17. 1969 m. ant jų kapo pastatytas paminklas, sukurtas skulptorių V. Mačiuikos, arch. A. ir V. Nasvyčių.

Žuvusiems Lietuvos kariams paminklas Šančių kapinėse

Dariaus ir Girėno antakapinis paminklas Aukštųjų Šančių karių kapinėse. Projektas Vytauto Mačiuikos (jo diplominis darbas)

Dariaus ir Girėno paminklo detalė. (S. Lukošiaus 1968 m. nuotraukos)

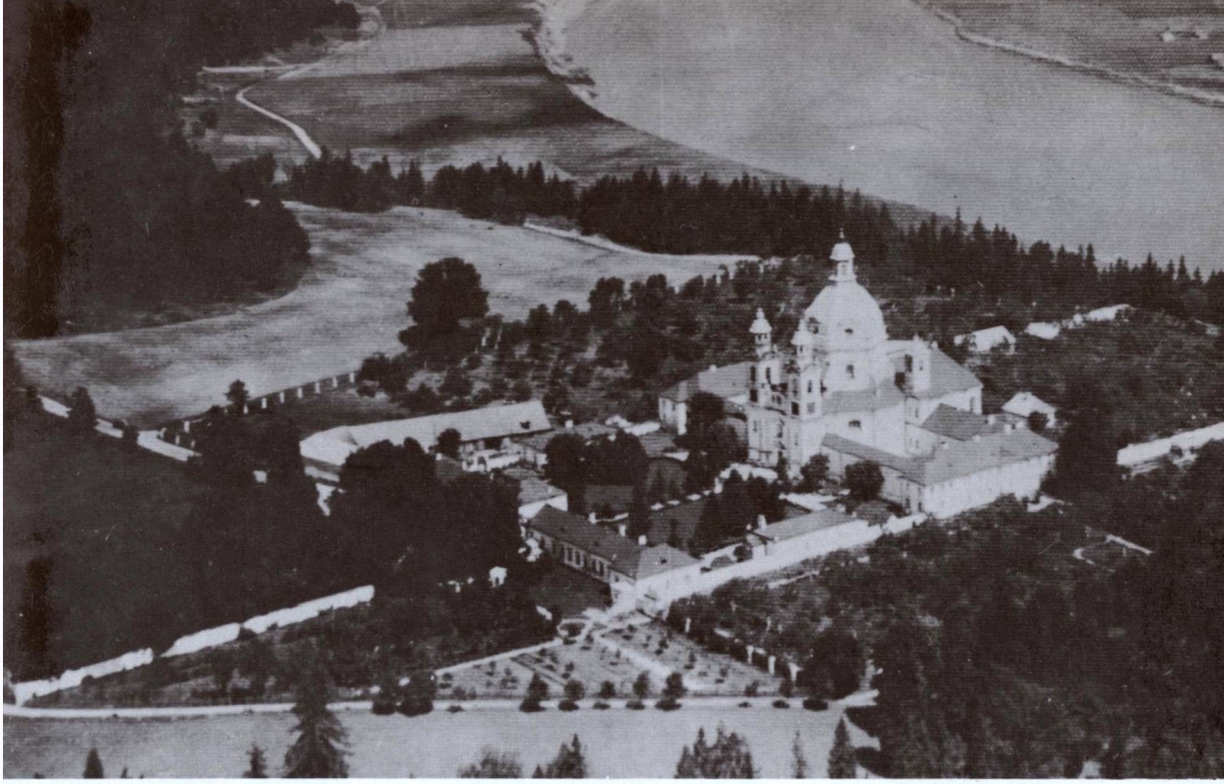

Bendras Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno vaizdas. (Vytauto Augustino 1938 metų nuotrauka)

PAŽAISLIS

Švč. M. Marijos Aplankymo buv. vienuolyno bažnyčia

Pažaislis įkurtas Nemuno vingio kilpoje, dešiniajame upės krante, priešais kurį į Nemuną įtekėjo nedidelis (tik 6,4 km ilgio) Žaisos upelis, davęs vietovei vardą — senovėje jis vadinosi Pažaisčiu. Pokario metais, įruošus Nemune hidroelektrinę užtvanką, Pažaislis atsidūrė trikampiame pusiasalyje, „Kauno jūros" šiaurės vakarų pakrantėje ir tapo Kauno miesto dalimi.

Pažaislio ir jo bažnyčios bei vienuolyno istorija labai ilga, sudėtinga ir todėl negali tilpti į šios knygos rėmus. Paminėsime tik keletą būdingesnių istorinių bruožų.*

Pažaislio dvaras minimas XVII a. Dvarą nupirkęs Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos kancleris K. Pacas 1664 m. pradėjo statyti kamendulių (benediktiečių šakos) vienuolyną ir bažnyčią, kur jis ir jo įpėdiniai sukaupė daug meno vertybių. 1812 m. vienuolyną su bažnyčia smarkiai apiplėšė prancūzai. 1832 m. vienuolynas uždarytas ir perduotas stačiatikių vienuoliams. 1915 m. pasitraukdami rusai vėl labai smarkiai apiplėšė vienuolyną, išvežė daugybę jo vertybių. Kas dar liko, plėšė ir pas save gabeno vokiečiai. I pasaulinio karo metu vienuolyne įrengta vokiečių karo ligoninė.

1920 m. Lietuvos vyriausybė vienuolyną su bažnyčia ir priklausančia žeme perdavė iš Čikagos atvykusioms lietuvėms seselėms kazimierietėms, kurios aptvarkė pastatus, apsaugojo juos nuo tolimesnio griuvimo bei gedimo.

Bažnyčia padengta jau ketvirtu iš eilės cinkuotu stogu, iš Rusijos atgauti 4 vienuolyno varpai, pravesta vietinė kanalizacija bei

* Paminėsime ir keletą lengviau prieinamų apie Pažaislį šaltinių: P. Reklaitis, „Pažaislis", LE XXII, 217—221 psl., H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas, „Pažaislis", Vilnius, 1960; H. Kairiūkštytė-Jacinienė, „Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen", Tauta ir žodis, VI t., Kaunas, 1930; Br. Kviklys, ML II t., 305—310 psl.; J. Vaišnora, „Marijos garbinimas Lietuvoje", Roma, 1958.

Pažaislio bažnyčia 1940 metais

Pažaislio bažnyčia ir vienuolyno pastatai. (Vytauto Augustino 1940 metų nuotrauka)

vandentiekis. Po ilgų pastangų 1928 m. buvo iš Rusijos atgautas stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas; 1930 m. jis buvo nevykusiai restauruotas. Su didelėmis iškilmėmis jis buvo įtaisytas bažnyčios altoriuje. Padavimas sako, kad šį paveikslą 1661 m. popiežius Aleksandras VI padovanojo vienuolyno ir bažnyčios steigėjui Kristupui Z. Pacui kaip savo palaiminimo ženklą.

Nepriklausomybės metais Pažaislis tapo Kauno ir visos Lietuvos jaunimo mėgstama vieta.

Po II pasaulinio karo okupantai vienuolyną su bažnyčia ir kitais turtais nusavino. Seselės kazimierietės, įdėjusios daug vargo, triūso ir lėšų, buvo išvarytos. Stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas buvo katalikų perkeltas į Kauno arkibaziliką, bet 1978 m. išvogtas. Patys katalikai vagį surado, paveikslas taip pat buvo pas jį rastas, bet jį perėmė valdžios įstaigos tariamai „restauravimui" ir delsė grąžinti į baziliką.

1946 m. Pažaislis prijungtas prie Kauno, kaip miesto dalis. 1951 m. vienuolyno pastatuose įkurdinta respublikinė psichoneurologinė ligoninė, veikusi čia ligi 1964 m. 1964—1966 m. įkurdinta turistinė bazė. Per visą šį laikotarpį ir vėliau pastatai ir sukauptos vertybės buvo naikinami.

1966 m. Pažaislio architektūriniai paminklai (ansamblis) buvo perduotas Čiurlionio dailės muziejui. Tik 1967 m. pradėti restauravimo darbai. Kad Kauno marių vandenys negriautų kranto ir nepakenktų pastatams, į rytus nuo ansamblio buvo išmūryta betoninė krantinė. Tolimesni restauracijos darbai buvo vykdomi pagal architektės S. Čerškutės projektą. Reikia pripažinti, kad jie buvo labai sudėtingi; ir meniniai paminklai bei paveikslai buvo stropiai atkuriami. Rašant šią knygą, jie dar nebuvo baigti. Buvęs vienuolynas ir bažnyčia virsta muziejumi.

Pažaislio bažnyčios bokštai

Vienuolyno vartai

Bažnyčios ir vienuolyno architektūrinis ansamblis

Bažnyčios (toliau bž) ir kamaldulių vienuolyno (toliau vien.) barokinis ansamblis* yra tokia Lietuvos ir šiaurės-rytų Europos įžymybė, kad susilaukė gausios literatūros. Dabar laikomas „sąjunginės" reikšmės architektūros paminklu ir pradėtas restauruoti sovietinės Lietuvos valdžios lėšomis. Šiam mūsų aprašui daugiausia pasinaudota meno istorikės dr. H. Kairiūkštytės-Jacinienės disertacinės monografijos santrauka, išleista Vilniuje 1960 m., ir patikslinta pagal dr. P. Reklaičio straipsnį Liet. Enciklopedijoje (XXII t.).

Lietuvos didžiojo kanclerio Kristupo Zigmanto Paco (1621—1684) pastangomis 1664.XI.3 buvo įsteigtas kamaldulių vien. Pažaislio pušyne palei Nemuno vingį. Vien. pastatų ir bž. statyba ir apdaila užtruko apie 60 metų. Kertinis bž. akmuo padėtas 1667.XI.20, sienų mūrijimas baigtas 1674 m., fasadas 1681 m., stogai uždengti prieš 1694 m. Bž. buvo pašventinta 1712 m., bet jos vidaus apdaila užsitęsė iki po 1726 m. Stinga tikslių žinių apie ansamblio architektus, dailininkus ir meistrus. Iš archyvinių nuotrupų Lietuvoje, Italijoje ir kitur dr. Jacynienė nustatė eilę pavardžių. Pirmasis architektas buvo Venecijos kamaldulių vienuolis L. Fredo. Jam galėjo talkinti arch. J. Zaora tarp 1672—1674 m. Akmeninę apdailą dirbo vilnietis akmenkalys M. Wohlscheidas, miręs Pažaislyje 1676 m. Vėliau sekė architektai P. Perti-Peretti (miręs po 1726 m.), K. Putini (miręs 1682 m.) ir jo brolis P. Putini, anksčiau suprojektavęs Vygrių kamaldulių vien. bž.

Fundatorius K. Z. Pacas išleidęs statybai apie 2 mil. auksinų (kitų duomenimis 8 statines aukso), ir pridėjęs turtų dvarais vien. išlaikyti. Visokių spalvų marmuras buvo iškaltas Krokuvos laužyklose ir atplukdytas Vysla, Baltijos jūra ir Nemunu. Marmuro paruošimas, transportavimas ir apdailos sudėjimas užtruko apie 20 metų. K. Z. Pacui mirus, Pažaislio statyba ir puošimu rūpinosi Kaz. Myk. Pacas. 1755 m. žaibo sukeltas

* Šis aprašymas, kaip ir kiti šios knygos architektūriniai tekstai, yra parašytas dr. Jurgio Gimbuto.

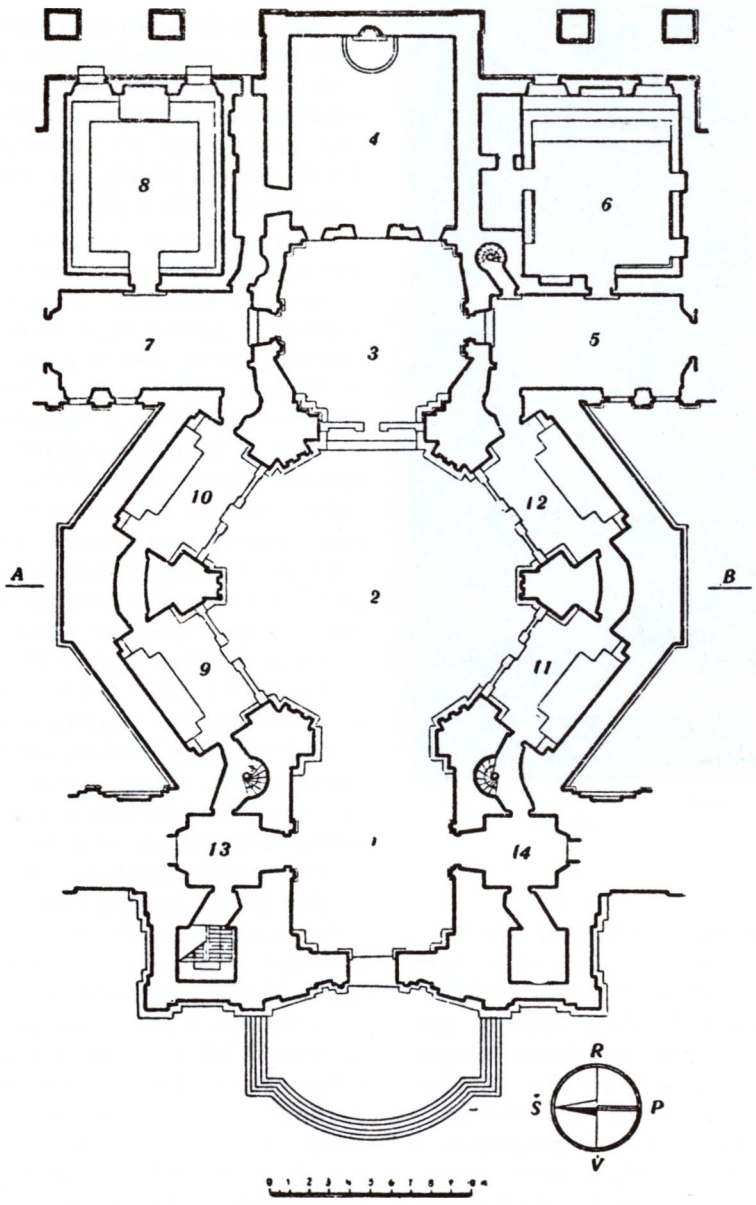

1. PRIEANGIS
2. CENTRINIS RUIMAS
3. PRESBITERIJA
4. VIENUOLIŲ CHORAS
5. KORIDORIUS PRIE ZAKRISTIJOS
6. ZAKRISTIJA
7. KAPITULOS SALĖS KORIDORIUS IR ĮĖJIMAS Į VIENUOLYNO RŪSĮ
8. KAPITULOS SALĖ
9. KRISTUPO KOPLYČIA
10. ROMUALDO KOPLYČIA
11. BRUNONO-BONIFACIJAUS KOPLYČIA
12. MARIJOS MAGDALENOS KOPLYČIA
13. KORIDORIUS Į BOKŠTĄ IR GALERIJĄ
14. KORIDORIUS Į PACŲ RŪSĮ IR GALERIJĄ

PAŽAISLIO BAŽNYČIOS PLANAS
(Iš H. Kairiūkštytės ir J. Baršausko knygos „Pažaislis, 1980 m.)

Pažaislio bažnyčios didžiosios durys

gaisras gerokai apgadino bž. stogą, tai 1773 m. bokštai, o 1791 m. visas stogas buvo padengti geros rūšies vario skarda, importuota iš Karaliaučiaus. 1792 m. remonto darbams vadovavo ir galinės sienos arkadas pristatė arch. P. Rossi iš Vilniaus. 1812 m. Napoleono armijos likučiai apiplėšė bž. ir vien., 1832 m. Rusijos valdžia atėmė vien. iš kamaldulių ir atidavė pravoslavams vienuoliams. Pritaikant bž. cerkvei, ji buvo apniokota: nugriauti septyni ąžuolinių drožinių altoriai, užteptos kai kurios freskos, pašalinta dalis kupolo stiuko lipdinių, išvežta paveikslų, nuimtos išorinės statulos, užmūrytos kiemų arkados, nuplėšta stogo varinė danga, paliekant ją tik ant bokštų ir ant didžiojo kupolo. Gražūs vien. pastatų čerpių stogai buvo pakeisti paprasta geležine skarda. Šį barbarišką bž. ir vien. sužalojimą MLTE dialektiškai paaiškina, kaip „pritaikymą pravoslavų kulto reikalavimams (II t., p. 803). 1861 m. pradėta griauti eremitoriumo nameliai". 1915 m. pravoslavai vienuoliai pasitraukė iš Pažaislio, išsiveždami archyvą, varpus ir vertingą inventorių. Šio Lietuvos architektūrinio perlo niokojimą pribaigė Vokietijos okupacinė kariuomenė, 1917—1918 m. nuplėšusi kupolo ir bokštų varinę skardą, jos vieton užklojusi pigų tolį. Išsivežė ir paskutinį varpą.

Nepriklausomos Lietuvos Archeologinė komisija jau 1919 m. ėmė rūpintis apiplėšto ir apleisto ansamblio remontu. Tuoj pat kupolas ir bokštai buvo padengti paprasta skarda. 1920 m. vien. buvo atiduotas gyventi iš Čikagos atvykusiomis šv. Kazimiero kongregacijos vienuolėms lietuvėms. Po taikos sutarties su Lietuva, Sovietų Sąjunga grąžino keturius varpus. 1925—1926 m. buvo įvesta vietinė kanalizacija ir vandentiekis. 1930 m. buvo atliktas visų pastatų remontas. Nuo 1966 m. Pažaislio architektūrinis ansamblis perimtas Kauno Čiurlionio dailės muziejaus. Restauracijos projektą parengė arch. St. Čerškutė ir darbai pradėti 1967 m., virš 20 metų po karo. 1974—1975 m. buvo atliktas vien. forestariumo (svečių namo) ir vartų sieninės tapybos konservavimas ir dalinis restauravimas. Darbai tęsiami, vadovaujant vyr. arch. D. Zareckienei ir A. Jakučiūnui. Bažnyčia tebelaukia restauracijos.

Pažaislis stovi ant iš tolo matomos kalvos, gražios gamtos apsuptas. Nemuno tvenkinys dabar supa ansamblį iš trijų pusių, kaip pusiasalį. Iš anksčiau buvusio 450 ha šilo beliko 151 ha. Iki 1959 m. pagrindinis kelias į Pažaislio vien. ėjo iš vakarų pro topolių alėją ligi triumfo arkos pavidalo vartų. Kitas ūkinis kelias suko iš šiaurės už bažnyčios. Dabar pagrindinio kelio dalį užtvėrė hidroelektrinės stoties trobesiai. Visas ansamblis turi retai kur užtinkamą visiškai simetrišką planą pagal išilginę vakarų rytų ašį. Už centrinių vartų vakariniame gale atsiveria įspūdingoji Paco liepų alėja, apsupta aukštokų mūro sienų su nišomis. Iš alėjos patenkama pro pravažiuojamą svečių rūmų arką, vad. šv. Vartus, į ketvirtainio plano kiemą, 63 x 98 m ploto. Rytiniame jo krašte iškyla bž. fasadas su bokštais, o šonuose yra mūriniai vien. trobesiai. Prie bž. rytinio galo buvo prijungtos šviesios itališkos galerijos, dengtos kryžminiais skliautais. XIX a. jas užmūrijus, pasidarė koridoriai į gyvenamuosius vien. pastatus. Už bž. yra didelis sodas su aukštomis mūro

sienomis. Kadaise čia stovėjo 13 mūrinių namelių atsiskyrėliams vienuoliams. Dabar tik trys eremai belikę. Rytiniame sodo — eremitoriumo pakraštyje stovi aukštas bokštas prie pat Nemuno. Simetrinis pastatų grupavimas, iškeliantis centre dominuojančią bažnyčią, Europoje prasidėjo renesanso epochoje ir plačiau taikoma baroko architektūroje.

Bažnyčios fasadas, 21 m pločio, yra padalintas vertikališkai į du bokštus, 32 m aukščio, ir įgaubtą centrinę dalį su aukštu sudėtiniu portalu. Horizontališkai fasadas suskaidytas į tris nevienodo aukščio tarpsnius. Jie vieningai apjungti su bž. pastatu lygiu profiliuotu karnizu. Įgaubtas bž. fasadas yra pirmas toks šiaurės Europoje pagal Romos architekto Fr. Borromini (1599—1667) tais laikais modernią idėją. Centrinis portalas su puskolonėmis šonuose turi didelį dekoratyviškai aprėmintą langą viršuje. Virš durų dar yra kartušas su kamaldulių ordino ženklu, o aukščiau marmurinė lenta su lotynišku įrašu apie bž. pašventinimą. Fasado atiką puošia du retos formos langeliai ir Pacų heraldinis skydas su karūna. Herbas buvo uždengtas XIX a. vidury su rusiška ikona. Atikas ir jo baliustrada lygiuojasi su bokštų karnizais.

Fasadas neturi frontono, kad neužstotų kupolo, ir tai nėra būdinga Lietuvai. Arch. Vl. Zubovo duomenimis, Pažaislio fasadas pagal Romos bž. S. Trinita dei Monti pavyzdį (1595 m., arch. D. Fontana). Tačiau fasado bokštai savo lieknumu ir siluetu yra artimi tradiciniams Lietuvos vėlyvojo baroko bokštams.

Bokštų kampai išryškinti sudėtiniais jonėnų orderio piliastrais. Juos apjungia antablementas su vaisių girliandų reljefais. Bokštų langai yra arkiniai ir stačiakampiai. Virš bokštus vainikuojančių trikampių frontonų iškyla laibesni aštuonkampiai antstatai su akustinėmis angomis varpams. Bokštai uždengti daugialypiais šalmais su kryžiais. Už centrinės fasado dalies matomas didysis kupolas su savo antstatu — žibintu, atkartojančiu bokštų viršūnes.

Kupolo siluetas švelniai pereina apačion į būgną voliutomis, kurios konstruktyviškai atlieką kontraforsų paskirtį.

Kupolo viršūnė iškelta aukščiau už fasado bokštus. Kitos bž. sienos yra kukliai apipavidalintos, baltai tinkuotos, suderintos su kitais pastatais. Apie 1665 m. du prūsų meistrai iš

Pažaislio bažnyčios vidus, didysis altorius

Karaliaučiaus atgabeno geležinį laikrodį bž. bokštui su sudėtingu mechanizmu. Du varpus tam laikrodžiui atliejo J. Delamarsas iš Vilniaus 1676 m. Pietinėje bž. sienoje yra XVII a. įrengtas saulės laikrodis su lotynišku įrašu: „Saulei leidžiantis, atmink ta proga save". Bž. galinis rytų fasadas dabar yra dviejų aukštų arkada ant masyvių stulpų. Toji arkada buvo pastatyta 1792 m. vienuolių choro sienoms sustiprinti po ankstesnio gaisro. Galinio fasado trikampis frontonas ir pati arkada be reljefų yra griežto klasicizmo stiliaus, nesuderinta su puošniuoju baroku.

Bažnyčios interjeras atitinka S. Maria della Salute Venecijoje interjerą, statytą apie 25 metus anksčiau. Tik Italijoje šešiakampis planas buvo taikomas šalutinėms koplyčioms, o Pažaislyje jis pirmą kartą panaudotas pagrindinei erdvei. Jos šeši juodo marmuro pilonai yra sujungti pusapskritėmis arkomis. Prie tų pilonų yra prigludusios šešios rausvo marmuro kolonos su korintiškais kapiteliais. Virš jų uždėtas puošnus laužytas antablementas ir aukštas šešiašonis būgnas, iškeliąs

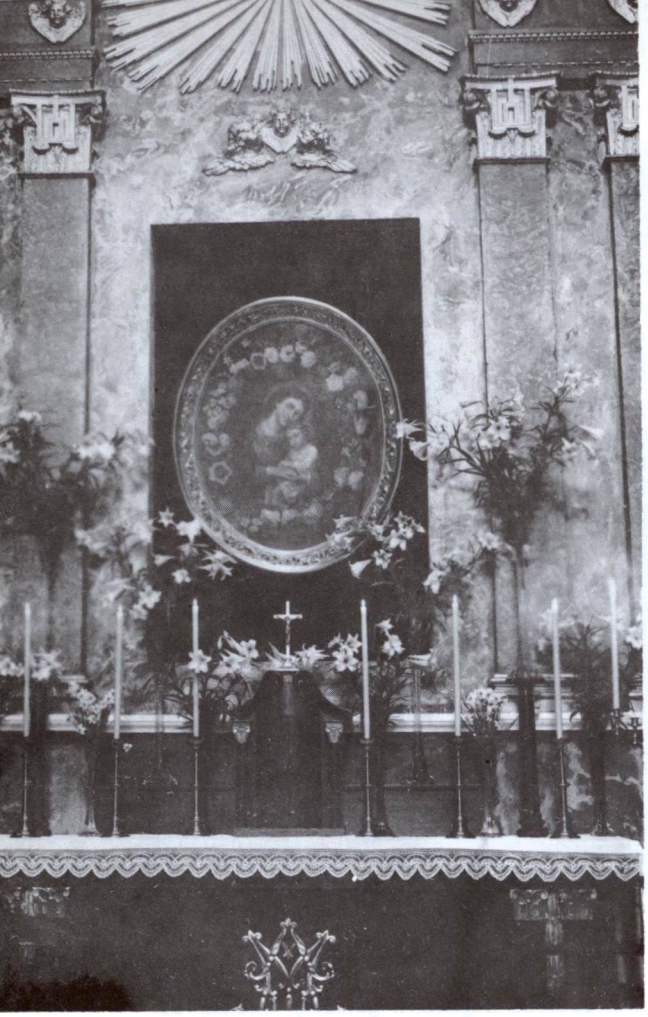

Pažaislio bažnyčios altorius su stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu.

Pažaislio stebuklingasis Švč. Marijos paveikslas

didįjį kupolą ligi 49 m nuo grindų. Kupolas apšviestas elipsinių langų ir viršutinio žibinto — paviljonėlio. Žibintą užbaigia kryžius, stovįs ant heraldiškų penkių kalvelių. Tai yra Perudžijos kamaldulų kongregacijos ženklas. Mat, fundatorius Pacas yra pagyvenęs Perudžijoje, jaunas būdamas. Centrinis bažnyčios interjeras, apie 14 m skersmens, atsiveria šonuose į keturias koplyčias, dedikuotas šv. Kristupui, Romualdui, Brunonui-Bonifacijui ir M. Magdalenai. Pagal Vl. Zubovą, funkciniu požiūriu bž. yra mauzoliejus, pastatytas toli nuo gyvenamų vietų, tad ir plotas maldininkams yra nedidelis. Bž. prieangis turi paskliautėje įrengtus balkonus ir praėjimus su laiptais į bokštus ir į Pacų laidojimo rūsį. Ir presbiterijos šonuose yra balkonai, iš kurių fundatorių šeimos klausydavosi mišių. Už didžiojo altoriaus marmuru išklota siena atitveria vienuolių choro erdvią patalpą. Dešinėje pusėje yra zakristija, o kairėje kapitulos salė. Virš zakristijos buvo biblioteka.

Bž. sienos, skliautai ir vien. pastatai sumūryti iš degtų plytų. Apdaila labai turtinga: marmuro, smiltainių akmenų, ąžuolo, gipso lipdinių ir tapybos. Paskliautės papuoštos baltais gipso lipdiniais ant melsvo dugno, ir freskomis, kaip ir dalis sienų. Vieton originalaus barokinio didžiojo altoriaus 1840 m. jo vieton įtaisytas pravoslaviškas ikonostatas. Pirmosios koplyčios iš kairės ir dešinės dabar neturi jokių altorių. Kitose koplyčiose tebėra altoriai, pastatyti vilniečio skulptoriaus K. Jelskio 1840 m. Jie pigesni, iš dirbtinio marmuro, nesiderina su rimta monumentališka aplinka. Didžiojo kupolo sferinį paviršių

Bažnyčios vidaus gipsatūrų detalė

uždengia didžiulė freska, vaizduojanti Marijos karūnavimą. Rusams pašalinus choro paauksuotus ąžuolinius drožinius ir 20 vietų suolus, plikos sienos buvo nudažytos imituojant rausvą marmurą.

Bž. sodrūs gipso lipdiniai vaizduoja dekoratyviškus augalus, sraiges, karūnas, angeliukus, kaukes, ragus, vaisių girliandas. Viskas išmodeliuota Lombardijos glaistytojų ar iš jų prasimokiusių vietinių meistrų rankomis. Freskų įrėminimuose pasikartoja Paco herbas — dviguba stilizuota lelija. Pažaislio bž. lipdiniai neturi panašumo su vėlesne šv. Petro ir Povilo bž. Vilniuje, irgi Pacų funduota. Greta tų vilniškių, Pažaislio lipdiniai (vad. stiukai) yra gražiausi visoje Lietuvoje. Iki 1676 m. apdailos darbams vadovavo, tur būt, G. Merli. Sienų ir skliautų tapyba yra *al fresco* technikos, tai yra, vandeniniais dažais ant drėgno tinko. Išvedama, kad iki 1694 m. tapytojams vadovavęs ir pats dirbęs dailininkas pavarde Delbene. Jo vardas dar vis nežinomas. Tasai Delbene tapė Vilniaus katedros šv. Kazimiero koplyčios dvi dideles freskas. Pažaislio freskų figūros yra natūralaus dydžio. Jaučiama Venecijos XVI a. tapytojų Ticiano, Tintoreto ir kitų įtaka. Kitą freskų grupę tapė M. A. Palloni (Marijos gyvenimas dešinėje choro sienoje ir paskliautėje). Dr. Jacinienė suklasifikavo Pažaislio freskas į šešias grupes pagal jų autorius, siužetus ir koloritus. Ji daugiausiai vertina Delbenės ir jo padėjėjų darbą.

Į zakristiją ir į kapitulos salę patenkama pro monumentalius portalus iš juodo ir raudono marmuro su kartušais. Durys ąžuolinės, su skobtiniais ornamentais ir įmantriais geležiniais apkaustais. Pati zakristija, kaip ir choras už altoriaus, yra nepaprastai puošniai dekoruota. Jos sienų ąžuoliniai paneliai yra vėlyvojo renesanso stiliaus. Freskos priskiriamos Venecijos menininkui F. della Corce. Panaši ir kapitulos salė, tik daugiau apiplėšta. Ant rūsio lubų kai kur dar pastebimi lipdiniai ir freskų likučiai. Brangūs sidabriniai karstai ir urnos išvogtos. Nuo šiaurinės rūsio sienos veda apie 50 m ilgio tunelis, toliau užmūrytas XIX a. ir dar neištirtas.

Greta bž. šiauriniame dviejų aukštų pastate yra vienuolių valgykla — refektoriumas, seniau buvęs išpuoštas lipdiniais, freskomis ir ąžuoliniais paneliais, kuriuos rusai pašalino XIX a. Tame pastate buvo virtuvė ir vienuolių celės su suktais ąžuoliniais laiptais.

Viena iš Pažaislio bažnyčios freskų

Didieji įvažiuojamieji vartai ansamblio vakariniame gale turi kolonas su antablementu ir skobtinio smiltainio frontoną su Paco herbu ir karūna. Buvusios vartų statulos pašalintos XIX a. Forestariumas — 96 m ilgio rūmai svečiams — yra dviejų aukštų tik centrinėje dalyje su pravažiuojama skliautine arka, o sparnai vieno aukšto. Kadaise stogas buvo kupolinis, o dabar yra suprastintas keturšlaitis. Eremitoriumo sodas už bž. yra 110 x 99 m ploto, apsuptas mūro sienomis su nišomis. Tų nišų freskos buvo uždažytos XIX a. Didysis bokštas lygiuojasi su rytine siena. Tai yra triaukštis 11 m aukščio belvederis — gražių reginių bokštas. Jis kadaise yra turėjęs balkonus iš raudono marmuro. Didelės arkinės angos seniau buvo įstiklintos, o laiptuotas šalmas buvo padengtas varine skarda. Pagal padavimą, bokšte kabėję varpai, tai dėl to kartais tebevadinamas varpine. Šis statinys yra vėlyvojo baroko, būdingas XVIII a. pabaigai. Iš bokšto atsiveria puikus reginys į Nemuno slėnį. Sakoma, kad iš to bokšto kamaldulių administratorius duodavęs potvarkius ūkvedžiui kitoje Nemuno pusėje. Dėl puikaus aido jo žodžiai ir signalai buvę toli girdimi.

Turtingai išpuošti vien. pastatai ir bž. panašėja į valdovų rūmus, pilį ar teatrą. Visur prabanga, dėl kurios varžėsi anų laikų magnatai ir aukštieji dvasininkai. Kamaldulių bažnyčiose nebūna nei vargonų, nei sakyklų, tai jų nėra ir Pažaislyje.

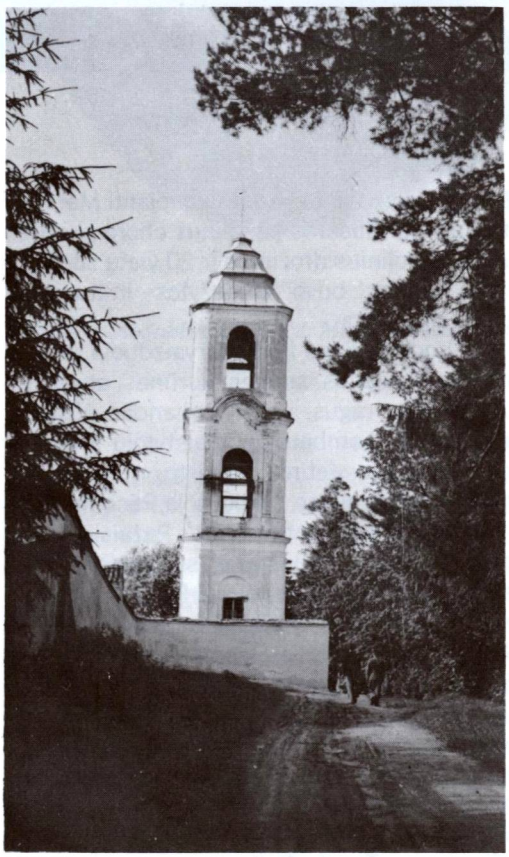

Pažaislio varpinė

Petrašiūnų bažnyčia. (Vytauto Augustino 1940 m. nuotrauka)

PETRAŠIŪNAI

Šv. Vincento Pauliečio parapijos bažnyčia

Petrašiūnai yra Kauno priemiestis dešiniajame Nemuno krante abipus Kauno — Vilniaus geležinkelio ir Kauno hidroelektrinės užtvankos (Kauno jūros). Tai vienas didžiausių Kauno pramoninių priemiesčių, kuriame sutelkta keliolika įmonių.

Apylinkės buvo gyvenamos iš seniausių laikų. 1920—1958 m. šioje teritorijoje rasta ankstyvojo žalvario dirbinių. Istoriškai vietovė žinoma nuo XVI a., minima 1601 m. Kauno pavieto aktuose. Yra išlikusių buv. palivarko inventorių.

Petrašiūnai pradėjo augti nuo XIX a. vidurio, kai čia buvo pravesta Kauno — Vilniaus geležinkelio linija, prakastas tunelis. Į didesnį miestelį išaugo nepriklausomybės metais. 1923 m. tebuvo 59 gyv. namai ir 605 gyventojai, 1939 m. jau apie 3000.

R. katalikų bažnyčia. 1934 m. Petrašiūnuose įsikūrė kapucinai. 1934 m., kun. V. Mieleškos rūpesčiu, jie pastatė mūrinę bažnyčią, kuriai projektą paruošė archit. M. Mačiulis. Bažnyčią Šv. Vincento Pauliečio titulu pašventino Šv. Tėvo atstovas Lietuvai arkiv. A. Arata.

Bažnyčios rūsyje buvo įruošta kino salė, kurioje rodyti religinio turinio filmai. Kapucinai leido religinį „Liurdo" žurnalą, kurio tiražas buvo pasiekęs 100.000.

Petrašiūnų parapija veikia ir pokario metais. 1981 m. jos klebonu buvo kun. Rapolas Liūkas (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1938 m.), vikaru — kun. Alfonsas Bulotas (gim. 1946 m., kunigu pašvęstas 1976 m.).

Petrašiūnų kapinės

Užpildžius laidojimais Kauno miesto kapines, reikėjo ieškoti užmiestyje vietos naujoms kapinėms. Šiam reikalui buvo parinktas 8 ha žemės plotas tarp Pažaislio ir Petrašiūnų, retomis pušelėmis apaugę smėlynai, kuriuose Lietuvos karo aviacija atlikdavo savo pratimus. Čia ir buvo įsteigtos naujosios Kauno miesto kapinės.

Šios kapinės paliko labai skaudų atminimą iš I-osios bolševikų okupacijos laikų. Okupantai šiose kapinėse įruošė žmonių žudymo vietą. Šiam reikalui buvo atvežtas ir kapinėse pastatytas lyg ir „vasarnamis", jame apgyvendintas sargas su 2 piktais šunimis. Naktimis atvykdavo bolševikų sunkvežimiai, atveždavo aukas. Kas ten vykdavo, niekas nežinojo. Tik jau išvijus bolševikus, 1941.VII.11 kapinėse buvo aptikta didžiulė duobė, kurioje rasti palaidoti 29 politinių kalinių lavonai. Jie buvo nužudyti 1941 m. gegužės mėn. pabaigoje ir birželio pradžioje. Atrodo, kad suimtiesiems buvo pasakyta, jog jie būsią vežami katorgai į Rusiją — prie kai kurių lavonų rasti ir jų daiktų ryšulėliai. Kauno kalėjimo suimtųjų asmenų sąrašuose jie buvo pažymėti kaip „išsiųsti į sovietų priverčiamųjų darbų stovyklas". Dauguma nelaimingųjų nužudyti plaktuko smūgiais į smilkinį.

1958—1961 m., galutinai naikinant Kauno miesto kapines prie Vytauto prospekto, į Petrašiūnų kapines buvo perkelta nemaža Kauno kapinėse anksčiau palaidotų mirusiųjų. Kai kurių perkelti ir paminklai.

Prieš tai ir anksčiau Petrašiūnų kapinėse taip pat palaidota daugybė kauniškių. Per porą dešimtmečių ir šios kapinės buvo užpildytos, taigi jos buvo uždarytos laidojimams. Leidžiama laidoti tik ypatingais atvejais ten jau anksčiau palaidotų mirusiųjų šeimos narius.

Reikia pasakyti, kad visą laiką šios kapinės buvo gražiai tvarkomos ir yra vienos iš gražiausių visoje Sovietų Sąjungoje. Kaunie-čiams jos, nežiūrint visokių negandų, liko brangi lietuviška šventovė — vieta, kurioje susitinka gyvieji ir mirusieji. Kauniečiai labai gerbia savo mirusiuosius, stengiasi visomis išgalėmis gražiai tvarkyti kapus, pastatyti dailius paminklus, iškalti juose prasmingus įrašus. Čia daug simbolikos, kuri išreiškia mūsų tautos tragišką praeitį ir dabartį. Tai gražus ir ramus žemės kampelis jau suaugusiame pušyne, kur pušų kamienai nebe ploni ir nuo vienos pušies ant kitos voveraitės liuoksi.

Čia ilsisi įvairių tikybų žmonės, o taip pat ateistai, komunistai, mokslininkai ir darbininkai, visuomenės vadai ir eiliniai, kariai ir civiliai, Lietuvos patriotai, žuvusieji už jos laisvę, kankiniai, o greta jų ir Lietuvos laisvės duobkasiai.

Kaip dabartinės okupotosios Lietuvos gyvenime labai ryškiai išsiskiria dvi klasės — partinė valdančioji ir liaudis, taip yra ir Petrašiūnų kapinėse. Šiaurinėje kapinių dalyje, jų gražiausioje vietoje, netoli paradinių vartų, palaidoti komunistų partijos išrinktieji arba jos numylėti, jiems ištikimai tarnavę — lojalūs profesoriai, docentai, „nusipelnę" LTSR gydytojai, daktarai, inžinieriai. Kad jų šlovė būtų dar didesnė, greta „užsipelniusių" komunistų veikėjų buvo palaidoti iš Kauno kapinių atvežti palaikai ir perkelti paminklai žymių Lietuvos žmonių.

Čia dabar ilsisi iš Kauno kapinių perkelti, anksčiau ar vėliau mirę ir palaidoti: rašytojas Kazys Binkis (1893—1942), kraštotyrininkas B. Buračas (1897—1942), kalbininkas prof. Kazys Būga (1879—1924), prof. Vincas Čepinskis (1871—1940), rašytoja Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė (1886—1958), prof. V. Dubas (1887—1937), aviacijos konstruktorius J. Dobkevičius (1900—1926), architektas V. Dubeneckis (1888—1932), režisierius K. Glinskis (1886—1938), kompozitorius J. Gruodis (1884—1948), kalbininkas Jonas Jablonskis (1860—1930), prof. Augustinas Janulaitis (1878—1950), prof. inž. P. Jodelė (1871—1955), istorikas prof. Ignas Jonynas (1884—1954), kompozitorius A. Kačanauskas (1882—1959), dail. P. Kalpokas (1880—1945), kompozitorius J. Karnavičius (1884—1941), rašytojas A. Kriščiukaitis-Aišbė (1864—1933), aktorius P. Kubertavičius (1897—1964), med. profesorius V. Kuzma

K. Būgos ir J. Jablonskio antkapiai Petrašiūnų kapinėse

(1892—1942), rašytoja Lazdynų Pelėda-M. Lastauskienė (1872—1957), pedagogas Pranas Mašiotas (1863—1940), med. prof. P. Mažylis (1885—1966), kompozitorius J. Naujalis (1869—1934), kompozitorius J. Pakalnis (1912—1948), dailininkas Z. Petravičius (1862—1955), prof. A. Purėnas (1881—1961), skulptorius Petras Rimša (1881—1961), kompozitorius Č. Sasnauskas (1867—1916), dailininkas K. Šklėrius (1876—1932), architektas M. Songaila (1874—1941), aktorius A. Sutkus (1892—1968), dailininkas J. Šileika (1883—1960), kompozitorius Stasys Šimkus (1887—1943), dailininkas K. Šimonis (1887—1978), valstybininkas M. Sleževičius (1890—1953), skulptorius J. Zikaras (1881—1946).

Šiose kapinėse yra daug gražių ir įdomių antkapinių paminklų, sukurtų mūsų skulptorių — J. Zikaro, P. Aleksandravičiaus, P. Deltuvos, J. Kėdainio, V. Žuklio ir kitų. Gražiai išreikštos ir jų kūrybos temos. Skulpt. Petro Rimšos juodo granito paminkle yra jo skulptūra „Skausmas" — parpuolusi ant kelių prie žemės mergaitė; archit. Vlado Dubeneckio kapo paminklas — rusvo granito graikiško stiliaus kolonos, kurių viena nulaužta; komp. Aleksandro Kačanausko paminklas — grupė gaidų, iškalta tamsiame akmenyje. Dėmesį patraukia trijų žuvusių lietuvių alpinistų paminklas — 3 milžiniški alpinistų kapliai, gražiai įmontuoti kapinių kampe. Netoli jo Kauno muzikinio teatro režisoriaus Rostislovo Andrejevo, Kaune 1907 m. gimusio kapas ir paminklas: „Tragiškai žuvęs". Tačiau visi kauniškiai gerai žino, kaip jį, einantį kartu su dukra Maskvoje, užmušė iš Kremliaus vartų staiga išsiveržęs vyriausybės narių mašinų karavanas, nesustodamas ir nesuteikdamas pagalbos. Jo paminklas kuklus, tačiau greta jo stovi nepalyginti ištaigingesnis pilko granito paminklas Kauno Politechnikos instituto rektoriui Kazimierui Baršauskui.

Šiose kapinėse ilsisi ir 1966 m. miręs dail. Antanas Žmuidzinavičius (1876—1966), buvęs Lietuvos šaulių sąjungos ilgametis pirmininkas, bolševikų okupacijos metu, kaip vienas iš nedaugelio panašių veikėjų, sugebėjęs įsiteikti bolševikams, tapęs jų deputatu, o pastaruoju metu išgarsėjęs savo surinkta „velnių kolekcija". Mirdamas jis prašęs J. Narkevičiūtės, Kauno miesto vykdomojo komiteto pavaduotojos, kad po mirties jo palaikai būtų palaidoti buv. Karo muziejaus sodelyje, tačiau taip nebuvo padaryta. Tas pat atsitiko ir su mirusia minėta Janina Narkevičiūte (1916—1975). Ir ji atsidūrė šiose kapinėse: ją nelaidojo greta Salomėjos Nėries, kaip norėjo . . .

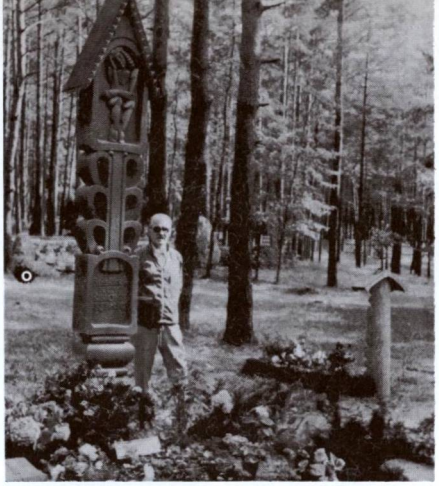

Šiose kapinėse palaidotas ir tamsios atminties generolas Vincas Vitkauskas, paskutinis nepriklausomos Lietuvos kariuomenės vadas. Išskirtinai minėtinas Ž.Ū.A. prof. V. Ruokio (1885—1971) kapas, iš kitų išsiskiriantis dideliu paminklu — milžinišku akmeniu. Pažymėtina, kad jis, būdamas gyvas, mylėjo akmenis ir juos kolekcionavo.

Ant šių paminklų bei antkapių niekur nerasime kryžių ar jų ornamentuotų ženklų, tačiau niekur nepamatysime nei penkiakampių žvaigždžių, nei kūjo su pjautuvu simbolių. Tokio ženklo nėra netgi ant čia palaidoto buv. Lietuvos komunistų partijos sekretoriaus Salomino (žydų tautybės) kapo. Vis tai „aristokratų" kapai.

O dabar kai kas apie eilinių žmonių — liaudies kapus. Nemaža jų teritorijos dalis įruošta buvusioje duobėje, ant supilto grunto, kur jau neauga pušys, o tik mažesnės akacijos, tujos. Čia krinta į akis prof. K. Vasiliausko kapas su kryžiumi. Čia ilsisi ir tėvai bei broliai vienuoliai jėzuitai. Jų bendras didžiulis kapas aptvertas tvorele, viduryje vienas bendras visiems juodo akmens paminklas su kryžiumi ir įrašu: „Mortui de Societate Jesu".

Čia esantieji maži kapai kapeliai vienas kito nenustelbia, saugo savo šeimininkų paslaptis. Mažai kas žino, kad pietinėje kapinių dalyje, Petrašiūnų smėlyje, ilsisi Lietuvos partizanas, 11 metų iškalėjęs Sovietų kalėjimuose bei lageriuose, vienas iš kalinių sukilimo vadų Vorkutoje. 1954—1955 m. jis grįžo atgal į Lietuvą ir po kiek laiko buvo rastas užmuštas. Žuvimo aplinkybės neišaiškintos.

Daugelio kapų simboliniai ženklai, ornamentai bei piešiniai pasakoja apie mūsų tautos tragišką praeitį. Tai nulaužti ąžuolai, pušys, išdraskytos sodybos, išlaužyti kryžiai, juodųjų vėtrų sutrypti darželiai. Viename paminkle pamatysi iškaltą juodame akmenyje paveikslą: giliai į vandenį įbridęs jaunuolis, ant jo rankų sutraukyti geležiniai pančiai. O to paminklo tikrovė tokia: lietuvis, 10 metų iškalėjęs Sibire, sugrįžo į tėviškę, o čia mirtis jį užtiko ežere . . .

Vėlinių išvakarėse ir per pačias Vėlines Petrašiūnų kapines užplūsta minios kauniečių. Iš aukštai pušyse įruoštų garsiakalbių aidi gedulinga muzika. Žymūs aktoriai skaito eilėraščių posmus. Nesuskaičiuojamų degančių žvakučių šviesoje galima įžvelgti rimtus, susimąsčiusius veidus. Čia susitinka tikrasis ir pilnas Kaunas — jo gyvieji ir mirusieji. Lankytojas palieka kapines, kartais kartodamas brangius poeto Bernardo Brazdžionio žodžius:

Niekados nemaniau šitoj nišoj
Su tavim susitikti . . . Deja,
Kaip voratinklis dienos suplyšo,
Kaip plonutė šilkinė gija.

Ir daugiau nesupins jųjų niekas,
Nesuriš ligi Teismo dienos . . .
Sukalbėk tris kart Requiescat
Ir eik baigt savo žemės dainos.

Kauniečių kapų lankymo apeigos Vėlinių dieną bei mirusiųjų kapų lankymas nepatiko okupacinei valdžiai. Ji bandė nustatinėti kitas prisiminimo dienas, tik ne Vėlines. Tačiau nesėkmingai. Kauniečiai neatsisakė savo senųjų papročių. Taigi prisitaikė valdžia . . . Tą dieną prie kapinių ir kapinėse gausu milicijos, autoinspekcijos ir saugumo darbuotojų. Susirinkusiems teleidžiama čia būti tik ligi 9 val. vakaro. Bet kai paskutinis kapinių lankytojas praeina pro kapinių vartus, jose dar visą naktį, iki pat ryto, mirga maži žiburėliai — Kauno gyvenimo ir mirties kibirkštėlės . . .

Mirusiųjų giminės, draugai bei artimieji mėgsta puošti kas gėlių puokštėmis, vainikais bei žalumynais. Tačiau šie dalykai neilgai čia teišsilaiko: tam tikri asmenys, kaip sovietinėje sistemoje priimta, juos vagia nuo kapų ir vėl parduoda kitiems kapų lankytojams . . .

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS PROVINCIJOS BAŽNYČIOS

Alėjų parapijos bažnyčia, šventoriaus vartai

ALĖJAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Alėjų bažnytkaimis yra prie Alėjos upės (Upės kairysis intakas, 19 km ilgumo), 8 km į šiaurės vakarus nuo Raseinių, prie kelio į Kelmę. Šiek tiek į rytus yra Alėjų kaimas. Bažnytėlė pastatyta ant kalniuko, iš dviejų pusių ją supa Alėjos ir Giedotės upeliai.

Senovėje Alėjai buvo valstybinis dvaras, palivarkas. Kažkuriuo būdu ši žemė pateko į Raseinių domininkonų rankas, kurie valdė Raseinių parapiją. Alėjuose buvo jų žemė ir pievos. Domininkonų laikais Alėjuose pastatyta koplyčia, kad atvažiavę turėtų kur laikyti pamaldas. Rusų valdžiai nusavinus vienuolynų žemes bei turtus, Alėjai liko Raseinių parapijos kunigų valdžioje. 1859 m. čia buvo 80 gyv., 1886 m. — 270 gyv. Tris kartus metuose — per Šv. Jurgį, Švč. Trejybės ir Visų Šventųjų švenčių dienomis į Alėjus suvažiuodavo daug žmonių. Koplyčioje buvo laikomos pamaldos.

I pasaulinio karo metu Alėjai sudegė. Vėliau dalis Alėjų kaimo atsistatė senojoje vietoje ir buvo vadinami Alėjai I. Kiti gyventojai išsikėlė į vienkiemius ir sudarė Alėjų II kaimą.

1928 m. Alėjuose pradėta organizuoti parapiją. Pirmuoju filialistu paskirtas kun. Antanas Šufinskis (gim. 1878 m., kunigu pašvęstas 1903 m.). Kūrėsi pamažu, nes tebuvo koplyčia — be klebonijos ir ūkinių pastatų. 1935 m. filialistas kun. Vincas Rudzinskas (gim. 1901 m.) sugriovė senąją koplyčią, pastatė medinę trimis bokštais bažnyčią, kleboniją ir kitus trobesius.

Architektūra. Alėjų bažnyčia, statyta nepriklausomybės laikais, yra reta išimtis Lietuvoje: jinai pseudogotikinė, tačiau medinė. Šoninio fasado brėžinyje matomi šie gotiški požymiai: sienų plokštumos išskaidytos siaurais piliastrais, daugiasienė absida

Alėjų bažnyčios didysis altorius

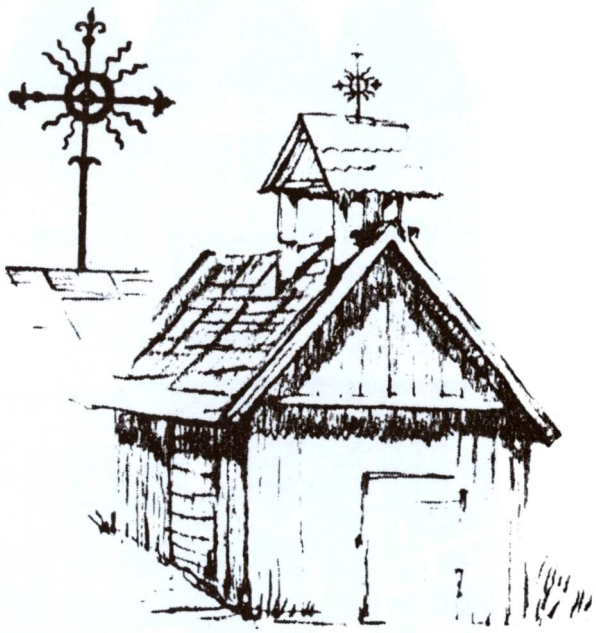

Alėjų varpinė ir jos geležinė viršūnė. (A. Krolytės 1963 m. piešinys)

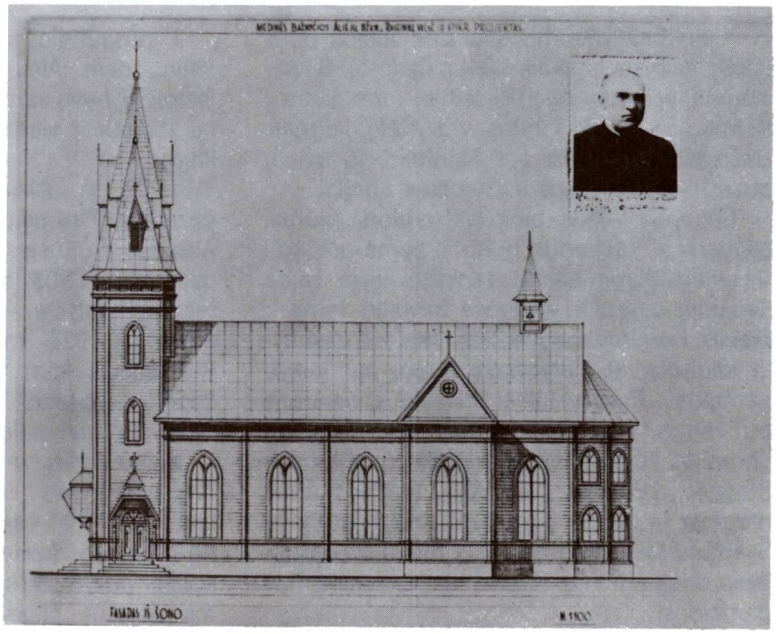

FASADAS IŠ ŠONO

Alėjų bažnyčios projekto šoninis vaizdas ir jos statytojas kun. Vincas Rudzinskas

yra siauresnė ir žemesnė už pagrindinį bažnyčios korpusą, visi kampai sustiprinti piliastrais, siauri aukšti langai turi smailias arkas, bokštai dengti aukštomis piramidėmis. Šiame eklektinio projekto pastate yra ir nenuoseklių, nestilingų priedų, kaip tie trys fasado bokštai. Centrinis bokštas yra aukštesnis už abu šoninius. Stogai skardiniai, sienos apkaltos lentomis. Fasadas papuoštas dviem didelėm koplytėlėmis su skulptūromis, su dideliu baltu kryžiumi ir apvaliu langu centriniame bokšte. Bažnyčios transeptuose ties presbiterija yra koplyčios arba zakristija. Visa erdvė padalyta į tris navas kolonų eilėmis.

Centrinę navą gaubia mediniai skliautai. Gotiškų formų didysis altorius yra padalytas vertikališkai į penkias dalis, kurias vainikuoja smailios arkos, aukštesnės centre. Altoriaus nišose yra skulptūros ir paveikslai. Presbiterija atidalyta nuo navų žema baliustrada su varteliais.

Šventoriuje 1963 m. tebebuvo maža medinė varpinėlė-sandėliukas su atviru bokšteliu ant dvišlaičio stogo kraigo. Varpinėlės viršų puošia nepaprastai gražus geležinis kryžius su spinduliuojančia monstrancija. Šventoriaus mediniai vartai su trikampe skersine santvara ir aukštu kryžiumi yra originalūs, bet nepriderinto stiliaus, matyt, pastatyti iš bėdos, laikino pobūdžio.

1934 m. įsteigta pradžios mokykla. Buvo pašto agentūra, malūnas, lentpjūvė. 1923 m. buvo 38 sodybos ir 198 gyventojai.

1949 m. kun. K. Rajunčius bažnyčią suremontavo, apdengė skardiniu stogu, išdažė vidų. Prie bažnyčios yra kapinės.

Pokario metais Alėjai yra Raseinių rajono apylinkės centras. 1959 m. 95 gyventojai. Yra malūnas, lentpjūvė, ambulatorija, aštuonmetė mokykla.

Esant kunigų trūkumui, parapija nuolatinio kunigo neturi. 1981 m. ją aptarnavo Liolių parapijos administratorius.

Alėjų bažnyčioje tebėra išlikęs Šv. Barboros paveikslas, tapytas XVIII a. aliejiniais dažais drobėje. Kitas — Marijos Sopulingosios paveikslas, tapytas XIX a. pradžioje. Be to, yra keletas medinių skulptūrų: 4 dekoratyvinės vienuolių skulptūros, „Jėzus Nazaretietis"; kapinių vartuose yra įdomi medinė Angelo skulptūra iš XX a. pradžios.

Apytalaukio bažnyčios fasadas 1982 metais

APYTALAUKIS

Šv. Petro ir Povilo Apaštalų parapijos bažnyčia

Apytalaukio bažnytkaimis yra kairiajame Nevėžio krante, prie šios upės intako Alkupio, 5 km į šiaurę nuo Kėdainių. Tuojau į šiaurės rytus yra buv. Apytalaukio dvaras.

Ši vietovė labai sena, minima Livonijos Vartbergės kronikoje, kur aprašoma, kaip 1371 m. Ordino vyr. magistras ir maršalas niokojęs Raseinių sritį ir Viduklės žemes, o Livonijos magistras Vilhelmas sunaikinęs Upytės apylinkes. Suminėtų vietovių tarpe yra ir Apytalaukis (Opytelaken, Opitelake). 1372 m. kryžiuočiai vėl apiplėšė Apytalaukį.

XV a. Apytalaukis buvo dvaras, kuriam priklausė ir Kėdainių žemė. K. Jablonskis yra paskelbęs 1558.IX.15 Apytalaukio dvarelio dalybų aktą. Tada dvarelį pasidalijo Stanislovas, Baltramiejus ir Jokūbas Stančikavičiai. Vėliau Apytalaukio žemę valdė Šiukštos, Tiškevičiai, Zabielos ir kiti didikai. Nepriklausomybės metais dvaro centras priklausė prof. J. Čiurliui.

R. katalikų mūrinę bažnyčią 1635 m. pastatė Ariogalos tijūnas ir Žemaičių teisėjas Petras Šniukšta, tada valdęs šį dvarą. XVII a. gale karališkasis rotmistras Kazimieras Za-

viša su savo žmona Kristina Mlečkaite įruošė altariją, o apatinėje koplyčios dalyje savo šeimos mirusiems laidojimo rūsius. 1902—1919 m. klebonas kun. V. Mockus ir Titas Šniukšta atstatė mūrinę Šv. Petro ir Povilo bažnyčią.

Architektūra. Ši mūrinė bažnyčia yra originalus baroko stiliaus kūrinys. Fasado priekyje dominuoja ne du, o tik vienas bokštas. Jo visi trys tarpsniai suskirstyti sudvigubintais piliastrais ir horizontališkai lygių traukų karnizais. Tik viršutinis tarpsnis, žemesnis už apatiniuosius, turi voliutinius piliastrus ir banguotą karnizą. Didžiosios bokšto angos turi segmentines arkas ir sandrikus su karnizėliais. Greta tų angų yra mažos arkinės nišos. Bokštas uždengtas banguotu kupoliniu šalmu su liekna kriaušele ir ažūriniu kryžiumi. Bažnyčios planas yra lotynų kryžiaus pavidalo. Transepto stogas dvišlaitis, iškeltas virš navos. Visos sienos apjuostos lygių traukų karnizu. Ant absidos stogo uždėta liekna kriaušė su kryžiumi.

XVIII a. čia buvo parapijinė mokykla, kurioje 1782 m. mokėsi 10 mokinių. 1781 m. parapijai priklausė 1515 katalikų, o 1940 m. 2839. Parapija priklauso Kėdainių dekanatui. Jos žinioje buvo Lančiūnavos ir Šventybrasčio filijos.

Yra išlikęs 1807 m. bažnyčios inventorius. Iš jo matyti, kad prie bažnyčios buvo muzikos instrumentų — 7 balsų pozityvas, pora būgnų (jais buvo mušama atlaidų metu), dvi naujos valtornos ir dvi Mintaujoje pirktos dūdos. Taigi senovėje čia būta pučiamųjų instrumentų orkestro.

Nepriklausomybės metais Apytalaukis priklausė Kėdainių valsčiui. 1923 m. 35 sodybos ir 161 gyv.

1934.XII.8 Apytalaukyje mirė klebonas kun. Vincentas Rimavičius. Spaudos draudimo laikais jis daug padėjo knygnešiams, rėmė „Tėvynės sargą", buvo rusų valdžios persekiotas ir baustas už lietuviškos spaudos platinimą.

Pokario okupacijos metais Apytalaukis yra priskirtas Kėdainių rajono Tiskūnų apylinkei. Parapija nuolatinio kunigo neturi — aptarnauja Kėdainių kunigai.

Prie Apytalaukio yra kalnas, greičiausiai piliakalnis. Pagal senų žmonių pasakojimus, ant jo kitados stovėjusi bažnyčia.

Apytalaukio bažnyčioje yra išlikęs XVIII a. medinis altorius, rokoko stiliaus, su skulptūromis ir bareljefais. Pažymėtinos medinės skulptūros: „Marija su Kūdikiu" (XVIII a.), „Šv. Kazimieras", „Šv. Stanislovas", „Jėzus Nukryžiuotasis" (visos XIX a.). Be to, yra Švč. M. Marijos paveikslas su XVIII a. pabaigos metaliniu aptaisu ir kt.

ARIOGALA

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Ariogalos miestelis yra Dubysos kairiajame krante, išsistatęs šios upės viršutinėje terasoje, tarp upės ir Žemaičių plento, 35 km į vakarus nuo Kėdainių.

Vietovės vardas priklauso prie sudurtinių vietovardžių rūšies, yra sudėtas iš asmenvardžio Aris ir daiktavardžio galas (reiškia Ario vietą, kraštą, pusę). Istorikai romantikai Ariogalos vardą rišo su lietuvių kilmės iš romėnų legenda (E, yra galas!). Senose kronikose vietovės vardas rašomas: Aragel, Erogelen, Erogele, Ergalle, Erraoscholae (lot.), Ejragoła (lenk.).

Vietovės istorija labai sena, nes Ariogala buvo viena seniausių Lietuvos pilių. Manoma, kad pilis stovėjusi ten, kur mūsų laikais buvo evangelikų liuteronų bažnyčia ir kapinės. Toje vietoje yra aukštas piliakalnis, apsuptas Dubysos ir į ją įtekančio mažo (7 km ilgio) Taurupio upelio. Apylinkėje yra ir daugiau piliakalnių, kurie sudaro tam tikrą gynimosi sistemą.

Gal pirmą kartą Ariogalos vardas minimas 1253 m. Mindaugo užrašuose, kai jis steigiamai Lietuvos vyskupijai užrašė ir pusę Ariogalos žemių. Kai kas spėlioja Ariogaloje

buvus Mindaugo sostinė. Manoma, kad iš Ariogalos kilęs Gediminas, iš kurio išaugo didžiųjų kunigaikščių giminė. Vietovės vardas minimas kryžiuočių kronikose daugelį kartų. Ariogala jų buvo pulta 1294, 1322, 1348—1349, 1370, 1378 ir kt. metais. Daug kartų minima kryžiuočių kelių aprašymuose. Galbūt paskutinis puolimas buvo Vytauto laikais (1405 m.).

Vytauto laikais ir vėliau Ariogala buvo valdovinis dvaras. Miesto teisės Ariogalai suteiktos ar atnaujintos 1640, 1781, 1792 m. (Daugiau žinių apie Ariogalos praeitį paskelbta šio autoriaus „Mūsų Lietuvos" — toliau ML — II t., 412—417 psl.).

R. katalikų bažnyčia Ariogaloje pastatyta Žemaičių krikšto metu, apie 1416 m., Vytauto D. rūpesčiu. Po to ji buvo atstatyta XVI a. viduryje, XVII a. II pusėje ir XIX a. I pusėje. Ji buvo kunigaikščių bei didikų gerai aprūpinta žeme, baudžiauninkais ir kitais turtais. Iki 1863 m. sukilimo klebonas dar valdė 28 valakus žemės. 1915 m., rusų—vokiečių mūšių metu bažnyčia buvo sudeginta. Kartu sudegė varpinė, inventorius, brangūs indai ir drabužiai, kokių nebuvę kitose Žemaičių parapijose. Pokario metais pamaldos buvo laikomos kitame mūriniame pastate. Nuo 1918 m. ruoštasi statybos darbams. 1926—1939 m. klebono kun. Antano Simanavičiaus rūpesčiu, parapijiečių ir kt. aukomis pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, kurią 1939 m. Šv. Mykolo Arkangelo titulu konsekravo arkivysk. J. Skvireckas.

Architektūra. Ši trijų navų bazilikinio tipo bažnyčia pastatyta pagal šveicaro arch. Peyer projektą ant 1915 m. sudegintos bažnyčios pamatų. Rangovai buvo Graudas ir Pukys. Fasado bokštai ir frontonas yra vėlyvojo baroko stiliaus su klasicizmo žymėmis. Antrojo tarpsnio kampiniai piliastrai remia laužytus antablementus ir baliustradą. Antrojo tarpsnio piliastrai yra laibesni, su voliutomis. Bokštai uždengti plačiais laužytais karnizais ir žibinto formos šalmais. Akustinės angos yra siauros, su arkomis, o žemesnieji langai stačiakampiai, be apvadų ir be sandrikų. Centrinė nava aukštesnė už šonines. Virš jų stogų yra aukštutinai langai su lėkščiomis segmentinėmis arkomis, kaip ir žemutiniai langai. Sienos ir fasadas yra plytų mūro, o bokštai tinkuoti.

Laikinoji Ariogalos bažnyčia po I pas. karo

Buv. Ariogalos varpinė. (A. Daukšos 1904 m. nuotrauka)

Pagal M. Matušakaitės tyrinėjimus (Menotyra, 5, 1974) po 1930 metų Ariogalos bažnyčion buvo perkeltas Kauno šv. Mikalojaus bažnyčios centrinis altorius. Jo dvi apvalių kolonų poros remia sudėtingą antablementą su reljefiniais ornamentais. Ypatingai gražios XVII a. drožybos kremzliniai sparnai aprėmina medines skulptūras. Senieji ornamentai ištisai padengti auksu. Galimas dalykas, kad tą altorių buvo sukūręs kauniš-

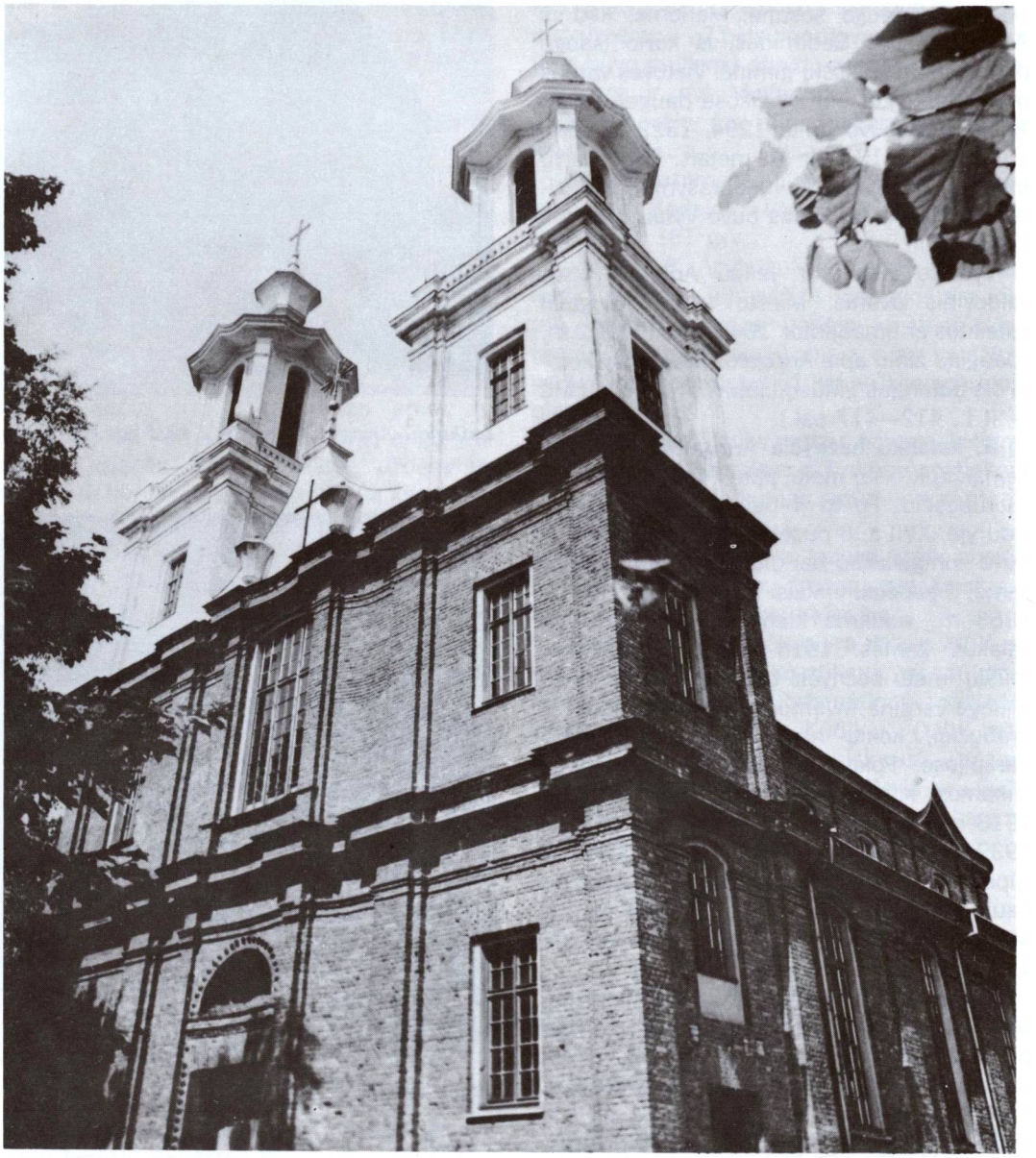

Ariogalos bažnyčia 1981 metais

kės Šv. Mikalojaus bž. šoninio altoriaus autorius. Jis turėjo būti profesionalas, susipažinęs su XVII a. vakarų Europos kremzlinės ornamentikos raižiniais.

Pažymėtina, kad kasant šios bažnyčios žemę pamatams, atkasti seni buvusios bažnyčios kryžminės formos pamatai. Gėluvos dvaro savininkas nupirko ir padovanojo bažnyčiai du varpu, 10.000 lt. vertės.

Ariogalos parapija priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. jai priklausė 4371 katalikas.

Pokario metais Ariogalos katalikai energingai kovojo dėl religinių teisių. Kauno arkivys-

kupijos valdytojas kan. J. Stankevičius savo atsiminimuose mini faktą, kai 1959.VI.21 turėjo būti teikiamas Sutvirtinimo sakramentas. Komunistinė administracija dėjusi visas pastangas, kad tėvai neleistų į bažnyčią jaunimo. Kad atitrauktų tikinčiuosius nuo bažnyčios, tą dieną į Ariogalą buvusi atsiųsta garsi vaidintojų trupė. Iš kolchozininkų uždarbio buvę išskaityta po 5 rb ir paimti iš jų parašai, kad tikrai ateisią į vaidinimą. Tačiau tėvai, nežiūrėdami valdžios draudimo ir vilionių, tą dieną įvairiomis susisiekimo priemonėmis atvežę į Ariogalą daugybę vaikų, ir vyskupijos valdytojas suteikęs Sutvirtinimo sakramentą 1776 asmenims.

1981 m. Ariogalos klebonu buvo kun. Jonas Kazlauskas. Tada Ariogaloje gyveno ir altaristas Aleksandras Markaitis.

LKB Kronika Nr. 5, 1973 m., yra paskelbusi žinią, kad 1972.VII.21 prie kelio į Klaipėdą buvęs pastatytas 5,5 m. aukščio metalinis kryžius. Buvęs suimtas ir apkaltintas Vytautas Lažinskas. Valdžios pareigūnai kryžių nugriovę, o kaltinamąjį atidavę į N. Vilnios psichoneurologinę ligoninę.

Ariogalos bažnyčia pamaldų metu

Bažnyčios šoninis vaizdas

Aukštelkės bažnyčia

Didysis altorius. (1980 metų nuotraukos)

AUKŠTELKĖ

Aukštelkės kaimas (seniau dvaras) yra 9 km į pietvakarius nuo Šiaulių, važiuojant Bubių link, abipus Šiaulių—Tilžės plento.

Šis dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas 1795 m. Priklausė Juozapavičiams. Žinoma, kad 1882 m. dvare buvo koplyčia, priklausiusi Šiaulių parapijai. 1885 m. Antano Radavičiaus rūpesčiu pastatyta mūrinė koplyčia, kurią aptarnaudavo Šiaulių kunigai. Carinės Rusijos valdžia koplyčios veikimą buvo sustabdžiusi.

Apie 1926 m. Aukštelkės dvaro centrą įsigijo Vladas Vaitkus, „Birutės" saldainių fabriko savininkas. Iš jo 1930 m. 12 ha žemės atpirko buv. Plungės klebonas kan. V. Jarulaitis. Pasistatė gyvenamą namą 1932 m., atremontavo koplyčią, kurioje laikydavo pamaldas. Elenche ji minima kaip viešoji oratorija, priklausanti Šiaulių Šv. Petro ir Povilo parapijai.

Architektūra. 1885 m. statyta mūrinė bažnyčia yra neobarokinio stiliaus su klasicizmo žymėmis. Fasade matomi keturi plokšti piliastrai ir lygių traukų antablementas be

ornamentų. Abipus stačiakampių durų įrengtos arkinės nišos. Frontoną dominuoja didelis apskritas langas su trikampiu antstatu ir voliutiniais parapetais. Šoninių sienų didieji langai turi sudvigubintas pusapvalias arkas, o mažieji langai virš šoninių durų trikampius sandrikus. Tos sienos, kaip ir fasadas, suskaidytos piliastrais ir apjuostos lygiu antablementu. Trisienės absidos šoninėse sienose yra dideli langai altoriams apšviesti. Didžiojo altoriaus centrinė skulptūra įstatyta arkinėje nišoje, o greta jos yra kolonėlės ir viršuje archivolta. Sienos papuoštos dažytų ornamentų frizu.

Ši bažnytėlė yra ir 1981 m. veikiančiųjų maldos namų sąraše. Aptarnauja Šiaulių Šv. Petro ir Povilo parapijos klebonas.

Aukštelkėje yra senelių invalidų namai, paštas, mokykla, biblioteka. 1959 m. 247 gyv.

Aukštelkės koplyčioje yra išlikusi įdomi 1770 m. baroko stiliaus cininė žvakidė.

LKB Kronika yra pateikusi eilę faktų, kaip okupacinės valdžios pareigūnai persekioja Aukštelkės tikinčiuosius katalikus. Iš bažnytėlę aptarnaujančio kun. J. Babono 1974.VI.20 pranešimo matyti, kad kunigui draudžiama lankyti senelių invalidų namus ir dvasiškai aptarnauti ten senatvės dienas beleidžiančius katalikus.

1973.III.13 naktį piktadariai buvo įsiveržę į Aukštelkės bažnyčią, sudaužė vieną sietyną ir postamentą, ant kurių sietynai stovėjo. 1976.V. piktadariai vėl buvę įsiveržę į bažnyčią. Jie peržiūrėję spintoje esančias gaidas; matyt, ieškojo draudžiamosios literatūros.

BABTAI

Šv. Petro ir Povilo Apaštalų bažnyčia

Babtų miestelis išsistatęs kairiajame Nevėžio krante prie Žemaičių plento, 24 km į šiaurę nuo Kauno. Prie Babtų į Nevėžį įteka Gynia (kairysis intakas, 35,7 km ilgumo). Savo išvaizda Babtai teikia ne tiek miestelio, kiek kaimo vaizdą; gatvės eina palei kelius.

Babtai — sena gyvenvietė. Nevėžio pakrantėse yra daug piliakalnių, randama akmens amžiaus dirbinių. Vietovė buvo gyvenama dar prieš Kristų. Jos vardas minimas kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose ir vadinamas Babindorfe. XIV a. čia gyvenusios 4 šeimos (Gesinde). Kaimas buvęs aptvertas ir turėjęs dvejus vartus. (Vėlesnė Babtų istorija aprašyta šio autoriaus ML II t., 349—353 psl.). Pažymėsime tik, kad jau XVII a. Babtai gavo miesto teises ir herbą, kuriuo buvo laivas su viena bure. Tai turėjo reikšti prekybos miestą. Viršutinėje herbo dalyje popiežiaus tiara su Šv. Petro raktais.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią Babtuose 1682 m. pastatė dvarininkas Mlečka. 1771 m. ją atnaujino dvarponis Prozoras. 1830 m. sudegė didžioji miestelio dalis. Gaisro metu sudegė ir bažnyčia. 1853 m. parapijiečių lėšomis ir kun. N. Petrusevičiaus rūpesčiu pastatyta nauja medinė bažnyčia, išlikusi ligi mūsų dienų.

Architektūra. Ši XIX a. vidurio bažnyčia yra geras pavyzdys daugumai būdingų Lietuvos medinių bažnyčių. Pailgo plano, su dvišlaičiu stogu, be bokštų, tik su mažu bokšteliu priekyje ant kraigo. Trikampis frontonas su trikampiu langeliu yra patrauktas giliau už fasadinę prieangio sieną, kurią dengia stoginėlis lyg koks platus karnizas. Bokštelis barokinės formos: ant aštuoniasienio būgno išgaubtas varpo formos šalmas ir puošnus geležinis kryžius su rutuline baze. Naujas skardinis stogas pakeitė senąjį medinį. Sienos apkaltos statmenai siauromis lentelėmis, o frontonas įstrižai. Fasado plokštuma, suskaidyta plokščiais piliastrais į tris dalis, primena klasikinį portiką. Virš durų didelis krucifiksas baltame fone. Priekiniai ir šoniniai langai dideli, su pusiau apskritomis arkomis, kas reta medinėse bažnyčiose.

Šventoriuje yra maža besienė varpinėlė, su stogeliu ant dviejų stulpų. Matomi du varpai. Trijų angų geležiniai vartai varstomi tarp trijų plytinių stulpų su kukliais ornamentais.

Bažnyčios metrikų knygos vedamos 1767—1819 m. lotyniškai, 1819—1848 m. lenkiškai, o lietuviškai tik nuo 1920 m.

Babtų bažnyčia. (Vytauto Augustino 1939 m. nuotrauka)

Mokykla Babtuose buvo iš senų laikų. Vysk. M. Valančiaus laikais ji atgaivinta. 1853 m. ją lankė 34 mokiniai. Po 1863 m. sukilimo, 1865 m., rusai jos vietoje įkūrė rusišką mokyklą. Atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, ji atlietuvėjo. 1924—1925 m. veikė ir lenkiška „Pochodnios" draugijos mokykla.

Iš senų laikų Babtai garsėjo Šv. Antano, Šv. Petro ir Povilo, taip pat Šilinės (IX.8) atlaidais, kurie sutraukdavo daugybę žmonių ir iš tolimesnių apylinkių. Kartu vykdavo ir didžiuliai turgai.

Miestelio aikštėje, atokiai atitvertoje ir medžiais apsodintoje vietoje, buvo pastatytas paminklas Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti — akmeninis kryžius su įrašu: „Mirusiems dangų — gyviesiems Vilnių!" Įrašo turinio istorija įdomi tuo, kad ir sulenkėję valsčiaus tarybos nariai tada savo posėdyje jį priėmė visais balsais. II bolševikų okupacijos metu šis paminklas buvo nugriautas. Šioje vietoje buvo metami nužudytųjų lietuvių laisvės kovotojų lavonai, kad sudarytų progą išaiškinti ir suimti atėjusius gimines bei artimuosius.

1923 m. Babtuose buvo 111 sodybų ir 770 gyventojų, 1959 m. 464 gyv. Bolševikų okupacijos metu Babtai priskirti Kauno rajonui, yra apylinkės ir „Nevėžio" kolchozo centras.

Babtų parapija priklauso Kauno dekanatui. 1981 m. klebonu buvo kun. Mykolas Gobis (gim. 1905.XII.29, kunigu pašvęstas 1932.V.21). 1982 m. rudenį jis atvyko į JAV-es aplankyti savo brolį ir IX.25 mirė Phoenix, Arizonoje.

Babtų bažnyčioje, be kitų dalykų, yra išlikę du vertingi XIX a. tapyti paveikslai (aliejus, drobė) — „Marija su Kūdikiu" ir „Trys karaliai". Kačergių kaime, A. Šidlauskaitės sodyboje, pokario metais dar buvo Vinco Svirskio darbo medinis XIX a. kryžius su Marijos, Nukryžiuotojo ir Šv. Kazimiero barlejefais.

Kun. Mykolas Gobis, Babtų klebonas

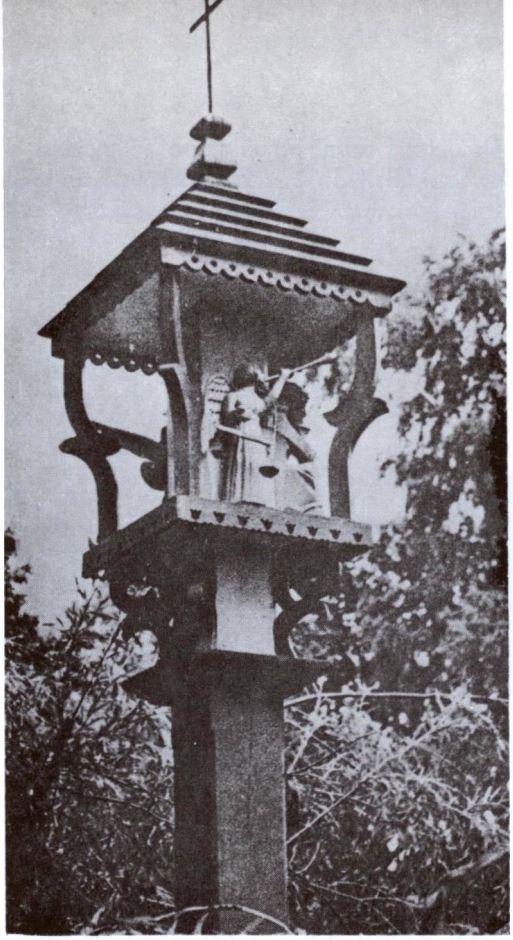

Babtų koplytėlė ir varpinė. (Apie 1977 m. Iš dr. A. Kulpavičiaus rinkinio)

BAISOGALA

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Baisogalos miestelis stovi Kiršino upelio (dešinysis Nevėžio intakas, 48,4 km ilgumo) dešiniajame krante, 2 km į vakarus nuo Šiaulių—Jonavos geležinkelio. Vietovė išsistačiusi nedidelėje aukštumėlėje.

Vietovės vardas yra sudurtinis daiktavardis, sudėtas iš asmenvardžio ir daiktavardžio „galas". Slaviškuose ir lotyniškuose dokumentuose Baisogala vadinama Belsagola, Belzagola, Bolsagola, Beysogala vardais.

Baisogalos apylinkės buvo gyvenamos jau pirmaisiais amžiais po Kr. 1961 m., vykdant archeologinius kasinėjimus 2 km nuo miestelio, Piepalių kaime atrastas V—VI a. po Kr. kapinynas, yra ir VII—XI a. senkapiai. Kairiajame Kiršino krante prie miestelio yra piliakalnis, apsuptas balų ir paverstas kapinėmis.

Istoriškai Baisogala žinoma nuo XIII a. pradžios. 1539 m. Karalius Zigmantas Augustas paskelbė dokumentą parapijos steigimo reikalu ir užrašė jos reikalams kiek žemės. Iš to rašto galima numanyti, kad dar prieš tai čia buvusi koplytėlė, nes rašte, kad ir netiesiogiai, minimas jos titulas — Sancta Trinitas et divus Sigismundus — Švč. Trejybė ir Šv. Zigmantas. Bet jei koplyčia ir buvo, tai nuolatinio kunigo neturėjo.

Pirmoji bažnyčia buvo medinė. Antroji, taip pat medinė, pašventinta 1637 m. Buvusi kryžiaus pavidalo 1777.VI.8 ji sudegė. Trečioji buvusi laikina pastogė, pastatyta ant sudegusios bažnyčios pamatų. Ji tarnavo ligi

Baisogalos bažnyčia ir miestelio aikštė nepriklausomybės metais

Baisogalos bažnyčia 1962 metais

1782 m., kada buvo pastatyta ir pašventinta ketvirtoji iš eilės. Penktoji iš eilės — romėniškai gotinio stiliaus bažnyčia — išliko ligi šių dienų. Ji statyta 1882 m. fundatoriaus Vlado Komaro rūpesčiu. Tais pačiais metais ją konsekravo Žemaičių vyskupas M. Paliulionis. 1795 m. Baisogaloje įkurta altarija.

Architektūra. 1882 m. statytoji mūrinė bažnyčia yra eklektiška: įvairių istorinių stilių atgarsis. Jos stambus ir aukštas fasadinis bokštas turi gotiškų žymių: smailios langų ir nišų arkos, kontraforsiniai piliastrai. Fasadas su pusapskritės arkos portalu, apskritais langais su apvadais ir visos tinkuotos sienos primena renesansą. Priekinio ir galinio fasadų kampuose iškyla siauri smailūs bokšteliai lyg kokie pinakliai. Didysis altorius yra pseudogotikinis, su aukštyn kylančiu trikampiu antstatu. Altoriuje įstatytos šešios statulos. Presbiterijos sienos papuoštos sudėtingo geometrinio rašto juostomis.

Šventoriaus siena aukštesnė už žmogų, pusiau akmeninė, pusiau plytų mūro, uždengta čerpėmis. Kaltos geležies varteliai yra dekoratyviški ir suskliausti segmentinėmis arkomis.

Baisogalos parapija priklauso Krakių dekanatui. 1940 m. turėjo 3743 katalikus. Jai dar priklausė Palonų ir Pociūnėlių filijos. Škėmų kaime buvo koplyčia.

1981 m. Baisogalos parapijos administratorium buvo kun. Pranciškus Ščepavičius (gim. 1918.XI.29, kunigu pašvęstas 1944.IX.23).

Baisogalos miestelis išaugo iš Komarų dvaro. Į rytus nuo miestelio esantis Fermos kaimas beveik jungia miestelį su geležinkelio stoties gyvenviete. Gatvės išaugusios palei kelius: Šiaulių — Kėdainių plentą ir Raseinių — Šeduvos vieškelį.

1959 m. miestelyje buvo 885 gyv., geležinkelio stoties gyvenvietėje 578 gyventojai. Tebėra išlikęs buvusio Komarų dvaro pastatų ansamblis. Architektūriniu požiūriu labai įdomūs dvaro rūmai, kuriuose šiuo metu įkurdintas Gyvulininkystės institutas.

(Daugiau istorinių žinių apie Baisogalą paskelbta ML II t., 432—437 psl.).

Baisogalos bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę nemaža meno vertybių, jų tarpe: paveikslai — „Šv. Jurgis", pieštas drobėje Petrapilio dailininko Rudolfo Žukovskio; to paties dailininko „Švč. Trejybė" (XIX a. pab.); „Šv. Laurynas", pieštas XIX a., restauruotas 1898 m. V. Gersono Varšuvoje; „Šv. Ona", pieštas XIX a. II pusėje. Taip pat bažnyčioje yra įmūryta Vladislovo Komaro memorialinė lenta, gaminta Varšuvoje 1896 m. Yra ir įdomus koplytstulpis. Kapinėse stovi sena koplyčia.

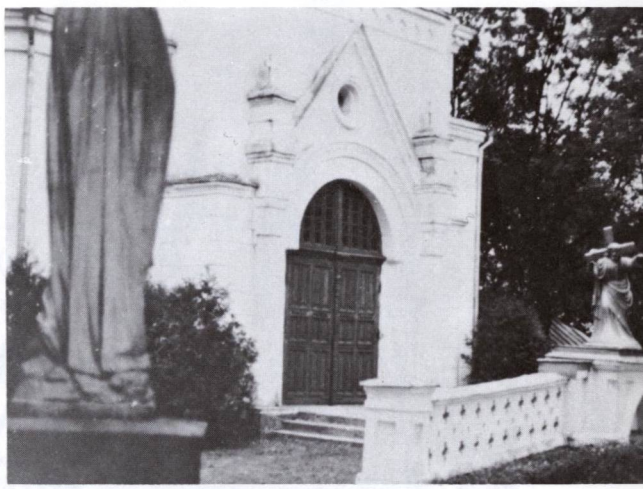

Baisogalos bažnyčios fasado detalė, dalis šventoriaus, laiptinė, durys. (Perkūno Krukonio 1978 m. nuotrauka)

LKB Kronika yra paskelbusi eilę faktų, kaip Baisogalos tikintieji pokario metais kovoja už religijos laisvę. Nr. 8, 1973, rašoma, kaip vidurinės mokyklos direktorius ir mokytojos persekiojo mokines, kad šios per Velykas procesijoje barstė gėles. Joms buvo sumažintas elgesio pažymus ir šis „nusikaltimas" įrašytas į mokslo dokumentus. Toje pačioje korespondencijoje rašoma, kad mokinys Vidas Varnas, išplėšęs bažnyčioje 5 aukų dėžutes ir nuplėšęs nuo altoriaus 12 votų, buvęs išleistas iš mokyklos su „švariais dokumentais".

BALNINKAI

Šv. Stanislovo parapijos bažnyčia

Balninkų miestelis išsistatęs aukštumoje, esančioje tarp Piršeno ir Alaušų ežerų, 25 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės, 20 km į šiaurės vakarus nuo Molėtų. Miestelio gatvės eina palei kelius.

Lietuvių kovų su kryžiuočiais metu Balninkai buvo vienas iš lietuvių atsparos punktų. Kryžiuočių kronikos vietovę vadina Balnike. 1338 m. paliudyta Balninkų pilis. Kai po 1410 m. pilys nustojo savo reikšmės, Balninkai buvo D. L. kunigaikščio dvaras. Jau 1551 m. suteiktos miesto teisės (Daugiau istorinių žinių apie Balninkus pateikta ML II t., 496—499 psl.).

Bažnyčios Balninkuose ilgesnį laiką nebuvo. Žinoma, kad 1449 m. D.L.K. Kazimieras buvo užrašęs Dubingių bažnyčios reikalams dešimtinę iš Balninkų dvaro javų. Parapija atsirado tik XVI a. Dr. J. Gimbutas mini jos atsiradimą 1507 m.

Zigmanto III laikais (1544—1572) tikrai būta bažnyčios, nes jai skirta lėšų. 1570 m. ji

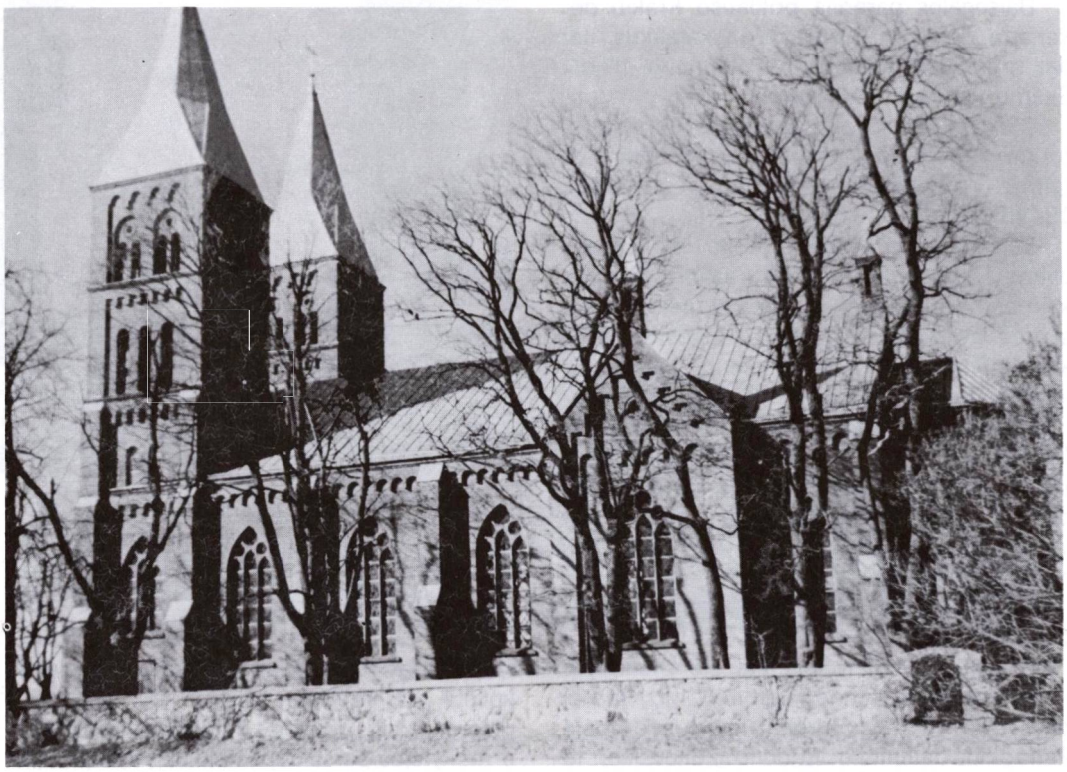

Balninkų bažnyčios šoninis vaizdas 1980 metais

vėl minima. Greičiausiai tuo metu ji buvo atstatyta. Apie bažnyčią XVI a. šiek tiek žinių suteikia jėzuitų istorikas S. Rostovskis. Jis rašo, kad per 1585 m. Velykas iš vieno Vilniaus jėzuitų kolegijai priklausiusio kaimelio į Balninkų bažnyčią atvykęs valstietis. Tada bažnyčioje nebuvę kunigo. Nesant Mišių, parapijiečiai panorėję, kad būtų perskaityta bent evangelija. Išsikalbėjus paaiškėję, kad tas kaimietis, jėzuitų mokinys, mokąs šiek tiek skaityti — skiemenuoti (syllabas sciret componere). Jis ne tik perskaitęs evangeliją, bet pasakęs ir pamokslėlį apie Kristaus prisikėlimą. Iš šios žinios galime susidaryti įspūdį, kad 1585 m. Balninkuose buvo lietuviškai skaitomos evangelijos ir sakomi pamokslai. Apie 1583 m. Balninkų klebonu buvęs aklas ir kurčias kunigas.

1647.VI.21 Vladislovas IV Balninkų parapiją pavedė kun. Juozapui Lipnevičiui, Karmėlavos klebonui. Jis buvo įvesdintas 1648.III.10. 1655 m. Balninkus sunaikino į Lietuvą įsiveržusi Maskvos kariuomenė, kiek vėliau ir švedai. Tų karų bei neramumų metu sunaikinti ir parapijos dokumentai. 1672.X.24 parapija atiteko kun. Jędžejevskiui , Žemaitkiemio klebonui ir Pabaisko dekanui. Jis, 1676.I.9 aplankęs parapiją, radęs medinę bažnytėlę, pastatytą ant kalnelio, kurioje tebuvęs 1 altorius. Buvusi sena klebonija, namukas mokytojui (bakalaurui) ir klojimas. Trobesiai ir bažnyčia begriūną. Greičiausiai senoji bažnyčia sugriuvo ar sudegė. 1771 m. Juozapas Zybergas, Anykščių ir Balninkų seniūnas, pastatė naują bažnyčią. Tada Balninkams paskirtas ir nuolatinis kunigas, kuriuo buvo Tomas Polujanas. Jis bažnyčią aptvarkė, ir 1773 m. ji buvo pašventinta.

1910 m. klebonas kun. Ad. Jusius (ar Jusys) su parapijiečiais pastatė naują bažnyčią, kurią 1921 m. Šv. Stanislovo titulu konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Architektūra. Ši mūrinė bažnyčia yra eklektinė, romantiško ir gotiško stilių mišinys. Jos stambūs fasadiniai bokštai yra keturių tarpsnių, apjuosti smulkių arkučių karnizais. Akustinės angos turi pusapskrites arkas, o frontoną dominuoja didelis apskritas langas ir trikampis atikas su arkučių karnizu. Šio didelio pastato šoninėse sienose matomi truputį ištraukti transeptai ir po šešis aukštus langus su smailiomis arkomis. Tie langai suskaidyti gotiškai į tris statmenas padalas su apskritais stiklais viršuje. Sienos sustiprintos kontraforsais ir apjuostos arkučių karnizais. Presbiterija yra centrinės navos tąsoje, o už jos dar yra to paties aukščio absida.

Bažnyčios interjeras gotiškai suskliaustas ir padalintas į tris navas. Didysis altorius apkrautas su daug smailių arkų ir pinaklių. Simetriškai sustatytos trys statulos. Paskliautėse ir sienose yra tapytų ornamentų. Šventoriaus tvora akmeninė.

Parapija priklauso Ukmergės dekanatui. 1940 m. ji turėjo 5360 katalikų. 1923 m. miestelyje buvo 117 gyv. namų ir 651 gyv., 1959 m. tik 195 gyv.

1981 m. Balninkų klebonu buvo kun. Jonas Girdzevičius (gim. 1914, kunigu pašvęstas 1939). Tada prie bažnyčios gyveno ir altaristas kun. dr. Stanislovas Gruodis (gim. 1896 m. kunigu pašvęstas 1925 m.).

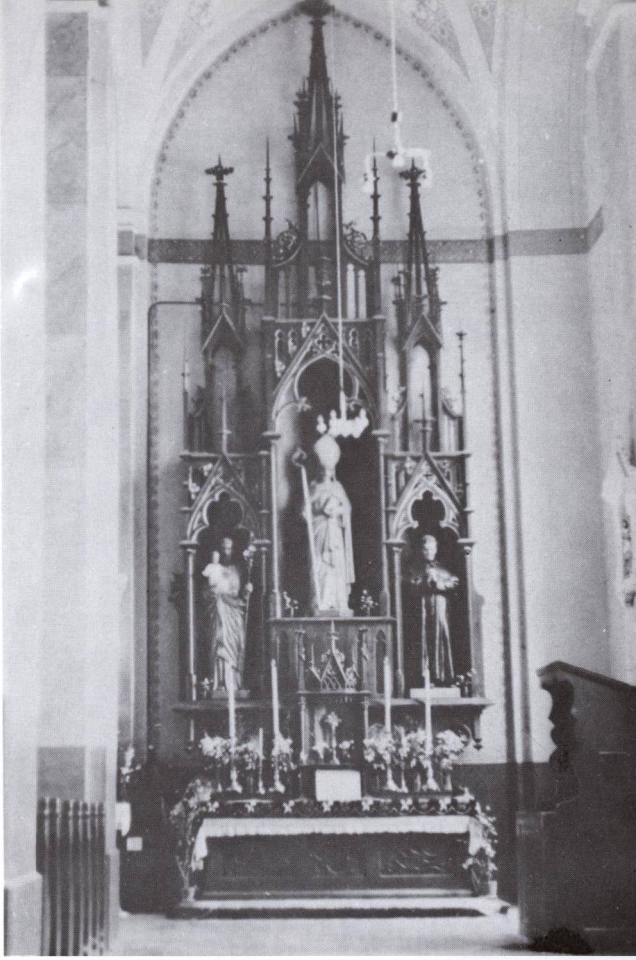

Balninkų bažnyčios altorius 1980 metais

Balninkai iš lėktuvo nepriklausomybės metais

Bazilionų bažnyčia 1980 metais

BAZILIONAI (PADUBYSYS)

Šv. Baziliaus parapijos bažnyčia

Miestelis išsistatęs prie Dubysos upės, prie Šiaulių—Tilžės plento ir Dubysos—Ventos perkaso. 20 km į pietvakarius nuo Šiaulių. Miestelis išaugęs iš gatvinio kaimo tipo ir yra linijinio plano. Tėra viena ilga gatvė.

Vietovės vardas. Pro miestelį teka Dubysos upė; nuo jos ir kaimas ligi XIX a. buvo vadinamas Padubysiu. Seniau šioje vietoje buvo dar Pajagių, Daugeliškių, Mikeliškių kaimai. Įkurdinus Rytų apeigų vienuolius bazilionus, vietovė pradėta vadinti Bazilionais. Nepriklausomybės metais ji buvo vadinama abiem vardais. Pokario metais vietovė vadinama vienuolių suteiktu vardu — Bazilionimis. Dr. A. Salys siūlė vadinti Padubysiu.

Istorinės žinios. Archeologiniai radiniai rodo, kad vietovė buvo gyvenama senaisiais laikais. Yra senojo geležies amžiaus laikų pilkapių. Prie Dubysos buvo piliakalnis, vėliau suardytas, greičiausiai gynęs šią sritį nuo kryžiuočių puolimų. Istoriniai šaltiniai Padubysio vardą mini XVI a. II pusėje. 1744 m. karalius Augustas III suteikė Padubysiui prekybines privilegijas ir leido ruošti turgus. 1859 m. tik 46 gyv.

Bažnyčia ir vienuolynas. 1749 m. Padubysio dvaro savininkai Jonas ir Antanas Beinorai atsikvietė čia Rytų apeigų vienuolius bazilionus, pastatė bažnyčią, užrašė vienuolynui gabalą žemės prie Dubysos upės ir paskyrė sodžių Mikę. Čia gyveno 110 žmonių. Be jų, Antanas ir Jurgis Golenevskiai padovanojo vienuoliams Rimkiškių (Paeliškių) žemę. Iš pradžių čia apsigyveno 6 vienuoliai. 1773 m. jie įkūrė mokyklą, 1793 m. ją pertvarkė į šešiametę apygardinę mokyklą, kurioje tada mokėsi 192 mokiniai. Kartais mokinių skaičius pašokdavęs ligi 300. Tačiau Padubysio mokyklos ir bazilionų veikla nepatikusi Kražių mokyklos vedėjui kun. Veličkai. Jis kaltino vienuolius pradėjus darbą be jo žinios. Kartą atvykęs į Bazilionus, paleido mokinius, o mokyklos pastatą užrakino. Po kiek laiko vienuoliams pavyko ją vėl atkurti, ir ji dar sėkmingiau veikė: buvo puikiai vedama ir naudojo anais laikais moderniškesnius mokymo bei auklėjimo metodus. Anais laikais mokyklose mokiniai buvo smarkiai mušami, o bazilionai nuo to atsisakė, su mokiniais mokytojai švelniai elgėsi. Rusams ši mokykla taip pat nepatiko, ir 1825 m. ją pavertė keturklase. Po sukilimo, 1832 m., valdžia vienuolyno turtus nusavino, vienuolius iškėlė į Vilnių, bažnyčią su vienuolynu atidavė stačiatikiams. Paskutinis bazilionų vyresnysis buvo kun. Mažalskis. Galutina likvidacija atlikta 1835 m. Tada ir mokykla nustojo veikusi. Tuo metu miestelis priklausė vienuolynui. Jame buvo 19 dūmų, 14 ūkininkų ir 19 valakų žemės.

Rusų valdžia 1836 m. Bazilionuose įkurdino stačiatikių šventiką Kovalevskį. Jo žinion pavedė bažnyčią, vienuolyną, trobesius ir daržą.

Tik 1919 m. nepriklausomos Lietuvos valdžia atitaisė skriaudą. Bažnyčia sugrąžinta katalikams. Ji buvo Kurtuvėnų parapijos filija. 1933 m. pastatyta nauja medinė bažnyčia. 1940 m. turėjo 2224 katalikus. Priklauso Šiaulių dekanatui.

1981 m. Bazilionų parapijos klebonu buvo kun. Vytautas Jurcevičius (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1947 m.). Jis mirė 1982 m. pradžioje.

Buv. Bazilionų bažnyčia Kurtuvėnuose, statyta XVIII a.

Architektūra. 1749 m. statyta ir 1933 m. senuoju pavidalu atstatyta medinė bažnyčia gali būti laikoma būdingu pavyzdžiu, nes panašių užtinkama visur Lietuvoje. Gyvenamo namo proporcijų pastatas turi pristatytą žemesnio stogo, tačiau tokių pat sienų absidą. Dėl jos penkiasienio pavidalo (aštuoniasienio dalis) prof. Paulius Galaunė vadina tą absidą gotišku elementu. Bažnyčios priekyje ant stogo yra žemas aštuoniasienis bokštelis su aukštu piramidiniu stogeliu. Visos sienos suskaidytos plokščiais piliastrais, tarp kurių šviečia aukšti langai su trapecinėmis padalomis viršuje. Langai aprėminti trikampiais sandrikais ir panašiomis palangėmis. Sienų apkalas įvairus: cokolis su profiliuotomis stačiomis lentelėmis, plokštumos tarp piliastrų apkaltos gulsčiai, o abu frontonai vėl statmenai. Bokštelio ir absidos kryžiai be ornamentų, lengvi. Gal seniau jų vietoje būta kitokių kryžių. Kaip įprasta, galinėje absidos sienoje prisegtas krucifiksas.

Bažnyčios vidus puošnus. Sienų viršų apjuosia kvadratinių plafonų juosta su rombiniais ornamentais. Didysis altorius originalus, su gotiško čerpių stogelio imitacija. Smulkių proporcijų piliastrai sujungti pusapvalia porine arka. Lubos plokščios, iš išilginių lentų su ritmiškai sukaltomis didelėmis vinių galvutėmis.

Bazilionių bažnyčios didysis altorius 1980 metais

Šios bažnytėlės piešinys pagal ankstesnę Adomo Varno fotografiją įdėtas P. Galaunės 1930 m. knygoje, 74 psl., tik ne Padubysio vardu, o kaip Kurtuvėnų parapijos filija.

1930—1950 m. Bazilionai buvo valsčiaus centras. 1959 m. 307 gyv.

Bazilionų bažnyčioje yra XVIII a. tapytas (aliejus, drobė) Jėzaus Nukryžiuotojo paveikslas. Tebėra išlikę du 1732 m. žalvariniai varpai, lieti Karaliaučiuje ir Vilniuje.

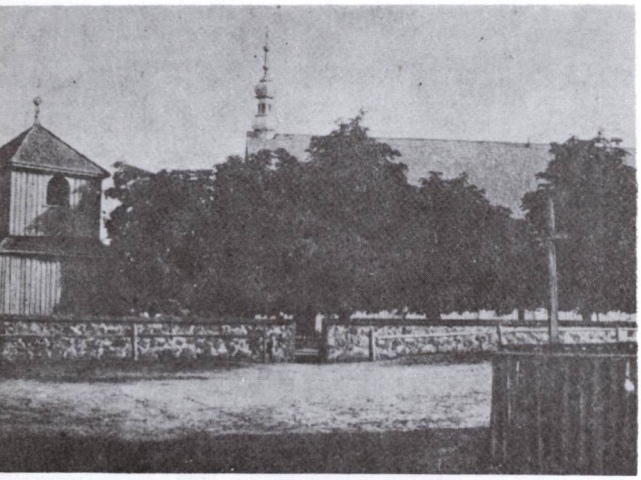

Betygalos bažnyčia ir varpinė. (A. Daukšos nuotrauka 1905 m.)

BETYGALA

Šv. Mikalojaus parapijos bažnyčia

Betygalos miestelis įsikūręs 1 km atstu nuo kairiojo Dubysos kranto, 90—100 m aukščiau jūros lygio, 13 km į šiaurės vakarus nuo Ariogalos, 15 km į rytus nuo Raseinių.

Istorinės žinios. 2 km į pietus nuo Betygalos, Vaškutės (Dubysos intako) dešiniajame krante, yra dabar jau gerokai apardytas piliakalnis, kurio aikštelė seniau buvo 1000 kv. metrų. Čia XIII—XIV a., lietuvių kovų su Ordinu metu, buvo viena svarbesnių Žemaičių pilių, kurią puldavo kryžiuočiai. Pagal pasakojimus, Betygaloje gyvenęs senosios lietuvių tikybos žynys Gintautas.

XV a. pradžioje Betygaloje pastatyta bažnyčia, 1516 m. suteiktos prekybinės privilegijos. 1706 m. prie Betygalos vyko kautynės su į Lietuvą įsiveržusiais švedais. 1723 m. karalius Augustas II pakartotinai atnaujino prekybines privilegijas, leido ruošti turgus, tačiau į miestą Betygala neišaugo. (Daugiau žinių apie Betygalą paskelbta ML IV t., 554—556 psl.).

R. katalikų bažnyčia Betygaloje pastatyta 1416 m., Žemaičių krikšto metu. Jos įkūrėju laikomas Vytautas. Buvo medinė. Spėjama, XVI a. viduryje ir XVII a. pabaigoje ji atnaujinta. Bažnyčia išliko ligi 1852 m., kada buvo jau sunykusi. 1841 m. ji buvo gerai aprūpinta: jai priklausė 49 valakai ir 3 margai žemės, 34 baudžiauninkai. Prie bažnyčios gyveno 3 kunigai. Klebonas kun. Juozapas Opulskis gaudavo 255.50 rb metinės algos. Parapijai priklausė 3283 katalikai. Vysk. M. Valančius ŽV apie ją rašė: „Turts prider pralotuj Džekonuj, žeme giera, niera miszka, parakwija vidutine". 1504 m. Mita Višginaitė įkūrė altariją ir ją aprūpino.

1857—1858 m. klebonas kun. Šrėderis su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią. 1915 m. ji buvo vokiečių sugriauta. 1930 m. kitas klebonas — kun. Pr. Janulaitis su parapiečiais pastatė naują bažnyčią, kurią 1932 m. iškilmingai konsekravo arkivysk. J. Skvireckas.

Architektūra. 1924-30 m. statyta mūrinė bažnyčia pagal arch. Vlado Dubeneckio projektą yra neobarokinio stiliaus su klasicizmo žymėmis. Fasado ir šoninių sienų plokšti piliastrai remia platų neornamentuotą karnizą. Centrinės navos sienos iškyla virš šoninių navų stogų ir turi langus aukštai. Šoninių navų langai aukšti stačiakampiai, be apvadų. Tik fasadinės durys turi pusapskritę arką. Frontono profilis banguotas, su įgaubtais parapetais ir išgaubtomis voliutomis abipus centrinio bokštelio su spinduliuojančiu kryžiumi. Ant kampinių piliastrų uždėtos vazos. Toks pat frontonas iškyla navos stogo gale virš absidos, kurios kupolinis stogas yra kiek žemesnis. Visa bažnyčia tinkuota, nubaltinta.

Vidaus erdvė padalinta į tris navas kvadratinio piūvio piliorais su plačiais karnizais. Piliorius jungia pusapskritės arkos su siaurais apvadais. Absida atskirta nuo centrinės navos aukšta triumfo arka. Skulptoriaus Broniaus Pundziaus sukurtas didysis altorius yra modernizuoto baroko stiliaus. Centrinė statula aprėminta arkine niša, o virš jos yra išraitytas voliutinis frontonėlis su kartušu. Altoriaus šonuose sugrupuotos po dvi statulos. Šoninių navų altorių kolonos apjungtos archivolta. Šiaip jau bažnyčios interjero paviršiai lygūs, be puošmenų.

Greta bažnyčios stovi trijų tarpsnių varpinė — kampanilė. Jos aukštis lygus su bažnyčia. Kaip barokui būdinga, varpinės sienų angos yra skirtingos: arkinės, apskritos ir siauresnės arkinės varpams skardenti. Kampiniai piliastrai pereina iš plokščių į

Betygalos bažnyčia, statyta 1930 m., pagal arch. Vl. Dubeneckio projektą. (B. Buračo nuotrauka)

Betygalos bažnyčios kampinis vaizdas

Didysis altorius, darytas skulpt. B. Pundziaus

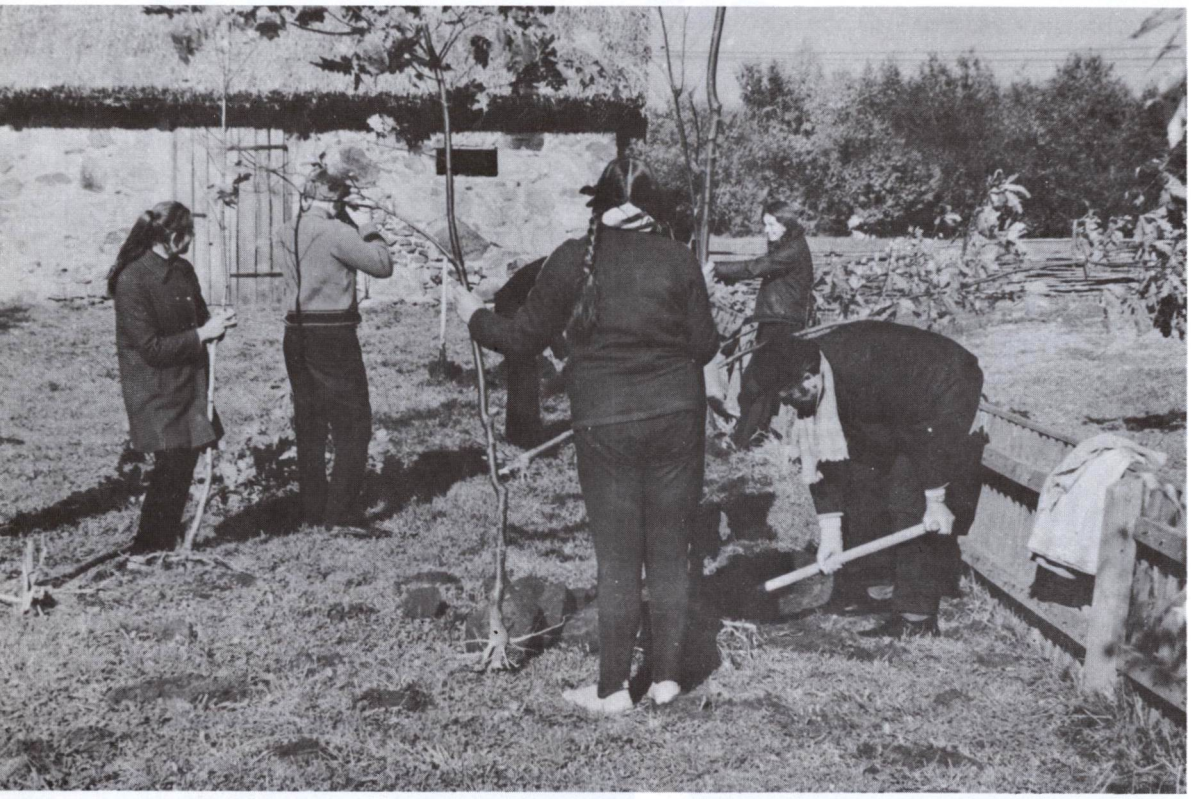

Buv. Maironio sodybavietės apsodinimo darbai, kuriuos atlieka talkininkai moksleiviai. (1982 metų nuotrauka)

įstrižinius viršuje. Varpinė uždengta banguoto profilio stogeliu ir barokiniu šalmu. Bažnyčia sujungta su varpine vienos arkos atvira galerija su baliustrada.

Betygalos klebonai amžių būvyje beveik visą laiką buvo Žemaičių vyskupijos kapitulos nariai. 1592—1600 m. klebonu buvo kan. Mikalojus Daukša, parašęs garsiąją „Postilę", vieną iš pirmųjų lietuviškų knygų.

Vysk. M. Valančiaus laikais buvo sutvarkytas elgetavimas, pastatyta špitolė. Mokykla Betygaloje buvo nuo 1579 m. Po 1867 m. ji buvo surusinta. 1863 m. sukilimo metu klebonas Anupras Šrėderis perskaitė sukilėlių manifestą ir už tai buvo ištremtas į Nerčinską. 1900 m. Betygaloje įsteigta senelių prieglauda, kuriai 1903 m. pastatyti mūro namai. Parapija priklausė Veliuonos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 6622 katalikus.

1934 m. Betygaloje buvo 434 gyv., 1959 m. 454 gyv.

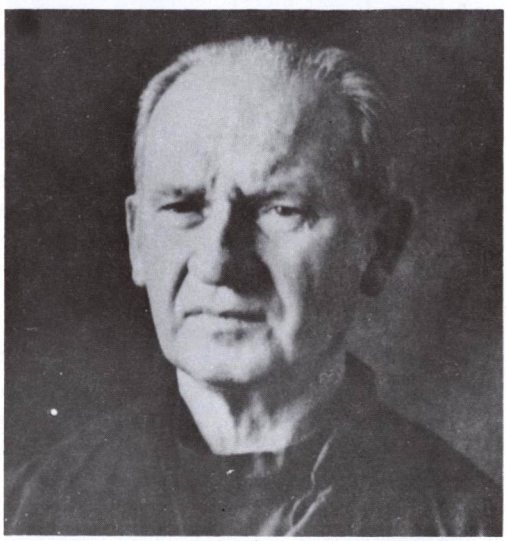

Betygalietis vyskupas — kankinys — vyskupas Pr. Ramanauskas

Betygalos bažnyčioje yra pažymėtinų meno bei kulto dalykų: Br. Pundziaus darbo 1932 m. altorius (medis, gipsas); šventoriuje stovi 1890 m. statytas medinis kryžius su koplytėle, prie kelio į Raseinius taip pat kryžius su koplytėle.

1981 m. Betygalos parapijos administratorium buvo kun. Juozapas Varvuolis (gim. 1938 m., kunigu pašvęstas 1965 m.).

Betygalos kapinėse yra Piliakalnio koplyčia, statyta Pusčiausko, atnaujinta 1905 m. Jankausko. 1938 m. parapijiečių ir klebono Janulaičio rūpesčiu ji vėl atnaujinta ir pavadinta Aušros Vartų koplyčia.

Betygalos parapijai priklausė Paliepių, Ugionių ir Milašaičių filijos.

8 km į šiaurės vakarus nuo Betygalos, prie Sandravos upelio, seniau buvo **Pasandravio** dvarelis. XIX a. II pusėje jo žemę nuomojo Aleksas Mačiulis. Čia 1862 m. gimė mūsų poetas prelatas Jonas Maciulevičius-Maironis. Šiuo laiku iš jo gimtinės tik skurdūs griuvėsiai belikę. Netoli Pasandravio yra Bernotų kaimas ir viensėdijos. Čia XIX a. A. Mačiulis-Maciulevičius turėjo savo ūkį, kuriame savo jaunystę praleido Maironis. Ir šioje vietoje šiandieną tėra likusios skurdžios liekanos.

Betygalos bažnyčios varpinė. (Perkūno Krukonio 1978 m. nuotrauka)

BUKONYS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Bukonių bažnytkaimis yra 5 km į šiaurės vakarus nuo Panoterių, 18 km į šiaurę nuo Jonavos, prie Ukmergės — Kėdainių kelio. Į pietryčius yra Bukonių miškas.

Bukonių kaimas žinomas nuo XVI a. Pro jį ėjo garsusis Varšuvos—Petrapilio kelias. XVIII a. Bukonių dvarą valdė Hoppenai. 1790 m. Juozapas Hoppenas pastatė mūrinę Šv. Mykolo Arkangelo vardo bažnyčią. Bet pagal senų žmonių pasakojimus, dar prieš tai buvusi medinė bažnytėlė ar koplyčia. Kiti padavimai sako, kad kartą Hoppenui (vietos žmonės jį vadino Oponu) prisisapnavę, esą po viena namo kerte pakasta daug pinigų. Sapne angelas įsakęs juos iškasti ir pastatyti mūrinę bažnyčią. Hoppenas paklausęs angelo, pradėjęs kasti ir tikrai suradęs paslėptus pinigus. Tačiau bažnyčios jis nestatęs, o jos vietoje išsimūrijęs sau dvaro rūmus. Netoli jų įruošęs smuklę. Po to jis vėl sapne buvęs angelo pabartas, kodėl pinigus panaudojęs ne tam tikslui, kuriam jie buvo skirti. Dvarponis, nebeturėdamas pinigų plytoms pirkti, sumanęs bažnyčią pastatyti iš akmenų. Tokių riedulių laukuose buvę labai daug, o nemokamos baudžiauninkų darbo jėgos taip pat

Bukonių bažnyčios fasadas ir šventoriaus vartai 1981 metais

netrūkę. Tokiu būdu ir atsiradusi nauja mūro bažnyčia. 1916—1917 m. ji buvo atnaujinta.

Architektūra. 1790 m. statyta mūrinė bažnytėlė yra klasicistinio stiliaus, tačiau kuklesnė už kitas to laikotarpio bažnyčias. Jos fasadas plokščias, be tam stiliui būdingo kolonų portiko. Sienos suskaidytos plokščiais piliastrais. Virš dviejų juostų karnizo yra trikampis frontonas su apskritu langu centre. Viskas baltai tinkuota. Ant stogo uždėtas keturkampis bokštas yra XX amžiaus priedas, nebūtinai reikalingas gerų proporcijų pirminiam pastatui. Bokšto akustinės angos turi pusapskrites arkas, kaip ir durys. Gražus geležinis ažūrinio rašto kryžius uždėtas ant piramidinio stogelio. Mūriniai tinkuoti šventoriaus vartai turi plačią arkinę angą ir frontoną su niša skulptūrai.

Parapija priklauso Žeimių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1600 parapijiečių.

Bukonių bažnyčia ir buv. dvaro rūmai išliko ligi šių dienų, o mūrinė smuklė buvo kažkada nugriauta. 1923 m. kaime ir dvare buvo 21 sodyba ir 189 gyv. Vietovė priklausė Panoterių valsčiui. Pokario metais priskirta Jonavos rajonui. 1959 m. 179 gyv. 1981 m. parapija nuolatinio kunigo neturėjo.

Bukonių bažnyčios šventoriaus vartuose yra išlikę du gražūs XIX a. geležiniai ornamentuoti kryžiai.

Bukonių bažnytėlė apie 1923 metus. (C. G. Lukšio nuotrauka)

Senoji Butkiškės bažnytėlė ir šventoriaus vartai apie 1980 metus

BUTKIŠKĖ

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Bažnytkaimis yra Dubysos kairiajame krante, 4 km į pietryčius nuo Ariogalos, 8 km į šiaurę nuo Čekiškės, prie kelio į Vilkiją.

1593 m. minimas Butkiškės dvarelis. Vysk. M. Valančius ŽV rašo, kad 1539 m. patys žmonės čia pastatę bažnyčią (greičiau koplyčią), kuriai dvarininkas Dzievaltauskis davęs žemės. Žemaičių vyskupas Vaclovas Viežbickis suteikė parapijos teises. 1566 m. pastatyta nauja bažnyčia, 1748 m. atnaujinta, XIX a. vėl perstatyta. 1938—1939 m. klebono kun. Pr. Bikino rūpesčiu ji iš pagrindų suremontuota ir dekoruota. Parapija priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. turėjo 1773 katalikus.

Butkiškės bažnyčia 1964 metus

Architektūra. Ši medinė bažnytėlė yra išsaugojusi būdingą Lietuvos bažnyčių formą iš XVIII a. Dvišlaitis stogas yra to paties aukščio kaip ir sienos. Nėra bokštų, tik kryžius ant kraigo. Trikampio frontono apvadai ir karnizas papuošti smulkių dantukų pjaustiniu, kaip ir priekyje stovinti koplytėlė ant stulpo. Frontoną dar puošia plokščia

Butkiškės varpinė

koplytėlė su skulptūra ir trikampis langelis. Visos sienos apkaltos stačiomis lentelėmis, o šoninė siena dar turi piliastrus tarpulangėse. Langų arkos gotiškai išgaubtos, smailios.

Varpinė irgi būdinga, kaip daugelis tokių su kvadratiniu planu, dviem aukštais, su plačiu karniziniu stogu aplink platesnįjį apatinį aukštą. Viršutiniai langai ir durys turi segmentines arkas. Stogas piramidinis, su barokiniu bokšteliu ir kryžiumi. Sienų apkalas suderintas su bažnyčios apkalu. Šventorius aptvertas masyvine akmenų mūro siena. Tokie yra ir geležinių vartų stulpai, papuošti gausiai ornamentuotais kryželiais.

Vysk. M. Valančiaus laikais Butkiškėje buvo parapijinė mokykla, kurioje 1853 m. mokėsi 10 mokinių.

Nors senuose raštuose Butkiškė vadinama miesteliu, tačiau juo niekada nebuvo. Čia buvo tik klebonija su špitole. Prie bažnyčios buvo 57 ha žemės su geromis pievomis (vėliau jos išartos), į kurias Žemaičių vyskupai (M. Paliulionis, G. Cirtautas) vasarai atsiųsdavo savo arklius į ganyklą. Parapijoje buvo keletas dvarų, kurie kiek aplenkino gyentojus, tačiau nepriklausomybės metais jų „lenkiškumas" išnyko: 1923 m. Butkiškėje tebuvo 25, palivarke 46 gyv. Priklausė Čekiškės valsčiui. Okupacijos metu priskirta Raseinių rajono Ariogalos apylinkei. 1981 m. Butkiškės parapijos administratorium buvo kun. Antanas Jodelis (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1938 m.).

Butkiškės bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę įdomių religinio meno bei kulto dalykų, jų tarpe: paveikslai „Šventoji šeima" ir „Švč. M. Marija" (XIX a., aliejus, drobė), dvi XIX a. medinės trimituojančių angelų skulptūros. Šventoriuje yra XX a. pradžioje gaminta koplytėlė prie medžio su ornamentuotu kryželiu ir Šv. Izidoriaus skulptūra (medis, geležis), to paties laiko koplytėlė su ornamentuotu kryželiu ir Jėzaus Nazaretiečio skulptūra (mūras, medis, geležis).

1959 m. Butkiškėje buvo 206 gyv.

Butkiškės apylinkėse, 2 km į šiaurę nuo bažnytkaimio, prie Dubysos kranto, yra buv. **Gėluvos** dvaras, o jo laukuose tipiškas piliakalnis, nuo lauko pusės atskirtas pylimu ir grioviu. Tai lietuvių kovų su kryžiuočiais palikimas. XVII a. Gėluvoje buvo reformatų bažnyčia, dėl kurios ėjo ginčas tarp katalikų ir protestantų.

Goštautų Daujotuose, Butkiškės parapijoje, 1819.VI.4/16 gimė kun. Antanas Juška-Juškevičius, vienas didžiausių lietuvių tautosakos rinkėjų, surinkęs daugiau kaip 5600 dainų tekstų ir užrašęs 1853 melodijas. Buvo išleistos jo 4 knygos, kuriose paskelbti 2669 tekstai. 2956 tekstai liko nespausdinti ir dingo Rusijoje I pasaulinio karo metu. Kun. Juška mirė Kazanėje (Rusijoje), kur ir buvo palaidotas.

Čekiškės bažnyčia ir varpinė nepriklausomybės metais

ČEKIŠKĖ

Švč. Trejybos parapijos bažnyčia

Čekiškės miestelis yra 3 km nuo kairiojo Dubysos kranto, 12 km į pietus nuo Ariogalos, prie kelio į Vilkiją. Šioje vietoje nedidelis Beržupio upelis įteka į kairįjį Dubysos intaką Lašišą. Miestelio gatvių tinklas išsivystė iš gatvinio kaimo tipo.

Vietovė sena. Jos atsiradimą bei kilmę istorikai romantikai suriša su legendomis ir tvirtina, kad senovėje čia buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta.

Čekiškės dvaras, esantis 1,5 į rytus nuo miestelio, buvo jau XV a. ir vadintas Šedvydžiais. Greičiausiai tame dvare buvo koplyčia ar bažnytėlė, nes 1457 m. minimas kunigas Mikalojus. Čekiškės miestelis išaugo iš dvaro. Tikresnių žinių apie Čekiškę yra nuo XVII a. pradžios. Miestelio gyventojai — sklypų valdytojai ilgai mokėjo dvarui mokesčius ir atlikdavo prievoles.

1620 m. dvarininkas Jurgis Gedgaudas Mackevičius įkūrė dvare mokyklą. 1625 m. klebono išlaikymui užrašė 20 dešimtinių žemės, kuri ir nepriklausomybės metais priklausė parapijai, 1626 m. pastatė mūro bažnyčią su klebonija, o pačią vietovę pavadino Čekiške. Kiek vėliau ir visas dvaras (180 dešimtinių žemės) buvo pavestas bažnyčiai. 1639 m. dvaras buvo parduotas ir ėjo iš rankų į rankas. 1805 m. prie bažnyčios buvo prieglauda-ligoninė.

1799 m. bažnyčia sudegė. Jos vietoje J. Mackevičius 1821 m. pastatė kitą, didesnę, mūrinę. Prie bažnyčios užsiliko ir sena varpinė. Mokykla M. Valančiaus laikais buvo atnaujinta. 1853 m. ją lankė 17 mokinių. Po 1863 m. sukilimo buvo uždaryta, kiek vėliau įsteigta rusiška mokykla.

Čekiškės parapija priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. turėjo 4508 tikinčiuosius.

Architektūra. Apie 1800 metus statyta mūrinė bažnyčia vieton senesnės sudegusios turi klasicistinių žymių. Trijų navų bazilikinio tipo pastatą dominuoja aukštas dvišlaitis stogas. Sienos suskaidytos plokščiais piliastrais. Aukšti langai su segmentinėmis arkomis turi reljefiškas apylanges. Frontono siluetas yra nežymiai įlenktas, kaip baroko bažnyčiose. Fasadinis aštuoniasienis bokštas iškyla ant stogo kraigo su dviem tarpsniais. Daug stačiakampių langų atskirti siaurais

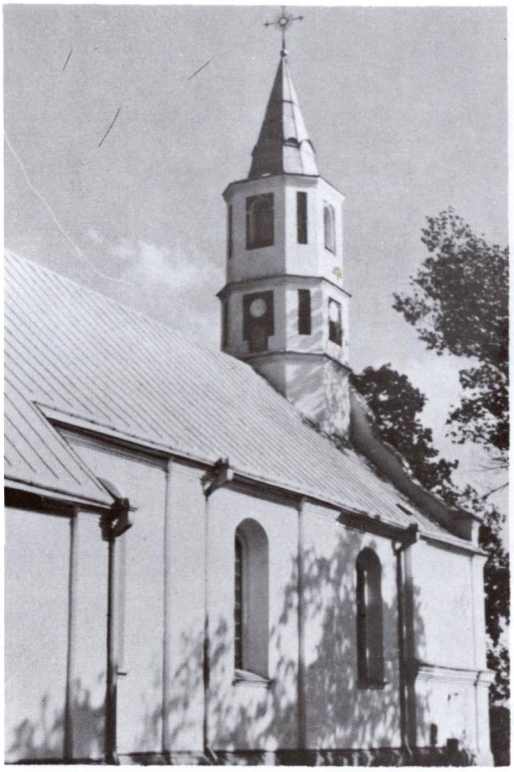

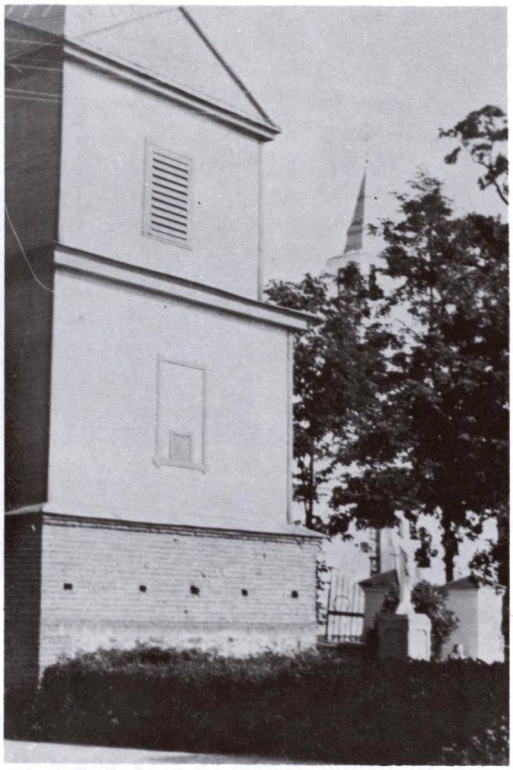

Čekiškės bažnyčios detalė ir varpinė. (Perkūno Krukonio 1978 m. nuotraukos)

karnizais. Trisienė absida yra siauresnė ir žemesnė už vidurinę navą. Stogo gale uždėtas barokinio profilio plokščias bokštelis. Visos sienos baltai tinkuotos.

Už bažnyčios, palei mūrinę šventoriaus sieną stovi trijų tarpsnių varpinė. Jos langai ir akustinės angos yra stačiakampės su baltais apvadais. Jie gražiai kontrastuoja plytų mūro fone. Plytų raštas yra dekoratyviškas, sudėtas kryžmiškai. Šios varpinės forma yra tokia pati, kaip ir trijų tarpsnių medinių varpinių kitur.

Nepriklausomybės metais Čekiškė buvo Kauno aps. valsčiaus centras. 1923 m. 74 sodybos ir 641 gyv. Sovietinių rusų okupacijos metu Čekiškė paversta Kauno rajono apylinkės ir kolchozo centru. 1959 m. 552 gyv.

1981 m. Čekiškės klebonu buvo kun. Antanas Slavinskas (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Čekiškės bažnyčioje ir varpinėje yra išlikusių pažymėtinų religinio kulto ir meno vartybių: 1732 m. metalinis barokinis kryželis, 1709 m. lietas žalvarinis varpas, medinės XIX a. skulptūros — „Pranašas su knyga dešinėje rankoje", „Pranašas su atversta knyga", 3 angelų skulptūros, skulptūros „Jonas Nepomukas", „Šv. Petras", „Šv. Paulius", 4 Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros; šventoriuje yra 1924 m. pastatytas medinis kryžius su koplytėle, miestelyje — 1921 m. medinis kryžius ir kt.

4 km nuo Čekiškės, prie Krūvandų upelio (Lazdonos intakas, 5 km ilgumo) yra **Krūvandų** kaimas. 1923 m. 121, 1959 m. 100 gyventojų. Krūvandos upelio dešiniajame krante rastas senkapis, kuriame aptikta II—XIV a. dirbinių, siauraašmenių kirvių, įmovinių ietigalių, kalavijas, juostinių apyrankių ir kt. Radiniai laikomi Kauno ir Vilniaus muziejuose. 1663 m. kaime buvo pastatyta medinė koplyčia, vėliau atstatyta. Priklausė Čekiškės parapijai kaip jos oratorija.

Prienų buv. dvare (5 km nuo Čekiškės) taip pat buvo koplyčia, ilgainiui išnykusi.

Deltuvos bažnyčia ir varpinė nepriklausomybės metais

DELTUVA

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Deltuvos miestelis yra įsikūręs prie dviejų nedidelių ežerėlių, prie Ukmergės—Kėdainių kelio, 6 km į vakarus nuo Ukmergės. Vakariniu miestelio pakraščiu teka Armonos upelis (dešinysis Šventosios intakas, 32,6 km ilgumo).

Deltuvos praeitis labai sena. Kai kurie istorikai jos įkūrimą nukelia į X a. Deltuvos žemė tada buvo sritinė kunigaikštija, kuri, Mindaugui kuriant Lietuvos valstybę, įėjo į jos sudėtį kaip dalis. Pirmosios tikrai istorinės žinios apie Deltuvą randamos vad. Ipatijaus metraštyje, kur rašoma, kad 1219 m. Lietuvos kunigaikščių sutartyje, sudarytoje su Voluinės kunigaikščiais, minimi ją pasirašę 4 Lietuvos sritiniai kunigaikščiai. Vienas jų buvo iš Deltuvos („iz Diavoltly"). Žinoma, kad Mindaugo sūnus Vaišvilkas, keršydamas už tėvo nužudymą, užėmė Nalšėnų ir Deltuvos pilis. Bet XIII a. kryžiuočių šaltiniai Deltuvos nemini; matyt, jos nepasiekdavo. Tik 1385 m. jų kelių aprašymuose minimas „Dewilto" kraštas. Senuose slaviškuose raštuose Deltuva vadinama Diaviltovo, Diavaltovo, lenk. Dziewaltovo ir kitais vardais.

Stiprėjant didžiojo kunigaikščio valdžiai Lietuvoje, Deltuva nustojo reikšmės kaip atskiras administracinis ir teritorinis vienetas. Jos žemės perėjo valdovo žinion, o kylant ir plečiantis Ukmergei, liko eiliniu dvaru ir miesteliu. Nustojo reikšmės ir Deltuvos pilis. Buvusi Deltuvos žemė tapatinama su vėliau Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos administraciniame sutvarkyme iškilusia Užnerio sritimi (Litwa Zawilejska).

R. katalikų bažnyčia. Kada pastatyta pirmoji bažnyčia, tikrų žinių neturima. Yra užuominų, kad ji galėjo būti pastatyta Kęsgailos ar jo brolio Sudvajo prieš 1444 m. Tačiau prof. K. Jablonskis (Praeitis, II t.) nurodo, kad jie to negalėję padaryti, nes Deltuvos nevaldę. Ją valdęs jų tėvas Žemaičių seniūnas Kęsgaila su savo broliais. Atrodo, kad ta žinia supainiota. Greičiausiai ji buvo pastatyta krikščionybės įvedimo Lietuvoje metu, nes Deltuva tada dar buvo svarbus punktas.

Popiežiaus Pauliaus II bulė, išleista Romoje 1468.III.5, liudija, kad bažnyčią iš naujo (taigi antrąją) esąs pastatęs Stanislovas Saudinogij (Stonkus Sudvajaitis), kuris esąs

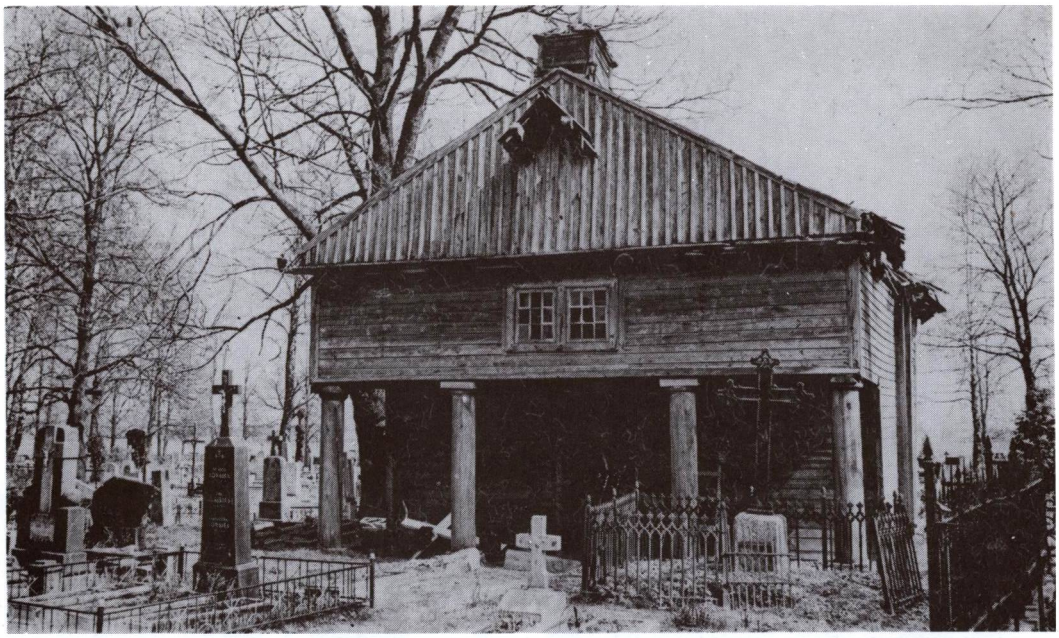

Deltuvos kapų koplyčia iš priešakio

Deltuvos kapų koplyčia iš šono. (Iš dr. Jurgio Gimbuto rinkinio)

neseniai į katalikybę atsivertęs totorius. Pagal bulę, ši bažnyčia tada buvusi parapijinė ir priklausiusi Vilniaus vyskupijai.

Kitas dokumentas, buvęs Kauno metropolijos archyve, rašytas 1476.II.28 Vilniuje, nusako, kad Mykolas Kęsgailaitis, Vilniaus vaivada ir Lietuvos kancleris, ir jo brolis Jonas, Žemaičių seniūnas, kuriems tada Deltuva priklausė, sudarė žemės ir įvairių prievolių bažnyčios išlaikymo fondą.

Po Kęsgailų Deltuva perėjo Radvilams. 1529 m. patronato teisė priklausė Vilniaus pilininkui Radvilui ir jo žmonai Onai Kęsgailaitei. Ligi XVII a. nuolatinio kunigo nebuvo. Radvilų laikais parapija suvargusi, nes reformatai dvaro savininkai katalikų kunigo nebeišlaikė. XVII a. pradžioje Vilniaus vyskupijos kapitula bylinėjosi su Deltuvos dvaro savininkais dėl bažnyčios ir jos turtų. 1628 m. byla baigėsi susitaikymu, kai senovėje valdytų turtų vietoje dvarininkas paskyrė naujų žemių, jų tarpe Kraupėnų kaimą. Tais metais dar tebestovėjusi senoji medinė bažnyčia, tačiau reikalinga remonto. 1739 m. Deltuvoje buvusi kryžiška bažnyčia, su 5 altoriais, tačiau supuvusi. 1825 m. Vilniaus vyskupui Zenkavičiui ir koliatoriams Sorokams remiant, pastatyta nauja medinė, pušinių rąstų bažnyčia.

Architektūra. Ši bažnyčia turi tam laikui būdingų klasicistinių bruožų. Nors fasadinė siena su šešiais piliastrais yra vienoje plokštumoje su trikampiu frontonu, ji primena klasicistinį portiką. Šoninės sienos irgi suskaidytos piliastrais. Visi langai ir durys yra stačiakampiai, be arkų, su stambiomis stiklų padalomis. Frontono langas trikampis. Nėra išorinių puošmenų. Ant frontono kraigo uždėtas stambokas kvadratinio plano bokštas yra to paties aukščio, kaip pastatas nuo žemės ligi bokšto bazės. Antrasis bokšto tarpsnis yra daug siauresnis, o jo stogelį remia keturios kolonėlės kampuose. Penkiasienė absida yra siauresnė, tačiau aukštesnė už šonines bažnyčios sienas. Absida turi keturis tokius pat didelius langus, kaip ir kitos sienos. Galinėje sienoje prisegtas didelis krucifiksas.

Šventoriaus kampe priešais bažnyčią stovi graži medinė varpinė. Jos abu aukštai yra kiek kitokių proporcijų, negu dauguma panašių varpinių. Apatinis aukštas yra dvigubai

Deltuvos šventoriaus kryžius, bažnyčia ir varpinė 1979 m. (Iš dr. Jurgio Gimbuto rinkinio)

aukštesnis už viršutinį, be langų, apkaltas gulsčiai. Viršutinio aukšto kiekviena sienelė turi po porinę varpų angą per visą sienelės aukštį. Piramidinio stogo kraštinės pastogės plačiai uždengia tas angas nuo kritulių. Bažnyčios bokštą ir varpinę dabina ornamentiški geležiniai kryžiai. Šventorius aptvertas solidžia akmenų mūro siena su mūrinėmis Kryžiaus kelių koplytėlėmis ir priderintais vartais.

1781 m. Deltuvos parapija priklausė Ukmergės dekanatui ir turėjo 2501 parapijietį. Prie parapijos buvo mokykla, kurią tais metais lankė 21 mokinys (8 šlėktų, 1 miestelėnas ir 12 valstiečių vaikų). 1858 m. parapijoje buvo 19 dvarų ir 31 kiemas, 3171 parapijietis.

1872 m. kun. Šimkevičiaus rūpesčiu bažnyčia atnaujinta. Priklauso Ukmergės dekanatui. 1940 m. turėjo 4109 katalikus.

1867 m. Deltuvos miestelis buvo pavadintas Konstantinovo—Vilniaus gubernatoriaus Kaufmano vardu. Buvo kalbama, kad jis už tai valsčiaus iždui davęs 600 rublių.

(Daugiau istorinių žinių apie Deltuvos sritį ir Deltuvą pateikta ML II t., 463—477 psl.).

Deltuvos bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų, jų tarpe: Švč. M. Marijos paveikslas su įdomiais rėmais (XIX a. I pusė, aliejus, drobė, metalas), XVIII a. pab. šilkinis arnotas iš Slucko juostų. Bažnyčios šventoriuje yra dviaukštis koplytstulpis, statytas 1930 m., su Jėzaus Nukryžiuotojo, Nazaretiečio, Marijos ir angelų bareljefais.

LKB Kronika Nr. 32, 1978 m., yra paskelbusi žinią, kad 1978.III.4 naktį buvo pagrobti visi stacijų paveikslai, esantys Deltuvos bažnyčios šventoriuje.

Deltuvos parapijos kapinėse tebestovi apleista XIX a. statyta medinė koplyčia. Jos architektūra yra originali, irgi su klasicistiniais bruožais. Fasadinio portiko keturios kolonos remia koplyčios choro tribūną ir žemą trikampį frontoną. Ant jo kraigo uždėtas mažytis kvadratinis bokštelis. Trisienė absida yra to paties pločio ir aukščio, kaip pagrindinis korpusas. Stogas įlūžęs ir įdubęs ties viduriu. Koplyčia turi tris poras skirtingų langų: frontone paprasti stačiakampiai, šoninėse sienose su ryškiomis įstrižinėmis stiklų padalomis, o absidoje — rombai.

Dotnuvos bažnyčia 1979 m. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

DOTNUVA

Dotnuvos miestelis yra prie Dotnuvėlės upės (dešinysis Nevėžio intakas, 59 km ilgumo), 11 km į šiaurės vakarus nuo Kėdainių. 13 km į šiaurę nuo miestelio yra buv. Dotnuvos dvaras, nepriklausomybės metais, nuo jame įsteigtos mokslo įstaigos Žemės ūkio akademija (Ž.Ū.A.) vadinamas.

Dotnuvos vardas minimas 1372 m. kryžiuočių kornikose. Vėliau čia buvo dvaras ir valsčius. 1572 m. dvarui suteiktos turgaus ruošimo privilegijos. 1637 m. Vladislovas Vaza suteikė Dotnuvai miestelio teises ir leido ruošti du metinius prekymečius.

XVI a. dvaras priklausė Izakauskiams. Po jų paveldėjimo keliu atiteko Mlečkams, dar vėliau Bžostovskiams. 1707 m. Dotnuvą nusipirko Ščitauskiai, o dar vėliau Chrapovickiai. Carinės Rusijos laikais Dotnuva buvęs puikiai sutvarkytas dvaras. Ne kartą jame viešėjęs caras Aleksandras I ir jo žmona Elzbieta. 1867 m. dvarą iš varžytinių nusipirko Šuvalovas, iš jo 1869 m. grafas Kreitzas. Pastarasis buvo palaidotas dvaro parke. Po to savininkai dar keitėsi.

Ypač Dotnuvą iškėlė Chrapovickiai. Jie pakvietė iš užsienio amatininkų, pastatė jiems gyvenamųjų namų, tačiau pramonė neišsiplėtė. Miestelis ėmė augti nuo XIX a. vidurio, nutiesus pro Dotnuvą Liepojos—Romnų geležinkelio liniją. 1865 m. miestelyje buvo 494, 1897 m. 616 gyventojų. 1911 m. Dotnuva sudegė ir po gaisro ilgesnį laiką

Šv. Apaštalo Povilo bažnyčia Dotnuvos buv. dvare — Akademijoje. (Vytauto Augustino 1940 m. nuotrauka). Dabar nugriauta

neatsigavo. 1923 m. 491 gyv. Nepriklausomybės metais Dotnuva buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras.

Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos bažnyčia

Pirmąją medinę bažnyčią Dotnuvoje pastatė Mlečkai 1699 m. Po to Vladas Bžostovskis ir jo žmona Konstancija Mlečkaitė, Žemaičių seniūno duktė, sumanė įsteigti Dotnuvoje vienuolyną. 1701 m., nuvažiavę į Vilnių, sudarė su bernardinais sutartį, pagal kurią vienuoliai, leidžiami vyskupo, pažadėjo atsiųsti žmones parapijai vesti ir melstis už geradarius. Dvarininkai pasižadėjo perleisti gabalą žemės, kasmet (iki vienuolyno pastatymo) mokėti po 1400 auksinų vienuoliams išlaikyti. Tačiau netrukus po sutarties sudarymo Bžostovskiai mirė. Jų turtai atiteko sūnui Juozapui, kuris nebuvo patenkintas didžiule jo tėvų fundacija, ir ji buvo pakeista: paskyrė vienuolynui amžinos nuoavybės teisėmis 3 valakus ir 4 margus žemės, be to, sumokėjo vienkartinį 10.000 auksinų mokestį. Šiuo reikalu 1727.V.20 sudaryta sutartis.

Bernardinai pastatė medinį vienuolyną su bažnyčia. Pradėjus jai griūti, 1773 m. padėjo naujai pamatus ir išsiuntė į Žemaičius keletą kvestorių aukoms rinkti. Statyba truko 17 metų. Ji buvo baigta 1790 m. Viduje įruošti 5 altoriai, perkelti iš senosios bažnyčios. Tada vienuolyne gyveno 23 vienuoliai. Jų knygyne buvo 500 knygų.

Architektūra. 1773—1790 m. statyta mūrinė bažnyčia yra vėlyvojo baroko stiliaus su ankstyvojo klasicizmo žymėmis. Trinavis halinio tipo patatas turi du fasadinius bokštus. Mažojo orderio fasadas perdalintas karnizu į du tarpsnius ir frontoną tarp bokštų. Bokštų plastiškumą pabrėžia atsikišę sudvigubinti piliastrai kampuose ir sudvigubintas antablementas. Jo frizų ir karnizų traukos yra laužytos. Viršutiniai bokštų tarpsniai yra laibesni. Kaip vėlyvajam barokui būdinga, bažnyčia turi šešių skirtingų dydžių ir formų langus. Šoninių sienų langai aukšti, siauri, su lėkščiomis segmentinėmis arkomis. Apatiniai bokštų langai turi pusapskrites arkas be apvadų, o viršutiniai langai ir nišos turi karpytines arkas su reljefiškais apvadais. Viršūnėse matomi briaunoti kupolai. Navų ir fasado sienos yra plytų mūro, o bokštai tinkuoti. Panašiai atrodo daug vėliau barokiškai atstatyta bažnyčia Ariogaloje.

Žemės ūkio akademijos bažnyčia Nepriklausomybės metais

1762 ar 1780 m. įsteigta parapijinė mokykla. 1796 m. Edukacinė komisija leido bernardinams įsteigti triklasę mokyklą. Ji netrukus išaugo į šešiaklasę. Mokinių buvo daug (250—300). Juos mokė bernardinai, pagal M. Valančių, „užvis nesigailėdami rykščių". Yra žinių, kad apie 1820 m. šioje mokykloje buvo dėstoma ir lietuvių kalba. 1826 m. pertvarkyta į keturklasę. 1832 m. uždaryta.

1831 m. sukilimas palietė ir Dotnuvos parapiją. Kaip visa tai vyko, aprašo vysk. M. Valančius („Pastabos sau pačiam", 136 psl.): „Kun. Antanas Daukša, Dotnuvos kunigų bernardinų gvardijonas, kitados Napoleono kareivis, regėdamas, jog Dotnuvoje bajorija tik gaišta, neturėdama vado, sėdęs arklin ir šaukdamas: ‚Ei, broliai, su manim!', vyko į Kėdainius, kame stovėjo dalis maskolių kariuomenės. Miestelį paėmė, dalį maskolių kareivių išmušė, dalį paėmė į nelaisvę, o dalį išvaikė. Kampanijai pasibaigus, komisija vos galėjo patikėti, kad žmogus senas, labai žemo ūgio ir taip nutukęs, koks buvo kun. Daukša, būtų sugebėjęs kariauti ir jodinėti. Tačiau priteisė jam 4 metus rekolekcijų Kolainių kunigų karmelitų vienuolyne ir atėmė teisę būti savo ordine vyresniuoju".

Bažnyčios ir vienuolyno pastatų ansamblis, statytas 1773—1790 m., yra išlikęs ligi mūsų dienų. Be to, čia yra XVIII a. statiniai: svirnas, daržinė, ratinė, pirtis ir ledainė. Pačioje bažnyčioje yra šie XIX a. tapyti paveikslai „Šv. Elena", „Šv. Barbora", „Šv. Antanas", „Šv. Pranciškus", „Marija Karalienė", „Švč. Trejybė", „Švč. M. Marijos Apreiškimas", 14 klasikinio stiliaus stacijų. Yra senų liturginių rūbų, altorėlių ir kitų kulto dalykų.

1940 m. parapija turėjo 4780 katalikų.

1981 m. Dotnuvos klebonu buvo kun. Pranciškus Matulaitis (gim. 1922 m., kunigu pašvęstas 1955 m.).

Šv. Povilo apaštalo bažnyčia

Dotnuvos dvare jau prieš I pasaulinį karą buvo pastatyta eilė mūrinių pastatų: centriniai rūmai mokyklai, gyv. butai tarnautojams bei mokytojams, ligoninė, ūkio trobesiai. 1918 m. Dotnuvos dvarą ir mokyklą, Lietuvos respublikos vardu, perėmė agr. V. Ruokis. 1919.X.13 atidaryta žemės ūkio ir miškų mokykla, to paties Ruokio vadovaujama. 1922 m. mokykla virto Žemės ūkio technikumu. 1923/4 mokslo metais ją lankė 274 mokiniai, kurių 98,5 proc. buvo lietuviai.

1924.IX.23 Respublikos prezidento aktu Dotnuvoje įsteigta Žemės ūkio akademija. X.15 ji buvo iškilmingai atidaryta. Atsirado daugiau profesorių, administracijos tarnautojų, studentų, darbininkų. Dotnuvos dvaras virto ŽŪA mokomuoju ūkiu. Susikūrė ŽŪA miestelis.

Akademijos prof. kan. F. Kemėšis viename pastate įruošė koplyčią, kuri 1924.XI.28 buvo pašventinta. Netrukus katalikams buvo pavesta carinės Rusijos laikais statyta stačiatikių cerkvė, pokario metais jų nebenaudojama. 1925.IX.20 ją iškilmingai pašventino prel. J. Mačiulis-Maironis. Prie bažnyčios buvo pastatytas gražus lietuviškas kryžius.

II pasaulinio karo metu bažnyčios pastatas buvo karo veiksmų apgadintas, bažnyčia uždaryta, o po kiek laiko ir jos pastatas nugriautas.

ERŽVILKAS

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Eržvilko miestelis išsistatęs Šaltuonos upės dešiniajame krante, kur į jį įteka tik 5 km ilgumo Eržvilko upelis. Vietovė yra 21 km į šiaurę nuo Jurbarko, 28 km į rytus nuo Tauragės. Vietovė įsikūrusi kryžkelėje, trobesiai išsidėstę pagal radialinį planą. Visi keliai sueina į miestelio keturkampę aikštę.

Šaltuonos — Eržvilko santakoje yra senas piliakalnis — nebylus Eržvilko praeities liudininkas. Nukirsto kūgio pavidalo, nuo lygumos apsaugotas dviem grioviais ir pylimais. Iš kitos pusės jį natūraliai saugo status Šaltuonos — Eržvilko krantas. Viršuje išlikusi apie 300 kv. m aikštelė.

R. katalikų bažnyčia pastatyta XVI a. 1584 m. ji jau buvo, tik nėra žinių, kas ją pastatė. Po to, matyt, sunyko, nes vysk. M. Valančius savo ŽV rašo, esą Viduklės parapijos žmonės skundėsi vyskupui Krišpinui, kad jie daug kenčią nuo švedų, kurie neleidžią nė šventomis dienomis bažnyčios atidaryti. 1706 m. minėtas vyskupas pastatė Eržvilke naują medinę bažnyčią, ,,kad tame užkampyje be pavojaus galėtų žmonelės pasimelsti". Tada Eržvilko apylinkės buvo užaugusios miškais. Šiai sudegus, 1855 m. pastatyta nauja, medinė, tik kitoje vietoje.

Architektūra. Čia dar viena retai užtinkama pseudogotikinė, tačiau medinė bažnyčia. Jos fasaduose matomi šie gotiški požymiai: sienų plokštumos išskaidytos siaurais piliastrais; ketursienė absida yra siauresnė už pagrindinį bažnyčios korpusą, bet to paties aukščio; langai aukšti, su smailiomis arkomis. Abu bokštai ant kraigo, priekyje ir gale, turi siaurėjančius trapsnius su smulkių pinaklių vainikais. Bokštų viršūnės yra plonos aukštos piramidės. Frontono krucifiksas su skulptūrine grupe yra aprėmintas iškilioje nišoje. Apskritas langas frontone turi stiklinį vitražinį kryžių. Visas frontonas patrauktas priekin ir dengia fasado sieną. Pagrindinių durų gotiška arka padabinta penkiais pinakliais. Šoninių sienų lentinis apkalas statmenas, o fasado gulsčias.

Medinė varpinė prie bažnyčios yra būdinga visai Lietuvai: dviejų aukštų su plačiu karniziniu stogu aplink platesnįjį apatinį aukštą. Tik viršutiniame aukšte yra maži

Eržvilko bažnyčios fasado detalė 1979 metais

langeliai.

Eržvilko parapija priklauso Raseinių dekanatui. 1940 m. turėjo 3406 katalikus, 1923 m. Eržvilke buvo 510, 1959 m. 378 gyv.

1981 m. Eržvilko klebonu buvo kun. Juozas Čepėnas (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1970 m.). Jo rūpesčiu bažnyčia gražiai atremontuota iš vidaus ir iš lauko pusės, sutvarkyta aplinka. 1982 m. klebonu buvo kun. Petras Meilus (gim. 1932 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Eržvilko bažnyčioje yra iki šių dienų išlikę meno bei kulto dalykų. Pažymėtinos gipsinės skulptūros: ,,Šv. Petras", ,,Šv. Paulius" (skulpt. Vinco Grybo darbo, 1936 m.); medinės XIX a. skulptūros: ,,Šv. Agota", ,,Šv. Barbora", ,,Šv. Jonas Krikštytojas", ,,Marija su Kūdikiu", ,,Šv. Pranciškus", ,,Šv. Rokas", skulptūrinė dviejų angelų su žvakidėmis ir klūpančios moters grupė, dvi šventųjų su ištiestais delnais skulptūros, kitos skulptūros — ,,Verkiančios moterys", ,,Nukryžiuotasis".

Parapijos kapinėse yra medinė koplyčia.

Eržvilko bažnyčios šoninis ir galinis vaizdas 1977 metais

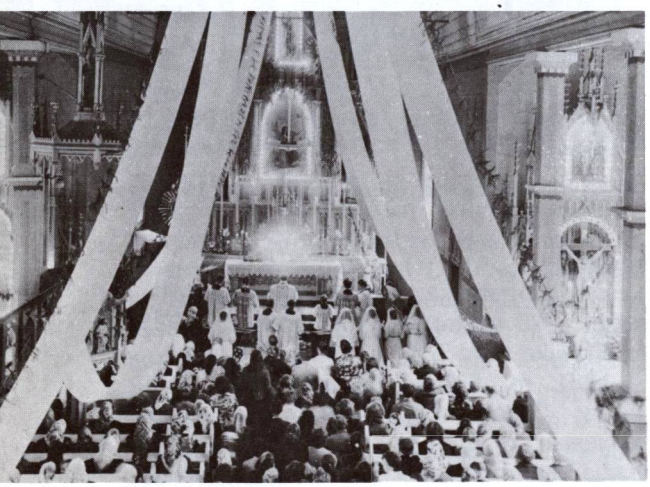

Bažnyčios vidus

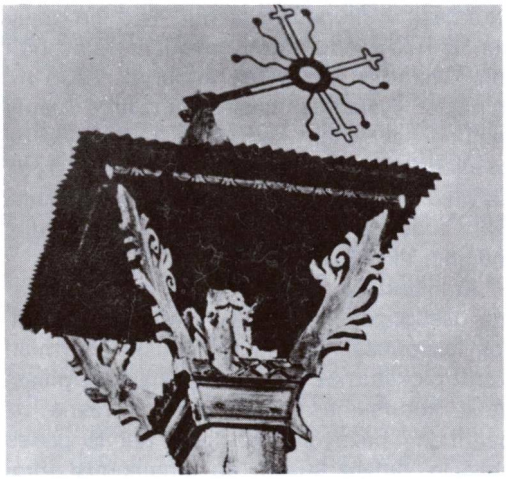

Koplytėlės viršūnė

GARDAI

Šv. Marijos Magadalenos bažnyčia

Gardų (Gardėnų) bažnytkaimis yra prie Šventupio, 10 km į pietus nuo Kurtuvėnų, netoli Šiaulių—Tauragės plento.

1815 m. dvaro valdytojai Vitkevičiai čia pastatė koplyčią. Apie 1835 m. iš Pašiaušės čia atvežta ir pastatyta buv. jėzuitų bažnytėlė. Nuo 1858 m. Gardai buvo Kurtuvėnų parapijos filija. 1867 m. rusai jos veikimą sustabdė, bet vėliau bažnyčia vėl buvo atkurta. Priklausė Kurtuvėnų parapijai. 1923 m. Garduose buvo 19 sodybų ir 139 gyv. Dabar vietovė priklauso Šiaulių rajono Vijurkų apylinkei ir „Liepsnos" kolchozui.

Gardų bažnyčios nebėra pokario metais veikiančių bažnyčių sąrašuose.

GASČIŪNAI

Šv. Stanislovo Kostkos parapijos bažnyčia

Gasčiūnų bažnytkaimis yra prie Ašvinės upelio (Virčiupio intakas 24,6 km ilgumo), 10 km į pietus nuo Joniškio.

Vietovė žinoma XVII a. Tada čia buvo pastatyta medinė bažnyčia. XVIII a. pabaigoje ji atstatyta. 1931 m. klebono kun. Flavijaus Žilinsko rūpesčiu ji buvo perstatyta, padidinta ir iš naujo pašventinta. Kuklus pastatas su dvišlaičiu stogu išsiskira savo stambiu bokštu su aukštu piramidiniu stogu. Bokštą puošia apskritas žvaigždinis langelis ir du dideli langai su arkomis ir daugybe stiklų. Navos langai panašūs, tik jų arkos segmentinės. Įdomi šventoriaus varpinėlė: be sienų, tik piramidinis stogelis ant stulpų su spyriais. Varpas matomas iš lauko ir pasiekiamas nuo žemės. Ornamentiški plytų mūro trijų arkų vartai uždaromi geležinių pinučių varteliais.

1923—1931 m. Gasčiūnai buvo valsčiaus centras. 1931 m. vietovė su apylinkėmis priskirta Joniškio valsčiui. 1923 m. 32 gyv. namai ir 154 gyventojai.

Pokario metais Gasčiūnų kaimas priskirtas Joniškio rajono Stupurų apylinkei. 1959 m. 141 gyv.

Gasčiūnų parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. jai priklausė 1580 katalikų.

Pastaruoju metu, esant kunigų trūkumui, Gasčiūnai nuolatinio kunigo neturėjo. Aptarnauja Rūdiškių parapijos administratorius.

Gasčiūnų bažnyčioje yra išlikęs žalvarinis varpas, lietas 1781 m. J. Maurerio, paveikslas „Šv. Mykolas Arkangelas" (XIX a. I pusė), dail. Adolfo Valeškos pieštas paveikslas „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus", medinė skulptūra „Sėdintis Kristus" (XX a. pr.). Pačiame kaime, Kriščiūno sodyboje, yra įdomus kryžius su Pietos skulptūra (1940 m.).

Gasčiūnų bažnyčia ir šventoriaus vartai 1980 metais

Stulpinė varpinė

Girdžių bažnyčia 1978 metais

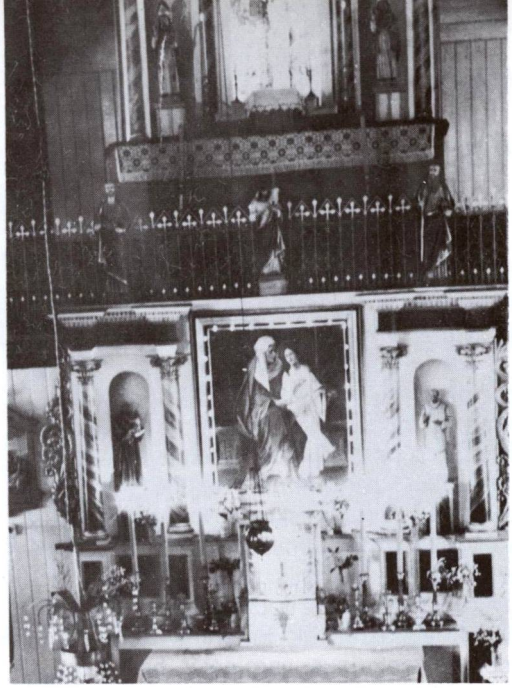

Didysis altorius

GIRDŽIAI

Šv. Marijos Magadalenos bažnyčia

Girdžių bažnytkaimis stovi dešiniajame Mituvos upės krante, 9 km į šiaurę nuo Jurbarko, prie Jurbarko—Eržvilko kelio.

Vietovė žinoma jau nuo Vytauto Didžiojo laikų, kai valdovas juos buvo užrašęs Veliuonos bažnyčiai.

Pirmoji R. katalikų bažnyčia Girdžiuose pastatyta 1809 m., antroji — 1858 m. Abidvi buvo medinės. Po I pasaulinio karo klebonas kun. Albinas Alseika su parapijiečiais pradėjo statyti naują bažnyčią, kurios statybą baigė 1926 m. Ji stovi ant pakilaus smėlėto kalnelio, pačioje Mituvos vingio gilumoje. Iš trijų pusių bažnyčią supa seni kapai. Šventorius užgožtas klevų ir liepų, jo pakraščiuose pastatytos mūrinės kryžiaus kelių koplytėlės su paveikslais viduje.

Nepriklausomybės laikais statytoji bažnyčia turi betoninį cokolį ligi palangių. Pastatą dominuoja aukštas dviejų tarpsnių bokštas virš fasado. Arkinės bokšto angos uždarytos gulsčiomis grotelėmis. Šoninių sienų langai aukšti, su smailiomis arkomis ir vitražiškai suskaidytais stiklais. Didysis altorius perkrautas ornamentais, skulptūromis ir paveikslais, neišlaikyto stiliaus.

Priešais bažnyčią stovi tradicinės formos dviejų aukštų varpinė. Antrasis aukštas be sienų, atvira galerija. Sienos apkaltos stačiomis lentomis ir padengtos karniziniu stogeliu.

Girdžiai pasižymėjo Šv. Onos atlaidais, kurie sutraukdavo minias žmonių. Netilpdavo bažnytėlėje — daug būdavo šventoriuje, lauke. Iš bažnyčios pro atdarus langus sklisdavo kunigo, vargonų ir giesmininkų balsai. Kunigai pamokslus sakydavo šventoriuje.

Girdžių bažnyčia buvo Jurbarko parapijos filija, vėliau parapija. 1940 m. turėjo 2038 katalikus. Girdžiai priklausė Jurbarko valsčiui. 1923 m. 124, 1959 m. 224 gyv. 1981 m. parapijos administratorium buvo kun. Viktoras Šauklys (gim. 1908 m., kunigu pašvęstas 1933 m.).

Girdžių bažnyčioje yra pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: XIX a. medinė skulptūrinė grupė „Jėzaus gimimas", XIX a. medinės skulptūros — „Šv. Augustinas", „Šv. Petras", „Šv. Paulius", „Šv. Stanislovas", „Jėzus Nukryžiuotasis", „Prisikėlęs Kristus"; skulptūrinė trijų grojančių angelų grupė; 1888 m. gaminta medinė klausykla su bareljefu.

GIRKALNIS

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Girkalnio miestelis yra 2 km nuo Žemaičių plento, 10 km į pietryčius nuo Raseinių. Vietovė išsistačiusi pakilioje aukštumoje (115,6 m aukščiau jūros lygio), Apusino aukštupio srityje. Vietovės vardas sudėtas iš dviejų žodžių: giria ir kalnas; pirmosios sodybos galėjo atsirasti girios kalnelyje.

Girkalnis galėjo būti lietuvių kovų su kryžiuočiais metu, tačiau jo vardas kronikose įsakmiai neminimas. 2 km nuo Girkalnio yra Gabrieliškio piliakalnis — slėptuvinis, naudotas pirmaisiais amžiais po Kr. Girkalnio vardas žinomas nuo XV a., o nuo XVI a. žinomas Girkalnio dvaras. Nuo 1745 m. Girkalnis buvo valsčiaus centras ir su savo žemėmis priklausė Žemaičių vyskupams.

Bažnyčios pradžia Girkalnyje nėra aiški. Žinoma, kad 1622 m. vysk. Stanislovas Kiška ją atnaujino ir įpareigojo parapijiečius duoti klebonui javų pyliavas. 1744 m. kun. Tarvydas pastatė naują medinę Šv. Jurgio bažnyčią. 1841 m. parapijai priklausė 2 valakai 6 margai žemės, turėjo 1380 sidabro rublių. Parapijiečių buvo 4549. Tuo metu jos klebonas kun. Rokas Jankevičius gavo 103,50 rb metinės algos. XIX a. Girkalnyje buvo mokykla. 1820 m. ją lankė 40 mokinių. Vysk. M. Valančiaus laikais atkurta parapijinė mokykla. 1853 m. ją lankė 10 mokinių. Po 1863 m. ji uždaryta, 1866 m. įkurta rusiška mokykla. Kurį laiką joje mokytojavo Kaukazo kunigaikštis Andrius Mikadze.

1890 m. Girkalnio bažnyčią sudegino žaibas, bet 1898 m. buvo baigta statyti nauja ir tais pačiais metais vysk. G. Cirtauto konsekruota. Parapija priklauso Raseinių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4952 katalikus. Girkalnis buvo Raseinių aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 49 sodybos ir 451 gyv. Pokario metais Girkalnis yra Raseinių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 488 gyv.

1943 m. vasario mėnesį, artėjant bolševikų frontui prie Lietuvos, Girkalnio apylinkėse ir kitur ėmė sklisti gandai apie Švč. M. Marijos pasirodymą Girkalnio bažnyčioje. Keliolika žmonių tvirtino matę Mariją 5 kartus. Esą vasario 8 d. 10:30 val. vak. šviesa nusileidusi ant Girkalnio bažnyčios bokšto.

Girkalnio bažnyčia, sudegusi II pasaulinio karo metu

Joje buvusi matoma Marija su Kūdikėliu ant kairės rankos. Abiejų galvas gaubę žvaigždžių vainikai. Panašus įvykis pasikartojęs vasario 15 d. 5 val. ryto ir kovo 8 d. 8—9 val. vak., kovo 9 d., bal. 16 ir IV.17. Kauno ark. kurija šiuo reikalu gavusi Girkalnio klebono kun. dr. Aug. Šimkaus pranešimą, paskyrė komisiją įvykiams ištirti, kurion įėjo kan. St. Jokūbauskis ir kun. Klovas. Raseinių policijos nuovados viršininkas pasiuntė į Girkalnį policijos valdininką kvotai pravesti, kuris užrašė 16 liudininkų parodymus. Sudėjus visus duomenis, vyravo nuomonė, kad įvykis neturėjęs rimto pagrindo. Stebuklo buvimą paneigė ir Kauno arkivyskupijos koadjutorius vysk. V. Brizgys. Bet vysk. T. Matulionis ir kai kurie kiti buvę linkę Girkalnio apsireiškimus laikyti autentiškais. Kauno kurijai rimtai reagavus, kalbos apie „apsireiškimą" ėmė tilti. Netrukus po to Girkalnio apylinkėse vyko didžiuliai rusų—vokiečių karo veiksmai, kurių metu sudegintas miestelis; sudegė ir bažnyčia.

Girkalnio „barakinė" bažnytėlė, pastatyta pokario metais. 1978 m. nuotrauka

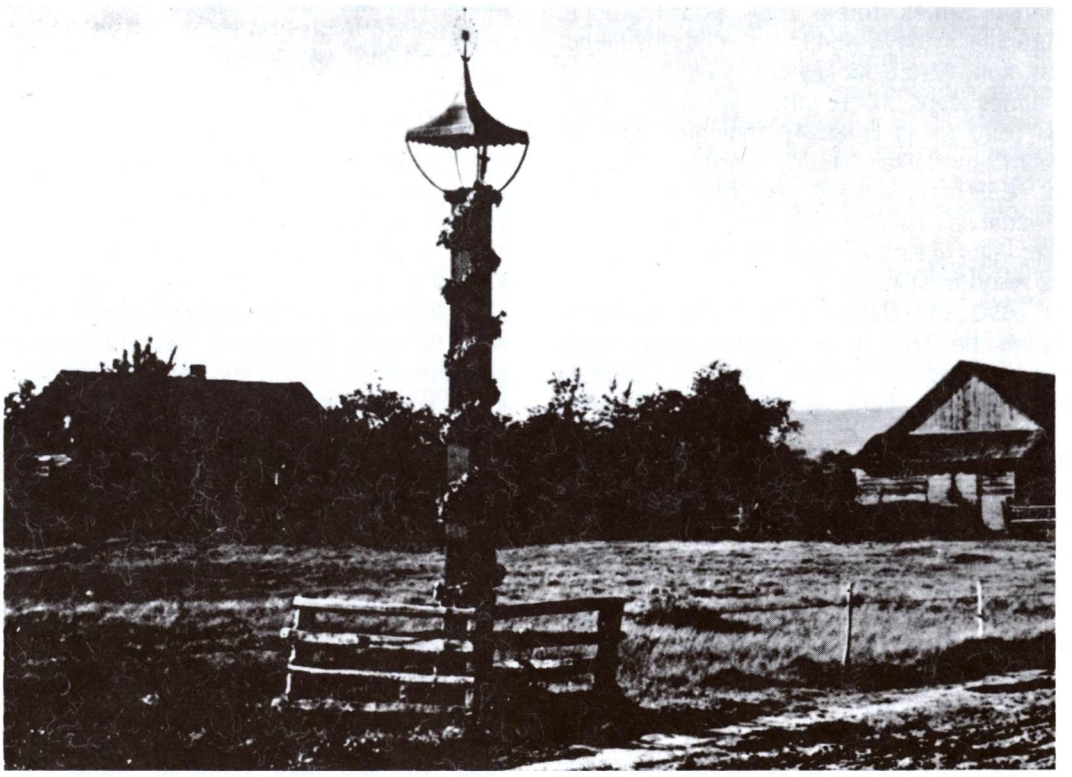

Koplytstulpis Girkalnio apylinkėje. (B. Buračo 1935 m. nuotrauka)

Architektūra. 1898 m. statyta, 1944 m. sudegusi didoka medinė bažnyčia buvo kryžminio plano, su skersine nava. Priekinio fasado viršuje buvo aštuoniasienis bokštas su aptverta platforma ir siauru piramidiniu stogeliu. Jį puošė ornamentinis kryžius. Fontone švietė didelė vitražinė rozetė. Didžiųjų durų portalas gaubė reljefišką skulptūrų grupę su šv. Jurgiu centre. Skulptūrų grupės aprėminimas buvo gotiškas su trigubų arkų kompozicija ir trikampe „Dievo akimi" viršuje. Fasadų ir transeptų langai gotiški, su smailiomis arkomis ir atitinkamomis stiklų padalomis. Virš transeptų ir absidos iškilę mažesni siauri bokšteliai su kryžiais. Lentinis sienų apkalas gulstinis.

Mūriniai trijų angų vartai su segmentinėmis arkomis jau kitokio stiliaus, kas būdinga to laiko eklektinei architektūrai. Bažnyčiai sudegus, laikina šventovė įrengta paprastame name su erdviais langais, panaši į kaimišką mokyklą.

LKB Kronika Nr. 1, 1972 m., pateikia žinių apie tuometinio Girkalnio klebono kun. Prospero Bubnio veiklą Girkalnyje ir jo teismą. 1971 m. vasarą kun. Bubnys, gavęs vyskupo nurodymus, ruošė vaikus katekizacijai. Raseinių „valdžios" atstovai, atvykę į Girkalnį, ėmė gaudyti vaikus ir juos terorizuoti. Jie buvo išgąsdinti, o kai kurie net susirgo. 1971.XI.12 Raseiniuose įvyko „liaudies teismas", ir klebonas buvo nubaustas 1 metų bausme, atliekant ją griežto režimo lageryje. Kun. Bubnys buvo suimtas ir, parapijiečiams verkiant, išvežtas į Lukiškio kalėjimą. Jo bylos atgarsiai buvo plačiai aprašyti pogrindžio spaudoje, iš kurios pasiekė ir užsienio spaudą. Girkalniškiai ir kitų parapijų katalikai jo išlaisvinimo reikalu parašė eilę skundų su daugybe parašų.

Iš Kauno kalėjimo, kur atliko bausmę, P. Bubnys grįžo 1972.XI.10. 1972.XI.15 Girkalnio bažnyčios choristai jam suruošė bažnyčioje gražias sutiktuves. Netrukus po to kun. Bubnys buvo perkeltas į Panevėžio vyskupiją ir paskirtas Lygumų klebonu.

1981 m. Girkalnio parapijos administratorium buvo kun. Jonas Augustauskas (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

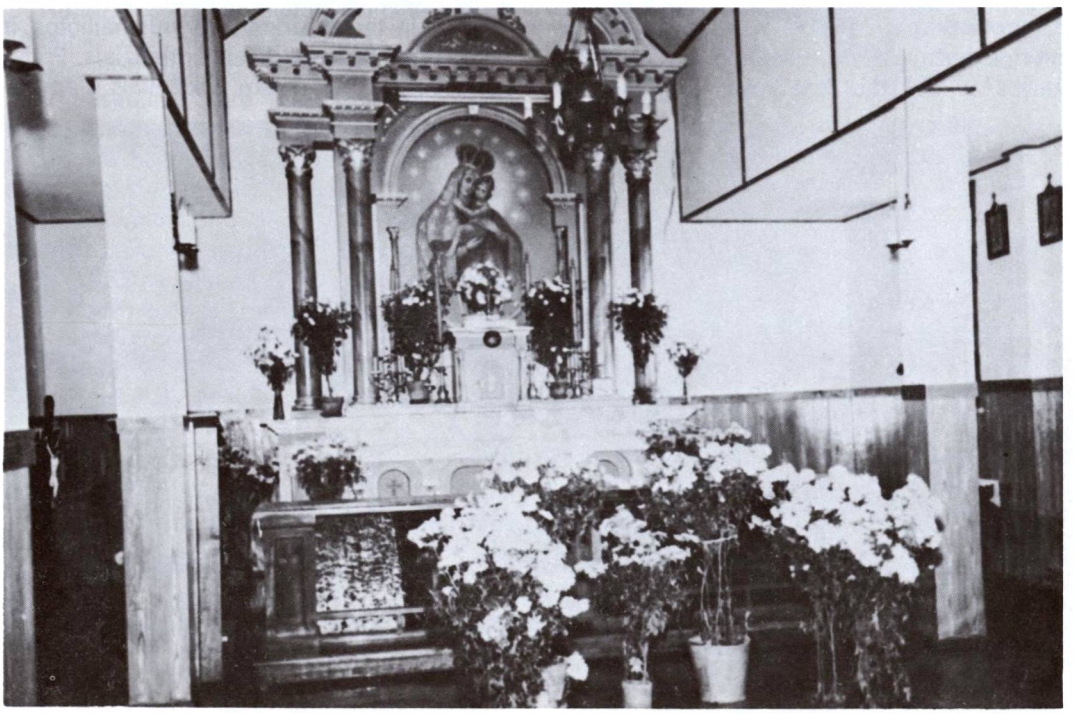

Girkalnio bažnyčios altorius 1978 metais

GRINKIŠKIS

Švč. Mergelės Marijos Aplankymo parapijos bažnyčia

Grinkiškis stovi prie Šušvės upės (dešinysis Nevėžio intakas, 130,5 km ilgumo) ir nedidelio jos intako Vedreikės (4,6 km ilgio), prie Šeduvos—Raseinių kelio, 40 km į šiaurės vakarus nuo Kėdainių. Vietovė savo vardą gavo nuo dvarininko Gregorijaus Griškio, ar Griškiškio, pavardės. Prieš tai vietovė buvusi vadinama Šarvais ir buvo Laveikų valdoma.

1544 m. Nikalojus Laveika, Gregorijaus sūnus, įsūnijęs giminaitį Bialozarą ir jam užrašęs Šarvų dvarą. Jo įpėdinis Kristupas Bialozaras kovose su švedais Daugpilio apylinkėse paėmęs belaisvių ir atgabenęs į Grinkiškį. Šiam laimėjimui pažymėti 1618 m. pastatęs bažnyčią. 1763 m. ji buvo perstatyta, o 1875 m. klebonas kun. Aloyzas Petkevičius su parapijiečiais pastatė dabartinę bažnyčią, kurią tais metais konsekravo vysk. M. Paliulionis.

Bažnyčios sienos ligi langų labai storos, statytos iš molio ir plytų. Greičiausiai statybai buvo panaudoti senosios bažnyčios pamatai ir sienų dalys.

Architektūra. 1875 m. statyta didelė mūrinė bažnyčia yra eklektinė. Ji iškyla ant kalvos su aukštais fasadiniais bokštais virš

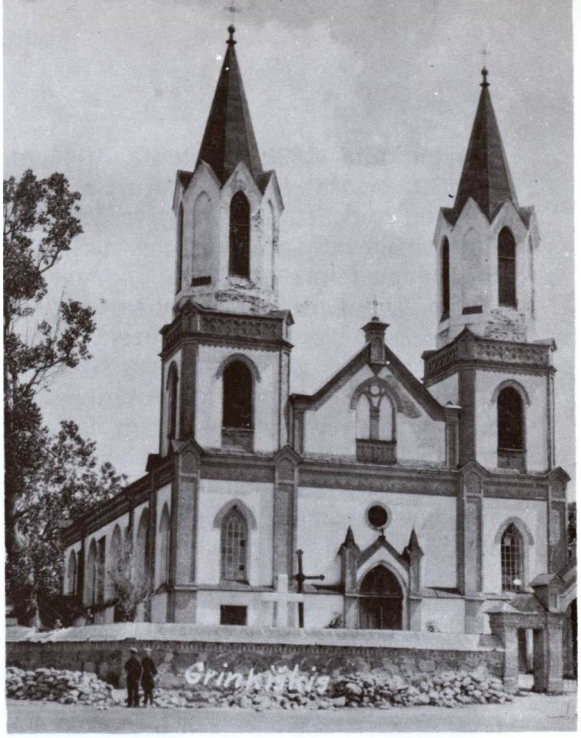

Grinkiškio bažnyčia apie 1923 m. (C. G. Lukšio nuotrauka)

medžių viršūnių. Fasadas ir šoninės sienos kontrastiškai suskaidytos tamsiais piliastrais ir karnizais šviesiame tinkuotų sienų fone. Portalo ir langų arkos yra nusmailintos ir perdengtos pusapskričiais antlangiais. Portalas apvainikuotas dviem bokšteliais ir apskri-

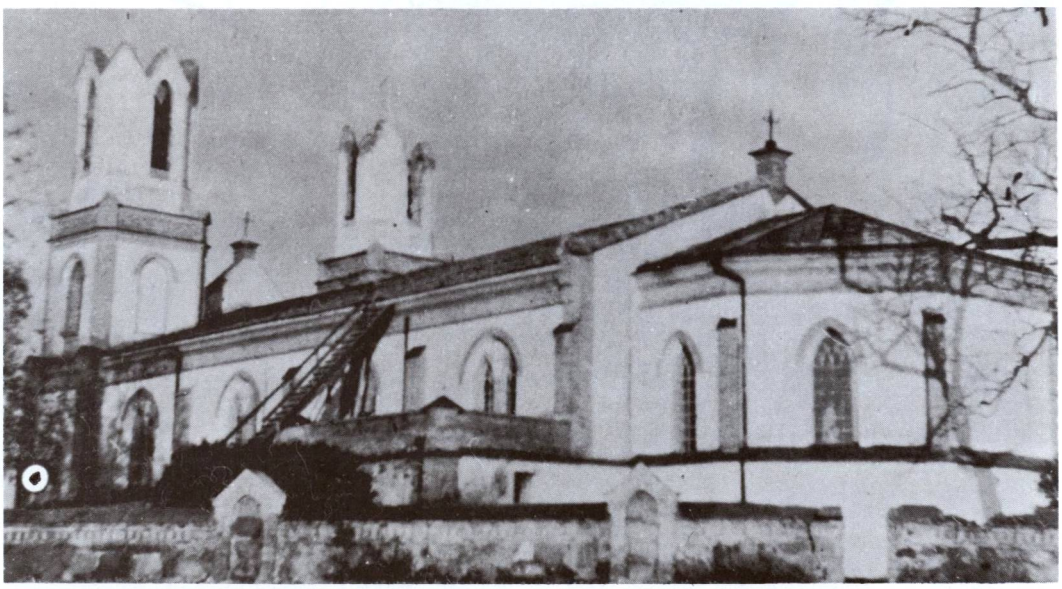

Grinkiškio bažnyčia, apdegusi II pasaulinio karo metu

tu langeliu. Frontono centre įkomponuotas didelis krucifiksas. Bokštai yra trijų tarpsnių, viršuje aštuoniasieniai.

Vidaus erdvė padalinta į tris navas bazilikiniu principu. Jų stambūs kvadratinio piūvio pilioriai sujungti smailia arkada, o ant šoninių navų ir šalia presbiterijos yra galerijos su ornamentiška baliustrada. Kai kur matoma sieninė tapyba. Sakykla iškelta ant masyviškos kolonos, papuošta kelių traukų karnizu ir bareljefais. Sakyklon užveda lenktos formos laiptai su uždara tvorele. Mūrinės šventoriaus tvoros vartai yra trijų angų su iškelta centrine arka.

Aplink bažnyčią auga didžiuliai seni medžiai, kurių pavėsyje susimąstę rymo lietuviški kryžiai.

Grinkiškio parapija priklauso Krakių dekanatui. 1940 m. parapija turėjo 2781 parapijietį.

Vysk. M. Valančiaus laikais Grinkiškyje buvo parapijinė mokykla. 1853 m. ją lankė 20 mokinių. Po 1863 m. jos vietoje buvo įsteigta rusiška mokykla, tačiau gyventojai sutartinai ją boikotavo ir neleido vaikų. 1885 m. rusas mokytojas pradėjo mokslo metus tik su vienu mokiniu — savo paties sūnumi.

Nepriklausomybės metais Grinkiškis buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 922 gyv.

II pasaulinio karo metu miestelis buvo beveik visiškai sugriautas. Gerokai apgriauta ir mūrinė bažnyčia — buvo nugriautos jos abiejų bokštų viršūnės. Pokario metais bažnyčia suremontuota. 1981 m. jos administratorium buvo kun. Juozapas Vaicekauskas (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1961 m.).

Pokario metais miestelis atsistatė, yra Radviliškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 732 gyv.

Grinkiškio kapinėse, be kitų paminklų, yra du įdomūs mediniai kryžiai, daryti žinomo dievdirbio Vinco Svirskio XIX a. Vienas jų su angelo bareljefu.

Pokario metais Grinkiškio parapijiečiai energingai gynė savo religijos laisvės teises. Parapijos administratorius kun. Juozas Vaicekauskas buvo ne kartą smarkiai puolamas už tai, kad mokė jaunuolius religijos. Kai kurie ateistai daužydavo bažnyčios langus. (Daugiau medžiagos apie tai paskelbta LKB Kronikos Nr. 26, 1977 m.).

Grinkiškio bažnyčios zakristijos durų medžio raižinys

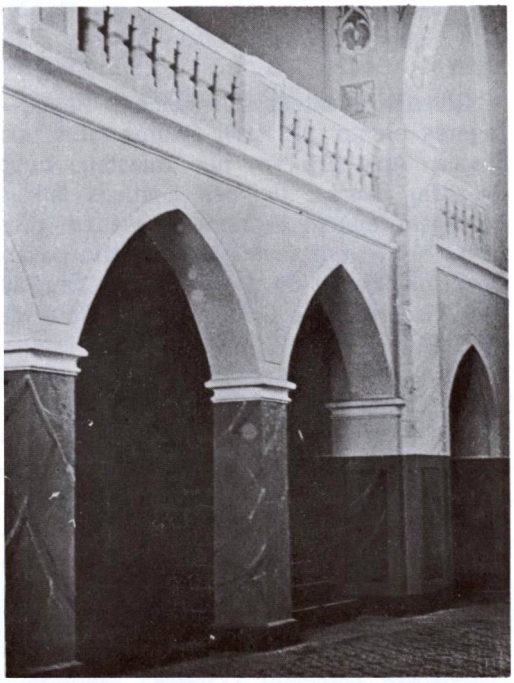

Bažnyčios vidaus detalė. (Iš G. Juodeikienės albumo)

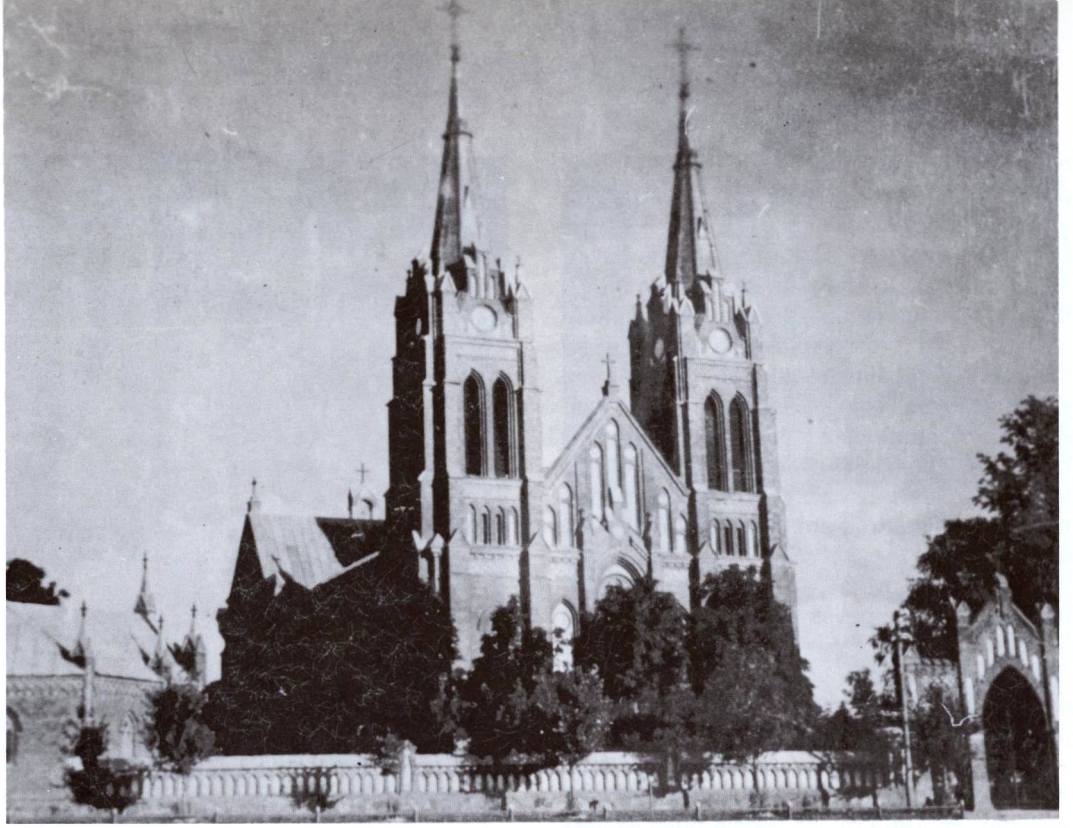

Gruzdžių bažnyčia

GRUZDŽIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Gruzdžių miestelis išsistatęs prie Šiaulių—Žagarės plento, 22 km į šiaurės rytus nuo Šiaulių. Apie 1,5 km nuo miestelio buvo Gruzdžių dvaras, unijinės Lietuvos laikais priklausęs Šiaulių ekonomijai. Vietovė gavo vardą nuo dvaro savininko Gruzdžio pavardės. Gruzdžiai valdė dvarą XVII a. (Daugiau istorinių žinių apie Gruzdžius paskelbta ML III t., 31—38 psl.).

Pirmąją bažnyčią pastatė K. Gruzdys 1636 m. Ji buvo skirta reformatams, 1653 m. perėjo katalikams. Apie 1670 m. buvo atstatyta. Jai sudegus, 1759 m. kunigaikštis Radvilas ant Gruzdžių piliakalnio (dabar kapinės) pastatė naują medinę bažnyčią. 1910 m. klebono kun. Liongino Rakščio, vikaro kun. Juozo Skorupsko ir veiklių parapiječių pastangomis bei aukomis pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, kurią 1920 m. konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. Senoji bažnyčia virto kapinių koplyčia.

Architektūra. 1910 m. pastatyta didžiulė mūrinė bažnyčia yra labai puošni, pseudogotikinė. Jos du fasadiniai bokštai yra du kartus aukštesni už sienas, o ir jos aukštos. Fasadas ir šoninės sienos suskaidytos laiptuotais kontraforsais ir siauromis nišomis. Smailiaarkiai siauri langai sustiprina aukštyn kylantį efektą. Kiekvienas bokšto tarpsnis kitoks: apačioje keturi maži langai, aukščiau dvi labai aukštos angos, o viršuje apskritos baltos nišos. Aplink siaurus piramidinius stogelius sudėta pinaklių. Trikampis frontonas padabintas septyniomis siauromis nišomis. Presbiterija ir absida yra vidurinės navos tąsoje, tačiau žemesnės. Visi paviršiai yra netinkuoto plytų mūro.

Bažnyčia yra kryžminio plano, su aukštais transeptais. Sudėtinio profilio pilioriai perskiria erdvę į tris navas. Skliautai paremti arkomis ir suskaidyti nerviūromis. Arkų paskliautės ir angokraščiai spalvingai ornamentuoti. Didysis ir šoniniai altoriai apkrauti

drožiniais, skulptūromis ir pinakliais. Panašiai neogotiškai išpuošta ir sakykla su aukštu baldakimu ir drožtais laipteliais.

Šventoriuje greta bažnyčios stovi mūrinė koplyčia. Jos pavidalas priderintas prie bažnyčios: plytų mūras, smailiaarkiai langai ir pinakliai visuose kampuose. Aukšta mūrinė šventoriaus tvora mirga smulkiomis baltomis nišomis. Panašūs ir jos trijų arkų vartai. Virš tvoros lygiais tarpais iškyla Kryžiaus kelių koplytėlės. Iš miestelio aikštės jos atrodo lyg kokie kuorai.

Tai kulto reikmenų sandėlis, kurį parapijiečiai vadindavo „šiopa". Čia buvo laikomi procesijos reikmenys — altorėliai, vėliavos, kryžiai, žibintai, o taip pat ir neštuvai karstui padėti.

Gruzdžių parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3240 katalikų. Seniau šiai parapijai priklausė Šiupylių ir Rudiškių filijos.

1980 m. Gruzdžių klebonu buvo kun. Vaclovas Ramanauskas (gim. 1926, kunigu pašvęstas 1958 m.). 1981—1982 m. — kun. Juozas Čepėnas (gim. 1930.II.29, kunigu pašvęstas 1970.V.23).

1923 m. Gruzdžiuose buvo 1354 gyv. Vietovė buvo valsčiaus centras ir priklausė Šiaulių apskričiui. Bolševikų okupacijos metu Gruzdžiai yra Šiaulių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 1611 gyv.

Gruzdžių bažnyčios vidus

Gruzdžių bažnyčioje ir jos aplinkumoje yra pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: paveikslai — „Šv. Rokas", „Sopulingoji Marija", „Marija Rožančinė" (XVIII—XIX a.); koplytstulpis su Kristaus, nešančio kryžių ir Pietuso skulptūromis (XX a., granitas, medis).

Klebonija ir šventoriaus vartai. (1980 m. nuotraukos)

Gruzdžių bažnyčios fasadas 1980 metais

Gruzdžių kapinių medinė koplyčia, statyta XIX a. vidury, atrodė kaip erdvi bažnyčia Tipiškos formos stačiakampio pastato priekyje priglausti du masyvūs bokštai. Jų tarpsniai su skiriamaisiais karnizais gražiai suderinti su priekiniu koplyčios fasadu. Frotono barokinis bokštelis yra tame pačiame aukštyje, kaip ir bokštų panašūs šalmai. Juos puošia trys spinduliuojantys geležiniai kryžiai. Šoninės sienos padalytos į tris dalis piliastrais. Visi langai stačiakampiai ir turi net po 24 stiklų padalas. Šią koplyčią fotografavo dail. Adomas Varnas pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje ir reprodukavo prof. Paulius Galaunė savo 1930 m. knygoje. Pokario metais ji buvo nugriauta.

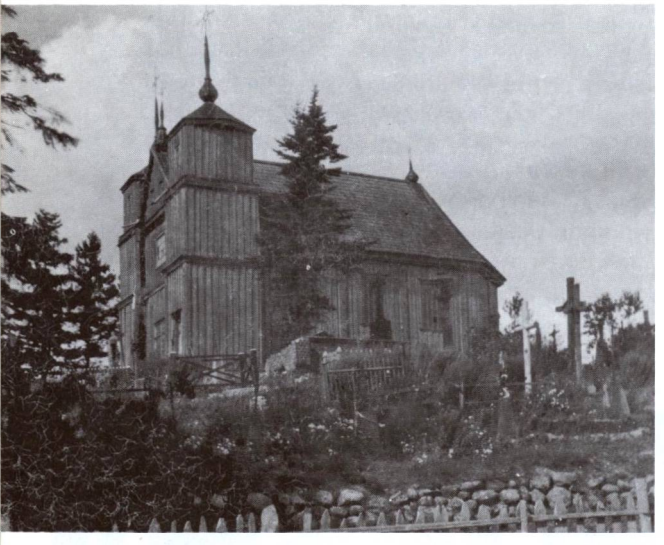

Gruzdžių kapų koplyčia

Paminklinis kryžius Gruzdžiuose

GUDŽIŪNAI

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Gudžiūnų miestelis yra prie Dotnuvėlės upės ir Kauno—Šiaulių geležinkelio linijos, 30 km nuo Kėdainių. Vietovė savo vardą gavusi nuo gudų; esą Terespolio dvaro savininkas Chrapovickis į šią vietą atgabenęs gudų ir juos čia įkurdinęs. Jų vardu ir kaimas buvęs pavadintas. Buvo išlikę ir kiek gudiškų gyventojų pavardžių.

Gudžiūnų vardas minimas 1653.IV.23 Upytės pavieto Valmoniškių dvaro inventoriuje. Ten minima ir Gudžiūno pavardė.

Apie 1812 m. Gudžiūnuose buvo pastatyta koplyčia, kurioje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. Sekminių dieną čia būdavo didžiuliai atlaidai. 1900 m. pastatyta nauja medinė bažnytėlė. 1910 m. prie jos apsigyveno kun. Dambrauskas. Bažnyčios fundatorius dvarininkas Chrapovickis ją pastatė vietos tikinčiųjų padedamas. Gudžiūnų bažnyčia buvo Vosyliškio parapijos filija. Priklausė Krakių dekanatui, 1940 m. turėjo 2608 katalikus.

1900 m. statyta medinė bažnyčia yra būdinga tam laikotarpiui savo eklektišku stilių mišiniu. Kryžminio plano skersinė nava yra to paties aukščio, kaip ir išilginė. Priekiniame fasade yra kvadratinio plano bokštas ant kraigo, o šonuose dar po vieną žemesnį bokštelį ant sienų kampų. Navų kryžmoje

Gudžiūnų bažnyčia apie 1923 m. (C. G. Lukšio nuotrauka)

stiebiasi aštuoniasienis bokštelis. Didžiosios durys aprėmintos priekin patrauktu portalu. Fasadas padabintas pusapvalių arkučių frizais. Durų ir langų arkos irgi pusapvalės.

Gudžiūnų bažnyčioje yra vertingas XIX a. pieštas paveikslas „Švč. Trejybė" (aliejus, drobė). Miestelyje stovi dievdirbio Vinco Svirskio darbo dailus medinis kryžius.

Nepriklausomybės metais Gudžiūnai buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1923 m. 128 sodybos ir 762 gyv. Bolševikų okupacijos metu priklauso Kėdainių rajonui, yra apylinkės ir kochozo centras. 1959 m. 752 gyv. 1981 m. Gudžiūnų parapijos administratorium buvo kun. Antanas Imbras (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1936 m.).

Bažnyčios vidus 1980 metais

Jakiškių koplyčia. (Iš P. Galaunės „L'art Lith.", 1934)

JAKIŠKIAI

Šv. Ignoto medinė koplyčia

Jakiškių kaimas yra prie Vilkiaušio upelio (Sidabros intakas, 13,3 km ilgumo), 9 km į pietus nuo Joniškio. Šio kaimo kapinėse yra sena medinė koplyčia, nežinia kada kaimo gyventojų statyta. Priklauso Joniškio parapijai.

Kapinių medinė koplyčia yra labai originali, gal ir vienintelė tokia. Stogas aukštas, keturiašlaitis, su solidžiu bokšteliu ant kraigo vidurio. Prie išilginės sienos pristatytas žemas ilgas prieangis ar zakristija. Kapinės aptvertos masyviška akmenų mūro tvora su čerpių stogeliu per visą ilgį. Prie koplyčios stovi keli aukšti mediniai kryžiai su ornamentais. Tokia nuotrauka buvo įdėta prof. P. Galaunės prancūziškoje knygoje apie lietuvių liaudies meną, išleistoje 1934 m. Švedijoje.

Koplyčioje, be kitų dalykų, ligi šių dienų yra išlikusios 2 dailaus dievdirbio Lengvenio darbo Jėzaus Nukryžiuotojo medinės skulptūros. Kapinaitėse yra pažymėtinas Mrozianskio darbo antkapinis paminklas su „Pieta", darytas iš terakotos XX a. pr.

Vietovė priklausė Joniškio valsčiui. 1923 m. 35 sodybos ir 146 gyv. Pokario metais priskirta Joniškio rajono Gataučių apylinkei ir yra kolchozo centras. 1959 m. 299 gyv. Yra senelių invalidų namai.

JONAVA

Šv. Jokūbo Apaštalo parapijos bažnyčia

Jonavos miestas išsistatęs abipus Neries, 5 km žemiau Šventosios žiočių, 30 km į šiaurės rytus nuo Kauno, 117 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus. Miestas kūrėsi prie kelių sankryžos, kuri buvo prie Neries brastos. Iš čia ėjo keliai į Kauną, Kėdainius, Veprius, Deltuvą, Bukonis, Kulvą, Karmėlavą, Rumšiškes, Žiežmarius.

Tačiau XIV—XV a. šios srities ekonominis centras buvo Skarulių dvaras, priklausęs Skarulskiams. Iš jo Jonava ir išaugo, tiksliau pasakius, ją išaugino Kosakauskiai, kurie ilgą laiką valdė Jonavos dvarą. Miesto įkūrėju laikomas Žemaičių stalininkas Domininkas Kosakauskis, garsiojo vyskupo tėvas. Miestas gavo Jono Kosakauskio vardą.

Jonavos dvaras atsirado apie 1740 metus ir buvo pastatytas dešiniajame Neries krante. Į vakarus nuo jo ties brasta ir keltu per Nerį pradėjo kurtis miestelis, kuriam 1750 m. Augustas III, M. Kosakauskienei prašant, suteikė privilegiją ruošti turgus, prekymečius, apgyvendinti žydus, totorius.

R. katalikų medinė bažnyčia Jonavoje pastatyta XVIII a. viduryje. Prie jos, galu į Nerį, kairiajame Varnelės upės krante, plėtėsi gyvenvietė, pagal vieną gatvę Kėdainių ir Žeimių kryptimi. Ji statėsi pagal linijinį planą. Kai 1776 m. Jonavos bei Skarulių žemės atiteko Vilniaus vyskupui J. Kosakauskiui, Jonava sulaukė didesnio jo dėmesio, nes naujas valdytojas ragino čia kurtis, davė veltui žemės ir statybinės medžiagos. 1782 m. Jonavoje jau buvo parapijinė mokykla, kurią vedė vienuoliai trinitoriai (marijonai). Jie Jonavoje buvo įkurdinti 1776 m. Vienuolyno laikini pastatai stovėjo kiek atokiau nuo miestelio, tarp Neries ir Kauno kelio. Vienuolyno ansamblį sudarė medinė bažnyčia ir dviaukštis mūrinis vienuolyno pastatas. Labai galimas dalykas, kad tuo metu Jonavoje buvo dvi bažnyčios — vienuolyno ir parapijinė, nes vienuolynai tada, paprastai, turėdavo savo atskiras bažnyčias.

Trinitoriai (marijonai) turėjo didelės įtakos miesto augimui. 1791—1795 m. jų pastatai su bažnyčia perstatyti ir išplėsti pagal naujus projektus. Manoma, kad jų autorius buvo garsusis architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius (1753—1798). Bažnyčios ir vienuolyno pastatų kompleksas turėjo būti statomas laisvoje teritorijoje, šalia senojo, kas ir buvo padaryta. 1793 m. statyba buvo baigta ir pats Vilniaus vyskupas Juozapas Kosakauskis ją, o taip pat ir pastatus, pašventino.

Bažnytiniai pastatai ir sudarė miestelio centrą. Aplink jį tada buvo keliasdešimt namelių. Tada Jonava jau buvo gerokai pasistumusi į rytus. 1790 m. čia buvo 144 sodybos, o pirminėje gyvenvietėje (1800 m.) tik 48. Tarp jų buvo šioks toks tarpas, kuris ilgainiui užsistatė namais. Tolimesnį Jonavos augimą stabdė Napoleono invazija bei karas.

Po 1831 m. sukilimo vienuolynas buvo uždarytas, jo žemės išparduotos miestelėnams, o pastatai paversti kareivinėmis. Tolimesniam Jonavos augimui didelės įtakos turėjo 1836 m. pro ją nutiestas Daugpilio—Kauno (Petrapilio—Varšuvos) plentas ir 1871 m. pravestas Kauno—Liepojos geležinkelis. 1885 m. Jonavoje buvo jau 3441 gyv.

1851 m. Jonavos bažnyčia buvo atremontuota. Jos vidus buvęs netinkuotas ir skurdokai įruoštas. Labai galimas dalykas, kad tada ant šventoriaus, prie aikštės ribos, buvo pastatyta ir nedidelė mūrinė varpinė, su vartais į šventorių. Šis pastatų kompleksas gražiai derinosi. XIX a. viduryje vienuolyno bažnyčia jau buvo tapusi parapijine, o senoji parapinė, greičiausia, nebeveikė. Ar jos pastatas tada buvo išlikęs — nėra žinių.

1888 m. Jonavoje pastatyta medinė bizantinio stiliaus cerkvė su bokšteliu. 1894 ir 1905 m. gaisrai skaudžiai palietė Jonavą. Pastarojo gaisro metu sudegė net 306 sodybos su 446 pastatais. Bet Jonava vėl atsistatė ir 1913 m. joje buvo 5920 gyventojų.

I pasaulinio karo metu Jonavoje sudegė tik 4 namai. Nepriklausomybės metais, išparceliavus dvarą, nemaža jo žemių priskirta miestui, bet sklypų užstatymas nebuvo greitas. Ligi 1928 m. miesto ribose pastatyta 59 namai, iš jų 56 mediniai ir tik 3 mūriniai. Jonava gavo antraeilio miesto teises. 1930 m. Jonavoje gyveno 4497 žmonės.

1934—1935 m. klebono kun. Petro Vaitiekūno rūpesčiu bažnyčios pastatas buvo iš pagrindų atremontuotas ir dekoruotas. Tada

Jonavos bažnyčia 1963 metais

Senoji Jonavos bažnyčia ir varpinė. (1896 m. piešinys)

ant bažnyčios buvo užstatyti du bokštai, arch. E. Budreikos žodžais, „visiškai nesideriną su senąja architektūra". Buvo nugriauta ir senoji varpinė, per kurios apatinę dalį ėjo vartai į šventorių. Prie bažnyčios išliko mūrinis dviaukštis vienuolyno pastatas ir dviaukštė klebonija.

Architektūra. Ant Neries kranto iš tolo matomoje vietoje 1791 metais pastatyta bažnyčia pagal arch. Lauryno Stuokos-Gucevičiaus, Vilniaus katedros autoriaus, projektą. Kartu su vienuolyno ir klebonijos dviejų aukštų pastatais susidaro uždaras ansamblis, apsuptas mūrine tvora. Klasicistinio stiliaus mūrinė bažnyčia yra trijų navų, 24 x 15 m ploto, 12 m aukščio iki frontono viršaus. Du fasadiniai bokštai buvo pristatyti 1934 m. Ta proga buvo sudarkytas originalus trikampis frontonas, kai vieton klasicistinio karnizo įdėti trijų laiptelių horizontaliniai karnizai. Naujieji bokštai yra dviejų lygių tarpsnių, su kampiniais piliastrais, sudėtiniais karnizais ir išgaubtais šalmais. Bažnyčios fasadas ir šoninės sienos suskaidytos plokščiais dorėniškais piliastrais. Greta didžiųjų durų yra po dvi arkinės nišos skulptūroms. Pastatas apjuostas frizais be puošmenų. Visi langai ir bokštų akustinės angos yra stačiakampiai. Absidos stogas kiek žemesnis, o jos išorinė siena išryškinta keturių piliastrų uždaru portiku.

Centrinė nava atskirta nuo šoninių keturiais kryžminio plano piliariais. Jie sujungti aukštomis arkomis, po tris kiekvienoje pusėje. Narteksas žemas ir siauras. Kampe yra sukti laiptai į vargonų chorą. Presbiterija yra lygaus aukščio ir pločio su centrine nava. Greta jos priglaustos dvi žemos zakristijos. Navų skliautai yra lėkšti, su dekoruotais plafonais. Didysis altorius užima visą presbiterijos plotį ir siekia lubas. Arch. dr. Edvardas Budreika rašo: „. . . interjere išlaikyta visiška simetrija, plano paprastumas ir geras apšvietimas. Niekur čia nerasime prabangos, perdėjimų, plano sukomplikavimų . . . Nuosaikus ir santūrus klasikinių formų panaudojimas . . . patvirtina autoriaus meninį skonį." (Knygoje „Arch. L. Stuoka-Gucevičius", Vilnius, 1954, p. 107).

Jonavos parapija priklausė Žeimių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2850 katalikų. 1982 m. parapijos administratorium buvo kun. Vincas Pranskietis (gim. 1923 m., kunigu

pašvęstas 1948 m.). Tada Jonavoje gyveno ir altaristas kun. dr. Pijus Čižauskas (gim. 1908 m.).

Nepriklausomybės metais Jonava buvo baldų pramonės ir amatų centras. 1939 m. 5460 gyv. II pasaulinio karo metu miestas gerokai nukentėjo, bet pokario metu jis vėl atsistatė. 1959 m. 5005 gyv. Po to prasidėjo Jonavos kilimas, nes ji buvo paversta pramonės centru. Buvo pastatyta stambi azotinių trąšų gamykla, gelžbetoninių konstrukcijų įmonė, 130.000 tonų talpos elevatorius; praplėstos baldų dirbtuvės. Miestas gerokai kolonizuotas rusais. 1974 m. 21.400 gyv. Miesto teritorija padidėjo ligi 1060 ha ploto, o senosios Jonavos statybos sudaro tik apie trečdalį viso ploto.

Jonavos bažnyčioje yra išlikusių nemaža religinio meno bei kulto dalykų, jų tarpe: vyskupo Juozapo Kosakauskio portretas, tapytas XVIII a. pabaigoje; paveikslai — „Trys karaliai", „Šventasis su knyga", „Švč. Trejybė", 14 dailaus darbo stacijų paveikslų ir kt.

Jonavos bažnyčios rūsyje tebėra išlikusių senų laidojimų. Iš jų išskirtinai minėtini Jonavos įkūrėjų bei buvusių savininkų kapai. Vienas jų — vysk. Juozapas Kazimieras Kosakauskis (gim. 1737 m. Skaruliuose) buvo vienas iš tų Lietuvos valstybininkų, kurie valstybės išgelbėjimą matė geruose santykiuose su rusais. Jis kėlė mintį, kad į Lenkijos—Lietuvos sostą būtų pasodintas vienas iš caraičių. Tokiu būdu jis įsigijo Kotrynos II pasitikėjimą, bet užsitraukė didžiulę lenkų neapykantą. Įsiutusi lenkų minia jį pakorė Varšuvos miesto aikštėje, kartu su Vilniaus vyskupu Masalskiu, Ankvičium, Ožarausku, Zabiela. Vaizdas buvęs labai šiurpus: lenkai nuplėšę jam vyskupo drabužius ir neleidę net užeiti į bažnyčią paskutinį kartą pasimelsti. Jo palaikai guli karste, Jonavos bažnyčios rūsyje. Velionis guli su perkreiptu žandikauliu. Vėliau greta jo buvo palaidotas gen. Kosakauskis (1772—1842); yra lenta su lenkišku įrašu, kur pažymėta, kad jis buvo Napoleono adjutantas. Šis generolas — svarbi asmenybė, T. Kosciuškos draugas. 1794 m. Kosciuškos sukilime buvo brigadininkas ir atliko svarbius uždavinius. Napoleonas jį iš karto pakėlė savo armijos štabo generolu. Dalyvavo įvairiose kautynėse ir savo vado neapleido jo sunkiausiomis valandomis. Kai Napoleonas buvo vežamas į Elbos salą, Kosakauskis paspaudęs jam ranką paskutinis. Be kitų pasižymėjimo ženklų, buvo gavęs paties imperatoriaus mundyrą. Ant jo kapo Jonavos bažnyčios rūsyje buvo padėta ir jo generoliška kepurė, o į karstą įdėtas kardas. Rūsyje yra ir daugiau žymių žmonių kapų.

LKB Kronika Nr. 9, 1974 m., yra paskelbusi korespondenciją, antrašte: „Mokinys L. Rosinas sumuštas už bažnyčios lankymą", kurioje aprašomas tikinčiųjų mokinių persekiojimas.

Rašytojo J. Ralio (Odisėjos vertėjo) paminklas Jonavos kapinėse

Joniškio bažnyčios fasadas 1982 m.

JONIŠKIS

Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos bažnyčia

Joniškis — šiaurinės Lietuvos miestas, prie Kauno—Rygos geležinkelio linijos ir Šiaulių—Rygos plento, 38 km į šiaurę nuo Šiaulių, 322 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus. Su Kriukais ir Žeimeliu Joniškis buvo sujungtas geležinkelio linija.

Joniškis pradėjo kurtis XVI a. pradžioje, ir jo istorija ilga ir įdomi. (Šios knygos autoriaus aprašyta ML III t., 58—64 psl.). Paliesime tik Joniškio bažnyčios istoriją.

Dar XVI a. ši sritis, dėl anksčiau buvusių kovų, nebuvo tirštai gyvenama. Dauguma gyventojų iš seno papratimo gyveno miškuose. Krikščionybė jų kaip ir nebuvo palietusi ir tuo metu dar buvę senosios lietuvių tikybos kulto vietų. 1526 m. Vilniaus vyskupas Jonas drauge su Varnių (Medininkų) vyskupu lankydami karališkuosius Šiaulių valsčius, apie 3 km nuo dabartinio Joniškio aptikę kaimą, kurio gyventojai tebegarbinę Perkūną ir kitus lietuvių dievus. Šventovė buvusi įruošta gražiame ąžuolyne, kalnelyje. Vyskupui Jonui po ilgesnių pastangų pavykę

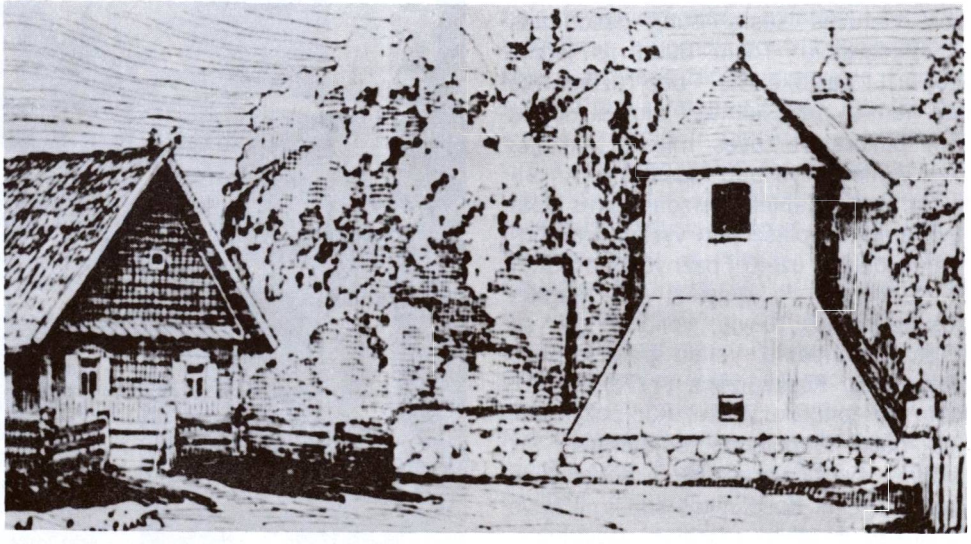

Senoji Joniškio varpinė 1911 metais (A. Jaroševičiaus piešinys)

Kalnelio gyventojus apkrikštyti ir juos įjungti į Katalikų Bažnyčią. 1522 m. vyskupas Jonas Kalnelyje, buvusio aukuro vietoje, pastatęs bažnyčią, įsteigė parapiją.

Kiek vėliau, gal apie 1526 m., parapijos centras buvo perkeltas į dabartinio Joniškio miesto vietą, kur buvęs mažas kaimelis ar palivarkėlis. Nuo Vilniaus vyskupo Jono vietovė gavusi Joniškio vardą. Kalnelyje liko senos kapinės su koplyčia, kurioje atlaidų metu buvo laikomos pamaldos. Įkūrus Joniškyje parapiją, susidarė sąlygos miestui augti. 1616, 1650, 1679, 1691, 1783 ir 1792 m. Joniškiui buvo suteiktos miesto teisės ir atitinkamos privilegijos.

Pirmuoju Joniškio klebonu buvęs kun. Morkus Lančkis. Jam buvusi pavesta visa pakuršės sritis. Jis, anot vysk. M. Valančiaus, turėjęs mokyti žmones ne vien bažnyčioje, bet ir vaikščiodamas po sodas.

1626 m. karalius Zigmantas Vaza pastatė naują medinę bažnyčią. Manoma, kad ji buvo atstatyta XVIII a. II pusėje. Parapija buvo gerai aprūpinta. Jai priklausė Gurkos palivarkas. Nociūnų, Mykolaičiūnų, Kužių, Raudoniškių, Gulbinų žemės, kuriose 1843 m. buvo 228 vyriškos lyties baudžiauninkai.

Tikinčiųjų skaičius buvo tiek išaugęs, kad nebegalėjo tilpti bažnyčioje. Klebonas kun. Liudas Šiaučiūnas ėmėsi iniciatyvos organizuoti naujos bažnyčios statybą. Patys joniškiečiai pageidavo, kad naujoji bažnyčia būtų erdvi ir graži. Klebonas, pasikvietęs architektą — inžinierių Trandacką, paruošė naujos bažnyčios projektą. Parapijiečiai projektą priėmė, sutiko statybą paremti, bet jam įgyvendinti didžiausia kliūtis buvo rusų valdžia, kuri neduodavo leidimų bažnyčioms statyti. Kun. L. Šiaučiūnas, sumaniai veikdamas, išgavo leidimą senosios bažnyčios remontui. Neoficialiai su rusų valdžios pareigūnais buvę susitarta, kad jie „nematys", kaip statyba vykdoma. Dar pavyko gauti iš valdžios šventoriaus praplėtimui magistralinės gatvės gabalą. Bažnyčios statyba pradėta 1895 m. Joniškiečiai nuoširdžiai rėmė savo darbu ir didelėmis piniginėmis aukomis. 1901 m. statyba baigta.

Klebonas L. Šiaučiūnas turėjo ir kitų didelių nuopelnų. Sujungė dar prieš jo atvykimą Joniškyje ir apylinkėse veikiančius knygnešius. Važinėdamas po kaimus ragino skaityti draudžiamąją spaudą — laikraščius, knygas, melstis iš lietuviškų maldaknygių. Už tai buvo rusų valdžios baustas. Be to, įsteigė vartotojų kooperatyvą; buvo gausus Blaivybės draugijos skyrius, lietuviškas knygynas, „Saulės" draugijos skyrius.

1931 m. joniškiečiai, atsidėkodami kun. L. Šiaučiūnui už bažnyčios statybą ir kitus jo atliktus darbus, prie didžiųjų bažnyčios durų įruošė jo paminklinį biustą.

Joniškio bažnyčia

Architektūra. 1895—1901 m. statytoji bažnyčia yra didžiulis eklektinės architektūros kryžminio plano pastatas. Fasadinis bokštas yra vidurinės navos pradžioje, nuo apačios iki viršaus kvadratinio skerspiūvio. Jo stogas yra komplikuoto barokinio profilio su sudėtingu šalmu ir atvirų angų žibintu. Fasadinis portalas yra klasicistinis su pusapskrite arka, kolonų pora, antablementu ir su trikampiu sandriku. Abipus portalo stovi didelės statulos klasicistinėse nišose. Bažnyčios sienos sustiprintos kontraforsais. Vėlyvojo baroko atgarsis matomas langų, nišų ir angų įvairovėje. Jų sandrikai taip pat įvairūs. Tik nėra gotikinių smailių arkų. Fasadas, sienos ir transeptai apjuosti plačiu karnizu su reljefiškai padabintu frizu. Transeptų stogai lygūs su vidurinės navos stogu, o daugiasienė absida kiek žemesnė. Bažnyčioje išsaugotas senas šv. Martyno paveikslas. Jis čia vaizduojamas kaip šarvuotas karys su vėliava rankoje.

Po II pasaulinio karo klebonas Petras Lažinskas su parapiečių parama atliko didelius remontus. Išorė nutinkuota, vidus išdažytas, paveikslai atnaujinti. Padaryti nauji altoriai. Lubos izoliuotos ir sudėti dvigubi langai, kad būtų šilčiau. Stogas naujai perdengtas.

Yra žinomas dail. A. Jaroševičiaus apie 1910 metų medinės varpinės piešinys. Apatinis tarpsnis piramidinis, viršutinis kūbinės formos, su piramidiniu stogu. Aplinkui akmenų mūro tvora. Tur būt, tos varpinės jau nebėra.

Bažnyčios šoninis vaizdas. (C. G. Lukšio 1923 m. nuotrauka)

Joniškis buvo dekanato centras. 1940 m. parapijai priklausė 7100 tikinčiųjų.

1981 m. klebonu buvo kun. Juozapas Dobilaitis (gim. 1928, kunigu pašvęstas 1958 m.). Tada Joniškyje altaristo teisėmis gyveno kun. Bronislovas Nemeikšis (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Joniškio bažnyčioje yra išlikę 4 žalvariniai varpai iš 1767, 1789, 1791 ir 1797 m. Pažymėtini paveikslai: „Marijos ėmimas į dangų" (XVIII a.), „Šventoji šeima" (XIX a.), Adomo Varno tapytas „Angelas Sargas". Sieninėje tapyboje yra išlikę: „Paskutinė vakarienė", „Kristaus prisikėlimas", 4 evangelistai: Šv. Jonas, Lukas, Matas ir Morkus (XIX a.).

Joniškio parapijos koplyčios

Didelėje Joniškio parapijoje, gal dešimtyje kaimų, jų kapinėse buvo koplyčios. Štai kai kurios žinios apie jas.

Ivoškių kaime, 12 km į pietvakarius nuo Joniškio, prie Šiaulių—Rygos geležinkelio, kapinėse yra XVIII a. statyta Šv. Jono Nepomuko koplyčia. Joje ligi šių dienų yra išlikę vertingų religinio meno ir kulto dalykų: XVIII a. aliejiniais dažais piešti paveikslai — „Šv. Dvasios atsiuntimas", „Paskutinė vakarienė", „Šv. Mykolas Arkangelas", „Nežinomasis šventasis", „Šv. Apolonija", „Šv. Kotryna", „Šv. Pranciškus", XVIII a. geležinis ornamentuotas kryžius, dievdirbio Lengvenio XIX a. medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, altorius su 6 paveikslais (XIX a.) ir kt.

Milvydžių kaime yra koplyčia, XVII a. pradžioje statyta. Koplyčia dabar uždaryta. Jos pastate, be kitų dalykų, yra išlikusios 6 klasikinio stiliaus 1817 m. cininės žvakidės.

Mergiūnų kaimo kapų koplyčioje yra išlikusi XIX a. medinė Švč. M. Marijos Sopulingosios skulptūra.

Balkaičių kaimo kapinėse yra sena medinė koplyčia, nežinia kada kaimo gyventojų statyta. Joje yra 3 gražaus darbo medinės XIX a. Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros. Viena jų įruošta koplyčios fasade, kita absidoje.

Jauneikių kaime (8 km į pietvakarius nuo Joniškio) taip pat yra koplyčia, statyta parapijiečių nežinia kada.

Koplyčios dar buvo pačiam Joniškyje, Pošupėje, Kalnelyje, Jakiškiuose, Kurmaičiuose (žr. atskirus aprašymus).

Joniškio bažnyčios statytojo kun. L. Šiaučiūno biustas bažnyčioje. (Skulpt. Albertas Antinis)

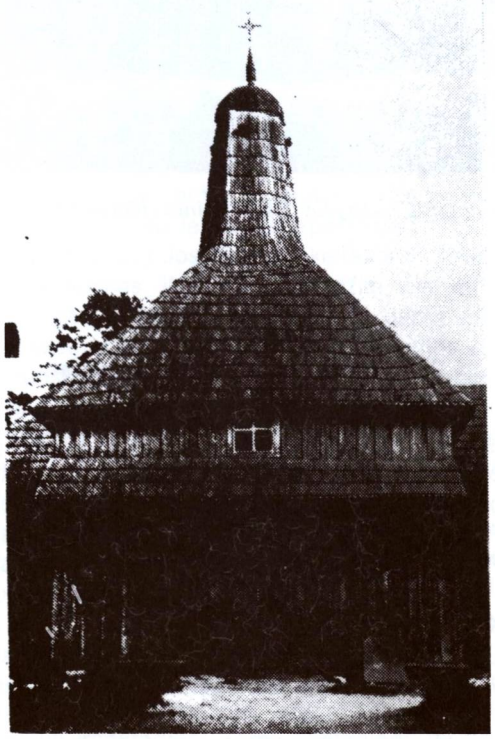

Pošupės koplyčia

Josvainių bažnyčia. (Iš Č. Grincevičiaus albumo)

JOSVAINIAI

Visų Šventųjų parapijos bažnyčia

Josvainių miestelis (seniau ir dvaras) įsikūręs kairiajame Šušvės krante 10 km į pietvakarius nuo Kėdainių. Pastatai išstatyti palei kelius, kurie sueina į miestelio aikštę. Prie Šušvės, Ariogalos pusėje, yra kapinės. Pro Josvainius eina Kėdainių—Kauno plentas.

Josvainiai daug kartų minimi kryžiuočių XIV a. kronikose, nes pro čia ėjo jų keliai į Lietuvą. Prie Šušvės kalnelyje stovėjusi Josvainių pilis. Minėtinas kryžiuočių užpuolimas Josvainiuose 1384 m. Vokiečių kronikos Josvainius vadina Gessy, Jessy, Joswaide vardais.

Iki 1569 m. Josvainiai buvo valstybinis dvaras. 1528 m. karo reikalams jis turėjo duoti 47 arklius. D.L.K. laikais buvo ir Josvainių pavietas. 1792 m. Josvainiams buvo suteiktos Magdeburgo miesto teisės. Nepriklausomybės metais Josvainiai buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1923 m. 1194 gyventojai. (Daugiau istorinių žinių apie Josvainius paskelbta ML II t., 400—404 psl.).

R. katalikų bažnyčia. XVI a. Josvainių dvare buvo koplyčia. Vysk. M. Valančius ŽV mini, kad bažnyčia Josvainiuose buvusi įkurta vyskupo Merkelio Giedraičio rūpesčiu. Šis vyskupas, norėdamas tvirčiau laikytis prieš Kėdainių reformatus, nusiuntęs į Josvainius kunigą, kuris laikęsis prie minėtos koplyčios. Seniūnas pilininkas Judickis, matydamas, kad kunigas neturi iš ko gyventi, užrašęs 36 valakus karališkos žemės ir dešimtinę valsčiaus pajamų. Karalius Zigmantas III šiuos užrašus patvirtinęs.

1590 m. kun. Kobylinskis pastatė naują medinę bažnyčią, kuri 1604 m. buvusi pašventinta. Manoma, kad ji buvo atstatyta XVIII a. pr. 1841 m. Varnių prelato Juozapo Kryžanausko rūpesčiu buvusi suremontuota. 1896—1903 m. kun. Jonas Novickis su parapijiečiais pastatė naują, mūrinę bažnyčią, kurią 1920 m. konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Architektūra. Ši didelė mūrinė kryžminio plano bažnyčia yra pseudogotikinio stiliaus. Ji stovi galu į Šušvės upę, kur vandeny atsispindi visu aukščiu. Tarp dviejų fasadinių bokštų iškyla trikampis frontonas, suskaidytas į daug siaurų nišų. Viršutinis bokštų tarpsnis yra aštuoniasienis su žemais įžambiais kontraforsais ir aštuoniais trikampiais frontonėliais. Virš arkinio portalo matomas dar didesnis trijų dalių langas su bendra apjungiančia arka. Fasado ir šoninių sienų kontraforsai laiptiškai siaurėja. Sienų paviršiai plytiniai, netinkuoti. Transeptų stogai nuolaidūs, valminio tipo, lygaus aukščio su vidurine nava.

Aukšti navų skliautai sujungti smailiomis arkomis ir suskaidyti nerviūromis. Piliastrai ir pilioriai padabinti siaurais kaneliūrais. Tai yra vertikalūs grioveliai, būdingi gotikai. Sudaro lengvą, grakštų įspūdį sunkioje mūro statyboje. Didysis altorius gotiškai išpuoštas statulomis, drožiniais ir pinakliais. Pažymėtina, kad šios bažnyčios statytojas kun. J.

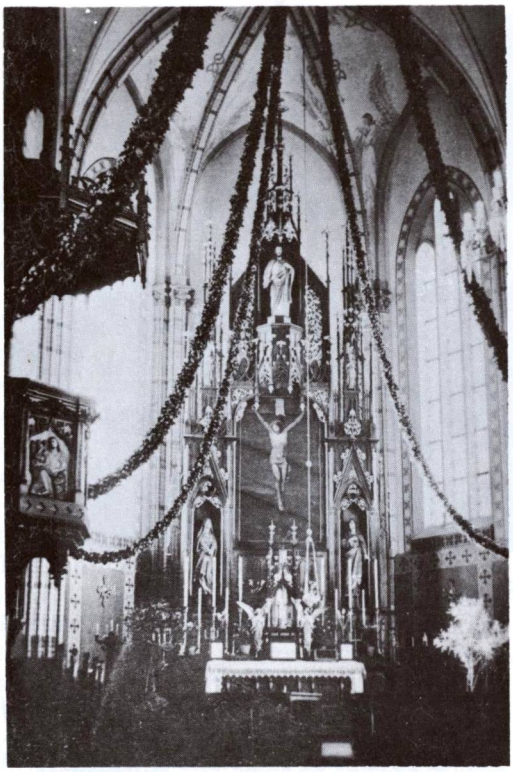

Kairėje — Josvainių bažnyčios vidus, dešinėje — procesija šventoriuje 1955 metais. (Iš Č. Grincevičiaus albumo)

Novickis, išbuvęs Josvainių klebonu 15 metų ir labai daug nusipelnęs parapijai, susilaukė šiurpaus likimo: 1941 m. birželio 27 d. jis buvo Viekšniuose bolševikų žiauriai nukankintas.

Parapija priklausė Kėdainių dekanatui. 1940 m. turėjo 4796 parapijiečius. Tada prie bažnyčios dirbo 5 kunigai. Parapijai priklausė ir Šaravų oratorija. Josvainių kapinėse buvo koplyčia.

1912—1915 m. Josvainių vikaru buvo kun. Adomas Vilimavičius-Vilimas, kooperatininkas, ekonomistas, baigęs Šveicarijoje aukštuosius mokslus ir ten gavęs daktaro laipsnį. Labai aktyviai dalyvavo Lietuvos valstybės atkūrimo darbe, vėliau seimų narys, advokatas. Dar besimokydamas kunigų seminarijoje daug kentėjo nuo lenkų. Dėl jų intrygų turėjo būti pašalintas iš seminarijos ir tik rektorium tapus J. Maciulevičiui-Maironiui joje paliko. Josvainių parapija jo laikais buvo pusiau aplenkinta. Čia vikaraudamas parapiją atlietuvino ir padarė beveik geriausia tautiškai susipratusia visoje Kauno apskrityje. Lenkiškos pamaldos buvo pašalintos be jokių susidūrimų su lenkystės apaštalais.

1920 m. į Josvainius atkeltas kun. Pranas Vasiliauskas ilgai ir nuoširdžiai čia dirbo: įsteigė pavasarininkus, nupirko jiems dūdų orkestro instrumentus, pastatė parapijos salę, įruošė senelių prieglaudą, įsteigė Blaivybės ir kt. organizacijas, aktyviai rėmė smulkaus kredito, pieninės steigimo darbus. Bendradarbiavo spaudoje, o išvykęs į JAV-bes parašė keletą knygų. (Trumpą jo biografiją ir atvaizdą žr. 496 psl.).

Josvainiškis rašyt. Česlovas Grincevičius apie Josvainių bažnyčią rašo (ML II, 402 psl.): „Verta paminėti vieną nežinia iš kur pasisavintą ar pačių josvainiečių išradimą, kitur Lietuvoje neužtiktą — tai savotiški judomieji paveikslai bažnyčioje, prie Kristaus karsto, Didįjį Penktadienį, Didįjį Šeštadienį, iki Velykų ryto. Lempos šilumos veikiama, sukdavosi

Josvainių bažnytinis choras apie 1907 metus. (Iš „Šaltinio").

tam tikra lengvos skardos spyruoklė, vadinama ‚aitvaru', kartu sukdama ir maždaug metro skersmens lanką, ant kurio būdavo pritvirtintos iš kartono iškirptos figūros, vaizduojančios Kristaus kančią, iš viso gal arti 20. Lempa su ‚aitvaru', lanku ir figūromis būdavo už uždangos paslėpta ir tik toj uždangoj (maždaug kvadratinės pėdos pločio), išpjauta skylė, kurioje įstatytas matinis stiklas. Toji pati lempa, kuri sukdavo ‚aitvarą', apšviesdavo iš kitos pusės ir tąjį stiklą, o besisukančios, judančios ant lanko kartono figūros praslinkdavo, praeidavo, mesdamos šešėlį ant stiklo. Viskas būdavo gana aukštai iškelta ir iš bažnyčios visur gerai matoma, — darydavo didelį įspūdį. Visų akys tik ir būdavo įsmeigtos į juodus šešėlius, kur būdavo čia Nukryžiuotasis, čia žmonių grupės, čia kančios įrankiai, gaidys ant tvoros ir kt. Vietiniai žmonės tą išradimą ilgai vadino nevisiškai vykusiu ‚Betleikos' vardu; vėliau duotas Pasijos vardas. Išradimas buvo išlikęs ir mūsų laikais".

1941 m., rusų—vokiečių karo metu, bolševikai apdaužė bažnyčią. Nukentėjo stogas ir kt.

Josvainių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų dalykų: 1634 m. žalvarinis varpas, Švč. M. Marijos paveikslas su aptaisais, tapytas XVIII a. (aliejus, drobė, metalas). Miestelyje yra kryžius su Šv. Agotos horeljefais, darytas žymaus dievdirbio Vinco Svirskio.

1981 m. Josvainiuose tebuvo vienas kunigas — klebonas Leonas Kalinauskas (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Trūkstant kunigų, jis aptarnavo ir Panevėžiuko parapiją.

LKB Kronika Nr. 36, 1978 m., yra paskelbusi korespondenciją iš Josvainių, antrašte: „Leisi vaiką į bažnyčią — neteksi darbo". Čia aprašoma, kaip vietos mokytoja terorizavo tikinčias mokines.

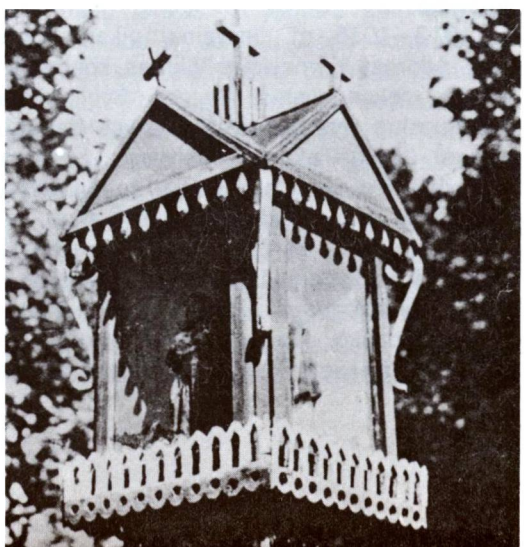

Koplytėlė Josvainiuose

JUODAIČIAI

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Juodaičių bažnytkaimis yra prie Paupio upelio (kairysis Mituvos intakas, 10 km ilgumo), 9 km į pietvakarius nuo Ariogalos, 17 km į šiaurę nuo Seredžiaus, Ariogalos—Raseinių ir Seredžiaus—Veliuonos kelių susikirtime.

Seni žmonės pasakodavo, kad senovėje šioje vietoje tebuvusi vien juoda giria. Pirmieji gyventojai, atvykę nuo Ariogalos, įsteigę kaimelį, Juodgiriais vadinamą. Tada prie vietovės buvęs ir nedidelis Juodžio ežerėlis, vėliau išnykęs ar nuleistas. Nuo šio ežerėlio vietovė gavusi naują vardą — Juodaičiai.

Juodaitiškiai pasistatę koplyčią ir išprašę paskirti sau kunigą. Buvo įruoštos kapinės. 1780 m. energingas klebonas su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią. Pirmasis klebonas buvo palaidotas šventoriuje I pasaulinio karo metu bažnyčia buvusi sudeginta. 1931 m. klebonas kun. Petras Juodviršis pastatė naują bažnyčią, kurią 1934 m. konsekravo vysk. T. Matulionis.

Architektūra. Ši mūrinė bažnyčia turi neoklasicistinių žymių. Jos fasadinis bokštas ištrauktas priekin, kvadratinio plano, vienodo pločio ligi pat piramidinio stogelio. Bokšto ir sienų kampai yra sutvirtinti plokščiais piliastrais. Greta bokšto įdėtos nišos be skulptūrų. Viršutinėje bokšto dalyje yra aklinų arkučių eilė ir porinės akustinės angos su arkomis. Portalas su pusapskrite arka turi trikampį sandriką. Frontono šonuose ir bokšto centre matomos trys apskritos angos su apvadais. Viskas baltai nutinkuota.

Juodaičių bažnyčia 1978 metais

Bažnyčios kairėje stovi tradicinės formos medinė varpinė. Jos antrasis tarpsnis siauresnis už apatinįjį. Šventoriaus tvora mūrinė, varteliai tarp stulpų, be arkų.

Parapija priklausė Veliuonos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2970 katalikų. II pasaulinio karo metu bažnyčia buvo apdaužyta, bet vėliau suremontuota. 1923 m. Juodaičiuose buvo 42 sodybos ir 264 gyv. Vietovė priklausė Girkalnio valsčiui. Bolševikų okupacijos metu priskirta Jurbarko rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 318 gyv.

Juodaičių bažnyčioje yra dvi įdomios Jėzaus Nukryžiuotojo medinės skulptūros. Viena jų dievdirbio P. Atgalainio darbo (1934 m.).

Juodaičių bažnyčia ir jos klebonas. (1962 m. velykinis sveikinimo kortelė iš St. Prakapo albumo)

Juodeikių bažnyčios fasadas 1980 metais

JUODEIKIAI

Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia

Juodeikių bažnytkaimis yra 13 km į pietus nuo Žagarės, Didžiojo Tryulio pelkių pakraštyje, prie kelio į Gruzdžius.

Iš senovės laikų žinomas Juodeikių kaimas, minimas 1693 m. aktuose. Priklausė Žagarės valsčiui.

1920 m. kun. Vincento Jarulaičio rūpesčiu pastatyta bažnyčia, kuri buvo N. Žagarės parapijos filija.

Architektūra. Ši medinė bažnyčia yra labai savotiška, nebūdinga kraštui. Gana stambus kvadratinis bokštas iškyla virš stogo lyg varpinė su dideliais atvirais langais ir aukštu piramidiniu stogu. Vertikalinės frontono juostos lyg ir pratęsia bokštą žemyn, tačiau nesiekia žemės, o pasibaigia virš durų stoginėlio. Frontono apkalas įstrižinis, išryškintas baltomis lentelių siūlėmis. Ties bažnyčios vargonų choru yra du dideli stačiakampiai langai. Centrinė frontono dalis papuošta reljefiška barokizuota koplytėle su Rūpintojėliu centre. Jo aprėminimas turi sukryžiuotų žirgelių (lėkių), kriauklės ir augalinę ornamentiką. Visa tai telpa tarp dviejų profiliuotų piliastrų ir žemo trikampio frontonėlio. Šventoriaus vartai yra geležiniai, su ornamentais, o jų stulpai plytų mūro.

1930 m. Juodeikiuose pastatytas gražus Vytauto Didžiojo paminklas. 1923 m. čia buvo 42 ūkiai ir 349 gyv. Priklausė Žagarės valsčiui. Pokario metais Juodeikių kaimas priskirtas Joniškio rajono Damelių apylinkei. 1959 m. 202 gyv.

Pokario metais Juodeikių apylinkėse veikė lietuviai laisvės kovotojai. 1947 m. spalio mėn. bolševikai areštavo Juodeikių kleboną kun. G. Dundą ir iškėlė jam žiauriai inkriminuojančią bylą, kad padėjęs buvusiems partizanams suklastoti dokumentus ir kitu būdu rėmęs partizanus. Šiuo metu Juodeikiai nuolatinio kunigo neturi.

Juodeikių bažnyčioje yra XIX a. medinė skulptūra „Jėzus Nukryžiuotasis" paveikslo fone. Kitas, 1908 m., tapytas paveikslas — „Vyno rūsys". Bažnyčioje yra XIX a. I pusės metalo ir stiklo sietynas, XX a. pr. geležinis ornamentuotas kryžius. Bažnyčios šventoriuje yra medinė 1959 m. koplytėlė, prikalta prie medžio, su „Pietos" skulptūra, kuri išdrožta XIX a. pabaigoje.

Juodeikių apylinkėse taip pat yra religinių liaudies meno dirbinių: koplytėlė prie medžio su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra (XX a. I pusė); prie kelio iš Juodeikių į Šakyną tebėra išlikusi 1935 m. įruošta medinė skulptūrinė grupė „Pieta", V. Dakonio sodyboje, Miknaičių kaime, stovi medinis stogastulpis su Šv. Antano skulptūra (XX a. pr.).

JURBARKAS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Jurbarko miestas pasiekiamas pavažiavus nuo Kauno Nemunu žemyn 96 km, kur Imsrė (20,5 km ilgumo) susibėga su Mituva (101,3 km ilgumo), o Mituva įteka į Nemuną. Jurbarkas stovi dešiniajame Nemuno krante. Miesto teritorija apima 413 ha plotą. Miesto senamiestis yra Nemuno slėnyje, prie upės. Jo centre yra aikštė. Naujamiestis yra į šiaurę nuo senamiesčio, Nemuno slėnio krante. Ties Jurbarku Nemune yra ilgesnė kaip 1 km smėlio sala, o į vakarus nuo miesto tęsiasi dideli miškai.

Jurbarko praeitis labai sena, bet mažai tyrinėta. Pirmoji istorinė žinia užrašyta Dusburgo Livonijos kronikoje, kur pažymėta, kad Livonijos ir Prūsijos ordinų magistrai sutartinai Karšuvos srityje 1259 m. pastatę Šv. Jurgio kalne pilį, nukreiptą prieš lietuvius ir pavadinę ją Georgenburgu. Netrukus po to žemaičiai toje pačioje apylinkėje taip pat pasistatę pilį, iš kurios puldinėję vokiečių

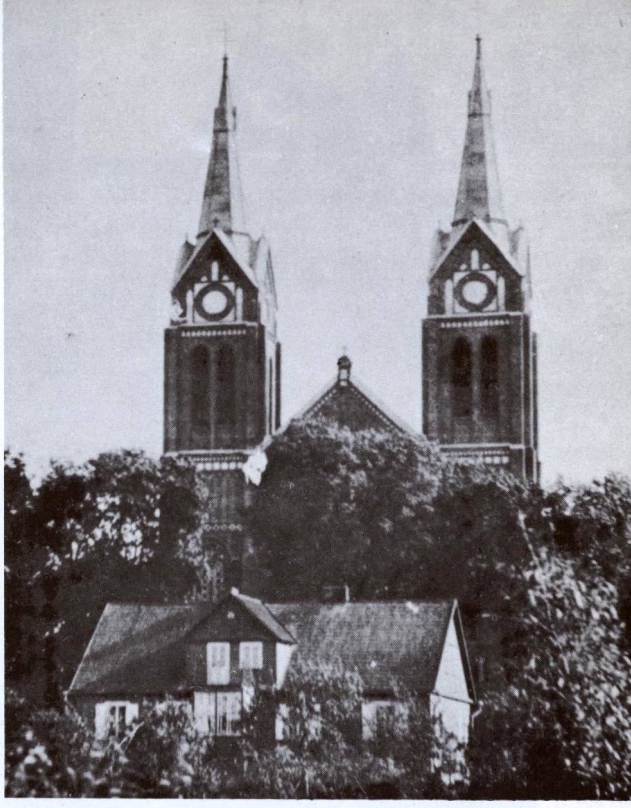

Jurbarko bažnyčia nepriklausomybės metais

Atvirukas, išleistas Jurbarko bažnyčios gaisrui 1940.VII.6 paminėti. Apačioje — deganti bažnyčia, dešinėje — bažnyčia po gaisro

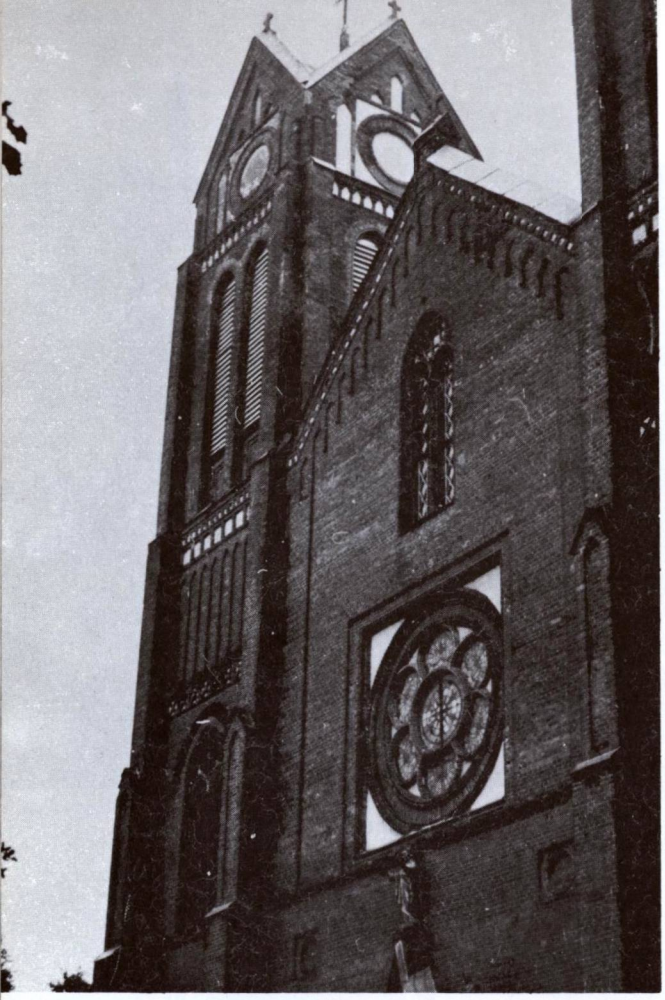

Jurbarko bažnyčios bokštų detalė. (Perkūno Krukonio 1979 m. nuotrauka)

Po gaisro atstatyta bažnyčia (trumpesniais bokštais)

statytą Georgenburgą. (Daugiau istorinių žinių apie Jurbarką ir jo apylinkes yra pateikta ML LV t., 568—603 psl. ir A. Giedriaus-Giedraičio knygoje „Mūsų Jurbarkas").

Pirmoji koplyčia Jurbarke buvusi pastatyta apie 1413 m., Žemaičių krikšto metu. Ji priklausiusi Veliuonos klebonui. Pirmąją bažnyčią pastatydinęs Žemaičių vyskupas Mikalojus Dzieškovičius 1430 m. 1522 m. karalius Zigmantas II bažnyčią atnaujino. Greičiausiai tais metais Jurbarkas tapo savarankiška parapija. Yra žinoma, kad karalienė Bona liepusi savo vietininkui Jurbarke Jonui Kuncevičiui pastatyti Jurbarke bažnyčią. 1555 m. ši karalienė užrašė 6 valakus žemės vikarui, bažnyčios tarnams ir mokyklai išlaikyti. Pirmoji mokykla Jurbarke buvusi įsteigta jau 1557 m. klebono kun. Martyno Hermanavičiaus rūpesčiu. Iki carinių reformų bažnyčios klebonas įvairių fundacijų keliu turėjęs 20 valakų žemės ir 54 prie jos priklausančius baudžiauninkus.

Sunku dabar susekti bažnyčios atstatymo metus. Spėjama, kad ji buvo atstatyta XVII a. II pusėje ir XVIII a. pabaigoje. Dar ligi 1901 m. stovėjo labai sena medinė bažnyčia, kuri ir paprastais sekmadieniais buvo per ankšta. Tada ir pradėta naujos, mūrinės bažnyčios statybos reikalais rūpintis. Tuo metu Jurbarko klebonu buvo visų jurbarkiškių labai gerbiamas ir mylimas kun. Kazimieras Marcinkevičius. Ypač jį labai vertino žydai. Jie stebėdami pasakodavo, kad jis net gaisro ugnį sulaikyti galįs: šventu drabužiu apsivilkęs praeinąs tarp degančio ir sveiko namo — ugnis toliau neinanti. ("Oi, jo ir ugnis klauso! . ."). Taigi klebono ir jo uolaus padėjėjo vikaro kun. Antano Kiznio rūpesčiu 1901—1907 m. pastatyta mūrinė gotinio stiliaus bažnyčia, pavadinta Švč. Trejybės vardu. Ji buvo tais pačiais metais konsekruota Žemaičių vyskupo M. Paliulionio. Į vieną jos bokštą buvo įkeltas jurbarkiečių Amerikos lietuvių padovanotas varpas.

Architektūra. 1901—1907 metais statyta mūrinė bažnyčia yra pseudogotikinė, kryžminio plano. Jos du fasadiniai bokštai, kaip paprastai, suskaidyti į penkis skirtingų aukščių tarpsnius. Virš porinių siaurų akustinių angų yra reljefiški apskritimo ornamentai baltame fone. Šiaip visi sienų paviršiai

plytiniai, netinkuoti. Fasado centre yra didelė apskrita niša (su laikrodžiu?). Bokštai ir sienos sustiprintos kontraforsais. Transeptų stogai žemesni už vidurinės navos. Po 1940 metų gaisro nebeatstatyti bokštų piramidiniai stogeliai, o jų vieton uždėti kryžminiai stogeliai. Vidus atremontuotas vietinių menininkų.

Jurbarko parapija yra turėjusi ir daugiau šviesių klebonų. Taip 1858 m. klebonas kun. Mykolas Karvelis (ar Kirvelis) prikalbino savo parapijiečius nebegerti degtinės, ir jie per Žolinę, rugpjūčio 15 d., iškilmingai prižadėjo laikytis blaivybės. Netrukus į Jurbarką atvykęs vysk. M. Valančius juos pagyrė ir išreiškė padėką. Jau minėtas kun. K. Marcinkevičius buvo ir uolus lietuviškos spaudos platintojas. Yra žinių, kad draudžiamąją spaudą jis gaudavęs iš Sudargo klebono kun. M. Sidaravičiaus. Kun. A. Kiznis, padėjęs klebonui statyti bažnyčią, buvo iškalbus pamokslininkas. Jis rusiškoje Jurbarko mokykloje dėstė tikybą katalikų vaikams iki spaudos draudimo rusiškai, vėliau lietuviškai. Jis pasistengė, kad katalikų vaikai prieš pamokas nekalbėtų kartu su pravoslavais maldų rusiškai. Išmokė vieną mokinį kalbėti Tėve mūsų lotyniškai, ir visi susirinkę katalikai vaikai jį sekdavo.

1918—1919 m. trumpai Jurbarke vikaravęs kun. Martynas Jonaitis sugebėjo patraukti jaunimą ir ragino jaunus vyrus stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Netrukus pats išėjo į kariuomenę kapelionu. Po jo klebonu buvo kun. Pranciškus Stakauskas. Jo rūpesčiu 1918 m. rudenį įsteigta „Saulės" progimnazija, išaugusi į gimnaziją.

Labai daug Jurbarkui nusipelnė 1924.V.8 klebonu paskirtas kun. (vėliau kanauninkas) Juozapas Bikinas (gim. 1875.IV.16, kunigu pašvęstas 1898 m.). Tai buvo didelis lietuviškos spaudos darbuotojas, lietuviškų laikraščių redaktorius, keletos knygų autorius, vėliau Lietuvos seimo narys. Jurbarke jis įsteigė našlaičių vaikų prieglaudą ir pavedė jas vargdienėms seselėms tvarkyti; širdietės seselės vedė vaikų darželį, veikė ir senelių prieglauda. Po daugelio vargų ir kančių jis mirė Jurbarke 1956.IV.22.

1940.VII.8 smarkus gaisras sunaikino visą pietinę miesto dalį. Gerokai apdegė ir bažnyčia; sugriuvo medinės bokštų dalys, viduje išdegė visi mediniai įrengimai. Tačiau naujas

Kan. Juozapas Bikinas, ilgametis Jurbarko klebonas

klebonas (anksčiau vikaras) kun. Anatolijus Stanevičius su parapijiečiais, nežiūrėdami kietų okupacijos meto sąlygų, per vienerius metus ją atstatė, o keli vietiniai dailininkai gražiai išdekoravo.

II pasaulinis karas vėl skaudžiai palietė Jurbarką, nes čia vyko didžiuliai mūšiai. Gerokai apnaikinta ir bažnyčia, sudegė viršutinės bokštų dalys. Pokario metais bažnyčia atstatyta, tačiau jau su trumpesniais bokštais (be viršūnių) ir todėl teikia blogesnį įspūdį.

Jurbarko parapija priklauso Raseinių dekanatui. Seniau ji buvo labai didelė, bet vėliau nuo jos atsiskyrė Girdžiai, Vertimai, sukūrę kitas parapijas. 1940 m. Jurbarko parapijai priklausė 5275 katalikai.

Nepriklausomybės metais Jurbarko miestas priklausė Raseinių apskričiai. 1939 m. jame buvo 5221 gyv. Bolševikų okupacijos metu Jurbarkas yra rajoninis miestas. 1959 m. 4422 gyv. 1981 m. klebonu buvo kun. Mykolas Buožius (gim. 1911 m., kunigu pašvęstas 1937 m.).

Jurbarko bažnyčioje yra išlikusios dvi skulptoriaus Vinco Grybo darbo gipsinės 1936 m. skulptūros — „Šv. Petras" ir „Šv.

Paulius". Be to, yra dailaus darbo XX a. pr. Šv. Kazimiero medinė skulptūra. Bažnyčios šventoriaus vartuose yra 3 geležiniai ornamentuoti kryžiai (XIX a.).

LKB Kronika Nr. 15, 1975 m., korespondencijoje iš Jurbarko rašo, kad 1972 m. čia gyvenantis menininkas, buvęs mokytojas, padaręs iš medžio naujam altoriui Švč. M. Marijos statulą, už ką jis ir klebonas buvo okupacinės valdžios administracijos persekiojami. Po to įvykio Verbickas dar padaręs Svč. Jėzaus Širdies statulą.

1973 m. klebonas buvo išbartas, kodėl be valdžios leidimo šventoriuje iškasęs šulinį.

LKBK Nr. 18, 1975 m., korespondencijoje iš Jurbarko praneša, kad medicinos sesuo Kleinienė buvusi milicijos tardyta todėl, kad leidžianti savo sūnų Mišioms patarnauti.

LKBK Nr. 24, 1976 m. pateikia tokią žinią: „1976 m. vasarą buvo išniekinti Jurbarko bažnyčios šventoriuje keturių kunigų kapai — išlaužtos tvorelės, išspardytos gėlės, po visą šventorių išmėtytos cementinės plytelės. Gražiai Gerojo Ganytojo statulai numušta dešinė ranka ir galva".

Bolševikų aktyvistų 1976 m. išniekinta Gerojo Ganytojo statula, stovėjusi šventoriuje

Saleziečių buv. vienuolyno pastatas Kačiūnišėje. (1982 m. nuotrauka)

KAČIŪNIŠKĖ

Švč. Mergelės Marijos oratorija

8 km į pietus nuo Babtų, dešiniajame Nevėžio krante, priešais Muniškių bažnytkaimį, yra buv. Kačiūniškės dvaras. Nuo senų laikų jis priklausė Kauno benediktinių vienuolynui. Seserys pačios jo žemės nedirbdavo — išnuomodavo.

1928 m., po vienuolyno reformos, benediktinės pačios sumanė tvarkyti 100 ha ūkį, įveisė didžiulį vaismedžių sodą, ruošėsi atidaryti žemės ūkio mokyklą ir kt. 1930 m. kan. J. Meškausko iniciatyva čia buvo pastatyti puošnūs mūriniai didesni oratorijos rūmai, kaštavę apie 200.000 lt. Buvo įruošta Švč. M. Marijos oratorija, laikomos pamaldos, kurias lankė apylinkės gyventojai. Oratorija priklausė Babtų parapijai.

1941 m. bolševikai, okupavę Lietuvą, vienuoles išgainiojo, ūkį, jo pastatus ir oratoriją nusavino, suvalstybino. 1941—1944 m., vokiečių okupacijos metu, institucijos su oratorija nebebuvo atkurtos.

KAIRIAI

Gailestingosios Dievo Motinos parapijos bažnyčia

Kairių bažnytkaimis įsikūręs prie Kairių ežero ir iš jo ištekančio Šiladžio upelio (Mūšos intakas), kuris teka per miestelį. Šiauriniu pakraščiu eina Panevėžio—Šiaulių plentas. Kairiai yra 8 km į rytus nuo Šiaulių. Senovėje buvo Kairių dvaras. Vietovė yra derlingoje lygumoje.

Kairių dvaras ilgesnį laiką priklausė Zubovams. Jis mums žinomas tuo, kad 1904 m. vasarą, prisidengiant gegužinės vardu, čia buvo sušauktas ano meto apšviestesnių lietuvių susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 300. Kai dvaro klojime vyko lietuviškas vakaras su vaidinimais, dainavo choras, dvaro rūmuose buvo tartasi, kaip kovoti su carinės Rusijos okupacija. Nepriklausomybės metais dvaras priklausė Štrauchmanui.

1940 birželio 11—24 Kairiuose, parapijai priklausančiam gražiame šilelyje, buvo suruošta pirmoji pavasarininkų vyrų sporto stovykla. Organizavo Pavasarininkų vyrų sąjungos sporto vadovas Kazys Ambrozaitis ir Kauno arkivyskupijos Katalikų Akcijos direktorius kun. Viktoras J. Dabušis. Suvažiavo 48 kaimo jaunuoliai — pavasarininkai. Stovyklą globojo parapijos klebonas kun. Julijonas Korsakas. Birželio 15 d., Sovietų S-gos kariuomenei įžygiavus į Lietuvą, stovykla buvo išformuota.

R. katalikų bažnyčia čia pastatyta 1792 m. parapijiečių rūpesčiu. Prieš I pasaulinį karą parapijiečiai nupirko parapijos reikalams 28 dešimtines žemės, pačią bažnyčią padidino ir atnaujino jos inventorių. 1909 m. Kairiai gavo parapijos teises.

Architektūra. 1792 m. statytoji akmenų mūro bažnyčia turi tuo laiku populiaraus klasicistinio stiliaus bruožus. Fasado priekin ištrauktas stambus bokštas yra keturių tarpsnių, laiptiškai siaurėjančių aukštyn. Durys turi trikampį frontoną, o virš jų šviečia pora langų su pusapskritėmis arkomis ir baltais apvadais netinkuoto mūro fone. Viršutiniai du tarpsniai yra mediniai, gal būt, pridėti vėliau. Juose yra porinės akustinės angos varpams skambėti. Viduje trys navos, atskirtos keturkampiais pilioriais. Ant tiesių architravų iškyla cilindrinis skliautas su triumfo arka ties presbiterija. Jinai yra vidurinės navos tąsoje. Virš gana kuklaus nedidelio altoriaus šviečia didelis vitražinis langas. Interjeras papuoštas sienų tapyba ir statulomis. Dešinėje pusėje yra nedidelė galerija su baliustrada, matyt, buvo rezervuota fundatorių šeimoms.

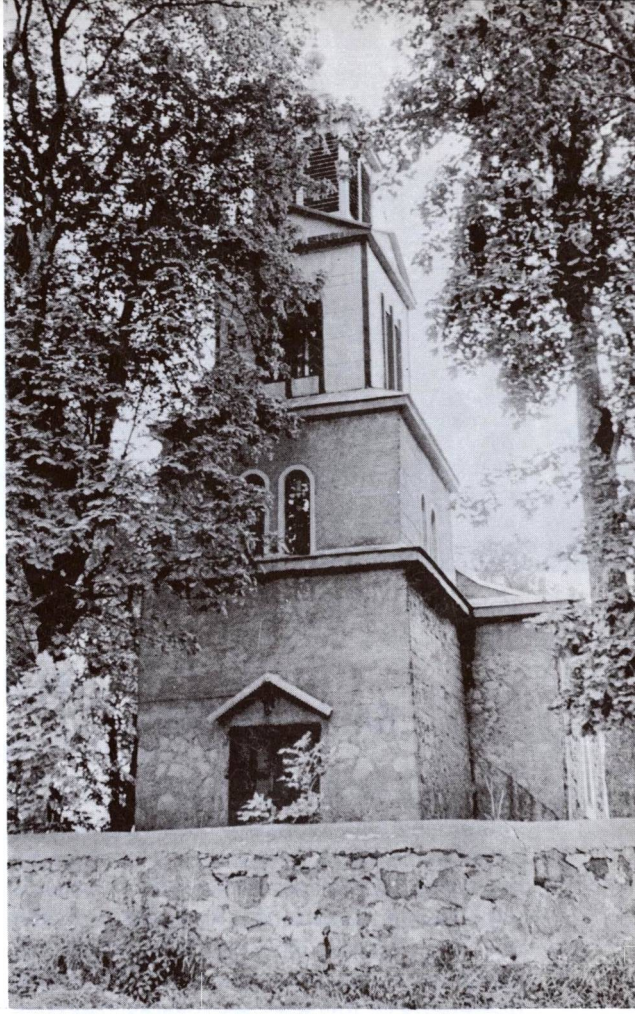

Kairių bažnyčios fasadas 1980 metais

Kairių parapija priklauso Šiaulių dekanatui. 1940 m. ji turėjo apie 2000 parapijiečių. Bažnyčia veikia ir po II pasaulinio karo. 1981 m. jos klebonu buvo kun. Vytautas Radzevičius (gim. 1922 m., kunigu pašvęstas 1945 m.).

1959 m. Kairiuose buvo 518 gyv.

Norušaičių kaime, Kairių apylinkėse, yra koplyčia. Joje yra dvi įdomios medinės Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros (XIX a.).

Kalnaberžės dvaro rūmai

KALNABERŽĖ

Šv. Martyno oratorija

Kalnaberžės kaimas ir buv. dvaras yra dešiniajame Nevėžio krante, 13 km į šiaurę nuo Kėdainių. Tai sena vietovė. Prie Nevėžio yra piliakalnis. Kryžiuočių kronikos mini, kad 1371 m. į Lietuvą įsiveržusi Livonijos ordino kariuomenė buvo pasiekusi ir Kalnaberžę (Calleberze). Kalnaberžės dvaras žinomas nuo XVI a., priklausė Radvilams, Zabieloms, Čapskiams ir kt. žemvaldžiams. Dvaras iš senų laikų buvo žinomas griežtomis baudžiavos prievolėmis, baudžiauninkų priespauda. (Žr. ML II t., 405 psl.). XVII a. dvare buvo reformatų bažnyčia, vėliau sunykusi. 1882 m. dvarą įsigijo rusų generolas A. Stolypinas.

Iš senų laikų dvare buvo R. katalikų koplyčia, dvarininkų Čapskių nežinia kada statyta. Joje buvo laikomos pamaldos. Priklausė Surviliškio parapijai. Po 1863 m. sukilimo rusų valdžia koplyčią uždarė. Vėliau ji buvo atkurta ir veikė kaip viešoji oratorija.

Einant Lietuvos žemės reformos įstatymu, dvaro žemė buvo išdalyta. 1925 m. Teisingumo ministerija Kalnaberžės dvare įsteigė pirmąją Lietuvoje nepilnamečių nusikaltėlių auklėjimo įstaigą, kurios ilgamečiu vadovu buvo kun. M. Jonaitis.

Vietovė priklausė Surviliškio valsčiui. 1923 m. kaime ir dvare buvo 450 gyv. Okupacijos metu Kalnaberžė yra kolchozo centras ir priklauso Kėdainių rajonui. 1959 m. 491 gyv.

KALNELIS

Kaimo koplyčia

Kalnelio bažnytkaimis yra prie Joniškio—Žagarės vieškelio, 4 km nuo Joniškio. Iš senų laikų kaimo kapinėse buvo medinė bažnytėlė (statyta greičiausiai pačių gyventojų). Padavimai sako, kad kapinių vietoje senovėje buvusi senosios lietuvių tikybos šventa vieta — romuva, apsupta senų ąžuolų. Dar kiti padavimai sako, kad koplyčia esanti senesnė už Joniškio miestą.

Kapinių koplyčia, kur kartais laikomos pamaldos, yra statyta šiame šimtmetyje. Tai kuklus stačiakampio plano pastatas su keturiašlaičiu stogu. Virš pagrindinių durų iškyla didokas bokštas su didelėmis atviromis angomis, lyg varpinė. Šalia presbiterijos yra šoninė koplyčia ar zakristija. Didžiosios durys gražiai apkaltos rombiškai sudėtomis lentelėmis. Naujas koplyčios stogas yra skardinis.

Koplyčia priklausė Joniškio parapijai. Kas metai čia buvo iškilmingai švenčiami Šv. Jono atlaidai. 1923 m. Kalnelyje buvo 32 ūkiai ir 176 gyv.

Kalnelio bažnyčia apie 1970 metus

Dabartinė Kalnujų „barakinė" bažnytėlė 1978 metais

KALNUJAI

Šv. Viktoro parapijos bažnyčia

Kalnujų bažnytkaimis yra netoli Šaltuonos upės (2,5 km), 6 km į pietus nuo Raseinių, prie kelio į Jurbarką. Vietovė išsistačiusi kalvotoje vietoje, 113,9 m aukščiau jūros lygio. Taigi matoma iš tolo. Iš čia ir vietovės vardas.

Kalnųjų apylinkės buvo gyvenamos akmens amžiaus laikais (4—2000 m. pr. Kr.). Jose randama to laikotarpio dirbinių. Rasta ir vėlesnių archeologinių liekanų. Prie Kalnujų yra netyrinėtas piliakalnis ir daugiau buvusių piliakalnių. Istorikas M. Balinskis spėliojo čia galėjus būti IX—XI a. normanų įsitvirtinimų liekanų.

Istoriškai Kalnujai žinomi nuo XIV a., minimi kryžiuočių kelių aprašymuose. XVI a. minimi Žemaičių teismo knygose 1566, 1603 m.

1818 m. Jarudas pastatė Kalnujuose mūrinę bažnyčią, kuri visą laiką buvo Raseinių parapijos filija. 1841 m. jai priklausė 1 valakas žemės, parapija turėjo 1350 sidabro rublių pinigais. Tada filialistu buvo kun. Kazimieras Baracevičius, gaudavęs 81 rb metinės algos.

Kalnujų bažnyčioje jau XIX a. buvo įvesti gražūs lietuviški giedojimai. Kadangi pačiuose Raeiniuose tokių giedojimų nebuvo, kai kurie raseiniškiai eidavo į Kalnujus „valandų" giedoti. XIX—XX a. sąvartoje Kalnujuose buvo gyva blaivybės idėja. Iš senų laikų Kalnujuose buvo mokykla. 1853 m. ją lankė 47 mokiniai. Po 1863 m. ji buvo surusinta.

Nepriklausomybės metais Kalnujai priklausė Raseinių valsčiui. 1923 m. 46 sodybos ir 255 gyventojai. 1940 m. turėjo 2200

Karo metu sudegintos bažnyčios griuvėsiai apie 1978 metus

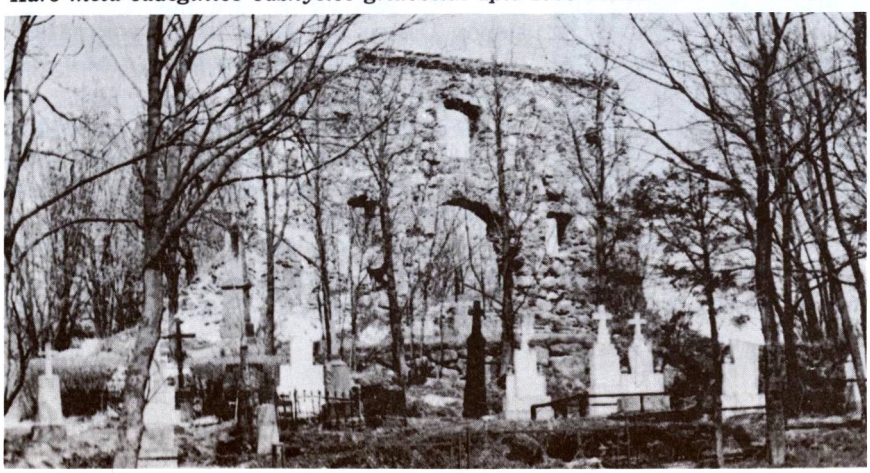

Kalnujų bažnytėlės vidus 1978 metais

parapijiečių.

1944 m., II pasaulinio karo pabaigoje, Kalnujų aukštumose vyko labai smarkūs rusų—vokiečių kariuomenių mūšiai. Rugpjūčio mėnesį abidvi šalys sutraukė gausias karines pajėgas. Kalnujai buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus, miestelis su apylinkėmis artilerijos bei tankų sviedinių išrausti. Į orą išlėkė ne tik kapinių kryžiai, bet ir karstai su mirusiųjų palaikais. Žuvo daug vokiečių, rusų, vietos gyventojų. Į šiaurę nuo Kalnujų, link Raseinių, vadinamoje ‚Stonų' lygumoje (Raseinių miesto gyventojų gyvulių ganyklos), esą buvęs didžiausias II-jo pasaulinio karo tankų mūšis tarp vokiečių ir rusų. Toje lygumoje, po kelių pakartotinų mūšių, likęs tikras tankų kapinynas.

1818 m. statyta mūrinė bažnyčia buvo sugriauta II pasaulinio karo metu. Iš likusios fasadinės sienos griuvėsių matyti, kad ji galėjo būti klasicistinio stiliaus, su didelėm arkinėm durim. Dabartinė bėdos bažnytėlė įrengta paprastame name su dvišlaičiu stogu. Plačios durys galinėje namo sienoje uždengtos išgaubtu stogeliu su mažu kryželiu. Kitame stogo gale iškeltas aukštas ažūrinis geležinis kryžius. Viduje bažnytėlė atrodo plati, nes tėra viena nava nuo sienos ligi sienos. Didysis altorius iš tikrųjų yra mažas, papuoštas rokoko ornamentais. Yra ir du šoniniai altorėliai.

Pastaruoju metu Kalnujų bažnyčia nuolatinio kunigo nebeturi — retkarčiais aptarnauja aplinkinių parapijų kunigai. 1959 m. Kalnujuose buvo 186 gyv.

Kalnujuose yra karo audrų metu išlikęs medinis XX a. kryžius su Nukryžiuotojo ir „Pietos" skulptūromis.

KARMĖLAVA

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Karmėlavos miestelis įsikūręs prie Kauno—Zarasų plento, 1 km į pietus nuo Neries, 14 km į šiaurės rytus nuo Kauno, tarp Šešuvėlės ir Šversos upelių. Iš šiaurės ir vakarų miestelį supa miškas.

Istorikas V. Pašuto ir kai kurie kiti mano, kad Karmėlava įsikūrė XIII—XIV a. Kryžiuočių kronikos vietovę vadina Kremilow. XVI a. Karmėlava buvo valsčius ir dvaras. 1505 m. D.L.K. Aleksandras už paskolą Karmėlavą užstatė Kauno vietininkui Vaitiekui Jonaičiui, kuris mokėjo 1150 kapų grašių. Vėliau valdytojai keitėsi.

Pirmoji R. katalikų bažnyčia Karmėlavoje pastatyta 1529 m. karaliaus Zigmanto Senojo pavedimu. 1663 m. ją atnaujino Karmėlavos dvarą valdęs Sirutis. Prie bažnyčios buvo mokykla, kurią 1828 m. lankė 18 mokinių. Vysk. M. Valančiaus laikais mokykla atkurta. 1853 m. ją lankė 10 mokinių. 1781 m. parapijai priklausė 2990 katalikų. Vėlesnės bažnyčios atstatymo datos mums nežinomos.

Architektūra. 1921 m. Karmėlavoje pastatyta nauja medinė lietuviško stiliaus bažnyčia, 1918 m. architekto Vlado Dubeneckio projektuota. Ji buvo retas bandymas įjungti tradicinės lietuviškos statybos elementus modernaus neobaroko kompozicijon. Erdvi bažnyčia turi du aukštus bokštus ir frontoną tarp jų. Bokštai yra kvadratinio plano, su plačiais karnizais ir galerijomis varpams. Primena pilių bokštus ar kampanilas. Uždengti barokiniais šalmais su puošniais geležiniais kryžiais. Portalas su timpanu, o virš jo langas su piliastrais ir mažesniu timpanu yra neoklasicistinio stiliaus. Fasado langeliai nedideli, rombo formos, o bokštų — aštuoniakampiai su daug stiklų. Šoninių sienų langai yra aukšti, su arkomis.

Bažnyčios stogas dvišlaitis, aukštesnis už sienas. Presbiterija šiek tiek žemesnė, o prie jos glaudžiasi negili trisienė absida. Centrinė nava perdengta cilindrinio skliauto lubomis, o išilgai sienų yra galerijos ant kolonų. Vidus gausiai papuoštas drožiniais ir pjaustiniais. Dar 1970 m. buvo minėta spaudoje, kad Karmėlavos bažnyčioje esama liaudies skulptūrų ir XVIII a. žvakidžių, matyt, išgelbėtų iš senesnės bažnyčios.

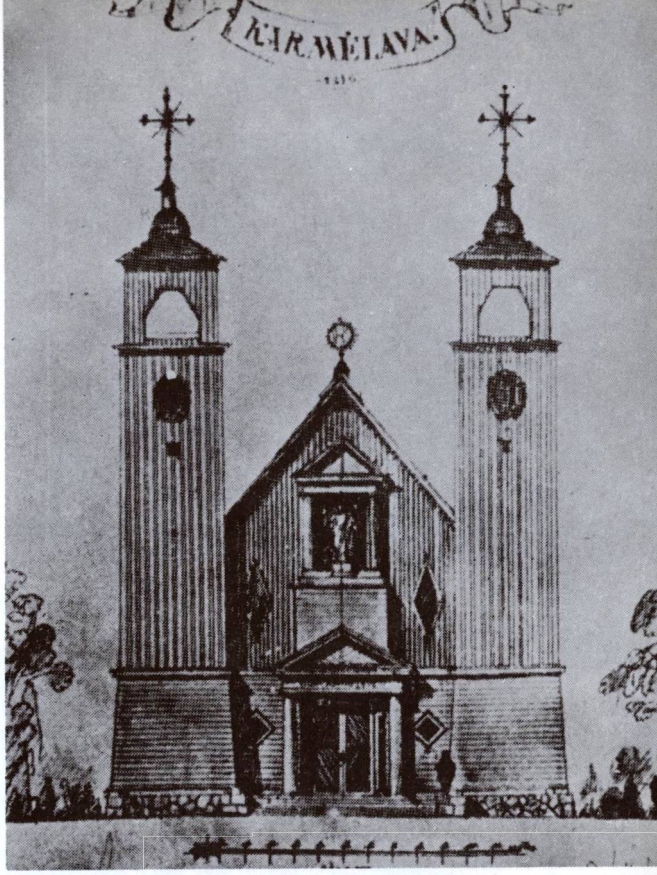

Karmėlavos bažnyčia (arch. Vl. Dubeneckio projektas), sudegusi II pasaulinio karo metu

Senoji Karmėlavos bažnyčia ir varpinė. (A. Daukšos 1904-1905 m. nuotrauka iš „Arch. kl. VII t.)

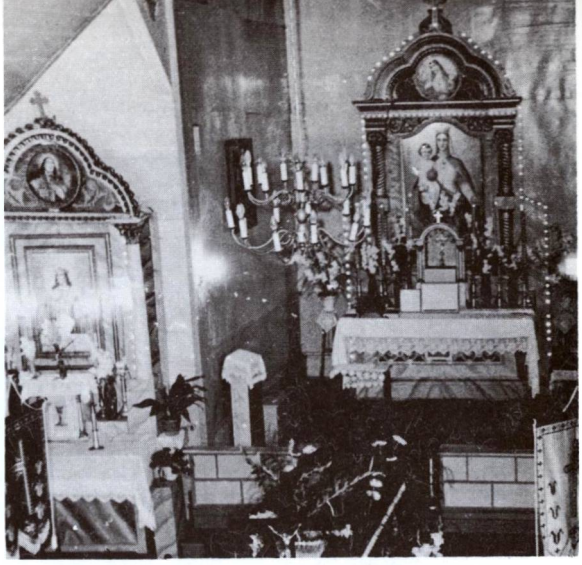

Dabartinė Karmėlavos bažnytėlė ir jos vidus 1980 metais

Dar nepastačius bažnyčios, architekto Dubeneckio projektą recenzavo Paulius Galaunė su neslepiamu entuziazmu, kad štai mokslingas architektas imasi kurti lietuvišką bažnyčią. Toji recenzija išspausdinta 1920 m. Kauno „Vilkolakio" leidinyje „Dainava", 106—109 psl., su iliustracijomis. Redagavo Faustas Kirša ir Balys Sruoga. Dabar, turint tik 1937 m. fasadinę bažnyčios nuotrauką, negalima spręsti, ar jos vidus išbaigtas pagal architekto planus, bet matyti, kad fasadas pilnai atitinka projekto brėžinį. Šventoriaus vartai trijų angų, puošnūs, geležiniai, su tinkuotais mūro stulpais.

Karmėlavos parapija priklauso Kauno dekanatui, 1940 m. ji turėjo 3750 parapijiečių. Pati vietovė priklausė Turžėnų valsčiui. 1923 m. 405 gyv.

II pasaulinio karo metu Karmėlavos bažnyčia sudegė. Pokario metais jos vietoje pastatyta paprasto gyvenamo namo išvaizdos medinė bažnytėlė.

1980.IV.28 rytą Karmėlavos klebonas kun. Benediktas Povilanskis (gim. 1903 m., kunigu pašvęstas 1927 m.) buvo plėšikų užpultas ir smarkiai sumuštas. Nusikaltėlių milicija nerado, o gal ir neieškojo . . .

Karmėlavos šventoriuje yra išlikusi karo metu išsaugota įdomi medinė Rūpintojėlio skulptūra. Bažnyčioje yra du senų XVIII a. žvakidžių komplektai. Tebėra ir XIX a. šventoriaus vartai.

Kun. Benediktas Povilanskis, Karmėlavos klebonas, 1980.IV.28 rytą banditų užpultas ir smarkiai sumuštas

Kavarsko bažnyčios kampinis vaizdas 1981 metais

KAVARSKAS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Kavarskas stovi dešiniajame Šventosios krante, kur į ją iš dešinės pusės įteka Pienios upelis (13,4 km ilgumo), 25 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės, 15 km į pietvakarius nuo Anykščių. Miesto centras yra kalvoje. Prie Kavarsko per Šventąją pastatytas tiltas. Ties miesto riba yra Šventosios—Nevėžio kanalas, iškastas 1963 m.

Kavarsko praeitis sena. Miške, esančiame į rytus nuo Kavarsko, yra apie 200 pilkapių. Prie Kavarsko yra piliakalnis, greičiausiai iš lietuvių kovų su kryžiuočiais laikų (XIII—XIV

Kavarsko bažnyčia nepriklausomybės metais. (Iš P. Bliumo rinkinių)

a.). Tačiau istoriškai Kavarskas žinomas nuo XV a. vidurio, kada jame buvo pastatyta bažnyčia. XVI a. Kavarskas priklausė žemvaldžiams Astikams, vėliau Oginskiams, Tiškevičiams, nuo 1788 m. Siesikams.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią, kun. R. Krasausko surinktomis žiniomis (LE XI, 250 psl.), pastatė Oginskis 1463 m. 1697 m. jos išlaikymo fondus padidino M. Oginskis. 1744 m. parapija priklausė Ukmergės dekanatui. 1781 m. turėjo 2304 parapijiečius. Tada čia buvo ir parapijinė mokykla.

Po 1769 m. bažnyčia atstatyta. 1887 m. Leonas Daumantas pastatė dabartinę vienbokštę bažnyčią. Vietinis skulptorius išpjaustė iš medžio dailius altorius.

I pasaulinio karo metu bažnyčia gerokai nukentėjo. Didžiulius remonto darbus atliko parapijiečiai, vadovaujami klebonų kun. L. Špakevičiaus ir A. Baranausko. Aukomis ir kitais būdais gausiai rėmė iš šios parapijos kilęs Amerikos lietuvis Pranciškus Kalibatas. Jo aukomis įruošti nauji vargonai, bažnyčia išdekoruota, altoriai papuošti gražiomis statulomis. Bokšte įtaisytas laikrodis. 1928 m. remonto darbai buvo baigti.

Architektūra. 1887 m. statyta mūrinė bažnyčia, restauruota 1928 m., yra eklektinė neobaroko ir klasicizmo kompozicija. Stambių proporcijų fasadinis bokštas ištrauktas priekin ir padalintas į tris tarpsnius su plačiais karnizais. Pagal baroko principus, apatinė bokšto dalis yra kvadratinio plano, o viršutinė aštuoniakampė, uždengta kupoliniu stogu. Plastiškas geležinis kryžius iškeltas ant aukštos smailės. Bokšto ir sienų angos ir langai turi pusapskrites arkas ir jas gaubiančias didesnes arkines nišas. Yra ir apskritų nišų bei angų. Tik fasadinės durys stačiakampės su arkiniu sandriku. Bokštas ir sienos papuošti gausiais klasicistiniais piliastrais. Sienų ir bokštų karnizai yra sudvigubinti ir susmulkinti lygiomis traukomis. Trikampiai transeptų frontonai papuošti mažais bokšteliais. Viskas tinkuota baltai, tik įdubusios plokštumos yra tamsesnės.

Vidaus erdvė padalinta į tris navas bazilikiniu principu. Jas skiria profiliuoti pilioriai su ornamentuota arkada. Cilindriniai skliautai suskaidyti nerviūromis. Presbiterija yra vidurinės navos tąsoje. Didysis altorius siekia skliautus, o jo kompozicija orderinė, sudėtinga. Altorius padabintas medžio drožiniais. Abipus altoriaus šviečia aukšti langai. Bažnyčioje nemaža statulų. Nauji vargonai yra trijų manualų.

Netoli bažnyčios buvo pastatyta dviaukštė mūrinė parapijos mokykla, įrengta užvanka ir elektros stotis. 1936 m. prie vieškelio į Ukmergę pastatytas 20 m aukščio gelžbetoninis kryžius.

Kavarskas buvo garsus Šv. Jono — bažnyčios globėjo — atlaidais, į kuriuos suvažiuodavo daug tikinčiųjų. Prie Kavarsko buvo garsus ir gydomojo vandens šaltinis. 1940 m. parapijai priklausė 5300 parapi-

Kavarsko bažnyčios vidus

Kryžius prie bažnyčios

jiečių. Parapija priklauso Ukmergės dekanatui.

II pasaulinio karo metu buvo išdegintas miesto centras, sunaikintas tiltas per Pienią. 1950—1962 m. Kavarskas buvo rajono centras. 1956 m. jam suteiktos miesto teisės. Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Ukmergės apskričiai ir buvo valsčiaus centras. 1923 m. buvo 869 gyv., 1959 m. 1287 gyv. Dabar vietovė yra Anykščių rajono apylinkės centras.

1981 m. Kavarsko parapijos administratorium buvo kun. Albertas Perminas (gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1942 m.). Tuo metu Kavarske gyveno altaristas kun. Valerijonas Kekys (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1942 m.). Abudu mirė 1982 ir 1983 m.

Kavarsko bažnyčioje yra pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių: 1700 m. žalvarinis varpas; kitas varpas iš 1762 m., lietas Gottliebo Abraomo Dieverto. Tebėra išlikusi įdomi medinė XIX a. skulptūra „Jėzus Nukryžiuotasis". Yra altorėlis su Švč. M. Marijos ir Šv. Juozapo paveikslais — 1881 m., o paveikslų pataisai iš XVII—XVIII a.; metalinis smilkytuvas ir indelis smilkalams (XVIII a.), XVIII a. šilkinis arnotas, XVIII a. pab. dalmatika, 2 dailios XX a. pr. medinės klausyklos. Bažnyčios šventoriuje yra koplytėlė su dailiu geležiniu ornamentuotu kryžium (XIX a. pabaiga), Bažnyčios šventoriuje stovi triaukštis stogastulpis su ornamentuotu kryželiu, Arkangelo Gabrieliaus, Šv. Jurgio, Jėzaus Kristaus, Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Kazimiero skulptūromis, iš XIX a. vidurio.

Kavarsko kapinėse yra įdomių paminklų iš XIX a. Įdomūs XIX a. kapinių vartai su 3 geležiniais ornamentuotais kryžiais. Apylinkėse taip pat yra išlikę religinių paminklų.

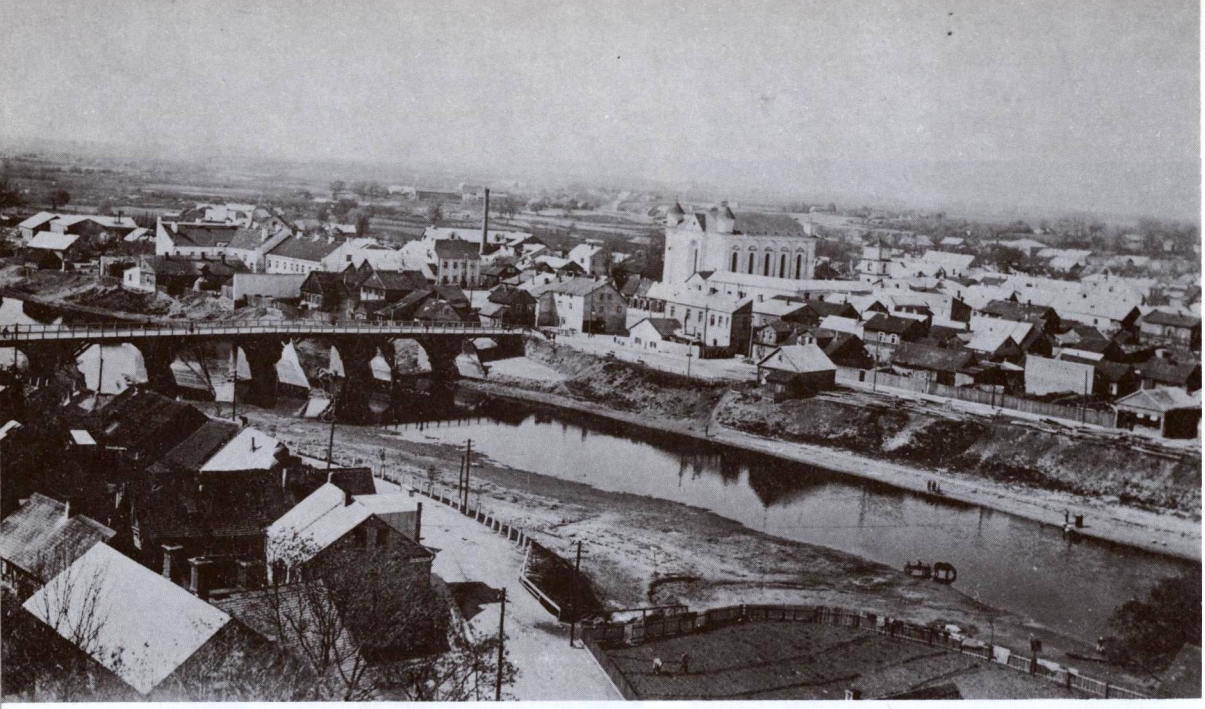

Kėdainiai nepriklausomybės metais, fotografuota nuo Šv. Jurgio bažnyčios stogo

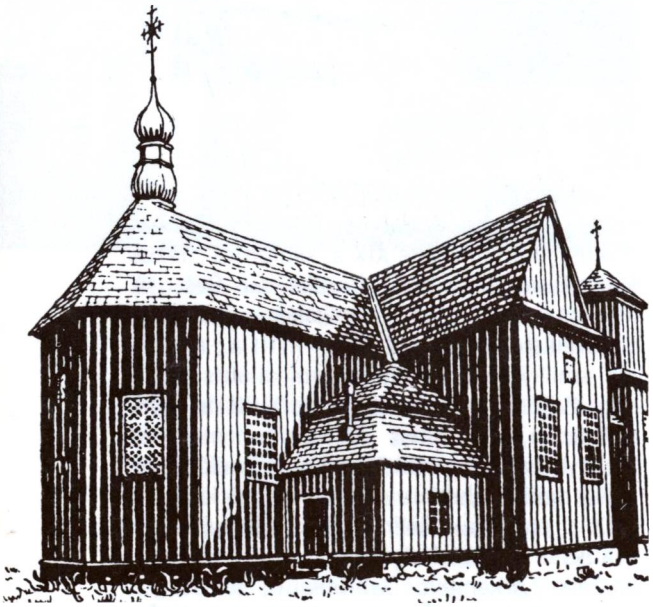

Senoji Kėdainių medinė bažnyčia, statyta 1766 m., ~~vėliau nugriauta~~. (Iš P. Galaunės „Liet. liaudies meno")

KĖDAINIAI

Kėdainiai yra Vidurio Lietuvos miestas, įsikūręs prie Nevėžio upės, kur į jį įteka Smilga su Dotnuvėle, 50 km į šiaurę nuo Kauno, 162 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus.

Kėdainių proistorė sena. Čia esančios Nevėžio pakrantės buvo gyvenamos jau II—IV a. po Kr. Radiniai liudija, kad čia gyvenę geri amatininkai mokėjo pasigaminti ne tik darbo įrankius, bet ir gražius papuošalus.

Kėdainių žemė XIV a. buvo dažnai kryžiuočių lankoma ir apiplėšiama. Atrodo, kad čia tada buvo lietuvių įruošti sustiprinimai. Bet pirmą kartą Kėdainių vardas kryžiuočių kronikose minimas tik 1372 m., vėliau dažnai. Kėdainiai vadinami opidum Kieidany, Keidaini, Keidany, Keidony, Keidoni ir pan. vardais.

Iki XV a. vidurio Kėdainiai priklausė didiesiems kunigaikščiams. Vėliau juos valdė įvairūs didikai. Miesto teisės Kėdainiams suteiktos 1590 m. Tada Kėdainiai buvo sulyginti su Kaunu ir Vilniumi. (Kėdainių miesto istorija labai plati ir įdomi. Ji aprašyta ML II t., 384—398 psl.).

Kėdainių senamiestis. (M. Dobužinskio piešinys)

Nepriklausomybės metais Kėdainiai buvo apskrities centras. 1939 m. 8700 gyv. Bolševikų okupacijos metu Kėdainiai yra rajoninio pavaldumo ir pramonės miestas. 1972 m. 22,400 gyv. Miesto teritorija apima 1815 ha.

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Ši bažnyčia stovi kairiajame Nevėžio krante, aukščiausioje miesto vietoje, pastatyta ant kalvos, kurią iš vienos pusės supa Nevėžis, o antroje pusėje teka Varlupio upelis. Taigi primena lyg pilį. Galimas dalykas, kad senovėje ji galėjo turėti ir strateginę reikšmę.

Apie jos atsiradimą istorinių žinių tėra labai mažai išlikę.

Architektūra. Šv. Jurgio bažnyčia yra viena iš seniausiųjų išlikusių Lietuvos gotikos architektūros paminklų. Galėjo būti pradėta 1403 m. ir baigta XV a. antroje pusėje. Dėl tų datų tyrinėtojai, atrodo, sutinka, tik pagal Algę Jankevičienę (Architektūros klausimai, I, 1960 m.), ją statė ne kryžiuočiai, o lietuviai, nes kryžiuočiai niekad nevaldė Kėdainių. Bažnyčia pastatyta senojoje Kėdainių dalyje, kairiajame Nevėžio upės krante, ant kalvos.

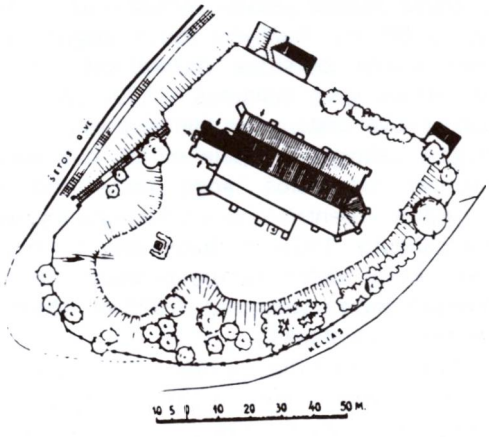

Šv. Jurgio bažnyčios Kėdainiuose situacinis planas

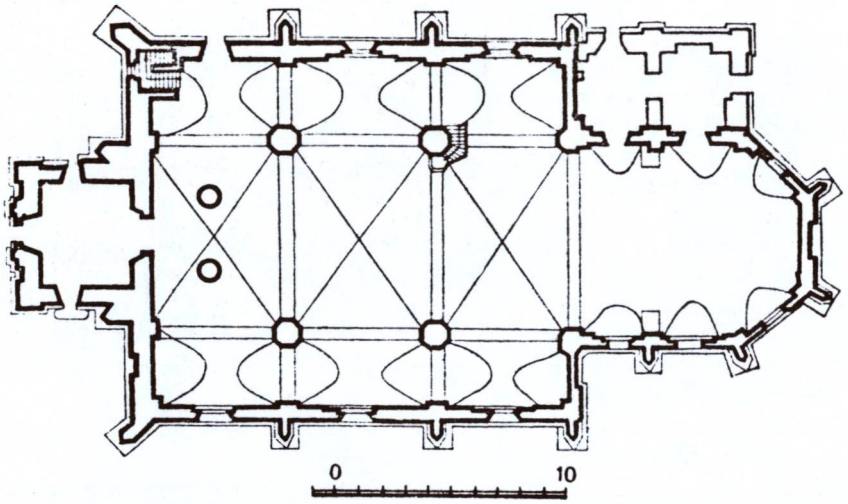

Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčios planas, XV a. II p. (Iš Algės Jankevičienės „Lietuvos gotikos savitumai", Arch. kl. VI/2)

Pirmykštė bažnyčia buvo halinio tipo, su trimis vienodo aukščio navomis, perdengta plokščiomis lubomis, be bokštų, su smailiaarkiais langais ir išoriniais piliastrais. XVI a. buvo pristatyta tebesanti sunki varpinė prie priekinio fasado, gerokai žemesnė už frontoną. 1758 m. bažnyčia buvo pagrindinai rekonstruota, jos stogas pažemintas, o šoninės navos gavo skliautus. 1839—1840 m. bažnyčia vėl restauruota: perdengtas čerpinis stogas, pataisyti ištrupėję mūrai, nutinkuoti karnizai, perdirbtos langų arkos. XIX a. pabaigoje ir centrinė nava perdengta kryžminiu skliautu. 1918 m. buvo išmūryti nauji kontraforsai vieton senųjų piliastrų, nes to reikėjo sienoms sustiprinti. 1928 m. uždengtas skardinis stogas.

Sienų storis įvairuoja nuo 1.08 iki 1.35 m storio, gotiško plytų rišimo. Pagrindinio fasado kontraforse plytos sudaro rombinį ornamentą. Fasado varpinė aprėminta masyviais piliastrais per visą aukštį. Portalo arka segmentinė, sandrikas horizontalus. Akustinės angos turi pusapskrites arkas, o virš jų yra apskritos angos. Toji varpinė nėra būdinga gotikai, pereina į renesansą. Jos sienos tinkuotos. Virš varpinės matoma bažnyčios frontono dalis yra lygaus paviršiaus, bet seniau čia buvo smailios nišos. Šoninių sienų langai turi segmentines arkas ir glefus. Įdomiausias yra pietryčių fasadas su absida.

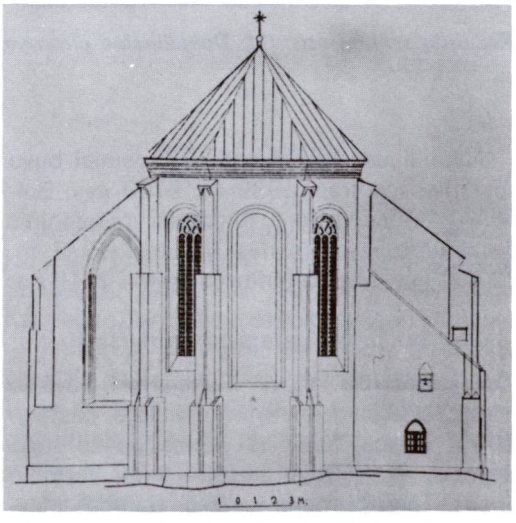

Šv. Jurgio bažnyčios pietrytinis fasadas

Jos kontraforsai aukšti ir liekni, o aukšti langai įgilinti į nišas su arkomis. Tik kairiosios navos galinėje sienoje yra išlikusi smailiaarkė niša. Visi fasadai kuklūs, be sudėtingų karnizų, tik vienur kitur užtinkamos prifiliuotos plytos, būdingos plastiškoms gotiškoms sienoms.

Stogo medinė konstrukcija yra vėlyvos kilmės, nebe gotiška. Dvišlaitis stogas perdalintas į du tarpsnius su peraukštėjimu, be jokių bokštelių, tik su ažūriniais kryžiais

kraigo galuose.

Dabartinis interjeras su trimis navomis, kurių centrinė yra aukštesnė, yra panašus į bazilikinį tipą. Navos atskirtos arkadomis ant keturių pirmykščių aštuonkampių piliorių. Tos arkos, kaip ir skliautai yra pusapskričiai. Navų plotas beveik kvadratinis: 23 x 24 m. Presbiterija su trisiene absida yra vidurinės navos tąsoje, to paties iškelto aukščio. Presbiterijos skliautai papuošti dekoratyviškomis nerviūromis. Šiaurės rytų kampe yra dviejų aukštų zakristija. Bažnyčion įeinama pro varpinę. Tame bažnyčios gale yra medinės konstrukcijos vargonų choras per visą pastato plotį. Vidaus sienos yra tinkuotos ir kukliai padabintos dažytais arkų kraštais ir tapytomis rozetėmis paskliautėse. Piliorių kapiteliai kontrastingai pabrėžia perėjimą į arkas.

Čia panaudotą A. Jankevičienės architektūrinę analizę šiek tiek papildo M. Matušakaitė (Menotyra, Nr. 5, 1974 m.). Didžiajame altoriuje esama kremzlinės ornamentikos drožinių su įpintomis figūromis. Altoriaus apatiniame tarpsnyje matomos natūralistinės kaukės esančios retas XVII amžiaus Lietuvos medžio drožybos pavyzdys.

Ši bažnyčia amžių bėgyje pergyveno daug įvykių. Be ko kita, 1600 m. Ona Kiškaitė ją atėmė iš katalikų ir perdavė reformatams. Tik po ilgos kovos, 1927 m., grąžinta katalikams.

Bažnyčia stovi šventoriaus šiaurės rytiniame pakraštyje, o šalia klebonijos pastatai Apsupta žalių medžių viršūnių gražiai atsispindi Nevėžio vandenyje ir teikia monumentalinį vaizdą.

Po bažnyčia yra 6 rūsiai, tačiau I pasaulinio karo metu jie buvo užmūryti — tebuvo prieinamas vienas rūsys. Rūsiuose palaidota nemaža žymių Lietuvos žmonių, ypač Radvilų giminės narių. Pastebimos lyg ir požeminio įėjimo liekanos.

Kėdainiai yra dekanato centras. Šv. Jurgio parapijai 1940 m. priklausė 4015 katalikų.

1981 m. jos klebonu ir dekanu buvo kun. Antanas Lileika (gim. 1919 m., kunigu pašvęstas 1944 m.), vikaru — kun. Kęstutis Daknevičius (gim. 1940 m., kunigu pašvęstas 1976 m.). Jiedu aptarnavo ir nuolatinio kunigo neturinčią Apytalaukio bažnyčią.

Šv. Jurgio bažnyčioje yra išlikę vertingų religinių bei kulto dalykų. Iš jų pažymėtini: 1632 m. žalvarinis varpas, XVII a. pab.

Nevėžio upės potvynis prie Šv. Jurgio bažnyčios, 1961 m. pavasarį

paveikslai: „Jėzaus ir šv. Jono susitikimas", „Marija Rožančinė" (su metaliniu aptaisu), „Marija su Kūdikiu" (XVIII a.), „Mykolas Arkangelas" (XIX a.), „Šv. Antanas" (XIX a.), XVII—XIX a. medinis altorius su skulptūromis ir kt.

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Kai Kėdainiuose išnyko Radvilų giminės Biržų linija, susidarė sąlygos kurtis ir katalikų vienuolynams. Liudvika Radvilaitė, Neiburgo kunigaikščio žmona (jai tada Kėdainiai priklausė), gavusi savo vyro sutikimą, leido įkurti Kėdainiuose karmelitų vienuolyną. Tačiau su statyba nebuvo skubintasi. Iš pradžių vienuoliai „beveik badu stipę", nes Kėdainių valdytojai jiems nieko nedavę. Kiek vėliau Jurgis Daukša dovanojo vienuolynui 4 valakų dvarelį, kiti dvarininkai parėmę pinigais. Apie 1710 m. karmelitai pastatė medinę bažnytėlę. 1713.XI.8 įkurta maža parapijėlė, kurią sudarė dalis Kėdainių miesto ir keletas aplinkinių kaimų. Prie bažnyčios nuolat gyveno 3 kunigai: vienas būdavo klebonas, antrasis pamokslininkas, trečiasis mokytojas.

Architektūra. 1766 m. pastatyta nauja medinė bažnyčia. Ji ir varpinė yra registruoti architektūros paminklai, tačiau pastatai apleisti, naudojami pramonės reikalams. Planuojama restauruoti ir įrengti muziejų. Sis architektūros ansamblis paminėtas keliose knygose: P. Galaunės 1930 m., A. Jankevičienės 1966 m. Tos bažnyčios fragmentą piešė dail. M. Dobužinskis.

Bažnyčia kryžminio plano, su dviem kvadratiniais bokšteliais virš kuklaus plokščio

Šv. Juozapo bažnyčia ir varpinė Kėdainiuose 1979 metais. (Perkūno Krukonio nuotraukos)

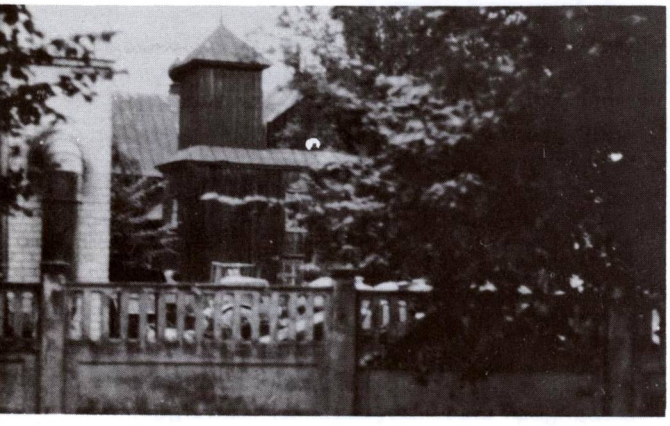

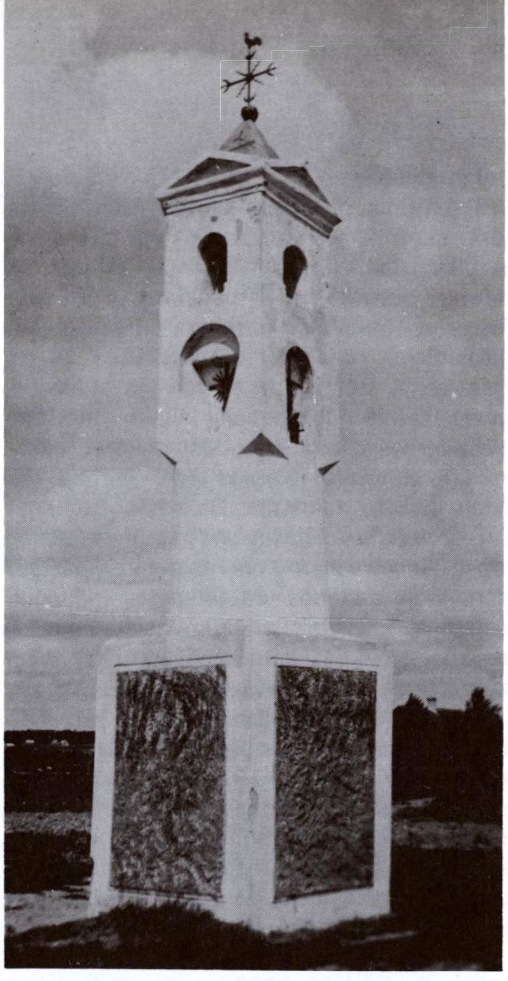

Paminklas 1831 m. (?) sukilėliams Kėdainių apylinkėse. (B. Buračo nuotrauka)

fasado su keturiais langais ir durimis centre. Trikampis frontonas turi mažą apskritą langelį. Absida trisienė, vienodo pločio ir aukščio su centrine nava. Virš absidos yra aukštas barokinis bokštelis, visai kitoks, negu fasadiniai bokšteliai. Visos sienos apmuštos stačiomis lentomis. Viduje yra keturios kolonos, dalijančios erdvę į tris navas, kurių šoninės yra siauros. Šalia presbiterijos yra prigludusios dvi žemesnės zakristijos. Po vargonų choro tribūna yra narteksas to paties pločio, kaip ir centrinė nava, ir laiptai į tribūną.

Medinė varpinė pasižymi atvira galerija su arkinėmis angomis varpams skardenti. Jos apatinis aukštas yra platesnis su stoginėliu aplinkui. Stogas tipiškas, piramidinis.

1832 m. rusų valdžia panaikino vienuolyną, jo turtus nusavino, o parapiją prijungė prie Josvainių. Vėliau vienuolyno pastatą perdirbo į kareivines. Šioje bažnyčioje kapelionas laikydavo pamaldas apskrities mokyklos mokiniams.

Šv. Juozapo bažnyčia buvo Josvainių, vėliau Šv. Jurgio parapijos Kėdainiuose filija. 1940 m. jai priklausė 1900 katalikų.

Po II pasaulinio karo bažnyčia okupantų nusavinta ir uždaryta. Jos pastatas buvo naudojamas elektros aparatūros gamyklos ūkio reikalams. Bet 1981 m. pradėta ruoštis pastato restauracijai, kuri būsianti baigta 1986 m. Sovietinė spauda paskelbė žinią, kad buv. bažnyčios pastate numatoma eksponuoti dievdirbio V. Svirskio darbo kryžius ir ruošti rajonines liaudies meistrų parodas.

Kėdainių kapinėse yra koplyčia. **Aristavėlės** kaime taip pat buvo koplyčia.

KELMĖ

Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Kelmės miestas yra išsistatęs kairiajame Kražantės krante, kur į ją įteka mažytis (11,1 km ilgumo) Vilbėnos upelis, abipus Šiaulių—Tilžės plento, 43 km į pietvakarius nuo Šiaulių, 30 km į šiaurės vakarus nuo Raseinių, 16 km į rytus nuo Kražių.

Kelmės proistorė sena. Apylinkėje yra visa eilė piliakalnių bei kapinynų. Žmonės čia gyveno pirmaisiais amžiais po Kr., o gal dar anksčiau. Ir rašytoji istorija siekia XIII a. Labai galimas dalykas, kad Kelmė yra ta pati vietovė, kronikose vadinama Stabekalne (Stabuncaln), vadinasi „Stabų kalnas". Čia XIII a. buvusi pilis Kymel, minima 1294 m. kryžiuočių kronikose. Ją kryžiuočiai išgriovę. Lenkų istorikas H. Lowmianskis teigia, kad Kelmė įsikūrusi 1295 m. Rusų istorikas V. Pašuto Kelmę priskiria prie XIII—XIV a. Lietuvos valsčių.

Kelmės dvaras žinomas XV a. Tada jis priklausė didžiajam kunigaikščiui. (Daugiau istorinių žinių apie Kelmę yra ML IV t., 524—531 psl.).

Nepriklausomybės metais Kelmė buvo valsčiaus centras ir priklausė Raseinių apskričiai. 1939 m. 3705 gyv. Bolševikų okupacijos metu Kelmė yra rajono centras. 1959 m. 5140 gyv. Miesto teritorija dabar apima 605 ha plotą.

R. katalikų bažnyčia. Vysk. M. Valančius ŽV rašo, kad parapiją Kelmėje įkūręs Vytautas 1416 m., pastatydamas bažnyčią. Didieji kunigaikščiai tad turėjo teisę skirti klebonus. Tačiau Aleksandras 1503 m. atsisakęs šios teisės ir ją perleidęs Žemaičių vyskupui, kuriuo tada buvo Martynas III. 1507 m. Kelmėje įsteigta altarija, kuriai Albinas Ordinavičius sudarė fondą.

Reformacijos antplūdžio metu mažai belikę Kelmėje katalikų. Net pats klebonas kun. B. Kotarskis perėjęs į reformatų tikybą. Parapijos bažnyčia užsidariusi, ją perėmę reformatai ir 1596 m. pradėjo laikyti pamaldas. Kelmės savininkai, patys būdami reformatai ir uoliai šį mokslą remdami, pritaikė kelmiečiams dėsnį „kieno valdžia, to ir religija". Jie įpareigojo visus gyventojus dalyvauti reformatų pamaldose ir laikytis jų papročių. Nevykdantieji šių potvarkių buvę baudžiami didelėmis piniginėmis baudomis ir geležiniais pančiais prirakinami prie bažnyčios durų.

1606 m. katalikų vyresnybė pareikalavo bažnyčią sugrąžinti katalikams ir užvedė bylą. Pirmoji teismo instancija Raseiniuose atmetė katalikų ieškinį, bet Vyriausiasis Lietuvos tribunolas Vilniuje bažnyčią grąžino katalikams. Byla užtruko ligi 1614 m., bet

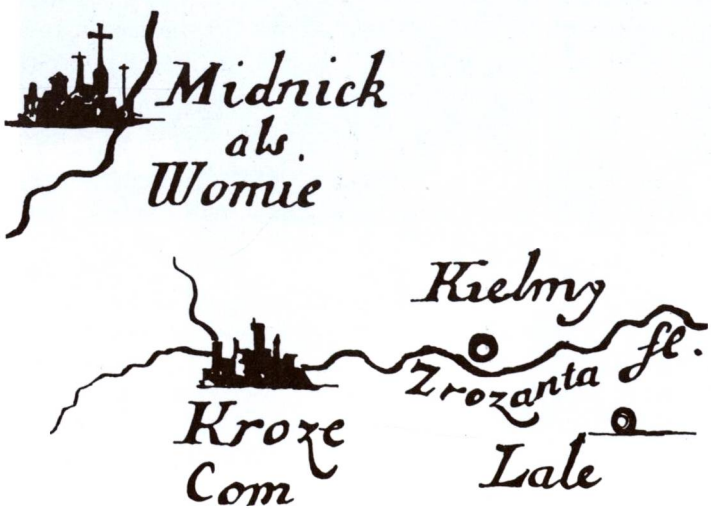

1659 m. Kurliandijos-Žemaitijos žemėlapio fragmentas, kuriame pavaizduota ir Kelmė

Kelmės bažnyčia 1981 metais

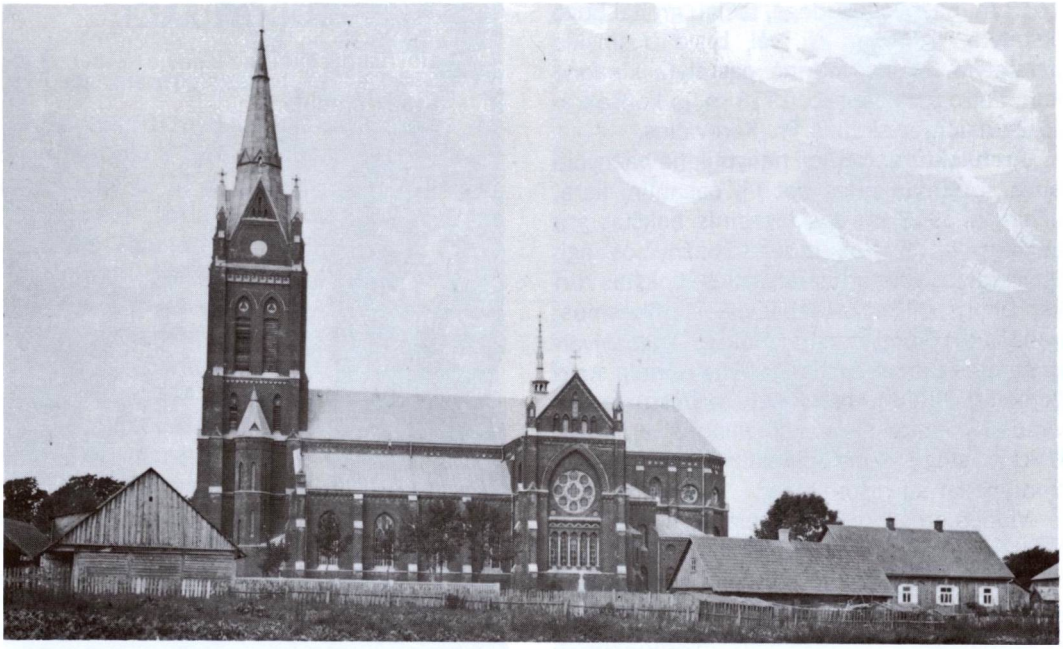

Kelmės bažnyčios šoninis vaizdas apie 1930 metus

Bažnyčios vidus pirmosios Šv. Komunijos metu, nepriklausomybės metais

1613 m. bažnyčia sudegė, tačiau greitai buvo atstatyta. 1745 m. ji vėl buvo Jasinskio perstatyta. Nauja mūrinė pastatyta klebono kun. Petro Janušausko. 1918 m. ją konsekravo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius.

Architektūra. Naujoji neogotikinė bažnyčia buvo sumūryta prieš pat I-jį pasaulinį karą, užbaigta 1918 m. Jos fasadinis bokštas yra aukštesnis už šios didelės bažnyčios ilgį. Suskaidytas į keturius tarpsnius, bokštas turi kampinius piliastrus, apačioje stambesnius, panašius į kontraforsus. Bokšto angos įvairios: didelis apskritas langas virš portalo, kaip gotikinių katedrų rožė, keli mažesni langai viršuje ir didesni su smailiomis arkomis. Bokšto stogą supa pinakliai ir trikampiai frontonėliai su nišomis.

Vidaus erdvė kryžminio plano, su aukštais transeptais. Žemesnių šoninių navų sienos sustiprintos trijų pakopų kontraforsais. Langai nežymiai nusmailinti, o jų stiklai suskaidyti gotiškai. Transeptuose įkomponuotos rožės su apskritų stiklų padalomis. Trisienė absida aukšta, o greta jos prigludusios žemos zakristijos. Plytų mūras netinkuotas. Interjeras išdabintas piliastrais su suktiniais kaniliūrais, smailiomis arkomis, nišomis, frizais. Vidinės sienos tinkuotos. Didžiajame altoriuje dominuoja keturios didelės statulos ir Nukryžiuotasis centre. 1963 metais bažnyčioje atrastas XV amžiaus varpas yra papuoštas gotikinio stiliaus užrašu.

Iš Kelmės klebonų ypatingai minėtinas bažnyčios statytojas kun. P. Janušauskas, šviesus lietuvis patriotas. Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, jis ragino parapijiečius stoti į Lietuvos kariuomenę savanoriais šiais žodžiais: „Jei šiandien aš ir grabe gulėčiau, tai kelčiaus ginti Lietuvos. Tas nevertas savo tėvynės, jei jis šiuo metu nenori jos ginti!"

Kelmės parapija priklauso Šiluvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 7004 katalikus. Parapijai dar priklausė viešoji oratorija Palendriuose. Koplyčios dar buvo Verpėnuose ir Jukniškiuose.

Kelmės bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikęs žalvarinis varpas, lietas XV a. Tebebuvo ir brangus šilkinis arnotas su Slucko juosta, austas 1844 m.

LKB Kronikos Nr. 18, 1975 m., paskelbta korespondencija iš Kelmės. Joje nurodoma, kad 1975.III.10 Kelmės rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas sukvietė į rajoną visus apylinkės klebonus ir bažnytinių komitetų pirmininkus. Jie buvo išbarti, kodėl remontuoja savo bažnyčias be leidimo, taip pat kodėl mirusieji palydimi į kapines su religiniais ženklais — vėliavomis ir kryžiais. „Šaukėnų klebonas priminė, kad taip buvo draudžiama tik prie caro. — Ir dabar kaip prie caro! — sušuko įsikarščiavęs pavaduotojas".

Koplytėlės Kelmės kapinėse

1981 m. Kelmės klebonu buvo kun. Izidorius Butkus (gim. 1925 m. kunigu pašvęstas 1948 m.). Vikaras — kun. Zigmas Grinevičius (gim. 1938 m., kunigu pašvęstas 1966 m.). Tuo metu Kelmėje dar gyveno ir altaristas kun. Vladas Valavičius (gim. 1893 m., kunigu pašvęstas 1918 m.).

Jukniškių kaime, 8 km nuo Kelmės, pakeliui į Tytuvėnus, yra šaltinis, kurio vandenį vietos gyventojai laiko turinčiu gydomosios galios. Prie šio šaltinio buvo pastatyta koplytėlė su Švč. Dievo Motinos statula. Ten pat yra akmuo su neaiškiais ženklais. Žmonės kalbėdavo, kad tai esančios Vaikelio Jėzaus pėdos . . . 1923 m. Jukniškių kaime buvo 30 ūkių ir 157 gyv.

KIAUNORIAI

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Kiaunorių bažnytkaimis ir buv. dvaras yra netoli Durupio ir Tyrulio pelkių, prie Šiaulių—Raseinių kelio, 11 k į šiaurę nuo Tytuvėnų. Vietovė savo vardą gavo nuo kitados dvarą valdžiusių Kiaunarskių giminės.

Kiaunorių dvaras žinomas XVI a. Nepriklausomybės metais dvaro centrą paveldėjimo keliu valdė Janina Kiaunarskytė-Sienkevičienė. Nuo 1925 m. priklausė Padubysio valsčiui. 1923 m. 14 sodybų ir 52 gyv.

R. katalikų bažnyčia pastatyta baudžiavos laikais, greičiausiai XIX a. pradžioje, mūrinė. Ji stovėjo ant dvaro ribose esančios kalvos, kurioje jau nuo neatmenamų laikų buvo kapinės. Pastatas buvo išmūrytas iš lauko akmenų, o viršutinis vainikas ir skliautai iš plytų. Bokštas buvo apie 15 m aukščio. Bažnyčios rūsiuose buvo laidojami dvarponių šeimos mirusieji. Už bažnyčios buvo sukrypusi varpinė, kurioje tebuvo 1 varpas. Jos pašalėje buvo „kaulinyčia". Kapinės apvestos mūrine tvora. Ties šiaurės pusėje esančiais vartais išlaukėje augo ąžuolas ir gluosnis. Žmonės pasakodavo, kad dvarininkas, pastatęs bažnyčią, pasodino ir šiuos du medžius, simbolizuojančius jį ir žmoną.

Iš pradžių Kiaunoriai nuolatinio kunigo neturėjo. 1912 m. čia apsigyveno kun. Šereiva, pradėjo nuolat laikyti pamaldas, pastatė kleboniją.

I pasaulinio karo metu, 1915 m., vokiečiai įtarė, kad bažnyčios bokšte yra rusų žvalgai. Jie bažnyčią apšaudė artilerijos ugnimi ir sudegino; bepaliko tik akmeninės sienos. Parapijos gyvenimas apmirė. 1917 m. pradėta ją atsteigti. 1925—1926 m. atstatyta senoji bažnyčia, į jos bokštą įkeltas varpas. 1918 m. buvo paskirtas nuolatinis kunigas Deveikis. Iš pradžių jis laikė pamaldas klebonijoje. 1925 m. Kiaunoriams suteiktos parapijos teisės. Naujajai parapijai priskirta ir dalis Pakapės parapijos kaimų. Šv. Vincento Pauliečio draugijos skyrius įsteigė prieglaudą.

Architektūra. Šv. Juozapo filijinė bažnytėlė buvo sumūryta iš apylinkės lauko akmenų. I pas. kare sudegintas ir 1925—1926 m. atstatytas pastatas turėjo gražų fasadą. Medinio stogo frontonas ištrauktas priekin ir

Kiaunorių bažnyčia, sudeginta 1944 m. karo veiksmų metu

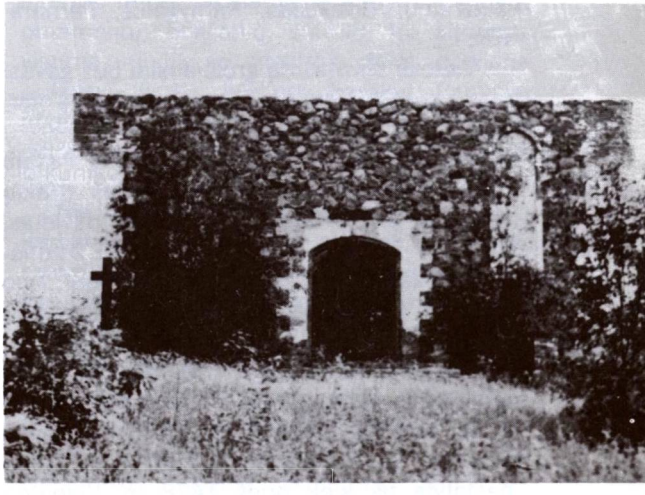

Tos pačios bažnyčios liekanos 1967 metais

paremtas šešiomis laibomis medinėmis kolonomis. Toksai portikas yra tradicinis lietuvių architektūroje, kilęs iš klasikinės architektūros. Virš trikampio frontono uždėtas kvadratinis bokštelis su akustinėmis angomis varpui, perkeltu iš sunykusios varpinės. Portalas turi segmentinę arką, baltai tinkuotas. Fasado šonuose šviečia aukštos baltos arkinės nišos. Sienų kampai išsiskiria baltai tinkuotais piliastrais su dantytais kraštais.

1944 m., vokiečiams traukiantis iš Lietuvos ir apšaudant Kelmę iš patrankų, pataikyta Kiaunorių bažnyčia ir sugriauta. Po to parapijos salėje įruošta laikina bažnytėlė. 1959 m. Kūčių dieną iš sunkvežimio kilęs gaisras nušlavė bažnytėlę, sudegino kleboniją. Spėjama, kad tai buvo specialus padegimas.

Parapijiečiai norėjo savo bažnyčią atstatyti, bet buvo trukdymų iš valdžios pusės. Tokiu būdu parapija nustojo veikusi. Beliko stūkstančios akmeninės buv. bažnyčios sienos. Jos vidus ilgainiui užaugo krūmais bei medeliais. Atstatymas nebebuvo įmanomas. Parapijiečiai lanko Pakapės ar Tytuvėnų bažnyčias, kaip ir carinės Rusijos laikais.

Iš buv. Kiaunorių kunigų minėtini: Riauba, Jurgis Deveikis, Br. Gaižutis, J. Jasinskas. Pastarieji du žuvę Sibire.

Okupacijos metu Kiaunoriai yra Kelmės rajono apylinkės ir kolchozo centras. Tebesą išlikę architektūriniu požiūriu įdomūs mediniai dvaro rūmai. 1967 m. 118 gyv.

4 km į šiaurę nuo Kiaunorių yra buv. **Pašiaušės** dvaras ir kaimas. Šis dvaras žinomas nuo XVI a. 1654 m. jis dovanų keliu atiteko jėzuitams, kurie čia pasistatė vienuolyną, įruošė mokyklą (kolegiją), veikusią ligi jų ordino uždarymo (1773 m.). Ji turėjo nemažą reikšmę šios srities švietimui. Nepriklausomybės metais buvusios bažnyčios vieta buvo pažymėta kryžiumi-koplytėle. Skirstant dvaro žemę, ji buvo išskirta. Bet bolševikai tuos ženklus panaikino ir ant buv. bažnyčios bei kolegijos griuvėsių įruošė skystojo kuro sandėlį. Pašiaušės kapinėse yra išlikusi sena varpinė su koplyčia. (Daugiau žinių apie Pašiaušę yra prof. kun. P. Rabikausko rašinyje „Iš Pašiaušės jėzuitų kolegijos" Tautos praeitis I-3, 1961; Br. Kviklio ML IV t., 481—483 psl.).

KRAKĖS

Šv. Motiejaus Apaštalo parapijos bažnyčia

Krakių miestelis išsistatęs prie Smilgaitės upės, 21 km į šiaurės vakarus nuo Kėdainių, kur sueina 5 vieškeliai — nuo Dotnuvos, Gudžiūnų, Grinkiškio, Ramygalos, Pernaravos.

Vietovė savo vardą greičiausiai bus gavusi nuo „krakės" (senas karoso — žuvies vardas).

Krakių istorija sena. Istorikas V. Pašuto mano, kad jau XIII—XIV a. buvęs Krakių valsčius. XV a. minimas Krakių pavietas. Vytautas 1421 m. Krakių valsčių su žmonėmis užrašė Žemaičių vyskupui Motiejui. Nuo to laiko ligi XIX a. Krakės buvo Žemaičių vyskupo valda. XV a. čia įkurtas vyskupo dvaras. Prie jo išaugo ir miestelis. 1478 m. jame buvo kelios gatvės ir bažnyčia.

R. katalikų bažnyčia. Nors Krakės buvo vyskupo valda, tačiau bažnyčia čia buvo pastatyta tik kiek prieš 1478 m. Viename Žemaičių vyskupo Baltramiejaus 1478 m. rašytame laiške minima, kad jo pirmtakų įsteigtas bažnyčiai aprūpinti fondas esąs labai menkas. Vyskupas Baltramiejus paskyrė parapijai Norkūnų kaimą su 7 valakais ir 10 margų žemės.

Vysk. M. Valančius ŽV teigia, kad Krakių klebonas Jurgis Talaitis 1529 m. įruošęs (turbūt atnaujinęs) bažnyčią. 1570—1572 m. Krakių klebonu buvo Mikalojus Daukša, vienas pirmųjų lietuviškosios raštijos pradininkų. Daukša įsteigė ir mokyklą, kurioje 1579 m. mokėsi 12 mokinių.

Žemvaldžiai Barauskiai įruošė Krakėse altariją. Bažnyčioje jie taip pat savo lėšomis įruošė vieną koplyčią. Bet perėję į reformatus, patraukė į savo pusę ir parapijiečius. Todėl, pagal M. Valančių, Krakėse nebuvo likę katalikų. Kai J. Barauskis atsiėmė dalį bažnyčiai užrašytų žemių ir labai sumažėjo dešimtinės mokestis iš vyskupo valdų, Krakėse klebonas tegalėjo sunkiai pragyventi,

taigi jo ir kurį laiką nebuvo. Tad ir minėto kun. M. Daukšos gyvenimas čia buvęs sunkus, todėl jis visą laiką čia negyveno. Iš 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitatoriaus Tarkvinijaus Pekulo vizitacijos akto matyti, kad iš klebono pajamų nebuvo galima išlaikyti vikaro, o dar reikėjo išlaikyti ir mokytoją. Tačiau, pagal vizitatorių, „bažnyčia yra pakankamai graži ir gerai prižiūrima, nors nėra puošni ir turtinga". Kadangi Daukša visą laiką Krakėse negyveno, miestelėnai vizitatoriui skundėsi, kad dažnai nesą kam teikti sakramentų ir laikyti pamaldų. Daukša teisinosi, kad jis laikydavęs Krakėse vikarą ir tik keletą mėnesių bažnyčia neturėjusi kunigo. Vizitatorius mini ir mokytoją Adomą Grodzkį. Buvo mokoma „Kornelijaus gramatikos, garbingo gyvenimo ir mažojo katekizmo".

Kai kurie vyskupai, ypač J. Tiškevičius, mėgo Krakes ir dažnai čia buvodavo. Jis padovanojo bažnyčiai kelis paveikslus, kai kurias iš Romos atvežtas relikvijas. Krakių klebonas kun. A. Vitkevičius pastatė koplyčią, o vysk. Tiškevičius prie jos įkūrė krikščioniškojo mokslo brolįją.

Greičiausiai XVII a. pradžioje bažnyčia buvo atstatyta. 1768 m. vysk. Jonas Bocianskis vėl pastatė naują medinę bažnyčią. Jai ėmus nykti, 1897—1908 m. L. Mikonis, I. Vitkus ir I. Vidmantas parapijiečių lėšomis pastatė naują gražią mūrinę Šv. Motiejaus Apaštalo parapijos bažnyčią. 1931 m. klebono kun. K. Marmos rūpesčiu jos vidus buvo gražiai išdekoruotas. Senoji medinė bažnyčia nugriauta. Krakės buvo dekanato centras. 1940 m. parapija turėjo 6145 katalikus.

Architektūra. 1897—1908 m. statyta mūrinė šv. Motiejaus parapinė bažnyčia yra tam laikui būdinga eklektika. Fasado priekin patrauktas keturių tarpsnių bokštas palaipsniui laibėja. Kryžminės navos transeptai yra lygaus aukščio su vidurine nava. Šoninių sienų kontraforsai iškyla virš šoninių navų stogų ir išorinėmis arkomis remia aukštąsias sienas. Tai jau gotikos žymė. Tačiau pusapskričių arkų langai ir vidaus architektūra seka baroką. Išoriniai sienų paviršiai netinkuoti, plytiniai, padabinti dantytais frizais ir profiliuotais langų apvadais.

Navas atskiria daugiabriauniai sunkūs pilioriai su arkadomis. Jų paskliautės išpuoštos žvaigždiniais plafonais. Cilindrinių skliautų skiriamosios arkos panašiai dekoruotos, o skliautų paviršiai išskaidyti nerviūromis. Piliorių kapiteliai papuošti dvigubų voliutų frizais. Apdaila dirbtinio marmuro. Trisienėje absidoje dviejų langų apšviestas didysis altorius mirga su daugybe lipdytų ir tapytų ornamentų, bokštelių, statulų. Ne altoriaus visuma, o tik jo atskiros dalys primena orderinę tvarką, būdingą barokui. Panašiai puošni ir sakykla prie kairiojo transepto pilioriaus, su baldakimu ir statula. Bažnyčia buvo išdekoruota 1931 metais.

Krakių bažnyčia 1980 metais

Nepriklausomybės metais Krakės buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1933 m. Krakėse buvo 1659 gyv., kurių tarpe 878 lietuviai, 575 žydai. Bolševikų okupacijos metu Krakės yra Kėdainių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 1047 gyv.

Krakių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno dalykų: paveikslas „Šventoji šeima", su XIX a. rėmais, XIX a. Šv. Jono Nepomuko medinė skulptūra, 1861 m. geležinis ornamentuotas kryžius ir kt.

Krakių bažnyčios vidus

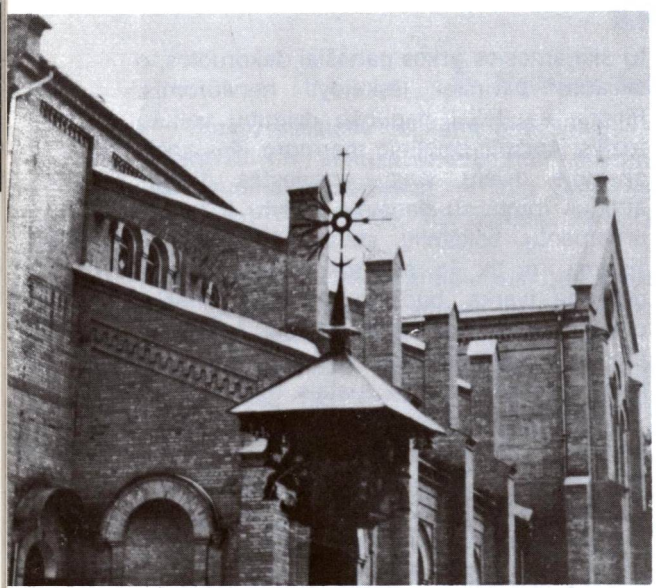

Bažnyčios sienų detalė. (Perkūno Krukonio 1979 m. nuotrauka)

LKB Kronikos Nr. 15, 1975 m., yra atspausdinta korespondencija iš Krakių, antrašte „Dėl persekiojimų vaikai negali eiti į bažnyčią". Pavardėmis ir faktais nurodoma, kad „Krakių vidurinėje mokykloje yra persekiojami ir diskriminuojami vaikai, kurie lanko Pajieslio bažnyčią. Tikintys vaikai visaip išjuokiami, bauginami; jiems net grasinama, kad bus pašalinti iš mokyklos". Iš korespondencijos faktų paaiškėja, kad nors Krakių miestelyje ir yra bažnyčia, vaikai į ją neina dėl persekiojimų, todėl pėsčiomis eina 8 km į Pajieslio bažnyčią, kad galėtų ten atlikti išpažintį. Panašaus turinio korespondencija iš Krakių paskelbta ir LKBK Nr. 26, 1977 m.

Šv. Kotrynos bažnyčia ir vienuolynas

Kun. dr. J. Vaišnoros surinktomis žiniomis (LE XII, 499 psl.), esą tikra, kad dar prieš 1640 m. Krakėse buvusi įkurta bajoraičių kotryniečių vienuolinė bendruomenė su vienuoliškais įžadais, bet be klauzūros. 1645 m. ši bendruomenė gavusi leidimą statytis Krakėse vienuolyną. Vysk. J. Tiškevičiaus

rūpesčiu, karalius Jonas Kazimieras jam užrašęs Aleknaičių ir Šukaičių kaimus. Vysk. Petras Parčevskis 1657 m. dovanojęs dar 2 valakus žemės, Krakių klebonas Vitkevičius atidavęs savo namus. Vysk. K. Pacas 1668 m. pasikvietė iš Varmijos kelias kotrynietes, dovanojo vienuolynui malūną, o kai 1692 m. buvo statoma bažnyčia, davė medžiagos ir pinigų. 1673.I.11 Krakių vienuolės padarė įžadus. Kotryniečių čia buvo keliolika. Jos mokė mergaites ir vertėse rankdarbiais. Į vienuolyną buvo priimamos tik bajoraitės, taigi buvo vartojama lenkų kalba.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia 1842 m. nusavino vienuolyno turtus. Seserims paskyrė pensijas. Jos turėjo išmirti, tačiau vienuolyno neuždarė. Buvo kalbama, kad vienuolynas paliktas tik todėl, kad turėjęs Šv. Kotrynos vardą. Rusai, gerbdami savo carės atminimą, nedrįsę naikinti šiuo vardu pavadintos institucijos. Vis dėlto toks pavojus vėliau vėl iškilęs. Patyrusios apie tai, seserys pasiuntusios į Petrapilį pasiuntinį su atitinkamu prašymu. Jis atvykęs labai anksti ir pirmasis atsistojęs prie caro laukiamojo kambario durų. O tą naktį kaip tiktai gimęs carui sūnus — įpėdinis. Nudžiugęs caras liepęs pirmąjį žmonių prašymą, koks jis bebūtų, patenkinti. Tokiu būdu vienuolynas nebuvęs panaikintas. Tačiau jo veikla labai apribota: uždrausta priimti naujas kandidates, mokyti vaikus. Vienuolynas turėjo pamažu išmirti.

Bet 1863 m. vienuolynas su bažnyčia ir visais trobesiais sudegė. Gaisre žuvo vienuolyno archyvas, fundaciniai aktai ir kiti dalykai. Po gaisro vienuolyną atstatė, tik kiek atokiau nuo miestelio. Sudegus Šv. Kotrynos bažnyčiai, seserys įsirengė koplyčią vienuolyno pastate.

1863 m. sukilimo metu vienuolynui priklausiusioje kalvėje rusai surado pasislėpusį sukilėlį. Apkaltino ne kalvį, bet vienuoles, kurios iš viso apie tai nieko nežinojo. Buvo ištremtas į Sibirą vienuolyno kapelionas kun. Vincentas Kumpikevičius. Ten jis ir mirė; ištremta vienuolyno viršininkė. 1864.XI.25 seserims buvo leista atlikti paskutinius įžadus. Jų metu 4 žandarai stebėjo, kad įžadų neduotų didesnis seserų skaičius, kaip buvo valdžios nustatyta. 1873 m. buvo 12 seserų, 1895 dar 7, o 1904 m. tik 3. Vienuolynas būtų buvęs uždarytas, bet seserys, kaip tyčia, ilgai gyvenusios. Vyresnioji M. Sutkevičiūtė, 80 m. amžiaus, buvusi tvirta ir sugebėjusi gerai tvarkytis.

1904 m., caraičio Aleksiejaus gimimo proga, vienam aukštam valdininkui pas carą užtariant, buvo gautas leidimas priimti kandidates ir atidaryti noviciatą. 1905.XII. įstojo 9 kandidatės, kurių 4 1907.XII.6 davė įžadus. Po 1914 m. Krakėse jau buvo 12 seserų, 1933 m. jau 33 seserys. Sudaryta Šv. Kotrynos vienuolyno provincija su centru Krakėse. 1940 m. kotrynietės veikė 17-oje Lietuvos vietovių, kuriose dirbo 111 seserų. Krakėse jos vedė nepilnamečių mergaičių auklėjimo įstaigą.

1981 m. Krakių parapijos administratorium buvo kun. Viktoras Brusokas (gim. 1935 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

KRIUKAI

Šv. Lauryno Kankinio parapijos bažnyčia

Kriukų miestelis įsikūręs prie Šešėvės upės (kairysis Lielupės intakas, 53,7 km ilgio), netoli Latvijos sienos, 15 km į šiaurės rytus nuo Joniškio. Miestelis suaugęs su to paties vardo kaimu. Kriukų vardas istorijos šaltiniuose minimas 1586 m.

R. katalikų bažnyčią pastatė apylinkės gyventojai savo lėšomis 1792 m., vyskupas Steponas Giedraitis jai suteikė parapijos teises. 1803 m. vysk. Juozapas Giedraitis paskyrė 2 valakų žemės. 1841 m. Kriukuose buvo 219 gyv., o parapijai priklausė 2418 parapijiečių.

Spaudos draudimo laikais Kriukuose lietuviškas knygas ir laikraščius platino knygnešys Viktoras Pečiulis su klebonu kun. Kazimieru Marma. Pastarojo rūpesčiu 1906 m. įsteigtas lietuviškas knygynėlis, o 1908 m. Blaivybės draugijos skyrius.

Kriukų bažnyčia

Didysis altorius. (1980 metų nuotraukos)

Nepriklausomybės metais Kriukai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1923 m. apie 600 gyv. Kriukų parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. turėjo 3100 parapijiečių.

1941 m. birželio mėn., prasidėjus karui, Kriukų apylinkėse slapstėsi kun. Povilas Racevičius, Joniškio gimnazijos kapelionas (gim. 1908 m.). Tačiau buvo pastebėtas komunistuojančio mokytojo, kuris išdavė kunigą bėgantiems iš Lietuvos raudonarmiečiams. Šie jį surado ir netoli Kriukų esančiame miške sušaudė.

Okupacijų metais Kriukai nukentėjo.

Pokario metais Kriukai yra Joniškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 426 gyv.

1981 m. Kriukų klebonu buvo kun. Vaclovas Tamoševičius (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1938 m.).

1792 m. statyta medinė bažnyčia yra kryžminio plano su dideliu bokštu priekyje. Jisai iškyla nuo žemės iki dvigubo aukščio už bažnyčios stogą. Langai dideli, trijų padalų su pusapvaliomis arkomis. Bokštas suskaidytas trikampiais frontonais ties aukščio viduriu. Choro tribūna, atrodo, įrengta bokšte, su langais. Sienos apkaltos statmenai, stogas skardinis.

Barokiškai puošnus didysis altorius yra dviejų tarpsnių. Jo šoninėse nišose stovi natūralaus dydžio šventųjų skulptūros. Absidos skliautų plokštumos sudėtos iš profiliuotų gulsčių lentelių.

Kriukų bažnyčioje tebėra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: du žalvariniai varpai, lieti 1768 m. Fridriko Mintaujoje; 1765 m. cininis kryželis, XVIII a. pabaigos geležinis ornamentuotas kryžius. Bažnyčios šventoriuje buvo išlikusios XIX a. vidurio medinės stacijos — 14 daugiafigūrinių grupių. Pažymėtini bažnyčioje esantys paveikslai: „Šventoji šeima" (XIX a.) ir „Šv. Laurynas" (XVIII a.).

Kryžių kalnas Jurgaičiuose 1929 m. vasarą, pamaldų prie jo metu. (Iš J. Paražinsko albumo)

KRYŽIŲ KALNAS JURGAIČIUOSE

Už 6 km į pietvakarius nuo Meškuičių miestelio, 1 km į rytus nuo Šiaulių—Rygos geležinkelio linijos, yra Jurgaičių kaimas (1923 m. 27 sodybos ir 139 gyv., 1969 m. 114 gyv.). Kaimo laukuose, kairiajame Kulpės krante, yra balno tipo piliakalnis, kurį žmonės įvairiais vardais vadina: Kryžių kalnas, Jurgaičių kapai, Jurgaičių pilies kalnas. Iš vienos pusės kalvą supa Kulpė (deš. Mūšos intakas, 40,9 km ilgumo), antroje pusėje senovėje būta vandens griovio. Šiaurės vakarų pusėje buvo sunkiai pereinamos balelės.

Kalnas nedidelis, kiek ištįsęs iš rytų į vakarus, su plačiai ir apygiliai įdubusia viršūne. Jo ilgis 60 m, plotis 40—50 m. Į viršūnę eina status kelias. Medžių kalne nėra; viršūnė ir šlaitai apaugę žole. Visi duomenys rodo, kad senovėje čia buvo strateginis gynimosi punktas. Archeologas L. Kšyvickis šį kalną yra aprašęs „Žemaičių senovėje". Pagal jį, kalnas dažnai buvęs vadinamas Šventakalniu. Labai galimas dalykas, kad čia buvo senosios lietuvių tikybos kulto vieta. Senosios pagoniškos tradicijos buvo keičiamos naujomis krikščioniškomis, jų tarpe ir kryžių statymu.

Jau pakeliui į Jurgaičius jis radęs pastatyta keliolika kryžių, o kalno viršūnėje 1900.VIII.22 priskaitęs 130. 1902.VII.2 kalne stovėję 155 kryžiai. Kalvos viršūnėje stovėjusi koplytėlė su gausiomis votomis. Kalną lankę kartais beveik miniomis eidami apylinkės gyventojai.

Tikintieji šį kalną laikė stebuklinga vieta. Kryžiai kalne atsirasdavo tokiu būdu: susirgęs kuria nors liga pasižada, jei pagis, pastatyti kalne kryžių.

Seni kaimo gyventojai pasakodavo, kad daugiau kryžių čia pradėję statyti po 1831 m. sukilimo, kai nelaimingųjų sukilėlių giminės, dažnai nežinodami savo artimųjų palaidojimo vietos, stengėsi jų atminimą įamžinti, pastatydami kalne kryžių. Be to, rusų valdžia drausdavo statyti kryžius ant sukilėlių kapų ir pakelėse, taigi žmonės juos statydavę Kryžių kalne. Panašiai buvę ir po 1863 m.

Padavimų apie Kryžių kalną yra daugybė. Vienas jų pasakoja, kad toje vietoje, kur dabar yra kalnas, buvęs didelis mūšis, kuriuo metu žuvę daug kareivių. Jų draugai mirusius gražiai palaidoję, o jų atminimui supylę kalną. Pylę 3 dienas ir 3 naktis, o kai baigę pilti, deginę aukas. Vėliau čia nuolat degusi šventoji ugnis, kurią kurščiusios vaidilutės. Įvedus krikščionybę, aukuras buvęs išgriautas, bet lietuviai ir toliau šį kalną gerbę.

Apie pirmojo kryžiaus pastatymą yra išlikęs padavimas. Vienas tėvas turėjęs dukterį, kuri susirgusi, ir niekas negalėjęs jai padėti. Kai ją beslaugydamas pavargęs ir užmigęs, sapne pamatęs šviesiais drabužiais apsirengusią moterį, kuri jam pasakiusi: „Jei nori, kad tavo duktė pasveiktų, turi pats padaryti medinį kryžių, jį nunešti į Jurgaičių pilies kalną ir ten pastatyti". Tėvas taip ir padaręs. Jo padarytas kryžius buvęs labai

Kryžių kalnas nepriklausomybės metais

sunkus, ir tėvas vargęs 13 valandų, kol jį nunešęs į kalną ir pastatęs. Tada jis pabučiavęs medį ir grįžęs namo. Grįždamas jau pusiaukelėje sutikęs pasveikusią dukrą. Ji pasakiusi, kad kai tik tėvas su kryžiumi išėjęs iš namų, jos sveikata ėmusi gerėti, o kai jis pasiekęs kalną, ji iš lovos atsikėlusi. Pasakojimas apie šį įvykį skatindavęs žmones sunkią valandą daryti įžadus ir vėliau statyti kryžius padėkos ženklan.

Kiti padavimai sako, kad kalno vietoje buvusi bažnyčia. Vieną Joninių naktį ją smarki audra išgriovusi; paskui ši vieta buvusi užnešta smėliu. Griūnant bažnyčiai, kartu su ja žuvę ir žmonės. Padavimas toliau pasakoja, esą vienas senukas, Velykų rytą eidamas pro Jurgaičių kalną, išgirdęs skambančius varpelius ir pamatęs aplink kalną einančią procesiją. Senukas prisijungęs prie procesijos ir panorėjęs su visais patekti į kalno vidų, tačiau toje vietoje, kur pirmiau matęs praviras duris, pamatęs tik kalno šlaitą.

Kalno viršūnės įdubime buvusi skylė. Kalnas kažkada sudominęs ir Meškuičių kleboną. Šis su keliais vyrais mėginęs kasti kalno viršūnę iš įdubimo vietos. Prisikasę žemėmis užpiltą bažnyčios stogą; vienas kasėjas buvęs įleistas į vidų ir išnešęs kelis liktorius. Tačiau naktį klebonui per sapną buvę pranešta, kad jis turįs radinius grąžinti. Klebonas tačiau neišsigandęs ir tęsęs kasinėjimus. Bekasant vieną kasėją sutraukę į krūvą. Klebonas išsigandęs, įsakęs sustabdyti darbus, sudėjęs atgal radinius; vėl viską žemėmis užkasė, apšlakštęs šventintu vandeniu. Nelaimingas kasėjas čia pastatęs kryžių ir pasveikęs.

Žmonės pasakoja, kad kalne stovėjusi koplytėlė, kurion atėję pasimelsti 1863 m. sukilėliai. Kazokai užrėmę jos duris ir per 3 dienas užpylę koplytėlę piliakalnio žemėmis, palaidodami juos gyvus. Laikui bėgant supuvusios koplytėlės gegnės įsmukusi žemė ir todėl kalne atsiradęs įdubimas.

Gyventojai visą laiką kalną laikė šventa vieta. Kiekvienų metų kurį nors liepos mėnesio sekmadienį čia būdavo laikomos pamaldos, suvažiuodavo daug žmonių. Maldininkai rinkdavosi ir joninių išvakarėse. Kai kurie jų plaudavosi upelio vandeniu, o ligonių artimieji pildavosi vandenio į butelius ir nešdavosi namo.

Kryžių statymo tradicija nebuvo nutrūkusi. 1922 m. čia tebuvo 50 kryžių, o 1938 m. daugiau kaip 400. Vieni jų gražūs, naujutėliai, kiti bevirstantys ar išgriūvę.

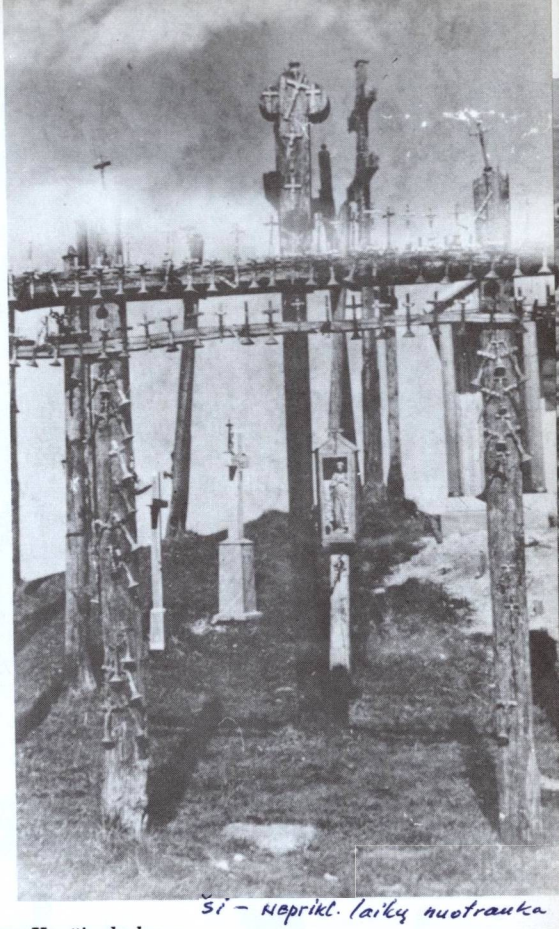

Ši – neprikl. laikų nuotrauka

Po okupantų teroro vėl atgijęs Kryžių kalnas

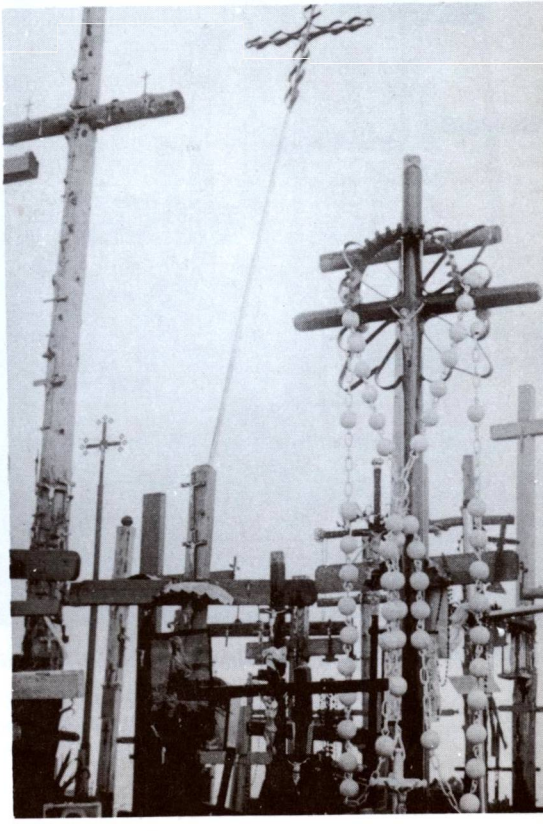

Tikinčiųjų žygis į Kryžiaus kalną 1979.VII.22

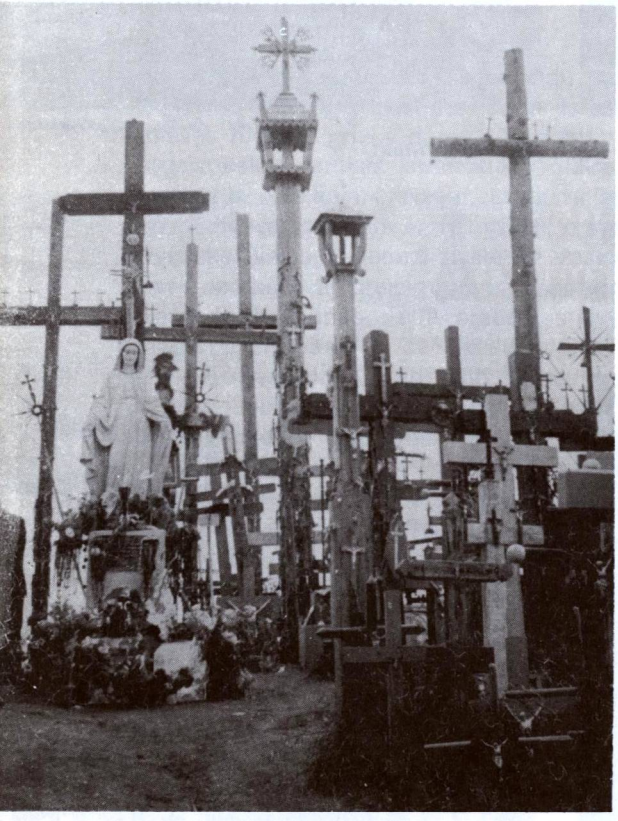

Nauji kryžiai Kryžių kalne 1979 metais

Ties Kryžių kalnu kryžiuojasi geležinkelio ir Šiaulių—Joniškio plento linijos. Tai strateginė vieta. Lietuvių kovų su bermontininkais metu lietuvių kariai buvo įsitvirtinę ties kalnu iškastuose apkasuose ir 1919.XI.21 stipriai sumušė geriau ginkuotus bermontininkus. Žuvo jų daugybė karių ir buvo keliasdešimt sužeistų. Palaidoti Meškuičių kapinėse.

Kryžiai buvo statomi ir paskutinės bolševikų okupacijos metu. Kartais iš nakties atsirasdavę nauji kryžiai, matyt, žuvusių lietuvių partizanų artimųjų pastatyti. Kryžių skaičius kalne gerokai pakilęs. (LKB Kronika tvirtina, kad jų atsiradę ligi 2—3000).

Daug žmonių pėsti nešdavo ir statydavo kryžius. Nemaža jų buvę atgabenta iš Latvijos, Estijos, Gudijos. Kryžių kalnas tapo lietuviškąja Golgota. LKB Kronikos Nr. 4, 1973 m., yra paskelbtas vieno kunigo toks liudijimas: „Kartą važiavau į Kryžių kalną pašventinti naujai pastatytą kryžių. Tuo metu prie kalno privažiavo kariška mašina. Du rusų lakūnai, atsivežę kryžių, prašė mane jį pašventinti. Jų prašymą išpildžiau. Vienas lakūnas pasakojo, kad jam skrendant buvo užsidegęs reaktyvinis lėktuvas. Išsigelbėti tokiais atvejais beveik neįmanoma. Staiga jis prisiminęs nuostabius pasakojimus apie Kryžių kalną ir pasiryžęs, jei liks gyvas, pastatyti ten kryžių. Nežinia, dėl ko lėktuvas buvo užsidegęs, taip netikėtai jis ir užgeso".

Viršuje — Tikinčiųjų minios prie Kryžių kalno 1979.VII.22. Kryžių neša Sibiro kalinys kun. Algirdas Mocius. Apačioje — Maldininkų eisena į Kryžiaus kalną, kurią seka bolševikų seklys (dešinėje)

Jaunimas ir vyresnieji prie Meškuičių bažnyčios, pasiruošę žygiui į Kryžių kalną 1979 metais

Bet, tęsia toliau, „1961.IV.5 anksti rytą prie Kryžių kalno atvažiavo mašinos. Nepažįstami vyrai pradėjo versti kryžius. Kryžių kalną naikino kariuomenė, milicija ir kaliniai. Medinius kryžius vietoje degino, o akmeninius ir cementinius daužė ir vežė į Šiaulius. Pasakojama, kad juos panaudojo plento skaldai. Du sunkvežimius kryžių atvežė į Bubius, juos degino, o kitus paskandino. Per vieną dieną buvo sunaikinti visi kryžiai".

Tačiau ir šios nežmoniškos kryžių genocido priemonės nesustabdė kryžių statymo, nes „žmonės vis iš naujo vežė, nešė ir statė kryžius bei kryželius toje lietuvio širdžiai brangioje kalvoje" (LKBK Nr. 8). Deja, rašoma toliau, 1973 m. balandžio mėn. gale Kryžių kalnas vėl buvo panašiu būdu nusiaubtas — „neliko nė ženklo, kad čia būta kryžių. Liūdnas ir apiplėštas kalnas dairėsi aplink, laukdamas, kada tikinčios rankos ir mylinčios širdys vėl apvainikuos jo išniekintą galvą išganymo ženklu — Kryžiumi".

Ir apvainikavo. Ta pati Kronika pateikia tokį liudijimą: 1973.V.19 „Šiaulių miesto pakraščiu pasirodė neįprasta eisena. Žmonių būrelis, kurį sudarė vaikinai ir merginos, rimti ir susikaupę nešė kryžių. Ėjo tyliai, susikaupę, kalbėdami rožančių. Laikas nuo laiko trijų metrų (9 pėdų ir 9 colių) kryžių, sveriantį 45 kg (apie 90 svarų), perimdavo ant pečių kitas. Kryžius buvo papuoštas simboliškais ornamentais: širdis, perverta dviem kalavijais, ant vieno koto — svastika, o ant kito — penkiakampė žvaigždė. Lietuvos jaunimas nešė kryžių ne sveikatos prašydamas, bet kaip pergalės ženklą". Kryžius, žinoma, buvo pašalintas, prasidėjo tardymai. Ypatingai buvo kaltinamas Šiaulių miesto gyventojas Mečislovas Jurevičius, Zenonas Mištautas. Bet kryžiai vėl augo . . . 1974.XI.22 anksti rytą valdžios darbuotojai vėl visus kryžius sunaikino, tačiau tik keliom dienom prasilinkus, ant kalno vėl stovėjo 9 kryžiai. Tenka pažymėti, kad, LKBK liudijimu, Kryžių naikinimo akcijai vadovavusi Leokadija Diržinskaitė-Pliušenko.

Dar kartą kryžiai buvo naikinami 1975 m. lapkričio mėn. Tada buvo sunaikintas, kitų kryžių tarpe, ir vienas meniško darbo 4 metrų

Viršuje — okupantų bei jų agentų sunaikinti kryžiai bei religiniai paminklai Kryžių kalne; apačioje — maldininkų sunešti kryželiai jų intencijoms

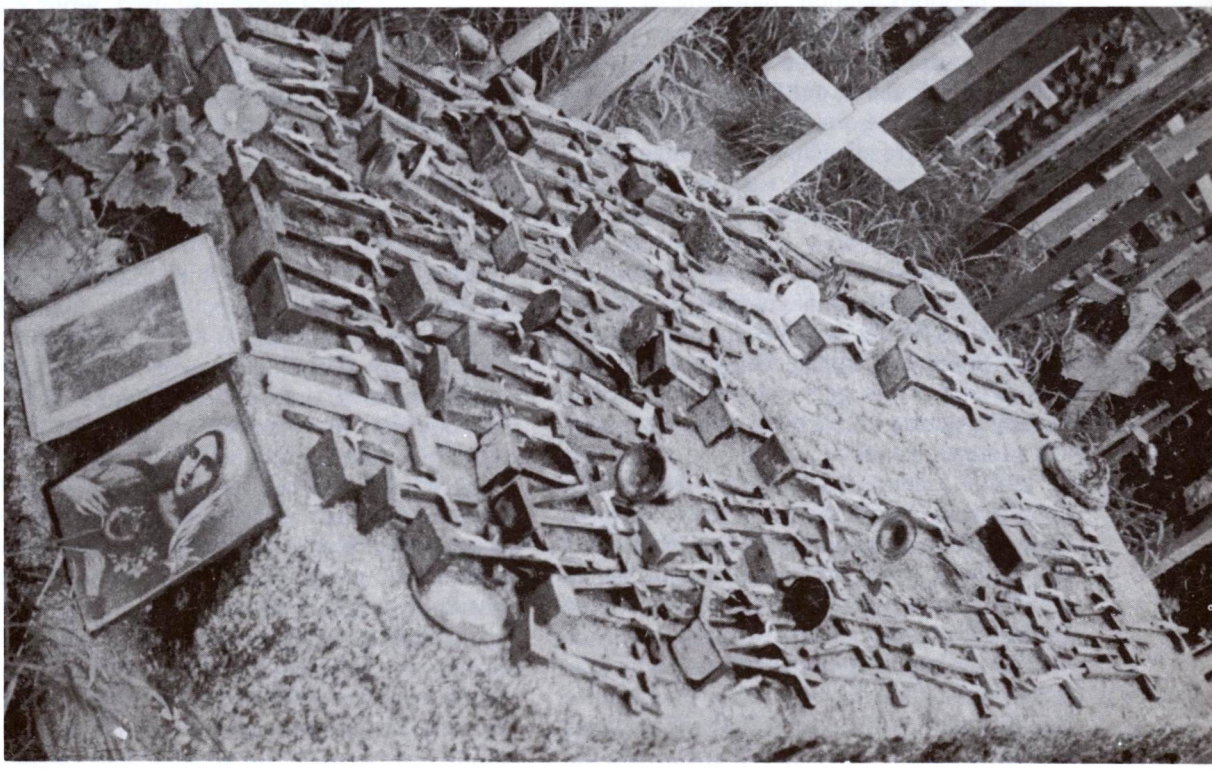

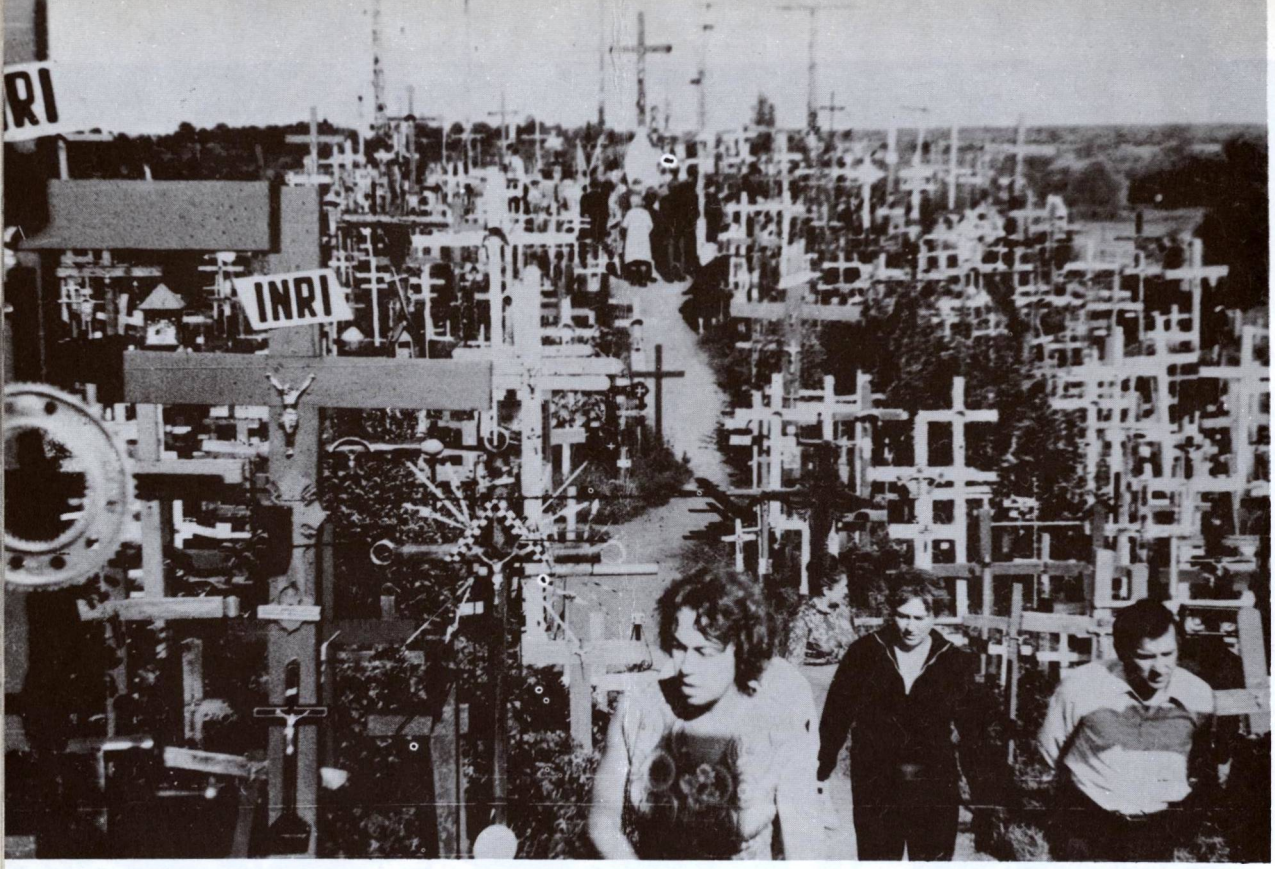

Kryžių kalno viršūnės vaizdas 1979 metais

aukščio kryžius, kaštavęs 800 rb, lankytojus žavėjęs vos 6 dienas (LKBK Nr. 16). Bet po kurio laiko kalne vėl buvo 400 kryžių! . . LKBK Nr. 21 yra užrašiusi tokį liudijimą:

„1975 m. spalio mėn. 8 val. ryto prie kalno privažiavo autobusas, iš kurio išsipylė didelis būrys jaunimo — studentų ir vyresniųjų klasių moksleivių. Jaunuoliai iš autobuso išnešė kryžių ir piliakalnio papėdėje jį sumontavo, o mergaitės jį išpuošė rūtomis. Paskui jį nešė į kalną, kiekvienas stengdamasis bent kiek prisidėti prie garbingos naštos. Aplink pastatytą aukštą kryžių buvo uždegtos žvakės ir visi suklupo maldai . . ."

1977.V.2 ant kalno vėl stovėjo 360 kryžių, kryželių. Jų tarpe vienas kryžius buvo iš Sibiro atvežtas. Toliau LKBK Nr. 29 pateikia tokį Kryžių kalno vaizdą: „Dar matyti paskutinio (1975 m. lapkričio mėn.) kryžių niokojimo žaizdos: ateinantį pasitinka bekyšą geležiniai stulpai — bedievių neapykantos paminklai. Kalno gale matyti trys užraitytais galais išsikišę geležies likučiai — čia taip pat buvo kryžiai. Centre stovi kryžiais apstatytas pajuodęs kelmas, likęs paskutinio bedievių niokojimo metu nupjovus klevą, kuris buvo pasodintas Nepriklausomybės laikais. Medį nupjovė, o šaknys liko . . . Su šaknimis išrauti tikėjimo iš žmonių širdžių ateistams nepavyko ir nepavyks. Vėl šalia kelmo išaugo gražus kryžius su senoviška metaline kančia".

Vėl LKBK Nr. 32, 1978 m., liudija, kad 1977.XII.21 Jonas Šileikis išėjo iš Šiaulių kryžium nešinas ant pečių Kryžių kalno link. Viena moteris jį sutikusi klausia: „Vaikeli, iš kur tau ryžto ir drąsos viešai dienos metu nešti kryžių?" — „Su kryžiumi nebaisu ir į velnių būrį žengti", drąsiai atsakęs Šileikis.

1977.V.28, Sekminių šventės išvakarėse, būrys lietuvių vėl iškilmingai nešė į Kryžių kalną naują kryžių. Eucharistijos Bičiulių vadovas ta proga pasakė pamokslą apie pergalingą kryžiaus veikimą, pažymėdamas, kad „kryžių kiekvienam Viešpats uždeda ant pečių ir kryžių uždeda kiekvienai tautai . . . Atnešame į tą garbingą Kryžių kalną dar vieną kryžių, kaip ženklą, kad mūsų tauta dar nemirė, dar gyvuoja, tai ženklas, kad bedie-

„Nors okupantai ir su šunimis saugo Kryžių kalną, tačiau čia kryžiai gimsta kaip grybai po lietaus . . ." (iš 1977 metų laiško)

viai komunistai dar negalės pasakyti mūsų tautai ‚amžiną atilsį', dar negalės ant mūsų tautos kapo, supilto lietuvių krauju permirkusia žeme, šokti velniškojo šokio".

1979.VII.22 į Meškuičių bažnyčią susirinko Eucharistijos Bičiulių atgailos žygiui į Kryžių kalną. Savo veiklos 10 m. sukaktį jie taip pat panoro paminėti kryžiaus nešimu. Šv. Mišių metu jie priėmė komuniją, o po to „12 vyrų ant tautinių juostų paėmė didelį koplytstulpį, kurį 10-čio proga norėjo pastatyti Kryžių kalne. Milicija, saugumas ir kiti valdžios pareigūnai bandė sutrukdyti eiseną, tačiau sulaikyti ir išskirstyti minios jiems nepasisekė. Prie eisenos prisijungė kun. Algirdas Mocius (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1942 m., 8 metus iškalėjęs Sibire), kuris, užsidėjęs ant pečių didelį kryžių, basas 8 kilometrus nešė jį iki pat Kryžių kalno . . . Pakelyje sutikti žmonės kėlė kepures, daugelio veidais riedėjo ašaros — vaizdas buvo sukrečiantis: didžiulės eisenos priešakyje, sulinkęs po kryžiaus našta, svyruodamas, Gulago pragare palikęs sveikatą, kunigas neša kryžių, toliau vyrų, daugiausia jaunimo, nešamas koplytstulpis, o už jų šimtai bedieviškas mokyklas lankančio jaunimo traukia šventas giesmes" (LKBK Nr. 39, 1979).

O pogrindžio „Aušra" (Nr. 18, 1979) pateikė tokį tolimesnių įvykių aprašymą:

„Pagaliau atžygiavusi procesija, per padarytą laukiančiųjų minioje koridorių, gaudžiant giesmėms pamažu ėmė kopti į Kalną. Nešęs savo kryžių ir priekyje ėjęs kunigas, išsekus jėgoms, suklupo po savo našta. Minia sujudo. Tačiau jis, sukaupęs jėgas, pakilo ir užnešė ant aavo pečių kryžių į kalną. O minia, lyg upeliai pavasarį, veržėsi paskui jį."

„Seniai jau Kalnas buvo matęs tiek daug žmonių, tiek daug šviesaus entuziazmo, maldų ir ryžto. Čia, to garsaus kalno papėdėje, ilsisi mūsų tėvai ir protėviai — sukilėliai, savanoriai ir partizanai, dirbę kovoję už Tėvynę, Tikėjimą ir Laisvę. Ir ainiai jų neužmiršo!"

„Po gilaus susikaupimo maldoje, Eucharistijos bičiuliai Kalno viršūnėje pastatė du statinius: kunigo Mociaus atneštą kryžių ir savąjį koplytstulpį. Apvainikavo juos. Po to kunigas pasakė susirinkusiai miniai pamokslą. Tai buvo daug iškentėjusios ir mylinčios širdies skausmas. Jo kalba padarė didelį įspūdį ir daugelio akyse pasirodė ašaros. Ir saugumiečiai fiksavo kiekvieną ištartą žodį, kiekvieną jo gestą. Po pamokslo dar buvo atlaikytos šv. Mišios".

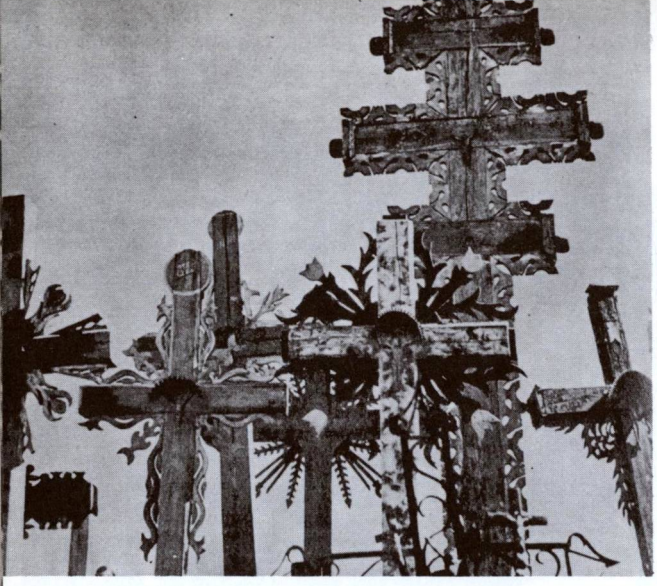

Ornamentuoti (viršuje) ir kiti įvairūs kryžiai Kryžių kalne

„Kaip ir anksčiau, stovi išdidus, nenugalėtas Kryžių kalnas, pasipuošęs naujais kryžiais, koplytėlėmis, gėlių žiedais".

Barbariškas kryžių naikinimas rado atgarsį ir išeivijoje. Apie jį daug rašė lietuviškoji spauda, skelbė aprašymus, nuotraukas. Bent simobliškai Kryžių Kalną norima įkurti ir JAV. Ateitininkų Federacijos jubiliejinės stovyklos metu buvo sumanyta pastatyti Dainavos jaunimo stovyklavietėje, prie Manchester, Mich., jubiliejinį kryžių (1975). Tuo pat metu, Dainavos Jaunimo stovyklos Direktorių tarybos pirmininko kun. Viktoro J. Dabušio rūpesčiu, architektas Antanas Gudaitis, iš New Yorko, paruošė Kryžių Kalno planą Direktorių tarybos numatytoje vietoje, kuriai pritarė ir architektas. Pradėta kryžių statyba. Šiuo metu Dainavos Kryžių kalne yra pastatyti 5 kryžiai. Ateitininkų jubiliejinis kryžius atremontuotas ir perkeltas prie valgyklos tarp vėliavų, kur kasdien jaunimas ryte ir vakare pradeda ir baigia dienos programas. Kryžių kalno priežiūra rūpinasi medžio drožinių meistras Viktoras Veselka. Poetas Kazys Bradūnas apie Kryžių kalną parašė eilėraščių. Štai pora jų.

ŠVENTOJO MEDŽIO NUKIRTIMAS

Kodėl nukirtote kryžių —
Šventąjį ąžuolo medį?
Ranka nudžius,
Suakmenės širdis . . .
Guli, guli plikas kalnelis
Vidury Lietuvos.

Bet aplinkui pajuda akmenys,
Dienovidy saulė sustoja,
Susipina kilpomis upės,
Miškai pavirsta žarijom,
O ašaros ledu . . .

Tai istorija
Atkasa paslėptą kirvį
Ir paduoda Teisėjui:
Kam jūs nukirtote kryžių —
Šventąjį ąžuolo medį?

Ir vėl Kristus Rūpintojėlis rymo prie Kryžių kalno vartų. (1982 metų nuotrauka)

ŠIMTMEČIŲ ŪGIAI

Tas rūbas, tėvyne,
Apšlakštytas krauju.
Tavo karūnoj gruzda
Vietoj rubinų
Kraujo lašai.
Ir tu sėdi ant Kryžių kalno
Karališkam soste kančios,
Kur lig žemės tau nusilenkia
Ateitį atnešusi Istorija —
Ir iš nukirsto kryžiaus kelmo
Lašoja šimtmečių ūgiai.

(Alkana kelionė, 101, 105 psl.).

KULAUTUVA

Šv. Petro Apaštalo parapijos bažnyčia

Kulautuvos vasarvietė įsikūrusi dešiniajame Nemuno krante, 19 km į vakarus nuo Kauno. Vietovė išsistačiusi priešais (kiek žemiau) kitoje Nemuno pusėje esantį Zapyškį ir yra apsupta gražaus pušyno.

Pirmą kartą ši vietovė minima kryžiuočių kronikoje 1364 m. Kronikos vadino ją Kalanten ir Kulauten vardais. Kelis kartus šis kaimelis buvo kryžiuočių apiplėštas. Vėliau Kulautuvos vardas minimas XVI a. (1593 m. ir kt.) aktuose. Tada Kulautuva priklausė Vilkijos valsčiui. Bet ligi XX a. kaimelis neišaugo — tebuvo keletas namukų. Žinoma, kad 1863 m. Kulautuvoje ir apylinkėse veikė apie 5000 sukilėlių, surinktų iš įvairių Lietuvos vietų.

Ligi nepriklausomybės metų Kulautuva niekuo neišsiskyrė iš kitų kaimų; praeidavo uogautojai, grybautojai. Kulautuva pradėta domėtis tik nuo 1920 m., kai artimas jai Kaunas tapo laikinąja sostine. Lietuvos vyriausybė apsisprendė Kulautuvą paversti vasarviete ir jos direktorium 1933 m. paskyrė plk. Vytautą Augustauską. Buvo pastatyta vasarviečių, įruošti kai kurie kurortiniai įrengimai. Kulautuvą pamėgo kauniečiai, ypač turtingesnieji Kauno žydai. Pokario metais Kulautuva paskelbta miesto tipo gyvenviete. 1978 m. 2100 gyventojų.

1939 m., pasibaigus Vokietijos—Lenkijos karui, vasarvietės pastatuose buvo patalpinta keletas tūkstančių internuotų Lenkijos karių, kurie čia laisvai gyveno. Kai 1940 m. Lietuvą užėmė rusai, jie lenkus išvežė į Rusiją, o dalį sušaudė Katyne.

Nepriklausomo gyvenimo pabaigoje Kulautuvoje buvo pastatyta R. katalikų bažnyčia-oratorija, priklausiusi Raudondvario parapijai. Ilgainiui ji išaugo į parapiją. 1981 m. jos administratorium buvo kun. Antanas Bitvinskas (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Architektūra. Apie 1935 m. statyta medinė oratorija, o dabar bažnytėlė, yra panaši į tradicines senesnes bažnyčias, tik jos bokštas visai kitoniškas, modernizuotas. Jo trikampis profilis turi dvi statmenas sieneles su trikampiais langais. Absida ir presbiterija telpa penkiasieniame priestate su priderintu

Kulautuvos bažnyčia 1963 metais

daugiašlaičiu stogu. Šoninių sienų langai dideli, stačiakampiai. Apmušta gulstinėmis lentomis. Stogai skardiniai.

Navos lubos nuožulnios pagal stogą, o presbiterijos — plokščios. Yra viena šoninė koplyčia. Didysis altorius papuoštas tapytu paveikslu su barokizuotu ovaliniu rėmu, siekiančiu lubas. Atrodo, kad tasai altorius buvo perkeltas iš senesnės bažnyčios. Presbiterijos baliustrada turi lietuvišką lelijų ornamentą, o ant šoninės kolonos įtaisyta lietuviška koplytėlė su skulptūra, kaip kabindavo prie medžių sodybose ar laukuose.

LKB Kronikos Nr. 10, 1974 m., atspausdinta korespondencija iš Kulautuvos, kur pateikta kiek archyvinės medžiagos. Ten rašoma, kad 1956/57 mokslo metų žiemą Kulautuvos vidurinėje mokykloje partijos sekretorė mokyt. L. Gangapševa pamatė ant mokytojos S. Jasiūnaitės kaklo pro drabužius išsikišusį kryželį. Dėl šio „nusikaltimo" mokytoją tardė iš Kauno atvykusi partijos instruktorė Filomenova. Tardymo metu mokyt. Jasiūnaitė pareiškė esanti tikinti: „Kryželis man ne žaislas. Branginu jį kaip tikėjimo ženklą". Už tai ji švietimo ministro M. Gedvilo buvo iš mokytojos pareigų atleista. Po to jai per trejus metus nepavyko gauti darbo kitur — kai įsidarbindavo, būdavo atleidžiama iš darbo kaip tikinti. Tik 1959 m., kai Jasiūnaitė kreipėsi į patį N. Chruščiovą, atėjęs įsakymas įdarbinti Jasiūnaitę, tiktai ne mokykloje.

Kulautuvos bažnyčios šoninis vaizdas

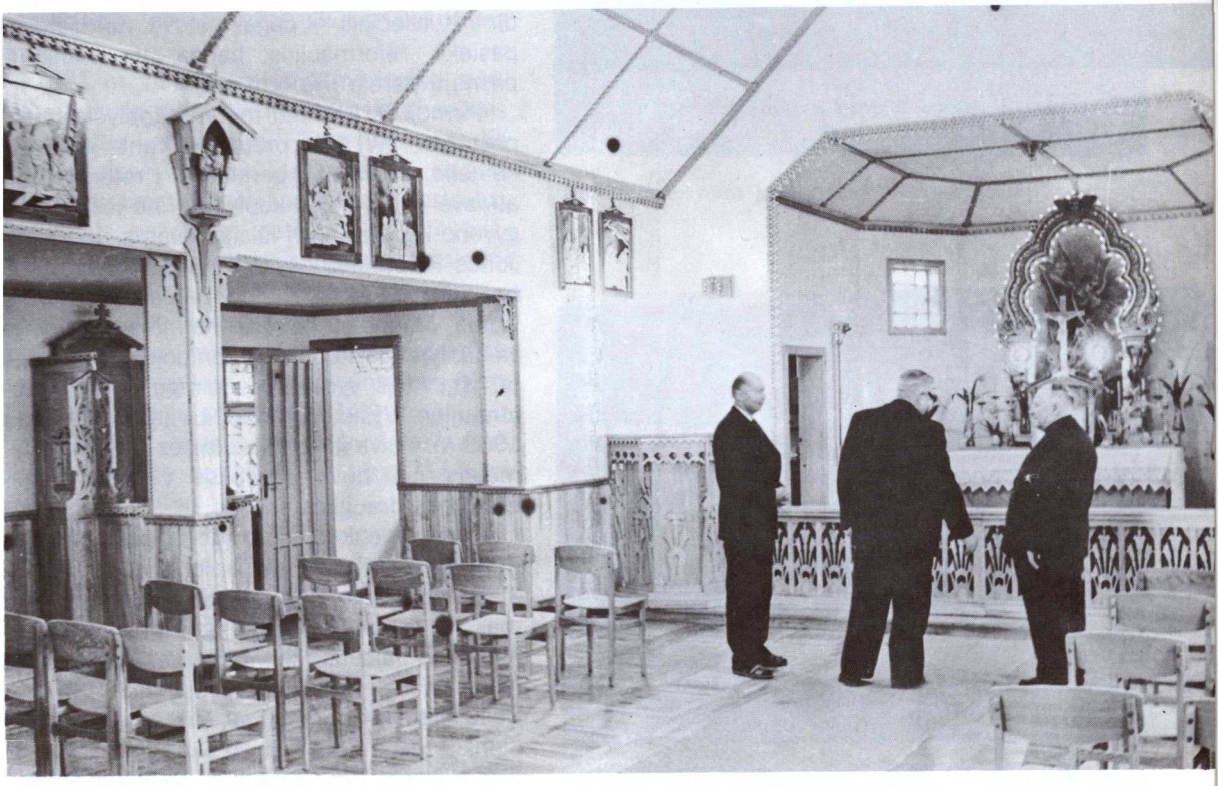

Bažnyčios vidus. (1979 metų nuotraukos)

Kulvos bažnyčia prieš gaisrą

Po gaisro — įrengta paprastame name. (1981 m. nuotrauka)

KULVA

Švč. Mergelės Marijos parapijos bažnyčia

Kulvos bažnytkaimis yra 7 km į šiaurės vakarus nuo Jonavos. 1 km į pietus nuo Kulvos iš seniausių laikų yra buvęs Žemutinės Kulvos dvaras. Netoli jo yra išlikusios ir buv. Aukštutinės Kulvos dvaro liekanos — pamatai ir rūsiai.

Kulvos dvaras XVI a., o gal ir anksčiau, priklausė žinomai Lietuvos didikų Gedgaudų giminei. 1567 m. istorijos šaltiniuose minima net 12 Gedgaudų giminės atstovų iš Kulvos.

Karaliaus Zigmanto Senojo 1542.V.10 rašte, nukreiptame prieš Abraomą Kulvietį ir kitus protetantų veikėjus, rašoma: „. . . kažkoks Lietuvos Abraomas iš Kulvos, mūsų pavaldinys . . . traukia naujais mokslais į klaidą". Taigi tada Kulvą jau valdė Kulviečiai. Yra išlikęs 1594.IV.30 Kulvos dvarelio inventorius, surašytas mirus Kulvos savininkui Adomui Kulviečiui. (Jo turinys paskelbtas ML II t., 368 psl.). Manoma, kad dvaro savininkai Gedgaudai pakeitę savo pavardę ir pasivadinę Kulviečiais — pagal vietovę. Kai Lietuvą pasiekė reformacijos banga, jie vieni iš pirmųjų perėję į reformaciją.

Pirmoji R. katalikų medinė koplyčia buvo pastatyta XVI a. pradžioje, ant gražaus kalnelio. Kulviečiai, pereidami į reformaciją, atidavė jiems ir šią koplyčią. Prie jos nuolat gyveno kunigas, kurį išlaikė dvaras. 1653 m. Jonas Parčevskis pastatė mūrinę koplyčią ar bažnyčią. 1874 m. Kauno maršalka J. Stanevičius, drauge su buvusiu Kauno augustijonų vienuolyno paskutiniu vyresniuoju kun. Saulyta, išgavo iš vyresnybės pinigų ir bažnyčią atnaujino. Vysk. M. Valančius ją pašventino. 1909 m. Kulva gavo filijos teises. Tais pačiais metais čia buvo parapijos choras, veikė Blaivybės draugijos skyrius.

Dvarų ir lenkuojančių kunigų pastangomis Kulvos apylinkės buvo aplenkintos. Tačiau XIX a. pabaigoje ėmė reikštis tautinis atgimimas. XX a. pr. čia energingai dirbo vargoninkas J. Jakaitis, suorganizavęs puikų bažnytinį chorą ir jam vadovavęs. Nuo 1909 m. įvesti lietuviški giedojimai kas antrą sekmadienį. 1940 m. Kulva buvo Skarulių parapijos filija ir turėjo 1962 katalikus. Nepriklausomybės metais Kulva priklausė Jonavos valsčiui.

1923 m. tebuvo 6 sodybos ir 73 gyv. Kulvos pr. mokyklos mokytojas Stasys Tijūnaitis čia kurį laiką buvo įkurdinęs ir redagavęs vaikų laikraštėlį „Žvaigždutę".

Iš Kulvos parapijos klebonų minėtinas nuo 1928 m. čia dirbęs kun. Antanas Siekliuckas (gim. 1891 m., kunigu pašvęstas 1915 m.), paslaugus, linksmo būdo dvasininkas, palikęs gražų atminimą. Pokario metais jis rūpestingai tvarkė sunkius bažnyčios reikalus. Paskutinius kelerius metus sunkiai sirgo, gyveno Žeimiuose kaip altaristas, kur ir mirė 1980.X.29. Palaidotas Žeimių bažnyčios šventoriuje.

1650—1653 m. statyta ir 1874 m. atnaujinta mūrinė renesanso stiliaus bažnyčia buvo sunaikinta II pasaulinio karo metu. Joje dominavo masyvus trijų tarpsnių bokštas fasado priekyje. Jo paviršiai buvo suskaidyti karnizais be frizų, o kampai sustiprinti plokščiais dorėniškais piliastrais. Sienų ir bokštų langai turėjo segmentines arkas. Tokios buvo ir fasadinės durys. Sienos baltai nutinkuotos.

Pokario metais bažnytėlė buvo įrengta paprastame name, greta likusių bažnyčios griuvėsių.

1981 m. pabaigoje rašytame laiške rašoma: „Kulvoje radau tik krūmais bei medžiais apaugusius griuvėsius. Tėra likusios tik apgriuvusios, vietomis paramstytos sienos. Bokšto kraige gandrai sau lizdą susisuko. Dabartinis bažnyčios pastatas — prie bažnyčios stovįs gyvenamasis namas. Nuolatinį kunigą Kulva ne visada turi. Kai jo nėra — aptarnauja Jonavos kunigas". 1981 m. kunigų sąrašuose minimas Kulvos parapijos administratorius kun. Juozapas Karinas (gim. 1901 m., kunigu pašvęstas 1929 m.).

Bolševikų okupacijos metu Kulva yra Jonavos rajono apylinkės centras. 1959 m. 79 gyv.

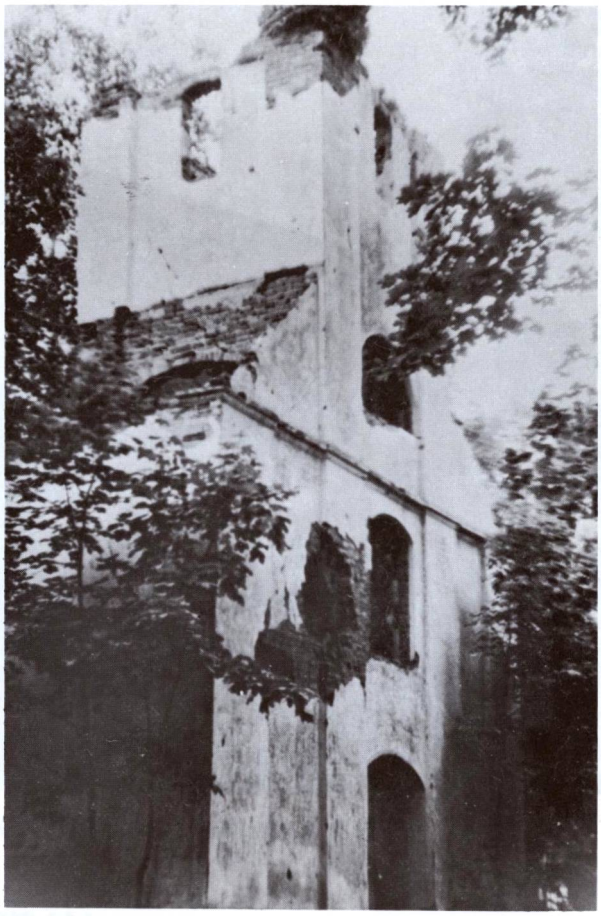

Kulvos bažnyčios griuvėsiai

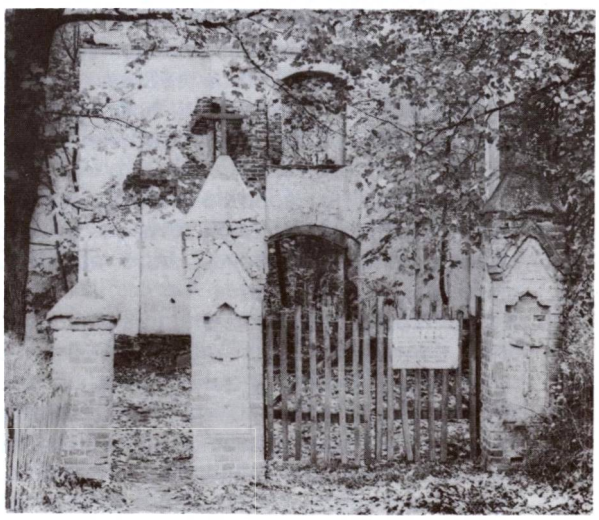

Po gaisro išlikę šventoriaus vartai (1981 m. nuotraukos)

Kurų bažnyčia ir šventoriaus vartai 1980 metais

KURAI

Parapijos bažnyčia

Kurų kaimas yra prie Šiaulių—Radviliškio kelio, 7 km į šiaurės vakarus nuo Radviliškio, 12 km į pietryčius nuo Šiaulių. 1923 m. kaime buvo 38 sodybos ir 198 gyv. Vietovė priklausė Radviliškio valsčiui, bolševikų okupacijos metu — Radviliškio apylinkei ir rajonui.

Kuruose buvo koplyčia-oratorija, priklausiusi Radviliškio parapijai. Prie jos gyveno vienas kunigas. Parapijoje buvo apie 800 katalikų.

Architektūra. Koplyčia-oratorija yra tradicinės formos akmenų mūro pastatas su medinėmis šoninėmis zakristijomis. Iš galo yra trikampio plano absida. Fasadą puošia keturių medinių kolonėlių portikas ir lygaus aukščio trikampis frontonas su reljefišku graikiško kryžiaus ornamentu. Ant priekinės stogo dalies uždėtas siauras kvadratinis bokštelis su lieknu piramidiniu stogeliu. Dideli langai turi kryžiaus formos įstiklinimus, tik absidos šoniniai langai suskliausti trikampėmis arkomis. Galinę sieną puošia rečiau užtinkami maži apskriti langeliai.

Kairėje nuo bažnyčios stovi prizminio pavidalo medinė varpinė su dvišlaičiu stogu ir mažais langais. Apmušta gulsčiai. Šventoriaus tvora sudėtinga: akmenų pagrindas, geležinių grotelių viršus. Už bažnyčios yra ypatingi vartai su atvira niša viršuje ir skulptūra. Tie vartai yra mūriniai, nutinkuoti ir nubaltinti.

Kurų parapija minima ir 1981 m. sąrašuose, tačiau nuolatinio kunigo neturi — aptarnauja Radviliškio kunigas.

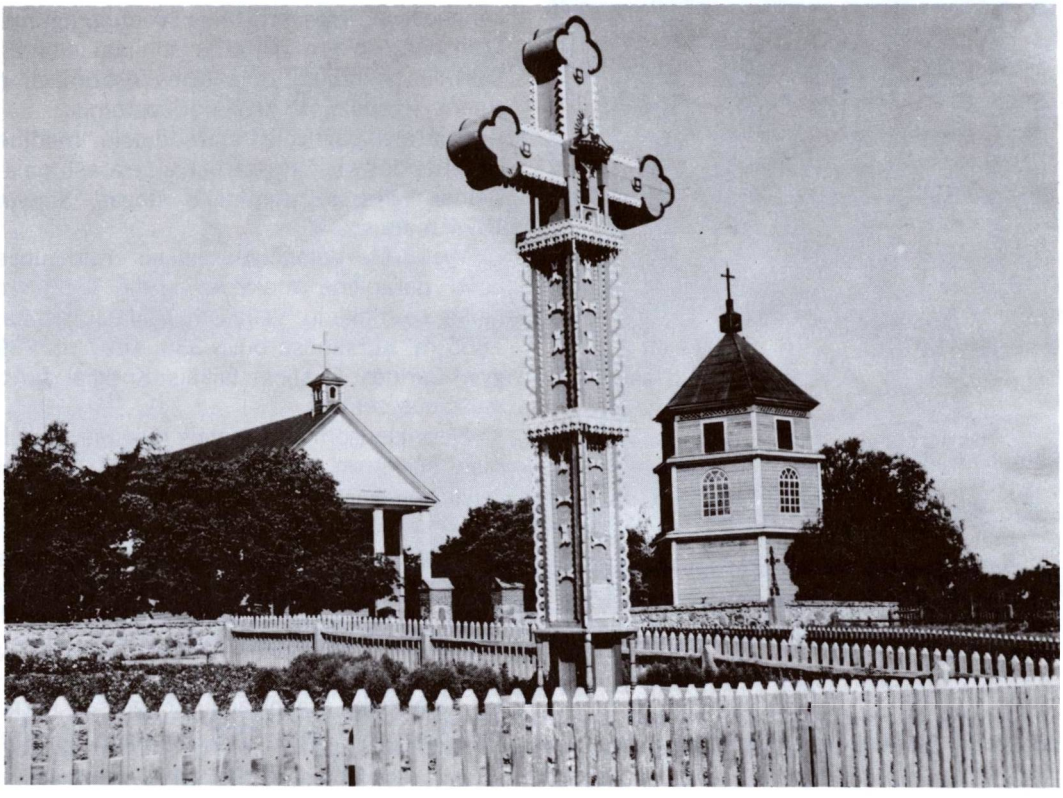

Kurklių bažnyčia, kryžius, varpinė. (Vytauto Augustino 1938 metų nuotrauka)

KURKLIAI

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Kurklių miestelis yra kairiajame Virintos upės krante (kairysis Šventosios intakas, 75 km ilgumo), kur į ją įteka nedidelis Kurklės upelis, 14 km į pietus nuo Anykščių, 27 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės, 2 km nuo Kauno—Zarasų plento.

Kurklių praeitis sena. XIII—XIV a. buvo žinoma „Kurklių žemė" ir Kurklių valsčius — didžiojo kunigaikščio nuoavybė. XVI a. dokumentuose minimas Kurklių dvaras ir laukas. (Daugiau istorinių žinių apie Kurklius yra ML II t., 493—495 psl., R. Krasausko LE XIII, 397 psl.).

1622 m. Kurkliuose buvo reformatų bažnyčia. Katalikų bažnyčios nebuvo, tik koplyčia. XVII a. ją aptarnavo Kavarsko parapijos kunigai. 1700 m. grafas Zaviša pastatė medinę R. k. bažnyčią ir prie jos įkurdino atgailos kanauninkus. Jų čia buvo keletas, kurių vienas sakydavęs pamokslus lietuviškai. Vienuolių tarpe būta ir dailininkų, nes yra išlikusių jų pieštų paveikslų.

1744 m. Kurklių bažnyčia tebebuvo Anykščių bažnyčios filija. Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia vienuolyną uždarė. 1849 m. parapija buvo priskirta Žemaičių vyskupijai.

Architektūra. Senoji 1700 metų medinė bažnyčia buvo perstatyta 1874 m. Fasadas klasicistinis, su keturių kolonų portiku ir trikampiu frontonu. Ant stogo kraigo uždėtas mažytis bokštelis. Bažnyčia kryžminio plano su žemais transeptais. Langai dideli, su pusapskritėmis arkomis. Bažnyčioje yra trys altoriai, orderinės tvarkos, su kolonų poromis ir laužytais antablementais. Didysis altorius papuoštas šv. Šeimos ir kitais paveikslais.

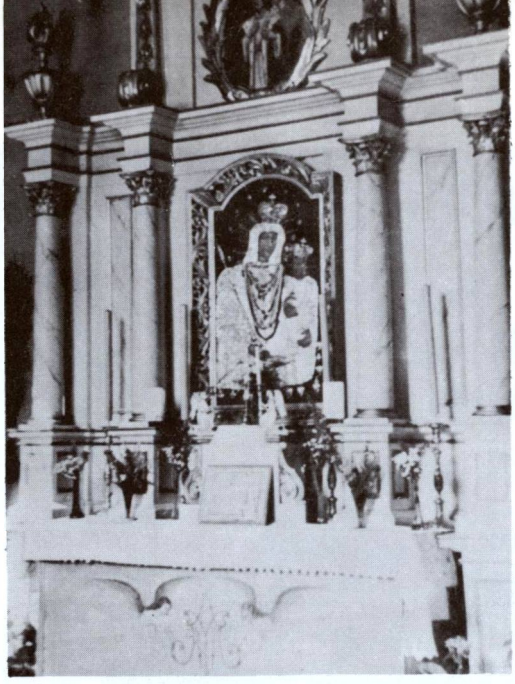

Kurklių bažnyčios šoninis kopl. altorius, pašvęstas Marijai, su sidabro votais apačioje. Viršuje — mažas Šv. Kazimiero paveikslas. (Iš kun. St. Ylos albumo)

Languose sudėtos vitražinės šventųjų figūros. Transeptuose yra panašūs šoniniai altoriai. Sakykla dekoruota reljefiškais drožiniais, o sienos — stilizuotų kryželių juostomis.

Priešais bažnyčią stovi didelė medinė varpinė. Jos visi trys tarpsniai yra aštuoniasieniai, kaip ir piramidinis stogas. Statyta 1874 metais.

Vysk. M. Valančiaus laikais Kurkliuose buvo parapijinė mokykla, kurią 1855 m. lankė 16 mokinių. Vėliau mokykla surusinta. 1865 m. Kurkliuose buvo 338, 1897 m. 789 gyv. Carinės Rusijos laikais Kurkliai buvo valsčiaus centras.

Nepriklausomybės metais religinis gyvenimas čia buvo pakankamai gyvas. Gražiai veikė lietuviškos bei katalikiškos organizacijos, ypač pavasarininkai. Katalikų vyrų sąjunga, angelaičiai, Katalikų moterų sąjungos skyrius. Pradedant 1927 m. beveik kiekviename kaime buvo įsteigtos „Pavasario" kuopelės. Iš platesnio masto parengimų pažymėtinas 1930.VIII.17 Kurkliuose suruoštas katalikiškų organizacijų kongresas, kuriame dalyvavo apie 7000 dalyvių, jų tarpe

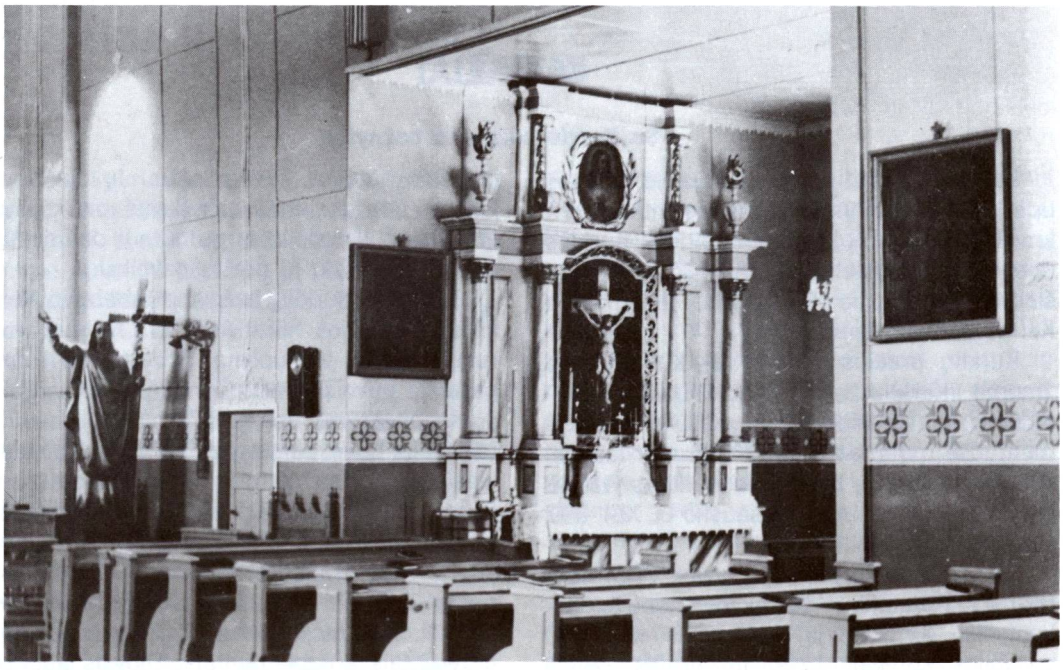

Kurklių bažnyčios dešiniosios koplyčios altorius 1980 metais. (Iš kun. Rapolo Krasausko rinkinio)

Katalikiškų organizacijų kongreso Kurkliuose 1930.VIII.17 prezidiumas. Prie garbės stalo sėdi (iš k.): Kurklių klebonas A. Tvarijonavičius, stud. Ap. Sereikytė, prof. Pr. Dovydaitis, vysk. M. Reinys, kun. dr. St. Ūsorius, kun. St. Kiškis; paskutinis — dr. Aleknavičius; šalia klebono – klierikas Stasys Yla. (Nuotrauka iš kun. St. Ylos albumo)

Dalis kongreso dalyvių. (Jų skaičius siekė 7000)

vysk. M. Reinys, prof. Pr. Dovydaitis. Apie 1937 m. pastatyti modernūs parapijos namai, kuriuose įruošta didelė salė. Miestelio aikštėje buvo pastatytas Lietuvos nepriklausomybės paminklas, o 1938 m., minint Lietuvos nepriklausomybės 20 metų sukaktį, prie bažnyčios pastatytas gražiai ornamentuotas medinis lietuviškas kryžius.

Kurklių parapija priklausė Ukmergės dekanatui. 1940 m. ji turėjo apie 4000 parapijiečių. Patys Kurkliai buvo Ukmergės aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 755 gyv.

Sovietinės okupacijos metu Kurklių miestelis yra Anykščių rajono kolchozo ir apylinkės centras. 1959 m. 599, 1976 m. 466 gyv.

1981 m. Kurklių parapijos klebonu buvo kun. Petras Liubonas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1941 m.).

Kurklių parapijoje buvo 3 **koplyčios.** Miestelyje, kapinėse, mūrinę koplyčią pastatė dvarininkai Piatuchai. Kurklių dvare koplyčią 1847 m. pastatė Kaminskai, o Pavirinčių dvare — dvaro savininkai Oginskiai.

Trakinių kaime, Kurklių parap., 1873.II.3 gimė Juozapas Kukta, Kaišiadorių vyskupas. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją ir Petrapilio dvasinę akademiją, kunigu pašvęstas 1898 m. Dirbo Vilniaus miesto parapijose ir visą laiką energingai rūpinosi, kad lietuvių kalba gautų prideramas teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Gyvendamas Vilniuje, dirbo lietuvių religinėse, visuomeninėse, socialinėse organizacijose. Buvo lenkiškos dvasinės administracijos baudžiamas. Atvykus į Vilnių vysk. J. Matulaičiui, tapo jo artimiausiu padėjėju. 1902 m. lenkų ištremtas į nepr. Lietuvą. 1926 m., įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, paskirtas Kaišiadorių vyskupu. Mirė 1942.VI.16. (Daugiau žinių apie vysk. M. Kuktą bus „Lietuvos bažnyčių" Kaišiadorių vyskupijos tome).

Džiugų kaime 1913.XI.1 gimė Rapolas Krasauskas, žinomas istorikas, parūpinęs „Lietuvių enciklopedijai" daugybę Lietuvos vietovių bei bažnyčių aprašų, o taip pat žymiųjų senosios Lietuvos Bažnyčios veikėjų biografijų.

Luciūnų kaime 1908.I.5 gimė Stasys Yla, kunigas pastoralistas, spaudos ir visuomenės veikėjas, daugelio knygų bei studijų autorius.

Kurmaičių kapinių koplyčia

KURMAIČIAI

Šv. Mato Apaštalo kapinių koplyčia

Kurmaičių kaimas yra prie Ašvinės upės (kairysis Viršiupio intakas, 24,6 km ilgumo), 8 km į pietus nuo Joniškio. Tai sena gyvenvietė, kurioje yra senas kapinynas. Iš radinių nustatyta, kad mirusieji čia buvo laidojami III—XII a.

Iš senovės laikų kaimo kapinaitėse buvo originali medinės statybos koplyčia, pačių vietos gyventojų statyta, priklausiusi Joniškio parapijai. Joje iki šių dienų yra išlikę kai kurių liturginių ir religinio meno dalykų, jų tarpe trys dailaus darbo medinės XIX a. Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros.

Sena kapinių koplyčia yra originali tuo, kad jos stogas yra keturšlaitis, su čiukurėliais, lyg didelės pirkios. Ant kraigo centro uždėtas aštuoniasienis bokštelis su kūginiu stogeliu ir kryžiumi. Gražios rombinio rašto durys uždengtos atviru stoginėliu. Šone pristatyta žema zakristija su dvišlaičiu stogu. Sienos apmuštos stačiomis lentomis. Jų aukštis lygus stogo aukščiui. Šios koplyčios paveikslas pateko į dvi liaudies architektūros knygas. Nupiešta architekto V. Čekanausko.

1923 m. kaime buvo 12 sodybų ir 71 gyv. Vietovė priklausė Joniškio valsčiui. 1959 m. 79 gyv. Kaimas priklauso Joniškio rajono Kepalių apylinkei.

KURTUVĖNAI

Kurtuvėnų bažnyčia

Šv. Jokūbo Apaštalo parapijos bažnyčia

Kurtuvėnų miestelis yra prie Kurtuvos upelio (dešinysis Dubysos intakas, tik 14,2 km ilgumo), 21 km į pietvakarius nuo Šiaulių. Miestelis įsikūręs Kurtuvos upės duburyje. Kurtuva čia daug kur patvenkta. Tvenkiniai minimi jau 1664.

Istorinės žinios. Kurtuvėnų apylinkėse yra keletas piliakalnių, rasta XII a. dirbinių. Tačiau tikrai istoriškos žinios apie Kurtuvėnus yra nuo XV a. pabaigos. XVI a. dvarą valdė Skaševskiai. 1592 m. Kurtuvėnuose buvo 33 namai, 22 alinės ir 3 midaus parduotuvės. Iš senų laikų garsėjo Kurtuvėnų dvaras ir jo gražus parkas. (Daugiau istorinių žinių apie Kurtuvėnus yra pateikta ML IV t., 474—477 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Pirmąją medinę bažnyčią Kurtuvėnuose pastatė Mykolas Jogelavičius 1472—1496 m. Ji minima ir 1597 m. dvaro inventoriuje. Stovėjusi ant piliakalnio. Tada prie bažnyčios buvo ir varpinė su 2 varpais, klebonija. Papraijai dar priklausė prie Dubysos esantis malūnas ir ūkis. Miestelyje gyveno 43 sklypininkai.

XVI a., reformacijos plėtimosi metu, bažnyčia perėjo į reformatų rankas. Ją valdė jie ir 1629 m. Tada prie bažnyčios gyveno pamokslininkas M. Monkevičius. Pamaldos buvo atliekamos lietuvių kalba. Reformatų parapija (Lukaševičiaus žiniomis) sunykusi Jono Kazimiero laikais, karo su Maskva metu.

Kai bažnyčios pastatas grįžo katalikams, dvaro savininkė Krasnogališkių dvare pastatė reformatams naują bažnyčią. Jai sklypas buvo nupirktas iš Kasperavičių. Ši bažnyčia sudegusi švedų karų metu. XVIII a. gale Nagurskiai pastatė katalikams naują didelę mūrinę bažnyčią. 1858 m. kapinėse pastatyta koplyčia. Kurtuvėnų parapijai priklausė ir Gardų filijinė bažnyčia (1867 m. rusų valdžios uždaryta). Parapija buvo didelė. 1940 m. turėjo 4265 katalikus. Priklausė Šiaulėnų dekanatui.

Architektūra. 1785—1792 metais statyta mūrinė bažnyčia yra būdingas Lietuvos vėlyvojo baroko pavyzdys. Kaip anksčiau pastatyta bažnyčia Dotnuvoje, Kurtuvėnų trinavė yra halinio tipo. Jos navos yra vienodo aukščio. Fasadas mažojo orderio, su plačiu architravu virš plokščių plačių piliastrų. Frizai papuošti reljefiškais dantukais. Frontonas telpa tarp dviejų fasadinių bokštų toje pačioje plokštumoje. Frontono antstatas apgaubtas pusapvalia arka. Trys bokštų tarpsniai virš fasadinės sienos palaipsniui laibėja. Viršutinių tarpsnių bazės ir karnizai yra įgaubti plane ir išgaubti viršuje. Bokštus dengia kupoliniai šalmai. Bažnyčios langų ir nišų įvairumas yra būdingas to laikotarpio stiliui. Bokštų angos yra siauros, aukštos, su puslankių arkomis. Ant absidos uždėtas banguoto profilio parapetas. Visas pastatas tinkuotas ir nubaltintas. Priešais bažnyčią stovi maža varpinėlė.

Kaip atrodė Kurtuvėnai ir jų bažnyčia, maždaug prieš 100 metų, nuotraukoje nusako vysk. M. Valančius Palangos Juzės lūpomis: „Atėjus nedėlios dienai, užsigeidžiau Kurtuvėnų miestelį paregėti ir drauge su dviem vaikiukais nuėjau. Miestelį radau mažą, nevertą mano kelionės, bet mūro bažnyčią labai gražią, galinčią papuošti ir didelį miestą. Paveikslai verti bažnyčios, užvis Šv. Jokūbo didžiajame altoriuje patalpintas man patiko. Tiek tik negera, jog drėgna bažnyčia juos gadina. Žmonės giedojo, bet nevisai tesutiko. Ryžaus parašyti giesmę Šv. Jokūbo, kurią paskiaus ir parašiau. Sumą laikė klebonas Juozapas Vaitkevyčia, mažas kaip bitelė, sudžiūvęs kaip svirplys. Pamokslą sakė altarista Pranciškus Baracevyčia, kurio ilga nosis, o galva gera".

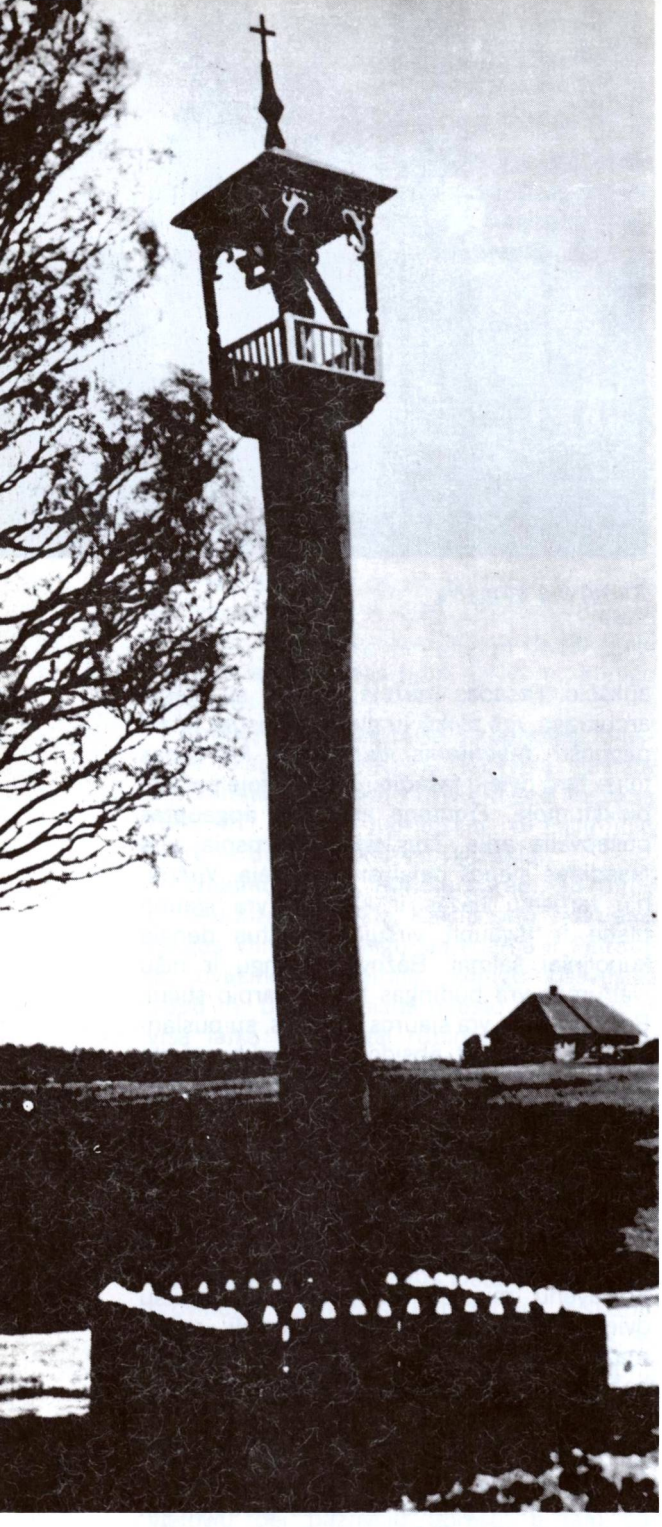

Koplytstulpis prie vieškelio į Kurtuvėnus. (B. Buračo 1928 metų nuotrauka)

Lietuvių tautinio atgimimo laikais Kurtuvėnai buvo reikšmingas lietuvybės centras. Čia veikė lietuviai knygnešiai, kai kurie jų sėdėję kalėjime. 1909 m. jau buvo geras bažnytinis choras, veikė „Saulės" ir Blaivybės draugijų skyriai.

Nepriklausomybės metais Kurtuvėnai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 400 gyventojų. Okupacijos metu — Šiaulių rajono apylinkės centras. 1959 m. 357 gyv.

Kurtuvėnų bažnyčioje yra išlikę religinio kulto ir meno vertybių. Pažymėtini: 1899 m. tapytas Šv. Jokūbo paveikslas, XIX a. 4 gipsinės evangelistų skulptūros. Naujose kapinėse, kalnelyje, stovi antikinio grožio bei puošnumo dailaus juodo marmuro paminklas su verkiančios mergaitės bronzine skulptūra. Jį 1912 m. pastatė Bacaičių (prie Ventos) dvarelio savininkai Rimgailai savo mirusiai dukrelei I. Rimgailaitei. Pagal dail. M. Rimkevičiaus projektą jį pagamino švedo Norblino firma Varšuvoje. Tačiau 1914 m. prasidėjęs karas neleido velionės Rimgailaitės palaikų iš Lenkijos čia atvežti. Vokiečiai buvo skulptūrą išsigabenę, bet vėl sugrąžino. Paminklas garsus plačiose apylinkėse ir puošia kapines, jį lanko daug žmonių.

Kurtuvėnų kapinėse yra medinė koplyčia, statyta 1858 m. dvarininkų Nagorskių ir parapijiečių. Apylinkėse yra išlikę nemaža religinių paminklų.

LKB Kronikos Nr. 14, 1975 m., paskelbta žinia iš Kurtuvėnų, kur nurodyta, jog vietos etnografinio ansamblio dalyviai išreiškė savo pasipiktinimą, kad jų neatsiklausus buvo organizuotas koncertas išniekintoje Šv. Kazimiero bažnyčioje Vilniuje. 1974 m. ansamblis vėl buvęs pakviestas į Vilnių, tačiau sužinoję, kad vėl teks koncertuoti uždarytoje protestantų bažnyčioje, atsisakė vykti. Koncerto organizatoriams teko keisti koncerto datą ir ieškoti koncertui kitos vietos.

KUŽIAI

Švč. Mergelės Marijos parapijos bažnyčia

Kužių bažnytkaimis yra prie Ringuvos upelio (dešinysis Ventos intakas 37,3 km ilgio), prie Šiaulių—Kretingos geležinkelio ir plento, 12 km į šiaurės vakarus nuo Šiaulių.

Daiktavardis „kužis" bendrinėje kalboje reiškia arklį, kumelį ar kumeliuką. Nuo jo, o gal nuo „Kužio" asmenvardžio, vietovė gavo savo vardą.

Kužiai žinomi nuo XVII a. ir yra glaudžiai surišti su bažnyčios atsiradimu. Vysk. M. Valančius ŽV mini, kad Žemaičių vyskupas Petras Parčevskis 1652 m. patvirtinęs Jono Kazimiero Godliausko paskirtus Kužių koplyčiai 36 valakus žemės su žmonėmis. 1873 m. pastatyta nauja medinė bažnyčia, kuri buvo Šiaulių parapijos filija. I pasaulinio karo metu ji sudegė, bet po karo klebonas kun. Adolfas Keiba su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią, kuri taip pat buvo Šiaulių parapijos filija. 1940 m. jai priklausė 2418 katalikų.

Architektūra. Nepriklausomybės laikais statyta filijinė bažnyčia išsiskiria iš kitų panašių savo geromis proporcijomis, kuklia išore ir puošnia presbiterija viduje. Fasado dalis su durimis ir dideliu langu choro tribūnoje yra truputį įtraukta taip, kad susidaro lyg ir aprėmintas portalas. Žemas platus bokštelis su puošniu kryžiumi uždėtas ant nusklembto kraigo. Langai stačiakampiai, su dideliais stiklais. Sienos apmuštos reljefingai, statmenai.

Didysis altorius yra orderinės kompozicijos, su keturiomis kolonimis ir laužytu antablementu. Altoriaus Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas aprėmintas segmentine arka, o visą altorių apjuosia kriaukliniai ornamentai. Ties presbiterijos baliustrada kabo puošnus sietynas. Šoninį altorių dominuoja didelis krucifiksas su spinduliuojančia kryžma. Greta abiejų altorių stovi didokos skulptūros. Lubos plokščios, be padalų ar ornamentų.

1981 m. Kužių parapijos klebonu buvo kun. Kazimieras Sirūnas (gim. 1906 m., kunigu pašvęstas 1930 m.).

Nepriklausomybės metais Kužiai priklausė Šiaulių valsčiui. 1923 m. tebuvo 35 sodybos ir 180 gyventojų. 1914 ir 1944 m. karo veiksmų metu Kužiai sudegė. Pokario metais atsistatė, išsiplėtė ir yra „Tarybų Lietuvos" kolchozo centrinė gyvenvietė. 1978 m. 788 gyventojai.

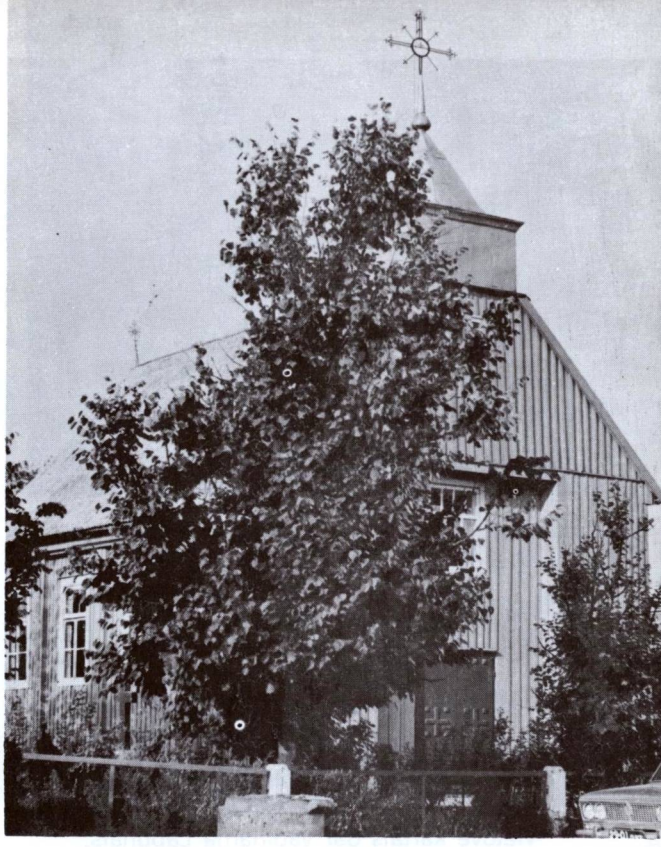

Kužių bažnyčia ir jos vidus. (1980 metų nuotraukos)

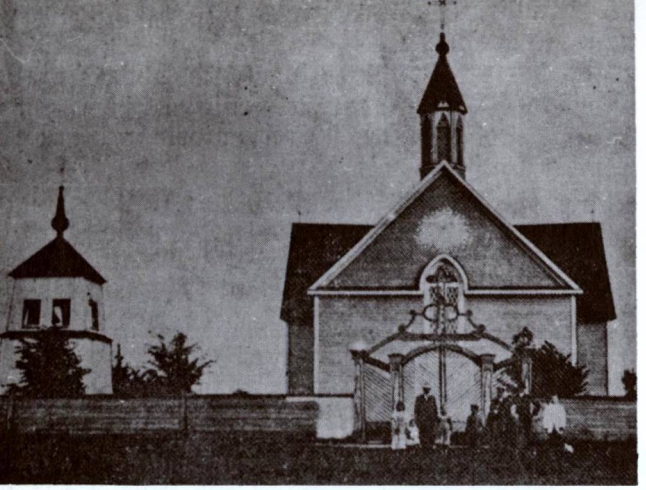

Senoji Labūnavos bažnyčia ir varpinė. (A. Daukšos 1904-1905 m. nuotrauka)

LABŪNAVA

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Labūnavos bažnytkaimis stovi kairiajame Nevėžio krante, prie Barupės (50,3 km ilgio) žiočių, 7 km į pietryčius nuo Josvainių. Vietovė kartais dar vadinama Labūnais.

Labūnavos praeitis sena ir įvairi, žinoma nuo XIV a., kada ji buvo kryžiuočių puldinėjama ir jų kronikose, ypač kelių aprašymuose, minima. Vygando kronika rašo, kad 1364 m. kryžiuočiai, vadovaujami Vinricho von Kniprodės, pasiekė Labūnavos žemę (Labuno terra) ir ją smarkiai apiplėšė. 1372 m. Labūnava vėl buvo visiškai sunaikinta. 1381 m. ją „kardu ir ugnimi" nusiaubė Konradas Rothesteinas. 1387 m. Jogaila Labūnavos ir kitas žemes užrašė Vilniaus katedrai. Iš čia gaunamos pajamos buvo skiriamos vikarų išlaikymui.

Iš 1596 m. Labūnavos dvaro inventoriaus matyti, kad dvaras priklausė Kauno pavietui. Dvaro žemė tada siekė Barupę ir Urką. Vėliau Labūnavos savininkai keitėsi. XVIII a. dvaras buvo didelis — jam priklausė 7 palivarkai ir 300 valakų (apie 6400 ha) žemės. Dvaro centrą puošė gražūs mūro rūmai, didelis sodas su parku; per Nevėžį buvo įruoštas keltas. Ilgesnį laiką valdė Zabielos.

R. katalikų pirmąją bažnyčią Labūnavoje pastatė 1799 m. Ignas Zabiela. 1812 m., Napoleono žygio metu, ji buvo sudeginta. Netrukus po gaisro ją atstatė Anupras Zabiela. 1855 m. parapijiečiai su kun. J. Normantu pastatė naują mūrinę dvibokštę gotinio stiliaus bažnyčią, iš toli matomą nuo aukštų Nevėžio krantų.

Architektūra. 1799 m. statyta medinė bažnyčia buvo, kaip jau minėta, sudeginta 1812 metais. Tik 1855 m. buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia su dviem bokštais, pseudogotinio stiliaus. Jinai sudegė II pasaulinio karo metu. Po to parapijos bažnyčiai naudojama Zabielų mauzoliejinė mūrinė koplyčia, statyta 1822 metais. Jos architektūra yra ypatinga. Centrinis pastatas yra apskrito plano su kupolu, o narteksas stačiakampis su dvišlaičiu stogu ir trikampiu stogu. Sienos paryškintos plokščiais piliastrais ir lygiais kelių traukų karnizais. Durys stačiakampės, o langai puslankio formos, su apvadais. Kupolo skersmuo apie 10 metrų. Jo viršūnėje stovi kvadratinis bokštelis — žibintas su didelėmis angomis. Viršuje kryžius ant rutulinės bazės. Viskas baltai nutinkuota, o piliastrai, karnizai ir apvadai tamsesni.

Visi trys altoriai aprėminti orderinės tvarkos kolonomis ir pusapskritėmis arkomis. Centrinis altorius įstatytas absidos penkių metrų aukščio nišoje. Šoniniai altoriai turi archivoltinius frontonus. Visuose altoriuose įstatytos natūralaus dydžio statulos. Ši bažnyčia yra unikalus klasicizmo stiliaus vietinės reikšmės architektūros paminklas.

Labūnavos parapija 1940 m. turėjo 2230 parapijiečių. Priklauso Kėdainių dekanatui.

Labūnava buvo ir liko skurdus kaimas. 1938 m. apie 50 gyv., 1959 m. 36 gyv. Dabar Labūnava yra Kėdainių rajono kolchozo centras.

1981 m. Labūnavos parapijos klebonu buvo kun. Steponas Pilka (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Yra išlikęs 1770 m. žalvarinis varpas.

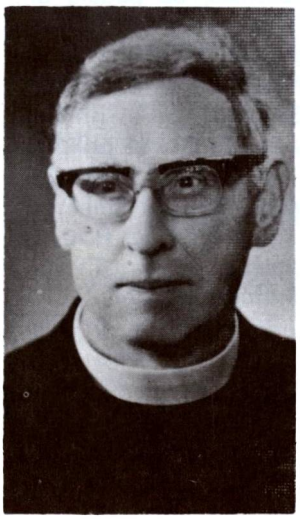

Kun. Stasys Pilka, Labūnavos klebonas

Labūnavos bažnyčia ir jos altoriai 1980 metais

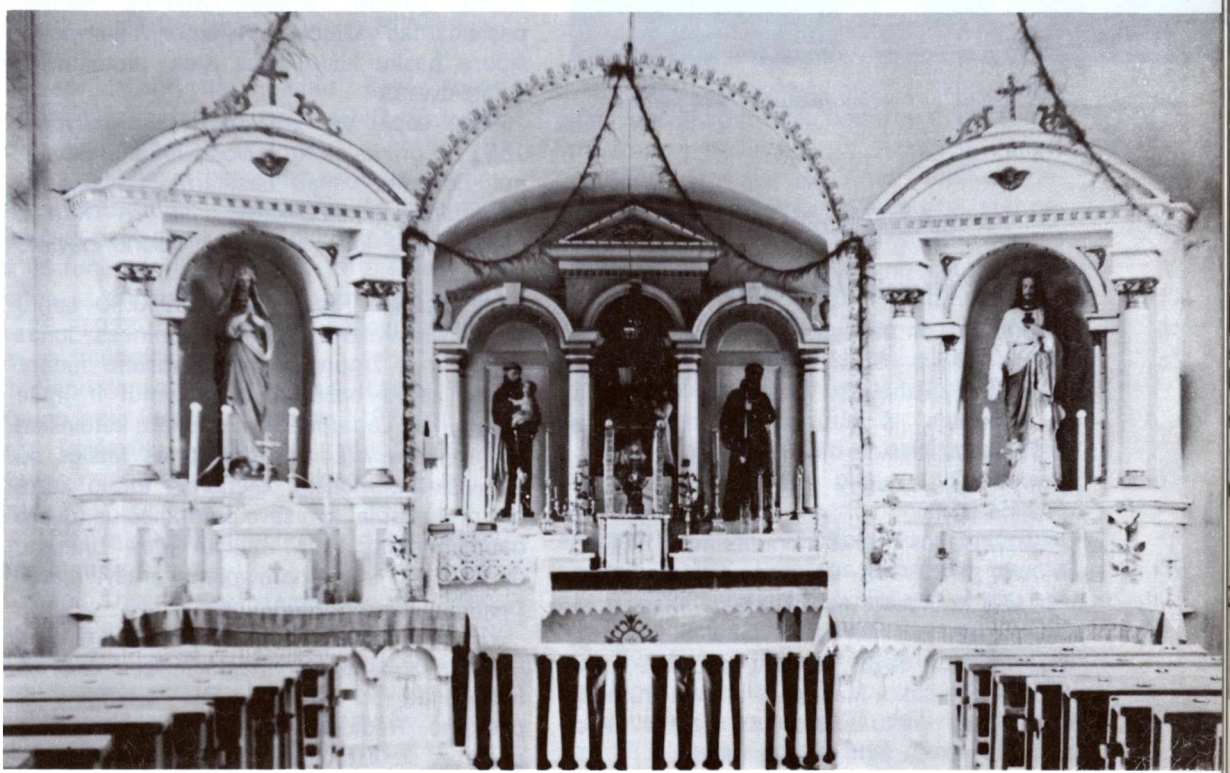

Lančiūnavos bažnyčios fasadas 1981 metais

LANČIŪNAVA

Švč. Mergelės Marijos bažnyčia

Lančiūnavos bažnytkaimis (seniau ir dvaras) yra 13 km į šiaurės rytus nuo Kėdainių, prie plento į Panevėžį. Vietovė dar vadinama ir Lenčiūnais. Iš šiaurės rytų pusės prie Lančiūnavos prieina didžiulis Lančiūnavos—Šventybrasčio miškų masyvas, apimantis 5172 ha plotą.

Lančiūnavos dvaras žinomas nuo 1587 m. Jis buvo garsus XIX—XX a. sąvartoje pastatytais labai puikiais dviaukščiais neoklasistinio stiliaus rūmais ir parku, kuriame auga daug retų medžių. Savo išvaizda pastatas kiek primena Versalio Mažojo Trianono rūmus. Juose šiuo metu įkurdintas žemės ūkio technikumas su agronomijos skyriumi.

Iš senų laikų Lančiūnavoje buvo koplyčia, kuri vėliau tapo Apytalaukio parapijos filija.

Architektūra. Filinė bažnyčia sumūryta, tur būt, XIX amžiuje iš lauko akmenų, tik jos bokštas plytinis ir nutinkuotas. Graži bažnytėlė turi klasicistinių žymių. Arkiniai langai, portalas ir bokšto angos apjuostos baltais profiliuotais pavadais. Sudėtiniai lygių traukų karnizai ir trikampis frontonas baltai tinkuoti. Bokštas iškeltas virš frontono ir padalintas į du tarpsnius. Jų paviršiai išdabinti rustais. Viršutinis tarpsnis yra netaisyklingas aštuoniasienis su įvairių dydžių apskritomis akimis. Bokšto stogas atrodo lyg būtų kadaise nudegęs ir pakeistas neproporcingai žema smaile.

1923 m. Lančiūnavoje buvo 172 gyv., 1966 m. 526 gyv.

Pokario meto veikiančiųjų bažnyčių sąrašuose Lančiūnavos nebėra.

LAPĖS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Lapių miestelis yra dešiniajame Neries krante, 10 km į šiaurės rytus nuo Kauno, pasiekiamas važiuojant keliu per Vilijampolę į šiaurę, paskui kiek į rytus. Kiek į pietus buvo Lapių dvaras.

Prie Lapių yra piliakalnis. Lapių dvaras 1591 m. priklausė Krokuvos pilininkui Severinui Bononai, vėliau Laskiams, Čapskiams, Ratautams, Sakalauskams ir kt. XVI—XVII a. Lapės daug kartų minimos Kauno pavieto aktuose.

R. katalikų bažnyčia. 1639.XI.30 Lapių dvaro savininkas Vitebsko pilininkas Jonas Laskis ir jo žmona Joana Talvošaitė sudarė fondą Lapių bažnyčios išlaikymui ir įrašė sąlygą, kad Lapių klebonai mokėtų lietuviškai ir kad būtų laikomos giedotinės Mišios su lietuvišku pamokslu. Klebonas turėjo kartą per metus aplankyti savo parapijiečius (dvaro baudžiauninkus) ir mokyti juos tikėjimo dalykų. Visi šie įsipareigojimai įrašyti „atsižvelgiant į vietos aplinkybes".

1720 m. Kazimieras V. Laskis bažnyčią atstatė, o 1899 m. klebonas kun. Andrius Rakauskas su parapijiečiais atnaujino ir padidino. Nedidelis mūrinio namo pavidalo pastatas su aštuoniasieniu bokštu turi rene-

Lapių bažnyčia 1964 metais

sansiškų bruožų. Visi langai ir bokšto angos, išskyrus viršutiniojo tarpsnio, yra lygaus dydžio, su pusapskritėmis arkomis. Sienos tinkuotos, bokštas sustiprintas piliastrais. Fontonas atskirtas tamsiu karnizu. Portalas ir durys įkomponuoti apatinėje bokšto dalyje. Viršutinis bokšto tarpsnis yra medinės konstrukcijos.

Nepriklausomybės metais Lapės buvo Karmėlavos parapijos filija. 1940 m. turėjo 2915 tikinčiųjų.

Amžių bėgyje per sulenkėjusius dvarinikus ir dvasininkus Lapių apylinkės gyventojai lietuviai buvo gerokai aplenkinti ir bažnyčioje, prieš fundatorių valią, buvo vartojama lenkų kalba. Lietuvių kalba į bažnyčią grąžinta 1926—1928 m. Lapiškių aplenkėjimas tebuvo paviršutiniškas.

Nepriklausomybės metais Lapės buvo Kauno aps. valsčiaus centras. 1923 m. 219 gyv. Bolševikų okupacijos metu Lapės yra Kauno rajono sovchozo centras. 1959 m. 97 gyv.

1981 m. Lapių klebonu buvo kun. Juozapas Matulis.

Lapių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų: vitražai „Šv. Kazimieras" ir „Šv. Juozapas" (tapytas stiklas, švinas), gaminti 1908 m. Kauno vitražų dirbtuvės „Marijos", XIX a. medinė Šv. Antano skulptūra, 2 gražūs XIX a. arnotai ir kt.

LAUKSODIS

Šv. Aloyzo parapijos bažnyčia

Lauksodžio bažnytkaimis yra prie Beržtalio upės (Yslykio intakas), 7 km į pietus nuo Latvijos sienos, 17 km į šiaurę nuo Linkuvos.

Lauksodyje rasta VIII—XII a. dirbinių ir griautinis kapinynas. Unijinės Lietuvos laikais Lauksodis buvo dvaras. XVIII a. jame buvo įkurta jėzuitų misija. Jėzuitas kun. Mykolas Drignevičius ordino ir parapijiečių aukomis pastatė medinę bažnyčią. Jai pagal užrašus priklausė 1482 dešimtinės dvaro žemės. Jėzuitų misijoje buvo 2 kunigai ir 1 brolis. Panaikinus Jėzuitų ordiną, likviduota ir Lauksodžio misija; dvaras atiteko valdžiai, kuri išlaikė kunigą. Laikui bėgant bažnyčia pasenо, reikėjo ją atnaujinti. Apie 1870 m. vysk. M. Valančius rūpinosi gauti leidimą bažnyčiai taisyti. Prašyme buvo nurodoma, kad taisymo darbus atliks vietos filialistas ir kad bažnyčia aptarnaujanti apie 1000 katalikų. Rusų valdžia nesutiko ir pasiūlė bažnyčią uždaryti. Vis dėlto XIX a. pabaigoje bažnyčia buvo atnaujinta.

Architektūra. Ši 1762 metais statyta medinė Pašvitinio parapijos filijinė bažnyčia, atremontuota XIX amžiaus pabaigoje, nuo 1935 metų yra parapinė. Pastatas didelis, dviejų aukštų, trijų navų. Šoninių sienų langai dideli stačiakampiai, su daugybe mažų stiklų. Virš šoninių navų stogų yra mažesni langai centrinės navos sienose. Visos sienos suskaidytos plonais piliastrais ir apmuštos statmenai. Didysis altorius labai aukštas, orderinės tvarkos. Tarp jonėniškų kolonų yra nišos su skulptūromis. Lygus antablementas turi žvaigždiniais kryželiais papuoštą frizą. Virš jo iškyla barokinis frontonėlis su skulptūromis šonuose. Ažūrinė presbiterijos tvorelė padaryta iš geležinių pinučių.

Greta bažnyčios stovi aukšta medinė varpinė. Jos apatinis platus tarpsnis yra akmenų mūras su segmentine arka durų angoje. Viršutinio tarpsnio tūris nežymiai siaurėja viršun. Varpams skardenti atviros angos uždaromos medinėmis langinėmis. Ant piramidinio stogo dar yra bokštelis su kryžiumi. Šventoriaus tvora akmenų mūro su iškeltomis kryžiaus kelių koplytėlėmis.

Klebonas kun. Antanas Vaitiekūnas dar pastatė kleboniją ir sutvarkė ūkinius trobe-

Lauksodžio bažnyčia ir varpinė 1980 metais

Leščių bažnyčios vidus

Lauksodzio

Didysis altorius ir šventoriaus vartai.

sius. Parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. turėjo apie 2000 katalikų.

Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Žeimelio valsčiui. 1940 m. apie 200 gyv. Lauksodyje gražiai veikė religinės organizacijos. 1930 m. Lietuvių Katalikų moterų draugijos skyrius, vadovaujamas F. Bernotavičienės, Lauksodyje pastatė Kunigaikštienės Birutės paminklą (mokyt. A. Nesavo projektas).

1981 m. Lauksodžio parapijos administratorium buvo kun. Vaclovas Polikaitis (gim. 1937 m., kunigu pašvęstas 1961). Kartu jis administravo ir Žeimelio parapiją.

Lauksodžio bažnyčioje yra pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: altorius su 6 skulptūromis, gamintas iš mūro ir medžio XIX a. II pusėje; medinė 1896 m. Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius. Šventoriuje yra įdomus 1861 m. medinis koplytstulpis.

Leščių bažnyčios šoninis vaizdas. (Iš Jono Minelgos albumo)

LEŠČIAI

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Nedidelis Leščių bažnytkaimis yra prie Žemaičių plento, miškingoje srityje, 7 km į pietus nuo Pernaravos, 30 km į vakarus nuo Kėdainių. Prie bažnytkaimio buvo Leščių palivarkas bei viensėdijos.

Leščiai — sena vietovė, minima kryžiuočių kelių aprašymuose 1384 m. ir ten vadinama Leste arba Lesten vardu. Leščių dvaras vėliau minimas XVI—XVIII Ariogalos valsčiaus aktuose. XVII a. Leščių dvaras priklausė Roemeriams. Vėliau savininkai keitėsi.

1789 m. Kotryna ir Ignas Roemeriai paskyrė bažnyčiai 20 dešimtinių žemės ir pastatydino medinę Dievo Apvaizdos koplyčią, kuri ilgą laiką buvo Pernaravos parapijos filija. Kunigą išlaikydavo Leščių dvaras. Vėliau filija buvo pakelta parapija ir jungė 18 gyvenviečių su apie 1300 parapijiečių. Priklausė Veliuonos dekanatui.

Ši medinė bažnytėlė yra tipiška savo paprastumu. Stačiakampis pastatas su mažyčiu bokšteliu kraigo priekyje turi pastogėlę virš fasadinių durų, o viršuje mažą frontoną, lyg čiukurą. Absida siaura, su nuolaidžiu stogeliu. Šone pristatyta maža zakristija. Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora. Priaugę stambių medžių.

Veikiant dvarui ir lenkuojantiems kunigams, nemaža dalis parapijiečių buvę aplenkėję, tačiau nepriklausomybės metais vėl atlietuvėjo ir visos nelotyniškos pamaldos buvo atliekamos lietuviškai. Leščių klebonu daugiau kaip 30 metų išbuvo parapijiečių mėgstamas taurus kunigas Juozas Underys, miręs ten 1953.V.3.

Nepriklausomybės metais Lesčiai priklausė Pernaravos valsčiui.

Vietovė įsikūrusi miškingoje vietoje, toli nuo didesnių kelių, ilgus dešimtmečius išbuvo mažai kam težinomu užkampiu. Tik Nepriklausomybės metais, pravedus Pernaravos—Čekiškės vieškelį, o kiek vėliau Žemaičių plentą, vietovė tapo lengvai pasiekiama. Su dviem arti esančiais dvareliais ir keliomis viensėdijomis 1944 m. Leščiuose buvo priskaitoma apie 90 gyventojų. Pačiame bažnytkaimyje, be klebono ir bažnyčios tarnų, kitų gyventojų nebuvo.

Lesčių bažnyčios vidus

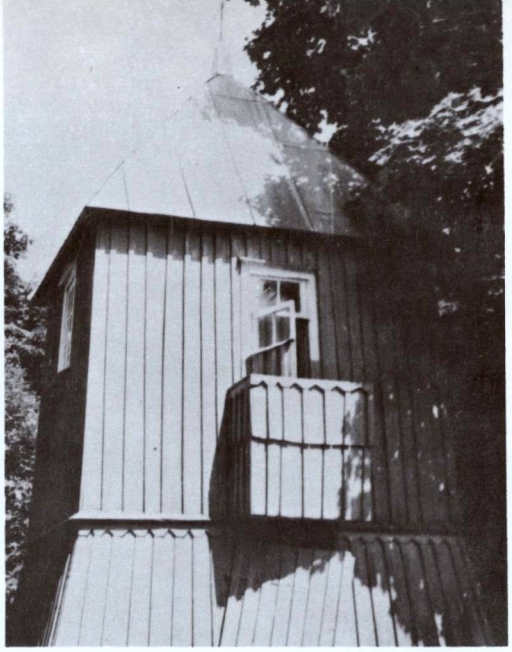

Leščių varpinė. (Iš J. Minelgos albumo)

Leščių bažnyčia stovi ant aukštoko, vešliai medžiais apaugusio kalnelio, apylinkei teikiančio gražų vaizdą. Čia pat, aplink bažnyčią, yra parapijos kapinės. Dabar Leščių bažnytkaimis priklauso Kėdainių rajonui.

Nepriklausomo gyvenimo laikotarpiu Leščiai buvo virtę apylinkės kultūrinio ir religinio gyvenimo centru. Dideliame špitolės pastate veikė pradžios mokykla, pašto agentūra, krautuvė. Čia buvo ruošiamos pramogos, vaidinimai. Gražiai reiškėsi bažnytinis choras vargonininkų Adomaičio, o vėliau Juozo Rimkaus vedamas. Savo veikla garsėjo gausi pavasarininkų kuopa, vadovaujama ilgamečio pirmininko Stepono Rickevičiaus. Į pašto agentūrą ateidavo didokas pluoštas įvairių laikraščių, žurnalų. Daugiausia skaitytojų turėjo „Mūsų laikraštis". Plačiai buvo skaitomi „Ūkininko patarėjas", „Pavasaris" . . .

Minėtini parapijiečiai, daugiau pasireiškę vietos religinėje ar kultūrinėje veikloje: Kazys ir Juozas Jankūnai, B. Rimkus, Antanas ir Vincas Maziliauskai, A. Statkus, broliai Poviloniai, Goleckis, Rickevičiai, Matkus, mokyt. Myk. Šniolis, Minelgai, J. Jonaitis, Lukminų šeima, Jurgaitis, Čepai, Kiaukė, Aniuliai, Ramanauskai, J. Grigas, Boguševičiai, Kemzūra.

Pokario metais okupantai atėmė visą bažnytinę nuosavybę. Klebonijos pastate įsikūrė kolchozo vadeivos. Išvarytas klebonas turėjo ieškoti prieglaudos pas parapijiečius.

Nuo 1956 m. vasaros ligi 1961 m. sausio pabaigos parapijos valdytoju buvo kun. Antanas Ylius — pagarsėjęs laisvės kovotojas, Sibiro tremtinys. Tai neišsemiamos energijos vyras. Jam klebonaujant Leščių bažnyčia buvo pagrindinai suremontuota: sienos iš lauko pusės apkaltos lentomis, uždėtas naujas stogas. Viduje įtaisyti suolai, kurių nebuvo nuo bažnyčios pastatymo dienų. Taip pat buvo suremontuota varpinė. Pats savo rankomis sutvarkė kapines, šventorių. Suorganizavo pajėgų jaunimo chorą. Jo kunigavimo metu žymiai pakilo bažnyčios lankymas. 1961.I.30 kun. Ylius nuo Leščių klebono pareigų komunistinės valdžios buvo nušalintas.

Vėliau šioje parapijoje ilgesnį ar trumpesnį laiką buvo dirbę dar keletas kitų kunigų. Dabar jau eilę metų Leščių parapija savo kunigo neturi. Sekmadienių popietėmis pamaldų atlaikyti atvyksta Ariogalos klebonas. Jis šioje parapijoje atlieka ir visus kitus religinius patarnavimus.*

Leščių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: paveikslas „Marija Karalienė" (XVIII a.), 2 Jėzaus Nukryžiuotojo medinės XIX a. skulptūros.

* Žinias apie Leščius pateikė Jonas Minelga.

LYDUOKIAI

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Lyduokių bažnytkaimis (seniau ir dvaras) yra netoli Šašuolos ir Siesarties upių, 12 km į rytus nuo Ukmergės.

Lyduokių dvaras žinomas unijinės Lietuvos laikais, minimas jau 1499 m. Tada jis priklausė Bagdonui Petkevičiui. 1738 m. Lyduokius nusipirko Kristupas Marikonis, Ukmergės pastalininkis. Marikoniai su Krasauskais ir valdė Lyduokius ilgesnį laiką.

R. katalikų pirmąją bažnyčią Lyduokiuose pastatė Henrikas Padlevskis 1623 m. Prie jos buvo įsteigta ir prieglauda, išlaikiusi 8 senelius. XVIII a. Lyduokiuose buvo parapijinė mokykla, kurioje 1782 m. mokėsi 24 mokiniai. Iš senų laikų dvare buvo turtinga Kosakauskių surinkta biblioteka. 1920 m. iš jos 1347 knygos buvo perduotos Valstybės centriniam archyvui, o vėliau Lietuvos universiteto bibliotekai. 1781 m. parapijai priklausė 2278 parapijiečiai.

1884 m. Lyduokių bažnyčia buvo padidinta, pristatyti ir bokštai. 1887 m. ją konsekravo vysk. M. Paliulionis.

Architektūra. 1623 m. statyta mūrinė bažnyčia yra originalus barokinės architektūros paminklas. 1884 m. pristačius bokštus, pastatas buvo šiek tiek pakeistas. Aukšta centrinė nava yra atskirta arkadomis nuo šoninių koplyčių ir zakristijų. Sienos tinkuotos, apjuostos plačiais lygių traukų karinizais. Langai su pusapskritėmis arkomis įstatyti į stačiakampes nišas. Šoninės sienos išdalintos stambiais rustais. Dviejų tarpsnių fasadiniai bokštai apačioje kvadratiniai, su poriniais piliastrais, o viršuje aštuoniasieniai su pusapskričiais piliastrais. Bokšto viršūnė apjuosta karnizu ir keturiais segmentinių arkų sandrikais virš didelių akustinių angų. Bokštų stogai kupoliniai.

Bažnyčios interjeras impozantiškas. Piliorių ir arkadų paviršiai suskaidyti apvadais. Viską apjuosiantis antablementas papuoštas ornamentuotu frizu. Bažnyčia apšviesta pro langus antrajame sienų aukšte, virš arkadų. Presbiterija yra vidurinės navos organiška tąsa. Didysis altorius įstatytas apskritoje absidų sienoje. Altoriaus stilius barokiškas, su piliastrais, su centrine arka ir platesniu arkiniu antstatu.

Lyduokių bažnyčia

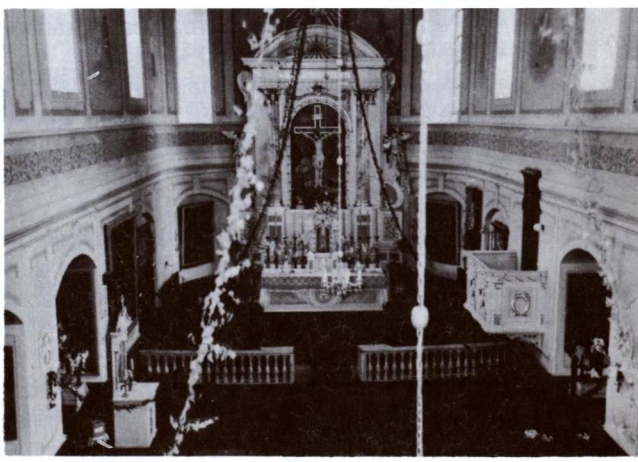

Bažnyčios vidus. (1981 metų nuotraukos)

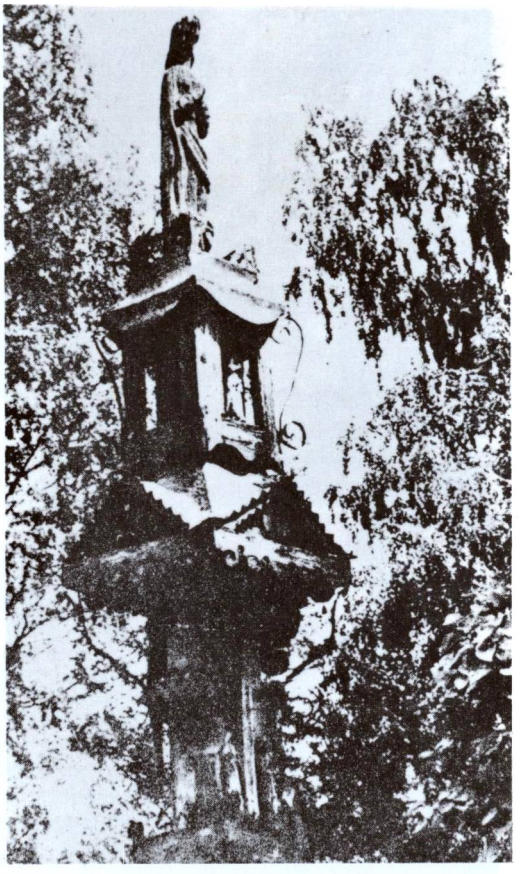

Koplytėlė Lyduokiuose

Buv. Lyduokių dvare buvo, o gal ir tebėra apie 1800 metus statyta grafų Marikonių koplyčia.

Parapija priklauso Ukmergės dekanatui. 1940 m. turėjo apie 3000 katalikų.

Nepriklausomybės metais Lyduokiai priklausė Žemaitkiemio valsčiui. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 608 gyv. Bolševikų okupacijos metu Lyduokiai yra Ukmergės rajono apylinkės centras. 1959 m. 129 gyv.

II pasaulinio karo metu bažnyčia nukentėjo, bet pokario metais parapijiečiai ją suremontavo. 1981 m. parapijos administratorium buvo kun. Boleslovas Vaira (gim. 1934 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Grežionių k., Lyduokių apylinkėse, pokario metais dar buvo išlikęs dievdirbio Kazimiero Katino 1881 m. gamintas triaukštis koplytstulpis su 8 šventųjų skulptūromis.

LYDUVĖNAI

Šv. Petro ir Povilo Apaštalų parapijos bažnyčia

Lyduvėnai yra išsistatę dešiniojo Dubysos kranto apatinėje terasoje, kur į ją įteka Dratvinys (14,4 km ilgumo), prie Šiaulių—Tauragės geležinkelio linijos, 15 km į šiaurę nuo Raseinių. Vietovė daug kam žinoma tuo, kad prie Lyduvėnų per Dubysos slėnį 1916 m. vokiečių pionieriai buvo pastatę vieną iš didžiausių ir aukščiausių pasaulyje medinių tiltų — 35 m aukščio. Tačiau dėl savo aukštumo ir ilgumo tiltas nebuvo labai tvirtas, taigi vietoje jo buvo pradėtas statyti nuolatinis geležinkelio tiltas, baigtas 1919 m. Jo ilgis tarp rampų siekė 570,2 m. Geležinkelio bėgiai buvo ištiesti 42 m. aukščiau Dubysos vandens nuolatinio lygio.

Lyduvėnų praeitis sena. Lyduvėnų kapinių aplinkoje, kairiajame Dubysos krante, ligi 1955 m. buvo keli III—IV a. pilkapiai Aptikti 2 dubeniuoti akmenys; Lyduvėlės dešiniajame krante yra nedidelis krantinio tipo piliakalnis. Nors Lyduvėnų vardas kryžiuočių kronikose ir neminimas, nėra abejonės, kad Lyduvėnai įėjo į ano meto Žemaičių žemės gynimo sistemą.

Istorinės žinios siekia XV a. 1500 m. dvaras priklausė Chodkevičiams. Po jų savininkai keitėsi. Lyduvėnų dvaras dar vadinosi ir Padubysio vardu. 1558 m. suteiktos prekybinės privilegijos, tačiau į miestą Lyduvėnai neišaugo.

R. katalikų bažnyčia ar koplyčia Lyduvėnų dvare buvo pastatyta prieš 1593 m. 1594 m. Lyduvėnų dvaro inventoriuje pažymima, kad esanti nauja bažnyčia, gyvenančios 36 šeimos. Lyduvėnai pažymėti ir 1613 m. Radvilų žemėlapyje.

1625 m. Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška į Lyduvėnus atsiuntė kun. Augustiną Juknevičių, kuris greičiausiai ir buvo pirmutinis nuolatinis kunigas. Pirmajai bažnyčiai sugriuvus, XVII a. viduryje pastatyta nauja. Iš 1748 m. vysk. Antano Tiškevičiaus pranešimo Šv. Sostui matyti, kad tada Lyduvėnų bažnyčia buvusi medinė, bet Lyduvėnuose teberiogsoję ankstesnės mūrinės bažnyčios griuvėsiai.

1754 m. Stanevičiai paskyrė bažnyčiai 6 valakus ir 7 margus žemės, o 1764 m.

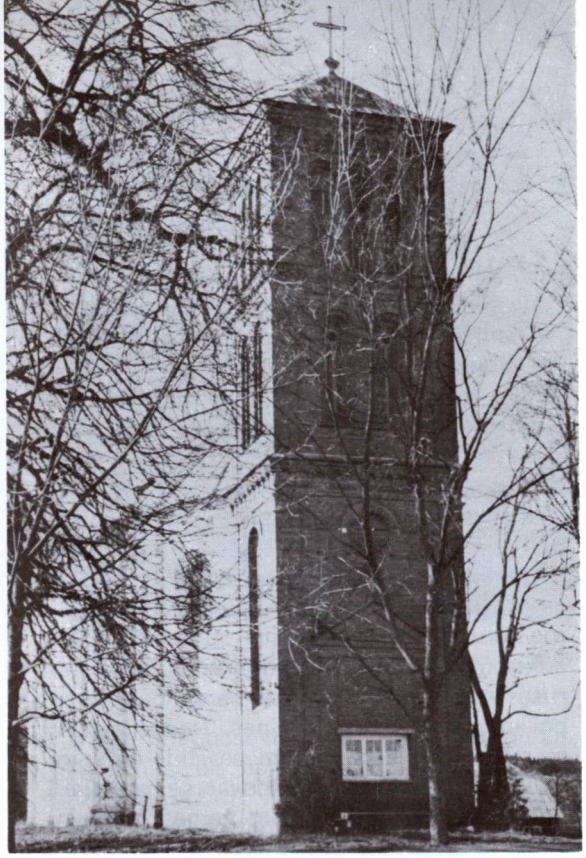

Lyduvėnų bažnyčia ir jos altoriai 1978 metais

pastatė naują mūrinę bažnyčią. 1841 m. parapija turėjo 3731 parapijietį. Tada prie bažnyčios gyveno 2 kunigai; klebonas kun. Baltramiejus Adomavičius gaudavo 52,57 rb metinės algos. „Dajlej gal misti kunegaj, tur žemę didej gierą", pastebėjo M. Valančius.

1841 m. Lyduvėnuose buvo 283 gyv. M. Valančiaus laikais čia buvo mokykla, kurią 1853 m. lankė 17 mokinių. Po 1863 m. sukilimo mokykla uždaryta, vėliau įsteigta rusiška mokykla.

Nepriklausomybės metais Lyduvėnai priklausė Raseinių aps. Šiluvos valsčiui. 1923 m. miestelyje ir stotyje 75 sodybos ir 523 gyv. Parapija priklauso Šiluvos dekanatui. 1940 m. turėjo 2890 katalikų.

Bolševikų okupacijos metu miestelis priskirtas Raseinių rajono Šiluvos apylinkei. 1959 m. 282 gyv.

II pasaulinio karo metu karo veiksmų bažnyčia buvo gerokai apgriauta, bet pokario metais suremontuota, tiktai su kiek žemesne bokšto viršūne.

Architektūra. Ne visai aiškus stilius turi vėlyvojo baroko žymių. Fasado priekyje stovi masyvus kvadratinio plano trijų tarpsnių bokštas su daug skirtingų angų. Virš durų su klasicistiniu sandriku matomas apskritas langas. Bokšto šonuose apačioje yra po vieną didelį arkinį langą. Antrajame tarpsnyje yra po du langus visose sienose, o trečiajame po tris. Jie siaurėja palaipsniui aukštyn, perdengti pusapskritėmis arkomis. Šoninių sienų langai irgi aukšti, su arkomis. Angų įvairovė yra būdinga vėlyvajam barokui. Sienos suskaidytos piliastrais, o bokštas karnizais.

Presbiterijos skliautai dekoruoti smulkiais plafonais su rozetėmis. Sienos padabintos reljefiškais frizais. Didysis altorius yra įgaubtas portikas su miniatūriniu kupolu viršuje. Panašūs ir šoniniai altoriai.

1981 m. Lyduvėnų parapijos administratorium buvo kun. Kazimieras Lapinskas (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1950 m.).

Lyduvėnų bažnyčioje yra išlikę paminėtinų liturginių ir religinio meno dalykų: XVII a. antependiumas, išaustas šilko ir metalo siūlais, XIX a. kapa, XIX a. medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra. Lyduvėnuose, V. Šiaulienės sodyboje, pokario metais buvo išlikusi medinė koplytėlė prie medžio, pastatyta 1937 m.

Lygumų bažnyčia 1980 metais

LYGUMAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Lygumų miestelis yra Kruojos kairiajame krante, 13 km į vakarus nuo Pakruojo, 27 km į šiaurės rytus nuo Šiaulių, išsistatęs lygioje vietoje. Iš čia ir vietovės vardas.

Lygumų dvaras žinomas nuo XV a. Jį valdė Viekavičiai, Čapskiai, Boufalai, Rimkevičiai. Po 1863 m. priverstino pardavimo keliu perėjo Rennenkampfui. 1884 m. dvarui priklausė 50 valakų žemės, tuo tarpu 32 miestelio ūkininkai teturėjo 14 valakų žemės.

XVI—XVII a. sąvartoje greta dvaro įsikūrė ir Lygumų miestelis. Jis jau pažymėtas 1613 m. Radvilų žemėlapyje. 1841 m. miestelyje buvo 331 gyv. 1848 ir 1933 m. skaudūs gaisrai nusiaubė Lygumus.

R. katalikų bažnyčia. 1426 m. Lygumų dvare pastatyta koplyčia. Yra žinoma, kad 1436 m. dvaras išlaikė nuolatinį kunigą. 1524—1526 m. dvaro savininkas L. Viekavičius, Vilniaus vyskupo Jono (iš Lietuvos did. kunigaikščių giminės) raginamas, prie Kruojos kranto pastatė bažnyčią, jos išlaikymui paskirdamas Šantauskų palivarką, kiek kitų žemių, sklypų ir smuklę. 1526.XI.7 karalius Zigmantas Senasis šią dotaciją patvirtino. Bet 1614 m. Upytės teismo sprendimu palivarkas iš kunigo buvo atimtas, tačiau iš Lygumų dvaro žemės parapijai paskirta 5 valakai 16 margų žemės, kurią vėl nusavino naujas savininkas Boufalas. Tačiau bylą dėl žemės jis pralaimėjo Upytės ir Vilniaus apeliaciniame teisme, turėjo parapijai sumokėti 7000 auksinų ir padengti teismo išlaidas. 1842 m. rusų valdžia vėl nusavino parapijos žemę, palikdama tik 33 dešimtines. Nenusileisdamas klebonas kun. J. Beniusevičius nupirko 6 valakus ganyklų ir jas padovanojo parapijai. Taigi parapija turėjo daug žemės ir buvo viena turtingiausių apylinkėje.

1791 m. klebonas kun. Kristupas Volfas su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią, kuri išsilaikė ilgiau kaip 100 metų. 1907—1914 m., klebono kun. Jurgio Rupkos rūpesčiu, parapijiečių lėšomis pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, kurią 1915 m. konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. 1936 m. klebonas kun. P. Svilas išpuošė bažnyčios vidų. Buvo įtaisyti 3 dideli varpai (1079, 640 ir 320 kg svorio), kainavę 30.000 lt.

Architektūra. Tradicinės architektūros medinei bažnyčiai susenus ir ją 1908 m. nugriovus, pastatyta nauja mūrinė. Tas didelis 46 x 32 m ploto trijų navų pseudogotikinis pastatas kaštavo apie 80,000 rublių. Fasadinio bokšto apatiniai du tarpsniai yra stačiakampio plano, o viršutinysis aštuoniasienis. Bokšto aukštis ligi kryžiaus siekia apie 75 m. Fasadas ir bokštas padabinti piliastrais, nišomis ir pinakliais. Dvišlaičio stogo galai uždengti parapetais su kuorais. Įvairių dydžių langai turi nusmailintas arkas ir gotiškai sudalintus stiklus. Transepto stogas yra šiek tiek žemesnis. Kaip gotikoje priimta, plytų mūras netinkuotas.

Bažnyčios interjeras buvo užbaigtas po karo, tik 1936 metais. Tinkuotų skliautų ir

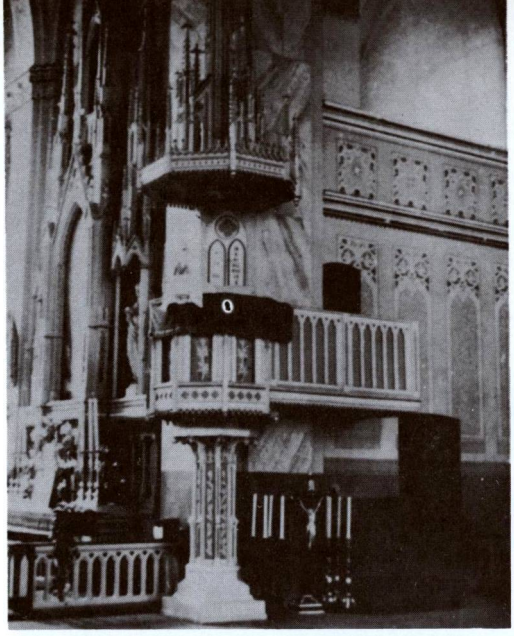

Lygumų bažnyčios sakykla, bažnyčios vidus. (1980 metų nuotraukos)

arkų briaunos išmargintos ornamentais, primenančiais lietuviškus kaimo audinius ir juostas. Altoriai ir sakykla gausiai apkrauti gotiško pobūdžio lipdiniais ir drožiniais. Tvorelės presbiterijoje ir prie šoninių altorių yra priderinto stiliaus. Šventorius aptvertas aukšta mūro tvora ir geležiniais varfais.

Vysk. M. Valančiaus laikais Lygumuose buvo parapijinė mokykla, tačiau gubernatorius Muravjovas 1864.II.23 paprašė Vilniaus apygardos mokyklų globėją ją uždaryti, kas ir buvo padaryta. Kiek vėliau įkurta rusiška mokykla.

Spaudos draudimo laikais lygumiškiai uoliai skaitė lietuviškus laikraščius ir knygas, kurias pristatydavo knygnešys ir daraktorius Leonardas Daukša, vėliau rusų suimtas ir kalintas.

1855—1904 m. Lygumuose klebonavęs kun. Pranas Stanskis nuoširdžiai rūpinosi žmonių švietimu. Aktyviai įsijungęs į vysk. M. Valančiaus blaivybės akciją, rūpinosi iškeldinti iš kaimų žydus, laikiusius smukles; rėmė knygnešius ir kitu būdu stiprino lietuvybę. Rusų valdininkai jį ne kartą yra baudę piniginėmis baudomis. Kun. Stanskis buvo paruošęs spaudai lietuvišką kalendorių, tačiau negavo leidimo jį išleisti. Parašė kiek eilėraščių, kurių rankraštis vėliau buvo padėtas V.D.U-to bibliotekon.

XVII a. Lygumuose buvo įkurta altarija. 1760 m. kun. S. Bukauskas jai padovanojo 2,5 dešimtinių pievos. Už tai altaristai turėjo laikyti už donatorių kasmet po 12 Mišių. Altarijai priklausė ir degtinės varyklos pajamos. 1846 m. altarija perstatyta, o 1925 m. vėl perkelta į kitą vietą. (Daugiau žinių apie Lygumus yra ML III t., 86—89 psl.).

Parapija priklausė Šiaulių dekanatui, 1940 m. turėjo 4136 katalikus.

Nepriklausomybės metais Lygumai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir buv. dvare buvo 877 gyv. Miestelis buvo gražiai sutvarkytas, pastatytas Vytauto Didžiojo paminklas. Pavasarininkai pastatė gražų paminklinį kryžių.

Bolševikų okupacijos metu Lygumai yra Pakruojo rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 830 gyv.

1981 m. Lygumų parapijos administratorium buvo kun. Prosperas Bubnys (gim. 1918 m., kunigu pašvęstas 1944 m.).

Lygumų bažnyčioje yra išlikusių religinio meno ir kulto dalykų. Pažymėtini: XIX a. altorėlis su Šv. Apolonijos paveikslu (medis, aliejus, drobė), 4 XIX a. metaliniai žibintai. Kapinių koplyčioje yra 4 medinės XIX a. evangelistų skulptūros. Norvaišių kaime yra išlikęs 1861 m. statytas medinis stogastulpis su Šv. Jono Nepomuko skulptūra, XX a. pr. medinis kryžius su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra.

Lygumų parapijos kapinėse yra koplyčia. Kita koplyčia, priklausiusi parapijai, buvo **Sereikių kaime.**

Liolių bažnyčia. (B. Buračo nuotrauka)

LIOLIAI

Šv. Simono ir Judo Apaštalų parapijos bažnyčia

Liolių miestelis įsikūręs prie Dratvinio upelio ir Raseinių—Kelmės kelio, 9 km į pietus nuo Kelmės, 23 km į šiaurę nuo Raseinių.

Lioliai yra sena vietovė, greičiausiai ji buvo lietuvių kovų su kryžiuočiais laikais, tačiau kronikose Liolių vardas neminimas. Bet Liolių dvaras žinomas nuo XVI a. pradžios, kada jį valdė Martynas Viekavičius. Jo prašymu karalius Zigmantas Senasis 1508.VI.30 leido dvaro žemėje steigti miestelį, jeigu jis nekenksiąs kitiems apylinkės centrams. Tada Lioliai priklausė Viduklės valsčiui. Lioliai pažymėti ir 1613 m. Radvilo žemėlapyje, tačiau XVIII—XIX a. istorijos šaltiniuose Liolių vardas neminimas.

R. katalikų bažnyčią Lioliuose pastatė Mykolas Viekavičius 1522 m. ir ją aprūpino. Kiek vėliau Stanevičius bažnyčios žemes padidino ligi 12 valakų ir gavo koliatoriaus teises — turėjo teisę parinkti kleboną. Žemaičių vyskupijos valdytojas kan. Jurgis Talaitis suteikė Liolių filijai parapijos teises. Reformacijos sąjūdžio metu protestantai, remiami dvarininko Morkaus Vnučkos, užėmė Liolių bažnyčią. Prie jos gyveno ir žinomas pamokslininkas Jonas Skrovskis. Buvo iškelta byla bažnyčiai atgauti, kurios vedimu rūpinosi Varnių kanauninkas J. Kazakevičius. Reikalas pasiekė Lietuvos aukščiausiąjį teismą, kuris 1629 m. įsakė dvaro savininkui Opulskiui bažnyčią ir jos turtus

sugrąžinti katalikams.

Per bylinėjimosi metą bažnyčios pastatas gerokai sunyko. 1748 m. Žemaičių vyskupo reliacijoje minima, kad ji yra sena. Tada prie bažnyčios veikė Švč. Mergelės Marijos Vaduotojos brolija. 1768 m. pastatyta nauja medinė bažnyčia. Vėliau nepalankūs rusų administracijos patvarkymai neleido bažnyčios pataisyti. Po 1863 m. sukilimo rusai ištrėmė į Sibirą Liolių vikarą kun. J. Rozgą. 1864 m. klebono pradėtus remonto darbus sustabdė rusų žandarai.

1841 m. Liolių parapijai priklausė 12 valakų 18 margų žemės, 3305 sidabro rubliai. Parapija turėjo 3319 parapijiečių. Tada prie bažnyčios gyveno du kunigai. Klebonas kun. Petras Mikuta gaudavo 160,59 rb metinės algos.

Prieš I pasaulinį karą ėmė reikštis gyva lietuviška veikla. Buvo įsteigtas Blaivybės draugijos skyrius, vartotojų bendrovė. 1908 m. įsteigtas Lietuvos Katalikių moterų draugijos skyrius, turėjęs devocionalijų krautuvę, vėliau arbatinę, senelių prieglaudą.

1907—1909 m. klebonas kun. Al. Požėla su parapijiečiais bažnyčią iš pagrindų suremontavo. Nepriklausomybės metais kitas klebonas — kun. J. Gerėlis (1930—1940 m.) bažnyčią vėl atnaujino, šventorių aptvėrė mūrine tvora, pašalino iš bažnyčios lenkiškus įrašus ir dar užsilikusius kai kuriuos lenkiškus giedojimus.

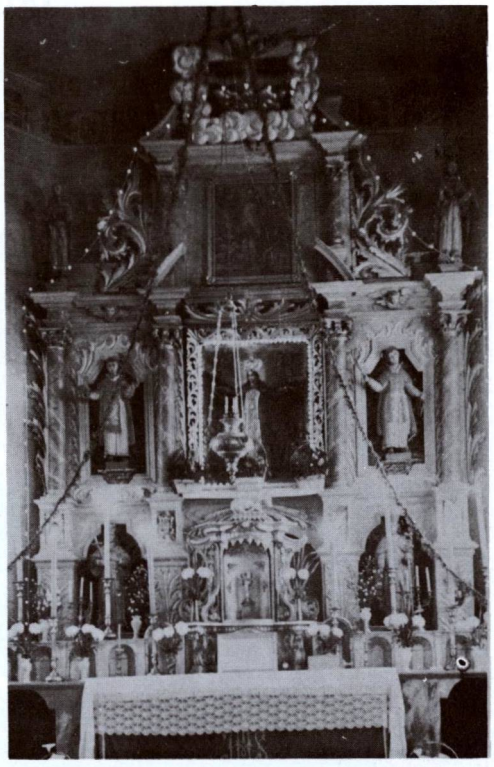

Liolių bažnyčios didysis altorius 1978 metais

Architektūra. Puošni medinė bažnyčia yra kryžminio plano, su aukštu bokštu navos ir transepto sankryžoje. Tasai aštuoniasienio profilio bokštas turi tris tarpsnius, atskirtus karnizais ir siaurėjančius viršun. Bokštą apjuosia arkiniai langai, o jo viršūnė sudaryta iš žemo aštuoniasienio būgno ir kriaušės pavidalo šalmas su puošniu geležiniu kryžiumi. Stogų galuose yra po mažytį barokinį bokštelį panašios formos, kaip ir centrinis bokštas. Sienos apmuštos statmenai, o transeptų frontonai guisčiai. Absida trisienė su atitinkamu stogu to paties aukščio, kaip ir navos stogas. Fasadinės sienos stogas nuolaidus, tad be frontono. Langai dideli, su žemomis karpytinėmis arkomis. Virš absidos krucifikso išorėje šviečia mažas apskritas langelis.

Ne išore, o savo planu ši bažnyčia yra labai panaši į senąją Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčią. Ir čia keturios kolonos padalija erdvę į nelygias tris navas. Transeptuose stovi šoniniai altoriai. Abipus presbiterijos pristatytos zakristijos. Narteksas siauras, o jo ilgis lygus centrinės navos pločiui. Matomi laiptai į choro tribūną.

Šventoriaus varpinė yra savotiška keliais požiūriais: jos apatinis tarpsnis yra akmenų mūro, masyvus, o antrasis ir trečiasis aukštai mediniai. Ypatingas viršutinysis aukštas, platesnis už antrąjį, panašiai kaip Margininkų varpinės, Vilkaviškio vyskupijoje. Apatinis mūrinis aukštas padengtas plačiu stogu aplink visą kvadratą. Antrajame aukšte yra kelios mažos angos, o viršutiniajame — didelės, po porą kiekvienoje sienoje. Liolių bažnyčia ir varpinė yra registruoti architektūros paminklai, panagrinėti mokslinėje liaudies architektūros literatūroje.

Šaukėnų varpinė

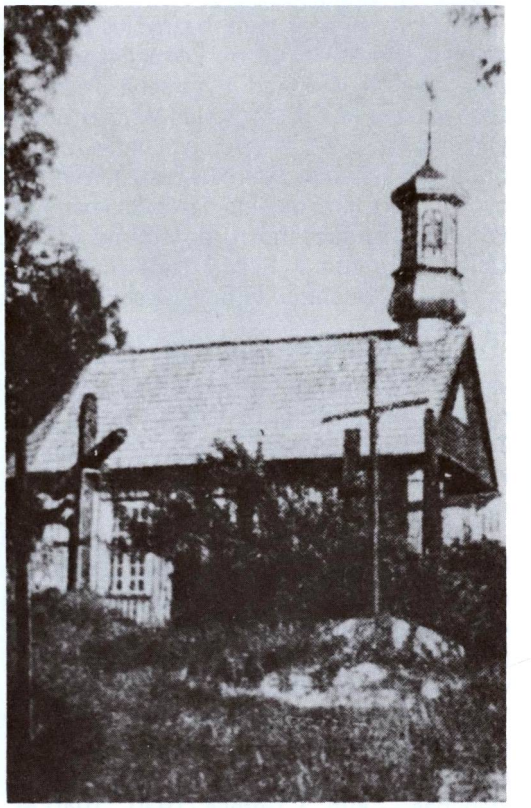

Liolių kapų koplyčia ir varpinė

Nepriklausomybės metais Lioliuose religinis gyvenimas buvo gyvas. Kiekvienais metais buvo švenčiama 12 atlaidų švenčių. Parapija turėjo daug žemės — jai priklausė už 7,5 km nuo miestelio esantis Gedvikų palivarkas (127 ha) ir 17 ha žemės prie miestelio. Parapija priklauso Šiluvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2180 katalikų.

Pačiuose Lioliuose 1940 m. buvo 250 gyv. Vietovė priklausė Kelmės valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Lioliai priskirti Kelmės rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1980 m. 400 gyv.

1981 m. Liolių parapijos administratorium buvo kun. Jonas Račaitis (gim. 1936, kunigu pašvęstas 1963 m.).

Liolių bažnyčioje yra išlikusių pažymėtinų religinio kulto ir meno dalykų: du žalvariniai varpai, lieti 1734 ir 1796 m. Andriaus Dorlingo Karaliaučiuje; paveikslai — „Marija Krikščionių Globėja" (XVIII a.), „Švč. M. Marijos pasirodymas šv. Kazimierui" (XIX a. pr.), XVIII a. medinis altorius su dailiomis baroko skulptūromis, XIX a. rokoko stiliaus sakykla su paveikslu. Miestelyje yra XIX a. pabaigos koplytstulpis su ornamentuotu geležiniu kryželiu ir Marijos Maloningosios medine sklptūra ir kt.

Lioliuose dar yra medinė varpinė, statyta 1857 m. Kapinėse yra XVIII a. statyta medinė koplyčia. Jos pavidalas yra tradicinis, su priekin patrauktu trikampiu frontonu, barokiniu bokštu ant stogo ir trisiene absida. Bokštas panašus į Liolių bažnyčios, tik jo apatinėje dalyje yra išgaubtas aštuoniasienis. Koplyčios langai neįprastai dideli, su daug stiklų.

MAIRONIAI

Švč. Mergelės Marijos parapijos bažnyčia

Tai nauja gyvenvietė, 9 km į rytus nuo Kelmės, šalia kelio į Tytuvėnus. Kaimas įsikūręs Dubysos dešiniajame krante ir 1959 m. jame buvo 482 gyv. Prie Maironių į Dubysą įteka nedidelis (7,6 km ilgumo) Saldaus upelis.

Maironių k. laukuose randama II—IV a. pilkapių su akmenų vainikais ir XVI—XVII a. kapinės. Nemaža dalis senovės radinių buvo Kelmės muziejėlyje ir karo metu žuvo. Kaimas susikūrė Saudininkų dvaro žemėje, kai pagal Lietuvos žemės reformą jis buvo išparceliuotas. Jam buvo duotas Maironių k. vardas.

Čia buvo įruošta medinė koplyčia, 1940 m. priklausiusi Lyduvėnų parapijai. Sudegus Saudininkų bažnyčiai, parapijos centras atkurtas nebe pačiuose Saudininkuose, bet gretimame Maironių kaime. 1981 m. administratorium buvo kun. Alfredas Vanagas (gim. 1940 m., kunigu pašvęstas 1967 m.).

Po II pasaulinio karo statyta medinė bažnyčia yra senoviškos tradicinės formos. Fasade tėra durys ir pora piliastrų iki stoginėlio, o virš jo frontonas su langais. Iš šoninės sienos paryškintos piliastrais, o jų langai turi segmentinių arkų imitacijas. Priekyje ant kraigo užsodintas kvadratinio plano bokštelis su gulsčių grotelių angomis. Pamatai akmens mūro. Absida trisienė. Didysis altorius prigludęs prie galinės sienos, o šoninėse absidos sienose yra dideli langai, apšviečią šoninius altorius. Visi trys altoriai labai puošnūs, maždaug barokiniai. Jų porinės kolonos remia laužytą antablementą ir antstatą su skulptūromis. Lubos suskliaustos.

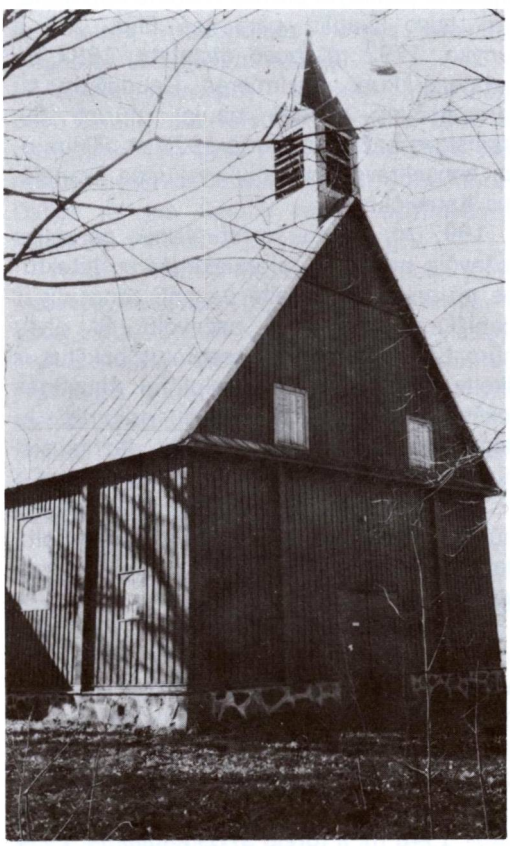

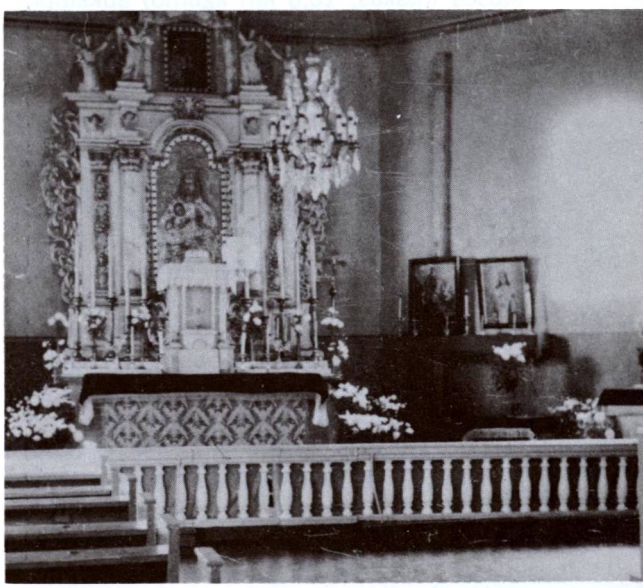

Maironių bažnyčia ir jos vidus. (1980 metų nuotraukos)

Meškuičių bažnyčia 1966 metais

MEŠKUIČIAI

Šv. Stanislovo parapijos bažnyčia

Meškuičių miestelis yra prie Tautinio (deš. Mūšos intakas, 16,8 km ilgumo) aukštupio, tarp Šiaulių—Rygos plento ir geležinkelio linijos, 18 km į šiaurės rytus nuo Šiaulių.

Meškuičių kaimas istorijos šaltiniuose minimas XVII a. pradžioje. Unijinės Lietuvos laikais priklausė Šiaulių ekonomijai. Senovėje čia buvusios didžiulės girios, kuriuose laikėsi daug žvėrių, jų tarpe ir lokiai (meškos), nuo kurių savo vardą ir gavusi atsiradusi gyvenvietė. 1691 m. Meškuičiams suteiktos prekybinės privilegijos. Žinoma, kad 1707.X.13 tūkstantinė valstiečių minia pasipriešino valdžios vietininkams, draudusiems jiems Meškuičiuose prekiauti. Vietininkai tada buvo nužudyti. 1794 m. sukilimo prieš rusus metu Meškuičiuose veikė lietuvių valstiečių būrys, 4 mėnesius aktyviai kovęsis su gerai ginkluotu rusų kariuomenės daliniu. Tik vėliau stambesnės rusų jėgos prie Gruzdžių sukilėlius sumušė. Į nelaisvę paimti 8 sukilėlių vadai rusų buvo Šiauliuose žiauriai nukankinti: kiekvienas jų sukapotas į 4 dalis.

R. katalikų bažnyčia. Iki XVII a. vidurio šios apylinkės gyventojai religiškai buvo aptarnaujami Šiaulių kunigų. Padidėjus gyventojų skaičiui, šiauliškiai dvarininkai, nebeįstengdami kaip reikiant aptarnauti šios vietovės tikinčiųjų, rūpinosi įsteigti jiems atskirą parapiją.

1677 m. Šiaulių klebono kun. Liauksmino rūpesčiu pastatyta pirmoji medinė bažnytėlė, kuri buvo Šiaulių parapijos filija. Kai ji sunyko, 1792 m. buvo atstatyta. 1897 m. klebonas kun. Kazimieras Gaudešius su parapijiečiais pastatė naują, mūrinę Šv. Stanislovo bažnyčią, kurią 1920 m. iškilmingai konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

1897 m. baigta šv. Stanislovo parapijos bažnyčia priklauso tai eklektinės architektūros grupei, kuri pakeitė daugelį senesnių ir meniškesnių medinių bažnyčių. Ši plytų mūro bažnyčia turi du fasadinius bokštus ir iškeltą frontoną su niša skulptūrai. Akustinės bokšto angos yra didelės, su arkomis. Jų stogai smailios piramidės, kaip dažniausiai būna pseudogotikoje. Interjeras padalintas į tris navas bazilikine tvarka. Šventoriaus mūriniai vartai turi tris arkas ir didelę baltą statulą, vaizduojančią Kristų po kryžiaus našta.

Vysk. M. Valančiaus laikais Meškuičiuose buvo parapijinė mokykla, kurią 1853 m. lankė 7 mokiniai. Dviejuose apylinkės kaimuose taip pat buvo mokyklėlės su 17 mokinių. Po 1863 m. sukilimo mokykla uždaryta, kiek vėliau įsteigta rusiška mokykla.

Meškuičių parapija priklauso Šiaulių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3709 katalikus. 1934

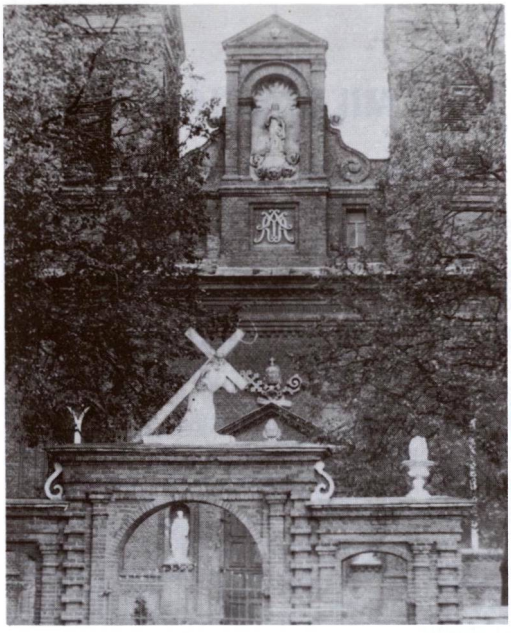

Meškuičių bažnyčios fasado ir šventoriaus vartų detalė

Bažnyčios vidus. (1979 metų nuotraukos)

m. Kauno metropolijos kurijos rūpesčiu Meškuičiuose įsteigta altarija.

Nepriklausomybės metais Meškuičiai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1940 m. buvo apie 400 gyv. 1944 m. karo veiksmų metu miestelis beveik visiškai sunaikintas. Dabar jis yra Šiaulių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 545 gyv.

Pokario metais Meškuičių parapija įėjo į Lietuvos religinės rezistencijos istoriją. Ji buvo vieta, iš kurios į netoli (6 km) esantį Kryžių kalną eidavo lietuvių maldininkų procesijos. (Žr. atskirą aprašymą „Kryžių kalnas Jurgaičiuose").

1981 m. Meškuičių klebonu buvo kun. Jonas Aleksiūnas (gim. 1901 m., kunigu pašvęstas 1930 m.).

Meškuičių bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų, jų tarpe paveikslai: „Šv. Stanislovas" (XVII a.), „Šv. Kazimieras" (XIX a.), „Šv. Barbora" (XIX a.), „Šv. Jurgis" (XIX a.).

Sereikių kaime, Meškuičių apylinkėse, yra išlikusi sena kapinių koplyčia. Iš ten esančių antkapinių paminklų pažymėtinas medinis kryžius su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, statytas 1886 m. Dar yra 3 geležiniai ornamentuoti kryžiai (XIX a.).

1979.VII.22, žygio į Kryžiaus kalną metu, tikinčiųjų kolona baigia rikiuotis prie Meškuičių bažnyčios

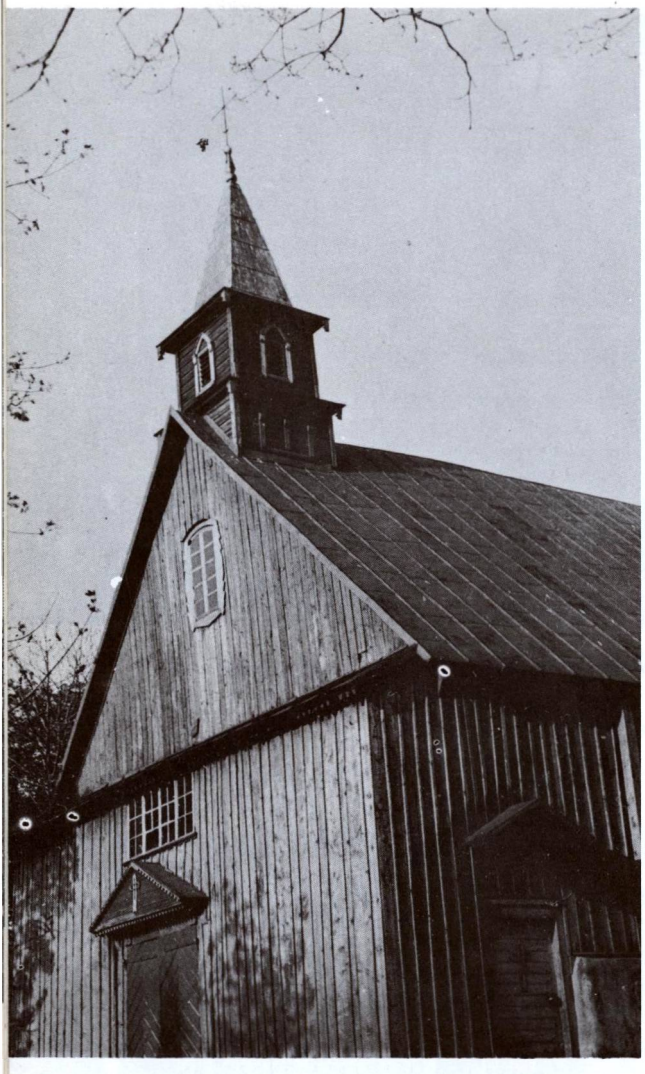

Milašaičių bažnyčios kampinis ir šoninis vaizdas. (1978 metų nuotraukos)

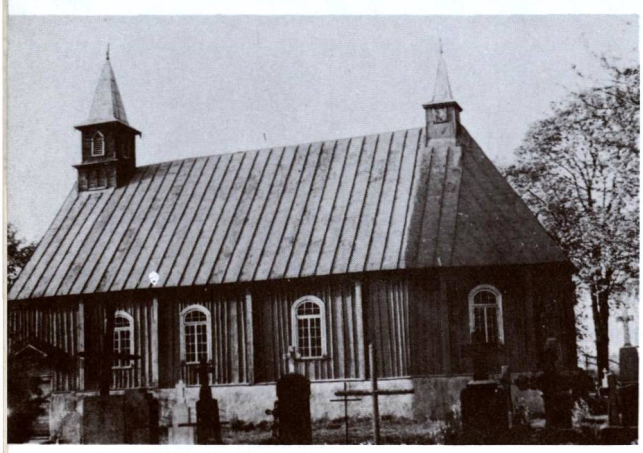

MILAŠAIČIAI

Jėzaus Nukryžiuotojo filijinė bažnyčia

Milašaičių bažnytkaimis yra 1,5 km atstu nuo Dubysos dešiniojo kranto, 15 km į pietryčius nuo Raseinių, 5 km į pietvakarius nuo Betygalos. Dalis sodybų yra vienkiemiuose, kitos kolchozinėje gyvenvietėje.

Milašaičiai minimi 1528 m. Lietuvos kariuomenės sąrašuose; ten pažymėta, kad Milašaičių bajorai turėjo atlikti karinę prievolę. Tada Milašaičiai priklausė Gandingos apskričiai, o dvaras Daujotams, vėliau kitiems savininkams.

1786 m. Januška-Januškevičius čia pastatė medinę bažnyčią, kuri vėliau buvo keletą kartų remontuota. Jos pastatas yra išlikęs ligi šių dienų.

Architektūra. Ši medinė bažnyčia yra gražių proporcijų. Jos apatinė fasado dalis perdengta stoginėliu, o frontoną puošia ornamentiškai pjaustyti apvadai. Durys apsaugotos maža trikampe pastoge. Jei ne bokštelis ant kraigo, atrodytų kaip didelė pirkia. Kvadratinio plano bokštelis apjuostas dviem plačiais karnizais ir uždengtas piramidiniu stogeliu su kryžiumi. Sienos ir frontonas apmušti stačiomis lentomis. Šoninių sienų plokštumos pagyvintos ryškiais piliastrais. Langai turi rečiau užtinkamas segmentines arkas ir net po 20 stiklo padalų. Stogas skardinis. Šventorius aptvertas medinių statinių tvora.

Milašaičių bažnyčia buvo Betygalos parapijos filija. 1940 m. ji turėjo apie 1400 katalikų. Pokario metais ilgesnį laiką nebeturi nuolatinio kunigo. Dvasinius parapijiečių reikalus aptarnauja Ugionių parapijos klebonas.

Nepriklausomybės metais Milašaičiai priklausė Betygalos valsčiui. 1923 m. 33 sodybos ir 191 gyv. Bolševikų okupacijos metu jie yra Girkalnio apylinkės kaimas ir kolchozo centras. 1959 m. 229 gyv.

Milašaičių kapinėse buvo sena koplyčia, statyta Jankauskio. Kitą koplyčią buvo pastatęs dvarininkas Pliuševskis.

LKB Kronikos Nr. 23, 1976 m., buvo paskelbta korespondencija iš Milašaičių, kurioje aprašyta, kaip mokytoja Ušinskienė persekiojo mergaitę, kuri turėjo maldaknygę.

MUNIŠKIAI

Jėzaus Nukryžiuotojo filijinė bažnyčia

Muniškių bažnytkaimis yra kairiajame Nevėžio krante, tarp Raudondvario—Babtų kelio ir Žemaičių plento, 16 km į šiaurės vakarus nuo Kauno, 8 km nuo Babtų.

Muniškių dvaras žinomas iš senų laikų. Jis stovėjo ant aukšto Nevėžio kranto, iš kurio matyti plati apylinkė keliolikos kilometrų spinduliu. Garsėjo gerais sodais. XIX a. II pusėje Muniškiai priklausė Zaleskiams. Amžių bėgyje apylinkės gyventojai lietuviai buvo aplenkėję. Po 1863 m. sukilimo Judonių k. buvo įkurdinta keliolika rusų kolonistų šeimų. Ligi 1912 m. bažnytiniai nelotyniški giedojimai, pagal to laiko madą, buvo atliekami lenkų kalba, bet nuo 1912 m. palikta tiktai lietuvių kalba. Nepriklausomybės metais gyventojai vėl grįžo į savo tautą ir 1923—1924 m. jaunimas jau gražiai lietuviškai kalbėjo.

1848 m. dvaro savininkai pastatė Muniškiuose medinę bažnytėlę. 1879 m. Zabielaitės-Zaleskienės rūpesčiu ji buvo suremontuota, o 1912 m. klebono kun. Eidimto ir parapijiečių pastangomis padidinta.

Architektūra. XIX-jo a. vidury statyta medinė filinė bažnytėlė yra maždaug tradicinio pavidalo. Virš fasadinių durų šviečia didelis trijų padalų langas su daug stiklų. Frontonas be langų ir be puošmenų. Kraigo priekyje uždėtas sudėtinis trijų dalių bokštelis, aštuoniasienis, su barokiniu šalmu ir kryželiu. Šoniniai langai turi gotiškai suskaidytus stiklus ir smailias arkas. Gale pristatyta šoninė zakristija. Sienos apmuštos statmenai ir pagyvintos keliais neritmiškai sudėtais piliastrais. Šventorius aptvertas medinių statinių tvorele.

Muniškių bažnyčia buvo Babtų parapijos filija. 1940 m. ji turėjo apie 1000 parapijiečių. Pokario meto bažnyčių sąrašuose ji nebeminima, nes yra uždaryta.

Nepriklausomybės metais Muniškiai priklausė Kauno aps. Babtų valsčiui. 1923 m. bažnytkaimyje ir dvare buvo 348 gyv. Bolševikų okupacijos metu Muniškiai yra Kauno rajono Babtų apylinkės kaimas. 1959 m. 291 gyv.

Muniškių bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas. (1962 ir 1981 m. nuotraukos)

Nirtaičių kapinaičių vartai

NIRTAIČIAI

Kaimo kapinaitės

Nirtaičių kaimas yra Sulinkių pelkių pakraštyje, 7 km į šiaurės rytus nuo Šiaulėnų. 1923 m. čia buvo 14 sodybų su 89 gyventojais. 1926 m. kaimas išsiskirstė vienkiemiais. Tai sena vietovė, minima 1619 m. Šiaulėnų dvaro inventoriuje. Tada priklausė Viduklės pavietui.

Dešinėje Šiaulėnų—Radviliškio vieškelio pusėje yra nežymus žemės pakilimas, apkastas grioviu. Tai Nirtaičių kaimo kapinaitės, apaugusios medžiais. Mažytės, užima tik 19 x 22 m plotą. Jų kūrėjas yra Juozas Gedminis, liaudies skulptorius, gimęs apie 1830, miręs 1913 m. Kilęs iš baudžiauninkų, nemokėjo nei rašto, nei amato, bet iš mažens reiškėsi dideliu išradingumu ir buvo puikus drožinėtojas. Buvo nagingas stalius, kurį laiką vertėsi statyba. Išrado būdą drobei impregnuoti — padaryti ją nepelyjama. Kartą pasidirbdino net sparnus ir bandęs su jais leistis nuo namų stogo šelmes, bet nesėkmingai. Baudžiavos laikais pirmasis savo kaime pastatęs dumtraukį.

Apie tai, kodėl tapo liaudies skulptorium, yra išlikę pasakojimų, kurie rišasi su jo sapnu. Pagal vienus, jam prisapnavęs turtingas ponas, sakydamas: „Šioje vietoje yra mano gyvenimas; čia pat pakastas puodas su pinigais. Tu šiuos pinigus iškask ir šioje vietoje supilk kalnelį, jį daliai papuošk!" Gedminis iškasęs puodą su pinigais, supylęs kalnelį, pastatęs paminklą ir išpuošęs jį gėlėmis; po to ėmęs iš medžio drožinėti statulas, kurias žmona sudeginusi. Tačiau puodo su pinigais legenda vargiai bus teisinga, nes Gedminis visą laiką buvo neturtingas. Kita legenda sako, kad sapne jam pasirodžiusios dvasios, kurios patarusios supilti kapinaičių vietoje aukštesnį kalnelį ir jį išpuošti.

Kai žmona sudeginusi jo medinius drožinius, Gedminis pasakęs: „Medžias sunyksta, o jeigu iš akmens būtų paminklai padirbti, stovėtų amžinai". Ėmėsi darbo. Ilgus metus akmenį kaldavo kitu kietesniu akmeniu. Tai ilgas ir labai sunkus darbas. Tai pamatęs, kalvis Bitė padirbo jam kieto plieno kaltelį, kuriuo buvo patogiau ir greičiau kalti.

Gedminis akmenis gabendavo nuo Šaukoto, Tytuvėnų ar Šiluvos. Dažniausiai nešdavosi ant pečių, kuriuos sunki našta nuverždavusi. Neretai tai buvę parinkti akmenys, savo išvaizda kiek primenantys kai kuriuos gyvius. Tokių akmenų nereikėdavę perdaug kalinėti, dailinti.

J. Gedminis kapinaitėse praleido didelę savo gyvenimo dalį. Jis ne tik prižiūrėdavo, bet kurdavo, kaldavo skulptūras ir net jose nakvodavo (jaunas būdamas mėgdavęs gandralizdyje nakvoti).

Iš viso jis iš akmens iškalė daugiau kaip 100 įvairių dirbinių. Iš masyvių tašyto akmens šulų padarė kapinių vartus, kurių viršutinėje dalyje buvo iškaltas įrašas: SZWENTA BROMA AMŽINA TEWINE — JUOZAPAS GEDMINIS 1893 M.

Priešakinėse šulų pusėse iškaltos nišos. Ant dešinio šulo ilgas (1,35 m) rožančius. Jo karoliukai iškalti iš paprastų akmenėlių. Šulų įdubimuose padėjo po statulėlę. Kapinaitėse jis pastatė visą eilę paminklėlių, statulėlių, „stabukų" grybų ir kt. dirbinių.

Kairėje kapinių pusėje, prie vartų angos, yra paties skulptoriaus kapas su originaliu, jo

Juozo Gedmino darbo akmeniniai antkapiai Nirtaičių kapinaitėse. (B. Buračo nuotrauka)

paties sau išsikaltu paminklu. Antkapio šonai apsmaigstyti 40—50 cm aukščio akmeniniais grybais. Galvūgalyje iš akmens iškalti arbūzai, kojūgalyje iškaltos dvi basos kojos; stovi ir kryžius. Paminkle iškaltas įrašas: GEDMINIS 1912. (Iš tiesų jis mirė 1913 m.).

Iki I pasaulinio karo išliko kapinaitėse tokia tvarka, kokią paliko jų kūrėjas. Bet per tą karą dalis skulptūrų išnyko. 1928 m. velionio brolis Baltramiejus gerą skulptūrų dalį atidavė Mildžiaus privačiam rinkiniui; jis šiuos dirbinius laikė Radviliškyje, prie geležinkelio stoties kirpyklos. Vėliau jie perėjo į Stravinsko rankas ir jų likimas nebuvo žinomas. Po keletą Gedminio skulptūrinių darbų turi Šiaulių ir Vilniaus muziejai. Šiek tiek dirbinių išliko ir pačiose kapinaitėse. Išgrobstytos kapinaitės neteko savo grožio ir net formos. Jos užaugo dideliais medžiais. Šiaip ar taip jos vis dėlto liko šviesaus ir be galo kruopštaus, nagingo dievdirbio gražus paminklas.

Nirtaičių akmeninės kapinaitės yra unikalus liaudies meno kūrinys Lietuvoje. Esą numatoma kapinaites restauruoti.

Antkapinis paminklas Nirtaičių kapinėse. B. Buračo nuotrauka)

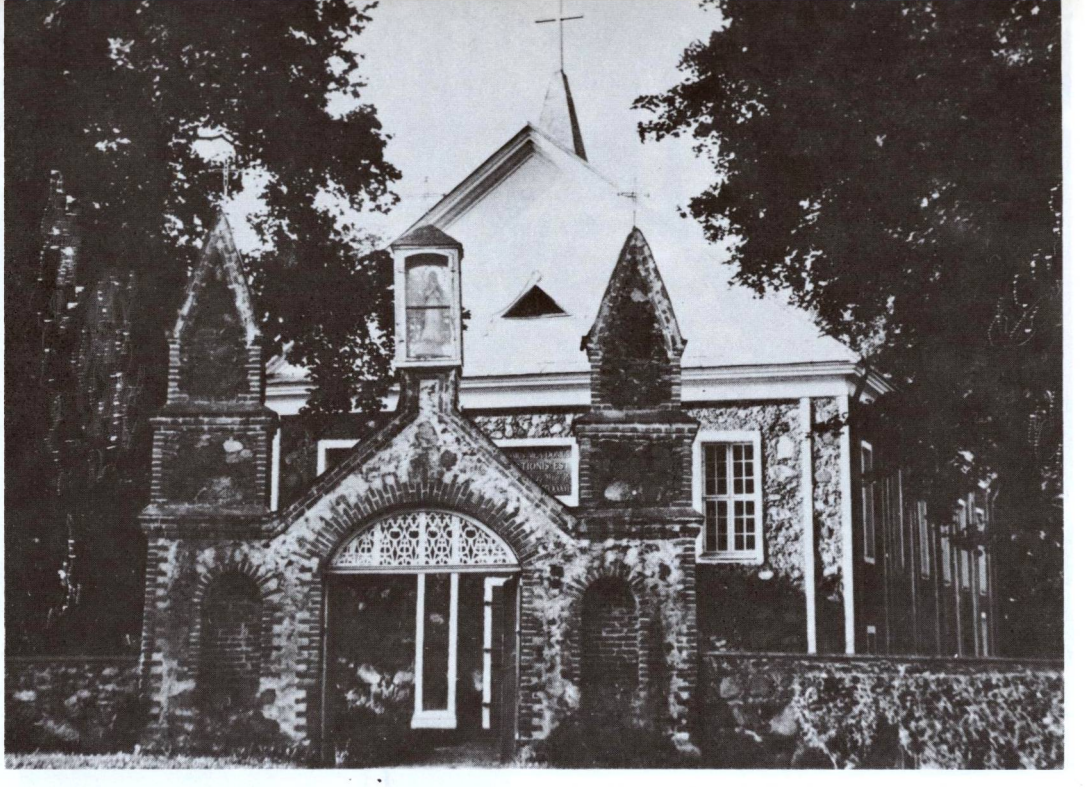

Pabaisko bažnyčia ir šventoriaus vartai 1980 metais

PABAISKAS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Pabaisko bažnytkaimis stovi dešiniajame Žirnajos upės krante (kairysis Šventosios intakas, 20,8 km ilgumo), 3 km į šiaurę nuo Žirnajo ežero, 9 km į pietus nuo Ukmergės. Už 1 km į pietus buvo Pabaisko dvaras.

Pabaisko atsiradimas rišamas su labai svarbiu Lietuvos istorijos įvykiu, nulėmusiu visą mūsų valstybės gyvenimo kryptį. 1435.IX.1 šioje vietoje įvyko kautynės tarp Jogailos brolio Švitrigailos ir Zigmanto Kęstutaičio, kurie varžėsi dėl Lietuvos valdovo sosto. Zigmantas, Vytauto brolis, savo pusėje turėjo 30.000 karių, kuriuos sudarė lietuvių, lenkų, totorių pulkai. Švitrigailos pusėje irgi buvę maždaug tiek pat lietuvių, totorių, ir kalavijuočių pulkų su jų magistru Kerskorfu. Abidvi kariuomenės susitiko Žirnajo ežero apylinkėse ir niekaip negalėjusios viena kitos pasiekti, nes trukdęs gerokai pelkėtas Žirnajos upelis. Kariuomenėms išstovėjus be kontakto porą dienų, Švitrigaila su magistru sutarė atitraukti savo jėgas prie Ukmergės. Kautynės vykusios prie Žirnajo ežero krantų, paskui prie minėto upelio, pagaliau dabartinio Pabaisko vietoje ir prie Šventosios. Švitrigaila su sąjungininku skaudžiai pralaimėjo ir vos spėjo pabėgti į Polocką. Magistras krito kovoje, visa kariuomenė buvo išsklaidyta po pelkes ir miškus. Dar keletą savaičių po mūšio Zigmanto kariai pabėgėlius gaudė.

Šias kautynes imperatorius Sigismundas lygino su Žalgirio mūšiu, o lenkai tvirtino, kad tokių nebuvę kaip gyvas pasaulis . . . Laimėjo Lietuvoje lenkams artima grupė, stipriai Krokuvos remiama. Jeigu būtų laimėjęs Švitrigaila, Lietuvos istorija būtų pasukta priešlenkiška kryptimi.

Zigmantas, dėkodamas Dievui už pergalę, padarė įžadą mūšio vietoje pastatyti bažnyčią, kuri 1436 m. ir buvo pastatyta. Naujai besikurianti vietovė gavo Pabaisko vardą (lenkų k. Pobojowisko reiškia mūšio lauką). Šioje vietoje ir dabar dar randama senų ginklų liekanų. Mūšio vietoje buvęs mažytis Vintaros upelis buvo vadinamas Viktorijos (pergalės) vardu.

Tas pats Zigmantas Kęstutaitis užrašė bažnyčiai žemių. Naujai įsteigtas dvaras ir

prie jo beaugantis miestelis buvo valdovo nuosavybė. 1441 m. Kazimieras Jogailaitis patvirtino savo pirmtako bažnyčiai padarytus užrašus ir juos dar padidino medaus duoklėmis. 1492 m. donacija dar kartą patvirtinta.

1501 m. didysis kunigaikštis Aleksandras bažnyčios patronatą perleido Vilniaus vyskupui Taborui ir įrašė dokumente sąlygą, kad Pabaisko kunigas mokėtų lietuviškai. Tokiu būdu ir Pabaisko dvaras atiteko Vilniaus vyskupui.

1544 m. karalius Zigmantas Augustas pastatė naują, taip pat medinę bažnyčią. Ta proga paskelbta privilegija ir nustatytos parapijos ribos (tarp Kertušos, Šventosios ir Siesarties upių). Šioje teritorijoje klebonui palikta teisė laikyti tik vieną bažnyčią, o jeigu atsirastų kita, ji turėtų būti Pabaisko filija. Šia proga bažnyčiai dar pridėta daugiau žemių.

1666 m. Pabaiską valdė Vilniaus kanauninkas ir Vendeno vyskupas Chodkevičius. Žinoma, jog jis bylinėjosi su Vilniaus kapitula, kad neįsileidęs jos vizitatoriaus. Kiek vėliau dvaras išslydo iš kapitulos rankų ir atiteko Olševskiams.

Spėjama, kad nauja bažnyčia buvo atstatyta XVII a. II pusėje. Jai sudegus, klebonas kun. D. Venckevičius su parapijiečiais pastatė naują bažnyčią, išlikusią ligi mūsų laikų.

Architektūra. 1819—1836 m. statyta mūrinė bažnyčia yra klasicistinio stiliaus. Jos charakteris daugiau matomas viduje, o ne išorėje. Projektavo arch. J. Levoisier. Bažnyčios sienos, varpinė, šventoriaus tvora ir vartai sumūryti iš laukakmenių. Tik siauri sienų piliastrai, karnizai ir trikampis frontonas yra baltai tinkuoti. Ant kraigo, matyt, vėliau uždėtas nepriderintas piramidinis bokštelis. Visi langai stačiakampiai su baltais apvadais, be sandrikų.

Bažnyčia padalinta į tris navas stambiais keturkampiais pilioriais. Jų stiebai išvagoti kaneliūromis. Tai yra siauri vertikalūs griovelliai. Jų kapiteliai padabinti reljefiškais frizais. Pilioriai sujungti ne arkomis, kaip būna barokinėje architektūroje ir kartais klasicistinėje, o gulsčiomis sijomis. Lubos suskliaustos plokščiai, su ornamentuotais plafonais. Centrinėje navoje kabo turtingi sietynai. Visas interjeras nutinkuotas ir papuoštas santūriai. Nartekso anga į centrinę navą perdengta segmentine arka. Virš jo matomas vargonų choras su klasiška baliustrada.

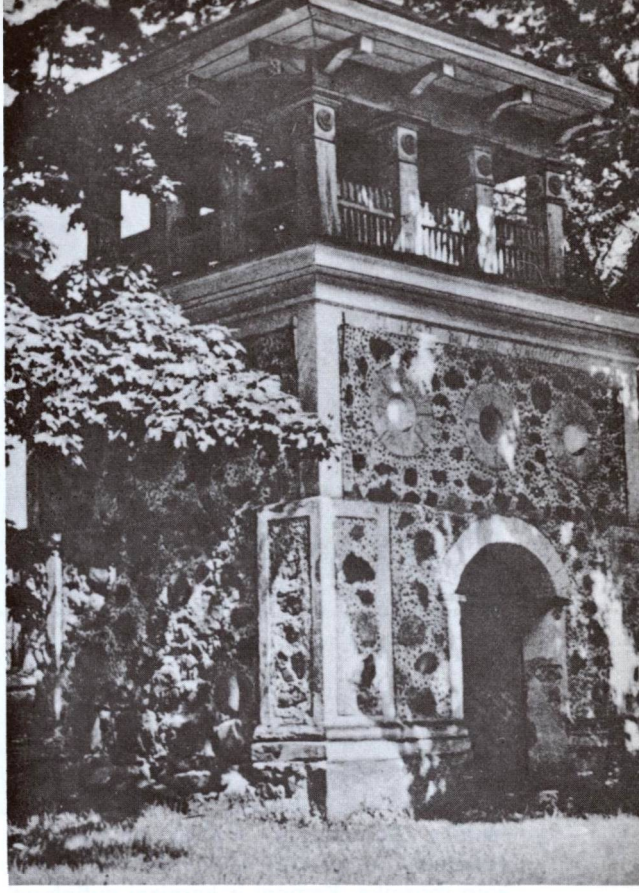

Pabaisko varpinė ir bažnyčios vidus

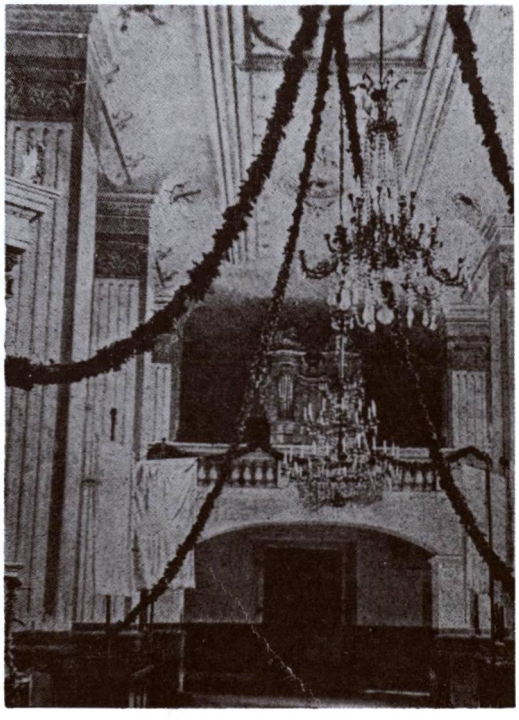

Pabaisko kapinių koplyčia. (Iš dr. Jurgio Gimbuto rinkinių)

Prie bažnyčios stovi to paties stiliaus mūrinė varpinė su frize įrėžta 1842 m. data, tur būt, kada statyta. Jos trys tarpsniai palaipsniui laibėja aukštyn. Akmens mūro faktūra pamarginta mažais akmenėliais, sudėtais į jungiamąjį kalkių skiedinį. Atrodo kaip mozaika. Kampai ir karnizai nutinkuoti, o durų arka ir apskritos apylangės sudėtos iš šviesių tašytų akmenų. Viršutinis varpinės tarpsnis yra medinės konstrukcijos atviras paviljonas su tvorele tarp kolonų. Plačias piramidinio stogo nuosvyras paremia įgaubtos gembės. Pastatas labai originalus, nepanašus į kitas varpines Lietuvoje.

Iš senų laikų Pabaiske buvo parapijinė mokykla, kurioje 1781 m. mokėsi 46 mokiniai — labai didelis skaičius anais laikais. Tada parapija buvo didžiulė ir turėjo 6242 parapijiečius. 1782 m. mokykloje mokėsi 78 mokiniai, kurių tarpe 51 buvo valstiečių vaikas.

XIX a., veikiant sulenkėjusiems kunigams ir dvarininkams, Pabaiskas ir apylinkės buvo gerokai aplenkintos. Ypač daug prie lenkinimo akcijos prisidėjo kun. P. Dirgėla, sulenkėjęs lietuvis. Jo peiktiną darbą vėliau stengėsi atitaisyti kiti geri lietuviai kunigai. Taip kun. Al. Požėla sumaniai veikė ir platino lietuviškąją spaudą. Kun. Budrio ir parapijiečių pastangomis lietuviai išsikovojo du trečdaliu pamaldų. Galutinai lenkiški giedojimai ir kitos nelotyniškos lenkiškos maldos pašalintos iš Pabaisko bažnyčios tik 1919 m. Žemaičių vyskupo Pr. Karevičiaus leidimu.

Nepriklausomybės metais Pabaiskas buvo valsčiaus centras ir priklausė Ukmergės apskričiai. 1923 m. miestelyje buvo 24 sodybos ir 166 gyventojai. Bolševikų okupacijos metu Pabaiskas yra kaimas, apylinkės ir sovchozo centras. 1959 m. 189 gyv.

Pabaisko parapija priklauso Ukmergės dekanatui. 1940 m. turėjo 2667 katalikus. 1981 m. jos klebonu buvo Jonas Tamonis (gim. 1938, kunigu pašvęstas 1963 m.).

Pabaisko bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikusi barokinė XVIII a. monstrancija (paauksuotas sidabras).

LKB Kronikos Nr. 8, 1974 m., yra paskelbta pora korespondencijų apie tikinčiųjų persekiojimą. Be ko kita, 1973.VI.29 bolševikų administracija apkaltino kleboną kun. V. Ramanauską, kad jis suorganizavęs tikinčiųjų talką bažnyčios grindims plauti.

Kapinėse tebėra išlikusi lietuviškai klasiška medinė koplyčia. Jos trikampis frontonas gerokai ištrauktas priekin, matyt, seniau turėjo kolonų portiką, panašų į prieklėtį. Absida yra trikampio plano. Šoninių sienų dideli stačiakampiai langai papuošti gulsčiais sandrikais. Pro prairusį stačių sienų apkalą vienoje vietoje matomi gulsti sienojai. Jie yra dalinai aptašyti, kaip senoviškų pirkių. Stogas naujas, skardinis.

Daumantiškių buv. dvare, 4 km į pietvakarius nuo Pabaisko, kapinėse buvo privati mūrinė koplyčia. Šis dvaras minimas 1654 m.

Paberžės bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas

PABERŽĖ

Šv. Mergelės Marijos Aplankymo parapijos bažnyčia

Paberžės bažnytkaimis yra prie Liaudės ir Nykio upelių santakos, 8 km į šiaurės vakarus nuo Surviliškio.

Paberžės dvaras unijinės Lietuvos laikais priklausė Šilingams. 1787 m. baronas Šilingas čia pastatė medinę bažnyčią, kuri buvo Surviliškio parapijos filija. Kai ji netrukus sudegė, Šilingas kažkur nupirko seną mažą koplyčią ir ją atgabenęs pastatė sudegusios vietoje. 1863 m. koplyčia padidinta. Vėliau ją suremontavo ir išpuošė kun. Ipolitas Baronas.

Architektūra. Ši medinė bažnyčia yra puošni savo klasicistiniu portiku ir grakščiu barokiniu bokšteliu. Tiedu gimininguų stilių elementai kartais jungiami medinėse Lietuvos bažnyčiose. Bokštelis turi aštuoniasienį būgną ir varpo pavidalo šalmą. Kryžiaus bazė praplatinta. Bažnyčios ir trisienės absidos langai turi smailias arkas ir stiklinius vitražinius kryžius. Absidos galinės sienos langelis yra apskritas, su daug stipinų, lyg koks ratas. Šoninė zakristija yra prigludusi po didžiojo stogo tąsa žemyn. Sienos apmuštos statmenai.

Didysis altorius yra apkrautas skulptūriniais ornamentais, kaip buvo būdinga XVIII a. pabaigoje rokoko stiliui. Šoniniai altoriai yra orderinės tvarkos, su dviejų tarpsnių piliastrais ir paveikslais. Presbiterijos baliustrada panašiai ornamentuota. Lubų plokštumą pagyvina daugelio žvakių sietynai, o vidaus sienas puošia ornamentų juostos.

Grakšti XIX a. medinė varpinė šventoriuje yra vientisa viršun laibėjanti prizmė. Sienose tėra po vieną mažą angą. Jos apsaugotos nuo kritulių plačiomis pastogėmis. Varpinės kryžiaus bazė yra kriaušės pavidalo. Varpinė prilygsta bažnyčiai savo aukščiu. Kartu su puošniais geležiniais vartais ir akmenų mūro tvora Paberžės ansamblis yra architektūriškai vertingas praėjusiųjų amžių paminklas.

1856—1862 m. Paberžės filialistu buvo kun. Antanas Mackevičius, pasižymėjęs 1861

Paberžės bažnyčios vidus

m. manifestacijoje prieš rusus. (Bendravardis ir bendrapavardis garsaus 1863 m. sukilėlių vado, dažnai su juo painiojamas, nuoširdus Antano Baranausko bičiulis). Vėliau Paberžės kuratas kun. Ant. Kasperavičius spaudos draudimo laikais uoliai platino draudžiamąją spaudą.

Nepriklausomybės metais Paberžė priklausė Kėdainių aps. Surviliškio valsčiui. 1923 m. 18 sodybų ir 129 gyv. Paberžė buvo Surviliškio filija. 1940 m. turėjo 1100 parapijiečių.

Sovietinių rusų okupacijos metu Paberžė yra apylinkės centras. 1981 m. jos klebonu buvo kun. Mykolas Dobrovolskis (gim. 1918 m., kunigu pašvęstas 1944 m.).

Paberžės bažnyčioje yra išlikę nemaža pažymėtinų religinio meno ir kulto vertybių: paveikslai — „Paskutinė vakarienė" (XVII a.), „Bažnyčios tėvai" (XVIII a.), „Jėzaus gimimas" (XVIII a.), „Aukojimas bažnyčioje" (XIX a.), „Jėzus Nukryžiuotasis" (1767 m.), 14 XVIII a. stacijų; zakristijoje yra dar vienas Jėzaus Nukryžiuotojo XIX a. pr. paveikslas.

Paberžės bažnyčios fasadas 1964 metais

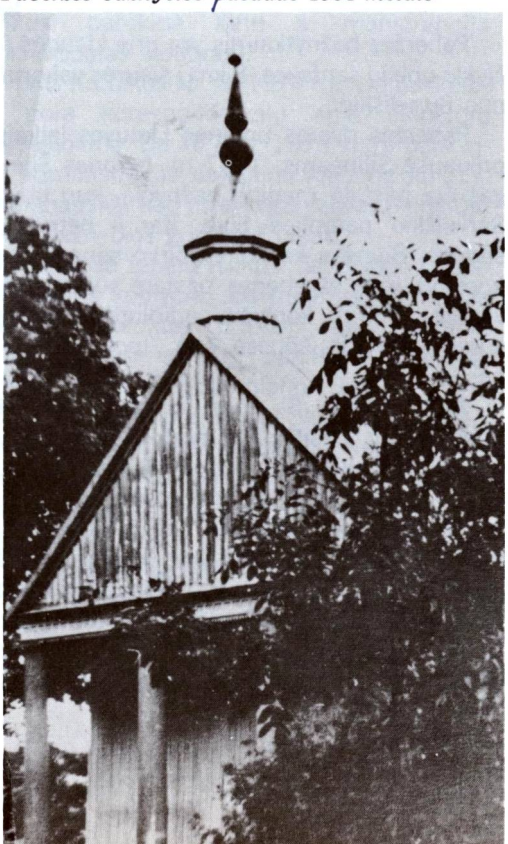

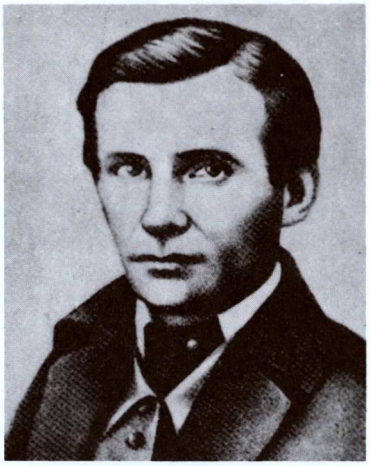

Kunigas Antanas Mackevičius
1828 ~ 1863

„Mano veiksmams vadovavo teisybės ir savo tautos meilė... Lietuvių tautą darbšti, teisinga, religinga, todėl užsitarnavo mano didžiausios meilės"
Ant. Mackevičius

Dieviškasis Mokytojau, Tu pasakei: „Nėra didesnės meilės, kaip gyvybę už draugus atiduoti". Štai Tavo tarnas kunigas Antanas gyvenimą ir gyvybę už tautą atidavė. Suteiki, kad iš dangiškųjų buveinių jis mums šviestų kaip pati šviesiausioji žvaigždė. Tegul nepavergia mūsų tamsa ir dvasios skurdas. Netepritrūksta mums kilnumo ir didžiadvasiškumo. Uždek mūsų širdis didele meile Tau ir Tėvynei.
150-osios metinės paminėti Paberžė, 1978 m. birželio 4 d.

1978 m. Paberžėje išleistas atvirukas buv. klebonui — kun. Antanui Mackevičiui, 1863 m. sukilimo vadovui, prisiminti

Šv. Pranciškaus koplytėlė 1973 metais

Pažymėtina medinė XIX . skulptūra „Jėzus Nukryžiuotasis". Bažnyčios šventoriuje stovi žinomo dievdirbio Vinco Svirskio 1902 m. gamintas medinis kryžius su Dievo Motinos horeljefu.

Dar yra visa eilė kitų vertingų paveikslų: „Kristaus žengimas į dangų" (XVIII a.), „Marijos ėmimas į dangų" (XIX a.), „Duonos padauginimas" (XIX a.); dailaus darbo medinės skulptūros: „Prisikėlęs Kristus" (XVIII a.), „Pieta" (XIX a.), „Šv. Rokas" (XIX a.), „Jėzus Nukryžiuotasis" (XIX a. pr.), 3 geležiniai ornamentuoti kryžiai (XVIII a. pabaiga), XVIII a. barokinis medinis altorius su skulptūromis (XVIII a.); koplytėlė prie sienos su ornamentuotu geležiniu kryželiu ir Rūpintojėlio skulptūra (XX a.).

Bažnytkaimyje tebebuvo išlikę dar du Vinco Svirskio darbo mediniai kryžiai, daryti XIX a. pabaigoje.

Tebėra XIX a. II pusėje statyta klebonija, špitolė.

LKB Kronikos Nr. 26, 1977 m., paskelbta korespondencija, kurioje rašoma, kad 1976.XII.27 į Vilniaus KGB buvo tardymui iškviestas Paberžės klebonas kun. Stanislovas Dobrovolskis. Du saugumiečiai jį tardę kelias valandas ir vadinę „neramiausiu kunigu Lietuvoje". LKBK rašo: „Kunigas Stanislovas kelis kartus pamokslo metu paragino tikinčiuosius atitiesti nugaras, kurios sulinko Hitlerio ir Stalino laikais, t.y. būti drąsiais ir sąmoningais katalikais". Kun. St. Dobrovolskis Paberžėje esąs sutelkęs daug muziejinės vertės dalykų.

Paberžės bažnyčios aplinka: šventorius, bažnyčios prieki~~alas~~, Šv. Pranciškaus koplytėlė, koplytstulpis kun. A. Mackevičiui atminti, varpinė, klebonija. (1973 m. nuotrauka)

Kun. Stasio Dabrovolskio sukurti paminklai: Sopulingoji Dievo Motina, suištas Kristus. (1979 m. nuotraukos)

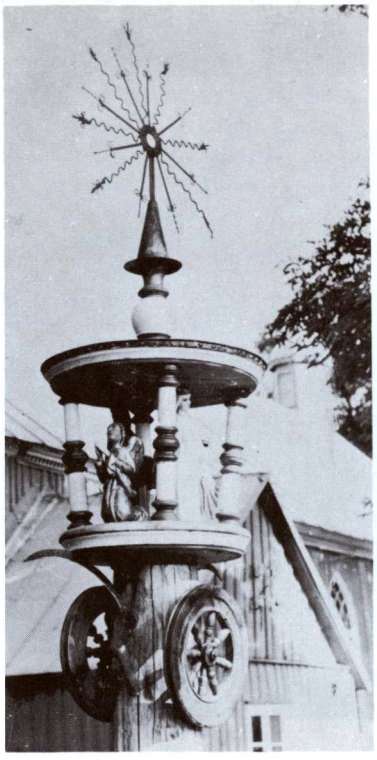
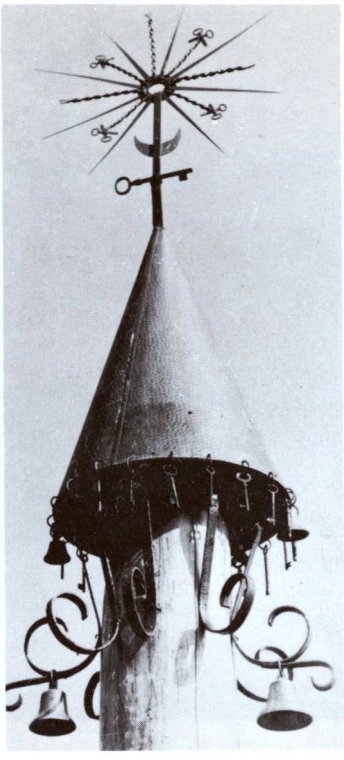

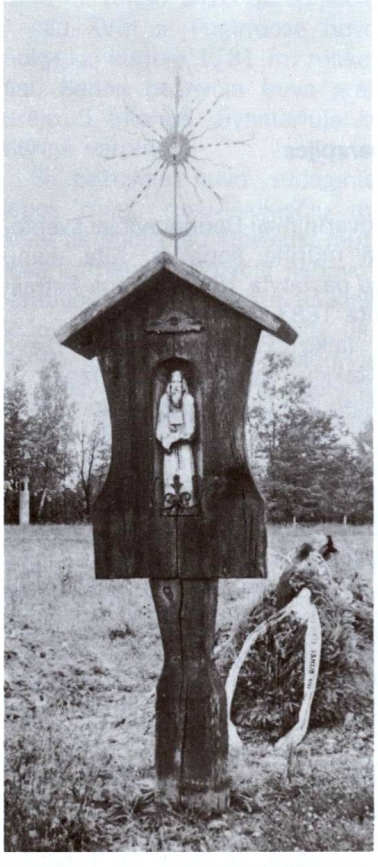

Keliginiai paminklai Paberžėje. (1974 m. nuotraukos)

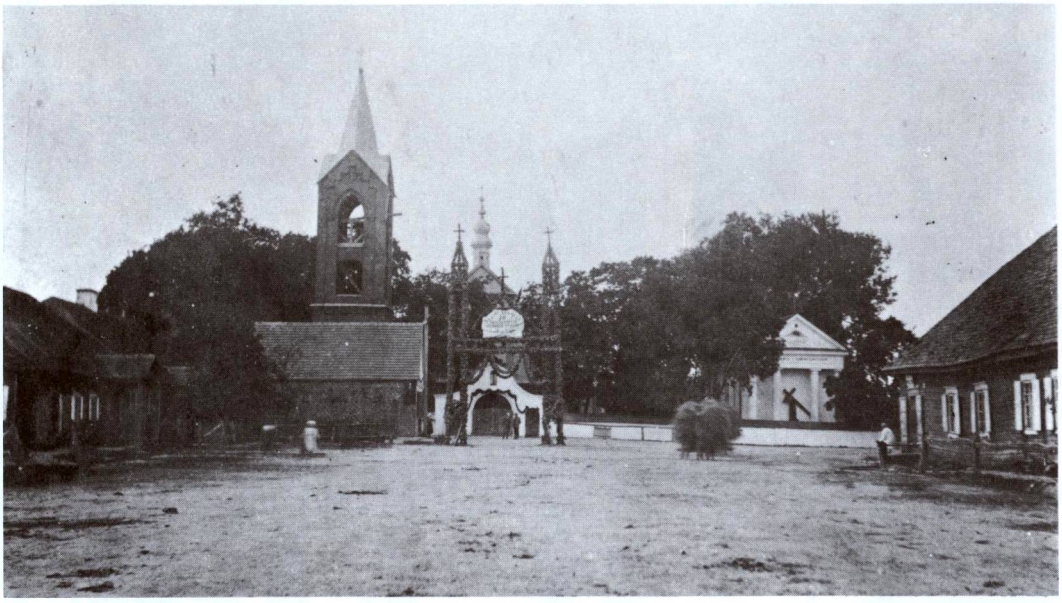

Senoji Pagirių bažnyčia (sudegusi) ir jos aplinka

PAGIRIAI

Švč. Mergelės Marijos Aplankymo parapijos bažnyčia

Pagirių miestelis įsikūręs prie Rudekšnos upelio (dešinysis Obelies—Nevėžio intakas, 16 km ilgumo), 27 km į šiaurės vakarus nuo Ukmergės, 12 km į šiaurės rytus nuo Šėtos. Vietovės vardas kilęs nuo girios. Reikia manyti, kad vietovė kūrėsi girios pakraštyje. Šios girios skurdžios liekanos išlikusios ligi šių dienų.

XVI—XVII a. Pagiriai buvo dvaras, priklausęs Bialozarų giminei. Vėliau atiteko Oginskiams ir kitiems žemvaldžiams. Yra išlikęs 1669.III.28 Pagirių-Paobelio dvaro inventorius. (Daugiau istorinių žinių apie Pagirius yra ML II t., 481—484 psl.).

Pirmąją medinę bažnyčią Pagiriuose pastatė broliai Gabrielius ir Kristupas Bialozarai 1626 m. Statybą parėmė ir Vilniaus katedros kanauninkas Jonas Bialozaras. Ši bažnyčia greičiausiai sudegė švedų karų metu. 1742 m. Baltramiejus Pakoševskis toje pačioje vietoje pastatė naują. 1876 m. klebonas Juozapas Šimkevičius su parapijiečiais pastatė trečią iš eilės medinę bažnyčią.

1848 m. dvarininkai Daunoravičiai šventoriuje pastatė mūrinę koplyčią. Kita, kapų koplyčia buvo pastatyta 1827 m. kun. Petraškos, atnaujinta 1883 m. Montvilų.

Iš senų laikų Pagiriai garsėjo Dievo Motinos paveikslu, kurį tikintieji lankė ir gerbė kaip stebuklingą. To paveikslo istorija esanti tokia. Jį Pagirių bažnyčiai padovanojęs vienas iš jos fundatorių — kun. Bialozaras. Kai bažnyčią sudegino švedai, paveikslas rastas bekabantis ant medžio su apdegusiais rėmais. Pastačius naują bažnyčią, su tais pačiais rėmais jis buvo įtaisytas didžiajame altoriuje. Ir trečioje bažnyčioje jis išliko didžiajame altoriuje, tik rėmai buvo pakeisti. Paveikslas papuoštas sidabriniais drabužiais, šalia jo buvo votų. Šį paveikslą mini istorikas Kojalavičius jau 1650 m.

Seniau Pagirių parapija priklausė Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanatui. 1781 m. ji turėjo 2364 parapijiečius. Po 1849 m. įjungta į Žemaičių vyskupiją, o 1926 m. į Kauno arkivyskupiją ir priklausė Žeimių dekanatui.

Dabartinė Pagirių bažnyčia 1981 metais

1940 m. turėjo 5420 parapijiečių.

Jau XVIII a. Pagiriuose buvo parapijinė mokykla, kurioje 1781 m. mokėsi 26 mokiniai. Senoji bažnyčia buvo gražiai įruošta, turėjo 5 altorius. Šventoriuje buvo aukšta mūrinė varpinė.

Ši bažnyčia buvo sudeginta 1944 m. liepos mėn., rusų—vokiečių mūšių metu. Išliko tik nuošaliau stovėjusi mūrinė varpinė. Pokario metais bažnyčia nebuvo atstatyta — parapijos salėje įruošta laikina bažnyčia. Senosios bažnyčios pamatų tik kai kurios žymės likusios. Kapinių viduryje, 1981 m. žiniomis, stovėjo mūrinė koplyčia.

Buv. bažnyčios architektūra. 1876 m. statyta, 1944 m. sudegusi medinė bažnyčia buvo didesnė, negu daugelis kitų parapijinių bažnyčių. Jos sienos buvo dvigubai aukštesnės už stogą. Išilgai pristatytos navos koplyčioms, zakristijų ar koplyčios transeptai turėjo žemesnius stogus. Virš šoninių navų buvo langų eilės pagrindinei navai apšviesti. Virš fasado buvo neproporcingai mažas bokštelis.

Bažnyčios vidų dengė truputį išgaubtos lubos. Transeptai atskirti plačiomis arkomis. Didysis altorius užėmė visą presbiterijos plotį. Apvalios kolonos dalijo altorių į tris sekcijas, kurias jungė laužytas siauras antablementas. Virš jo spindėjo plastiški frontonėliai su kartušais. Sakykla buvo dekoruota panašiai barokiškai, kaip ir altorius.

Balti šventoriaus vartai labai masyviški, su plačia arkine anga ir aukštu trikampiu stogu maždaug to paties dydžio, kaip transepto frontonas.

Po gaisro išlikusi mūrinė varpinė šventoriaus pakraštyje yra žymiai aukštesnė už tipiškas varpines. Netinkuotų plytų sienos padalintos į du žemesnius ir trečią dvigubai aukštesnį tarpsnius. Durys aprėmintos smailiaarkiu portalu. Kampuose platūs lėkšti piliastrai. Viršutiniai langai dideli, su ornamentiškai išskaidytais stiklais ir smailia arka, o žemiau įdėti trys siauri aukšti langeliai. Stogas kryžminis su trikampiais frontonais ir su laiptuotu frizu. Pastatas originalus, iš tolo matomas, priskirtinas pseudogotikai.

Kapinėse stovinti mūrinė koplyčia irgi psuedogotiška, tik ištisai nutinkuota. Jos fasadinės durys papuoštos smailiaarkiu sandriku, o virš jo įdubusi graži apskrita niša. Frontoną gaubia dantytas frizas. Bokštelio angos irgi smailiaarkės, kaip ir šoninių sienų langai. Sienų karnizas sudėtingas, iš kelių lygių traukų ir smulkių dantukų frizo.

Nepriklausomybės metais Pagiriai buvo Ukmergės aps. valsčiaus centras. 1923 m. 72 sodybos ir 424 gyv. 1944 m. liepos mėn., vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, Pagirių miestelis sudegė. Pokario metais Pagiriai priskirti Kėdainių rajonui, yra apylinkės ir sovchozo centras. 1959 m. 317 gyv.

Pagirių bažnyčios vidus 1981 metais

1981 m. Pagirių klebonu buvo kun. Jonas Survila (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1950 m.).

LKB Kronika Nr. 37, 1979 m., yra paskelbusi korespondenciją iš Pagirių, kurioje rašoma, kad 1978.XII.18 jų klebonas kun. J. Survila buvo vietinės komunistų valdžios išbartas už tai, kad pamaldų metu vaikai patarnauja Mišioms ir gieda. Kita proga tokį „nusikaltimą" padariusiems mokiniams buvęs sumažintas elgesio pažymys.

Kuronių kaime (Pagirių parap.) 1860.IX.8 gimė Aleksandras Dambrauskas. Jo tėvas buvo vadinamas Jakštu, taigi ir Aleksandras pasisavino Jakšto slapyvardę. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją ir Petrapilio dvasinę akademiją, 1888 m. buvo pašvęstas kunigu. Nuo pat gimnazijos (Šiauliuose) laikų buvo susipratęs lietuvis patriotas. Mokydamasis kunigų seminarijoje, leido ranka rašytą „Lietuvos" laikraštėlį. 1884 m. pradėjo rašinėti į „Aušrą". Už lietuvišką veiklą buvo rusų valdžios 1889 m. ištremtas į Ustiužną (Naugardo gub.). 1895 m. grįžo į Kauną ir visą laiką labai aktyviai reiškėsi lietuviškoje veikloje. Žemaičių kunigų seminarijos profesorius. Pakeltas prelatu. 1905 m. įkūrė labai reikšmingą Šv. Kazimiero draugiją knygoms leisti ir jai ilgą laiką vadovavo, išleisdamas daugybę gerų knygų, žurnalų, laikraščių. Poetas, beletristas, humoristas, publicistas. Per 50 m. įtempto literatūrinio, mokslinio ir sielovados darbo parašė keletą tūkstančių straipsnių ir keliasdešimt knygų. Ilgametis „Draugijos" redaktorius. Savo plunksnos aštrumu pavergdavo ir savo priešų širdis. Daug pasitarnavo lietuvių kalbos gryninimui, be ko kita, į lietuvių kalbos pasaulį atvesdamas prof. Kazį Būgą. Mirė Kaune 1938.II.19. Iš pradžių jo palaikai buvo padėti Kauno bazilikos kriptoje, bet 1938.V.21 perkelti į tam tikslui pastatytą kapą bazilikos šone. Antkapyje iškaldinti prasmingi jo paties parašyti žodžiai: „Mes ne savo ugnimi žėruojam, Mes ne sau aplinkui šviesą liejam . . ."

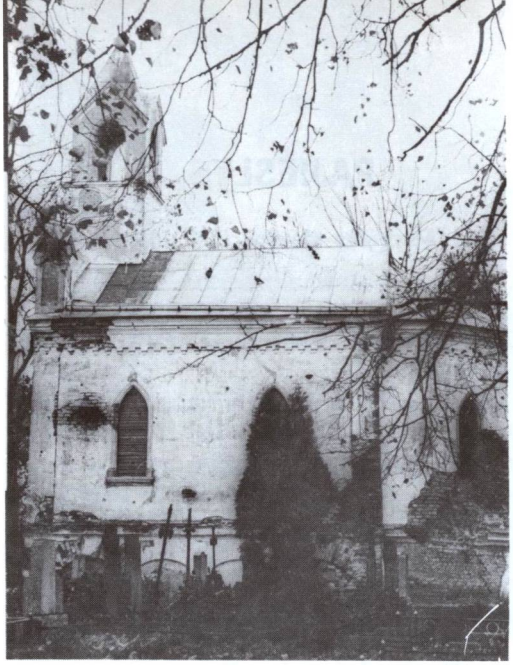

Pagirių kapų koplyčios šoninis vaizdas

Pagiriai pavasarininkų kongreso metu 1932.VII.3

Kapinių koplyčios fasadas. (1981 metų nuotr.)

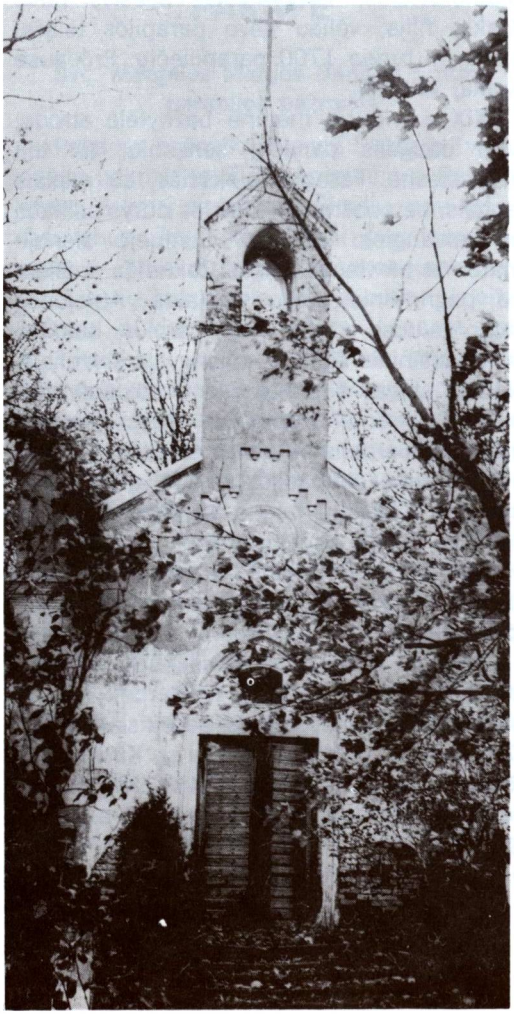

Varpinė 1981 metais

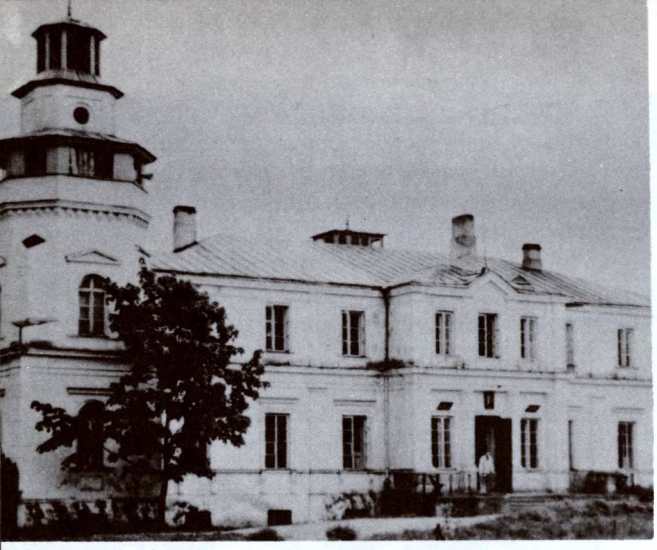

Pagryžuvio buv. dvaro, vėliau Jėzuitų vienuolyno naujokyno rūmai 1963 metais

PAGRYŽUVYS

Jėzuitų naujokynas ir oratorija

Pagryžuvys yra prie Gryžuvos upės (kairysis Dubysos intakas, 44 km ilgumo), 4 km į vakarus nuo Tytuvėnų. Kairiajame upės krante yra piliakalnis, o dešiniajame, ant aukštos kalvos, žaliuojančiais medžiais apsuptas, buv. Pagryžuvio dvaras. Baltus 3 aukštų rūmus supa 6 ha ploto landšaftinio plano parkas, kuriame yra 75 m ilgio pylimas, 2 tvenkiniai.

Dvaras žinomas nuo XVI a., priklausė įvairiems savininkams, Lietuvos žemės reforma palietė be savininko likusį dvarą ir jo žemę išdalijo naujakūriams. Dvaro centrą valdžia atidavė jėzuitams, kurie jį perėmė 1929 m. ir čia įkūrė savo naujokyną. Jo tikslas buvo ruošti kandidatus į vienuolius, ypač tuos, kurie vyks į užsienį tolimesnėms studijoms, kad prieš išvykdami formavimosi pagrindus gautų savame krašte. Per 15 metų čia gyvenantieji klierikai dar dėstė tikybą Kubilių, Gudelių, Kibučių ir kt. kaimų pradžios mokyklose. 1939 m. Pagryžuvyje buvo 6 kunigai ir 39 broliukai. Jie apdirbo ir vienuolyno ūkį, kartais kiek pasisamdydami darbo jėgos.

Po II pasaulinio karo okupacinė valdžia pastatus ir žemę nusavino, vienuolius išgainiojo. Buvo uždaryta ir koplyčia. Čia įruošta džiovininkų sanatorija. Vietovė priklauso Kauno rajono Tytuvėnų apylinkei.

PAJIESLYS

Švč. Mergelės Marijos filijinė bažnyčia

Pajieslio bažnytkaimis stovi netoli Šušvės upės, kur į ją įteka nedidelis (tik 2,5 km ilgumo) Jieslos upelis, 8 km į pietvakarius nuo Krakių.

Ligi 1857 m. ši vieta tebuvusi tuščias laukas, priklausęs Teodorai Pilsudskienei (garsiojo maršalo senelei), iš Butlerių giminės. Ji gyveno Pašušvio palivarke. 1857 m. ji čia pastatė medinę bažnyčią. Pagal pasakojimus, atsikėlusi iš savo dvaro ir koplyčią. Fundatorė Pilsudskienė ir buvo palaidota Pajieslio šventoriuje.

Pirmasis klebonas kun. Rimavičius netoli bažnyčios pastatęs pirmąjį gyvenamą namą. Nepriklausomybės metais jame buvo pradžios mok. Ligi 1908 m. Pajieslys nuolatinio kunigo neturėjo. Tais metais atvyko kun. Daunoravičius. Iš pradžių Pajieslys buvo Krakių filija, vėliau gavo parapijos teises. 1940 m. turėjo 1700 parapijiečių. Priklausė Krakių valsčiui.

XIX a. vidurio medinė bažnytėlė atrodo, kaip daugelis panašių senesnių, tik toji paprastesnė. Fasadas plokščias, su mažais langais, be puošmenų. Didelės durys paliktos be apsauginio stogelio. Šoninėje sienoje matomas tik vienas langas. Zakristija prišlieta po pagrindinio stogo nuolaida. Abiejuose stogo galuose yra po mažą barokinį bokštelį su kriaušiniais šalmais ir lengvais kryželiais. Naujas stogas šiferinis. Sienų apkalas statmenas, o frontono gulsčias. Kraigo gale dar matomas varpelis su atviru stogeliu.

Bolševikų okupacijos metu Pajieslio kaimas yra Kėdainių rajono apylinkės centras. 1959 m. tik 64 gyv.

1981 m. Pajieslio parapija nuolatinio kunigo neturėjo — aptarnavo Krakių parapijos kunigas.

Pajieslio bažnyčioje yra išlikusių religinio meno ir kulto dalykų, jų tarpe: XIX a. pabaigos žalvarinis varpas, paveikslai — „Šv. Domininkas" (XIX a.), „Marija su Kūdikiu" — Rafaelio paveikslo kopija (XIX a. pr.), medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a. pabaiga) ir kt.

Pajieslio bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1980 metais

PAKAPĖ

Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Pakapės bažnytkaimis yra Didžiojo Tyrulio pelkių pakraštyje, 7 km į pietus nuo Rėkyvos ežero, 8 km į pietus nuo Šiaulių, prie kelio į Tytuvėnus. Apylinkės seniai gyvenamos — rasta X—XII a. dirbinių. Yra senas kapinynas.

Iš senų laikų šioje vietoje buvęs Veleikių kaimas, priklausęs Karpiams. Viename smilčių kalnelyje buvo kapinaitės, prie kurių kaimo gyventojai pastatė medinę koplyčią, o Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis įkurdino kunigą. Tokiu būdu atsirado nauja Kurtuvėnų parapijos filija, nuo kapinių gavusi Pakapės vardą.

1824 m. buvo nustota aplink koplyčią laidoti mirusius. Kapinės nutęstos kiek nuošaliau, šventorius aptvertas tvora. Ilgesnį laiką Pakapės filialistu buvo veiklus kunigas Jokūbas Butavičius.

XIX a. Pakapė kartu su Rėkyvos dvaru priklausė turtingam dvarininkui Eustachijui Karpiui.

Karpiai 1860 m. pastatė Pakapėje bažnyčią, užrašė jai 33 dešimtines žemės ir pažadėjo mokėti kasmet po 230 rb kunigo išlaikymui, tai garantuodami Rėkyvos dvaro turtu.

Pakapės bažnyčios altorius 1980 metais

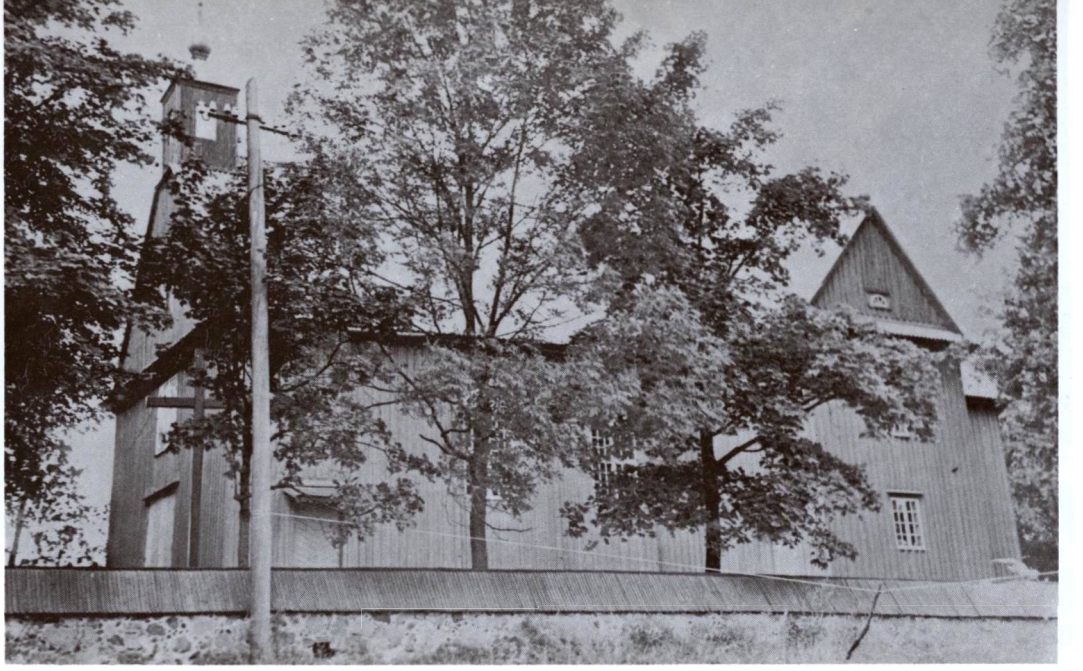

Pakapės bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1980 metais

1861 m. vysk. M. Valančius Pakapę pakėlė parapija ir tai rugsėjo 6 d. viešai iš sakyklos paskelbė. Karpiams buvo duota teisė pasirinkti kleboną, kuriuo ir buvo paskirtas kun. A. Gintila. Vyskupo paskirta komisija nustatė parapijos ribas.

1879 m. Karpiai bažnyčią perstatė. Parapija priklauso Šiaulių dekanatui. 1940 m. turėjo apie 2000 katalikų.

1879 m. statyta medinė bažnyčia yra kryžminio plano. Fasado plokštuma pagyvinta truputį priekin patrauktu frontonu. Virš durų yra didelis langas choro tribūnai apšviesti. Nedidelis stačiakampis bokštelis turi liekną šalmą. Sienų langai aukšti, su arkomis, o transepto langeliai mažesni, be arkų, sudėti dviem aukštais. Kaip dažniausiai būna, sienos apmuštos praktiškai statmenomis lentomis. Taip geriau nubėga lietaus vanduo.

Didysis altorius siekia plokščias lubas, yra kukliai dekoruotas su dviem poromis plokščių piliastrų, standartinėmis skulptūromis ir centriniu kartušu. Priešais altorių kabo gausus sietynas. Mūrinė šventoriaus tvora uždengta aukštoku stogeliu.

Vysk. M. Valančius savo užrašuose („Pastabos sau pačiam", 77 psl.) mini Pakapės kleboną kun. Mykolą Šimkevičių, jo laikais atkeltą iš Mogiliavo, nevisiškai pilno proto dvasininką. Jis buvęs įsitikinęs, kad visos ligos kylančios iš to, kad žmones laiką apsėdę velniai. Taigi jis ėmė gydyti ligonis, skaitydamas jiems egzorcizmus. Nežiūrėdamas to, kad vyskupas jam tai daryti uždraudė, į Pakapę rinkosi minios žmonių. Kun. Šimkevičius nusisamdęs erdvesnį butą ir toliau gydęs ligonius, kartais dargi juos vandeniu perliedamas. Vienas kitas pasveikęs, ir Pakapė ėmusi garsėti „stebuklais". Kiek vėliau kun. Šimkevičius buvęs vyskupo sudrausmintas.

XIX—XX a. sąvartoje Pakapė nepasižymėjusi blaivybe ir buvusi viena iš daugiausia svaigalų suvartojanti parapija visoje Žemaitijoje. 1903 m. degtinės čia išgerta už 3215, o 1904 m. už 3434 rb. Iš visų Pakapės įstaigų tada geriausiai veikusi degtinės monopolio krautuvė.

1897 m. Pakapėje buvo 240 gyv., 1923 m. 121 gyv., 1959 m. 281 gyv. Nepriklausomybės metais Pakapė priklausė Padubysio valsčiui, bolševikų okupacijos metu yra Šiaulių rajono apylinkės ir kolchozo centras.

1981 m. Pakapės klebonu buvo kun. Vladas Požėla (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1937 m.).

Pakapės varpinėje yra išlikęs 1877 m. V. Vlodkovskio gamintas žalvarinis varpas. Bažnyčios absidoje yra medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra (XVIII a. pab.). Kita Nukryžiuotojo medinė skulptūra yra bažnyčios fasado dalyje.

Viršuje: Palendrių bažnyčios šoninis vaizdas, apačioje — bažnyčios fasadas. (1981 metų nuotraukos)

PALENDRIAI

Aušros Vartų Dievo Motinos oratorija

Palendrių kaimas yra prie nedidelio Lendrės upelio (dėš. Gynevės—Dubysos intakas, tik 6 km ilgumo), šaltinių srityje, 11 km į šiaurę nuo Kelmės. Seniau čia buvo ir Palendrių dvaras. Nepriklausomybės metais priklausė Kelmės valsčiui. Yra išlikęs grioviu apkastas Palendrių piliakalnis. 1923 m. tebuvo 6 sodybos ir 51 gyv.

Bažnyčią čia įsteigė ir oratoriją pastatė kun. Kazimieras Ambrozaitis. Jis buvo gimęs 1858 m. Kilęs iš neturtingos šeimos, išvyko Amerikon ir ten išgyveno 38 metus. Tapo kunigu, sugrįžo Lietuvon ir 1938 m. savo lėšomis pastatė gražią mūrinę Aušros Vartų Dievo Motinos oratoriją, prie kurios jis gyveno, laikė pamaldas ir aptarnavo apylinkės tikinčiuosius. Jos vitražus įruošė kun. Paulauskas. Oratorija priklausė Kelmės parapijai.

1938 m. sumūryta bažnyčia yra neoklasicistinė, lyg kad būtų statyta seniau. Jos vidurinė nava su apskrita absida yra daug aukštesnė už šonines navas. Fasado centre

Palendrių bažnyčios galinė ir šoninė sienos 1981 metais

Paminklinė lenta bažnyčios statytojui kun. K. Ambrozaičiui atminti

stovįs keturkampis bokštas turi dideles arkines akustines angas ir mažą anstatą su lėkščiu stogeliu. Tinkuotos sienos suskaidytos poriniais piliastrais. Langai turi dvigubas pusapskrites arkas. Tik viršutiniai vidurinės navos langai apskriti. Šoniniai langai įstiklinti kun. Paulausko sukurtais vitražais. Virš didžiojo altoriaus yra puslankiu išlenktas balkonas su lengvais turėkliais. Absidos sienos viršutinėje dalyje nutapytas didelis paveikslas, vaizduojąs Kristų Alyvų darželyje. Jis apšviestas apskritais langais. Bažnyčios plotas yra 17 x 36 m.

1947 m. kun. K. Ambrozaitis mirė ir buvo čia palaidotas. Bažnytėlės sienoje įmūryta jo paminklinė lenta su įrašu.

1945 m. bažnyčia uždaryta. Nors bažnyčios pastatas karo veiksmų nebuvo paliestas (stovi nuošalioje vietoje), tačiau neprižiūrimas, 1981 m. žiniomis, buvo gerokai apardytas.

Paminklinės lentos įrašas

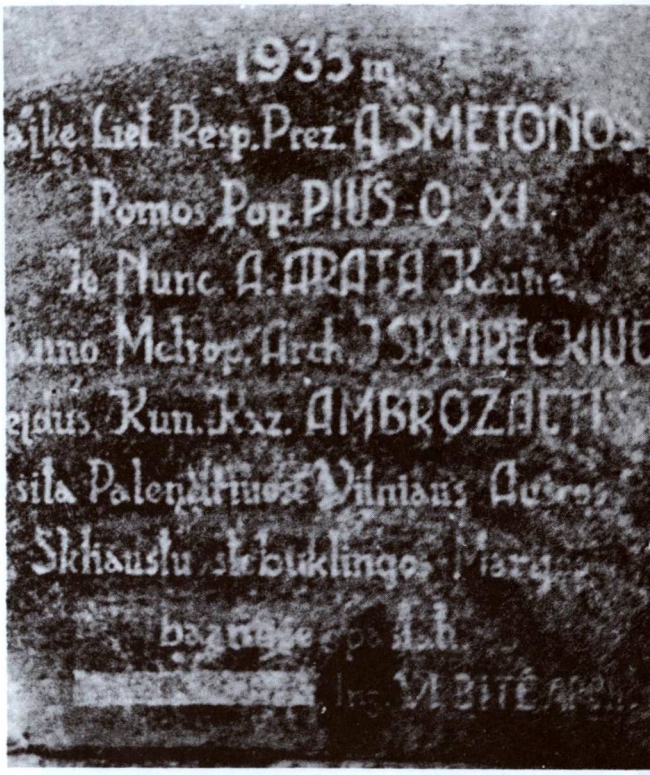

Paminklinė lenta bažnyčios statymui atminti

Bažnyčios mažasis bokštas. (1981 metų nuotraukos)

Paliepių bažnyčia 1980 metais

PALIEPIAI

Šv. Kryžiaus bažnyčia

Paliepių bažnytkaimis yra 11 km į šiaurės rytus nuo Ariogalos, tiek pat km į rytus nuo Betygalos. Vietovė įsikūrė prie nedidelio Paliūtės upelio, miškingoje srityje. Savo vardą bus gavusi nuo liepų — pirmosios sodybos, reikia manyti, buvo „po liepomis" pastatytos. Padavimas sako, kad senovėje čia gyvenęs ūkininkas ir turėjęs dukterį, kurią įsimylėjęs užklydęs čigonas. Ūkininkas nesutikęs už jo savo dukros leisti. Įsimylėjusieji susitikdavę po viena liepa. Įvykusi tragedija — čigonas nužudęs merginą. Nuo to laiko ši vieta pradėta vadinti „po liepa".

1754 m. čia pastatyta medinė bažnyčia, greičiausiai pačių tikinčiųjų lėšomis, nes fundatoriaus vardas dokumentuose neminimas.

Architektūra. Bažnyčia atrodo pakiliai, yra gražesnė už vėliau statytas panašias medines bažnytėles. Jos trikampis frontonas yra lygaus aukščio su sienomis, bet ant kraigo iškilęs laibas aštuoniasienis bokštelis pakelia ją dar tiek pat, kaip ir frontonas. Bokštelis padalytas dviem karnizais, uždengtas varpiniu šalmu ir barokine trijų tarpsnių baze ažūriniam kryžiui. Fasadines duris uždengia žemas prieangis su keturių kolonų portiku ir arka.

Orderinis keturių kolonų didysis altorius išsiskiria iš kitų savo reljefiškai papuoštu antablemento frizu ir frontonėlio voliutomis. Greta jų pakilę skulptūriniai angeliukai. Interjero baroką papildo panašūs šoniniai altoriai. Menotyrininkės A. Matušakaitės (1974 m.) nuomone, šoninių altorių viršutinės dalies kremzliniai ornamentai esą daug senesni, negu kiti tų altorių elementai.

Priešais bažnyčią stovi trijų aukštų medinė varpinė, palaipsniui laibėjanti viršun. Jos barokinis šalmas panašus į bažnyčios bokšto šalmą. Šventoriaus vartai geležiniai su ažūrine arka tarp mūrinių stulpų.

Vysk. M. Valančiaus laikais (1853 m.) čia buvo mokykla, kurioje tada mokėsi 16 mokinių. Maždaug tuo pačiu metu buvo ir prieglauda. Visą laiką Paliepiai buvo Betygalos parapijos filija. 1940 m. 1985 parapiječiai.

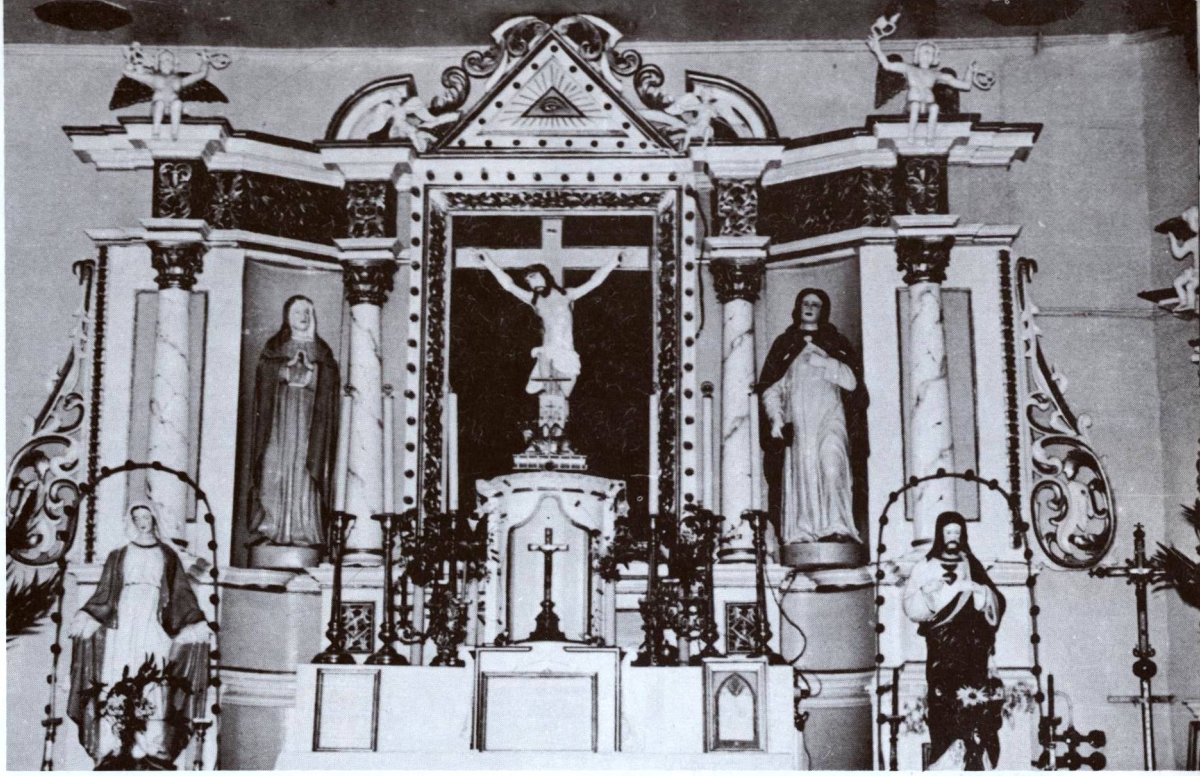

Paliepių bažnyčios didysis altorius

Prieš I pasaulinį karą Paliepiuose buvo įsteigti „Saulės" ir Blaivybės draugijų skyriai, mokykloje mokėsi keliasdešimt mokinių.

1923 m. Paliepiuose buvo 533 gyventojai. Vietovė priklausė Ariogalos valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Paliepiai yra Raseinių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 313 gyv.

1981 m. Paliepių klebonu buvo kun. Stanislovas Kemzūra (gim. 1899 m., kunigu pašvęstas 1923 m.).

Paliepių varpinėje yra išlikęs metalinis varpas, lietas 1852 m. Antano Zvolinskio Varšuvoje. Yra Marijos Rožančinės paveikslas, tapytas XIX a.

Paliepių kapinėse yra koplyčia.

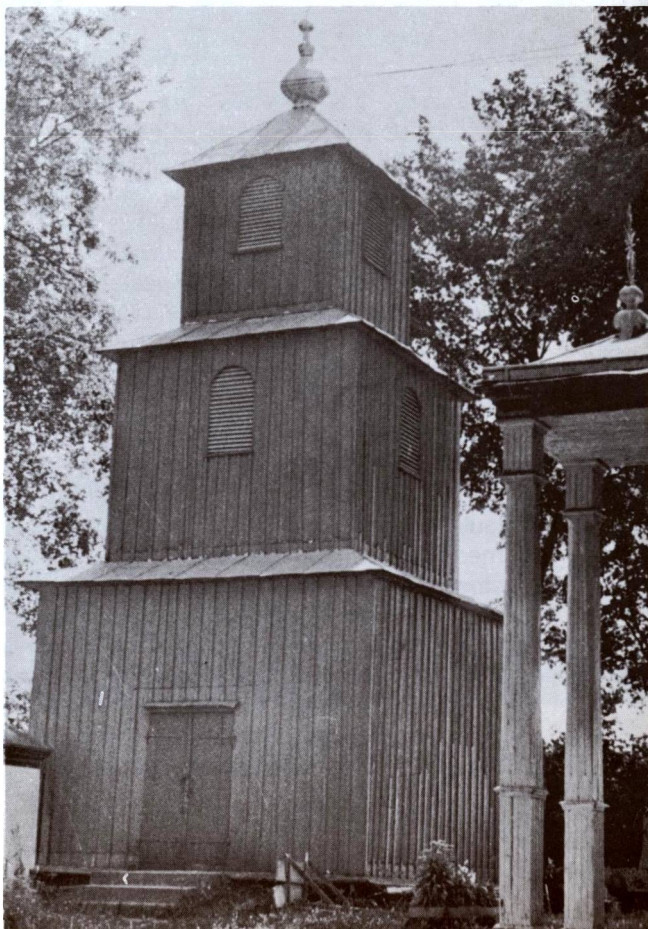

Bažnyčios varpinė. (1980 metų nuotraukos)

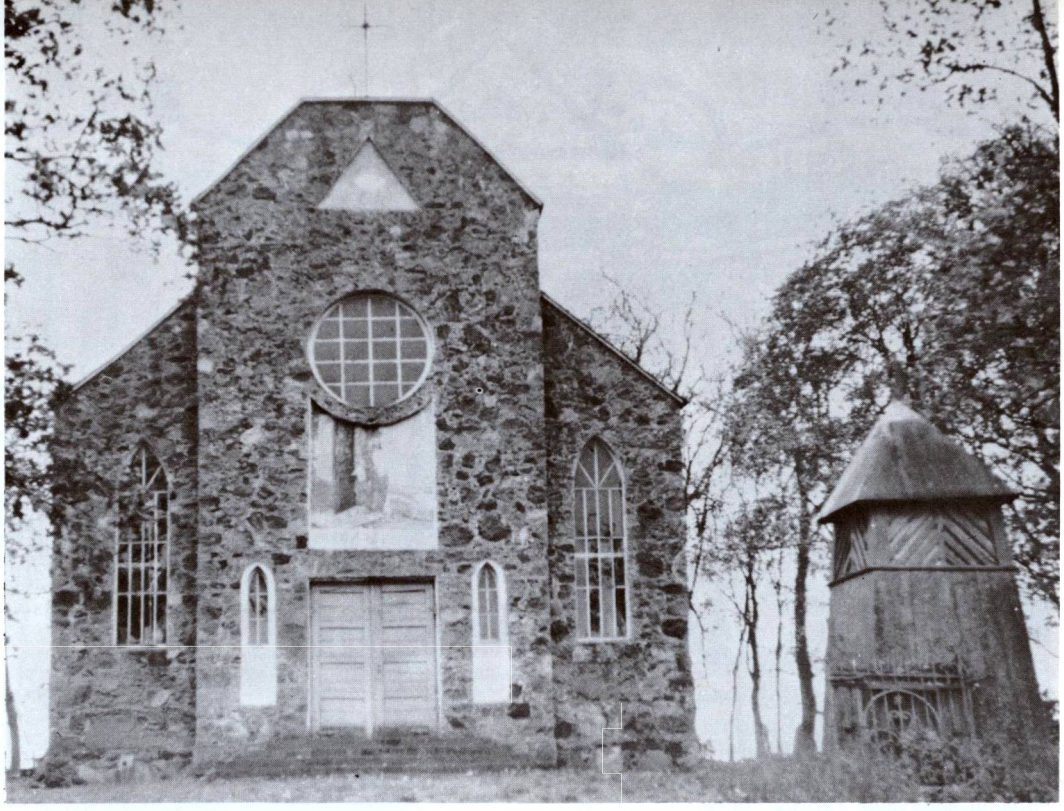

Palonų bažnyčia ir varpinė 1981 metais

PALONAI

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Palonų bažnytkaimis yra dešiniajame Palono upelio (dešinysis Kiršino—Nevėžio intakas, 18,7 km ilgumo), 7 km į rytus nuo Baisogalos, prie kelio į Sidabravą. Vietovės vardas kilęs nuo upelio pavadinimo.

Istoriškai Palonai žinomi nuo 1786 m., kai Juozas ir Ona Rinkšliauskai pastatė medinę Dievo Apvaizdos bažnyčią, kuri buvo Baisogalos filija. Vietovė išgarsėjo plačioje apylinkėje Šv. Onos ir Šv. Martyno atlaidais, kurie sutraukdavo daugybę žmonių. (Daugiau žinių apie Palonus yra ML II t., 437 psl.).

1939 m. klebono kun. S. Rusecko rūpesčiu Palonuose pastatyta nauja mūrinė (iš lauko akmenų) bažnyčia, pakeitusi senąją medinę. Naujasis pastatas turi aukščiau stogo iškeltą fasadinę sieną, bet jos negalima laikyti bokštu. Trapecinio frontono akis yra trikampė. Virš stačiakampių durų išmūryta niša paveikslui ir didelis apskritas langas. Didieji sienų langai turi smailias arkas, bet dėl to pastatas nepasidarė neogotiškas. Akmenų mūras paliktas netinkuotas.

Greta bažnyčios stovinti maža medinė varpinėlė gali būti užsilikusi iš XIX amžiaus. Jos sienos nežymiai laibėja viršun. Akustinės angos sudėtos iš rąstelių su tarpais. Jie sukalti įstrižai, atrodo dekoratyviškai. Panašių varpinių retkarčiais užtinkama ir kitur.

Seniau Palonai buvo Baisogalos parapijos filija. 1940 m. turėjo 935 parapijiečius. Priklausė Krakių dekanatui.

1918—1919 m. Palonų filialistu buvo liūdno atminimo kunigas Liudas Adomauskas, organizavęs čia bolševikų „tarybas". 1921 m. nutraukė ryšius su R. katalikų bažnyčia ir įsijungė į komunistų veikėjų eiles. 1940 m. buvo „išrinktas" liaudies seimo pirmininku ir, klausydamas okupantų įsakymo, paskelbė prijungiąs Lietuvą prie Sovietų Sąjungos.

Nepriklausomybės metais Palonai priklausė Baisogalos valsčiui. 1923 m. buvo 249 gyv. Sovietinės okupacijos metu priklauso Radviliškio rajono Baisogalos apylinkei. Palonų bažnyčia nuolatinio kunigo neturi.

PANEVĖŽIUKAS

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Panevėžiuko bažnytkaimis stovi dešiniajame Nevėžio krante (iš čia ir vietovės vardas), kur į jį įteka Striūna (27,9 km ilgio) ir kiek į šiaurę Aluona (32 km ilgio), 5 km į šiaurę nuo Babtų.

Kasant žvyrą čia buvo sunaikintas V—VIII a. kapinynas, kuriame rasta įvairių metalo dirbinių. Istorijos šaltiniuose dvaras minimas 1559 m. 1563 m. priklausė Vilkijos valsčiui. 1785 m. priklausė Sofijai Bilevičienei, XVIII a. Siručiams.

1747 m. Simonas Sirutis, Vitebsko pilininkas, pastatė mūrinę bažnyčią.

Architektūra. Vėlyvojo baroko stiliaus statyta mūrinė bažnyčia yra išimtinė tuo, kad jos planas trikampis. Kita tokio plano bažnyčia yra medinė Žemaitijos Degučiuose. Tinkuotos sienos suskaidytos poriniais piliastrais ir apjuostos plačiu antablementu. Frizas neornamentuotas, karnizų traukos lygios. Siauri aukšti langai ir durys turi charakteringas karpytines arkas. Medinis stogas iškeltas visose trijose pusėse ant trikampių frontonų. Vidus išpuoštas santūriai, kaip įprasta klasicistinėse bažnyčiose. Lubos plokščios, medinės. Orderinės tvarkos didysis altorius turi apskritas kolonas su korintiškais kapiteliais. Altoriaus antstatas siekia lubas. Virš paveikslų greta altoriaus uždėti reljefiški lietuviškų motyvų ornamentai.

Iš pradžių Panevėžiukas buvo Josvainių parapijos filija, vėliau gavo parapijos teises. Priklausė Kėdainių dekanatui. 1940 m. turėjo 1250 katalikų.

Nepriklausomybės metais priklausė Babtų valsčiui, 1923 m. 92 gyv. Bolševikų okupacijos metu yra Kauno rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1959 m. 404 gyv.

Pokario metais Panevėžiukas nuolatinio kunigo nebeturi — retkarčiais aptarnauja Josvainių klebonas.

Bažnyčioje yra išlikę religinio meno vertybių, jų tarpe: medinės XIX a. skulptūros „Šv. Antanas", „Trimituojantis angelas", XVIII a. pabaigos geležinis ornamentuotas kryžius. XVIII a. paveikslas „Šventoji šeima". Tebėra ir 1639 m. lietas žalvarinis varpas. Pažymėtinas senos špitolės pastatas, bažnyčios šventoriaus tvora, varpinė.

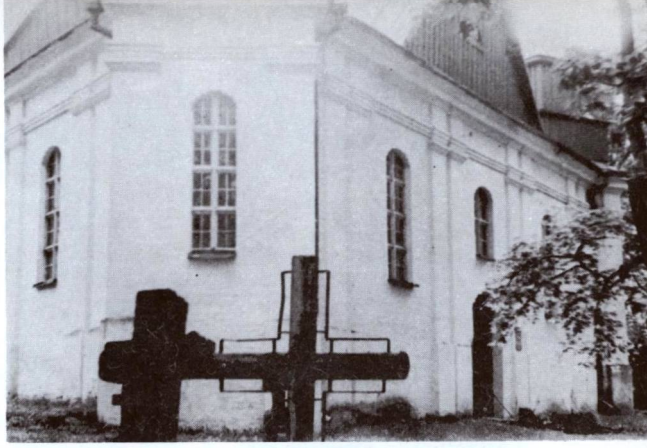

Bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas. (1980 metų nuotraukos)

Panevėžiuko bažnyčios didysis altorius

Panoterių bažnyčios vidus

Bažnyčia 1980 metais.

PANOTERIAI

Šv. Kryžiaus bažnyčia

Panoterių miestelis įsikūręs prie Noteros upelio (deš. Lokio intakas, tik 2 km ilgumo), 6 km į šiaurės vakarus nuo Kauno—Zarasų plento, 6 km į šiaurės rytus nuo Jonavos. Tuojau į šiaurę nuo miestelio buvo Panoterių dvaras.

Panoteriai žinomi nuo XV a. vidurio. 1441 m. dvaro savininkas Baltramiejus Urbonaitis padovanojo Siesikų bažnyčiai žemės sklypą, vadinamą Panoteriais ir pasižadėjo jame pastatyti koplyčią, kuri buvo pastatyta, vėliau atstatyta. Nuo to laiko ir pati vietovė imta vadinti Koplyčiomis. 1787 m. pastatyta bažnytėlė, kuri buvo Siesikų parapijos filija.

1864 m. kun. Juozapas Sakalauskas su parapijiečiais pastatė naują medinę Šv. Kryžiaus vardo bažnyčią, kuri buvo Siesikų parapijos filija. 1940 m. filija turėjo 2702 tikinčiuosius.

1859 m. Panoteriuose buvo 6 sodybos ir 60 gyv., 1903 m. 172 gyv., 1923 m. 32 sodybos ir 143 gyv. Vietovė buvo Ukmergės aps. valsčiaus centras.

Sovietinių rusų okupacijos metu Panoteriai priskirti Jonavos rajonui ir yra kolchozo centras.

II pasaulinio karo metu Panoterių bažnyčia sudegė. Pokario metais ji nebebuvo atstatyta — įruošta paprastame gyvenamame name. 1981 m. Panoterių parapijos administratorium buvo kun. Vytautas Pesliakas (gim. 1937 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Panoterių bažnyčios yra išlikę religinio meno bei kulto dalykų: paveikslas „Šv. Juozapas" (XIX a.), XIX a. metalinis varpas, XIX a. šilko, metalo siūlais siuvinėtas arnotas ir kt.

PAŠILĖ (VAITKUŠKIS)

Šv. Barboros parapijos bažnyčia

Abidvi šios vietovės yra tik 1 km atstu viena nuo kitos, 4—5 km į pietryčius nuo Ukmergės miesto centro, prie Vilniaus—Ukmergės plento. Pasiekiamos pervažiavus Pivonijos šilą. Ir jų istorija glaudžiai susijusi.

Pagal pasakojimus bei padavimus, Švitrigailos laikais Vaitkuškyje buvusi medinė pilis, stovėjusi kalnelyje, kuris ir dabar Švitrigailos kalnu vadinamas. Vietovė buvo apgyventa — tai liudija senovės radiniai.

Unijinės Lietuvos laikais Vaitkuškio dvaras priklausė grafams Kosakauskiams — žinomai Lietuvos didikų giminei, iš kurios yra kilę nemaža Lietuvos valstybininkų, vyskupų.

1789 m. vienas iš Kosakauskių dvaro laukuose, kur gyveno daugiau darbininkų šeimų, pastatė mūrinę romaniško stiliaus bažnyčią, aplink kurią ėmė kurtis nauja gyvenvietė — bažnytkaimis. Kadangi nauja gyvenvietė buvo prie Pivonijos šilo, pradėta ją Pašile vadinti.

Pasakojama, kad grafas Kosakauskis ją pastatęs iš pinigų, gautų už parduotą dvaro laukuose rastą piniginį lobį, XVIII a. tiesiant kelią į Vilnių. Pinigų nemaža dalis turėjusi Lietuvos valstybės ženklus. Jie buvę sudėti variniame katile. Taigi, įruošiant naujos bažnyčios vidų, atitinkama pagarba buvo suteikta ir katilui — jis buvęs įmontuotas į žvakyną ir pakabintas bažnyčioje.

Tačiau Kosakauskiai, ne visada gyvendami Vaitkuškio dvare, ne visada tinkamai rūpinosi savo statyta bažnyčia. 1857.XII.7 Žemaičių vyskupas M. Valančius, kurio vyskupijai tada Pašilė priklausė, rašė Vaitkuškio savininkui grafui Kosakauskiui į Varšuvą: „Ukmergės dekanas man pranešė apie Vaitkuškio bažnyčią. Jos grimsai trupa, stogas kiauras. Labai skaudu, jog taip graži bažnyčia, apylinkės papuošimas, apleista. Dovanok Tamsta, jog rūpindamasis Dievo namais vyskupijoj, kreipiuosi į Tamstą, prašydamas įsakyti Vaitkuškio administracijai tuojau bažnyčią taisyti, nes kiekvienas atidėliojimas dar labiau gadina ją" (A. Alekna, „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius", 29 psl.).

Kosakauskis vyskupą nuraminęs, jog nesą jau taip blogai, tačiau įsakęs bažnyčią peržiūrėti ir, jeigu kas taisytina — pataisyti.

Pašilės bažnyčia

1789 m. statyta mūrinė bažnyčia yra gerokai skirtinga nuo kitų. Jos fasadas klasicistinis: apatinio aukšto centre yra stačiakampės durys, šonuose po dvi nišas, o antrajame aukšte simetriškai sudėti penki stačiakampiai langai. Trikampio frontono centre matoma apskrita anga. Visi karnizai ir langų apvadai ya lygių traukų. Sienos tinkuotos, be kitokių ornamentų. Smailios piramidės bokštas ant stogo yra keistokas, nepriderintas prie pastato. Matyt, uždėtas vėliau.

Pašilės kunigas ilgą laiką buvo Kosakauskių dvaro kapelionas ir gyveno dvare. Ligi 1926 m. Pašilė buvo Pabaisko filija. Priklausė Ukmergės dekanatui. 1940 m. turėjo 2400 katalikų.

XIX a. gale Kosakauskiai pasistatė Vaitkuškyje puošnius dvaro rūmus, pilies išvaizdos, pseudogotinio stiliaus. Juose buvo 12.500 knygų biblioteka. I pasaulinio karo metu juose buvo įruoštas Ukmergės žydų getas.

Nepriklausomybės metais Vaitkuškis su Pašile priklausė Pabaisko valsčiui. 1966 m. vietovės įjungtos į Ukmergės miestą.

Pokario metais Pašilės bažnyčią okupantai uždarė. Ji buvo pertvarkoma į šokių bei kitokių parengimų salę. Yra žinoma, kad grafo Kosakauskio viena anūkė buvusi atvykusi iš Lenkijos į okupuotą Lietuvą. Ji aplankiusi ir savo senelio statytą bažnyčią. Būdama savininko įpėdinė, protestavusi ir reikalavusi bažnyčią sugrąžinti katalikams. Bažnyčios storose sienose tebesą įmūryti Kosakauskių giminės karstai (T.Ž. Nr. 49, 1962.XII.6).

Pašilės-Vaitkuškio kapinėse buvo Antakalnio koplyčia.

Paštuvos bažnyčia ir varpinė 1979 metais

PAŠTUVA

Šv. Barboros bažnyčia

Paštuvos kaimas yra 6 km į pietus nuo Vilkijos. Tai labai sena vietovė. 1931 m. paplautame Nemuno krante surasta II—III a. įkapių. Taip pat Nemuno krante yra buvęs priešistorinis ir XV—XVI a. kapinynas. Senovėje Paštuva buvo D. Lietuvos kunigaikštijos sritis, daugelį kartų kryžiuočių pulta, naikinta, jų kronikose minima. Taip pat Paštuvoje buvusi ir pilis. 1369 m. kryžiuočiai ją naikinę 5 d. ir naktis, kol paėmę. Kronikininkas Vygandas tvirtina pilį buvus Nemuno saloje. Kai kas bando ją tapatinti su istorijos šaltiniuose minimu Salynu. Labai galimas dalykas, kad Paštuvos žemės centras galėjo būti Vilkija.

Unijinės Lietuvos laikais Paštuva buvo dvaras, palivarkas — daug kartų minimas senovės aktuose. Iš 1795 m. inventoriaus matyti, kad tada Paštuva priklausė Raseinių pavietui.

1634 m. Paštuvos dvaras perėjo Kauno benediktinių nuoavybėn. Greičiausiai tada Paštuvoje buvo pastatyta ir koplyčia, vėliau atstatoma. Ji priklausė Vilkijos parapijai. Kartais prie jos gyvendavo kunigas, kartais ne.

Architektūra. Šv. Barboros koplyčia — oratorija yra tipiška XVIII ar XIX a. pradžios medinė bažnytėlė. Jos fasadas padalintas į maždaug lygaus aukščio tris dalis. Apatinioji panaši į portiką, nes turi keturius piliastrus ir karnizinį stoginėlį antablemento vietoje. Trapecinį frontoną puošia didelis langas su trikampe arka. Tokie yra ir fasado langai. Virš frontono toje pačioje plokštumoje iškyla aukštas lieknas bokštas. Šoninių sienų ir zakristijos priestato langai yra stačiakampiai. Penkiasienė absida yra lygaus aukščio su nava. Dešinėje nuo bažnyčios stovi medinė dviejų aukštų varpinė, panaši į daugelį kitų. Šventorius neaptvertas.

Po II pasaulinio karo į Paštuvą atvyko ir prie čia esančios bažnytėlės apsigyveno iš Sibiro tremties sugrįžęs kun. Juozas Vailokaitis (gim. 1880 m.). Būdamas jau be sveikatos, dar stengėsi aptarnauti apylinkės tikinčiuosius. Jis čia mirė 1953.VIII.5 ir buvo vietos kapinaitėse palaidotas. Kurį laiką Paštuva nuolatinio kunigo neturėjo. 1981 m. prie bažnyčios gyveno kun. Petras Mačiūta (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1960 m.).

Be bažnyčios, kapinėse dar yra maža medinė koplytėlė, kaip namelis be bokštelių. Vienas padavimas sako, esą tam tikru laiku iš koplytėlės sklindąs garsas „tik-tak". Tai esąs Kristaus Širdies tvaksėjimas . . .

Paminklas kun. Juozui Vailokaičiui

Paštuvos bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas. Prie bažnyčios stovi kun. J. Vailokaitis

Paštuvoje yra pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų. Bažnyčioje yra išlikę paveikslai: „Šv. Izidorius" (XIX a.), „Švenčiausioji Trejybė" (XIX a.); kapinių koplyčioje yra paveikslas „Marija Egiptietė" (XVIII a.), Šv. Antano skulptūra (XIX a.), Sv. Kazimiero skulptūra (XIX a.), medinė skulptūra „Jėzus Nukryžiuotasis" (XIX a.). Be to, koplyčioje yra altorėlis su Šv. Onos ir dviejų kitų šventųjų paveikslais, geležinis ornamentuotas kryžius (XIX a.).

Paštuvos kapinės ir jų koplytėlė žiemos metu

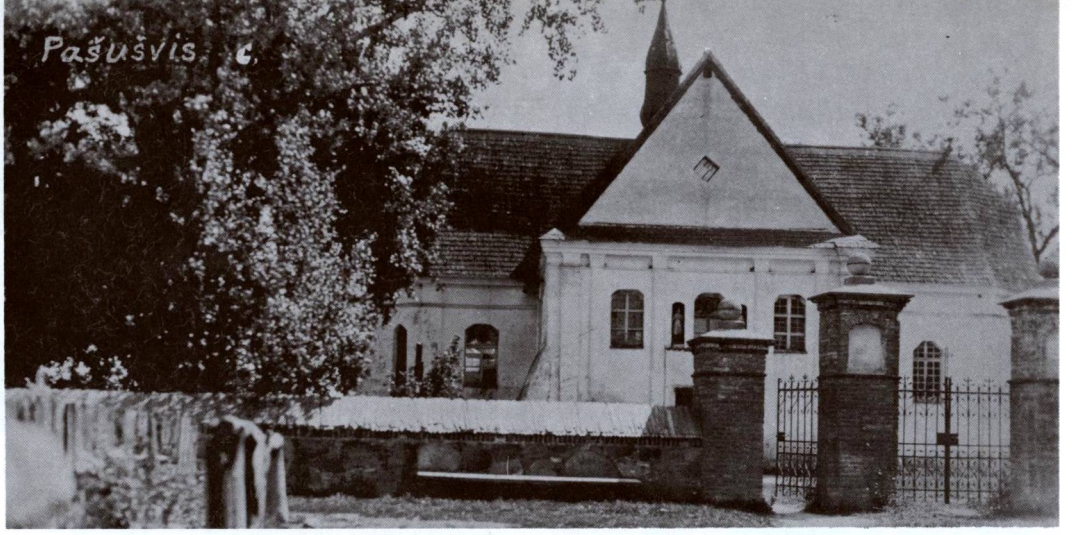

Pašušvio bažnyčia apie 1923 metus. (C. G. Lukšio nuotrauka)

PAŠUŠVYS

Visų Šventųjų parapijos bažnyčia

Pašušvio bažnytkaimis (seniau ir dvaras) įsikūręs prie Šušvės upės, kur į ją įteka Žadikė (19 km ilgio), 4 km į šiaurės vakarus nuo Grinkiškio, 10 km į pietvakarius nuo Baisogalos. Vietovės vardas kilęs nuo Šušvės upės.

Pašušvio dvaras žinomas nuo XVI a. Ilgesnį laiką jis priklausė Vnučkams. 1553 m. Šimkovičius Vnučka pastatė mūrinę bažnyčią ir jos išlaikymui užrašė turtų. Vyskupas Virbickis (Vierzbickis) apie 1566 m. įsteigė Pašušvio parapiją. Reformacijos sąjūdio metu bažnyčia ir jos turtai pateko į reformatų rankas. Reformatus čia globojo Sofija Vnučkienė. 1584 m. ji paskyrė mokyklos ir pamokslininko išlaikymui 17 valakų žemės. Vėliau įvairių turtų užrašyta dar daugiau. Jau prieš 1592 m. katalikų kunigas Jonas Soroka buvo iš Pašušvio išvarytas. Katalikų pastangos atgauti bažnyčią nebuvo sėkmingos. Tuo tarpu reformatų parapija augo ir stiprėjo, nes čia darbavosi jų žymūs ano meto veikėjai. Tik kai katalikai laimėjo Kelmės ir Šiluvos bažnyčių bylas, buvo rimčiau susirūpinta ir Pašušviu. Grinkiškio klebonas kun. P. Daukša iškėlė jau ketvirtą iš eilės bylą ir ją 1654 m. Lietuvos vyriausiajame tribunole laimėjo. Reformatai turėjo sugrąžinti bažnyčią ir turtus. Jie netrukus sumokėjo 1000 auksinų ir 420 kapų grašių, bet bažnyčios neatidavė. Taigi katalikai sutarė ją kitu būdu atgauti. 1665.VII.25, Šv. Onos atlaidų išvakarėse, jie suruošė maldininkų procesiją iš Grinkiškio į Šiaulėnus. Procesija turėjo eiti per Pašušvį, į kurį atvyko vėlai vakare. Kadangi jau buvo vėlu, nutarė čia nakvoti. Protestantai leido pasidėti bažnyčioje bažnytines vėliavas ir kitus procesijos reikmenis. Rytojaus dienos rytą jie pamatė, kad bažnyčioje jau šeimininkauja katalikai su kun. Daukša ir meta iš jos reformatų kulto reikmenis. Reformatai nebuvo nė į bažnyčią įleisti, o kun. Daukša aiškinosi, kad katalikai tiktai vykdą Vyriausiojo tribunolo sprendimą. 1704 m. reformatų parapija dar buvo, bet po to greitai sunyko.

Klebonas D. Straševičius 1767 m. pastatė kleboniją, o 1770 m. prieglaudos namus. 1792 m. jis, kartu su savo broliu Mikalojum, užrašė bažnyčiai 30.000 auksinų, kurie buvo skirti 4 kunigų išlaikymui. 1793—1798 m. jo rūpesčiu ir žymia dalimi lėšomis buvo perstatyta mūro bažnyčia ir labai gražiai įruošta. Įsteigta ir altarija. Kiek vėliau kanauninko brolis Jonas Straševičius įsteigė antrą altariją.

Architektūra. 1553 m. pastatyta renesansiška mūrinė koplyčia buvo padidinta 1798 m., paverčiant ją į kryžminio plano bažnyčią. Klemensas Čerbulėnas, ištyręs tos bažnyčios statybos istoriją ir jos architektūrą, vadina ją „liaudišku renesansu", nes ji galėjo būti statyta vietinių meistrų ir jos detalės yra

suprastintos („Kultūros barai", 1966, Nr. 11). Dabartinis pastatas turi senesniojo renesanso ir naujojo klasicizmo žymių. Priekinis fasadas panašus į portiką, tik jo keturios pusiau apskritos kolonos yra prišlietos prie sienos. Kampai sustiprinti stačiakampio piūvio piliastrais ir žemais kontraforsais. Kolonų stačiakampiai karnizai įjungti į antablemento frizinę juostą. Virš stačiakampių durų yra trys dideli langai ir pora siaurų nišų su statulomis. Ir kitos sienos turi piliastrus su plačiu karnizu. Viskas nutinkuota. Langų sąramos yra neregėtos formos trapecinės arkos. Navos ir transeptų sankryžoje uždėtas smailus bokštelis. Kitokių bokštų nėra. Trikampis frontonas truputį patrauktas atgal už fasado sienos ir atskirtas stoginėliu. Frontono centre įdėtas rombinis langelis taip pat neįprastas daiktas.

Nava perdengta cilindriniu skliautu. Absida daugiasienė. 1769 m. pastatytas barokinis altorius papuoštas rokoko lipdiniais. Interjeras papuoštas kontrastingais sienų paneliais, piliastrais ir lietuviško ornamento frizais. Yra galerija su baliustrada. Po bažnyčia išlikę rūsiai. Mūrinės šventoriaus sienos vartai yra trijų angų, be arkų, tik su stambiais stulpais ir nišomis juose. Kaltos geležies vartai gražiai ornamentuoti.

Kai 1805 m. kan. Straševičius mirė, vysk. J. Giedraitis iš šios bažnyčios gaunamas pajamas paskyrė Varnių kunigų seminarijos išlaikymui, bet seminarija turėjo mokėti klebonui algą.

1841 m. prie Pašušvio bažnyčios gyveno 4 kunigai. Bažnyčiai tada priklausė 16 valakų (apie 340 ha) žemės ir 5250 sidabro rublių kapitalas. Tada buvo ir parapijinė mokykla. 1853 m. joje mokėsi 62 mokiniai. Po 1864 m. mokykla surusinta. 1905 m. įvesta savaitinė lietuvių kalbos pamoka.

Pašušvio parapija priklausė Krakių dekanatui. 1940 m. turėjo 2500 parapijiečių.

Nepriklausomybės metais Pašušvys buvo valsčiaus centras, vėliau priskirtas Grinkiškio valsčiui. 1923 m. miestelyje ir buv. dvare buvo 48 sodybos ir 259 gyv. Sovietinių rusų okupacijos metu Pašušvys yra Radviliškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 134 gyv.

Pastaruoju metu Pašušvio parapija nuolatinio kunigo nebeturi. Retkarčiais bažnyčią aptarnauja Grinkiškio parapijos administratorius.

Koplytstulpis pakelėje, Pliuškių kaime. (M. Sakalausko 1966 m. nuotrauka)

Pašušvio bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: 1690 m. lietas metalinis varpas, XVII a. metalinė taurė, 1769 m. altorius su skulptūromis ir kt.

Pašušvyje yra koplyčia, statyta parapijiečių lėšomis 1861 m. Kapinėse taip pat yra koplyčia, parapijiečių statyta.

LKB Kronikoje Nr. 22, 1976 m., yra paskelbta žinia, antrašte „Direktorės J. Baltraitienės ateistiniai žygdarbiai terorizuojant mokinius". Ten aprašoma, kaip minėta direktorė ir kiti mokytojai nuolatos terorizuoja mokinius, draudžia dalyvauti pamaldose: „. . . grupė motinų skundėsi, kad iš Pašušvio mokyklos jų vaikai grįžta užverktomis akimis". Tada Pašušvio klebonu buvo kun. Juozas Vaicekauskas, kuris buvęs valdžios pareigūnų įspėtas „netrukdyti mokytojoms auklėti vaikus ateistiškai".

Pašvitinio bažnyčia 1968 metais. (Iš Br. Glevecko albumo)

PAŠVITINYS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Pašvitinio miestelis stovi lygumoje, prie Švitinio upės (kairysis Lielupės intakas, 72,2 km ilgumo), 13 km į šiaurės vakarus nuo Linkuvos, 44 km į šiaurės rytus nuo Šiaulių. Vietovei vardą davė Švitinio upė.

Miestelyje buvo senkapis, kuriame rasta VII—VIII a. papuošalų. Unijinės Lietuvos laikais Pašvitinys buvo valsčius ir priklausė Žemaičių vyskupui.

R. katalikų bažnyčia. Vysk. M. Valančius rašo, kad 1459 m. (kitais duomenimis 1495 m.) Pašvitinyje buvusi pastatyta pirmoji bažnyčia. 1495 m., reformacijos sąjūdžio metu, Pašvitinys buvo išėjęs iš Žemaičių vyskupo žinios ir atiteko dvarininkams. Bet vysk. Merkelio Giedraičio laikais jį vėl atgavo Žemaičių vyskupas. Tada pradėta statyti ir nauja bažnyčia. Statybą užbaigė vysk. M. Pacas, o vysk. J. Lopocinskis pastatė bažnytinius trobesius. XVIII a. gale Žemaičių vyskupas gaudavo iš Pašvitinio dvaro kasmet 13.036 auksinų pajamų. 1841 m. prie bažnyčios gyveno 3 kunigai. Parapijai tada priklausė 6 valakai žemės. Miestelyje buvo 580 gyv., parapijiečių — 6777.

1852 m. parapijiečių lėšomis ir kun. Venckevičiaus rūpesčiu pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, kurią 1857 m. konsekravo vysk. M. Valančius. Jo laikais ir Pašvitinyje buvo išplėsta blaivybės akcija, prekyba degtine suvaržyta, daugelis smuklių laikytojų žydų iškelti iš savo gyvenamųjų vietų.

Architektūra. 1852 m. sumūryta Švč. Trejybės parapijos bažnyčia yra neorenesansiška. Du stambūs fasadiniai bokštai yra kvadratinio plano, dviejų tarpsnių. Fasadinė siena tarp bokštų yra vienoje plokštumoje su trikampiu frontonu, neatidalinta karnizu. Durų arka segmentinė, o langų ir bokštų angų pusiau apskritos. Virš durų šviečia vienas didesnis apskritas langas ir kitas mažytis. Piramidiniai bokštų stogai turi mažus kūbinius anstatus ir barokines smailes su kryžiais. Panašus ir frontono antstatas. Sienos tinkuotos. Šventoriaus kertėje stovi kvadratinio plano mūrinė koplyčia, kurios stogas atliepia bažnyčios bokštų stogus. Mūrinės tvoros vartai yra trijų angų su stulpais, be arkų. Viskas gražiai suderinta.

Prie bažnyčios iš senovės laikų buvo altarija, vėliau dar įsteigta antra. XIX a. viduryje buvo parapijinė prieglauda, kurioje 1859 m. gyveno 12 neturtėlių.

Pašvitiniškių gyvenimą spaudos draudimo laikais vaizdžiai nusako „Tėvynės sargo" (Nr. 12, 1902 m.) korespondencija, kurioje rašoma: „Pašvitinys tai tikrai, galima sakyti, šviesi vieta tarp tamsesnių Lietuvos vietų: jau pats vardas ‚Pašvitinys' nuo pašviesti tai išreiškia. Pašvitiniečiai tikrai šviesūs ir akyli žmonės: knygas ir laikraščius skaito. Vaikiukai ir mergaitės noringai mokinas rašyti, skaityti ir t.t. Tėvai apie vaikų išmokslinimą rūpinas. Bažnyčia graži, giedojimai puikūs. Žada dar kapus didinti. Vienu žodžiu — pašvitiniškiai geri bažnyčios sūnūs ir tėvynės mylėtojai. Telaimina juos Dievas".

1928—1934 m. Pašvitinyje gyveno ir čia mirė kun. Juozas Dabužis-Dabužinskis, žinomas visuomenininkas ir prieškarinės lietuvių spaudos bendradarbis, Lietuvos valstybės delegatas Taikos konferencijoje 1919 m. Paryžiuje.

Prieš I pasaulinį karą Pašvitinyje buvo „Saulės" draugijos skyrius, choras ir mokykla (30 mokinių).

Nepriklausomybės metais Pašvitinys buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1923 m. 126 gyv. namai ir 818 gyv. 1941 m. birželio pradžioje didžiulis gaisras sunaikino beveik visą Pašvitinį. Po to dauguma gyventojų išsikėlė į vienkiemius.

Bolševikų okupacijos metu Pašvitinys priklauso Pakruojo rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 389 gyv.

Parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 6172 parapijiečius.

1981 m. Pašvitinio klebonu buvo kun. Boleslovas Stasuitis (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1938 m.).

Paupio bažnyčia apie 1978 metus

PAUPYS

Šv. Šeimos filijinė bažnyčia

Paupio bažnytkaimis yra prie Upės (kairysis Šešuvio—Jūros intakas, 421,1 km ilgumo), 17 km į pietvakarius nuo Raseinių, 12 km į šiaurės rytus nuo Eržvilko, miškais apsuptoje vietoje.

Seniau ši vietovė vadinosi Perkūniškiu. 1920 m. kaime buvo įkurta pradžios mokykla. 1923—1926 m. kun. Izidoriaus Gudavičiaus rūpesčiu pastatyta medinė bažnytėlė, kuri buvo Viduklės parapijos filija. 1940 m. turėjo apie 1500 katalikų. Pačiame Paupyje tebuvo kelios trobelės.

Nepriklausomybės laikais statyta maža medinė bažnytėlė yra tradicinės formos, su trisiene absida ir gale pristatyta žemesne zakristija. Stogo priekis yra pusvalminis su kvadratiniu bokšteliu, o virš absidos iškyla lieknesnis bokštelis be sienelių. Sienose matomi laibi piliastrai ir langai su smailiomis arkomis.

Plokščios lubos lyg ir suslegia vidaus erdvę. Altorius sudėtas iš trijų žemų altorėlių su paveikslais viršuje. Absidos sienos pamargintos dažytais juostų ornamentais ir paveikslėliais, tapytais ant sienų. Visa presbiterijos kompozicija yra originali, nors ir nestilinga.

Bolševikų okupacijos metu Paupys priskirtas Raseinių rajono Viduklės apylinkei. 1959 m. 193 gyv. Yra aštuonmetė mokykla, lentpjūvė, parduotuvė.

Nepriklausomybės metais ilgesnį laiką Paupio filialistu buvo kun. Kazimieras Telksnys.

„Tiesa" 1964 m. paskelbė žinią, kur buvo apkaltintas Paupio klebonas, pasisodinęs kiek bulvių kapinių žemėje, kuri, pagal bolševikų nuostatus, priklausanti valstybei. Bulvių derlius buvo konfiskuotas. Šis faktas rodo, kad Paupio kunigas nebuvo sotus.

1981 m. Paupio bažnyčios administratorium buvo kun. Antanas Milašius (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1971 m.).

Naujai kuriamos parapijos
Paupy-Perkūniškėje
statomoji bažnyčia:

Sumanytojas
Kun. Gudavičius

Paupio bažnyčios statytojas kun. Izidorius Gudavičius ir bažnyčios projektas. (Iš apie 1925 m. išleisto atviruko)

Bažnyčios vidus

PERNARAVA

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Pernaravos miestelis (seniau ir dvaras) yra 11 km į rytus nuo Ariogalos, 22 km į vakarus nuo Kėdainių, prie Ariogalos—Josvainių kelio.

Tai sena vietovė. Apylinkėse yra piliakalnių, senkapių, kurių praeitis siekia II a. po Kr. Pernarava dažnai minima kryžiuočių kronikose ir vadinama Perney, Pernare, Pervern, Pernarwen vardais. Pernaravos sritis buvo tarp Dubysos ir Nevėžio upių, todėl dažnai buvo kryžiuočių puolama. Bene pirmą kartą užpulta ir sunaikinta 1348 m. Po to dar pulta ir naikinta 1357, 1362, 1367, 1370, 1371, 1378, 1405 m. ir gal kitomis progomis.

Istorikas T. Narbutas rašo, kad Pernaravoje buvusi lietuvių pilis. Nepatikrintomis žiniomis, D.L.K. Gediminas čia laikęs savo žirgyną, iš kurio žirgus vesdavę Kaunan, Gardinan, Vilniun. Apylinkėse yra XIII—XIV a. senkapių, kurių kapai turtingi bronziniais dirbiniais, ginklų liekanomis. Pernarava pergyveno daug sunkių metų, bet po Žalgirio mūšio atėjo ramesnės dienos.

XV a. Pernarava buvo prijungta prie Vilkijos valsčiaus ir buvo jo šiaurinės dalies vaitija. (Daugiau istorinių žinių apie Pernaravą yra ML II t., 410—412 psl.).

R. katalikų parapija Pernaravoje įsteigta karaliaus Jono Sobieskio leidimu, kai Jonas Milvydas padovanojo bažnyčiai 2 margus žemės. 1670 ant jos pastatyta pirmoji medinė bažnyčia. Pagal padavimus ji stovėjusi toje vietoje, kur buvusi senosios lietuvių tikybos šventovė. Iš pradžių bažnyčia buvo Ariogalos filija, vėliau gavo parapijos teises.

1815 m. H. Zabiela pastatė naują medinę bažnyčią, išlikusią ligi mūsų dienų.

Architektūra. Ši bažnyčia yra nedidelis ir paprastas medinis pastatas, tik jo bokštas nepaprastas. Kvadratinio plano, priglaustas prie fasadinės sienos, nuo žemės iki kryžiaus jis yra dvigubai aukštesnis už bažnyčios stogą. Didelės durys perdengtos puslankio arka, o virš jos šviečia saulutės ornamento apskritas langelis. Trečiajame bokšto tarpsnyje yra trys didelės angos varpui skardenti. Bokšto stogas yra sudėtingas: aplink įgaubtą piramidę matomi trikampiai frontonėliai, o jos viršuje tūno būgniška bazė kryžiui. Šoninės bažnyčios sienos suskaidytos piliastrais, o didžiuliai stačiakampiai langai padalinti po šešioliką stiklų. Šone priglausta žema zakristija.

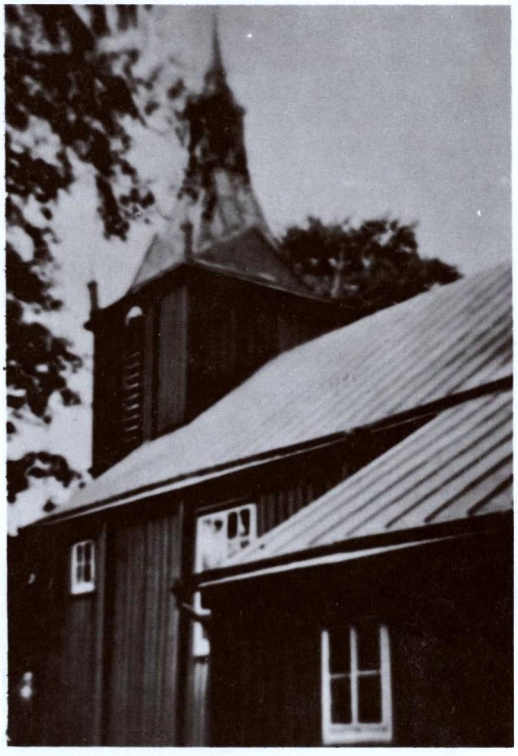

Pernaravos bažnyčia 1978 metais. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

Mūrinė šventoriaus siena uždengta senovišku mediniu stogeliu. Geležiniai vartai įkabinti tarp mūrinių stulpų, kurių forma primena koplytėles su stogeliais.

Parapija priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. turėjo 2290 parapijiečių.

Parapijinė mokykla Pernaravoje buvo vysk. M. Valančiaus laikais. 1853 m. ją lankė 10 mokinių. Po 1863 m. mokykla surusinta. Pirmieji jos mokytojai buvo rusai ir ukrainiečiai. 1917 m. mokykla atkurta.

Nepriklausomybės metais Pernarava buvo valsčiaus centras ir priklausė Kėdainių apskričiai. 1923 m. 123 gyv. Bolševikų okupacijos metu Pernarava yra Kėdainių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 120 gyv.

Pernaravos parapijos klebonu 1981 m. buvo kun. Antanas Kazlauskas (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1934 m.).

Pociūnėlių bažnyčios fasadas 1980 metais

POCIŪNĖLIAI

Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia

Pociūnėlių bažnytkaimis stovi abipus Garduvos upelio (5,5 km ilgio), kur jis įteka į Liaudės upę. Pociūnėliai yra 12 km į pietryčius nuo Baisogalos, 9 km į šiaurės rytus nuo Gudžiūnų.

Vietovė nėra sena. XVIII a. istorijos šaltiniuose minimas Pociūnėlių dvars ir kaimas. Vysk. M. Valančius rašo, kad 1792 m. čia buvusi koplyčia, greičiausiai dvaro savininkų statyta. 1805 m. parapijiečių rūpesčiu pastatyta medinė Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, kuri buvo Baisogalos filija. Tauginaičių—Antanavos dvaro savininkas jai užrašė 6 margus žemės. 1856.XII.30 vysk. M. Valančius įvedė Šv. Jono ir Šv. Martyno atlaidus. 1909—1910 m. kun. Kungis pripirko parapijai nedidelį ūkelį Valmunčių kaime. Pociūnėlių filijinė bažnyčia priklausė Baisogalos parapijai, Krakių dekanatui.

Architektūra. 1805 m. statytoji medinė bažnytėlė šiuo metu atrodo kiek kitokia, negu prieš jos atnaujinimą. Apie 1930 metus jos bokštas antrajame tarpsnyje turėjo atvirą šešių kolonėlių paviljoną su kūginiu stogeliu. Dabartinis bokštas atrodo sunkesnis, nebe toks grakštus. Abu jo tarpsniai kvadratinio plano, apmušti stačiomis lentelėmis, tik viršuje yra arkinės angos su gulsčiomis grotelėmis. Bažnytėlės fasadas ir frontonas apmušti statmenai, su pora mažų arkinių langų vargonų chore. Fasadinės durys puošnios, sudėtos iš eglutės rašto lentelių. Visas sienas palengvina stačiakampio profilio piliastrai. Šoninių sienų langai turi smailias arkas, tad bendras stilius neišlaikytas.

Presbiterijos lubos yra išgaubtos lyg segmetninis skliautas. Sienų viršuje nutiestas austinių juostų dažytas ornamentas. Baliustrada dažyta kryžių ir lapelių ornamentu baltame fone. Mažojo orderio didysis altorius siekia lubas. Jo suporinti piliastrai remia dvi eiles tiesių antablementų su dekoruotais frizais. Altoriuje yra Aušros Vartų Madonos ir Kristaus paveikslai, o šonuose — augalinio ornamento drožiniai. Čia pat presbiterijoje stovi du mažesni šoniniai altoriai, suderinti su centriniu.

Pastačius bažnyčią, pradėjo kurtis Pociūnėlių gyvenvietė. 1859 m. buvo 10 sodybų ir 80 gyv., 1923 m. 33 sodybos ir 230 gyv. Po 1863 m. sukilimo rusai deportavo nemaža gyventojų ir į jų vietas atkėlė rusų kolonistų.

Nežiūrint rusinimo ir lenkinimo pastangų, spaudos draudimo laikais čia buvo platinama lietuviška spauda. Jos sandėlis buvo įruoštas Slabados vienkiemyje, pas ūkininką Jakaitį. Dėžė su knygomis buvo slepiama didelėje akmenų krūvoje. Per Jakaitį draudžiamoji spauda pasiekdavo apšviestesnius ūkininkus. (Daugiau istorinių žinių apie Pociūnėlius yra ML II t., 439—441 psl.).

Nepriklausomybės metais Pociūnėliai priklausė Kėdainių aps. Gudžiūnų valsčiui. Sovietinės okupacijos metu Pociūnėliai yra Radviliškio rajono kolchozo centras. 1959 m. 308 gyv.

1981 m. Pociūnėlių parapijos administratorium buvo kun. Antanas Jokūbauskas (gim. 1928 m., kunigu pašvęstas 1954 m.). Kartu jis administravo ir Palonų parapiją.

LKB Kronikos keliuose numeriuose yra paskelbta daug medžiagos apie Pociūnėlių katalikų persekiojimą. 1976 m. klebonas A. Jokūbauskas buvo nubaustas 50 rb bauda už tai, kad jis mokė vaikus katekizmo. Klebonijos pastatas buvo valdžios nusavintas ir jame įrengtas internatas. Špitolė iš parapijos atimta ir yra vietos kolchozo nuosavybė. Kunigui buvo uždrausta nusipirkti gyvenamąjį namą. 1977 m. komunistinė adinistracija trukdė klebonui atlikti bažnyčios remonto darbus. 1978 m. neklusniam klebonui buvo padidinti mokesčiai tris kartus.

Pociūnėlių bažnyčios vidus 1980 metais

POLEKĖLĖ

Švč. Mergelės Marijos parapijos bažnyčia

Polekėlės bažnytkaimis yra 12 km į pietvakarius nuo Radviliškio, netoli Didžiojo Tyrulio pelkių ir Šiaulių—Tauragės geležinkelio linijos. Senovėje čia esantį dvarą vadino Daujotava. Vysk. M. Valančius rašo Dowiatava. Lietuvos topografiniame žemėlapyje rašoma Daujotai, kitur dar Daujočiai.

Istoriniuose šaltiniuose vietovė minima 1794 m. Tai buvo dvaras su 2 palivarkais. Su Polekėlės-Daujotų dvaru yra glaudžiai susijęs Adomas Bitė (Bitis), vienas iš geriausių 1863 m. sukilėlių vadų, gimęs 1836 m. šiose apylinkėse. (Daugiau istorinių žinių yra ML III t., 107 psl.).

1794 m. Polekelėje pastatyta medinė bažnyčia, kuri buvo Šiaulėnų parapijos filija. Jai paskirti 2 margai žemės. 1930 m. suteiktos parapijos teisės. Pirmuoju klebonu buvo kun. Oželis, po jo — kun. Kl. Valančius. 1940 m. parapija turėjo 2176 katalikus. Priklausė Krakių dekanatui.

Kun. Oželis gražiai aptvarkė bažnyčią, apdengė ją cinkuotos skardos stogu. Jis čia išbuvo klebonu apie 35 metus. Jį pakeitęs kun. Valančius zakristijonu atsivežė jauną vaikėzą. Šis po vienų gedulingų Mišių į spintą, kurioje buvo laikomos kamžos, įmetė smilkytuvą su visomis žarijomis. Kilo gaisras, kurio metu bažnyčia sudegė, teliko varpinė. Sudegė ir nemaža religinio meno vertybių, jų tarpe dail. Broniaus Buračo darbo krikštykla, gotinio stiliaus altorėlis, Betliejaus prakartėlė su 12 statulėlių. Vėliau kun. Valančiaus ir gen. P. Plechavičiaus rūpesčiu pradėta statyti nauja bažnyčia. Ligi langų turėjo būti mūrinė, aukščiau plytinė. Atlikus daug mūro darbų ir privežus nemaža plytų, prasidėjo II pasaulinis karas. Pokario metais statyba nebuvo tęsiama, statybinė medžiaga išnešiota, bet vėliau vis dėlto bažnyčia pastatyta.

Architektūra. 1939 metais (?) sudegusi medinė bažnyčia, statyta 1794 m., galėtų būti architektūros paminklas: jos forma buvo gražių tradicinių proporcijų, su barokiniu bokšteliu ant trikampio frontono. Po karo atstatyta bažnytėlė toje pačioje vietoje, panaši

Polekelės bažnyčia ir jos aplinka 1931 m., šventadienio metu. (B. Buračo nuotrauka)

į senąją. Tik jos bokštelis jau nebe barokinis, o paprastas kvadratinio plano. Pailgo pastato gale iš šono pristatyta zakristija. Langai dideli, su pusapvaliomis arkomis. Stiklai sudėti kryžiaus pavidalu. Didysis altorius baltas, statmenai padalintas į tris sekcijas, kurių vidurinioji aukštesnė. Perdengtas gana plačiu architravu, padabintas tapytais paveikslais.

Priešais bažnyčią yra išlikusi senoji medinė varpinė, gana žema, vos iki bažnyčios stogo nuosvyrų. Varpinės pavidalas originalus, kokių retai pasitaiko. Jos sienos laibėja aukštyn ligi plataus stoginėlio. Virš jo matoma atvira galerija. Kiekvienoje sienoje yra po penkias angas tarp stulpelių. Žemas piramidinis stogas užbaigtas kryžiumi ant rutulinės bazės. Prieš karą akmeninė šventoriaus siena buvo uždengta aukštoku lentelių stogeliu su gulsčiais grebėstais.

Sovietinių rusų okupacijos metu Polekėlė yra Radviliškio rajono sovchozo centras. 1959 m. 176 gyv. 1981 m. parapiją administravo kun. Jonas Babonas (gim. 1936 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Polekėlės bažnytėlėje yra išlikusios dvi dailaus darbo XIX a. Jėzaus Nukryžiuotojo medinės skulptūros.

Polekelės vieno tūrio varpinė su galerija

Pošupių kapų koplyčia

POŠUPĖS

Kaimo kapų koplyčia

Pošupių kaimas yra prie Ašvinės upelio (Viečiuvio intakas), 6 km į pietryčius nuo Joniškio. Šiame kaime iš senų laikų kapinėse buvo medinė koplyčia, pačių gyventojų nežinia kada statyta, priklausiusi Joniškio parapijai. Joje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. Po II pasaulinio karo koplyčia uždaryta.

Ši senoviška medinė kapinių koplyčia išsiskiria iš kitų panašių kryžminio plano bažnytėlių ne tik stogo forma, bet ir ypatinga bokšto sienelių danga. Centrinės navos ir transeptų stogai yra keturšlaičiai. Dėl to pagrindinis fasadas turi tik stačiakampę sieną be frontono. Virš didžiųjų durų yra platus apsauginis stoginėlis. Virš jo dar tęsiama fasadinė siena iki stogo nuosvyros. Vargonų chorui apšviesti yra vienas centrinis langas. Bokštas, uždėtas ant stogo kraigo virš fasado, yra šešiabriaunis, viršun laibėjantis ir uždengtas pusrutuliniu kupolu. Bokšto sienelės apmuštos ne lentelėmis, o malksnomis, kaip ir visas stogas. 1930 metų nuotraukoje matome daug ornamentuotų kryžių šventoriaus kapinėse ir puošnų geležinį kryžių ant bokšto.

Vietovė dabar priklauso Joniškio rajono Bučiūnų apylinkei ir yra kolchozo centras. 1959 m. 189 gyv.

Šioje koplyčioje yra išlikę kai kurių religinio meno dalykų. Iš jų pažymėtini: XIX a. medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, 3 XIX a. geležiniai ornamentuoti kryžiai.

RADVILIŠKIS

Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijos bažnyčia

Radviliškio miestas išsistatęs Vidurio lygumos šiaurinėje dalyje ir yra didžiausias Lietuvos geležinkelių mazgas po Vilniaus. Radviliškis yra 20 km į pietryčius nuo Šiaulių, 209 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus. 1970 m. miestas apėmė 1172 ha plotą.

Radviliškis išaugo su geležinkelių atsiradimu, tačiau jo archeologinė praeitis sena. Pilkapiai bei radiniai rodo, kad ši vieta buvo gyvenama pirmaisiais amžiais po Kr. Istoriškai vietovė minima nuo XVI a. Radviliškis yra įrašytas 1529—1567 m. Lietuvos miestų bei miestelių sąrašuose. XVI a. viduryje priklausė Radvilams. Reikia manyti, kad vietovė ir gavo savo valdytojų — Radvilų vardą. 1657 m. Radviliškyje jau buvo 40 namų, 2 alaus ir 21 degtinės parduotuvės. Radviliškį žiauriai nusiaubė švedai, o 1708—1710 maro metais buvę išmirę visi miesto gyventojai — nelikę nė vieno žmogaus. Po to miestas vėl kūrėsi, tik pamažu.

Radviliškis ėmė augti po to, kai čia 1868—1870 m. buvo pravesta Liepojos—Romnų geležinkelio linija, kiek vėliau atskira šaka į Panevėžį—Rokiškį—Daugpilį, o už 8 km į šiaurės rytus — dar viena šaka į Tauragę—Pagėgius ir Tilžę. Visų šių ruožų traukiniai turėjo pervažiuoti Radviliškį. Miestas plėtėsi. (Daugiau istorinių žinių apie Radviliškį yra ML III t., 90—97 psl.).

R. katalikų bažnyčia Radviliškyje pastatyta prieš 1619 m. Kai Šiaulių ekonomijos revizorius Mikalojus Brolnikis rado, kad ji nepakankamai aprūpinta, ir negalėjo išlaikyti kunigo, karalius Zigmantas Vaza paskyrė jos išlaikymui turtų. Bažnyčiai priskirtas Kezių kaimas (24 valakai žemės), 1 viensėdis. Parapija gavo miestelyje 6 prentų sklypą mokyklai ir klebonijai pastatyti, 2 prentus žemės prieglaudai įkurti, 4 prentus sodui ir daržui. Šiuos užrašus 1619.III.28 karalius patvirtino. Tačiau klebono skyrimo teisę karalius perleido Žemaičių seniūnui Jeronimui Valavičiui, bet po jo mirties vėl turėjo grįžti karaliui. Radviliškiui buvo suteiktos ir parapijos teisės. Lig šiol retkarčiais aptarnaudavo iš Šiaulių atvykęs kunigas, dabar čia nuolat apsigyveno.

1647 m. Radviliškio parapija priklausė Šeduvos dekanatui. 1769 m. kun. K. Ausėnas su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią, kurią 1789 m. pašventino pavyskupis Adomas Koscia. Bažnyčios didžiajame altoriuje buvo Čenstakavos Dievo Motinos paveikslo kopija, kurią tikintieji labai gerbė ir laikė turinčia stebuklingos galios. Šoniniame altoriuje buvo Švč. M. Marijos Škaplierinės paveikslas, papuoštas sidabro drabužiais.

1868 m. gaisras sunaikino bažnyčią, karšta ugnis ištirpinusi net varpus, tačiau abudu paveikslai buvę iš ugnies išgelbėti.

1870 m. klebonas kun. Juozapas Bortkevičius pastatė naują medinę bažnyčią. Garsusis paveikslas vėl buvo įruoštas altoriuje. Radviliškio bažnyčią dažnai lankydavo minios tikinčiųjų.

Vysk. M. Valančiaus laikais Radviliškyje gyvai reiškėsi blaivybės sąjūdis. Šiaulių ispravninkas 1860 m. rašė Kauno gubernatoriui, jog kunigų paskirti dešimtininkai labai žiūrį, kad žmonės negertų, o pačiame miestelyje jis matęs kryžium pagludytą žmogų; prie jo galvos buvęs padėtas degtinės butelis. Tai šitokiu būdu mėgęs išgerti asmuo atlikęs savo bausmę. Tačiau blaivybės idėja, atrodo, baigėsi su vysk. Valančium. Iš Radviliškio klebono ir dekano kun. Sarapo raporto blaivininkų suvažiavime 1915 m. Vilniuje matyti, kad radviliškėnai nepasižymėjo blaivybe. Raportas sako, kad iš 1914 m. ruošiamų pirmajai komunijai 106 vaikų (50 mergaičių ir 56 berniukų) jau buvo gėrę — mergaičių degtinę tik 2, o alaus 49; berniukų degtinę buvo gėrę 37, alų visi 56, vyną 27; 6 berniukai nuo degtinės buvo pasigėrę; 11 pasigėrę nuo alaus ir 1 nuo vyno. Radviliškio apylinkėse buvo labai išplitęs naminio alaus vartojimas.

Kaip atrodė Radviliškio parapija XIX—XX a. sąvartoje, matyti iš šios korespondencijos, paskelbtos „Tėvynės sargo" Nr. 10—11, 1900 m.: „Maloni yra Radviliškio bažnyčia: nauja, švari, lygioje vietoje, varpai sutaikinti, giedojimai puikūs, grynai lietuviški. Kunigai pamokslus sako aiškiais žodžiais, nekraipydami

Radviliškio bažnyčia (sudegusi II pas. karo metu) ir varpinė

lietuviško ištarimo, nemaišydami svetimų žodžių. Procesija kaip danguje. Pirmoji vaikų komunija daug Dievui garbės daro. Kunigas Pr. — tikras platintojas blaivybės. Už tat didis miestelis, pilnas geležinkelio tarnų, į niekus virsta. Lietuviškai kalbėti nė skurlininkai nebenori; kaip tik sodietės ateina į miestelį, tuojau mokosi lenkiškai arba maskoliškai, nes tai — ponų kalbos".

Nepriklausomybės metais, žinoma, reikalai pasikeitė lietuviška kryptimi.

Radviliškio parapija buvo didelė. 1940 m. ji turėjo 8923 katalikus. Priklauso Šiaulių dekanatui.

Architektūra. 1868—1870 metais statyta medinė bažnyčia buvo erdvi, kryžminio plano. Aukštas fasadas turėjo dvi eiles langų ir dar vieną frontone. Didžiosios durys ir viršutinieji langai buvo smailiaarkiai. Pastato pseudogotikinį kilimą aukštyn paryškino sienų piliastrai, statmenas apkalas ir liekni daugiasieniai bokšteliai ant frontono ir ant transeptų. Bažnyčią sudeginus II pasaulinio karo metu, dabartinė bažnyčia įrengta buv. parapijos salėje. Jos išorinė architektūra nėra nuosaiki. Tai tik visokių priestatų ir frontonų mišinys. Vieton buvusios mūrinės šventoriaus sienos užtverta paprasta statinių tvora.

Priešais bažnyčią dešinėje stovi labai aukšta originali medinė varpinė, statyta apie 1878 metus. Jos planas aštuoniakampis. Turi penkis palaipsniui laibėjančius tarpsnius. Apatinysis yra mūrinis, žemesnis už kitus, su durimis, langais ir piliastrais. Viršutinieji tarpsniai turi po langą su trikampėmis arkomis kiekvienoje sienelėje. Varpinės penktasis aukštas yra be sienų, lyg ir galerija su ornamentuotais stulpais ir baliustrada. Stogo bokštelis su kryžiumi derinasi su sudegusios bažnyčios bokšteliais. Panaši XIX amžiaus eklektinės architektūros varpinė žinoma Smilgiuose, Panevėžio rajono, tik kiek žemesnė, keturių tarpsnių. Atrodo, lyg būtų statyta tų pačių meistrų ar nukopijuota. Pokario metais greta Radviliškio varpinės stovėjo trijų stulpų besienė piramidė su pakabintu varpu, pasiekiamu nuo žemės.

Kapinių vartai mūriniai, trijų angų, su

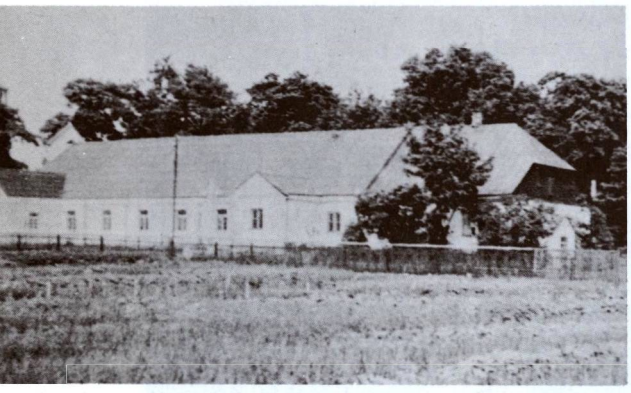

Dabartinė Radviliškio bažnyčia, įruošta buv. klebonijoje. Kairėje matyti po gaisro išlikusi senoji varpinė. (1960 metų nuotrauka)

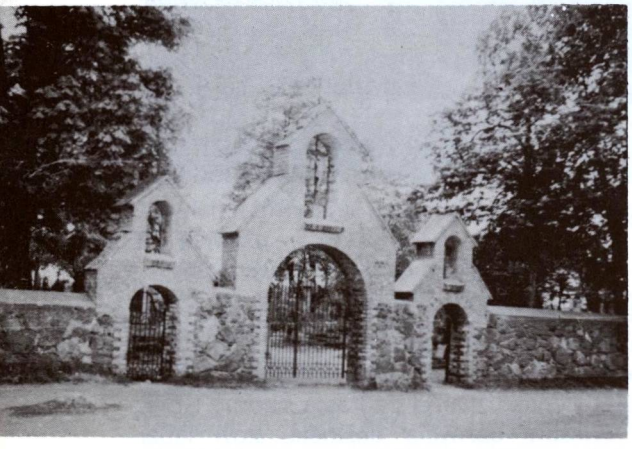

Kapinių vartai 1960 metais

Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės kariams paminklas Radviliškio kapinėse. (1960 metų nuotrauka)

arkomis ir nišomis skulptūroms.

1939 m. Radviliškyje buvo 6855 gyv. Miestas priklausė Šiaulių apskričiai. Pokario metais Radviliškis virto rajono centru ir rajoninio pavaldumo miestu. 1970 m. 16.900 gyv. Miesto ribos praplėstos. 1970 m. mieste buvo 91 gatvė. Ir toliau Radviliškis liko dideliu geležinkelių centru.

1981 m. Radviliškio parapijos administratorium buvo kun. Lionginas Vaičiulionis (gim. 1931 m., kunigu pašvęstas 1958 m.), vikaru — kun. Juozas Maleckis (gim. 1939 m., kunigu pašvęstas 1975 m.).

Radviliškio bažnyčioje yra išlikusios karo bei gaisrų metu išsaugotos kai kurios religinio meno vertybės: XIX a. medinė Jėzaus Nazaretiečio skulptūra, 3 XIX a. geležiniai ornamentuoti kryžiai; kapinėse yra 1836 m. medinis kryžius su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra.

LKB Kronikos Nr. 22, 1976 m., atspausdinta korespondencija iš Radviliškio, kurioje nurodomi faktai, kaip Radviliškio mokyklos vadovybė persekiojo mokines, giedančias bažnytiniame chore. Tuometinis klebonas kun. J. Vaičelionis buvo vietinių valdžios pareigūnų išbartas.

Radviliškio parapijai priklausė **Šniūraičių** koplyčia.

Raseinių bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1982 m. žiemą

RASEINIAI

Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Raseinių miestas yra įsikūręs Žemaičių žemės pietrytiniame pakraštyje, kur Žemaičių aukštuma Nemuno linkme pereina į žemumą; čia ir žemaičių tarmė susisiekia su aukštaičių tarme. Raseiniai įsikūrę dviejose kalvose, kurias skiria nedidelis Raseikos upelis (Reizgupio intakas). Miesto centras ir didesnė jos dalis yra žemesnėje kalvoje. Miesto padėtis ypatinga: arti jo nėra nei didesnės upės, nei ežero, nei geležinkelio, o ir plentas pro Raseinius buvo pravestas tik nepriklausomybės metais. Per miesto vidurį teka jau minėta Raseika, pietų pusėje Prabauda (Šaltuonos intakas); miestą supa Šlyna su Vilkupiu ir tik už 8 km į šiaurės rytus vingiuoja Dubysa. Raseiniai yra 73 km į šiaurės vakarus nuo Kauno, 187 km nuo Vilniaus.

Miesto vardą seniausi istorijos šaltiniai vadina: Raseyne, Rossein, Rozgajn, Roscena, Rashigen, Rossigen ir pan. Padavimai sako, kad vardas kilęs nuo žodžio rusenti — kitados čia degusi (rusenusi) šventoji ugnis. Senovėje šią vietą lietuviai vadinę Rusene. Kiti aiškina, kad vardas kilęs nuo žodžio „rasoti". Šiaip ar taip, vardo kilmė nėra išaiškinta.

Archeologiniai radiniai rodo, kad Raseinių apylinkės buvo gyvenamos akmens amžiaus laikais. Istorija taip pat sena. Pirmą kartą vietovės vardas minimas 1253 m. Lietuvos karaliaus Mindaugo aktuose, kai jis užrašė Ordinui Žemaitijos dalį su puse Raseinių apskrities. 1254 m. vardas vėl minimas Mindaugo donaciniuose dokumentuose, kada jis likusią Raseinių žemės pusę padovanojo pirmajam Lietuvos vyskupui Kristijonui. XIII—XIV a. Raseinių žemė buvo daug kartų kryžiuočių puolama ir naikinama.

Raseiniai ėmė augti tik po 1410 m., karams aprimus. (Daugiau istorinių žinių apie Raseinius šios knygos autoriaus pateikta ML IV t., 485—499 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Raseiniai laikomi Žemaičių žemės sostine. Vysk. M. Valančiaus žodžiais jo ŽV, „visuomet didžiausias Žemaičių kunigaikštystės miestas buvo Rasei-

Raseinių bažnyčios vidus pamaldų metu, 1979 metais

Raseinių bažnyčios šono detalė 1981 metais

niai". Mat senovėje Žemaičių žemės ribos rytuose siekė ne Dubysą, bet Nevėžį. Taigi tik įvedus krikščionybę Žemaičiuose, Raseiniai ėmė ryškėti kaip religinis centras. Pirmoji R. katalikų bažnyčia čia buvo pastatyta 1416—1421 m. laikotarpiu Vytauto ar kieno kito, jo paliepimu. Padavimai sako, kad ji buvusi statoma ant senosios lietuvių tikybos šventovės.

1642 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius davė leidimą D.L.K. raštininkui ir Ariogalos tėvūnui Mikalojui Stankai Bilevičiui, drauge su Tverų tėvunu broliu Adomu, prie parapijos bažnyčios įkurdinti domininkonus. 1644 m., pačių domininkonų prašomas, popiežius patvirtino šių vienuolių įkūrimą, uždraudė kam nors trukdytį jų veiklą, grasindamas ekskomunika.

Domininkonų atkvietimas nepatiko vietos kunigams ir kai kuriems parapijiečiams. Buvę projektuojama po juos globojusio vyskupo mirties domininkonus išvaryti, ir todėl jie iš anksto išsirūpinę iš popiežiaus Urbono VIII tokį griežtą draudimą.

Domininkonai Raseiniuose pasistatė vienuolyną, apsisodino jį medžiais, įruošė daržus. 1663 m. pastatė naują mūrinę bažnyčią ir dviaukštinį mūrinį vienuolyną, kuris po kai kurių pertvarkymų išliko ligi šių dienų.

1729 m. žaibo sukeltas gaisras sudegino bažnyčios stogą ir medines dalis. Tačiau netrukus po to vienuolyno viršininko Klemenso Šatranavičiaus rūpesčiu bažnyčia vėl buvo atstatyta ir išpuošta naujais altoriais. Vėliau bažnyčią iš pagrindų suremontavo kitas viršininkas — Liudvikas Grincevičius. Nuo jo laikų Raseiniuose gyveno 28 domininkonai. Jie čia meldėsi ir administravo parapiją.

Jau pirmosios domininkonų bažnyčios vienoje koplyčioje buvo Čenstakavos Dievo Motinos paveikslo kopija, kurį tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Vienuolyno kapitulos salėje kabojęs kitas religinis paveikslas, taip pat laikomas stebuklingu. Tačiau abudu sunyko, greičiausiai sudegė.

1647 m. karalius Vladislovas IV patvirtino vienuolyno nuosavybes pačiuose Raseiniuose. Bet tada vienuolynas dar valdė ir apie 300 valakų žemės plačiose apylinkėse, drauge su kaimais ir baudžiauninkais. Vienuoliai turėjo teisę kirstis miško karališkose giriose ir kai kurių kitų privilegijų.

Architektūra. 1663 metais statyta mūrinė bažnyčia buvo rekonstruota po gero šimtmečio, 1776—1783 metais. Ji yra barokizuoto renesanso stiliaus, drauge su vienuolynu ir koplyčiomis sudaro paminklinį architektūrinį ansamblį. Bažnyčia yra kryžminio plano, trijų navų didelis pastatas, 45 m ilgio, 30 m pločio ties transeptais, apie 30 m aukščio ties frontonu. Navos ir narteksas atidalinti dešimčia masyvių profiliuotų piliorių. Šoninės navos ir transeptai yra pusiau žemesni už centrinę navą. Presbiterija yra centrinės navos tęsinys, to paties ilgio, kaip ir nava nuo nartekso ligi transepto. Abipus presbiterijos yra prišlietos daugelio patalpų žemos zakristijos ir kitos pagalbinės patalpos. Centrinė nava ir presbiterija turi lopšinius skliautus, o kitos patalpos kryžminius. Panašiai, kaip Kražių bažnyčioje, jonėniški kolonų kapiteliai turi pusiau cilindrines voliutas. Fasadas kitoniškas negu kitų barokinių bažnyčių. Jis sukurtas architekto Liudviko Hryncevičiaus rekonstrukcijos metu. Ant aukštos fasadinės sienos su piliastrais ir lygių traukų antablementu yra du žemi kvadratiniai bokštai su piramidiniais stogais. Tarp jų iškyla gerokai aukštesnis frontonas su niša. Kaip įprasta baroke, langų formos nevienodos: su pusapvaliomis ar segmentinėmis arkomis, ar tik stačiakampiai. Siauri langų apvadai, vos įžiūrimi plokšti piliastrai ir ornamentų nebuvimas yra senesniosios renesanso žymės, o žaismingo silueto frotonas baroko. Viskas baltai tinkuota. Stogas skardinis.

Buv. domininkonų vienuolyno rūmai yra renesanso stiliaus. Derinasi su barokizuota bažnyčia. Dviejų aukštų pastatas turi lygius piliastrus per abu aukštus ir siaurą karnizą tik palei stogo kraštą. Rūmai sujungti su Liurdo koplyčia. Jų centre yra atviras balkonas virš durų, su dviejų kolonų portiku. Vienuolyno sienos labai storos, tad iš vidaus matomi langai yra giliose nišose. Tokios ir durys. Sienose yra ir aklinų nišų su segmentinėmis arkomis. Lubos skliautinės. Stogas dengtas čerpėmis.

XIX a. pradžioje domininkonai buvo įsteigę Raseiniuose vienuoliams ruošti mokyklą-noviciatą, bet po 1831 m. sukilimo rusų valdžia ją uždarė. 1884 m. rusai uždarė ir patį vienuolyną, išveždami vienuolius į Agluoną (Latvijon). Raseiniuose tepaliko vienas vienuolis Melchioras Gurskis, vėliau miręs prieglaudoje.

Raseinių bažnyčia apie 1930 metus

Religinis paminklas bažnyčios šventoriaus kieme, ties klebonija 1981 metais

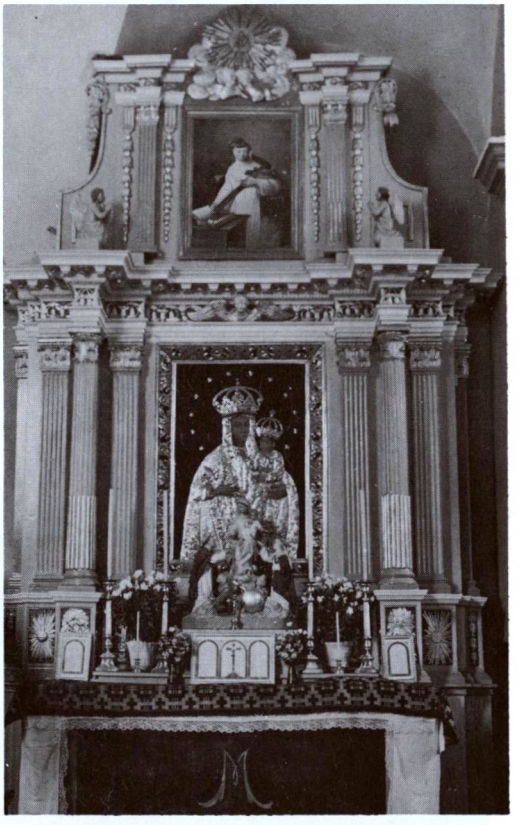

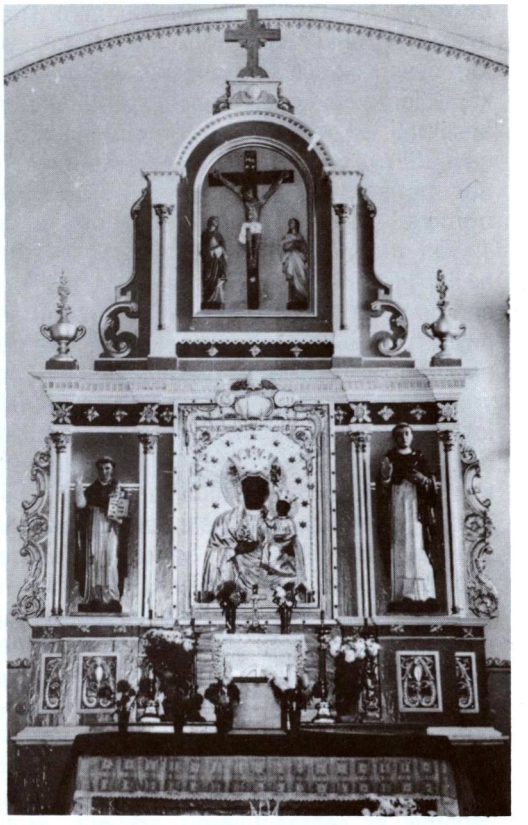

Raseinių bažnyčios altoriai

Buvo nusavinti ir vienuolyno turtai — 650 dešimtinių žemės, bažnyčia perduota kunigams pasauliečiams. Vienuoliai darę žygius atgauti parapiją, deja, nesėkmingai. Būta triukšmo ir kiek vėliau, kai Raseinius lankė vysk. M. Paliulionis. Jam minia šaukusi: „Nereikia mums juodųjų velnių — duokite baltuosius kunigus!" Kitais žodžiais: Nereikia pasauliečių kunigų, grąžinkite mums domininkonus!

Į Raseinius domininkonai sugrįžo tik nepriklausomybės metais. Jų Angelo Sargo provincija buvo atnaujinta 1932.VII.19 Domininkonų ordino generolo tėvo M. S. Gillet specialiu potvarkiu. Tais pačiais metais išvyko iš JAV-bių į Lietuvą Domininkonų provincijos centrą atnaujinti atvyko du domininkonai tėvai — Bonaventūra Pauliukas (kiek vėliau jis buvo paskirtas pirmuoju provinciolu), Kazimieras Žvirblis. 1933 m. atvyko dar trys tėvai domininkonai: Jonas Kazimieras Časas (Chases) iš Anglijos, Emanuelis Yonkus ir Humbertas Wroblewski (abudu iš JAV). 1933 m. šie penki tėvai sulaukė keturių kandidatų. Tai buvo: Jonas Girigaitis, Vytautas Žiūraitis, Benediktas Rutkauskas, Juozas Žilinskas. Vėliau kandidatų skaičius dar padidėjo.

Jie gražiai įsikūrė Raseiniuose, suremontavo bažnyčią ir vienuolyną, įruošė valgyklą neturtėliams ir uoliai darbavosi sielovadoje, labdarybėje. Esant įtemptiems santykiams tarp bažnytinės ir pasaulinės vyresnybės, vienuoliai sugebėjo įtikti ir vieniems, ir kitiems. Vienuolyno rūmuose buvo įruoštas Liurdas ir koplyčia.

1940 m. Elenche minimi šie tėvai domininkonai: Bonaventūra Pauliukas (adm.), Fr. Pijus Pelletier, P. Fr. Kazimieras Časas, Kazimieras Žvirblis, Emanuelis Jonkus, Hubertus Wroblewski, Domininkas Grigaitis, Tomas Žiūraitis, Albertas Rutkauskas. Be jų, buvo 14 klierikų bei kandidatų.

Raseinių domininkonų vienuolyno šoninis vaizdas apie 1930 metus

Vienuolyno Šv. Rožančiaus koplyčios altorius

Vienuolyno koridorius

Raseinių domininkonų Angelo Sargo provincijos nariai 1937 m. Raseiniuose. I eil. iš k.: Brolis Petras Geryba, kun. Jonas Kazimieras Časas (Chases), kun. Kazimieras Žvirblis, apašt. vizitatorius kun. Pijus Pelletier, ordino generalvikaras kun. Bonaventūra Pauliukas, kun. Humbertas Wrobleski ir brolis Alfonsas Aleliūnas; klierikai: Albertas Rutkauskas, Domininkas Grigaitis, Tomas Žiūraitis ir brolis Martynas Juodeika

Sovietiniams rusams 1940 m. okupavus Lietuvą, visi iš užsienio atvykę domininkonai tėvai išvyko atgal į savo kraštus. Liko tik trys naujai pašventinti kunigai: T. Domininkas Grigaitis, T. Tomas V. Žiūraitis ir T. Albertas B. Rutkauskas.

Kilus ginčui tarp parapiečių (dalinai kurstomų bolševikų agentų), kas gali tvarkyti parapiją — vyskupo skirtas vyresnio amžiaus vyskupijos kunigas ar tik ką pašventinti jaunieji vienuoliai domininkonai, bažnyčia buvo uždaryta. Interdiktas tęsėsi keleta mėnesių, domininkonai vyskupo buvo paprašyti apleisti Raseinius, o jų vieton parapiją administruoti pavedė tėvams saleziečiams.

Pokario metais buvusio vienuolyno rūmuose įkurdinta biblioteka.

Pijorai Raseiniuose. Apie 1742 m. Raseiniuose atsirado vienuoliai pijorai. Jie čia įsteigė, o gal perėmė anksčiau veikusią mokyklą ir, pagal M. Valančių, pradėjo vaikus mokyti pagal naują būdą. Jais rūpinosi Liudvikas Sienickis, išprašęs iš karaliaus Augusto III žemės, aprūpinęs turtais. 1766 m. pijorai pasistatė naują bažnyčią, o 1875 m. ir naują vienuolyną. Jų įkurta mokykla, iš pradžių dviejų klasių, išaugo į šešiaklasę ir virto gimnazija, kurioje mokėsi apie 200 mokinių. Vienuoliai aukštai iškėlė mokslo lygį, pripirko mokyklai mokslo priemonių, knygų, aprūpino lėšomis ir leido į mokslą 6 neturtingus mokinius. Savo knygyne jie turėjo 1713 knygų.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia vienuolyną uždarė, o pijorų bažnyčią atidavė stačiatikiams, kurie ją pavertė cerkve. 1870 m. ji buvo išardyta ir perkelta į stačiatikių kapines. Stovėjo dar mūsų laikais, kol jos vietoje buvo psstatyta nauja mūrinė cerkvė.

Raseiniai buvo Kauno arkivyskupijos dekanato centras. Parapija buvo didelė ir 1940 m. turėjo 7862 katalikus. Tada jos administratorium buvo domininkonas kun. Bonaventūra Pauliukas, o Raseinių dekanu — Viduklės klebonas kun. Simonas Jurgelevičius.

Parapijai priklausė Alėjų ir Kalnujų filijos ir

Raseinių kapinės ir kapų koplyčia 1982 metais

3 koplyčios: Domininkonų vienuolyno rūmuose, Liurdo koplyčia ir Šv. Jurgio koplyčia kapinėse.

1981 m. Raseinių parapijos klebonu buvo kun. Vytautas Griganavičius (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1949 m.). Jo vikaru buvo kun. Antanas Urbanavičius. Tuo pačiu metu Raseiniuose kaip altaristai gyveno kunigai Jonas Gudas ir Stanislovas Tvarijonas.

Raseiniuose po didelių karo audrų vis dėlto yra išlikusių kai kurių religinių paminklų ir kitų vertybių. Be pačios bažnyčios ir vienuolyno, pažymėtinos kitų vienuolyno pastatų liekanos (XVII a.). Bažnyčioje yra XVIII a. paveikslas „Švč. M. Marija su Kūdikiu" su retais metaliniais rėmais. Yra 3 XIX a. arnotai, išsiuvinėti šilkiniais siūlais, ir kt.

Iš pokario meto vykstančio religinio persekiojimo Raseiniuose LKB Kronikoje yra paskelbta nemaža faktų.

1971.XI.12 čia buvo „liaudies teismo" teisiamas Girkalnio parapijos klebonas kun. P. Bubnys, apkaltintas mokęs vaikus religijos tiesų. Teismas jam paskyrė vienerių metų bausmę griežto režimo lageryje.

LKBK Nr. 28, 1977 m., aprašytas įvykis, kai 1976.VIII.8 ligoninės gydytoja atsisakė prileisti kunigą prie sunkiai sergančios ligonės Elenos Baltkojienės. Netrukus ligonė mirė, neaprūpinta Šv. Sakramentais.

LKBK Nr. 36, 1979 m., paskelbta žinia, kad 1978.V.5—6 buvo apiplėšta Raseinių bažnyčia. Sugautas vagis komjaunuolis Eduardas Pocius, išnešęs unikalias vertybes — paauksuotas karūnas nuo paveikslo „Švč. M. Marija su Kūdikiu".

Tiltas per Nevėžį prie Raudondvario. (Vytauto Augustino 1938 m. nuotrauka)

RAUDONDVARIS

Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės parapijos bažnyčia

Raudondvario miestelis stovi dešiniajame Nevėžio krante, netoli tos vietos, kur jis įteka į Nemuną, abipus Kauno—Jurbarko plento, 9 km į vakarus nuo Kauno. Tai labai graži ir strategiškai svarbi vieta. Tačiau keleivį, pirmą kartą matantį Raudondvarį, kiek apgaudavo jo iš anksto susidarytas vaizdas, nes iš tolo pamatydavo baltos bažnyčios bokštus, o tikėdavosi raudonų.

Miestelis išsistatęs Nevėžio slėnio žemutinėje terasoje, upės kilpoje. Aukštutinėje terasoje stovi buv. dvaro rūmai, bažnyčia ir parkas.

Ši vieta, kur dabar Raudondvaris, buvo gyvenama iš seniausių laikų, kaip ir daugelis kitų panemunės vietų. Istorikas T. Narbutas rašo, kad Raudondvaryje buvusi viena iš pirmųjų kryžiuočių pilių, kurią jie pastatę Lietuvos žemėje, remdamiesi savo 1392 m. sutartimi su Vytautu. Didysis magistras Ulrich von Jungingen pilį pavadinęs Koenigsburgu (karaliaus miestu). Tačiau kiti istorikai (M. Balinskas) teigia, kad Koenigsburgas buvęs Gelgaudiškis. Pilis stovėjusi ant kalno ir buvusi saugoma Nemuno ir Nevėžio upių. Puolančiai kariuomenei nebuvę įmanoma jos paimti. Iš pradžių kryžiuočiai pilyje laikę 80 riterių ir 400 kareivių įgulą. Vėliau, lietuviams bandant kryžiuočius iš šios srities išvaryti, įgula buvusi padidinta. Vokiečių ordino viršininkas Žemaičiams M. Kuchemeister Raudondvario pilį buvo pasidaręs savo rezidencijos pilimi ir iš čia stengęsis valdyti Žemaičių žemę.

Raudondvario pilis nustojo savo reikšmės po 1410 m., kai po Žalgirio mūšio Žemaitija sugrįžo Lietuvai ir siena su Ordinu buvo nukelta gerokai į vakarus.

Tikrų istorinių žinių apie Raudondvarį yra nuo XVI a. Tada jis buvo vadinamas „Aukštuoju Raudondvariu". Dvarą valdę Kosakauskiai 1652 m. jį pardavė Radvilams. Bet 1659 m. į Lietuvą įsiveržusi rusų kariuomenė sudegino medinius dvaro pastatus ir miestelį. 1662 m. dvarą įsigijo Vorlovskiai, XVIII a. valdė Zabielos, nuo XIX a. Tiškevičiai. 1831—1840 m. grafas Benediktas Tiškevičius atstatė sukilimo metu sudegintus rūmus — rezidencinę pilį ir čia apsigyveno. Prie rūmų statybos daug ir sumaniai dirbo italas architektas Laurynas Cezaris Anichini, suprojektavęs ir Liudviko XV stiliaus bažnyčią. Tačiau bestatydamas nukrito nuo pastolių ir užsimušė. Dvaras buvo turtingai įruoštas, buvo gausūs meno rinkiniai, turtinga biblioteka. Raudondvarį dažnai lankydavo Lietuvos—Lenkijos didikai, nes vieta buvo tikrai graži: puiki aplinka, gražūs vaizdai, sodas, parkas, šiltadaržiai; augo net citrinų medžiai.

Kada Raudondvaryje buvo pastatyta pirmieji katalikų maldos namai ar koplyčia, tikrų žinių neturime. XIX a. pradžioje čia buvusi medinė koplyčia, kuri filijos teisėmis priklausiusi Vilkijos parapijai. 1851 m. grafas B. Tiškevičius prašė vyskupą M. Valančių šiai filijai suteikti parapijos teises ir sutiko parapiją aprūpinti reikalingais turtais. Tų pačių metų rugpjūčio 11 d. vyskupas atvyko į

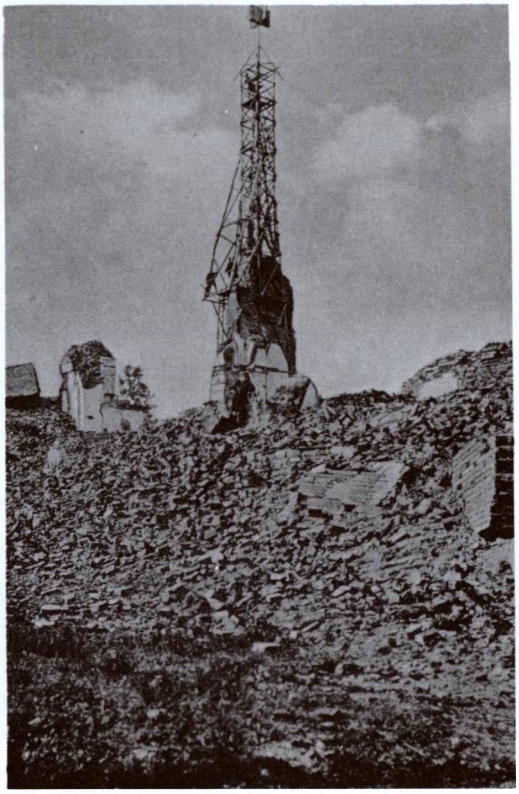

Raudondvario bažnyčios griuvėsiai po I pasaulinio karo

Raudondvario bažnyčia prieš I pasaulinį karą

Raudondvarį konkrečiau aptarti parapijos steigimo reikalus. Jį labai iškilmingai sutikęs grafas Tiškevičius, apsikabinęs žvaigždėmis bei medaliais, specialiai atvykęs iš Kijevo. Nuo Nevėžio kelto vysukpas buvo nulydėtas prie kapinių ir koplyčios, kur laukė jo didžiulė žmonių minia. Tada M. Valančius suteikė Sutvirtinimo sakramentą 1840 asmenų ir su grafu aptarė bažnyčios statymo reikalus. Jos projektą paruošė ir planus vykdė mūsų jau minėtas arch. Anichini, o dekoravo ir gipsatūras įruošė italas skulptorius Andriolli. Vidus buvo išpuoštas iš Italijos atvežtais žymių dailininkų paveikslais. Bažnyčios viduje, už didžiojo altoriaus, buvo speciali koplyčia su nepaprastai dailiu Vandos Vankovičaitės-Tiškevičienės paminkliniu antkapiu, iškaltu iš Karakos (Italijoje) baltojo marmuro. Tik šis vienas antkapinis paminklas Tiškevičiui kainavęs 60.000 rb. Po koplyčia įruoštas rūsys, kuriame palaidoti Tiškevičių giminės nariai. Čia buvo palaidoti ir paties bažnyčios fundatoriaus Benedikto Tiškevičiaus palaikai, atgabenti iš Paryžiaus, kur velionis mirė. Dėl to meto ypatingų politinių aplinkybių B. Tiškevičius buvo palaidotas labai kukliai, net be pamaldų, padedant jo palaikus į paprastą plokštinį karstą.

Raudondvario bažnyčia buvo 1857 m. vyskupo M. Valančiaus konsekruota, įdedant į jos didįjį altorių kankinių Vitalio, Klemenso ir Vincento relikvijas. Ta proga vyskupas suteikė Sutvirtinimo sakramentą 685 asmenims. Tų pačių metų rugpjūčio 4 d. buvo pašventinti varpai.

Architektūra. 1852—1856 m. pastatyta mūrinė bažnyčia, 1915 m. apgriauta karišku išsprogdinimu ir atstatyta 1930—1938 m., tebėra „svarbus baroko-klasicizmo formų romantinio eklektizmo pavyzdys Lietuvoje".

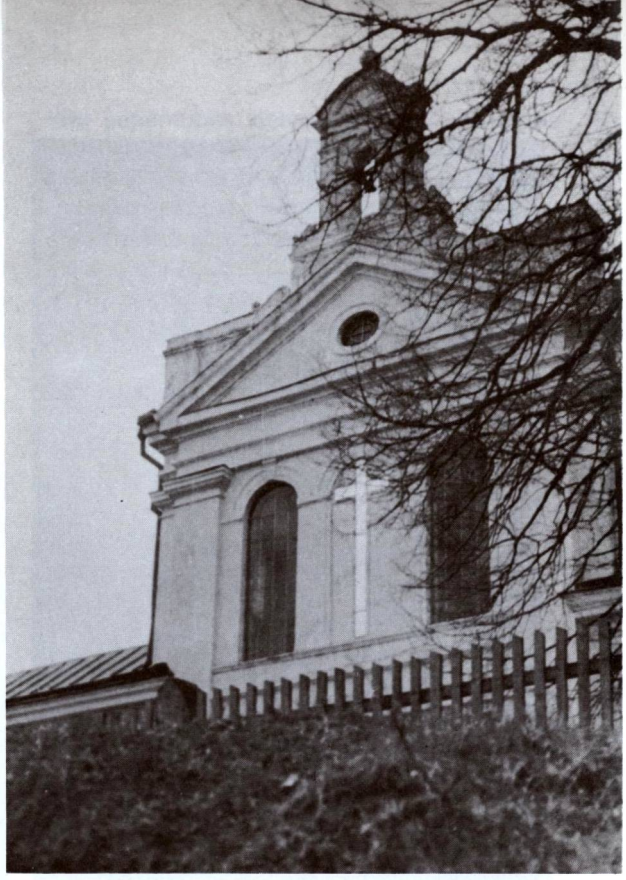

Raudondvario bažnyčios priešakinis ir užpakalinis fasadai

Taip rašė dr. Kl. Čerbulėnas, kurio straipsniu naudojamės šiam aprašymui (knygoje „Raudondvaris", 1969 m., po 93—105). Bažnyčios autorius buvo benediktinų vienuolis archit. Cezaris Laurynas Anikinis (Anichini), gimęs Florencijoje 1787 m., miręs Raudondvaryje 1861 m. Bažnyčia stovi ant aukšto skardžio prie Nevėžio ir Nemuno santakos slėnio. Jos fundatorius grafas Benediktas Tiškevičius išleido 45,000 aukso rublių statybai ir puošybai, ir dar daugiau savo šeimos mauzoliejaus skulptūroms. Prieš išsprogdinimą bokštai buvo trijų tarpsnių, truputį atitraukti nuo sienų, rizalitiškai išryškinti. Apatiniai tarpsniai buvo kvadratinio plano, papuošti korintinio orderio piliastrais ir antablementais. Tretysis tarpsnis buvo aštuoniakampis su barokiniu šalmu. Virš fasadinės sienos tarp bokštų buvo balkonas su geležine ažurine baliustrada. Stogą uždengiantis frontonas buvo patrauktas gilumon už balkono. Jo klasicistinis pavidalas priminė triumfo arką. Visos sienos buvo apjuostos dantytu karnizu. Langai ir akustinės angos turėjo pusapskritines arkas.

Vidaus erdvė buvo padalinta į tris navas pagal halės principą. Masyvūs pilioriai padabinti jonėninio orderio pilistrais. Interjeras buvo išpuoštas barokiškai su klasicistiniais karnizais, vargonų choro ir presbiterijos parapetais. Skliautai papuošti freskomis. Trys mūriniai altoriai buvo padalinti į tris tarpsnius su klasicistinėmis detalėmis. Tiškevičių mauzoliejų ir daug skulptūrų sukūrė italai ir prancūzai. Po išsprogdinimo liko tik sienų dalys ir meno kūrinių likučiai. Sunaikinti ir langų vitražai.

Tiškevičius bažnyčios reikalams buvo užrašęs 35 ha žemės, esančios Vijukų kaime, ir paskyrė klebonui 600 rb metinės algos. Pirmuoju parapijos klebonu buvo paskirtas kun. Pranciškus Starinskis.

Prel. A. Dambrauskas-Jakštas („Vienybė" Nr. 38, 1928 m.) šitaip įvertino Tiškevičių darbus: „Dabartinio grafo tėvas iš to dvaro gaudavo pragyvenimui kasmet po 60.000

Raudondvario kapinių vartai ir bažnyčios šoninis vaizdas

rublių. Iš čia galima spėti, kas tai buvo per dvaras. Bet grafas tėvas tepasirodydavo tame dvare kelioms savaitėms vasarą, o visą likusį laiką praleisdavo Paryžiuj, nusiskųsdamas, kad jis iš gaunamų 60 tūkstančių rublių tik labai vargingai tegalįs pragyventi. Tai buvo nusigyvenusio dykaduonio lėbautojo tipas. Jokios doros minties galvoj jis neturėjo ir beveik nieko gera savo kraštui jis nepadarė. Jei grafų Tiškevičių lėšomis ir buvo pastatyta graži Raudondvario bažnyčia, tai netiek Dievo garbei ir žmonių naudai, tiek tam, kad būtų kuo pasigirti prieš kitus Raudondvary apsilankančius aristokratus ir numirus turėti vietą, kur sudėti savo artimųjų grabus."

O apie tolimesnį Raudondvario ir jo bažnyčios likimą tas pats A. Dambrauskas-Jakštas ten pat rašė: „... ponas grafas telaikė savo pareiga tarnauti vien tik sau ir savo užgaidoms; nei Dievas, nei kraštas, nei vietos žmonės jam nerūpėjo. Tai buvo šaukianti į dangų neteisybė — ir Dievas, išgirdęs tą šauksmą, siuntė karą. Šiam prasidėjus rusai, neva gindamies nuo vokiečių, armotomis sudaužė Raudondvario bažnyčią, paversdami ją viena didžiule plytų ir plytgalių krūva. Tačiau tas kvailas bažnyčios sudaužymas nė kiek nesukliudė vokiečiams užimti Lietuvą su Kaunu. Okupacijos metu jų vadas princas Leopoldas buvo pasirinkęs Raudondvario rūmus savo gyvenamąja vieta. Vokiečiams išsikrausčius, Lietuvos valdžia atsiklausė grafo, be ne norėtų, kad dvaro centras būtų jam paliktas. Bet jis išdidžiai atsakė, iš Lietuvos valdžios nereikalaująs jokios malonės. Paskui susiprato ir norėjo atsiimti savo rūmus, bet jau buvo per vėlu. Dvaro žemė buvo išdalinta savanoriams bei mažažemiams, rūmas su keliais trobesiais pavestas Moterų globos komitetui, kuris įtaisė ten vaikų prieglaudą; didžiulę vaisinio sodno dalį su keliais trobesiais gavo Liet. katalikų mokytojų seminarija, o likusią sodno dalį su trobesiu — Ateitininkų sendraugių draugija".

Apie sugriautos bažnyčios liekanas prof. S. Kolupaila („Nevėžis") yra pasakęs: „Jos griuvėsiuose dar ilgai gulėjo balto marmuro gabalai, kuriems daugiau niekas gyvybės neįkvėps". Tik apie 1927 m. prasidėjo griuvėsių valymo darbai. Atsirado inžinierius, kuris sutiko nemokamai prižiūrėti statybos darbus. Atskirai buvo renkamos sveikos plytos, kaip medžiaga bažnyčios statybai. Labai daug darbo įdėjo parapijiečiai vyrai, moterys ir net vaikai. Po ilgų vargų bei rūpesčių, klebono kun. St. Irtmano iniciatyva, parapijiečių darbu ir aukomis bažnyčia buvo atstatyta ir 1938 m. Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas ją iškilmingai konsekravo.

Dabartinė bažnyčia, kurios atstatymą projektavo inž. Vaclovas Michnevičius, yra didelė: 53 m ilgio, 27 m pločio, 46 m aukščio (su bokštų kryžiais). Bokštai paaukštinti dar vienu tarpsniu. Jie visi dabar kvadratinio plano, proporcingai laibesni į viršų. Frontonas ištrauktas priekin, lygiuojasi su fasadine

siena. Nebėra buvusio balkono. Suprastinti piliastrai, išnyko dantytasis karnizas. Portalas liko koks buvęs, klasicistinis. Šoninėse sienose atsirado aukšti transeptai, o šoninės sienos atstatytos daug žemesnės. Halinę erdvę pakeitė maždaug baizilikinė. Šalia arkinių langų įvesta ir stačiakampių bei apskritų angų. Stokojame žinių apie dabartinį interjerą, tik žinoma, kad yra išlikę originalieji Aleksandro Sledzinskio tapyti 14 Kryžiaus kelių paveikslai. Didelio šventoriaus keturiuose kampuose išliko Anikinio pastatytos Kryžiaus kelių koplytėlės.

Raudondvario parapija priklauso Kauno dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3200 katalikų. Parapijai dar priklausė Gukšiakaimio ir Kulautuvos koplyčios.

Iš Raudondvario klebonų minėtini: kun. Stanislovas Irtmanas (gim. 1882 m. kunigu pašvęstas 1906 m.), Raudondvario klebonas nuo 1928 m., kurio rūpesčiu buvo atstatyta bažnyčia. 1939 m. klebonu paskirtas kun. Pranas Bikinas (gim. 1898 m., kunigu pašvęstas 1924 m.). Savo dienas jis baigė Dotnuvoje, kaip altaristas. Bolševikams okupavus Lietuvą klebonu paskirtas buv. 7 pėst. pulko karinis kapelionas kun. Antanas Rinkevičius (gim. 1899 m. Garliavos apylinkėse). Jis daug dirbo prie bažnyčios atstatymo ir įruošimo darbų, padėdavo neturtėliams, stengėsi apginti parapijiečius nuo bolševikų savivalės ir teroro. Ir komunistai jį gerbė, nors ir nebuvo paraudęs. Paskutinius gyvenimo metus praleido Raudondvaryje, kaip altaristas. Čia jis mirė po 1974 m. ir buvo palaidotas šventoriuje. Jo laidotuvėse dalyvavo daugybė parapijiečių.

Vėliau parapijos klebonu buvo kun. Pranciškus Tuminas (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1933 m.). Uolus pastoraciniame darbe, gerai tvarkė parapijos reikalus. Buvo parašęs Bažnyčios istorijos ir Liturgijos vadovėlius, kurie buvo vartojami gimnazijose, dėstant tikybą. Paskutinius gyvenimo metus praleido kaip altaristas. Mirė 1980.XII.16 ir buvo iškilmingai palaidotas Raudondvario šventoriuje.

1981 m. Raudondvario parapiją vikaro teisėmis administravo kun. Petras Mačiūta (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1960 m.). Kartu jis administravo ir Paštuvos bažnyčią.

Lukšiakaimio kaime, Raudondvario parapijoje, buvo Šv. Pranciškaus Išpažinėjo koplyčia.

Raudondvario bažnyčioje ligi pastarųjų metų yra išlikę karo metu išsaugotų vertybių: 1832 m. statyto M. Tiškevičiaus antkapinio paminklo skulptūra „Miegantis vaikas" (Pampalonio darbo), to paties skulptoriaus 1842 m. antkapinė marmurinė skulptūra „Gulinti moteris"; italų dailininko Giorgio Berti 1853 m. tapytas paveikslas „Marija Karalienė", to paties dailininko „Šv. Juozapo mirtis", klasikinio stiliaus XIX a. paveikslas „Kristaus žengimas į dangų", skulptoriaus Juozo Mikėno darbo altorėlis su Rūpintojėlio skulptūra. Raudondvario kapinėse paminklų tarpe pažymėtinas 1888 m. marmuro ir betono antkapinis paminklas, pastatytas ant M. Beleckienės kapo.

Raudondvario bažnyčioje buvo ir daugiau meno turtų, deja, 1831, 1915 ir 1944 m. karo audrų ir gaisrų sukūryje ne visi dalykai išliko. Daug religinių skulptūrų buvo sukūręs jau minėtas L. Pampalonis, Pr. Andriolis, prancūzas A. Chapou. Vitražus buvo pagaminęs E. Udinas. Bažnyčioje buvo daug žymių dailininko A. Sledzinskio darbų. Didelės vertės buvo ir bažnytiniai drabužiai. Visa tai pražuvo.

Raudondvario klebonas kun. Antanas Rinkevičius (miręs 1974 m. ir palaidotas šventoriuje)

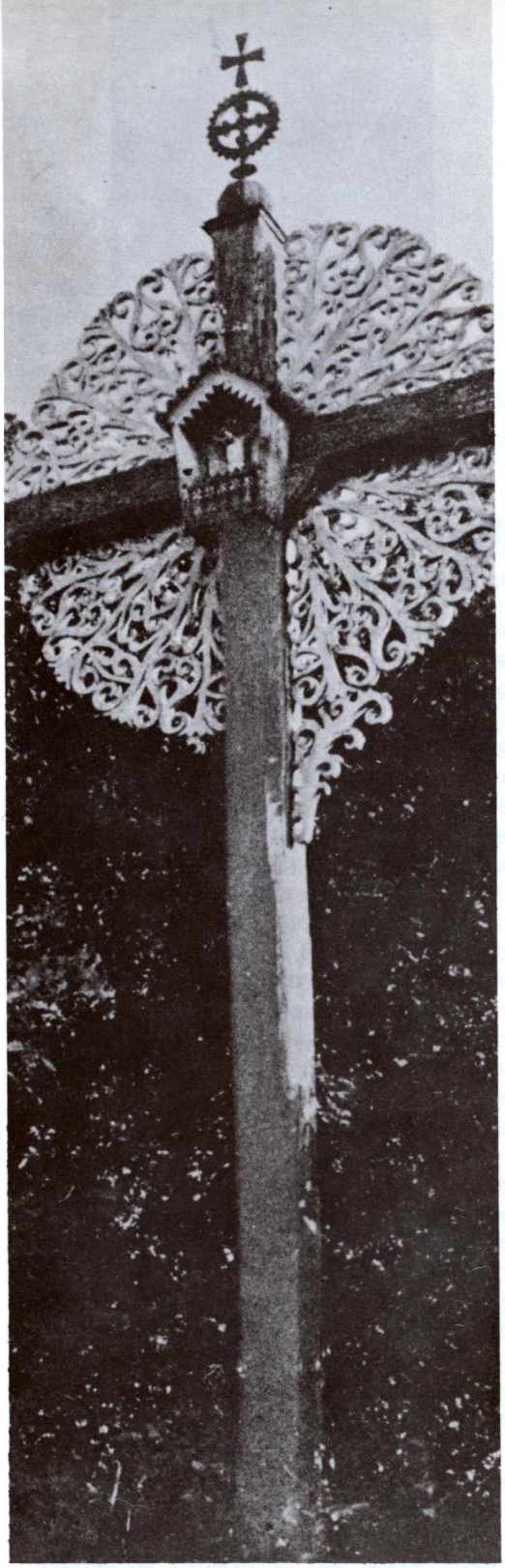

Kryžius Raudondvario apylinkėse

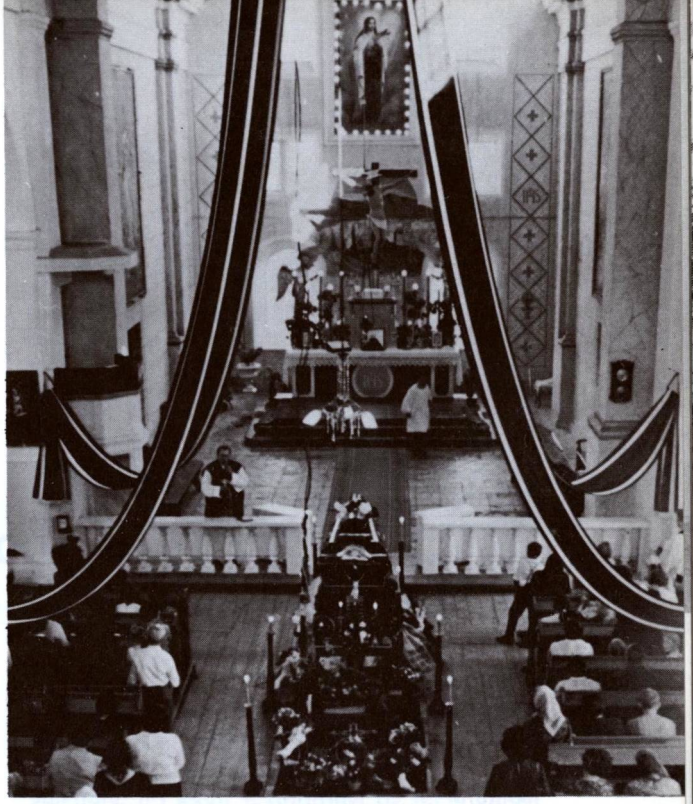

Bažnyčios vidus

Kunigui Ant. Rinkevičiui, ilgamečiui klebonui paminklas Raudondvario bažnyčios šventoriuje. Paminklo fundatorius kun. Rapolas Liukas

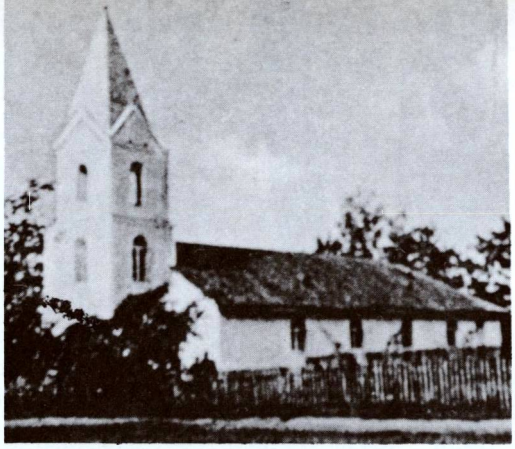

Raudonės bažnyčia

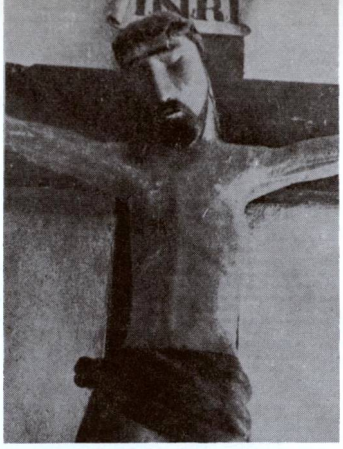

Raudonės „Nukryžiuotasis"

RAUDONĖ

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Raudonės miestelis, seniau dvaras, yra dešinėje Nemuno pusėje, prie Kauno—Jurbarko plento, 64 km žemiau Kauno, 23 km į rytus nuo Jurbarko, prie Raudonės upelio, kuris beveik nuo Veliuonos teka lygiagrečiai su Nemunu ir įteka į jį. Vietovės vardas bus greičiausiai kilęs ne nuo raudonuojančios Raudonės pilies, bet nuo šio upelio, kuris minimas jau XIV a. Vygando Marburgiečio kronikoje ir kryžiuočių kelių aprašymuose 1360, 1366, ir 1420 m.) vadinamas Rodan ir Roddan vardais. Bet minėti ir kiti šaltiniai nieko nesako nei apie Raudonės pilį, nei apie gyvenvietę. K. Wagneris, prof. S. Kolupaila ir kai kurie kiti linkę tvirtinti, kad Raudonėje galėjusi būti kryžiuočių statyta Antrojo Bajerburgo (Zweite Bayerburg) pilis, kurią kryžiuočiai pastatę 1341 ar 1343 m. Ji buvusi nukreipta prieš lietuvius. Bet kiti istorikai ją lokalizuoja kitoje vietoje.

Iki XVI a. Raudonė buvo valdovinis dvaras, kurį Zigmantas Augustas atidavė Žemaičių seniūnui Jeronimui Krišpinui-Kiršenšteinui, į Lietuvą emigravusiam vokiečių riteriui.

Dvaro rūmai, vadinami pilimi, buvo pastatyti XVI a. pabaigoje ir buvo keletą kartų perstatyti. (Daugiau istorinių žinių apie Raudonę ir pilį yra ML IV t., 561—564 psl.).

Raudonės savininkai buvo prabangiai įsikūrę I-jame rūmų aukšte. II aukšte buvo meno dalykų galerija ir koplyčia. Raudonėje buvo saugomas ne tik Raudonės pilies, bet ir Žemaitijos archyvas. Visi šie dalykai žuvo karų metu.

Raudonės bažnytkaimis kūrėsi prie dvaro. Jis priklausė Raseinių apskričiai ir buvo valsčiaus centras. 1923 m. čia buvo 41 sodyba ir 215 gyv., 1937 m. 280 gyv.

1931—1932 m. kun. Antano Syraus ir vietos tikinčiųjų pastangomis bei aukomis buvo pastatyta bažnyčia ir pašventinta Švč. Jėzaus Širdies titulu. Priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. turėjo 2167 parapijiečius.

Prieš 1932 m. pastatyta mūrinė bažnytėlė yra gana skurdžios architektūros. Žemo pailgo namo priekyje pastatytas masyvus dviejų tarpsnių kvadratinio plano bokštas su piramidiniu stogeliu. Jo aukštos akustinės angos ir apatiniai langai arkiniai, o šoninių sienų stačiakampiai. Atrodo, lyg būtų statyta liaudies meistro pagal panašių medinių bažnytėlių ir varpinių pavyzdį.

Raudonės pilyje buvo koplyčia, kurios gražus bokštas su didele akustine anga matomas A. Roemerio XIX a. antrosios pusės graviūroje.

1959 m. Raudonėje buvo 650 gyv. Vietovė priklauso Jurbarko rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras.

1981 m. Raudonės parapijos administratorium buvo kun. Jonas Rakauskas (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

Raudonės bažnyčioje yra išlikusios aukštos meninės vertės dvi medinės Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros, kurias padarė žinomas apylinkės dievdirbys Kazimieras Zokas (1878—1947) ir 1934 m. jas perleido Raudonės klebonui, kuris už kiekvieną jų sumokėjo dievdirbiui po 50 lt.

RUDIŠKIAI

Šv. Pilypo ir Jokūbo Apaštalų parapijos bažnyčia

Rudiškių bažnytkaimis įsikūręs prie Mūšos aukštupio, 5 km į šiaurės vakarus nuo Šiaulių—Rygos plento, 15 km į pietvakarius nuo Joniškio. Netoli Rudiškių, Tyrelio miško pakraštyje, viena vieta vadinama Rūdos lauku. Ten randama ir geležies gargažių. Greičiausiai iš čia buvo imama balų rūda, iš kurios gaminta ir geležis. Iš čia greičiausiai ir bus kilęs vietovės vardas.

Kaimo pakraštyje yra senas kapinynas, kuriame randama III—XIII a. laidojimų ir griaučių liekanų, o taip pat įvairių dirbinių bei papuošalų.

Unijinės Lietuvos laikais Rudiškių žemė buvo Šiaulių ekonomijos dalis ir priklausė Gruzdžių dvarui. XIX a. I pusėje Rudiškius valdė Zubovai. Kai Gruzdžius nusipirko Nariškinas, ir Rudiškiai jam atiteko.

R. katalikų bažnyčia Rudiškiuose pastatyta 1770 m. Ji buvo medinė ir veikė kaip Joniškio parapijos filija. Vysk. M. Valančiaus laikais Rudiškiuose buvo mokykla, kurią 1853 m. lankė 35 mokiniai.

1868 m. parapijiečių lėšomis pastatyta nauja medinė bažnyčia. Kai 1874 m. vysk. M. Valančius Rudiškiams paskyrė kunigą, Kauno gubernatorius nenorėjo jo tvirtinti, aiškindamasis, kad netoli esančiame Joniškyje esą 5 kunigai, kurie galį aptarnauti ir Rudiškių filiją.

Spaudos draudimo laikais Rudiškius pasiekdavo draudžiamoji lietuvių spauda, kurią čia atgabendavo knygnešiai. 1870 m. rusų policija iškrėtė filialistą kun. Pacevičių.

Nepriklausomybės metais Rudiškiai priklausė Šiaulių aps. Meškuičių valsčiui. 1923 m. buvo 56 sodybos ir 292 gyv. Rudiškių parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1872 katalikus. Sovietinių rusų okupacijos metu Rudiškių kaimas yra Joniškio rajono apylinkės ir kochozo centras. 1959 m. 234 gyv.

1981 m. Rudiškių parapijos administratorium buvo kun. Aleksandras Počiulpis (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1970 m.).

Rudiškių bažnyčioje yra išlikę religinio meno bei kulto dalykų: 1865 m. žalvarinis varpas, paveikslai — „Šv. Kazimieras", medinės skulptūros — „Mykolas Arkangelas" (XVIII a.), „Trimituojantis angelas" (XVIII a.), „Švč. M. Marija" (XIX a.), Lengvenio darbo „Jėzus Nukryžiuotasis" (XIX a. pabaiga), „Nežinoma šventoji" (XIX a.), XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius, altorėlis su Šv. Jokūbo ir Šv. Pilypo bareljefu (XIX a. I p.) ir kt.

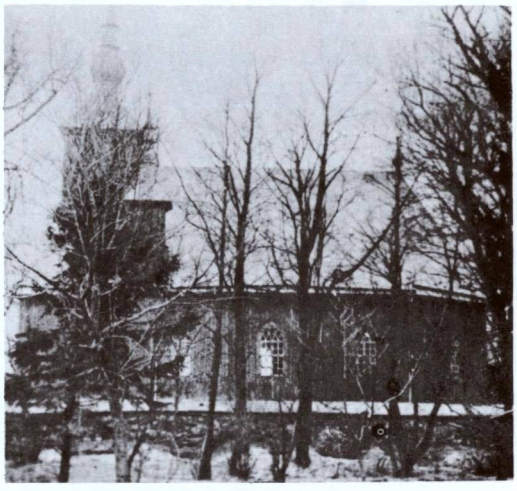

Rudiškių bažnyčia 1964 metais

Knygnešio Mato Slančausko kapas ir paminklas Rudiškių kapinėse

Rumšiškių bažnyčia ir varpinė apie 1924 metus

RUMŠIŠKĖS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Rumšiškių miestelis išsistatęs dešiniajame Nemuno (dabar Kauno marių) krante, prie Kauno—Vilniaus plento, 20 km į rytus nuo Kauno, 16 km į vakarus nuo Kaišiadorių. Pro miestelį dar tekėjo nedidelis Nedėjos upelis. Padavimai sako, kad karalius Jogaila, atvykęs į Rumšiškes lietuvių krikštyti, pavasario potvynio metu mėginęs keltis per šį upelį ir vos neprigėręs. Atsidėkodamas Dievui už išgelbėjimą, pastatęs čia pirmąją bažnyčią ir ją apdovanojęs turtais.

Rumšiškės — sena gyvenvietė. Miestelyje buvo du piliakalniai — vienas Kokalnis, gerokai apgriuvęs, tik iš vandens kiek bekyšąs, antrasis — Kunigo kalnas, slėnyje prie Pravienos upelio ir vieškelio į Pravieniškes. Tai lietuvių kovų su kryžiuočiais palikimas.

Prieš užliejant Rumšiškes Nemuno vandeniu, buvo tyrinėtos 21 degintinio kapo liekanos. Be kitų radinių, rasta Kęstučio, Vytauto, Aleksandro laikų monetų.

Istoriškai Rumšiškės žinomos nuo XIV a. Kryžiuočių kelių aprašymuose vietovė pažymėta 3 kartus ir vadinama Runsisken, Rumsinker, Rompsisken vardais. Pirmą kartą ten minima 1381 m. 1387 m. viename Jogailos dokumente, skirtame Skirgailai, Rumšiškės vadinamos kaimu. Žinoma, kad 1503 m. Rumšiškės buvo valdovinis dvaras. XVI a. pradžioje Rumšiškės buvo vienas iš keturių Kauno pavieto valsčių, o nuo XVI vidurio vadinamos miesteliu. (Daugiau istorinių žinių yra ML II t., 376—382 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Padavimai sako, kad pirmąją bažnyčią pastatęs karalius Jogaila XIV a. gale, tačiau tikslesnių istorinių žinių apie jos buvimą XIV—XV a sąvartoje nesurasta. Ji nėra minima ir 1522 m. Vilniaus sinodo bažnyčių sąraše. Istorikas J. Kurczewskis rašo, kad Rumšiškių bažnyčia buvusi pastatyta Vilniaus vyskupo kardinolo Jurgio Radvilos laikais. Tikra, kad ji buvo pastatyta prieš 1599 m., nes tais metais karalius Zigmantas Vaza, Rumšiškių klebono Povilo Svieckio prašomas, padidino jau anksčiau pastatytos bažnyčios beneficiją. 1635.VIII.4 Lietuvos kancleris Stanislovas Albrechtas Radvilas užrašė bažnyčiai daugiau turtų: 8 valakus žemės, pievų. 1637.IX.16 Vladislovas Vaza užrašus patvirtino. Šis dokumentas su karaliaus parašu ir prikabintu antspaudu buvo saugomas Vilniaus viešojoje bibliotekoje.

1669 m. bažnyčia priklausė Kauno dekanatui. 1677 m. Vilniaus vyskupo vizitacijos protokole apie Rumšiškių bažnyčią parašyta, kad ji yra medinė, šiaudais dengta, statyta po 1655 m. karo su Maskva klebono Aleksandro Giedraičio. Bažnyčios patronato teisė priklausanti karaliui. Tame pačiame akte vikaras kun. Aleksandras Kluckevičius pagirtas už

Rumšiškių bažnyčia ir varpinė, perkėlus pastatus į kitą vietą

gerą tvarkymą. Vikarui liepiama pastatyti naują tokią gražią bažnyčią, kokia buvo pirmoji, Maskvos sudeginta.

1667 m. vizitacijos metu Rumšiškėse 129 žmonėms buvo suteiktas Sutvirtinimo sakramentas. 1774 m. Rumšiškių parapijai priklausė 25 kaimai ir dvarai, iš jų 8 buvo kairėje Nemuno pusėje. Vėliau Prūsijos valdžia juos priskyrė prie A. Panemunės parapijos.

Rumšiškėse buvo ir parapijinė mokykla. 1781 m. joje mokėsi 17 vaikų: 11 šlėktos, 5 miestelėnai, 2 valstiečiai. 1828 m. mokėsi 26. Tada mokytoju buvo klebonas. 1800 m. Livonijos kanauninkas Ulazovičius buvo mokyklos vedėjo išlaikymui užrašęs 152 rb donaciją.

Pertvarkant vyskupijų ribas, 1849 m. Rumšiškių parapija buvo atskirta nuo Vilniaus vyskupijos ir prijungta prie Žemaičių. 1863 m. sukilimo metu Rumšiškių bažnyčios administratorius kun. Antanas Kazlauskas buvo rusų areštuotas, išvežtas į Vilniaus kalėjimą, kuriame 1867 m. mirė.

Nauja stilinga Rumšiškių Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia buvo pastatyta 1859—1860 m. (Pagal Elenchą 1839 m.).

Rumšiškių parapija priklauso Kauno dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4877 katalikus.

Rumšiškių bažnyčioje iš XVII a. laikų buvo geležies virbų dėžė su nežinomo kilmingojo kaulais ir brangaus metalo vainiku. Jo kaukolė ir kiti kaulai buvo priraišioti prie metalinių virbų ir dar užlakuoti raudono lako antspaudais, kurie jau buvo visiškai sutrupėję. Šio nežinomo kilmingojo kaulai buvo surasti I pasaulinio karo metu, bet vėliau užmiršti. 1958 m., nugriaunant bažnyčią ir ją perkeliant į kitą vietą, šis radinys vėl buvo „naujai surastas". R. Šalūga bandė paslaptingąjį radinį bolševikiškai aiškinti, kad tai esančios kažkokios relikvijos („Mokslas ir gyvenimas", Nr. 9, 1960 m.), bet neišdrįso susieti su 1655—1661 m. viską naikinančia ir žiauria rusų invazija į Vilniaus apylinkes. Tada galėjo būti iš Vilniaus ar kitos vietos išvežti ir čia paslėpti kurio nors kilmingojo palaikai. Tuo metu Lietuvoje net ėjo gandai, kad Rumšiškėse atrasti Vytauto Didžiojo palaikai . . . Deja, ši žinia nėra patvirtinta.

1938 m. Rumšiškėse buvo 1192 gyv. Miestelio viduryje buvo netaisyklingos formos aikštė, kurios šiaurinėje dalyje buvo bažnyčia ir kiti parapijiniai pastatai. Į aikštę suėjo 6 gatvės. Bet 1944 m. karas ir gaisras skaudžiai palietė Rumšiškes. Beliko tik 20 sodybų.

Rumšiškės buvo išsistačiusios dailiame Nemuno slėny, kurio dugnas buvo viena lyguma. Tik istorinė bažnyčia stovėjo kiek pakilesnėje vietoje. Iki 1958 m. miestelis buvo Nemuno dešiniojo kranto terasoje, bet įruošiant Kauno hidroelektrinę užtvanką (Kauno jūrą) ši vieta buvo užtvindyta ir virto užtvankos dugnu. Taigi Rumšiškės buvo perkeltos į gražią vietą viršutinėje Nemuno terasoje, prie miško.

Į aukštesnę vietą buvo perkelta ir senoji

Rumšiškių bažnyčios galinis fasadas 1981 metais

bažnyčia. „Tiesa" (1961.V.14) tada skelbė, kad bolševikų įstaigos apmokėjusios perkėlimo išlaidas, kurios siekusios 407.000 rb, o perkeltiems vargonams suderinti ir apdailos darbams atlikti dar buvę išleista 65.000 rb. Tačiau, pagal tą patį laikraštį, tada šis architektūrinis paminklas buvęs kiek apgadintas, nes buvusios apdengtos kai kurios rąstinių sienų dalys, paslėptos praėjusių amžių dailidžių technika, kuo šis pastatas ir buvo žymus.

Architektūra. Rumšiškių medinės bažnytėlės ir varpinės ansamblis yra plačiai žinomas, nes jo fotografijos buvo skelbiamos nepriklausomybės laikais ir dabar ne tik specialioje literatūroje, bet ir turistinėse brošiūrose bei atvirutėse. Toji bažnytėlė ypatinga tik savo paprastumu ir artumu nuo Kauno. Priekinis fasadas yra kuklesnis už daugelį kitų: durys, platus langas virš jų ir trikampio frontono centre „Dievo akis" su spinduliuojančiu trikampiu aplinkui. Ant stogo priekyje uždėtas šešiasienis barokinis trijų tarpsnių bokštelis. Šoninių sienų langai turi išgaubtus antlangius. Visas sienas palengvina laibi piliastrai. Tradicinė penkiasienė absida su trišlaičiu stogu yra lygaus aukščio su visu pastatu. Stogas buvo ir tebėra dengtas malksnomis.

Priešais bažnyčią, dešinėje, stovi trijų tarpsnių medinė varpinė, palaipsniui laibėjanti viršun. Sienelės kas tarpsnį žemesnės. Planas kvadratinis. Bendras varpinės aukštis maždaug lygus su bažnyčia. Dvejos skirtingų aukščių durys. Antrasis tarpsnis be angų, o trečiajame tik po vieną langelį visose sienelėse. Piramidinis stogas aukštas, su kryžiumi ant rutulinės bazės. Pastato konstrukcija sudėtinga: sienos surąstos iš gulsčių rąstų, apmuštos stačiomis lentomis. Viršutiniai tarpsniai paremti stulpų ir sijų sistema. Seniau šventorius buvo patvertas retai kur

beužtinkama gulsčių rąstų tvora. Tik vartai buvo mūriniai, trijų angų su arkomis ir reljefišku frontonu centre.

1958—1959 metais, prieš patvenkiant Nemuną, bažnyčia ir varpinė buvo perkeltos aukštesnėn vieton. Abu pastatai buvo atstatyti ir atnaujinti senojo pavidalo su mažais išoriniais pakeitimais. Bažnyčios apkalas jau gulsčių lentų. Šitaip geriau išryškėja piliastrai. Fasadas primena klasikinį portiką, nors ir vienos plokštumos. Pridėti du šoniniai langai. Varpinės apatinio tarpsnio apkalas pakeistas gulsčiu. Iškirsti langai ir antrajame aukšte. Senųjų mūrinių vartų nebėra, bet jų stilius nesiderino su senoviška medine architektūra.

Rumšiškių kapinėse buvo 1840 m. statyta medinė koplyčia šv. Onos titulo. Ji panaši į svirną: su dviejų profiliuotų kolonų atviru prieangiu. Ant kraigo priekio buvo kvadratinio plano bokštelis. Šoninėse sienose tik po vieną langą. Šią koplyčią buvo piešęs dail. Kazys Šimonis.

Sovietinėj okupacijoj Rumšiškės yra Kaišiadorių rajono apylinkės ir kolchozo centras, 1959 m. 446 gyv. 1981 m. vietovė kukliai paminėjo savo 600 metų amžiaus sukaktį, kai pirmą kartą jos vardas buvo paminėtas istorijos šaltiniuose.

1982 m. Rumšiškių parapijos klebonu buvo kun. Jonas Žemaitis (gim. 1904 m., kunigu pašvęstas 1934 m.).

Rumšiškių bažnyčios varpinėje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų senų liturginių rūbų, jų tarpe: 3 XIX a. šilkiniai arnotai, su Slucko juostų imitacija, 2 šilkinės XIX a. dalmatikos. 1967 m. Rumšiškėse pastatytas (skulpt. Vlado Žuklio projektas) bronzos ir granito paminklas čia trumpą laiką jaunystėje gyvenusiam Antanui Baranauskui atminti.

1966 m. prie Rumšiškių buvo pradėtas kurti Lietuvos liaudies buities etnografinis muziejus, kuriame iki šiam laikui pastatyta nemaža iš įvairių Lietuvos vietų sugabentų pastatų bei ištisų sodybų. Yra ir keletas religinių paminklų — kryžių.

Rumšiškių bažnyčia 1981 metais, pamaldų metu

Bažnyčios varpinė apie 1938 metus. (Antano Rūkštelės nuotrauka)

Saudininkų bažnyčios šoninis vaizdas

SAUDININKAI

Švč. Mergelės Marijos bažnyčia

Saudininkų bažnytkaimis yra netoli Dubysos, prie kelio iš Kelmės į Tytuvėnus, 25 km į šiaurę nuo Raseinių.

Saudininkai XVIII a. buvo Liolių parapijos kaimas. 1782 m. dvaro valdytojas Ksaveras Stanevičius pastatė medinę bažnyčią ir iš savo dvaro pajamų sudarė specialų fondą jai išlaikyti. XIX a. Saudininkų filija priskirta Lyduvėnų parapijai. 1783 m. Saudininkams suteiktos prekybinės privilegijos. Iš Stanevičių dvaras perėjo Šemetoms.

1863 m. Saudininkų apylinkėse veikė sukilėliai. Po sukilimo rusai apkaltino filialistą kun. Adomą Galkevičių rėmus sukilėlius ir jį ištrėmė į Tobolską.

1889 m. Saudininkuose buvo 23 namai ir 84 gyv., 1909 m. veikė Blaivybės draugijos skyrius, skaitykla. Prieš I pasaulinį karą kuratu čia buvo kun. Mikalojus Šeižys (poetas Dagilėlis). I pasaulinio karo metu sudegė klebonija ir kai kurie pastatai, bet pokario metais pastatai atstatyti.

Nepriklausomybės metais Saudininkai priklausė Kelmės valsčiui. 1923 m. 142 gyv. Pokario metais Saudininkai yra Kelmės rajono ir kochozo centras.

Architektūra. 1782 metais statyta medinė bažnyčia buvo būdinga anam laikui. Stogas pusantro karto aukštesnis už sienas. Ant trikampio frontono užsodintas lengvas aštuoniasienis bokštelis be sienelių, tik su kolonėlėmis. Jos remia liekną piramidinį stogelį. Bažnyčios absida ir jos daugiašlaitis stogas lygiuojasi su nava. Šoninė zakristija kiek žemesnė. Langai dideli, su segmentinėmis arkomis. 1944 metais šiai bažnyčiai sudegus, parapijos būstinė perkelta į gretimą Maironių kaimą, kurios bažnytėlė yra panaši į Saudininkų.

Saudininkuose yra maža plytų mūro koplyčia su bokšteliu ir su arkinėmis durimis. Greta koplyčios seniau stovėjo pasviręs stambus stulpas su puikia aštuoniasiene koplytėle ir skulptūromis viduje, kaip laukų pakelėse.

Saudininkų kapų koplytėlė. (B. Buračo nuotrauka)

Seredžiaus bažnyčia po I pasaulinio karo. (C. G. Lukšio nuotrauka)

SEREDŽIUS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Seredžiaus miestelis išsistatęs Nemuno dešiniojo kranto terasose, prie Dubysos žiočių, 38 km į šiaurės vakarus nuo Kauno, prie Kauno—Jurbarko plento.

Dabartinio Seredžiaus vieta buvo gyvenama iš seniausių laikų. 1936—1937 m. archeologiniai kasinėjimai, kuriems vadovavo dr. J. Puzinas, parodė, kad Seredžius jau buvo gyvenamas akmens amžiaus laikais. Rasta III—IV a. ir vėlesnių laikų kapų, įvairių įkapių, papuošalų, ginklų liekanų, net Romos imperijos emaliuotų ir stiklinių karolių.

Toje vietoje, kur trumputis Pieštvės upelis įteka į Nemuną, yra didžiulis piliakalnis su tvirtovinėmis įrengimų liekanomis. Prof. Z. Ivinskis mano, kad šioje vietoje galėjusi būti Pieštvės pilis, kurią jau 1293 m. puolę kryžiuočiai. Po to dar daug kartų ji buvo puolama, naikinama ir vėl lietuvių atstatoma.

Lietuvos istorikai romantikai, išvedę lietuvių tautos kilmę iš romėnų, aiškino, kad Seredžiuje esąs palaidotas legendinis Lietuvos valdovas Palemonas. Nuo to laiko Pieštvės pilies kalnui prigijo Palemono kalno vardas.

Po Žalgirio mūšio Seredžius buvo valdovinis dvaras ir jo vardas žinomas nuo XVI a. (Daugiau istorinių žinių apie Seredžių yra ML II t., 333—338 psl.).

Seredžiaus miestelio vaizdas. (Perkūno Krukonio 1979 m. nuotrauka)

Pirmąją **R. katalikų bažnyčią** Seredžiuje, R. Krasausko stropiai surinktomis žiniomis (LE, XXVII t.), pastatęs vaivada M. Pacas apie 1608—1612 m. Ji stovėjusi pakalnėje. Žemaičių vyskupui Stanislovui Kiškai pritariant, Seredžiuje bandyta įkurdinti augustijonai, tačiau beneficija buvusi per maža, vienuoliai negalėję išsilaikyti ir iš Seredžiaus išsikėlę. Apie 1633 m. ar 1638 m. Mikalojus Sapiega, Naugarduko vaivada, užrašė naują beneficiją, ją gerokai padidindamas. Serdžiaus klebonui Matui Visgailai ir jo įpėdiniams pavedė kelis žemės sklypus miestelyje, 5 ūbus žemės Stačiūnų kaime, suteikė teisę naudotis Sapiegų malūnu, žvejoti Nemune ir Dubysoje, paskyrė 200 auksinų metinę pašalpą. Klebonas buvo įpareigotas išlaikyti mokytoją, kurio reikalams Sapiega paskyrė javų bei maisto produktų. Taip pat klebonas turėjo rūpintis ir giedojimu.

Seredžiaus parapija nebuvusi didelė. 1748—1755 m. ją aptarnavo vienas kunigas — klebonas Jokūbas Jakutavičius. Tada Seredžius priklausė Virbalio dekanatui.

Yra išlikęs 1649 m. dokumento fragmentas be pradžios ir be pabaigos, rašytas lotyniškai (In presenti generali ecclesiae Srzednicensis). Tai Žemaitijos bažnyčių vizitacijos inventorius. Jame surašyti ir Seredžiaus bažnyčios pastatai, turtas, rakandai.

1829 m. didžiulis Nemuno—Dubysos potvynis Seredžiaus bažnyčią sugriovė. Iš potvynio buvo išgelbėtas Dievo Motinos paveikslas, laikomas stebuklingu. Parapijiečiai su klebonu bažnyčią atstatė, tiktai kitoje vietoje — kapinių rytiniame kampe. Ji buvo medinė ir XX a. pr. sudegė. 1913 m. klebonas kun. Rudokas su parapijiečiais pastatė ant kalno naują gražią Šv. Jono Krikštytojo bažnyčią. I pasaulinio karo metu buvo nugriauti jos bokštai, bet nepriklausomybės metais vėl atstatyti.

Architektūra. 1913 m. statyta mūrinė bažnyčia yra eklektinis renesansas. Fasadas be bokštų, tačiau perkrautas dekoratyviniais piliastrais, visokių formų ryškiais langų ir durų apvadais bei kartušais. Visa tai yra baltai tinkuota tamsiame fone. Trinavė halinio tipo bažnyčia turi trejas arkines duris priekiniame fasade. Šoninės sienos irgi suskaidytos piliastrais, o dideli arkiniai langai smulkiai išdalinti į apskritus ir stačiakampius stiklus. Fasadinis frontonas yra truputį iškeltas virš dvišlaičio stogo ir pridengia jo galus.

Seredžiaus parapija priklausė Veliuonos dekanatui. 1841 m. ji turėjo 2863 parapijiečius, valdė 7 valakus ir 9 margus temės. Žemaičių vyskupas M. Valančius 1859 m. rašė Seredžiaus klebonui: „Statyti ant bažnyčios žemės žydų gryteles neduodu sutikimo, žinodamas iš patyrimo, jog dėlto randasi visokių painių dalykų su nenauda bažnyčios turtui, jei leidžiama žydijai susinešti lizdą ant klebonijos plecių." 1940 m. parapija turėjo 4010 katalikų.

Nepriklausomybės metais Seredžius buvo Kauno aps. valsčiaus centras. 1939 m. apie 1200 gyv. Okupacijos metais priskirtas Jurbarko rajonui ir yra apylinkės bei kolchozo centras. 1970 m. 848 gyv.

1981 m. Seredžiaus klebonu buvo kun. Pranciškus Bastys (gim. 1915 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

Seredžiaus bažnyčioje yra išlikę religinio meno bei liturginių dalykų. Bažnyčios fasade yra medinės XIX a. Švč. M. Marijos ir Šv. Jono Krikštytojo skulptūros. Yra 1857 m. sidabrinė paauksuota Mišių taurė.

Seredžiaus miestelyje, piliakalnio papėdėje, apie 1848 m. yra gimęs Petras Zokas, žinomas liaudies skulptorius-dievdirbys. Ilgą laiką Palemono kalno papėdėje, prie Pieštvės upelio, stovėjo jo dailaus darbo koplytstulpis. Vėliau jis buvo sutrumpintas, medinės skulptūrėlės supuvo ir koplytstulpis sunyko. 1878 m. jo šeimoje čia gimė sūnus — Kazimieras Zokas, vertęsis laivininko amatu, gyvenęs Graužėnų kaime. Jis yra sukūręs nemaža religinių skulptūrų bei kryžių, kurie buvo išplitę Seredžiaus apylinkėse. Deja, karo audros ir okupacijų metai jas sunaikino — nedaug kas tėra išlikę ligi mūsų laikų.

Siesikų bažnyčia

SIESIKAI

Šv. Baltramiejus Apaštalo parapijos bažnyčia

Siesikų miestelis išsistatęs Siesikų ežero šiaurės vakarų krante, 17 km į vakarus nuo Ukmergės. Prie miestelio, pietvakariniame to paties ežero krante, yra buv. Siesikų dvaras, jo rūmai (pilis).

Siesikai — sena vietovė. Senovėje čia buvo pilis, kuri priklausiusi kunigaikščiui Jaunučiui, Gedimino sūnui. Tačiau šiems teigimams paremti trūksta rimtų istorinių duomenų.

Istorikas M. Balinskis teigia, kad Siesikų pilis buvusi pastatyta vėliausiai XV a., vieno kunigaikščių Daumantų palikuonių, valdžiusių Deltuvą ir Uteną. Kartais Daumantai buvę vadinami ir Siesickiais, gal nuo savo gyvenamosios vietovės — Siesikų. Kitais pasakojimais, Siesickiai davę vietovei savo vardą. Vėliau dvaro savininkai keitėsi. Ilgesnį laiką juos valdė Daugėlos. (Daugiau istorinių žinių apie Siesikus yra ML II t., 479—481 psl.).

Pirmoji **R. katalikų bažnyčia** Siesikuose minima 1441 m. Ji buvusi pastatyta Jogailos rūpesčiu, įvedant krikščionybę. Baltramiejus Urbonavičius Snukis ją aprūpino turtais. Siesikų bažnyčiai buvo pavestos dirvos, vadinamos Panoteriais, kuriose Snukis pažadėjęs pastatyti koplyčią. Siesikų bažnyčia minima 1522 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąrašuose.

1537 m. Siesikų dvaro savininkai, trys broliai — Stanislovas, Melchioras ir Abraomas Siesickiai pastatė naują mūrinę Šv. Baltramiejaus vardo bažnyčią, kurią 1680 m. konsekravo Vilniaus vysk. pagalbininkas M. Slupskis. Joje buvo įruošti 4 altoriai, žymių XVI a. dailininkų darbo. B. Smigelskis tvirtina, kad Siesikų bažnyčios vargonai buvę atvežti iš Barūnų (Ašmenos aps.) bazilijonų bažnyčios. 1744 m. parapijai priklausė 2307 katalikai.

Architektūra. 1537 m. sumūryta renesanso stiliaus bažnyčia buvo rekonstruota XVIII a. po gaisro, kai ką pakeičiant. Platus bokštas yra priglaustas prie fasadinės sienos. Portalas su durimis į bažnyčią yra bokšto bazėje. Trys bokšto tarpsniai yra kvadratinio plano, o ketvirtasis aštuoniakampis. Akustinės angos ir langai turi pusapskritės arkas, tik viršutinio

tarpsnio sienelėse įdėtos mažos ovalinės akys. Piramidinis stogas užbaigtas mažu antstatu su kryžiumi. Šoninių sienų langai turi plačius glefus, o absidos siena dideles arkines nišas. Viskas tinkuota.

Trinavė bažnyčia yra halinio tipo. Vidurinė nava tris kartus platesnė už šonines. Kryžminiai skliautai dekoruoti nerviūromis ir žiedų ornamentais. Interjeras papuoštas XVIII—XIX a. paveikslais. Suolai renesansiniai su puošniomis atramomis.

XVIII a. sumūrytoje varpinėje yra 1692 metais atlietas žalvarinis varpas. Visas ansamblis, kartu su dvaro rūmais, dabar yra respublikinės reikšmės architektūros paminklas.(Šiam aprašymui dalinai pasinaudota 1980 m. Vilniuje išleista knyga „300 kultūros paminklų").

XVIII a. Siesikuose buvo parapijinė mokykla, kurioje 1781 m. mokėsi 25 mokiniai (21 šlėktų ir 4 valstiečių vaikai). 1805 m. mokėsi 15, 1828 m. 12 mokinių.

Senovėje Siesikų parapija priklausė Ukmergės dekanatui, vėliau Kauno arkivyskupijos Žeimių dekanatui. 1940 m. turėjo 4665 parapijiečius.

XIX—XX a. sąvartoje Siesikų klebonu buvo kun. Jeselskis, didelis lenkomanas. Šis dvasininkas ne tik pats lenkino parapijiečius, bet stengėsi duoti lenkinimo „toną" ir aplinkiniams klebonams. Tačiau gerą atminimą paliko 1897—1898 m. čia vikaru buvęs kun. Stanislovas Stakelė. Ilgą laiką klebonu buvo Brastos kanauninkas ir dekanas Antanas Žeimavičius. Prieš II pasaulinį karą klebonavo kun. M. Gylys, po jo kun. Stanislovas Mališauskas.

II pasaulinio karo metu trečdalis miestelio sudegė. Nepriklausomybės metais Siesikai buvo valsčiaus centras ir priklausė Ukmergės apsrkičiai. 1923 m. 488 gyv. Sovietinės okupacijos metu Siesikai yra Ukmergės rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 568 gyv.

Siesikuose yra išlikę įvairių religinio meno ir kulto dalykų. Pažymėtini XIX a. paveikslai — Vilniaus meno mokyklos darbai: „Šv. Jonas Evangelistas", „Šv. Lukas Evangelistas", „Šv. Matas Evangelistas" ir „Šv. Morkus Evangelistas". Varpinėje yra 3 seni žalvariniai varpai. Vienas jų iš 1692 m., lietas Absolono Witwos, antrasis — 1701 m. ir trečiasis, lietas XVI—XVII a. sąvartoje. Tebėra išlikusi varpinė, statyta XVIII a.

Siesikų kapinėse yra kapų koplyčia, statyta XVIII a.

1981 m. Siesikų parapijos adinistratorium buvo kun. Gerardas Dunda (gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1946 m.).

SKAISTGIRYS

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Skaistgirio miestelis yra 16 km į šiaurės vakarus nuo Joniškio, 10 km į pietryčius nuo Žagarės, tik 6 km nuo Latvijos sienos.

Seni žmonės pasakoja, kad prieš porą šimtų metų šioje vietoje tebuvę vieni miškai, girios. Mažame iškilme, kur dabar stovi Skaistgirio bažnyčia, augęs žalias pušynas, skaisčia giria vadinamas. Iš čia kildinamas ir atsiradusios vietovės vardas. Dar mūsų laikais bažnyčios šventoriuje augo kelios senos pušys, kadaise buvusios didelės girios palikimas.

Per Skaistgirį ėjo Žemaičių šiaurinė siena, nustatyta 1422 m. Melno taikos sutartimi.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią Skaistgiryje pastatęs karalius Jonas Kazimieras (valdęs Lietuvą 1648—1668 m.). Apie jos atsiradimą išliko toks padavimas. XVII a. vienas apylinkės dvarininkas, bemedžiodamas šiuose miškuose, paklydęs ir turėjęs miške apsinakvoti. Šia proga padaręs įžadą atsiteisti Dievui, jei jam pavyktų iš girios laimingai išeiti. Ir tikrai rytojaus dieną laimingai suradęs savo namus. Vykdydamas pažadą, savo nakvynės vietoje pastatęs medinę koplyčią. Žmonės pradėjo ją lankyti. Vėliau kitas dvarininkas — Čepinskis bažnyčią atstatęs.

Dabartinė mūrinė Šv. Jurgio bažnyčia statyta parapijiečių darbu ir aukomis. Priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. turėjo 3400 katalikų.

Architektūra. 1836 m. statyta mūrinė šv. Jurgio parapijos bažnyčia yra gražus neorenesanso pastatas. Platus bokštas fasado priekyje turi tris labai skirtingus tarpsnius. Apatinysis atrodo kaip klasicistinis portalas, bet ne su kolonomis, o su keturiais piliastrais ir lengvu antablementu. Durys perdengtos lėkščia arka, o virš jos nišoje nutapytas Kristaus paveikslas. Antrajame tarpsnyje įdėtas puslankis langas. Ant dvišlaičio stogelio uždėtas kvadratinio piūvio antstatas su arkinėmis angomis ir gražiu čerpių stogeliu. Kryžius iškeltas ant kriaušinės smailės. Šoninės sienos taip pat suskaidytos piliastrais. Bažnyčia šviečia baltu tinku nuo apačios iki bokšto viršaus. Centrinis altorius papuoštas kremzlinės ornamentikos sparnais pagal senesnę XVII a. tradiciją, tad jis gali būti senesnis už pačią bažnyčią.

Trijų angų šventoriaus vartai įtaisyti tarp baltų stulpų su karnizais ir priderintais stogeliais.

Skaistgirio bažnyčios didžiajame altoriuje yra bažnyčios patrono šv. Jurgio paveikslas, pieštas aliejiniais dažais drobėje, XIX a. Šarvuotas, ant balto žirgo sėdintis šv. Jurgis ietimi rankoje smeigia pabaisą — slibiną ir gelbsti iš mirties stovinčią baltais rūbais karalaitę. Viename iš šoninių altorių buvo bažnyčios antrojo patrono — šv. Martyno didelis paveikslas. Šventasis pririštas prie stulpo, pusiau apnuogintas, o budelis lupa jo krūtinės odą. Todėl Skaistgiryje iš senų laikų būdavo dveji atlaidai — pavasarį Šv. Jurgio, o rudenį Šv. Martyno.

Šventorius aptvertas mūrine tvora. Pažymėtinos Kryžiaus kelių stotys, galbūt vienintelės visoje Žemaičių vyskupijoje: kiekviena stotis — tai altorėlis, kuriame po stiklu padėtos dailiai iš medžio išdrožtos statulėlės, vaizduojančios kiekvienai stočiai paskirtą gyvą vaizdą.

Kalbant apie Skaistgirio praeitį, reikia pastebėti, kad skaistgiriškiai uoliai skaitė ir platino draudžiamuosius raštus. „Tėvynės sargas" Nr. 7—8, 1899 m., rašė: „Skaistgiriškiai tuom gal pasigirt, kad tarp jų neatsirado nė vieno judošiaus — išdaviko savo brolių, skaitančių lietuviškus raštus."

1923 m. Skaistgiryje buvo 33 sodybos ir 165 gyv. Miestelis buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. Pokario metais apylinkės miškuose veikė lietuviai partizanai. (Jų veikla aprašyta ML III t., 56—57 psl.).

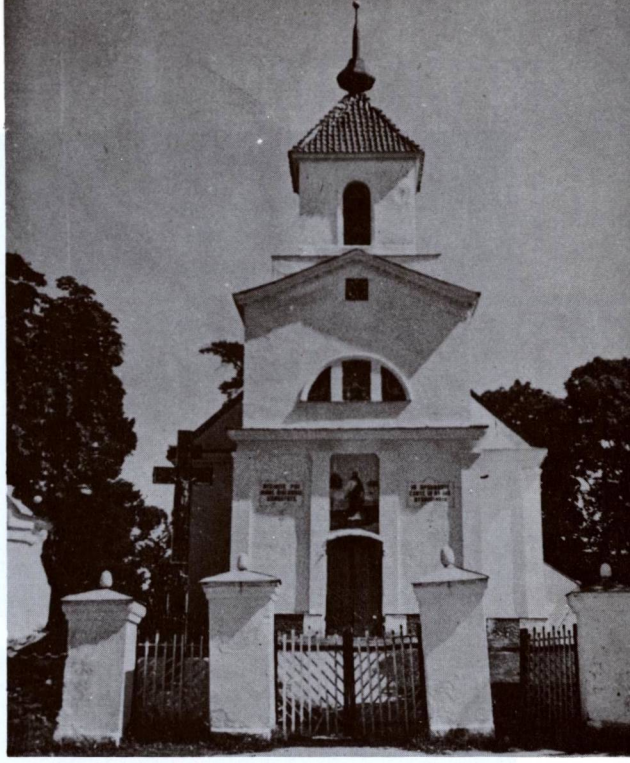

Skaistgirio bažnyčios fasadas

Pokario metais Skaistgirys yra Joniškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. Miestelis paverstas „pavyzdine kolchozine gyvenviete"; buvo pastatyta apie 100 gyvenamųjų namelių. 1970 m. 541 gyv.

1981 m. parapijos administratorium buvo kun. Leonaradas Jagminas (gim. 1932 m., kunigu pašvęstas 1957 m.).

Skaistgirio bažnyčioje ir jos aplinkoje ligi šių dienų yra išlikusių nemaža religinio meno bei kulto dalykų. Pažymėtinos mūsų jau minėtos stovinčios šventoriuje medinės 14 stacijų koplytėlės su mūriniu pamatu, stacijų skulptūromis ir geležiniais ornamentuotais kryželiais. Jos gamintos XIX a. Pačioje bažnyčioje yra 3 dailaus darbo mediniai altoriai su skulptūromis (XVIII—XIX a.), paveikslai: „Šv. Jurgis", „Mykolas Arkangelas", „Kristus, nešantis kryžių"; bažnyčios fasade yra graži medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a.) ir kt.

Jurdaičių buv. dvare, Skaistgirio parapijoje, po Lietuvos žemės reformos buvo įsteigta jaunuolių auklėjimo kolonija. Čia buvo ir pusiau vieša Gerojo Ganytojo oratorija, skirta auklėtiniams. Ją lankydavo ir apylinkės tikintieji. Pokario metais koplyčia uždaryta.

Skarulių bažnyčia, varpinė ir klebonija apie 1974 metus

SKARULIAI

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Skarulių bažnytkaimis dabar yra lyg Jonavos priemiestis, išsistatęs kairiajame Neries krante, 2 km į rytus nuo Jonavos. Tačiau ne Jonavos miestas išugdė Skarulius — atvirkščiai, Jonava išaugo Skarulių dvaro žemėje.

Skaruliai buvo gyvenami seniausiais laikais. Apylinkėse aptikta akmens amžiaus stovyklų liekanų. Vienoje stovyklavietėje rasta IX—VIII tūkstantmečio pr. Kr. Svitrinei kultūrai būdingi titnaginiai strėlių antgaliai ir rėštukai. Kitoje, III—II tūkstantmečio stovykloje vėl rasta to laikmečio dirbinių, keramikos fragmentų.

Pati vietovė žinoma nuo XVI a. ir tada ji buvo vadinama Lipnikais. Padavimai sako, kad pirmoji R. katalikų bažnyčia buvusi pastatyta Vytauto laikais, tačiau istoriškai ši žinia nepatvirtinta.

A. Grinevičiūtė-Jankevičienė yra surinkusi apie Skarulių bažnyčią nemaža istorinės-dokumentinės medžiagos ir ją paskelbusi.* Ji teigia, kad seniausias išlikęs dokumentas apie Skarulių bažnyčią esąs 1522 m. fundacinis aktas, „kuriame Kauno pavieto šlėktos: Vaclovas ir Grigorijus Andrejevičiai, Motiejus Petraškevičius ir Stanislovas Bagdonavičius, vykdydami savo mirusiojo dėdės Mikalojaus Stankevičiaus ir dėdienės Magdalenos valią, atiduoda neseniai Lipnikuose pastatytai Marijos Dangun Ėmimo, Jurgio, Mikalojaus, Martyno ir Onos bažnyčiai Lipnikų dvarą su visomis žemėmis ir žmonėmis". Šio akto originalas rašytas pergamentiniame popieriuje ir patvirtintas karaliaus Zigmanto II ir vyskupo Jono, kilusio iš Lietuvos kunigaikščių, parašais bei antspaudais.

---

* „Trys gotiškos bažnyčios Lietuvoje". Lietuvos architektūros klausimai, I t.

XVI a. pabaigoje Lipnikai perėjo Skorulskiams; juos valdė Baltramiejus Michnevičius Skorulskis, 1597 m. pardavęs dvarą savo broliui Andriejui, Kauno apskrities maršalkai. Šis Skorulskis buvo lydėjęs Radvilą Našlaitėlį į Palestiną. Nuo naujo savininko vardo dvaras pradėtas vadinti naujo savininko vardu — Skaruliais. Iš 1597.X.16 Skarulių dvarelio inventoriaus, surašyto savininkų keitimosi proga, matyti, kad Skaruliuose būta 4 lažininkų tarnybų su 16 vyrų.

1592 m. buvo pasirašytas raštas, kuriuo tuometiniai bažnyčios koliatoriai (dvarininkai, suteikę bažnyčiai fundacijas arba jų palikuonys) — Jonas Motiejevičius, Povilas Mikalojevičius, Grinevičius ir Petraševičius atsisakė nuo šios bažnyčios koliacijos pareigos ir ją perdavė Skorulskiui bei įpėdiniams.

Ano meto Skarulių bažnyčia buvusi medinė, nedidelė ir jokiu būdu negalėjusi tenkinti žymaus magnato K. Skorulskio ambicijos. Taigi jis nutaręs savo dvare pastatyti naują ir gražią mūrinę bažnyčią. Statybos darbai buvo vykdomi ir baigti 1620—1622 m. Bažnyčia pašvęsta Šv. Onos titulu.

Visa tai paliudija įrašas senajame varpe, išlikęs ligi šių dienų: „Nakładem pana Andrzeia Skorulskiego, kawalera Ierozolimskiego, ten dzwon wlany do kościola w Skorulach anno MDCXVI a przez mię Rafała Zygmunta Skorulskiego marszałka Kowieńskiego po zrujnowianu moskiewskim przelany w roku 1670. Johannes Delmars me fecit". (Laisvas vertimas: Pono Andriejaus Skorulskio, Jeruzalės kavalieriaus, rūpesčiu šis varpas Skarulių bažnyčiai nulietas 1616 m., o mano, Rapalo Skorulskio, Kauno maršalkos, perlietas 1670 m., po Maskvos sunaikinimo. Mane padarė Jonas Delamars).

Andrius Skorulskis buvo daug keliavęs po pasaulį, aplankęs Jeruzalę ir kitus kraštus. Jam labai patikusi viena Jeruzalės bažnyčia, pagal kurios pavyzdį pastatęs naują bažnyčią savo dvare, Skaruliuose. 1656 m. Maskvos invazijos metu bažnyčia apdegė; nukentėjo ir 1812 m. Napoleono invazijos metu.

Bažnyčia buvo išpuošta dail. A. Smuglevičiaus ir italų dailininkų paveikslais. A. Skorulskis gerbęs jėzuitus ir savo žemes buvo užrašęs Kauno jėzuitams su sąlyga, kad jo įpėdiniai galėtų jas atpirkti. Andriejaus sūnus Rapolas ir atpirkęs.

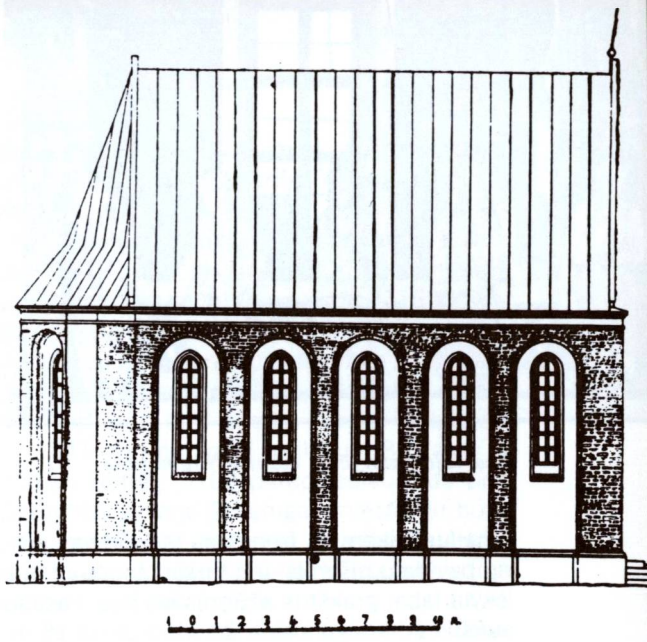

Skarulių Šv. Onos bažnyčia iš šiaurės rytų pusės

1680 m. Ern. Jonas Korfas užrašė bažnyčiai 2000 auksinų, įrašydamas sąlygą, kad po mirties būtų palaidotas Skarulių bažnyčios rūsyje. XIX a. Skaruliai parėjo Siemaškoms.

1744 m. parapijai priklausė Kulvos bažnytkaimis ir 32 kaimai bei atskiros viensėdijos. Jonavos bažnyčia dar iki nepriklausomybės metų pradžios buvo Skarulių filija. Vėliau priklausė Žeimių dekanatui. 1940 m. turėjo 2995 katalikus.

Architektūra. Šv. Onos mūrinė bažnyčia buvo baigta statyti apie 1620—1622 metus vieton senesnės medinės. Pagal dr. P. Reklaitį (Liet. Enc. XXV t.), ši netoli Neries kranto pastatyta bažnyčia yra Lietuvos gotikos ir renesanso stilių sintezė. Ji buvo apdegusi prieš 1670 m. ir vėl 1812 m., vis atstatoma pirmykščiu pavidalu. Tokią išvadą priėjo arch. A. Jankevičienė savo studijoje apie halines bažnyčias (Architektūros klausimai, I, 1960 m.). Bažnyčią dominuoja jos aukštas dvišlaitis stogas be bokštų. Fasadai atspindi halinį vidaus išplanavimą su trimis navomis. Pietvakarių fasade matome renesansišką portalą su pusapskrite arka ir su trikampiu sandriku. Du piliastrai atitinka vidinių piliorių eiles. Virš portalo yra trys aklinos arkos ir smailiarkė niša. Įdubusios plokštumos tarp plytinių piliastrų yra baltai nutinkuotos.

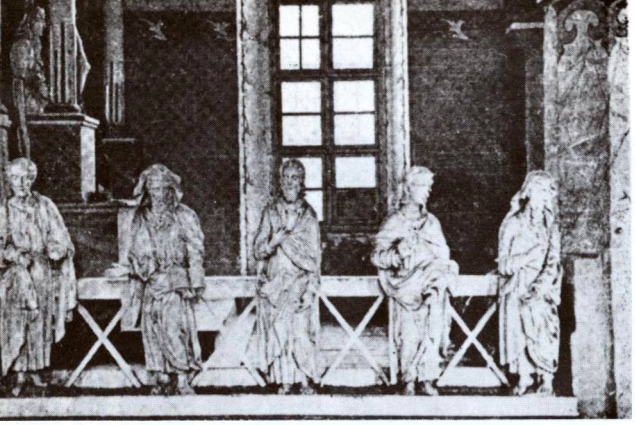

Skarulių bažnyčios vidaus fragmentas

Smailus trikampis frontonas išskaidytas įvairių pavidalų nišomis, irgi tinkuotas. Jo viršuje iškyla labai grakštus ažūrinis kryžius. Fasado aukštis iki kraigo siekia 25 m, o plotis 15 m.

Panašiai sukomponuoti ir šoniniai fasadai: raudonų plytų sienose baltuoja plačios baltos nišos su vos pastebimo smailėjimo arkiniais langais. Visuose fasaduose išryškintas vertikalumas. Gotika „įvilkta į renesansiškus drabužius", Jankevičienės žodžiais. Sienų storis siekia 1.15 m, plytų rišimas vietomis gotiškas, kitur be sistemos. Kontraforsų nėra.

Bažnyčios interjeras visumoje išliko nepasikeitęs nuo 1716 metų vizitacijos, kada jis buvo smulkiai aprašytas. Plotas 15.4 x 30 m, palyginti, mažas. Navos atidalintos aštuoniais aštuoniakampio piūvio pilioriais su kelių tarpsnių karnizais. Šoninės navos labai siauros, vos 2.5 m. Jų tąsoje yra mažytės zakristijos ir sukti laiptai į pastogę. Virš zakristijų matomos atviros galerijos su medinėmis apaštalų skulptūromis. Jų yra visa dvylika. Absida plati, kaip ir centrinė nava. Bažnyčioje nėra atitverto nartekso, tik apie 1900 metus pastatytas medinis vargonų choras. Pilioriai sujungti smailiomis gotiškomis arkomis; navų skliautai irgi gotiški, kryžminiai. Jų briaunos sustiprintos ir papuoštos ornamentuotomis nerviūromis.

M. Matušakaitė ištyrė, kad šv. Onos bažnyčioje išlikę senosios medžio drožybos likučiai siekia XVII amžių. Jau dingusio ano laiko altoriaus pasilikę tik dekoratyviniai sparnai su žmonių figūromis ant sudėtingo ornamento pagrindo. Įdomūs ir medinai filingai bei sparnai, kadaise puošę kairiosios navos altorių. Tie Skarulių drožiniai nudažyti baltai, tik jų kremzlės ir kitos smulkmenos paauksuotos. Visa tai yra reti drožybinio meno reliktai.

Bažnyčios stogo konstrukcija tebėra senoji spyrinė — pėdinė, iš kirviu aptašytų rąstų. Jie sujungti mediniais kaiščiais, be geležinių vinių ar varžtų. Išsaugotas vienas XVIII a. J. Delamaro lietas žalvarinis ornamentuotas varpas. Rūsiai buvo užmūryti I-jo pasaulinio karo metu, palikus angą tik vienon patalpon.

Stačiakampis šventorius aptvertas dviejų metrų aukščio mūru su čerpiniu stogeliu. 1898 m. pastatyta pseudogotiška mūrinė varpinė vieton buvusios medinės varpinės nesuderinta su senąja bažnyčia. Jau 1930 metais prof. P. Galaunė pavadino tą varpinę „nedailia". Tai yra bokštas, šešis kartus aukštesnis už plotį, padalintas į keturius nelygius tarpsnius, uždengtas laužytu keturių frontonėlių stogu.

Dail. M. Dobužinskis išryškino Skarulių šv. Onos grakštumą ir plastiškumą savo piešinyje dar nepriklausomybės laikais. Bažnyčia parodyta tarp išsikerojusių medžių siluetų.

Nepriklausomybės metais Skaruliai priklausė Jonavos valsčiui 1923 m. 81 sodyba ir 465 gyv.

1941.VI.22, prasidėjus Rusijos—Vokietijos karui, Skaruliuose įvyko baisi tragedija. Raudonarmiečiams bėgant pro Skarulius, kažkas tariamai iššovęs iš varpinės. Bolševikai, to šūvio suerzinti, ėmė šaudyti į susirinkusius bažnyčion žmones; apsupo juos, apstatė kulkosvydžiais ir liepė gulti ant žemės. Tačiau pasitarę leido sulaikytiems išsivaikščioti. Keli rusai užėjo į kleboniją, kur tuo metu buvo trys kunigai: Skarulių klebonas Pranciškus Vitkevičius, Veprių klebonas Balys Vėgėlė ir Vilniaus krašto kunigas — Zigmas Stankevičius. Netrukus jie visi buvo išvesti iš klebonijos, žiauriai sumušti, kankinti ir sušaudyti. Jų lavonai šaudymo vietoje išgulėjo 3 dienas. Tik praūžus bebėgančių raudonųjų bangai, jie buvo palaidoti bažnyčios šventoriuje. Jų laidotuvės buvo didelio liūdesio diena visiems tikintiesiems. Iš Skarulių ir apylinkės parapijų suplaukė didžiulė žmonių minia. Žuvusiųjų atminimui 1943 m. pastatyti 3 dideli mediniai kryžiai. Per 15 metų jie apipuvo. 1958.XI.2 viena kun. P. Vitkevičiaus giminaitė, beturtė ir suvargusi (80 m. amžiaus), vietinių gyventojų remiama, pastatė nužudytiems kunigams akmeninį paminklą.

Sovietinės okupacijos metu Skaruliai priklauso Jonavos rajono Dumsių apylinkei.

Prie Skarulių pastatyta didžiulė azotinių trąšų gamykla, gaminanti sintetinį amoniaką. Joje dirba daugiau kaip 1000 darbininkų. 1970 m. Skaruliuose buvo 970 gyv.

1981 m. Skarulių parapijos administratorium buvo kun. Antanas Jurgutis (gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1942 m.).

Skarulių bažnyčioje ir varpinėje yra išlikę nemaža senų religinio meno ir kulto dalykų. Iš jų pažymėtini: jau minėtas 1670 m. lietas varpas, kitas žalvarinis varpas, lietas 1810 m. I. S. Wenerio. Yra XVIII a. Šv. Onos ir Jokimo paveikslas; XVIII a. medinės skulptūros: „Šventasis su skraiste ant galvos", „Šventasis su lazda dešinėje rankoje", „Nežinomas šventasis", „Šv. Barbora", „Šv. Petras", „Apaštalas Andriejus", „Šv. Jonas Evangelistas", „skulptūrinė Nukryžiuotojo grupė, „Šventoji su karūna", „Šventasis su knyga dešinėje rankoje", „Šventasis su skrybėle ir lazda", XVIII a. medinis altorius su skulptūromis ir daugelis kitų dalykų. Skarulių bažnyčia — tai tikras religinio meno muziejus.

SKIRSNEMUNĖ

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Skirsnemunės miestelis įsikūręs dešiniajame Nemuno krante, 9 km į rytus nuo Jurbarko, upės slėnyje, kurio žemesnės vietos būdavo potvynio vandens apsemiamos. Vienoje kiek pakilesnėje vietoje buvo pastatyta bažnyčia, o naujoji gotinio stiliaus bažnyčia išaugo į šiaurę nko senosios, ant kalnelio. Skirsnemunė iš vakarų susisiekia su Molynės kaimu, o iš rytų su Žvyrių bažnytkaimiu ir drauge su jais apie 4 km ilgiu nusidriekia palei Jurbarko—Kauno plentą.

Skirsnemunės vardas įvairiai aiškinamas. (Žr. ML IV t., 594—597 psl. Ten yra ir daugiau istorinių žinių apie Skirsnemunę.).

Istorijos šaltiniai Skirsnemunę mini nuo XIII a. ir vokiškai vadina Cristmemela, Cristmemel, Christi Memela, Kristmomel vardais. Ši sritis tada buvo kryžiuočių puolama, o lietuvių stipriai ginama.

Nuo XV. a. Skirsnemunė buvo didžiojo kunigaikščio dvaras, nemiestinė seniūnija. XV a. istoriniai šaltiniai mini Skirsnemunės valsčių ir karinę apygardą. Vėliau valdytojai keitėsi.

R. katalikų bažnyčia Skirsnemunėje buvus jau 1579 m. Ją pastatęs Skirsnemunės valdytojas, karaliaus pavestas, 1636 m. Oziemblovskis užrašė jai 6 valakus žemės. Vyskupas J. Tiškevičius ta proga ją pakėlė parapija. Priklausė Virbalio dekanatui. Manoma, kad XVIII a. II pusėje ji buvo atstatyta.

1841 m. parapijai priklaue 8 vlakai 3 margai žemės, 3102 parapijiečiai. Tjda prie bažnyčios gyveno 2 kunigai, miestelyje buvo 243 gyv. Senoji bažnyčia stovėjusi slėnyje, prie Kauno—Jurbarko kelio. Mūsų laikais toje vietoje buvo keli kryžiai.

1900 m. klebonas kun. Kazimieras Žekevičius su parapijiečiais pastatė naują mūrinę gotinio stiliaus bažnyčią, kurią 1919 m. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius pakonsekravo. 1935—1935 m. klebonas kun. V. Semenavičius ją suremontavo.

Skirsnemunės bažnyčia

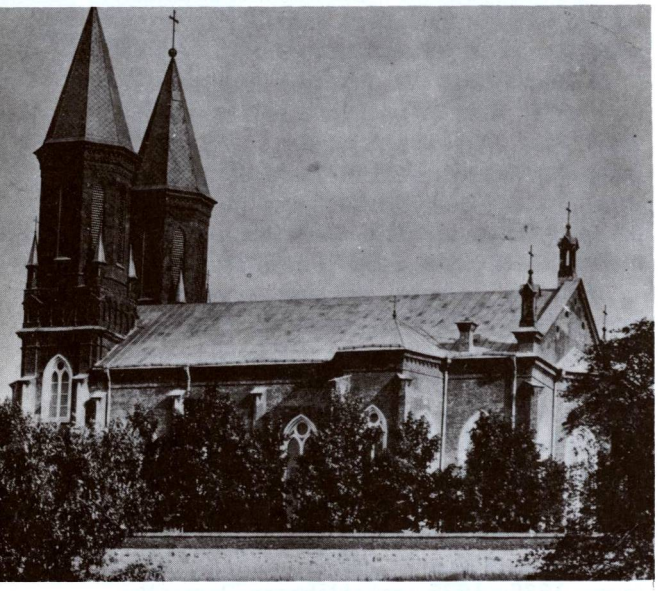

Skirsnemunės bažnyčios šoninis vaizdas

tautybės smuklininkas Skirsnemunės kunigus įskundęs rusų akcizo valdininkui, šis apie tai pranešė gubernatoriui. Vysk. M. Valančius turėjo aiškintis. Spaudos draudimo laikais Skirsnemunę pasiekdavo lietuviški raštai.

Bolševikų okupacijos metu Skirsnemunė yra Jurbarko rajono apylinkės centras. 1970 m. 479 gyv.

1981 m. Skirsnemunės parapijos administratorium buvo kun. Juozapas Vosylius (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

LKB Kronikos Nr. 41, 1980 m., yra paskelbta tokio turinio koresvondencija iš Skirsnemunės:

„Skirsnemunės vid. m-los mokytoja Irena Domeikienė terorizuoja tikinčius vaikus, tyčiojasi iš jų, sugalvoja įvairiausias žeminančias bausmes (išvaro iš klasės, muša knyga ar liniuote per galvą ir pan.). Šitaip nuo jos nukentėjo pirmosios klasės mokinės Gudavičiūtė ir Butkutė."

1900 m. ant kalvos pastatyta šv. Jurgio parapijos bažnyčia yra pseudogotikinė, sumūryta iš raudonų plytų. Jos bokštų viršutiniai tarpsniai yra aštuoniasieniai su labai aukštomis akustinėmis angomis. Fasadinis frontonas turi laiptuotą profilį. Fasade matomi šeši pinakliai ir trys poros aukštų kontraforsų. Gotikiniai langai baltai nutinkuoti, o jų arkos nusmailintos. Šventoriaus vartai irgi plytiniai, su trimis smailiomis arkomis, trikampiu frontonu ir pora bokštelių.

Skirsnemunės parapija priklauso Raseinių dekanatui, 1940 m. turėjo 4536 katalikus. Parapijos ribose dar buvo koplyčios — viešos oratorijos Pamituvyje ir Vytėnuose (salezičių). Prieš II pasaulinį karą klebonas kun. Vincas Semenavičius buvo paruošęs ir išleidęs Skirsnemunės parapijos istoriją. Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Jurbarko valsčiui.

Lietuvių tautinis atgimimas Skirsnemunėje prasidėjo XIX a. viduryje. Vysk. M. Valančiaus skelbiama blaivybės idėja čia turėjo didelį pasisekimą. Taip 1858 m. atlaidų metu apie 2000 katalikų iškilmingai pasižadėjo nevartoti svaigalų. Ši blaivininkų priesaika labai nepatikusi rusų valdžios pareigūnams. ir smuklininkams. Vienas žydų

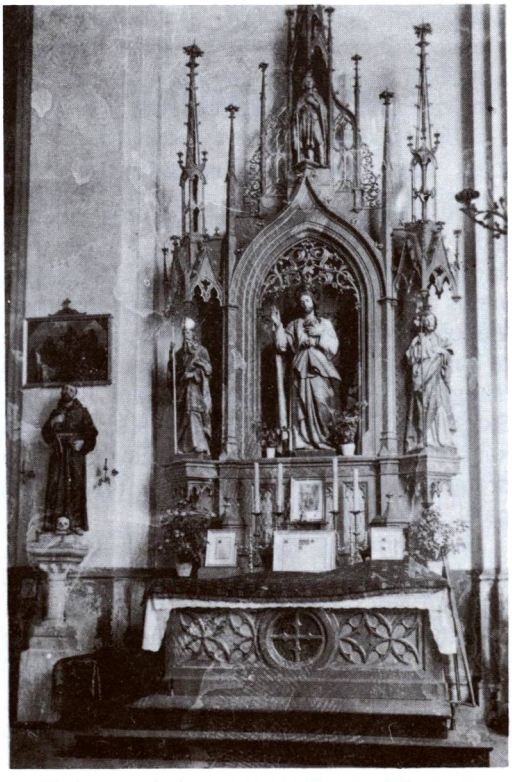

Šoninis altorius

STAČIŪNAI

Šv. Lauryno parapijos bažnyčia

Stačiūnų miestelis yra prie Obelės upės (dešinysis Kruojos—Mūšos intakas, 39,1 km ilgumo) 19 km į rytus nuo Šiaulių, 15 km į pietvakarius nuo Pakruojo, prie Biržų—Šiaulių geležinkelio linijos. Kiek į pietus nuo miestelio yra Stačiūnų geležinkelio stotis.

Vietovė gyvenama iš seniausių laikų. Tiesiant pro Stačiūnus geležinkelio liniją, dabartinės stoties vietoje buvo aptiktas kapinynas, tačiau imant žvyrą suardytas. Mirusieji čia buvo laidojami III—XI a. Rasta to laikmečio įkapių bei papuošalų.

Istoriškai Stačiūnai žinomi nuo XVII a. 1668 m. Stačiunevičius pastatė pirmąją R. katalikų bažnyčią. Nuo jo pavardės ir vietovė pradėta vadinti Stačiūnais. 1841 m. parapijai priklausė 1 valakas žemės. Vėliau bažnyčia atstatyta. Ilgą laiką Stačiūnai buvo Lygumų parapijos filija. 1940 m. ji turėjo apie 3000 tikinčiųjų. Priklauso Šiaulių dekanatui.

Architektūra. Medinės bažnyčios fasadas ir frontonas yra vienoje plokštumoje, tačiau reljefiškai perdalintas stoginėliu ir siaurais piliastrais. Durys puošniai sukaltos iš eglute ir rombiškai sudėtų lentelių. Frontono langų trijulė turi pusiau apskritas arkas. Bokštelis aštuoniasienis, trijų tarpsnių barokinės formos, su puošniu geležiniu kryžiumi. Presbiterijos lubos ovališkai suskliaustos. Absidos sienoje, abipus altoriaus, yra dideli langai. Tatai retai pasitaiko. Barokinio altoriaus šoninės kolonos sugrupuotos po tris. Virš sudėtingo laužyto antablemento yra reljefiškas frontonėlis su voliutomis ir vazomis.

Presbiterijos antrasis aukštas turi atviras galerijas su baliustradomis ir plačiu karnizu. Jo frizas ornamentuotas. Plastiškos formos sakykla su mažu baldakimu ir Kristaus skulptūra suderinta su visu presbiterijos barokišku ansambliu.

Šventoriaus varpinė medinė, su nuožulniai praplatinta baze, panašiai kaip Vaiguvoje.

Nepriklausomybės metais Stačiūnai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1923 m. 58 sodybos ir 331 gyv. Bolševikų okupacijos metu Stačiūnai yra kaimas, priklauso Pakruojo rajonui, yra apylinkės bei sovchozo centras, o 1970 m. 324 gyv.

Stačiūnų bažnyčia 1980 metais

Kunigo Juozo Janulio primicijos Stačiūnų bažnyčioje 1973.VI.3

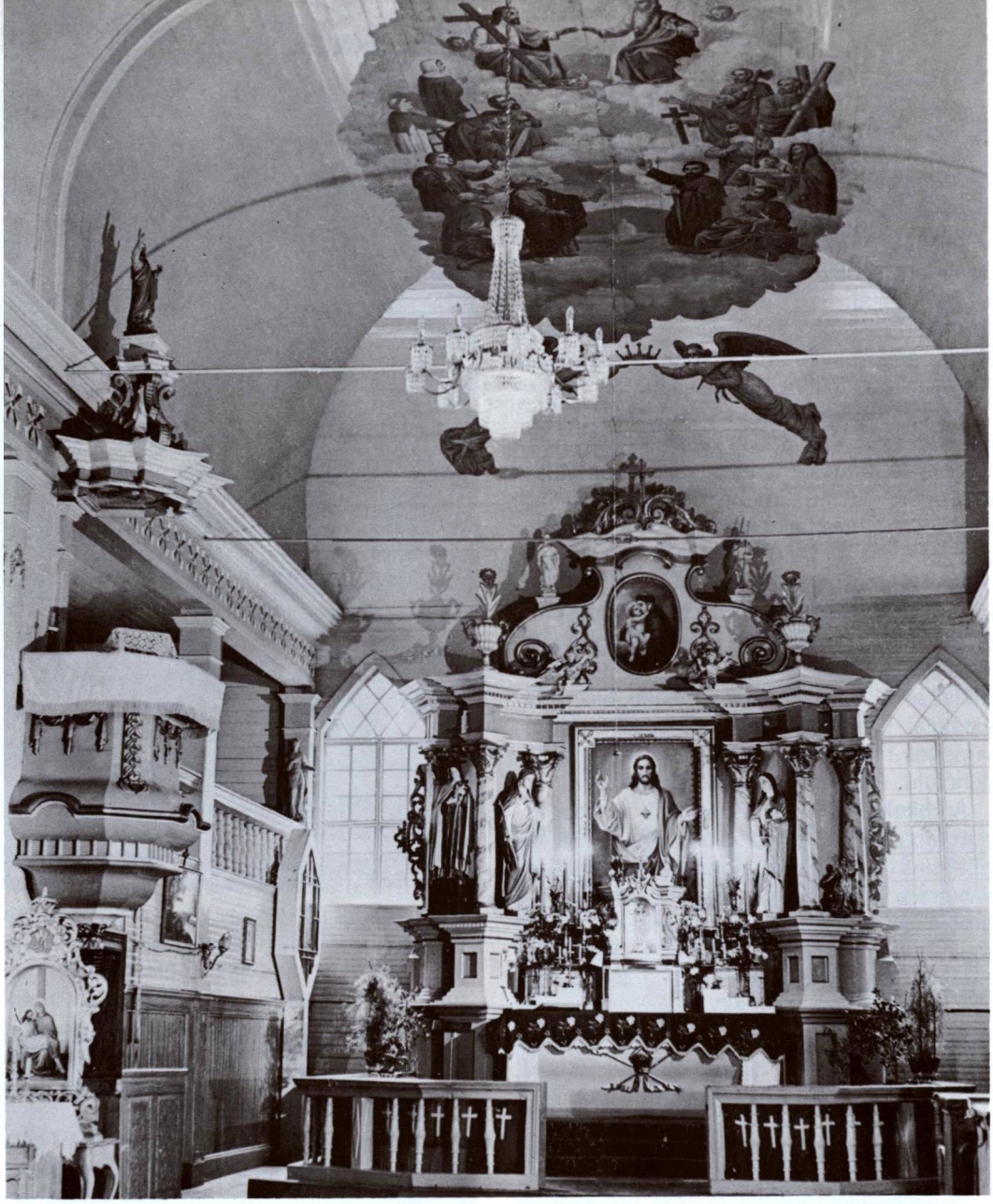

Stačiūnų bažnyčios vidus 1980 metais

1981 m. parapijos administratorium buvo kun. Petras Mikutis (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

Stačiūnų bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno dalykų. Iš jų pažymėtini paveikslai, tapyti XIX a.: „Šv. Barbora", „Berniuko portretas", „Šv. Morkus Evangelistas", „Šv. Augustinas", „Šv. Jurgis"; medinės XIX a. skulptūros: „Nežinoma šventoji", 5 kryžiai su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūromis, geležinis ornamentuotas kryžius ir kt.

Stačiūnų parapijai dar priklauso 3 koplyčios: Stačiūnų kapinėse, Vismantų ir Norušaičių kaimuose.

Vismantų koplyčioje išlikęs vertingas paveikslas „Šv. Simonas ir Šv. Judas Tadas"; yra gražaus darbo XVIII a. mediniai rėmai.

Stakių (Pamituvio) bažnyčia ir varpinė

STAKIAI

Šv. Antano parapijos bažnyčia

Stakių bažnytkaimis išsistatęs prie Mituvos upės, kairiajame jos krante, kur ji sudaro S kilpą ir viename (S) gale yra bažnyčia, kitame įteka Snietala (kairysis intakas, 20,2 km ilgumo), 25 km į šiaurės rytus nuo Jurbarko, 22 km į pietus nuo Raseinių, 10 km į šiaurę nuo Raudonės. Stakiai — gatvinio tipo kaimas.

Iki I pasaulinio karo ši vietovė buvo Pamituviu vadinama. Kadangi prie Mituvos upės buvo 3 tuo pačiu vardu kaimai, dėl vardo susidarydavo tam tikrų nepatogumų. Taigi bažnytkaimis buvo ir Stakiais vadinamas. Stakiai vadinti nuo Zaleckių dvaro administratoriaus Eustachijaus, kurį populiariai vadino Stakiu, o jo lenkiškos pavardės niekas gal ir nežinojo . . . Jis buvo pamaldus, save laikęs žemaičiu ir su žemaičiais kūrė parapiją — statė bažnyčią.

Kauno kurija nuo 1930 m. Pamituvį pradėjo rašyti „Stakiais". Kitoje Mituvos pusėje buvo dvaras, priklausęs Jastramskiams, žinomas XVIII a.

R. katalikų bažnyčia ar koplyčia Pamituvyje buvo pastatyta 1750 m. Mykolo Zaleckio ir parapijiečių rūpesčiu. Ji buvo 1816 m. perstatyta. 1875 m. pastatas padidintas. 1841 m. Pamituvio bažnyčia buvo Veliuonos parapijos filija. Tada jai priklausė 1 valakas žemės, kasoje buvo 34 rb. Filialistu tada buvo kun. Juozapas Bielskis.

1891 m. Stakių filialistu buvo paskirtas kun. Feliksas Sereika (1844—1913), didelis lietuvis patriotas, sargininkas, visuomenės veikėjas. Gindamas visur lietuviškus reikalus, jis užsitraukdavo lenkuojančių ir caro valdininkų nemalonę, buvo dažnai baudžiamas. Savo lėšomis pirkdavo draudžiamąją spaudą ir ją dalydavo žmonėms, savo lėšomis išleido kai kuriuos raštus. Stakiuose jis išbuvo 5,5 metų. Išrūpino filijai parapijos teises, pastatė naują kleboniją, švietė jaunuomenę. Jausdamas silpnėjančią sveikatą, paliko Stakius ir išsikėlė altaristu į Lenkimus. Prel. Al. Dambrauskas-Jakštas, įvertindamas jo darbus apie ji rašo: „Nabašninko gyvenimas ir mirtis teesie pavyzdžiu visai Lietuvos kunigijai. Jis nebuvo didvyris, laikė save menku ant mažo pastatytuoju Dievo tarnu, bet visą savo amželį išbuvo ištikimiausias Dievo valios vykdytojas („Užgęsę žiburiai", 275 psl.).

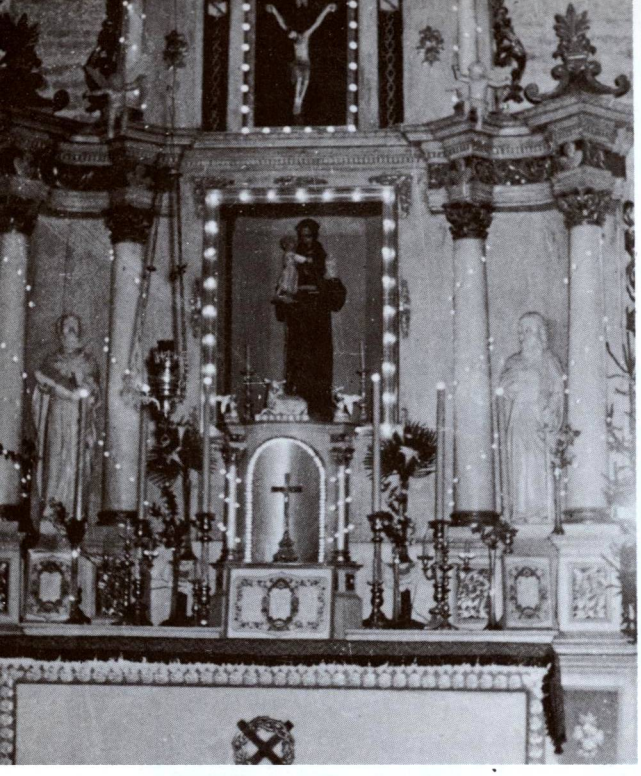

Stakių bažnyčios didysis altorius

1906—1907 m. Stakių klebonu buvo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis čia buvo savo vyskupo M. Paliulionio 1906.III.2 raštu atkeltas iš Sidabravo, kur apkaltintas ,,daręs revoliuciją" ir todėl ten buvo pasidarę ,,karšta". Persikėlimas (15 rusiškų mylių — apie 110 km) buvęs labai sunkus. Kelias buvęs baisus ir niekas nesutikęs duoti savo arklių Tumui perkeldinti. ,,Teko vienam pačiam J. Tumui su savo arkliukais tolimą ir baisų kelią bristi ir ko galo negauti, tris kart suvažinėjant po 30 mylių. Per savaitę tegalėjo tik vieną sykį sukarti. Taigi, kol persikėlė, praslinko 3 savaitės" (A. Merkelis, ,,Juozas Tumas-Vaižgantas", 166 psl.). Toliau autorius rašo: ,,Naujos vietos, nauji įspūdžiai raminamai veikia suerzintą žmogaus sielą. Tad ir Pamituvio Stakiuose įsikūręs kun. J. Tumas pagiedrėjo, skaudžios sielos žaizdos greit užgijo. Naujų apylinkių vietovaizdis dvelkė maloniu ramumu. Pamituvio Stakiai — didelės molynų lygumos, o aplinkui daug gražių lapuotų miškų, visai netoli Mituvos upė su savo gražiais krantais. — Daug graznos esame po Lietuvą matę: upių, ežerų ir kalnų; bet tokią jaukią grazną, kokia pasižymi Pamituvio šlaitai, begu tik kur kitur rasi". Taip rašė jis savo konfratrui Al. Dambrauskui.

Kunigaudamas J. Tumas visur rasdavo sulenkėjusių bajorų bei kunigų ir visur jiems skelbdavo lietuvišką evangeliją. Pamituvyje bajorų kaip ir nebuvo, o grynų žemaičių tarpe apaštalauti lietuviškais reikalais kaip ir nereikėjo. Taigi čia J. Tumas griebėsi ne tiek tautinės propagandos, kiek ekonomiško veikimo. Sutvarkė klebonijos ūkį, nusausino laukus, skersai ir išilgai iškasdamas griovius. Jis čia suorganizavo ,,Ūkininkų ratelį", įsigijo kreditus Raseinių žemės ūkio draugijoje ir parsigabeno į Stakius visą vagoną superfosfato trąšų. Jų apie 2000 pūdų išdalijo išsimokėtinai ūkininkams ir mažažemiams. Parapijiečiai buvo patenkinti ir gražiai atsiskaitė. Už savo drąsų žygį Tumui reikėję pridėti tik kelias dešimtis rublių. Gyvendamas Pamituvyje J. Tumas parašė nemaža straipsnių ,,Vilniaus žinioms" ir kitiems lietuvių laikraščiams. Bet J. Tumui Stakiai greitai paliko ,,per maži". 1907 m. per Tris Karalius jis išvažiavo į Vilnių ,,Vilniaus žinių" redaguoti.

Ir po J. Tumo Stakiai turėjo veiklių kunigų — klebonų. Iš jų minėtini: kun. A. Gečius, kun. J. Juozapavičius, puikus administratorius. 1922 m. jis buvo iškeltas į Jurbarką, kur 1923 m. mirė. Po jo klebonu buvo kun. Vl. Ukinskis. 1932 m. kun. Simonas Jurgelevičius, vėliau Raseinių dekanas.

Stakių parapija priklauso Veliuonos dekanatui. 1940 m. turėjo 3123 parapijiečius.

1909 m. buvo atnaujintas bažnyčios vidus, paauksinti altoriai, fasado priešakys papuoštas paveikslu, lubose nupiešti 5 paveikslai. Atnaujinimo darbus atliko raseiniškis Bronikauskas, prižiūrimas klebono kun. Gečiaus.

Architektūra. Klasicistinis portikas su bokšteliu išskiria šią kuklią medinę bažnyčią iš paprastų namų. Keturios apvalios portiko kolonos turi aukštas kvadratines bazes. Architravą puošia frizo konsolės. Durys arkinės. Frontone įdėtas šv. Antano paveikslas. Bokštelis kaip mažas paviljonas neturi sienų, o tik stulpelius ir skulptūrą, uždengtą varpo pavidalo šalmu. Tokį pat bokštelį matome absidos gale. Šoninėse sienose šviečia net po šešis didelius langus. Barokinio altoriaus kolonos yra suporuotos, turi plastiškus kapitelius ir pilnai išvystytą laužytą antablementą. Centrinėje altoriaus dalyje yra didelis šv. Antano paveikslas ir virš jo antstatas su Nukryžiuotuoju.

Stakių bažnyčia ir jos aplinka

Bažnyčios fasado ir stogo detalė

Dešinėje nuo bažnyčios fasado stovi stambi medinė varpinė, aukščiu lygi su bažnyčia. Prizmės pavidalo pastatas turi mažas angas ir gana lėkščią piramidinį stogą, kas sudaro masyvų įspūdį. Šventoriaus vartai mūriniai, su trikampiu antvarčiu ir skulptūrėlėmis.

Parapinė mokykla Pamituvyje buvo jau Valančiaus laikais. 1853 m. ją lankė 6 mokiniai. Tada apylinkės kaimuose dar mokėsi 20 mokinių. Po 1863 m. sukilimo mokykla uždaryta. 1908 m. mokykla vėl atkurta. 1909 m. gyventojų rūpesčiu gautas lietuvis mokytojas.

Nepriklausomybės metais Stakiai priklausė Raseinių aps. Raudonės valsčiui. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 36 sodybos ir 190 gyv. Gražiai veikė lietuviškos bei religinės organizacijos. Okupacijų metais Stakiai nukentėjo. Nemaža gyventojų buvo nužudyta ar deportuota. Pokario metais Stakiai priskirti Jurbarko rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 115 gyv. 1981 m. Stakių parapijos administratorium buvo kun. Romualdas Macevičius (gim. 1931 m., kunigu pašvęstas 1955 m.).

Stakių bažnyčioje ir varpinėje yra išlikusių pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: medinis XIX a. altorėlis su Šv. Jurgio paveikslu, pieštu drobėje aliejiniais dažais; skulptūros „Šv. Jonas Nepomukas", „Švč. M. Marija", XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius. Stakių bažnyčios šventoriuje yra koplytėlė, gaminta XX a. pr., su medine skulptūra „Švč. M. Marija, pamynusi žaltį" ir kt.

Pamituvio kaimas yra kitoje pusėje Mituvos ir prasideda ties Stakiais. Nuo Stakių bažnytkaimio į šiaurę taip pat yra Pamituvys, ilgas kaimas, kurio kitas galas, kur gyveno mažažemiai, bobeliais praminti, vadinosi Ožkamiestis, tik raštuose Pamituvys II. Pamituvys III buvo už kokios 12 km, jau Juodaičių parapijoje. Kita keistenybė, kad Stakiai ir dalis parapijos priklausė Raudonės valsčiui, kitoje pusėje Mituvos—Šimkaičių valsčiui, o į rytus keturi dideli kaimai ir vieno dar didesnio pusė — Veliuonos valsčiui, Kauno apskričiai.*

* Dalį žinių apie Stakius pateikė stakiškis kun. Pranas Garšva.

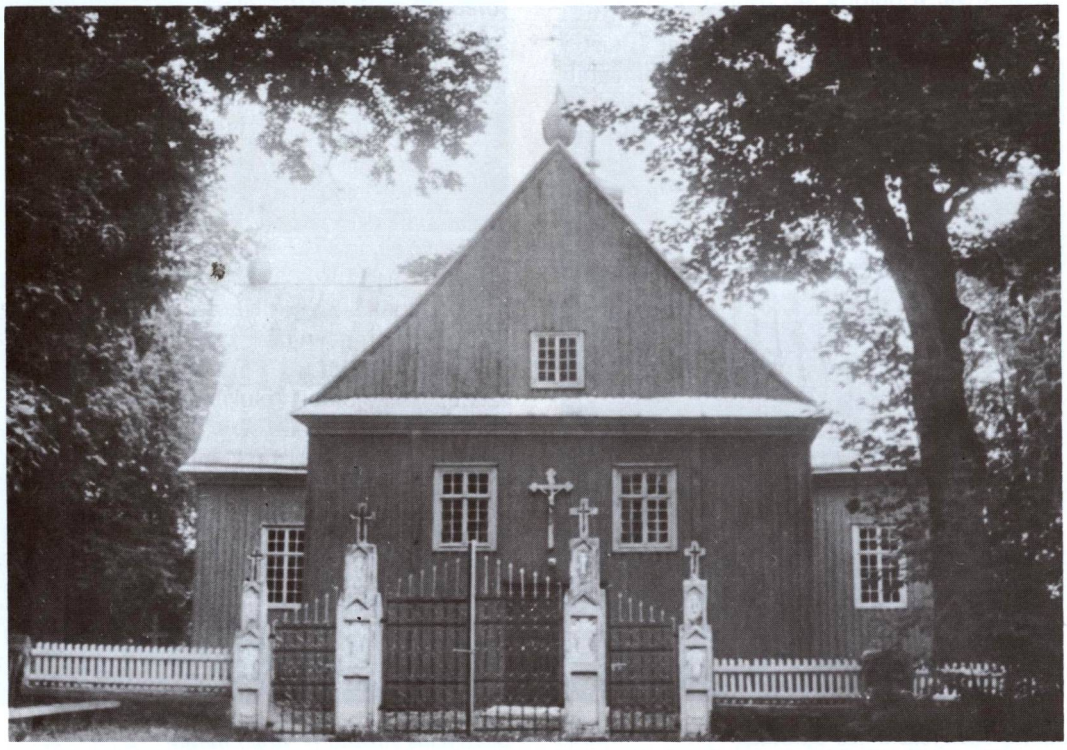

Surviliškio bažnyčia 1980 metais

SURVILIŠKIS

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Surviliškio miestelis yra dešiniajame Nevėžio krante, 19 km į šiaurę nuo Kėdainių, 19 km į šiaurės rytus nuo Krakių. Miestelio trobesiai išsistatę palei Krekenavos—Kėdainių kelią. Vietovė savo vardą greičiausiai bus gavusi nuo dvarininkų Survilų, kuriems, matyt, senovėje priklausė.

XIV—XV a. Surviliškis buvo karališkasis dvaras, kurį 1501.X.18 D.L.K. Aleksandras perleido Vilniaus vyskupo A. Taboro broliui Bartošui Taborui-Taboravičiui. Praslinkus kuriam laikui Aleksandras su Taboru susipyko ir dovanos aktas buvo panaikintas. 1505 m. dvaras perleistas Žemaičių vyskupui Martynui ir jo įpėdiniams. 1507 m. popiežius Julijonas II šiuos užrašus patvirtino. 1512 m. Surviliškio dvaras priskirtas prie Žemaičių vyskupo stalo turtų. Iš dvaro pajamų vyskupai išlaikydavo kelis Žemaičių (Varnių) katedros giedotojus.

1637 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius pastatė Surviliškyje medinę R. katalikų bažnyčią, kurios išlaikymui buvo paskirta 14 valakų žemės. 1791 m. klebonas kun. Juozapas Zibartas su parapijiečiais pastatė naują bažnyčią. 1820—1842 m. klebonu buvo kan. T. Merkevičius, 1842—1859 m. kun. Antanas Tenavičius, 1859—1863 m. kun. V. Surevičius, 1863—1865 m. kun. Leopoldas Urbanavičius. 1865 m. jis, įtartas palaikęs sukilėlius, buvo ištremtas į Tomsko guberniją. 1863—1891 m. Surviliškyje gyveno kunigas (vėliau klebonas) F. Semelevičius, suremontavęs bažnyčią. 1921 m. ji perdažyta.

Iki 1831 m. sukilimo bažnyčia buvo gerai aprūpinta žeme. Po sukilimo rusų valdžia atėmė Bučionių kaimą su 90 valstiečių, tačiau bažnyčiai dar liko 52 dešimtinės žemės.

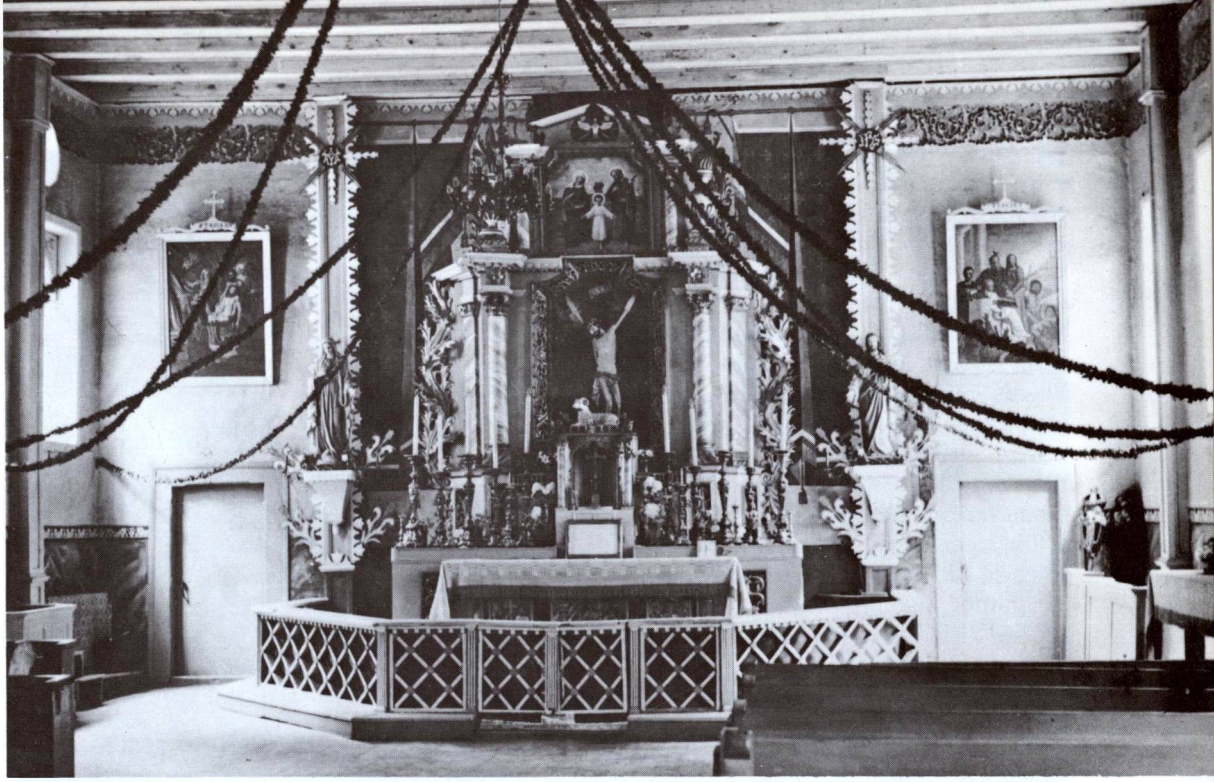

Surviliškio bažnyčios vidus 1980 metais

Architektūra. 1791 m. statyta medinė bažnyčia yra būdingas kryžminio plano pastatas. Transeptų aukštis lygus išilginei navai. Tokių įspūdingų XVIII amžiaus bažnyčių jau nedaug belikę, nes kelios sudegintos karo ir pokario metais. Jos fasadas yra klasicistinis, su dideliais stačiakampiais langais ir trijų traukų karnizu. Frontone yra panašus langas choro tribūnai. Stogai papuošti penkiais barokiniais kriaušės pavidalo bokšteliais ir ornamentuotais kryžiais. Centrinis bokštelis, ant transepto kryžmos, yra aukštesnis už kitus.

Trijų tarpsnių medinė varpinė atrodo liekna, tik truputį laibėjanti viršun. Ties varpu yra angos su arkomis. Piramidinis stogas užbaigtas tokia pat kriauše, kaip ir bažnyčios. Šventoriaus tvoros cokolis yra mūrinis, o pati tvora sudėta iš gulsčių rąstų. Ažūriniai geležiniai vartai įkabinti tarp keturių mūrinių stulpų su kryželiais.

Vysk. M. Valančiaus laikais Surviliškyje buvo parapijinė mokykla, kurioje 1853 m. mokėsi 32 mokiniai. Po sukilimo mokykla surusinta, tačiau 1905 m. įvestas ir lietuvių kalbos dėstymas.

Tautinis lietuvių atgimimas Surviliškyje pradėjo reikštis XIX a. gale, kai čia ėmė lankytis knygnešiai. Buvo įsteigtas gausus Blaivybės draugijos skyrius. Prieš I pasaulinį karą slaptai veikė pavasarininkai, vadovaujami J. Lukošiaus.

Nepriklausomybės metais Surviliškis buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1923 m. buvo 61 sodyba ir 435 gyv.

Sovietinių rusų okupacijos metu Surviliškis yra Kėdainių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 265 gyv.

Surviliškio parapija priklauso Kėdainių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2300 katalikų. Parapijai priklausė Paberžės filija.

Parapijos ribose buvo šios koplyčios: kapinėse medinė koplyčia, statyta 1800 m., koplyčia-oratorija Kalnaberžės dvare.

1981 m. Surviliškio parapijos administratorium buvo kun. Valentinas Biržinis (gim. 1946 m., kunigu pašvęstas 1975 m.). Tai vienas jauniausių kunigų okup. Lietuvoje.

Surviliškio bažnyčioje yra iki šių dienų išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: XVIII a. metalinis barokinis kryžius, 1826 m. Danielio Wenerio lietas žalvarinis varpas, 2 XIX a. arnotai su Slucko juostomis, kapa su Slucko juosta, 3 XIX a. šilkiniai

arnotai, XVIII a. šilkinė kapa iš Slucko juostų, XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius, 2 medinės XIX a. skulptūros — „Jėzus Nukryžuotasis" ir „Trimituojantis angelas"; 1902 m. dail. Rolano Švoinickio pieštas paveikslas „Marija Sopulingoji" ir kt.

Su Surviliškiu ir apylinkėmis buvo glaudžiai susijęs liaudies skulptorius-dievdirbys Vincas Svirskis (1835—1916). Jis yra sukūręs apie 200 skulptūrų, kurių nemaža dalis buvo Surviliškio apylinkėse, kapinėse ir pakelėse. Surviliškio kapinėse dar ligi šių dienų buvo jo darbo (1893, 1899 ir 1913 m.) 3 kryžiai su Jėzaus Nukryžiuotojo bareljefais. Užupės k., J. Vaitkevičiaus sodyboje, tebėra jo darbo medinis kryžius su bareljefais, drožtas XIX a. pabaigoje. Yra ir kitų jo paminklinių darbų.

LKB Kronikos Nr. 8, 1974 m., atspausdinta korespondencija iš Surviliškio, kurioje nurodyti faktai, kaip vidurinės mokyklos vadovybė persekioja bažnyčią lankančius mokinius.

Tos pačios Kronikos Nr. 12, 1975 m., aprašyta, kaip buvo tardomas Surviliškio klebonas kun. V. Užkuraitis, nuvykęs į kaimyninių parapijų atlaidus.

Dievdirbio Vinco Svirskio darbo medinis kryžius ūkininko Jono Pacevičiaus kieme, Pakruosčio kaime, Surviliškio vls. (1924 metų nuotrauka)

ŠALTENIAI (JUODEIKIAI)

Šv. Jėzaus Širdies oratorija

10 km į šiaurę nuo Kelmės buvo Juodeikių dvaras, kurį žemaičiai tarmiškai Judeikiais vadino. Vykdant žemės reformos įstatymą, šio dvaro žemė buvo išdalyta naujakūriams, mažažemiams, kumečiams, savanoriams kūrėjams.

1930 m. kun. Izidoriaus Gudavičiaus ir vietos gyventojų rūpesčiu dvaro centre buvo pastatyta Švč. Jėzaus Širdies bažnytėlė-oratorija, priklausiusi Kelmės parapijai. Tais pačiais metais naujai susikūrusi vietovė buvo pavadinta Šaltinių vardu, kuris paimtas nuo iš čia besiveržiančių daugybės šaltinių. Tačiau naujasis vardas iki II pasaulinio karo neprigijo, ir žmonės vietovę vadino Judeikiais.

1931 m. statyta oratorija atrodo kaip didelė pirkia. Jos fasadinės durys plačios, be ornamentų, lyg kokios daržinės. Kūbinės formos bokštelis su kryžiumi atžymi, kad tai bažnytėlė. Savotiška to pastato konstrukcija. Viršutiniai tys sienojų vainikai sunerti kertėse iškištinėmis sąsparomis. Matomi ir skersinių sijų galai. Jos suriša išorines sienas, kaip ir pirkių. Iš vidaus matomas gegnių ir grebėstų stogas, nes nėra lubų. Presbiterija atitverta grotelių baliustrada. Altorius sudėtas iš keturių paveikslų, o jo fone ant sienos yra ir daugiau paveikslų.

Priklausė Kelmės valsčiui. Pokario metais vietovė oficialiai vadinama Šalteniais, priskirta Kelmės rajonui ir yra kolchozo centras.

Šaltenių bažnyčia tebebuvo pokario meto veikiančių bažnyčių sąrašuose. Tačiau nuolatinio kunigo neturi — aptarnauja Kelmės kunigas.

Šaltenių bažnyčia

Bažnyčios vidus. (1980 metų nuotraukos)

Šaravų istorinio ąžuolo kamienas 1933 m., iškilmių metu

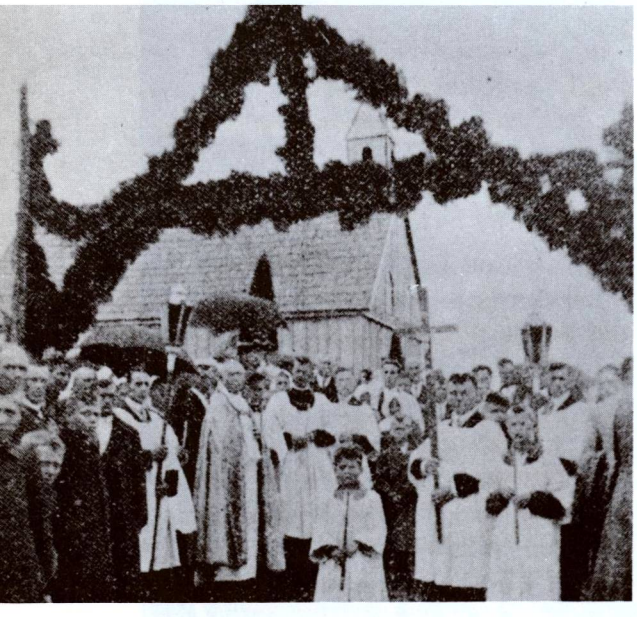

1863 metų sukilimo minėjimo ir Šaravų koplyčios atidarymo pašventinimo iškilmės 1933.VII.13

ŠARAVAI

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Į vakarus ir į pietvakarius nuo Josvainių tęsiasi didžiuliai lapuočių miškai (1230 ha), kuriuos apylinkės gyventojai Šaravų miškais vadina. Apie 10 km į pietvakarius nuo Josvainių iš senovės laikų buvo Šaravų dvaras ir kaimas. Kai aplinkiniai kaimai XIX a. aplenkėjo, šaraviškiai išlaikė savo gimtąją kalbą.

Šiuose miškuose 1863 m. sukilimo prieš rusus metu veikė sukilėlių rinktinė. Jų eilėse buvę 7 kunigai, kurie teikę sukilėliams religinį patarnavimą ir drąsinę kovų metu. Kiekvieną rytą jie rinkdavosi melstis prie seno ir storo ąžuolo, esančio 1 km atstu nuo kaimo. Prie ąžuolo buvęs įruoštas altorėlis, virš jo prie medžio prikaltas kryželis, o ąžuolo įdubime slėpę Švenčiausiąjį.

Tačiau kažin kas sukilėlius išdavė rusams ir vieną rytą, kai sukilėliai baigė klausyti Mišias, sučerškėjo kardai, sudundėjo šūviai: rusai su savo kazokais apsupo besimeldžiančius sukilėlius ir juos žudė. Prasidėjo nelygi kova. Vieni sukilėliai krito narsiai besigindami, kiti pateko į nelaisvę, treti išbėgiojo. Pagal žmonių pasakojimus, Mišias laikęs sukilėlių kunigas sukniubęs. Visi kunigai buvę suimti ir pakarti ant to paties ąžuolo šakų.

Sukilėlių tarpe buvo ir 17 metų jaunuolis Valadka, tarnavęs Mišioms. Jis iš savo vietos nesitraukęs, kol nebuvo durtuvu sužeistas. Jaunuolis buvo suimtas ir atiduotas į rekrutus. Šaravų jaunuoliui vėliau teko kariauti prieš turkus. Čia kovoje pasižymėjęs savo drąsa, buvęs vyresnybės pagirtas ir apdovanotas garbės ženklais. Kiek vėliau, vieno mūšio metu, ištraukęs iš mirties nasrų savo generolą. Kai Valadka, pabaigęs karo tarnybą grįžo namo, valdžia jam paskyrusi porą dešimtinių žemės netoli Jonavos geležinkelio tilto. Kartą Kauno gubernatorius, norėdamas pagerbti vieną savo aukštą svečią, sušaukęs kovoje pasižymėjusius karius veteranus. Atvykęs ir mūsiškis Valadka. Netikėtai jis sutiko generolą, kuriam išgelbėjo gyvybę. Generolas pažadėjęs jam parūpinti daugiau žemės, jeigu jis priimsiąs stačiatikybę. Tačiau Valadka su tuo nesutikęs ir žemės negavęs.

Valadkos sūnus Mykolas ėjęs tėvo pėdomis, buvęs darbštus, pamaldus, sąžiningas.

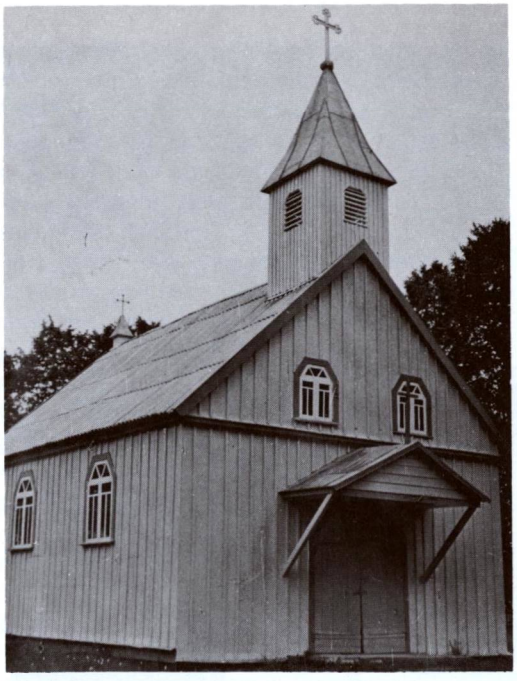

Šaravų bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas

Tos pačios bažnyčios galinė dalis. (1981 metų nuotraukos)

1919 m. jis stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo kautynėse, kur prarado koją. Lietuvos valdžia jam paskyrė mažą pensijėlę ir davė kuklią tarnybą. Po daugelio metų jis aplankė Šaravus. Šaraviškiai jam papasakojo daugybę smulkmenų iš sukilimo laikų. Nurodė, kad storasis ąžuolas bus savyje paslėpęs mažą kryželį, prieš kurį kunigai laikydavę Mišias, o Mykolo Valadkos tėvas jam patarnaudavęs. Mykolas, gavęs kaltą ir plaktuką, pradėjo kalti ąžuolo kamieną ir tuojau pataikęs į kryželio viršų. Ąžuolas buvo išsaugojęs brangią relikviją.

Po to M. Valatka sušaukė šaraviškius ir pasiūlė pastatyti žuvusių sukilėlių atminimui kuklų paminklėlį. Visi sutarė, kad tinkamiausia forma būtų koplyčia, kurioje kas metai būtų laikomos pamaldos už Šaravų kankinius.

Šaraviškiams padėti ėmėsi iniciatyvos lietuviai jėzuitai. 1932.VII.24 į Šaravus atvyko jų organizuota ekskursija (apie 1000 dalyvių). Pradėta akcija koplyčiai statyti. 1933.VIII.13 ji buvo pašventinta Švč. Jėzaus Širdies titulu.

Po šventinimo apie 3000 žmonių minia nuėjo prie istorinio ąžuolo ir išreiškė pagarbą žuvusiems sukilėliams. Nuo to laiko pamaldos buvo laikomos kas mėnesį.

Šaravų koplyčia-oratorija susilaukė ir nuolatinio kunigo. 1938 m. oratorijos rektorium buvo kun. Aloyzas Klimas. 1940 m. sąrašuose minimas kun. Domininkas Vabalas. Oratorija priklausė Kėdainių dekanato Josvainių parapijai.

1933 metais statyta medinė bažnytėlė neseniai gražiai atremontuota. Tai yra kuklus stačiakampio plano pastatas su dvišlaičiu stogu ir gale pristatyta žema zakristija. Fasado durys uždengtos stogeliu be stulpelių. Langai savotiški, su trapeciniais antlangiais. Kvadratinis bokštelis ant kraigo turi angas su grotelėmis, tur būt, varpui skambėti. Sienos apmuštos briaunotomis stačiomis lentelėmis. Paprastas didysis altorius yra standartinis, su trijų tarpsnių kolonomis, antablementu ir keliais paveikslais. Sienos pamargintos lietuvišku juostiniu ornamentu.

Šaravų bažnyčia yra ir 1981 m. veikiančių bažnyčių sąraše. Jos klebonu tada buvo kun. Romualdas Mizaras (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1947 m.).

Yra išlikęs ir paminklinis ąžuolas. 1959 m. jo liemens diametras buvo 230 cm, aukštis 30 m, amžius apie 600 metų. Ąžuolas esąs sveikas, duodąs gerą gilių derlių ir turįs gerų vilčių sulaukti Lietuvos laisvės.

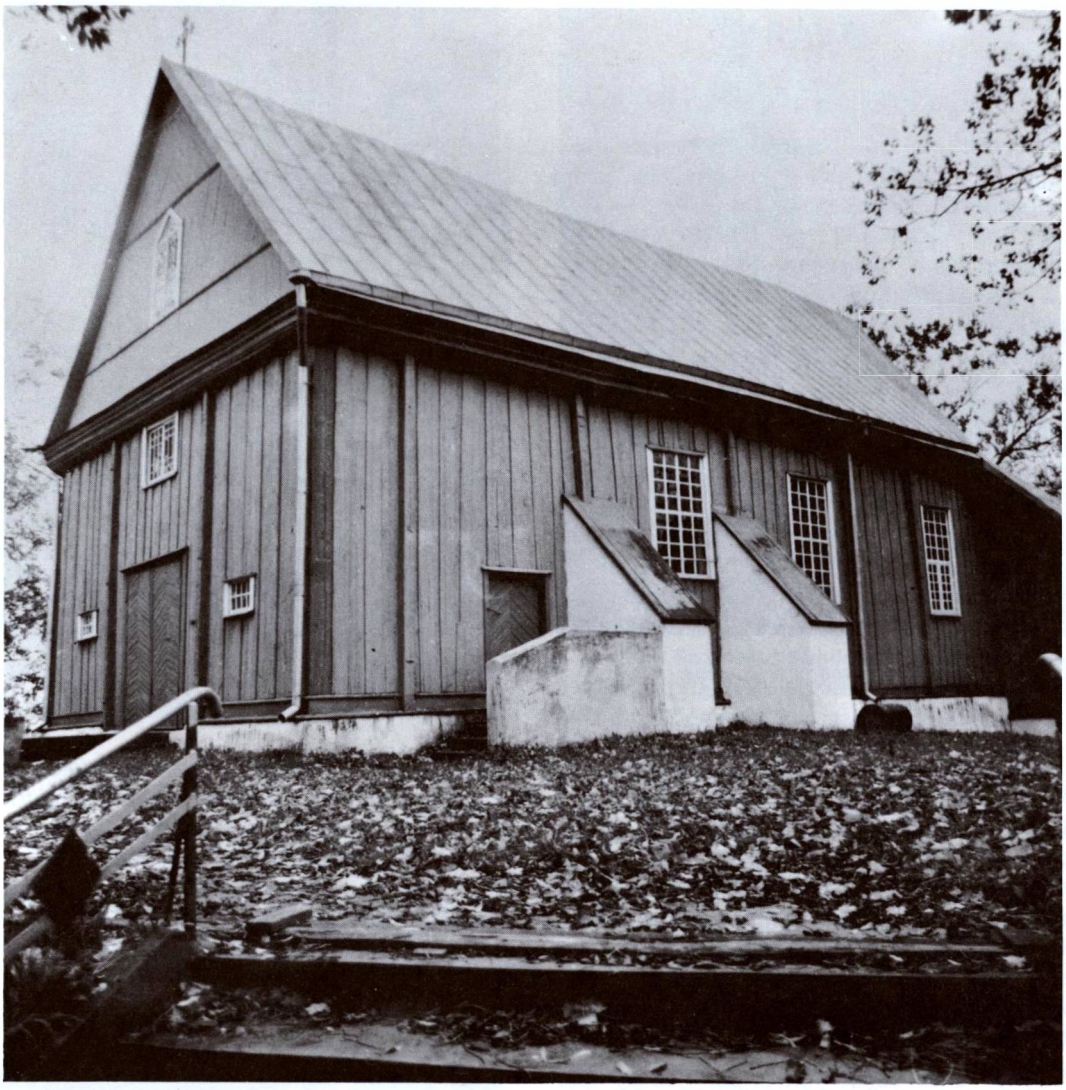

Šaukoto bažnyčia 1982 metais

ŠAUKOTAS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Šaukoto miestelis yra prie Gomertos (Gumertos) upelio (18,5 km ilgumo, dešinysis Šušvės intakas), kuris teka pietrytiniu miestelio pakraščiu, 50 km į šiaurės vakarus nuo Kėdainių, 14 km į rytus nuo Tytuvėnų, 40 km į pietus nuo Šiaulių.

Unijinės Lietuvos laikais buvo 3 stambūs Šaukoto dvarai: Kalnuotasis, Baltasis ir Žemasis Šaukotas. Prie Gomertos įsikūręs Kalnuotasis Šaukotas išugdęs Šaukoto miestelį.

Vietovė buvo gyvenama jau senaisiais amžiais. Pietrytiniame miestelio pakraštyje yra didelė kalva, Burniuko kalnu vadinama. Ten buvo VII—X a. senkapis su nedegintų kūnų laidojimais. Deja, senkapį sunaikino dirbdami žemę ūkininkai ir mėgėjai kasinėtojai.

Šaukoto dvaras minimas XVI a. teismų

aktuose. Tada jis priklausė Žemaičių pakamarininkui ir karaliaus raitininkų kapitonui J. Mikalojui Bilevičiui-Stankevičiui. Jam už nuopelnus karalius Zigmantas Augustas 1568 m. padovanojo Levikainių kaimą su 24 ūkiais ir 24 valakais (apie 500 ha) žemės. Vėliau savininkai keitėsi.

1773 m. dvaro savininkas Simanas Gerubavičius pastatė medinę bažnyčią ir jos išlaikymui užrašė 20 margų žemės ir šiek tiek pinigų. Prie dvaro ir bažnyčios pradėjo augti miestelis, statėsi žydiškos smuklės, krautuvės. 1859 m. Šaukote buvo 13 sodybų ir 125 gyventojai. Prie bažnyčios tada buvo parapijinė prieglauda, kurioje buvo išlaikomi 5 seneliai. Iš senų laikų Šaukote buvo parapijinė mokykla, kurioje 1853 m. mokėsi 29 mokiniai. Po 1863 m. mokykla uždaryta. 1904 m. atkurta ir jai pastatytas naujas pastatas.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia dvarą nusavino. Vėliau jį įsigijo Žukauskai.

1773 m. statyta bažnyčia yra viena iš būdingųjų XVIII a. medinės architektūros paminklų. Stogas dvišlaitis, be bokštelių, sienos išskaidytos siaurais piliastrais. Fasadas su trikampiu frontonu yra panašus į klasicistinį. Didelės stačiakampės fasado durys papuoštos eglutės rašto apkalu. Dideli stačiakampiai langai padalinti į daugybę mažų stiklų. Plati nava užbaigta aukšta penkiasiene absida ir kiek žemesne zakristija, pristatyta iš šono. Išorinės absidos sienos krucifiksas uždengtas atviru stogeliu, lyg koplytėlė prie medžio. Pamatai mūriniai, sienos apmuštos stačiomis lentomis, naujas stogas skardinis. Choro baliustrada nutraukta ties vargonais, tai jie pilnai matomi iš bažnyčios.

Šventoriuje už bažnyčios stovi medinė varpinė. Jos pavidalas rečiau užtinkamas: vieno aukšto nukirstos piramidės formos, nežymiai laibėjanti viršun. Varpinę apjuosia platus karnizas ir stogo nuosvyra, panašiai, kaip ir bažnyčios. Piramidinio stogo viršuje iškyla laibas profiliuotas stulpelis su aukštu geležiniu kryžiumi. Sienų angos be stiklų, uždaromos medinėmis langinėmis. Senasis stogas malksninis.

Nepriklausomybės metais Šaukotas priklausė Pašušvio, vėliau Grinkiškio valsčiui. 1923 m. buvo 57 sodybos ir 348 gyv., 1933 m. 484 gyv.

Šaukoto varpinė

Okupacijų metais Šaukotas ir apylinkės skaudžiai nukentėjo. Pokario metais vyko stiprios rezistencinės kovos. Daug šaukotiškių deportuota. Dabar Šaukotas yra Radviliškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 406 gyv.

Šaukoto parapija priklauso Krakių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2100 katalikų. 1981 m. nuolatinio kunigo neturėjo — parapiją ir bažnyčią administravo Šiaulėnų klebonas.

Šaukoto bažnyčioje yra išlikę religinio meno ir kulto dalykų. Iš jų pažymėtini 2 XVIII a. gaminti geležiniai ornamentuoti kryžiai.

Ligi mūsų dienų tebėra išlikęs bažnyčios pastatų ansamblis: 1773 m. statyta medinė bažnyčia, XVIII a. varpinė ir svirnas-sandėlis.

Šėtos bažnyčios fasadas

ŠĖTA

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Šėtos miestelis yra prie Obelies upės ir Žiedupio santakos, prie Kėdainių—Panevėžio—Ukmergės vieškelių sankryžos, 17 km į rytus nuo Kėdainių. Vidury miestelio, kelių susikirtime, yra keturkampė aikštė.

Istoriškai Šėta žinoma nuo XVI a., minima kryžiuočių kronikose 1362, 1367 m., kai Ordinas teriojo šią žemę, kurią vadino Sethen.

Vėliau Šėta buvo dvaras, žinomas nuo XV a., priklausęs įvairiems savininkams. 1785 m. karalius Stanislovas Augustas suteikė Šėtai teisę ruošti 2 prekymečius po 3 dienas. Turgai buvo ruošiami kas antradienį.

Senąją Šėtą skaudžiai sunaikino švedai. Jie buvę labai žiaurūs. Tą vietą, kur stovėjo miestelis, jie pasitraukdami išarę ir išakėję, kad nepaliktų nė žymės.

1794 m. sukilimo prieš rusus metu Šėta buvo svarbus Lietuvos gynimo punktas. Panašiai buvo ir abiejų sukilimų metu.

R. katalikų bažnyčią pastatė 1499 m. Šėtos savininkas Bagdonas Petkevičius su Steponu Kuncevičium ir užrašė jai beneficiją. XVI a. gale Šėtos savininkai bažnyčią atidavė reformatams. 1680 m. Šėtos klebonas Vilniaus kanauninkas Motiejus Ancuta pastatė naują medinę bažnyčią. 1799 m. klebonas Sebastijonas Kščenavičius pastatė dabartinę mūrinę Švč. Trejybės bažnyčią. 1900 m. klebono kun. Sakalausko rūpesčiu ir parapijiečių aukomis ji padidinta, pristatytas bokštas. Per I pusaulinį karą buvo gerokai apdaužyta, bet pokario metais klebonas kun. Jurgis Tilvytis ją suremontavo ir sutvarkė.

Architektūra. 1789—1799 m. statyta mūrinė bažnyčia buvo po gaisro atnaujinta 1817 m. ir padidinta 1900 m., pristatant bokštą. Įspūdingas pastatas yra maišyto stiliaus. Plokščiais piliastrais suskaidytos sienos, pusapskritės langų arkos, panašios nišos ir lygių traukų karnizai atrodo klasicistiškai. Aštuoniakampis bokštas ant stogo ir smailūs pinakliai ant fasadinės sienos yra svetimi priedai. Taip pat ir aukšta bokšto piramidė su karūna viršuje. Bokšto akustinės angos yra labai didelės, su arkomis ir lygiais apvadais aplinkui. Viršutinis bokšto tarpsnis išsiskiria savo dvigubu karnizu su trikampių nišų eile ir kampiniais frontonėliais. Visi paviršiai tinkuoti. Vidaus erdvė padalinta į tris išilgines navas.

Šventoriuje yra mūrinės Kryžiaus kelių koplytėlės. Mūrinės tvoros vartai turi šias klasicistines žymes: horizontalų architravą, pusapskričių kolonų pavidalo piliastrus ir stačiakampę angą. Vartai — geležiniai.

1906 m. įsteigta senelių prieglauda, o 1909 m. biblioteka.

Mokykla Šėtoje buvo jau XVIII a., o gal ir anksčiau. 1781 m. ją lankė 12 mokinių. Po 1863 m. sukilimo ji uždaryta, jos vietoje įkurta rusiška mokykla. 1880 m. ją lankė 38 mokiniai. Prieš I pasaulinį karą buvo dėstoma ir lietuvių kalba.

1919.V. Šėtoje atidaryta grynai lietuviška

mokykla. 1932 m. ją lankė 147 mokiniai. 1918.XI. klebono kun. F. Kapočiaus ir kitų asmenų iniciatyva Šėtoje buvo įsteigta „Saulės" draugijos progimnazija. Jos pirmuoju direktorium buvo pedagogas Bronius Liesis. 1919.X.1 mokykla perėjo Švietimo ministerijos žinion.

I pasaulinis karas gerokai apnaikino Šėtą. (Daugiau istorinių žinių apie Šėtą yra ML II t., 452—456 psl.). II pasaulinio karo metu Šėta buvo dar daugiau sunaikinta, bet pokario metais atstatyta.

Nepriklausomybės metais Šėta buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1934 m. 140 namų ir 1092 gyv. Bolševikų okupacijos metu Šėta priskirta Kėdainių rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 913 gyv.

Šėtos parapija priklauso Žeimių dekanatui. 1940 m. turėjo 4350 parapijiečių. 1981 m. Šėtos parapijos administratorium buvo kun. Jurgis Užusienis (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1952 m.).

Šėtos bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę religinio meno bei kulto dalykų. Pažymėtinas Švč. Trejybės paveikslas (XIX a.), „Švč. M. Marija Rožančinė" (XIX a.), medinė Kristaus Nukryžiuotojo skulptūra, geležinis ornamentuotas kryžius.

Šėtos kapinėse yra mūrinė koplyčia, statyta 1855 m. Veličkų.

ŠIAULĖNAI

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Šiaulėnų miestelis stovi Šušvės (Nevėžio intakas) upės kairiajame krante, jos kilpoje, 1 km į pietus nuo Didžiųjų Sulinkių pelkių, 28 km į pietus nuo Šiaulių, 17 km į pietvakarius nuo Radviliškio. Tuojau į pietus nuo miestelio buvo Šiaulėnų dvaras, o apie 3 km atstu senas Šiaulės piliakalnis, žmonių Kalnu vadinamas. Padavimai sako, kad šioje vietoje senovėje buvęs miestelis, o Kalno vietoje stovėjusi bažnyčia. Kažkada bažnyčia buvusi smėliu užpilta — tokiu tai būdu atsiradęs Kalnas. Šį piliakalnį šiaulėniškiai iš seniausių laikų mylėjo, gerbė, čia ruošdavo jonines, šventes, kitokias pramogas.

Šiaulėnų žemė buvusi gyvenama priešistoriniais laikais. Šiaulėnų dvaras žinomas nuo XV a. Tada priklausė Žemaičių seniūnui Kęsgailai. Iš jų paveldėjo Butrimavičiai, o iš šių perėjo Šemetoms. Po to dvaro savininkai bei valdytojai keitėsi. Išaugo ir Šiaulėnų miestelis, kuriame 1619 m. buvo 65 gyvenamieji namai, 310 gyventojų ir net 46 alinės! (Daugiau istorinių žinių apie Šiaulėnus yra ML III t., 98—103 psl.).

R. katalikų bažnyčia. MLT enciklopedija (III, 387 psl.) mini, kad pirmoji bažnyčia Šiaulėnuose buvusi pastatyta 1471 m. Vėliau Mikalojus ir Barbora Butrimavičiai pastatė naują bažnyčią, paskirdami turtų jos išlaikymui. Tais metais Medininkuose (Varniuose) surašytame donacijos akte minima, kad bažnyčia jau esanti. 1518 m. Barbora Butrimavičienė pastatė naują bažnyčią ir padidino beneficiją. Donacijos akte pateiktas ir miestelio aprašymas. Iš kelių smuklių klebonas gaudavęs 6 kapas grašių. Prie bažnyčios gyvenę 3 vikarai, kuriuos išlaikydavęs klebonas. 1612 m. Šiaulėnų ir Batakių dvarų

Šiaulėnų bažnyčia

Šiaulėnų bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas

savininkas Melchioras Šemeta ir Skirsnemunės bei Raseinių seniūnas Kristupas Šniukšta buvo Šiaulėnų bažnyčios koliatoriai. Jie parinko kleboną ir surašė inventorių. Bažnyčiai priklausė keli valakai žemės Mantviliškiuose ir Vapšeliuose. 1841 m. klebonu buvo kun. Augustinas Kybartas. Pažymėtina, kad jis pirmasis Žemaičiuose pradėjo skelbti Blaivybės idėją. Mirdamas jis paliko turtingą beneficiją — apie 50 valakų žemės. Tada parapija turėjo 6663 parapijiečius, o taip pat Polekėlės (Daujotavo) filiją.

1765 m. Marijona Šemetienė įsteigė altariją ir aprūpino ją beneficija. 1850 m. Juozapas Šemeta kapinėse pastatė koplyčią. 1857 m. Jonas Šemeta pastatė naują mūrinę bažnyčią, kurią suprojektavo Paryžiuje išsimokslinęs architektas Fulgencijus Rimgaila. Pastatas turi romaniškų ir gotiškų žymių. Platus fasadas su trikampiu frontonu įsprausta tarp dviejų dvigubai aukštesnių kvadratinio plano bokštų. Fasado centre šviečia didelis apskritas langas — rožė. Bokštai ir sienos sustiprintos kontraforsais. Plytų mūras netinkuotas. Interjeras buvo naujai išdekoruotas 1938 m. ir įrengti itališki marmuriniai altoriai. Tik 1880 m. ją konsekravo vysk. Al. Beresnevičius.

Vyskupo M. Valančiaus laikais Šiaulėnų klebonu buvo kun. Meškauskas. Istorikas A. Alekna („Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius", 121 psl.) rašo, kad 1864 m. vysk. Valančius, pasiremdamas klebono kun. Meškausko žiniomis, pranešęs gubernatoriui Muravjovui, jog rusų pristavas Grecovas, tremdamas Šiaulėnų valstiečius, juos drauge ir morališkai bei medžiagiškai skriaudžiąs, plėšiąs ir imąs kyšius. Mantviliškių kaime siuntinėjęs savo dešimtininkus atvesti moterų jo nesuvaldomų geidulių patenkinimui. Moterys gelbėdavosi pabėgdamos ir slapstydamosios miškuose. Gubernatoriaus garbei reikia pasakyti, kad jis pristavą areštavęs ir atidavęs tardymui. Bet ir apie pristavą vyskupui pranešęs kun. Meškauskas, grįždamas nuo ligonio, neišaiškintomis aplinkybėmis miręs pakeliui. Jo žuvimo vietoje (pakeliui iš Šiaulėnų į Polekėlę) 1894 m. parapijiečiai pastatė geležinį kryžių, kurį pašventino kun. Tinteris. Tačiau 1895 m. rusų asesorius su policininkais šį kryžių nugriovė, motyvuodamas, kad jis pastatytas neprisilaikant gubernatoriaus Klingenbergo (Kražių katalikų skerdiko) 1884.X.3 įsakymo, draudžiančio statyti kryžius.

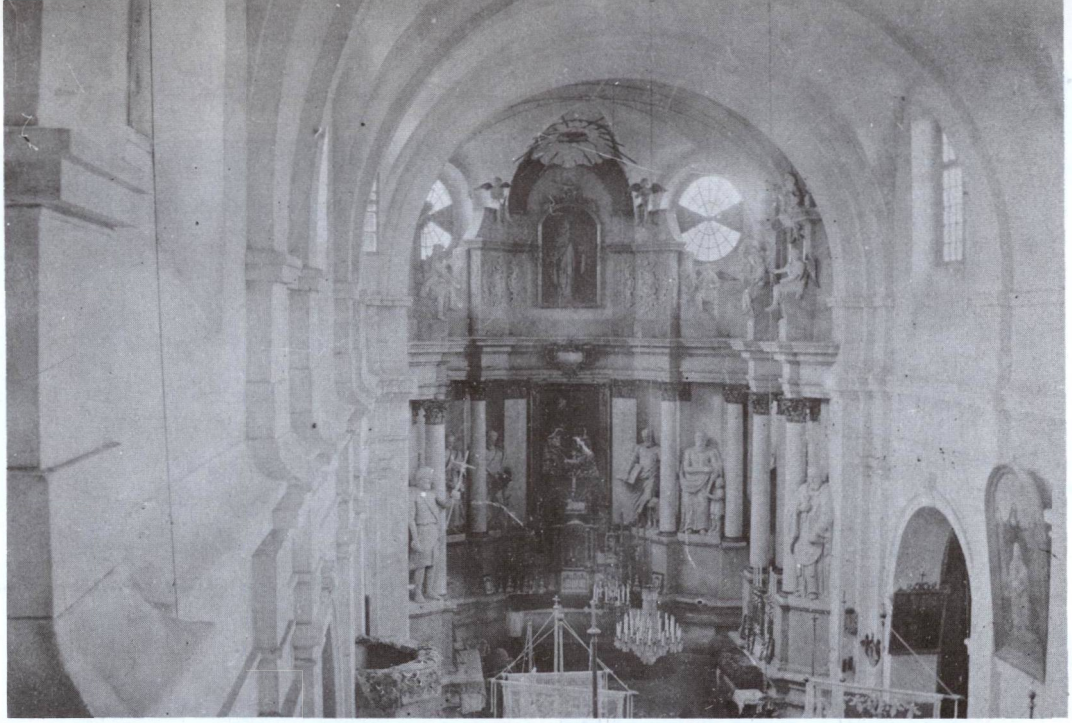

Šiaulėnų bažnyčios vidus. (Iš Henrietos Vepštienės albumo)

Šiaulėnų parapija priklauso Krakių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4470 katalikų. 1937—1942 m. Šiaulėnų vikaru buvo kun. Rapolas Krasauskas (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1937 m.), surinkęs ir paskelbęs (daugiausia LE) daug istorinių žinių apie Lietuvos bažnyčias.

1981 m. Šiaulėnų klebonu buvo kun. Bronislovas Gimžauskas (gim. 1931 m., kunigu pašvęstas 1955 m.). Kartu jis ėjo ir Šaukoto klebono pareigas.

Nepriklausomybės metais Šiaulėnai buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 936 gyv. Bolševikų okupacijos metais Šiaulėnai priskirti Radviliškio rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 654 gyv.

Šiaulėnų bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: vysk. Jono Kęsgailos-Šemetos portretas (XVIII a. vid.), Šiaulėnų bažnyčios fundatoriaus Jono Šemetos portretas (XIX a. II pusė), XIX a. tapyti paveikslai — „Šv. Teklė", „Marija Sopulingoji", barokinė skulptūra „Šv. Barbora" (XVIII a., barokas, medis).

Šiaulėnų kapinėse yra mūrinė 1850 m. statyta koplyčia. Kapinėse, o taip pat apylinkės sodybose, yra išlikę įdomių religinių bei antkapinių paminklų.

Senas paminklas kryžkelėje prie Šiaulėnų

Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia

Šiaulių bažnyčios fasado detalė. (M. Dobužinskio piešinys)

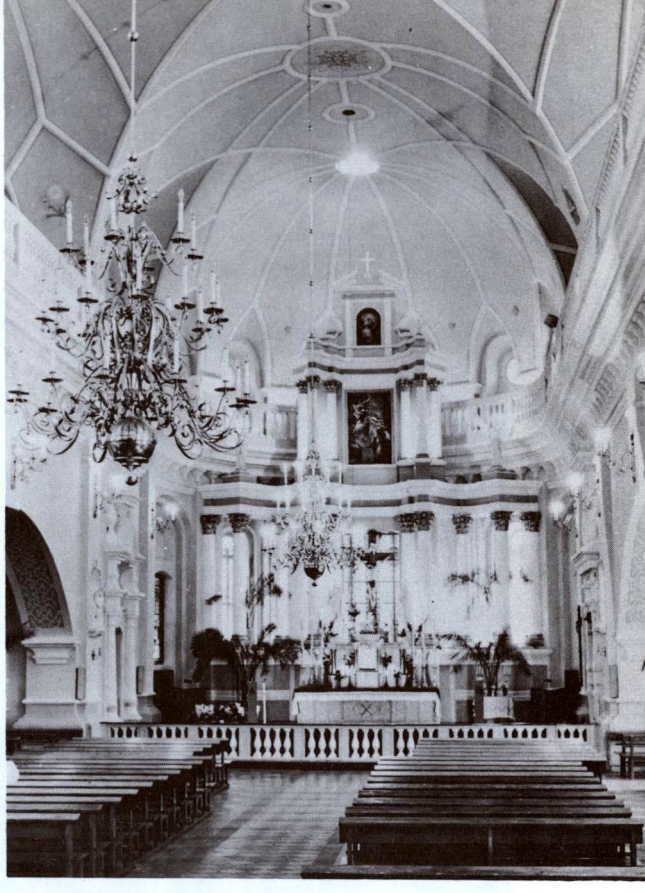

Bažnyčios didysis altorius 1980 metais

ŠIAULIAI

Šiaulių miestas dabartinės okup. Lietuvos teritorijos ribose savo didumu yra ketvirtas iš eilės, po Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos, taigi Lietuvos miestų mastu matuojant — „didmiestis". 1979 m. gyventojų surašymo metu mieste priskaičiuota 118.000 gyventojų. Miesto teritorija apėmė 6560 ha plotą, iš kurio 2500 ha buvo užstatyti gyvenamaisiais namais ir kitais pastatais. I ir II pasaulinių karo metais Šiauliai smarkiai sunaikinti, bet ir vienu, ir antru atveju atsistatė naujais pastatais.

Miestas įsikūrė Mūšos ir Ventos upių takoskyroje, rytinės Žemaičių aukštumos papėdėje, svarbių geležinkelių, plentų ir kitų kelių sankryžoje. Rytinėje pusėje yra 3 ežerai. Apie 5 km į pietus nuo miesto telkšo didžiulis Rėkyvos ežeras. Per miestą teka nedidelis Rūdės upelis. Nėra įspūdingesnių miškų, tik krūmokšniai, gojeliai. Nuo Lietuvos sostinės Vilniaus Šiaulius skiria 283 km kelias.

Dėl miesto vardo kilmės mokslininkai nėra vienos nuomonės. Vieni kildina iš daiktavardžio **šaulys** (medžiotojas, karys), kiti nuo pavardės Šaulys ar Šiaulys. Dar kiti vardą bando rišti su daiktavardžiu „saulė" ir sieja su saulės kulto laikais. Tačiau iš esmės vardo kilmė nėra išaiškinta.

Šiaulių proistorė sena. Dabartinėje miesto teritorijoje žmonės gyveno jau pirmame tūkstantmetyje po Kr. Plokštinio kapinyno radiniai siekia VIII—X a.

Istorinės žinios. Kada Šiauliai įsikūrė ir kas buvo jų įkūrėjas, nėra išaiškinta. Manoma, kad miestas kūrėsi XI—XIII a. Seniausios gyvenvietės buvusios prie Talkšos ežero ir prie Salduvės kalno. Kai kurie istorikai Šiaulius bando surišti su Livonijos kronikose minimu istoriniu įvykiu — garsiu Saulės mūšiu 1236.IX.22, kai lietuviai su savo sąjungininkais sumušė ordiną.

Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šoninis vaizdas. (Vytauto Augustino 1939 m. nuotrauka)

XIII—XIV a. Šiauliai buvo „Šiaulių žemės" (Terra Sauleorum) centras. 1254 m. vokiečių kronikos dokumentas mini „Opiten et Saulen" (Upytės ir Saulės) vardus.

Vėlesniais laikais Šiauliai buvo dvaras, valsčius, pavietas, pilis, ekonomija, miestas.*

Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Istoriko R. Krasausko surinktomis žiniomis (LE XXIX, 453—454 psl.) pirmąją medinę bažnyčią Šiauliuose pastatęs Žemaičių seniūnas M. Kęsgaila 1445 m. Žemaičių vyskupas tuojau paskyrė jai nuolatinį kunigą. Manoma, kad pirmuoju klebonu buvo kun. Martynas. Klebono parinkimo (koliatoriaus) teisė priklausė didžiajam kunigaikščiui, bet 1503 m. Aleksandras ją perleido Žemaičių vyskupui. Žinoma, kad XVII a. pr. klebonu buvo kun. Petras Tarvainis (Tarvaišas). Jį paskyrė vysk. M. Pacas. 1613 m. Žemaičių vyskupijos kunigų sąraše P. Tarvainis pažymėtas klebonu.

1625 m. buvo baigta statyti Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia. Vysk. M. Valančius ŽV nurodo, kad 1617 m. karalius Zigmantas Vaza paskyręs jos išlaikymui 72 valakų žemės beneficiją. Tačiau klebonas P. Tarvainis šią toli nuo bažnyčios esančią žemę išmainęs į kitą — karališką, netoli Šiaulių, kur buvo Gegužių palivarkas, gyveno keliolika valstiečių. Trūkstant statybai lėšų, klebonas Tarvainis, gavęs karaliaus sutikimą, išrinko iš Šiaulių valsčiaus valstiečių po skatiką mokesčių ir gavo didesnę paramą iš Žemaičių seniūno J. Valavičiaus. (Užtat jo portretas visą laiką kabojo šios bažnyčios zakristijoje). Lėšomis parėmė ir Vilniaus pilininkas Radvila.

* Šiaulių miesto istorija šioje knygoje nepateikiama. Ji yra aprašyta kituose veikaluose, jų tarpe: LE XXIX, 440—460 psl., J. Puzino studijoje „Šiaulių miestas ir jo istorija", ML III t., 5—24 psl., V. Lasto „Šiaulių miesto istorinė-geografinė apžvalga" — „Istorijos" IV t. ir kituose šaltiniuose. Šioje knygoje aprašomos tik Šiaulių miesto R. katalikų bažnyčios.

Sunaikintas Šiaulių miestas II pasaulinio karo pabaigoje

Naujai pastatytoji bažnyčia buvo gražiausia visoje Žemaičių vyskupijoje. 1634 m. joje lankėsi Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius. Klebonas J. Tarvainis jam įteikė Vilniuje išleistą knygelę su dedikacija, kurioje buvo atspausdintas ir 14 eilučių eilėraštis lietuvių kalba.

1669 m. Šiaulių klebonu buvo Marinus Liauksminas. Kartu jis buvo Žemaičių kapitulos prelatas ir Joniškio dekanas. 1748 m. klebonu buvo Karolis Karpis, Vilniaus katedros kanauninkas. Tada Šiaulių parapijoje dirbo dar ir 3 vikarai. Iš kitų klebonų dar minėtini: prel. Kazimieras Bukota (miręs 1793 m.); jis atliko didžiulį bažnyčios remonto darbą; kun. Ignotas Štachas — atnaujino bažnyčią iš vidaus ir iš lauko pusės, pastatė kleboniją, įkūrė Blaivybės brolijos skyrių, suorganizavo kitas religines draugijas.

1841 m. bažnyčiai dar priklausė 80 valakų žemės. Tada prie bažnyčios gyveno ir ją aptarnavo 5 kunigai, parapijiečių buvo 11,365. Šiaulių parapijai tada priklausė Daujotavos, Kužių, Meškuičių filijos. 1850 m. vysk. M. Valančius vizitavo šią parapiją ir suteikė Sutvirtinimo sakramentą 4002 asmenims.

1926—1941 m. parapijos klebonu buvo kan. Stanislovas Sarapas. II pasaulinio karo metu, per karo veiksmus 1944 m., bažnyčia buvo apgriauta, apdeginta, nugriauta bokšto viršutinė dalis. 1951—1953 m. pripažinus ją vertingu renesanso architektūros kūriniu, buvo atleistos lėšos, bažnyčios pastatas suremontuotas bei restauruotas.

1982 m. Šv. Petro ir Povilo parapijos klebonu ir Šiaulių dekanu buvo kun. Kleopas Jakaitis (gim. 1924.XII.1, kunigu pašvęstas 1947.XII.20). Kartu jis ėjo ir nuolatinio kunigo neturinčios Aukštelkės parapijos klebono pareigas.

Architektūra. Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, pastatyta 1595—1625 metais, yra svarbus vietinio renesanso stiliaus paminklas Lietuvoje. XVIII a. antrojoje pusėje atremontuota ir vėl atstatyta, 1880 m. žaibui nutrenkus bokštą. Jis paaukštintas dviem tarpsniais. XX a. pradžioje buvo pristatytos dvi koplyčios ir perstatytos zakristijos. 1944 m. kare bokštas vėl nugriautas ir 1951—1953 m. atstatytas to paties aukščio, 70 m drauge su smailiu stogu (48 m iki stogo). Tą pokario restauraciją atliko inž. B. Krikščiūnas ir arch. S. Ramunis. Aukštasai bokštas yra vakariniame fasade, susideda iš penkių skirtingo aukščio aštuoniakampių tarpsnių. Tik du viršutiniai tarpsniai turi normalaus dydžio akustines angas, o žemiau tėra maži langeliai, tinkami gynybi-

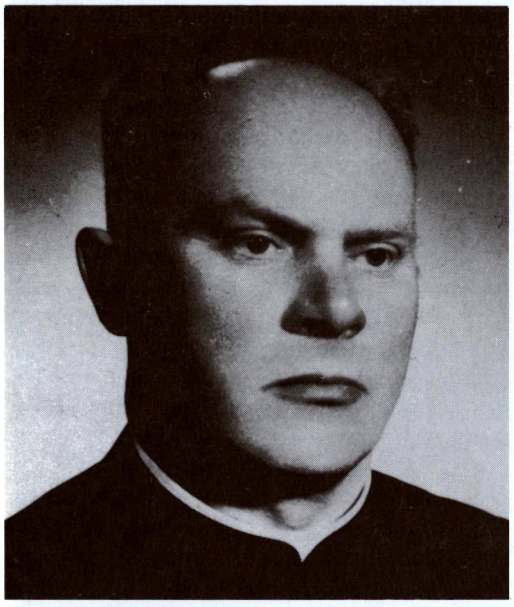

Kun. Kleopas Jakaitis, bažnyčios klebonas 1982 metais

niam šaudymui iš vidaus. Visas bokštas, kaip ir bažnyčios sienos, yra baltai nutinkuotos. Pagal dr. P. Reklaitį (Liet. Enc. XXIX t.) pirmykštis bokštas turėjo lenktus kontūrus viršuje, panašius į medinės Liolių bažnyčios, ir atvirą galeriją.

Bokšto bazėje įkomponuotas portalas yra barokiškai puošnus. Virš arkinių durų esąs sandrikas papuoštas konsolių frizu ir skydu su tapytu paveikslu, o aukščiau esanti lango anga padabinta heraldiniu reljefu. Bažnyčios sienos išskaidytos piliastrais, kurie yra sujungti pusapskričių arkučių frizu ant konsolių. Fasaduose ir transeptuose kartojasi įvairių dydžių arkiniai ir apskriti langai giliose nišose, aklinos nišos ir mažos apskritos angos presbiterijos sienose. Pietinio transepto sienoje įtaisytas XVII a. vidurio saulės laikrodis su romėniškais skaitmenimis. 1682 metais bokštan įkeltas pirmasis miesto mechaninis laikrodis.

Bažnyčia yra kryžminio plano, su viena išilgine nava ir transeptu. Skliautai cilindriniai. Navos ilgis 50 m, jos plotis 12 m. Presbiterija užsibaigia daugiasiene absida. Visos sienos vienodo aukščio. Jų storis siekia net du metrus. Aplink navą ir presbiteriją išvestos galerijos, iš kurių galima šaudyti pro apskritus langelius. Šitaip fortifikuota bažnyčia buvo pritaikyta gynybai su lengvais ginklais. Abipus portalo pastatyti cilindriniai bokšteliai, vad. balistarijos, taip pat turi šaudymo angas.

Interjeras išpuoštas renesansiškai. Skliautų briaunos ir spinduliai baltuoja tamsesniame fone. Transeptų arkų paskliautės tirštai išdabintos. Didysis altorius užima visą absidos plotį. Jis sudėtas iš dviejų aukštų su daug kolonų ir dviejų laužytų antablementų. Iš vidaus matomi langai įgilinti ambrazūrose. Išilgai navos kabo dideli puošnūs šviestuvai. Sienos išdekoruotos freskomis, kurių daugumą buvo užglaistytos. Ant vidinio portalo į zakristiją yra fundatoriaus Jeronimo Valavičiaus aliejinis portretas ir herbas. Iš kitų senų paveikslų išliko dail. Ivanausko daryta Delaroche kopija (Kristus Alyvų darželyje).

Šventorius aptvertas aukštoka akmenine siena. Vartai ties bažnyčios fasadu yra sudėtingi. Jų balistarijos, arba sargybos bokšteliai su šaudymo angomis, yra uždengti varpo pavidalo šalmais. Geležiniai vartai įkabinti tarp stambių keturkampių stulpų su nišomis. Dail. G. Bagdonavičius, nupiešęs daug bažnyčios fragmentų ir vartus, išleido „Šiaulių bažnyčios albumą" 1925 metais. (Šalia enciklopedijų, mūsų aprašymui panaudota knyga „300 kultūros paminklų", išleista Vilniuje 1980 m.).

Po bažnyčia yra laidojimo rūsiai ir dalinai užpilti požemiai. Juos tyrinėjo Šiaulių Kraštotyros draugijos talkininkai ir aprašė B. Tarvydas („Gimtasai Kraštas", 1935, Nr. 2). Požemis po didžiuoju altorium turi dvi kriptas. Karstai buvo rasti sudaužyti, griaučiai išmėtyti. Išniekintas požeminis kapinynas buvo užmūrytas, tur būt, netrukus po 1864 metų. Rūsių sienos, skliautai ir arkinės durys yra dailaus plytų mūro.

Šv. Petro ir Povilo parapija buvo didelė. 1940 m. ji turėjo 15.237 parapijiečius. Prie jos dirbo 7 kunigai. Jai dar priklausė Jėzuitų oratorija, kalėjimo koplyčia, Aukštelkės oratorija, Švč. M. Marijos Apreiškimo Liurdo koplyčia ir kt. Senose Šiaulių kapinėse taip pat buvo koplyčia, kurioje yra daug vertingų antkapinių paminklų.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje buvo daug vertingų religinio meno ir kulto dalykų. Atrodo, kad jie žuvo karo audrų metu. Iš dar likusių pažymėtini XIX a. tapyti paveikslai: „Paskutinis teismas" ir „Kristus karste".

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Ligi nepriklausomo gyvenimo pradžios Šiaulių mieste tebuvo viena — Šv. Petro ir Povilo parapija. Po karo buvo įkurta antra parapija. Ji atsirado tokiomis aplinkybėmis.

1909 m. carinė Rusijos administracija pastatė didžiulę mūrinę stačiatikių cerkvę, skirtą rusų kariuomenės įgulai Šiauliuose. Pasibaigus karui ir rusų kariuomenei pasitraukus iš Lietuvos, šios cerkvės pastatas liko nenaudojamas. Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė jį perdavė katalikams.

Antrąją katalikų parapiją Šiauliuose suorganizavo ir buvusios cerkvės pastatą katalikų kulto reikalams pritaikė pirmasis naujos Šv. Jurgio parapijos klebonas kun. Justinas Lapis (gim. 1884 m., kunigu pašvęstas 1907 m.). 1919 m. bažnyčia pašventinta. Baigta įruošti 1923 m.

Parapija buvo didžiulė, 1940 m. ji turėjo 10.500 katalikų. Prie bažnyčios nuolat gyveno ir dirbo keli kunigai. Vėliau bažnyčia buvo suremontuota. Parapija veikė ir po II pasaulinio karo.

1976 m. šią bažnyčią ištiko didžiulis gaisras. Kaip visa tai įvyko, aprašo LKB Kronika Nr. 22, 1976 m.

„1976.III.17 d., 20,30 val. buvo pastebėtas Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios priekiniame bokšte gaisras. Buvo iškviesta Šiaulių m. gaisrinė ir milicija. Kai kurie gaisrininkai buvo neblaivūs, dirbo nenoriai, neorganizuotai: į tikinčiųjų prašymus atsiliepdavo pašaipomis ir necenzūriškais žodžiais."

„Bokštui liepsnojant, vandenį pylė šalia liepsnos, o žmonėms maldaujant lieti į liepsną, gaisrininkai tyčiodamiesi paaiškino: — Negalime lieti ant bokšto vandens, kad neištirptų varpai. Buvo galima girdėti jų pašaipas, kad greitai kris varpai, o mažajam bokštui nuvirtus, greit nuvirs ir didysis bokštas. Nors gaisrininkų mašinų buvo atvažiavę daug, bet dirbo tik viena mašina, kurios šlangos buvo kiauros, ir vanduo daugiau tekėjo ant žemės. Gatvėje be darbo stovėjo šios gaisrininkų mašinos: LIZ 34-13; LII 4-50; 99, 99-29; 27-82."

„Toliau stovintiems geriau matėsi liepsnos veržimasis prie didžiojo bokšto. Tuomet, žmonėms prašant užkirsti kelią gaisrui toliau plėstis, gaisrininkai pasiūlė prašančius perduoti milicijai. Gaisrui plačiau apėmus baž-

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Sunaikinti bažnyčios įrengimai 1976 m. gaisro metu

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia, apdegusi 1976 m. gaisro metu

Bažnyčios altorius

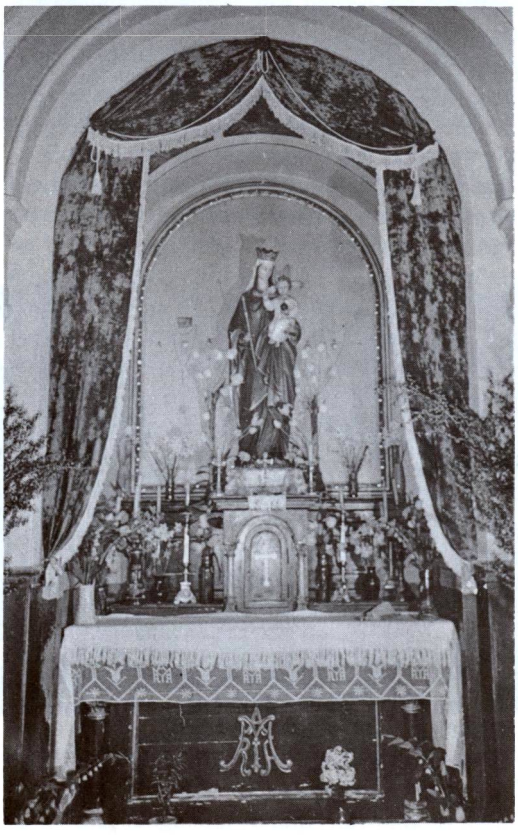

nyčią, 21 val. buvo iškviesta karinio dalinio gaisrinė komanda. Šiaulių m. gaisrininkai, nieko neveikdami, nenorėjo užleisti kariškiams gesinti gaisro ir įsakė kariniam daliniui atsitraukti 200 metrų nuo bažnyčios. Tik tikintiesiems primygtinai prašant, kariniam daliniui pavyko miesto gaisrininkus pašalinti ir pradėti iš tikrųjų gesinti gaisrą. Jų dėka ugnis buvo užgesinta, liko sveiki visi altoriai ir išgelbėtas didysis bokštas. Šiaulių miesto laikraštyje buvo paskelbta, kad bažnyčia užsidegė iš netvarkingų krosnių, nors tą dieną bažnyčioje krosnys nebuvo kūrentos. Žmonės neabejoja, kad bažnyčia buvo uždegta piktos valios žmonių."

Šios bažnyčios gaisro aprašymas ir visa eilė nuotraukų pateko į vakarus ir buvo atspausdinta daugelyje laikraščių. Visa tai ir šiauliškių katalikų reakcija paveikė okupacinę valdžią. Buvo išmokėta nemaža apdraudos suma, atleista reikalingų medžiagų ir bažnyčios pastatas paskubomis suremontuotas ir perdekoruotas.

Šios bažnyčios architektūra yra bizantiškai rusiška su dviem skirtingais bokštais.

1981 m. Šv. Jurgio parapijos administratorium buvo kun. Jonas Jokūbonis (gim. 1910 m., kunigu pašvęstas 1938 m.).

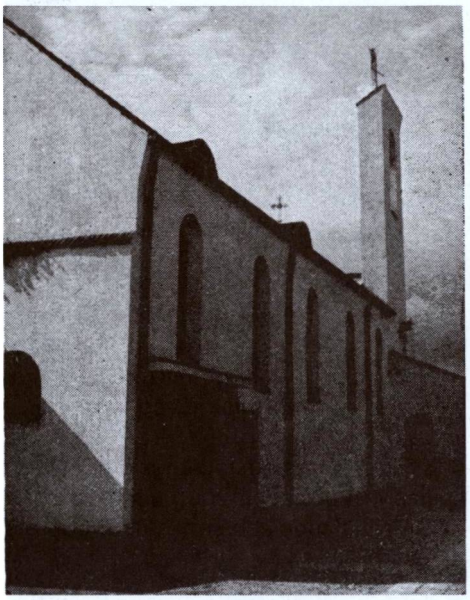

Šv. Ignoto (Jėzuitų) bažnyčia Šiauliuose, dabar paversta sandėliu

Pamaldos Jėzuitų bažnyčioje Šiauliuose su Švč. Sakramento adoracija, kurias laiko kun. Jonas Borevičius, S.J.

Šv. Ignoto Lojolos vieša oratorija

Lietuviai jėzuitai, vadovaujami kun. B. Andruškos, 1930 m. Šiauliuose, Vilniaus g. Nr. 245, įsteigė rezidenciją, kuri kiek vėliau išaugo į stambesnį pastoracinį vienetą.

1936 m., pirmojo rektoriaus kun. Benedikto Andruškos rūpesčiu, pastatyta mūrinė oratorija. Tada čia tebuvo 1 kunigas ir 2 broliai jėzuitai. Pirmiausia pastoracija buvo vedama inteligentų tarpe.

Antrasis oratorijos rektorius (1938—1939 m.) buvo kun. Romualdas Blažys, trečiasis — kun. Jonas Paukštys (nuo 1939 m. ligi 1941 m.). Ketvirtasis (nuo 1941 m. ligi 1944 m. birželio mėn. pabaigos) — kun. Jonas Borevičius. Bažnyčios rektoriai buvo kartu ir vienuolyno padalinio vyresnieji. Pastoraciniame darbe dar talkino kun. Pranas Masilionis, kun. Antanas Dambrauskas, keli broliai.

Ypatingai pastoracinis darbas sustiprėjo ir išsiplėtė 1942—1944 m., kun. J. Borevičiaus laikais. Buvo suorganizuota apie 1200 Eucharistijos karžygių (juos globojo kun. Masilionis), apie 800 moterų maldos apaštalavimo narių, 400 Katalikų Vyrų sąjungos narių; jų tarpe buvo daug inteligentų bei šaulių. Mėnesinių išpažinčių skaičius siekė 2700, o komunijų buvo išdalijama 3250.

Šioje rezidencijoje gyvenantieji jėzuitai kunigai per metus pravesdavo dar 16 misijų, 10 rekolekcijų inteligentams.

Bolševikų II-osios okupacijos pradžioje oratorija buvo valdžios nusavinta, uždaryta. Pastate iš pradžių buvo įruošta šokių salė, vėliau sandėlys.

Projektuotoji Šv. Dvasios parapijos bažnyčia

1942 m. buvo nusistatyta Šiaulių mieste įkurti dar vieną naują parapiją. Jos steigimu rūpintis Kauno arkivyskupas J. Skvireckas pavedė kun. P. Dziegoraičiui. Tais pačiais metais ~~arch.~~ dejė. J. Ladyga paruošė naujos mūrinės bažnyčios projektą. Šiam reikalui sukviestas inžinierių posėdis projektui pritarė ir išreiškė nuomonę, kad jį galima įvykdyti ir mūro statyboje. Tačiau dėl karo meto sąlygų projektas nebuvo įvykdytas.

Šv. Dvasios bažnyčios projektas (škicas), paruoštas dail. Jono Ladygos

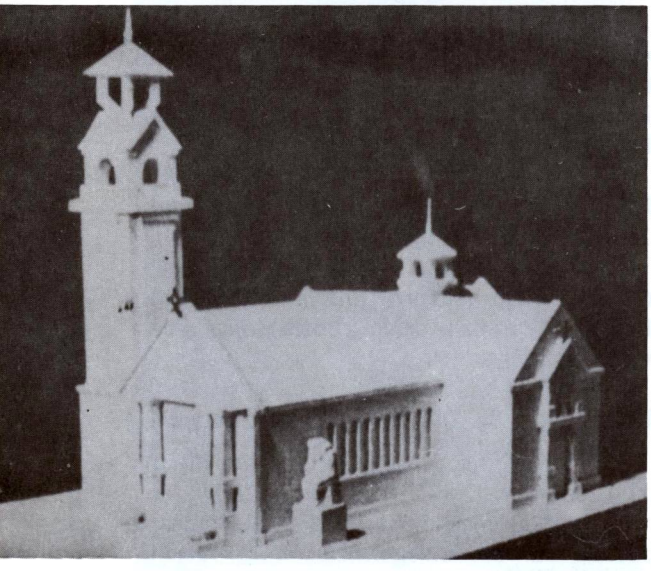

Architekto-dailininko Jono Ladygos paruoštas Šiaulių miesto Šv. Dvasios bažnyčios projektas, 1942 m. (neįvykdytas)

Mums tėra žinomas jos modelis. Iš jo fotografijos matyti, kad buvo dėtos pastangos į naują bažnyčią įnešti lietuviškos architektūros. Vidus taip pat turėjo būti dekoruotas lietuviškais motyvais su aukso-gintaro altoriumi. Bažnyčios rūsyje turėjo būti įruoštos trys kriptos tautos kankiniams ir žymioms asmenybėms. Bokšto viršūnė būtų turėjusi lietuviškos laukų koplytėlės pavidalą, o frontonas panašus į prieklėčio portiką.

Vienuolijos

Nepriklausomybės metais Šiauliuose kūrėsi ir daug tikinčiųjų labui dirbo lietuviškosios vyrų ir moterų vienuolijos.

1930 m. pradėjo kurtis jėzuitai. Jie veikė daugiausia katalikų inteligentų tarpe, Šv. Petro ir Povilo parapijos ribose. Jėzuitai įsiruošė Šv. Ignoto Lojolos oratoriją. (Žr. aukščiau atskirą aprašymą).

1938 m. įsikūrė kapucinai ir turėjo savo namus Vilniaus g. Nr. 137. Čia gyveno apie 10 jų kunigų, brolių, kandidatų.

Šiauliuose įsikūrė ir savo veiklą plėtė Širdietės (Švč. Jėzaus Širdies tarnaičių kongregacija). Šv. Jurgio parapijos ribose jos

Bačiūnų kaimo kapinaičių (Šiaulių apylinkėse) vartai. (B. Buračo 1926 m. nuotrauka)

turėjo savo namus, Švč. M. Marijos Apreiškimo Liurde koplyčią, vienuolyno skyrių, vedė vaikų darželį, 6 skyrių pradžios mokyklą, bažnytinių rūbų siuvyklą, siuvimo kursus ir kt. 1940 m. čia gyveno ir dirbo 21 sesuo, 17 kandidačių ir 5 postulantės. Namų viršininkės — Antanina Ragaišytė, vėliau Marija Jezerskaitė.

Pokario metais sovietinių rusų okupacinė valdžia visas vienuolijas uždarė, likvidavo jų laikomas institucijas ir nutraukė darbą.

LKB Kronika yra paskelbusi daugybę faktų apie tikinčiųjų, ypač katalikų moksleivių, persekiojimą Šiauliuose. Štai keletas.

LKBK Nr. 8, 1974 m., aprašoma, kaip 1973 m. buvo tardoma moksleivė Virga Šileikytė už bažnyčios lankymą; ir keletas kitų buvę apkaltinti dalyvavę religinėje procesijoje į Kryžių kalną. LKBK Nr. 10, 1974 m., aprašo, kaip dėl savo tikėjimo buvo tardomas mokinys Zenonas Mištautas; LKBK Nr. 15, 1975 m., — kaip buvo apkaltintas ir nubaustas darbininkas M. Jurevičius, atsisakęs dirbti sekmadienį.

LKBK Nr. 19, 1975 m., atspausdinta tokio turinio korespondencija iš Šiaulių: „Šiaulių II internato mokyt. Griškonienė, pagrobusi iš mokinės rankos rožančių, jį sudraskė ir numetė į šiukšlių dėžę. — „Aš turiu 10 pirštų vietoje rožančiaus karoliukų ir visur galiu kalbėti poterius — ir pertraukos metu, ir patale ir kelionėje" — atsakiusi mokinė.

1975.XII.22, mirus VII klasės mokinės tėveliui Juozui Vidugiriui, klasės auklėtoja Elena Bakienė neleido mokinės klasės draugių eiti į laidotuves, nes laidotuvės buvo religinės (LKBK Nr. 21, 1976 m.).

LKBK Nr. 26, 1977 m., paskelbtos 3 korespondencijos iš Šiaulių mokyklų, kur iškelti faktai, kaip persekiojami tikintieji moksleiviai ir kaip jie prievarta verčiami būti ateistais.

1978.X.1 buvo su religinėmis apeigomis laidojamas Šiaulių VIII vidurinės mokyklos abiturientas Gintaras Skorubskas. Mokytojos stovėjo prie bažnyčios durų, neleido mokiniams eiti į bažnyčią ir atiminėjo iš jų nešamas gėles (LKBK Nr. 35, 1978 m.).

ŠILUVA

Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapijos bažnyčia

Šiluva įsikūrusi didelių pelkių — Šiluvos Tyrulio pietvakariniame pakraštyje, didelių miškų srityje (2870 ha), 19 km į šiaurę nuo Raseinių, 8 km į pietus nuo Tytuvėnų. Miestelio centre yra dvi aikštės. Vietovė išsistačiusi pakilioje, banguotoje vietoje, apie 106 m aukščiau jūros lygio.

Senovėje ši vieta buvo vadinama Būda. Būdos vardu vietovių Lietuvoje yra apie 50, o senovėje buvo dar daugiau. Būdos buvo statomos kertamuose miškuose, kaip tam tikros palapinės kirtimo įrankiams susidėti. Jose nakvodavo ir patys kirtėjai. Ilgainiui prie būdų ėmė kurtis nuolatinės sodybos.

Norint šią Būdą atskirti nuo kitų, atsirado ir antrasis vietovės vardas — Šilas. 1457 m. bažnyčios fundacijos įkūrimo akte rašoma Šilas arba Būda. Po kurio laiko Būda pranyko — liko tik Šilas. Buvo rašoma Szilas, lenkiškai Sziłow. Lenkams šis žodis buvo panašus į jų szydło (yla). Taigi jie Šiluvą pakeitė į Szydłowo. Po kurio laiko lietuviai, pasigavę lenkišką madą, pradėjo vietovę vadinti iš lenkiško — Šidlava. Šiuo lenkišku vardu nusikratyta tik nepriklausomybės metais: vietovę imta vadinti Šiluva, nors kalbiškai būtų tiksliau Šilava.

Prof. kun. Stasys Yla, parašęs daug rašinių apie Šiluvą ir knygą „Šiluva Žemaičių istorijoje" I t. (Bostonas, 1970 m.) mano, kad pirmosios sodybos čia galėjusios atsirasti dar prieš 1409 m., o kaimelis išaugo kiek vėliau. XV a. Šilo ar Būdos kaimas turėjęs 10 sodybų. Kylanti miško pramonė sudarė pagrindą atsirasti dvarui, kurį XV a. viduryje valdė Petras Gedgaudas, paveldėjęs iš savo tėvo Jurgio, Manivydo brolio. Manoma, kad jam Šiluvą bus dovanojęs Vytautas.

R. katalikų bažnyčią ir parapiją Šiluvoje įsteigė P. Gedgaudas, užrašydamas jai apie 146 valakus žemės su žmonėmis. Buvo pastatyta pirmoji medinė bažnyčia, tarnavusi apie 50 m. Mirus Gedgaudui, įpėdinystės keliu Šiluva atiteko Mikalojui Kęsgailai, o vėliau vedybų keliu Zavišoms, kurių Andrius apie 1500 m. atstatė pasenusią ar sudegusią bažnyčią. Šio Zavišos sūnus Jonas apie 1532 m. perėjo į reformaciją ir pasisavino tėvo katalikams užrašytas žemes. Tačiau bažnyčios nepasisavino ir už 0,5 km nuo miestelio, šiandieniniame Zbarų kaime, pastatė protestantų koplyčią. Kai ši sugriuvo, Šiluvos valdytojas Merkelis Šemeta, užstato teise valdęs Šiluvą, prieš 1569 m. pastatė naują medinę bažnyčią. Atrodo, kad iki 1500 m. katalikai dar švęsdavo savo Švč. Mergelės Marijos Gimimo atlaidus, nes iš Martyno Mažvydo, Ragainės klebono skundo, rašyto apie 1551 m. hercogui Albrechtui, matyti, kad jo parapijiečiai, neseniai tapę protestantais, vykdavę į Lietuvą, jų tarpe ir į Šiluvą, atlaidų. Reformatams laimėjus, buv. Šiluvos katalikiškas miestelis turėjo likti kaimu, o miesteliu darėsi reformatiški Zbarai, kur reformatai 1594 m. pasistatė naują mūro bažnyčią ir įsteigė mokyklą. Taigi Zbarai liko Šiluvos centru. Katalikų bažnyčia sunyko, tik neaišku, ar ji buvo sugriauta, o gal sudegė. Reformatai tolydžio vis stiprėjo.

Nykstant katalikų bažnyčiai bei jų parapijai, šie, norėdami apsaugoti kai kuriuos liturginius dalykus nuo sunaikinimo, sudėjo juos į medinę, geležimis apkaltą skrynią. Čia buvo įdėta: bažnyčios altoriuje buvęs Dievo Motinos paveikslas, liturginiai indai, drabužiai, kai kurie kiti kulto reikmenys.

Nuo to įvykio praėjo 70—80 metų. Buvusios katalikų bažnyčios vieta — žemė — buvo ariama ir sėjama. Ilgainiui žmonės užmiršo, kur skrynia buvo pakasta.

Kai 1588 m. buvo paskelbti nuostatai, kad protestantai turi grąžinti katalikams atimtus turtus, susirūpinta jų atgavimu. Šiuo reikalu pradėta ieškoti reikiamų įrodymų — dokumentų, įrodančių bažnyčios nuosavybes. Reikėjo ir Gedgaudo bažnyčios steigimo akto; deja, jo nebuvo. Bet netikėtai iškilo nauji įvykiai, kurie padėjo dokumentus surasti. Apie tai yra išlikęs vienas liudijimas, rašytas tuojau po 1651 m., greičiausiai paties Šiluvos klebono kun. Sviekausko, kuris taip aprašo tolimesnius įvykius:*

---

* J. Vaišnora, „Marijos garbinimas Lietuvoje".

Šiluva nepriklausomybės metais

Utenos senoji

Taip atrodė 1641 m. statytoji kryžminės formos ~~Šiluvos~~ bažnyčia

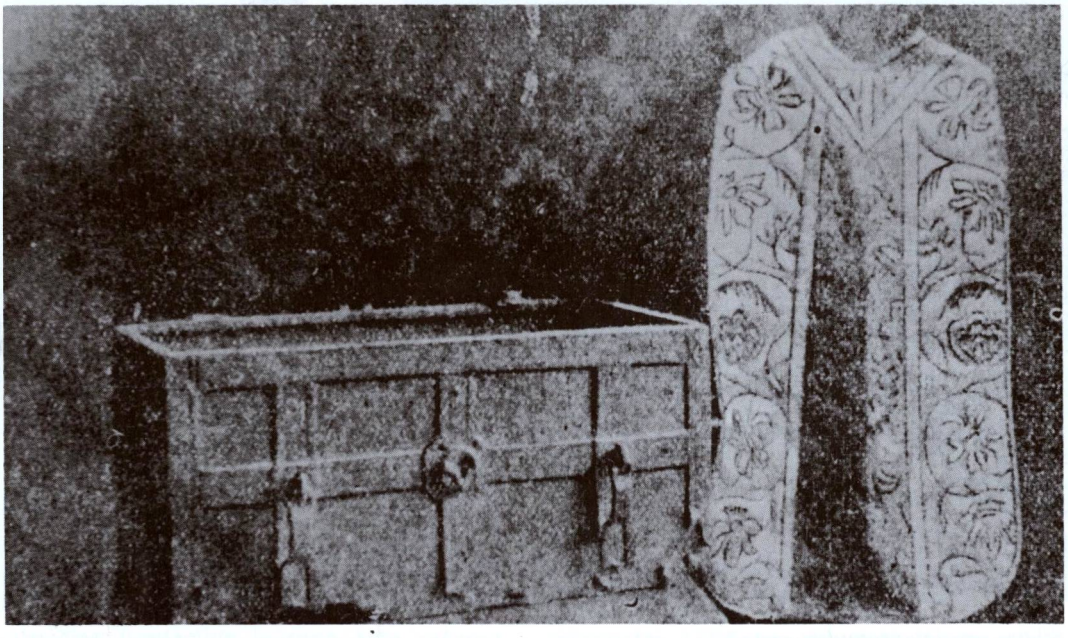

Skrynia su dokumentais ir auksiniu arnotu, užkasta žemėje ir atrasta 1612 metais

„Artimo kaimo piemenėliai, ganydami bandą bažnytinėse žemėse, pamatė ant vieno didelio akmens Mergaitę palaidais plaukais, laikančią ant rankų vaikelį ir graudžiai verkiančią. Kai jie pamatė šį vaizdą, vienas jų nubėgo pas Šiluvos reformatų katechistą (Mikalojų Fierą V.) ir pranešė, ką matė. Katechistas, pasikvietęs bakalaurą (mokytoją) V. Saliamoną (Grocijų), prisiartino prie akmens ir taip pat pamatė verkiančią Mergelę, kaip buvo matę piemenėliai. Įsidrąsinęs jis kreipėsi į ją: ‚Mergaite, ko verki?' Mergaitė atsakė: ‚Verkiu dėl to, kad prieš tai šioje vietoje buvo garbinamas mano Sūnus, o dabar čia ariama ir sėjama'. Tai tarusi ji pranyko".

Yra išlikusių ir daugiau minėto įvykio aprašymų. Kun. dr. J. Vaišnora tvirtina, esą pagrindo manyti, kad Marija apsireiškusi du kartu: pirmą kartą tik piemenėliams, kitą dieną susirinkusiems žmonėms, jų tarpe ir reformatų atstovams. Tada įvykęs ir minėtas pasikalbėjimas tarp Marijos ir katecheto. Tik vėliau reformatai šį įvykį ėmė aiškinti „velnio apgaule ir pinklėmis".

Apsireiškimo data nėra tikrai nustatyta, bet manoma, kad tai galėjo įvykti apie 1608 m.

Pasklidus kalboms apie apsireiškimą, iš Varnių atvyko vyskupo atstovas oficiolas Kazakevičius patikrinti. Išklausęs pasakojimų, atkvietė vieną senelį, beveik visiškai aklą ir kurčią, kuris pasakęs, kur buvusi paslėpta skrynia ir nurodęs jos vietą — prie didžiojo akmens. Pasak padavimo, senelis tuojau praregėjęs. Kazakevičius pasamdęs vyrus, įsakęs jiems kasti žemę, dėžė buvusi iškasta. Atidarius ją, rasta bažnyčios steigimo aktas, Švč. M. Marijos paveikslas, brangus arnotas.

Dabar jau buvo galima iškelti teisme bylą ir reikalauti bažnytinių turtų. Buvo padėta daug pastangų, išlaidų; byla tęsėsi 15 metų ir buvo katalikų laimėta Vyriausiajame Lietuvos tribunoje 1622.VII.22. Reformatai turėjo atiduoti turtus ir sumokėti 9000 auksinų. Paskelbus sprendimą, katalikai mėgino atsiimti sau priteistas žemes, bet reformatai priešinosi. 1622.VIII.22 bažnyčios daržuose įvyko abiejų pusių muštynės. Nesutarimai dėl žemės ribų tęsėsi ilgesnį laiką ir baigdavosi muštynėmis.

1627 m. Kazakevičius pastatė Šiluvoje savo lėšomis medinę bažnyčią. Ji buvo nedidelė, bet didesnės ir nereikėjo — katalikų nebuvo daug. Tačiau jų skaičius ėmė didėti. Įvykiai žymia dalimi supuolė su švedų

okupacijos Žemaičiuose pabaiga. Žmonės, atsikratę nemėgiamų okupantų, ėmė traukti į Šilinių atlaidus Šiluvon, norėdami čia padėkoti Dievui. Jau 1629 m. atlaidų dienomis buvo išdalyta 11.000 komunijų. Maldininkus traukė garsusis akmuo ir bažnyčios altoriuje išstatytas Dievo Motinos paveikslas.

Tas pats Kazakevičius pastatė nemažą medinę kryžiaus formos bažnyčią, pašventintą jau po jo mirties. 1651 m. jis Šiluvoje įsteigė ir mokyklą. Apylinkės dvarininkai užrašė bažnyčiai naujų turtų ir suteikė galimybę prie bažnyčios gyventi ir dirbti keturiems kunigams.

1663 m. vyskupas Al. Sapiega ant akmens, kur buvęs apsireiškimas, pastatė koplyčią, kurios altoriuje patalpino Jėzaus Nukryžiuotojo paveikslą. Tačiau žemė aplink šventyklą dar buvo reformatų valdoma. Dėl jos priklausomybės iškilo nauji ginčai. Šiluvos klebonas kun. Mikalojus Sviekauskas sugalvojo pavartoti katalikų labai retai praktikuojamą kovos būdą — jėga atsiimti ginčijamos žemės gabalą. Jis pasiuntė būrį žmonių su savo vikaru kun. Sierniausku ir ponu Siamanavičiumi atsiimti žemės. Reformatų pastorius tada buvo mozūras kunigas Chelkauskas. Jis apginklavo savo žmones ir įsakė nuvyti katalikus. Tai įvyko 1669 m. Vysk. M. Valančius (ŽV I, 176—177 psl.) taip aprašo įvykį: „Susitikusi abidwi szali pradieje kiwoties, paskiaus muszties su kumstiemis ir brukleis, pagalop ties pat minawotu kopliczi, pradieje szaudities. Patemi inęrtimi, wiena kulka kluwa kuneguj Siernauskuj, o antru kalwins parszawa malawonę Kristusa nukrižiawota, kopliczio kibąnte. Susizgribi kalwinaj pradieje skirti; kamęndorių žmones nunesze į trobą, ir wisi talkininkaj klegiedamis numon iszwaiksztoje. Tejp tos dienos barnis pasibęngie, bet jo wajsiu ir paskiesnem lajkuj pakaka".

1669.XI.9 karalius ir seimas paskelbė sprendimą, kuriuo einant kaltininkai turėjo būti nubausti mirties bausme, o reformatų bažnyčia nugriauta ir sumokėta piniginė bauda. Po ilgų derybų mirties bausmė nebuvo vykdoma, bažnyčia palikta reformatams, bet jie turėjo sumokėti 13.000 auksinų. Kadangi tiek pinigų jie neturėjo, reformatai pardavė ar užstatė savo turtus Bilevičiui ir trimis atvejais išmokėjo skolą Žemaičių vyskupui.

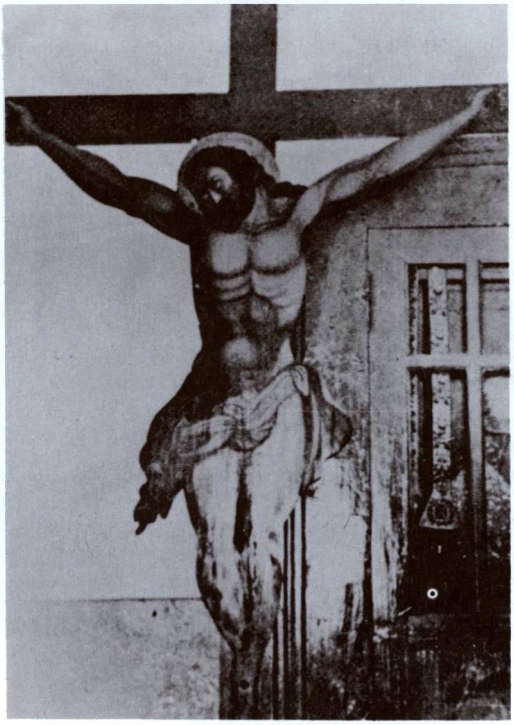

Senasis Šiluvos krucifiksas

Bet ir po to sugyvenimo nebuvo. 1700 m. iškilo nauja byla dėl kryžiaus nuvertimo kapinėse. 1724 m. bylinėtasi dėl dokumentų išvogimo iš skrynios. Tačiau ilgainiui reformatai Šiluvoje ėmė nykti. 1704 m. jų parapijai dar priklausė 500 parapijiečių. Tada buvo ir jų bažnyčia, statyta ant Putkamario žemės. 1754 m. ji virto Kėdainių filija; netrukus sugriuvo ir nebuvo atstatyta.

1760 m. J. D. Lopacinskis pradėjo statyti Šiluvoje naują mūrinę bažnyčią. Senosios bažnyčios pastatas nebuvo nugriautas, o tik apmūrijamas iš lauko pusės. Statybą užbaigė Tadas Bukota, jau tapęs vyskupu, ir 1786.IX.10 ją pakonsekravo. Jo iš Gardino atkviestas dailininkas Podgaiskis, ėjęs mokslus Italijoje, per 24 metus išpuošė bažnyčios vidų gipsatūromis bei statulomis.

1774.X.31 popiežius suteikė Šiluvos prepozitams infulato teises (leido nešioti vyskupiškus ženklus). 1892 m. bažnyčia gerokai apdegė: sudegė abudu bokštai, sutirpo iš reformatų atgautas varpas. Tik po 1925 m. bokštus atstatė kun. Povilas Katela.

Šiluvos bažnyčios šoninis vaizdas

Stebuklingasis Šiluvos Švč. M. Marijos paveikslas

Šiluvos bažnyčios fasadas

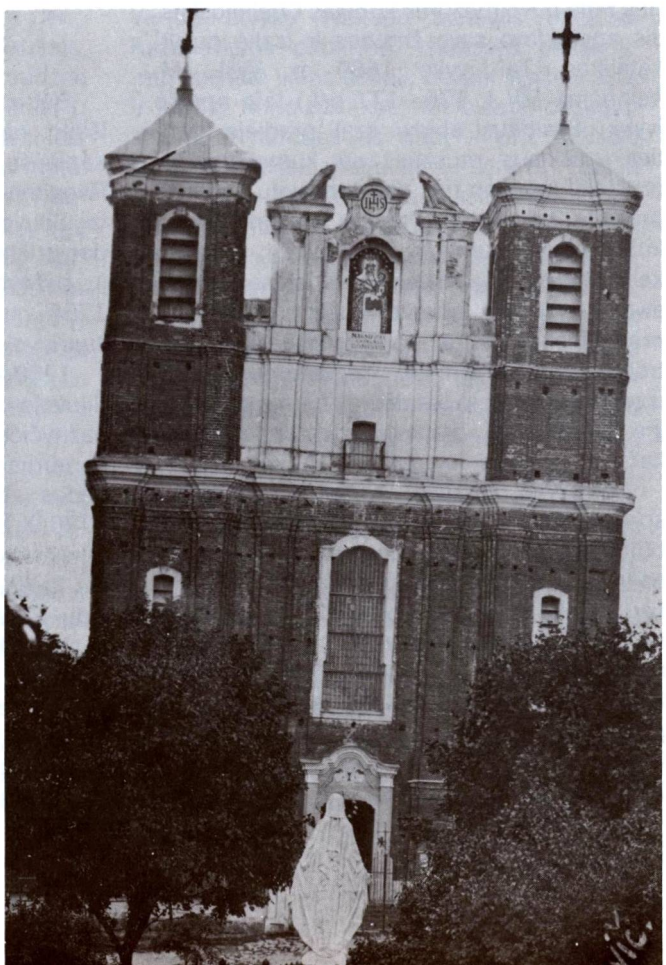

Šiluvos bažnyčios didysis altorius 1979 metais

Sakykla (1976 m. nuotrauka)

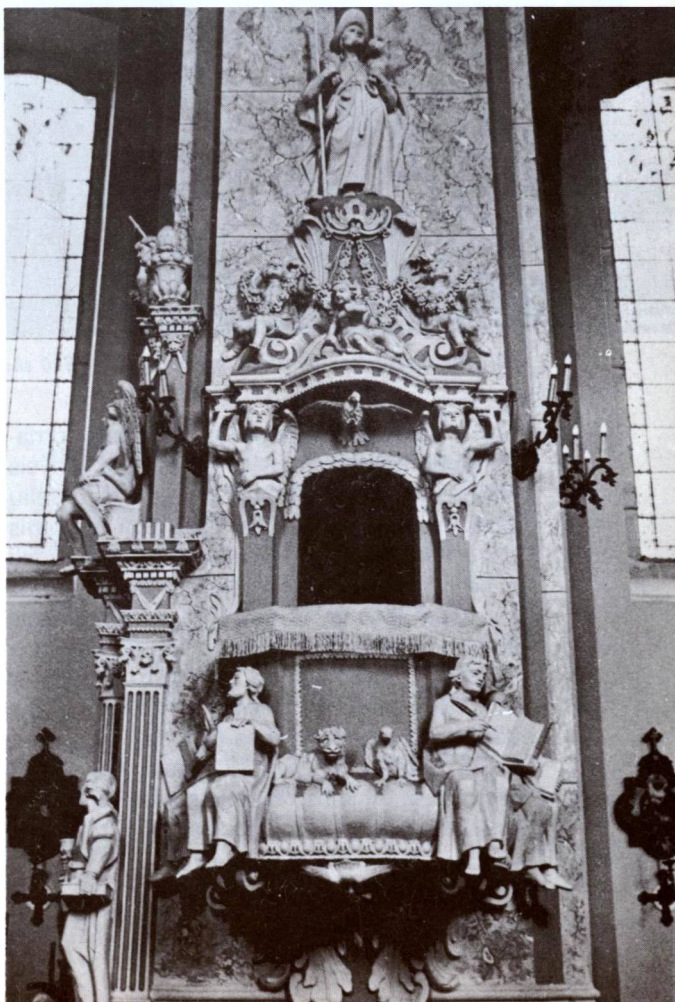

Architektūra. 1760—1775 metais statyta vėlyvojo baroko mūrinė bažnyčia yra trinavė, halinio tipo. Po 1892 metų gaisro, kada sudegė bokštai ir sutirpo varpas, bažnyčia buvo restauruota tik 1925 metais ir bokštai atstatyti. Fasadas yra retai pasitaikančio didžiojo orderio: be horizontalinių padalinimų piliastrai siekia viršutinį karnizą. Jis apjuosia ir šonines sienas. Abu fasadiniai bokštai yra lygaus aukščio su frontonu, kurio poriniai piliastrai turi voliutinius antstatus. Bokštų planas kvadratinis, o jų traukos vingiuotos, šalmai priploti. Bažnyčios portalas papuoštas kartušu. Fasado ir šoninių sienų langų arkos yra karpytinės su ryškiais baltais apvadais. Kiti langai turi segmentines arkas ir paprastesnius baltus apvadus. Galinė siena užbaigta plastiniu frontonu, iškilusiu virš gana lėkšto dvišlaičio stogo. Presbiterijos priestato plotis lygus centrinei navai, užsibaigia trisiene absida. Kampuose prigludusios žemos zakristijos.

Vidaus pilioriai apskriti, su masyviais kvadratiniais plintais, iš kurių iškyla profiliuotos arkos skersai ir išilgai bažnyčios. Skliautai buriniai, retai užtinkami vėlyvajame baroke. Jėzuito kun. Mykolo Podgaiskio sukurti alto-

Šiluvos bažnyčios šoniniai altoriai apie 1980 metus. (Iš St. Taučytės albumo)

riai ir sakykla yra puošnūs, spalvingi, ornamentuoti rokoko stiliuje. Presbiterijos didysis altorius ir du šoniniai apšviesti dviejų didelių vitražinių langų. Skliautai padabinti ogivomis ir freskomis. Šoninėse navose irgi stovi dideli altoriai, panašūs į didįjį. Jie visi yra orderiniai su daug kolonų ir piliastrų ir sudėtingais antablementais. Jų frizai apkrauti figūrų ir girliandų lipdiniais. Greta visų altorių ir aukščiau pristatyta dešimtys natūralaus dydžio statulų dinamiškose pozose.

Tie darbai užtruko 26 metus, nuo 1762 metų. Visa tai konstrastuoja su kukliais sienų ir skliautų paviršiais, panašiai kaip ir Tytuvėnuose. Paminklinius vargonus restauravo Kultūros paminklų tresto specialistas R. Gučas.

Šventorius aptvertas mūrine siena. Jos vartai kuklūs, tik keturi stulpai be arkų. Priešais vartus kyla šešių pakopų laiptai.

Šiluvos Marijos paveikslas ėmė garsėti po apsireškimo. 1677 m. vizitacijos akte minimi prie jo esantieji jau 28 sidabriniai votai, tikinčiųjų dovanoti už pagijimą. Atrodo, kad būta ir pigesnių votų, kurie nebuvo saugomi. Laikui bėgant Šiluvos Marija vis susilaukdavo didesnio garso. Taigi 1786.X.8 Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis, dalyvaujant

Šiluvos koplyčia 1981 metais

ano meto Lietuvos dignitoriams ir apie 30.000 žmonių miniai, paveikslą iškilmingai vainikavo. Iškilmėse dalyvavo 5 vaivados, keliolika senatorių, 12 vyskupų, daugybė bajorų, suvažiavusių ne tik iš visos Lietuvos, bet ir iš Lenkijos, Prūsijos. Dievo Motinos garbei sukurta giesmių lenkiškai ir lietuviškai, išleista daugybė paveikslėlių, parašyta maldų ir net knygų.

Koplyčia. Po protestantizmo bangos atsigavę katalikai lankydavo akmenį, ant kurio buvo apsireiškusi Marija, puošdavo jį gėlėmis, melsdavosi, giedodavo giesmes. 1663 m. vyskupas Aleksandras Sapiega toje vietoje pastatė koplyčią, o ant akmens, ant kurio apsireiškė Marija, įruošė altorių. Šiluvos prepozitas Tadas Bukota parvežė iš Londono Marijos su Kūdikiu marmurinę statulą ir 1770 m. ją patalpino koplyčios altoriuje. Ilgainiui medinė koplyčia supuvo ir 1804 m. buvo nugriauta. 1818 vysk. Simonas Giedraitis, Šiluvos infuliantas ir Žemaičių vyskupo pagelbininkas, pastatė naują medinę, kiek didesnę koplyčią.

Koplyčios centrinis altorius buvo orderinės tvarkos, su arkiniu antablementu ir didele Marijos statula, kaip jau minėta, daryta Londone.

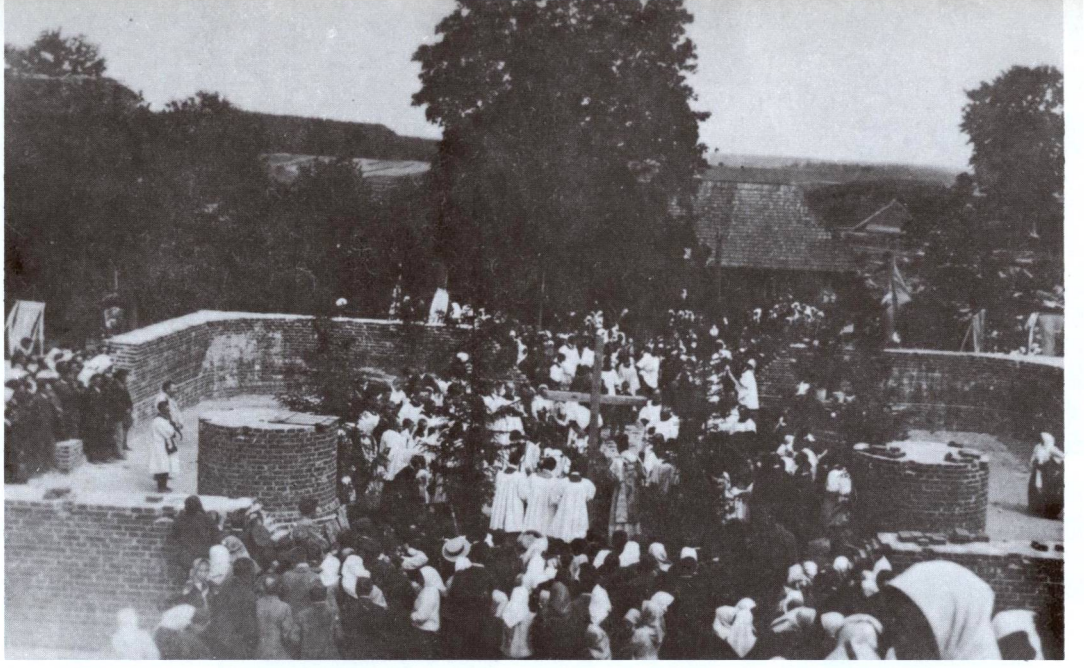

1912.VII.2 prel. J. Mačiulis-Maironis šventina Šiluvos Švč. M. Marijos koplyčios pamatus

Ši koplyčia išstovėjo ligi XX a. pradžios. 1903 m. naujas Šiluvos klebonas kun. Povilas Jurgaitis pradėjo rūpintis naujos koplyčios statyba. Jo paprašytas Paryžiuje gyvenęs lietuvis architektas Antanas Vivulskis padarė architektūrinį projektą ir planus naujai mūrinei koplyčiai. Statybos pradžia nusitęsė ir tik 1912 m., minint Apsireiškimo 300 m. sukaktį, kun. Jonas Mačiulis-Maironis, Lietuvos atgimimo dainius, pašventino kertinį akmenį. Intensyvūs statybos darbai vyko tik pokario, 1922—1924 metais, pagal jau minėtą Vivulskio projektą. Nugriovus medinę koplyčią, jos altorius su londoniške Marijos statula buvo perneštas į brangenybių koplytėlę. Įruoštas naujas altorius yra apeinamas ir pamaldūs lankytojai dažnai aplink jį eina keliais. Koplyčia pašventinta 1924.IX.8.

Koplyčios pastatas yra aukštas, eklektinės kompozicijos, artimas neoromaniškam stiliui. Koplyčia sudėtinga. Ant jos kvadratinio plano pirmojo aukšto iškyla kiek mažesnio kvadrato bokštas. Jo fasade išmūrytas reljefingas kryžius. Šoninėse sienose sudėti poriniai langai turi gotiškas arkas. Koplyčios kampuose uždėti keturi mažesni bokšteliai. Pagrindinės durys įkomponuotos plačios arkos portale.

Naujosios koplyčios interjeras yra sudėtingas ir puošnus. Masyviški akmeniniai pilioriai su reljefiškais kapiteliais remia šiek tiek nusmailintas arkas, suskaidytas ornamentuotomis juostomis. Ir sienų karnizai papuošti keliomis ritmiškų ornamentų juostomis. Paskliautėse nutapytos figūrinės ir architektūrinės kompozicijos. Už didžiojo altoriaus su aukštai iškelta Marijos statula yra balkonas chorui su vargonėliais.

Nuotraukos, gautos iš Lietuvos, rodo, kad pokario metais koplyčia kiek perdirbta ir išorėje. Buvo pašalintas išorėje buvęs medinis priestatas (įėjimas), o viduje, Marijos statulos fone jau ~~nešimato buvusios arkos~~ pakeista užtvara.

Vysk. M. Valančiaus žiniomis, 1841 m. Šiluvoje buvo 619 gyv. Tada parapijai dar priklausė 140 valakų žemės su žmonėmis, 8951 sidabro rublių pinigais, iš kurių kasmet klebonas gaudavo 1365 rb pelno. Parapija turėjo 4687 parapijiečius. Šiluvos klebonu infulatu tais metais buvo Jonas Gintyla, kuris čia negyveno, bet, matyt, pasiimdavo gerą pajamų dalį. Prie bažnyčios gyveno 5 kunigai. M. Valančius apie parapiją šitaip rašė: „Klebonas ira infulentu, parakwije pusplikie, kunegams neduoda nieka".

XVII a. Šiluvoje įkurta katalikiška mokykla. 1752 m. vysk. A. Tiškevičius Šiluvą pavertė dekanato centru. Tačiau karai, maras ir kitos nelaimės neleido miesteliui išaugti į miestą.

Nuo Marijos apsireiškimo laikų Šiluva

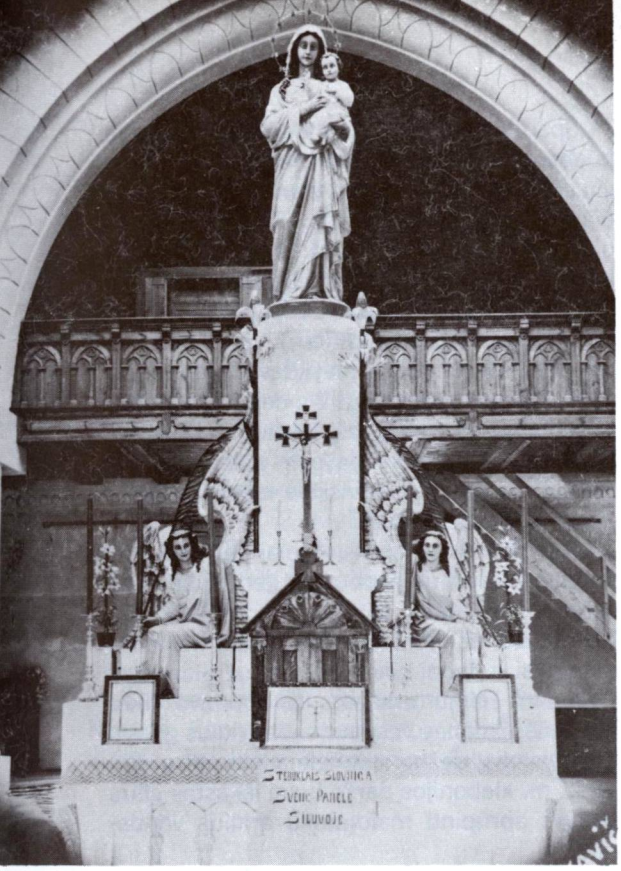

Šiluvos koplyčios altorius nepriklausomybės metais

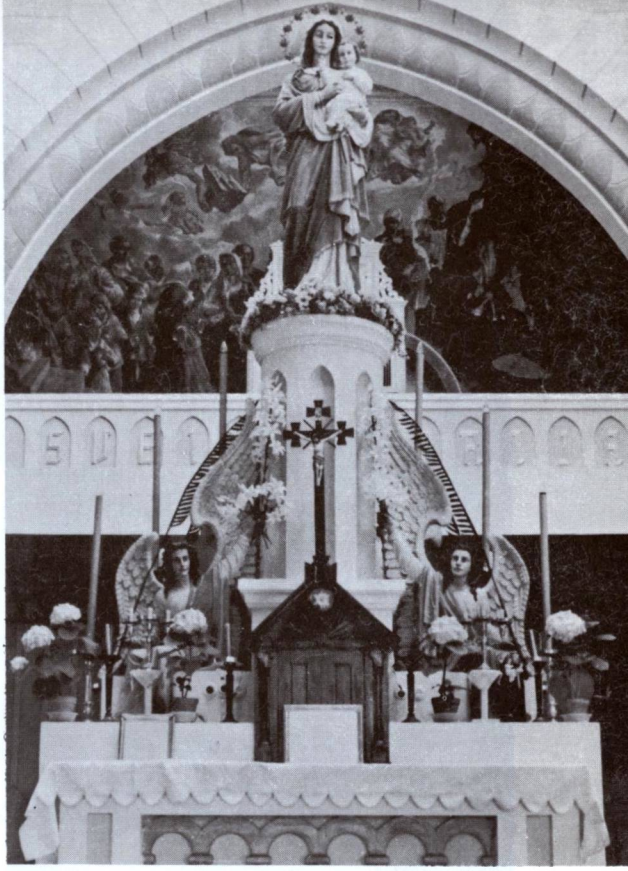

Tas pats altorius 1981 metais

Koplyčios vidus 1981 m. (Nuotraukos iš St. Taučytės albumo)

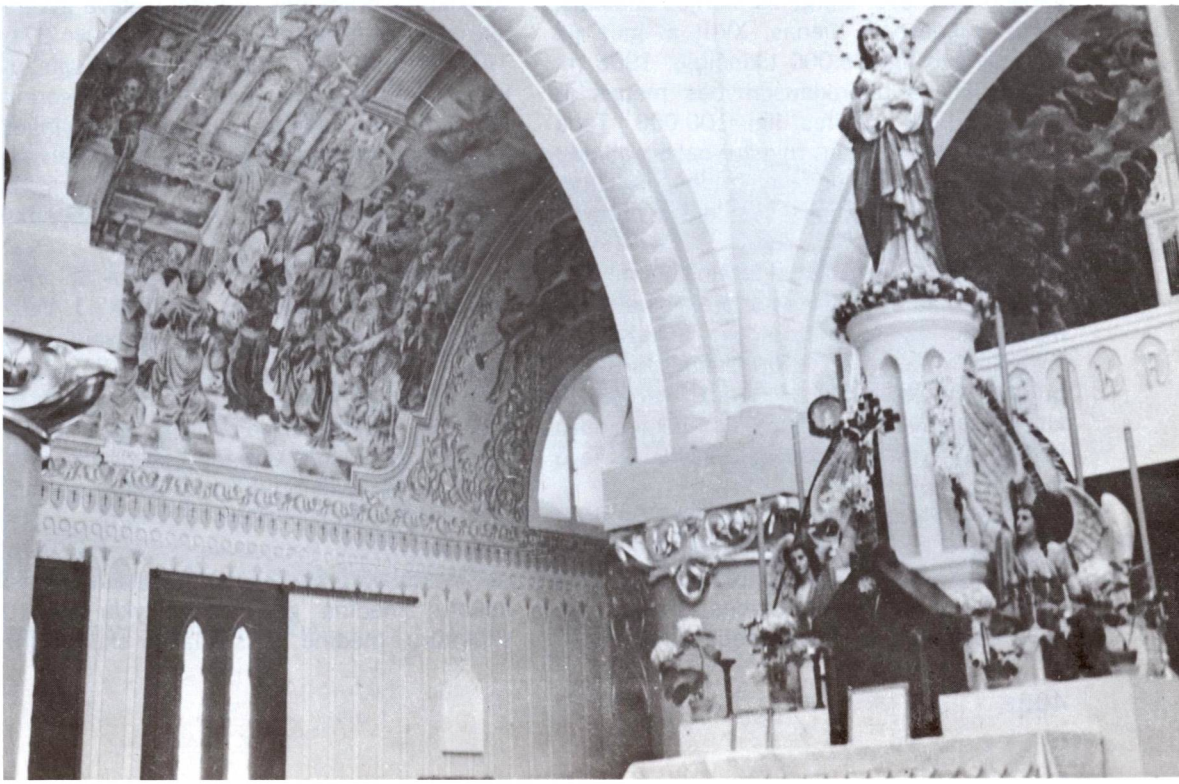

Švč. M. Marijos statula koplyčioje (1980 metų nuotrauka)

garsėjo savo Švč. Mergelės Marijos atlaidais, kurie trukdavo 8 dienas. XVIII a. gale jie sutraukdavo ligi 30.000 tikinčiųjų, 1906 m. — 50.000, o nepriklausomybės metais jų skaičius buvo pakilęs ligi 100.000. Tada Šiluva tapdavo dideliu miestu; bet tik atlaidų metu. Kai jie pasibaigdavo, žmonės išvažinėdavo, gyvenimo tempas sustodavo, prekyba sunykdavo.

Garsieji Šiluvos atlaidai turėjo gilią religinę prasmę, o kartu kultūrinę ir prekybinę pusę. Maldininkų niekada netrūkdavo. Suvažiuodavo jie iš įvairių Lietuvos vietų. Jų tarpe būdavo nemaža aklų, kurčių, nebylių ir kitomis ligomis sergančių. Maldininkai eidavo Kryžiaus kelius, melsdavosi, prašydavo Dievo malonių.

Šiluvos elgetos — tai atskira Šiluvos pusė. Senesniais laikais susirinkdavo jų labai daug. Savotiškos jų giesmės, grojimai, švilpavimai, šūkavimai. Nepriklausomybės metais jie buvo aptvarkyti ir į Šiluvą nebesirinkdavo.

Spaudos draudimo metu per atlaidus būdavo gausiai platinama draudžiamoji lietuvių spauda, maldaknygės, elementoriai, Valančiaus, Daukanto knygelės, Zavadskio leidiniai. Atlaidų metu suvažiuodavo ligi 200 knygnešių bei škaplierininkų, kuriems buvo patogi proga paskleisti daugybę lietuviškų raštų ir užmegzti ryšius su kitomis vietovėmis. Tačiau į atlaidus atvykdavo ir apie 300 rusų policijos pareigūnų. Vis dėlto jiems retai tepasitaikydavo knygnešį sučiupti. Daugelis lietuvių į atlaidus vykdavo ir todėl, kad šia galėtų apsirūpinti lietuviškais raštais, maldaknygėmis, kalendoriais.

Šiluvos miestelis, savo nelaimei, neturėjo nei upės, nei ežero; nebuvo ir gerų šulinių. Jų vanduo neskanus, o ir už tą patį reikdavo maldininkams mokėti. Atlaidų metu kai kurie ūkininkai ir žydai savo šulinius užrakindavo. Žmonėms ir jų arkliams tai būdavo tikra kankynė. Žmonės vesdavo savo arklius girdyti už miestelio, dažnai net keletą kilometrų. Jau 1842 m. klebonijos darže buvo iškastas gilus griovys aprūpinti maldininkų arklius vandeniu.

Nepriklausomybės metais Šiluva buvo dekanato centras. 1940 m. parapija turėjo 4327 parapijiečius. Pati vietovė buvo Raseinių aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 1300 gyv.

Bolševikų okupacijos metu Šiluvoje nebuvo sukurta pramonės, ir todėl vietovė gyventojų skaičiumi neišaugo. 1959 m. buvo 971, 1970 m. 996 gyv. Pastatyta kiek daugiaaukščių namų, įvesti kai kurie buitiniai pagerinimai. Priklauso Raseinių rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1981 m. Šiluvos klebonu ir Raseinių dekanu buvo prel. Vaclovas Grauslys (gim. 1913.XII.17, kunigu pašvęstas 1940.VI.16).

(Daugiau žinių apie Šiluvą yra St. Ylos knygoje „Šiluva Žemaičių istorijoje", J. Vaišnoros „Marijos garbinimas Lietuvoje", Br. Kviklio „Mūsų Lietuvos" IV t., 543—549 psl.).

Šiluvos bažnyčioje yra išlikę daug religinio meno bei kulto vertybių, iš kurių minėtini: stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, pieštas nežinomo dailininko; jo aptaisas pagamintas 1674 m. L. Hofmano, Karaliaučiuje; vertingi Mykolo Podhaiskio 1762—1778 m. skulptūriniai darbai: 8 altoriai su skulptūriniu dekoru, medinė gipsuota sakykla su 10 skulptūrų, medinė krikštykla su skulptūrine

grupe „Jėzaus Krikštas"; bažnyčios fundatoriaus Petro Gedgaudo portretas (XVIII a. pab.), paveikslai — „Šv. Petras ir Paulius" (XIX a. pr.), „Šv. Ona", (XVIII a.), „Nukryžiuotasis" (XVIII a. pab.); 1663 m. kryžius su Nukryžiuotojo figūra, XVII a. smiltainio skulptūra „Marija su Kūdikiu", 6 XVIII a. mitros, XVII a. arnotas, XVIII a. šilkinis arnotas iš Slucko juostų, 4 XIX a. stulos, XVIII a. rokokinis smilkytuvas, 6 XIX a. sidabruotos bronzinės žvakidės, gamintos XIX a. Frageto dirbtuvės Varšuvoje. Bažnyčios šventoriuje yra kryžius su 2 kryžmomis, gamintas J. Gailiaus 1930 m. Kapinėse, be kitų senų paminklų, yra XIX a. koplytėlė su ornamentuotu kryželiu ir Kristaus, nešančio kryžių, skulptūra (mūras, medis). Yra ir kitų retų dalykų.

Šiluvos parapijai, be jau minėtos Švč. M. Marijos koplyčios, pastatytos apsireiškimo vietoje, dar buvo 3 koplyčios: Šiluvos kapi-

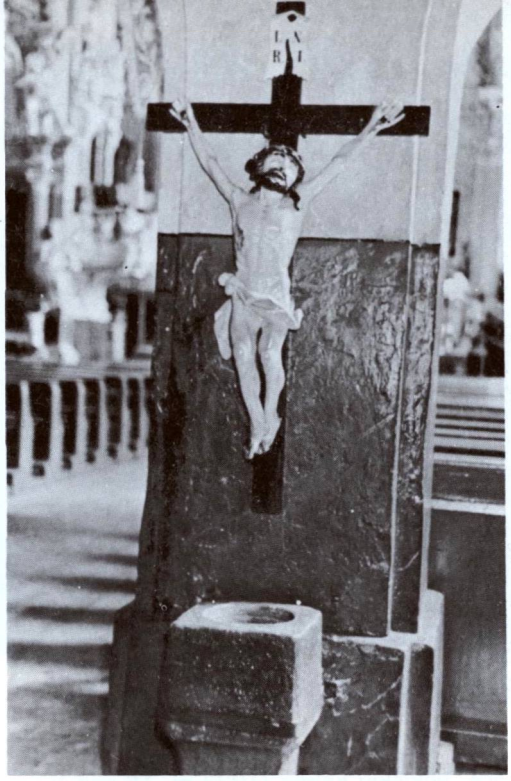

Krucifiksas ir indas šventam vandeniui

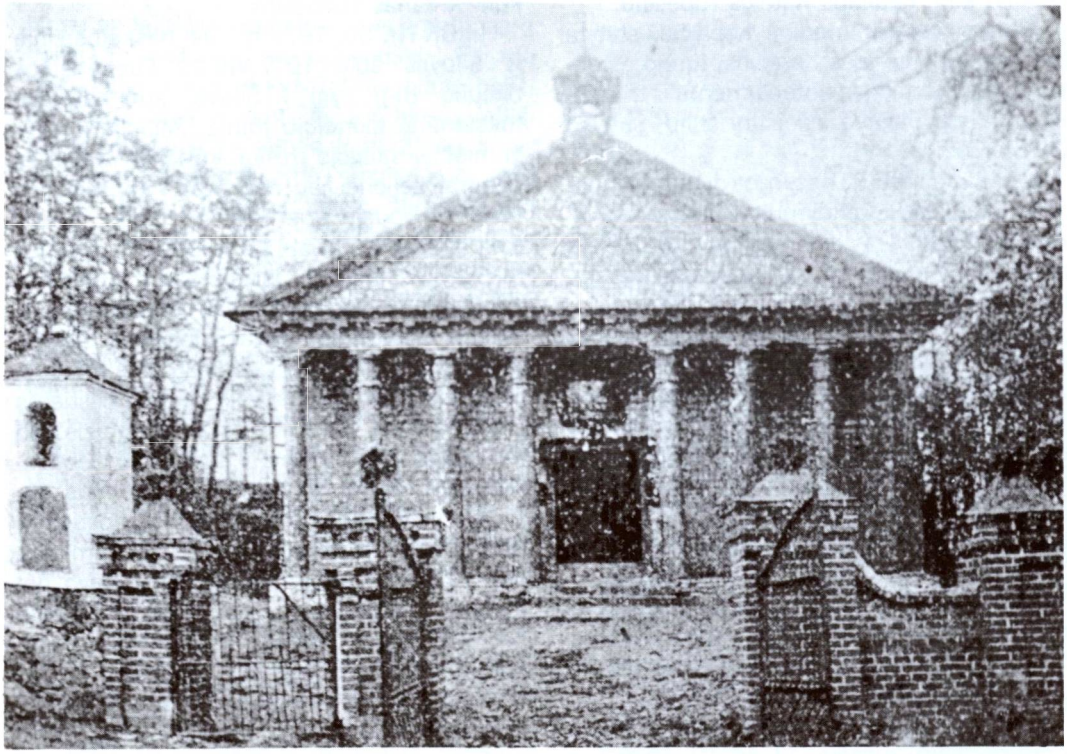

Senoji Šiluvos kapinių koplyčia

Maldininkų procesija į Šiluvą 1977 metais

nėse, Vilkiškių kaime (1923 m. 16 sodybų ir 118 gyv.), 5 km į rytus nuo Šiluvos, statyta 1939 m. parapijiečių, ir Vitkiškės viensėdijoje vieša oratorija, įruošta 1939 m. Šiluvos klebono kun. Pauliaus Katelos rūpesčiu.

Šiluvos kapinių medinė koplyčia, statyta 1835 m. fundatoriaus Kareivos, turėjo aštuonių kolonų portiką su antablementu ir trikampiu frontonu pagal klasicistinį stilių. Sunyko XX a. pradžioje.

Ir pokario metais, nežiūrint didelių okupacinės valdžios trukdymų, Šiluvoje gyvai reiškėsi religinis gyvenimas. LKB Kronikoje paskelbta šiuo reikalu nemaža informacijų. Štai kai kurios jų:

„Rugsėjo pradžioje (1974 m.) Šilinių atlaidų metu į Šiluvą plaukė tūkstantinės žmonių minios. Sekmadieniais automašinos netilpo Šiluvos miestelyje ir autoinspektorių buvo rikiuojamos laukuose. Autoinspektoriai demonstratyviai užsirašinėjo automašinų numerius. Per Šilinių atlaidus kasmet išdalinama apie 50.000 šv. Komunijų." (LKBK Nr. 12, 1974).

1975.IX.9 sovietinės autoinspekcijos buvo sulaikytas į Šiluvos atlaidus vykęs Vadaktų klebonas kun. A. Valantinas ir nubaustas 15 parų arešto (LKBK Nr. 19, 1975).

LKBK Nr. 24 korespondencijoje iš Šiluvos aprašyta, kaip rugsėjo 11 ir 12 dienomis atlaiduose dalyvavo didžiulės žmonių minios, o „miestelyje buvo pilna autoinspektorių, milicininkų ir draugovininkų. Draugovininkai gaudė devocionalijų pardavėjas, krėtė net privačius namus . . ." Sulaikytų tarpe buvęs ir kun. Antanas Lukošaitis.

LKBK Nr. 30, 1977 m., vėl paskelbė žinią iš Šiluvos apie 1977.VIII.21 Eucharistijos bičiulių III-jį žygį į Šiluvą, kur dalyvavo tūkstantinė tikinčiųjų minia: „Milicija ir saugumiečiai saugojo mišką, kuriame rinkomės bendrai kelionei jau nuo 5 al. ryto. Milicijos mašinos budėjo prie kiekvieno kelio, vedančio į Šiluvą, ir įtariai tikrino pravažiuojančias mašinas, pakelėje išlaipindami keleivius, atiminėdami kai kuriems vairuotojams teises. Milicija užsirašinėjo privačių lengvųjų mašinų numerius ir tikrino jų savininkų dokumentus. Daug kam teko geroką galą skubėti pėstiems į sutartą vietą. Bet žmonės, pilni entuziazmo ir drąsos, nepasimetė. Susitikimo vietoje, miškelyje, iškilo kryžius, kurį jaunimas papuošė lietuviškų rūtų vainiku ir, apsupę jį ratu, garsiai kalbėjo rožančių". Saugumiečių buvę 10 mašinų, ir visi jie fotografavo bei filmavo maldininkus. Kai milicija bandė pačiupti vieną dalyvį, maldininkai puolė gelbėti nekaltą žmogų ir jį išlaisvino.

Ta pati LKBK pateikė statistikos duomenų apie Eucharistinių žygių dalyvių skaičių: 1975 m. 500—600, 1976 m. 600—700, o 1977 m. 800—1000.

ŠIMKAIČIAI

Šv. Martyno parapijos bažnyčia

Šimkaičių miestelis yra prie Bebirvyčio ir Vidaujos upelių, didelių Šimkaičių miškų (3853 ha) srityje, 8 km į pietvakarius nuo Raseinių, 5 km į pietryčius nuo Vadžgirio.

Šimkaičių kaimas žinomas XIX a. 1867 m. jame buvo įsteigta mokykla. 1886 m. buvo 195 gyv. Vietovė buvo sunkiai pasiekiama ir „garsėjo" neišbrendamais keliais.

Iš senų laikų Šimkaičiuose buvo R. katalikų koplyčia, kurią 1 ar 2 kartu metuose aplankydavo Vadžgirio kunigas ir atlaikydavo pamaldas. Parapijos steigimu susirūpinta nepriklausomybės metais. Reikalingą žemę davė ūkininkai Jonas Simanavičius ir vadžgiriškis Šaulys. 1930 m. pradėta statyti medinė Šv. Martyno bažnyčia, kuri buvo pašventinta 1932.XII.27. Ji buvo Vadžgirio parapijos filija. Pirmuoju filialistu paskirtas kun. Stasys Kemzūra. 1935 m. jį pakeitė kun. Antanas Dapkus.

Architektūra. 1932 metais statyta medinė bažnyčia yra savotiška, gana pretenzingos išvaizdos. Jos kryžminis planas ir sienų bei langų apdaila yra tradiciniai, bet frontonas ir bokštas maždaug pseudogotiški. Fasadą dominuoja masyvus kvadratinio plano bokštas, patrauktas priekin. Jis tris kartus aukštesnis už bažnyčios sienas. Pagrindinės durys apatinėje bokšto dalyje turi smailią arką, kaip ir visi langai. Antrasis bokšto tarpsnis turi aukštą vitražinį langą. Bokšto stogas su keturiais frontonėliais ir siaura piramide yra komplikuotas. Labai savotiška fasado viršutinė siena, pratęsta abipus bokšto virš stogo, yra padabinta siauromis nišomis. Iš tikrųjų toji frontono dalis yra parapetai. Visas sienas ir fasadą apjuosia gana stambus karnizas. Transepto frontonai yra trikampiai, kaip paprastai, su pinakliais ant kraigo. Ant stogų kryžmos uždėtas žemas bokštelis.

Bažnyčia priklausė Vadžgirio parapijai, Raseinių dekanatui. 1940 m. turėjo apie 2000 parapijiečių.

Nepriklausomybės metais Šimkaičiai buvo Raseinių aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 400 gyv. Okupacijos metais — Jurbarko rajono apylinkės centras. 1970 m. 322 gyv.

1981 m. Šimkaičių parapijos bažnyčia nuolatinio kunigo neturėjo. Ją aptarnavo Vadžgirio parapijos administratorius.

Šimkaičių bažnyčios fasadas, kampinis vaizdas, kapinės. (1978-1981 metų nuotraukos)

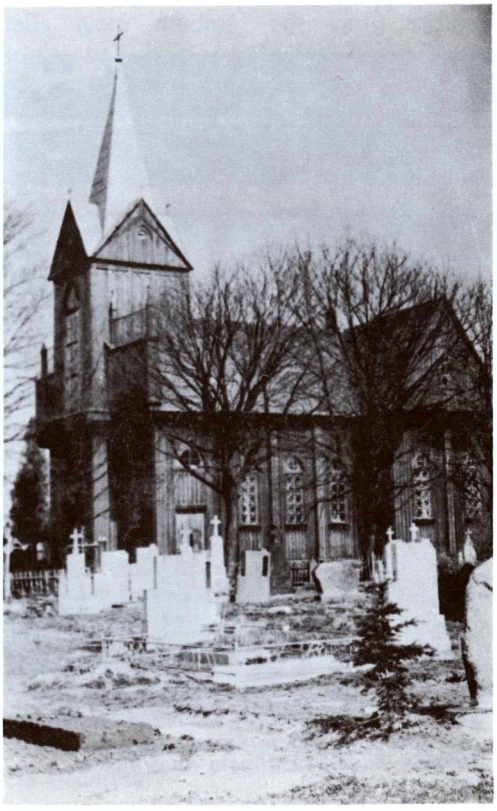

Šiupylių bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas

ŠIUPYLIAI

Šv. Aloyzo parapijos bažnyčia

Šiupylių bažnytkaimis stovi prie Gruzdžių—Kuršėnų kelio, 6 km į vakarus nuo Gruzdžių. Tarsi vainiku iš trijų pusių Šiupylius supa miškai, keli vieškeliai jungia su apylinkės miesteliais.

Šiupylių senumą liudija prie bažnytkaimio dunksantis senas piliakalnis. Žmonės pasakoja, kad jis buvęs senovėje rankomis „supiltas". Nuo jo vietovę vadinę „Supiltu", vėliau atsiradęs Šiupylių vardas . . .

R. katalikų bažnyčią Šiupyliuose pastatęs karalius Zigmantas IV Vaza. Visą laiką ji buvo Gruzdžių filija. Manoma, kad bažnyčia buvo kelis kartus atstatyta, greičiausiai XVIII a. II pusėje ir XIX a. pradžioje.

I pasaulinio karo metu pro Šiupylius ėjo vokiečių—rusų fronto linija. Rusų armija, spaudžiama vokiečių, buvo apsikasusi Kužių—Šiupylių—Šakynos ruože. Apkasų linija ėjo pro bažnyčios šventorių ir piliakalnį. Nenuostabu tad, kad vykstant karo veiksmams, medinė Šiupylių bažnyčia supleškėjo kaip Joninių laužas . . . Sudeginti keli apylinkės kaimai. Po I pasaulinio karo Šiupyliuose pastatyta nauja medinė bažnyčia.

Architektūra. XVII a. statytai medinei bažnyčiai sudegus 1915 metais, buvo pastatyta nauja toje pačioje vietoje. Išliko tik senoji varpinė. Naująją irgi medinę bažnyčią statė broliai Adomas ir Juozas Valeikiai iš Vorelių kaimo, Kuršėnų parapijos (pagal „Kultūros barų" 1969 m. Nr. 12). Kaip ir daugelis kitų panašių, naujoji bažnyčia yra stačiakampio plano, su mažu kvadratiniu bokšteliu ant frontono. Sienų apkalas yra dekoratyvus:

Bažnyčios vidus. (1980 metų nuotraukos)

sienos apmuštos vertikaliai ir turi piliastrus, o trapecinis frontonas apkaltas įstrižais trikampiais. Virš fasadinių durų yra koplytėlė, platus žemas langas ir apskritas langelis frontono centre. Šoninių langų stiklai sudėti graikiškų kryžių tvarka su apskritais centriukais.

Zakristija atskirta nuo navos skersine lubų sija ir baliustrada. Didysis altorius aprėmintas dviem plonom kolonomis su voliutiniu antstatu. Du šoniniai presbiterijos altoriai yra mažesni, panašūs į centrinį. Sakykla be baldakimo. Vidiniai sienų paviršiai irgi išskaidyti piliastrais su dantytu frizu aplinkui. Lubos yra trapecinio skerspiūvio. Dvi eilės suolų turi aukštas pertvaras.

Nepriklausomybės metais Šiupyliai priklausė Gruzdžių valsčiui. 1923 m. buvo 43 sodybos ir 223 gyventojai. Bolševikų okupacijos metu Šiupyliai priklauso Šiaulių rajono Gruzdžių apylinkei. Čia yra kolchozo centras. 1970 m. 290 gyv.

1981 m. Šiupylių bažnyčią administravo kun. Antanas Ylius (gim. 1903 m., kunigu pašvęstas 1934 m.). 1945 m. okupacinės valdžios įstaigų jis buvo nuteistas 10 m., nors jo kaltė ir nebuvo įrodyta.

Šlapaberžės bažnyčia, okupantų uždaryta. (1981 m. nuotrauka)

ŠLAPABERŽĖ

Jėzaus Nukryžiuotojo filijinė bažnyčia

Šlapaberžės bažnytkaimis stovi prie Kruostos upės (Nevėžio intakas, 29,5 km ilgumo), 7 km į šiaurę nuo Dotnuvos, 17 km į šiaurę nuo Kėdainių.

Vietovė sena, minima kryžiuočių kelių aprašymuose ir vadinama Slappeberze, Slappiberze vardais. 1371 m. Livonijos magistras Vilhelmas, naikindamas Dubysos—Nevėžio srities vietoves, apiplėšė ir Šlapaberžę, išsivesdamas belaisvių. Į didesnę vietovę Šlapaberžė neišaugo. Nuo XV a. žinomas Šlapaberžės dvaras.

R. katalikų bažnyčią pastatė Šlapaberžės dvaro savininkas Tadas Gintautas. Prie jos nuolat buvo kunigas. Ligi 1940 m. ji buvo Dotnuvos filija, vėliau parapija.

1861 m. sumūryta bažnytėlė įdomi savo retai užtinkamu fasadu: ant trijų arkų portiko uždėtas frontonas su pusės apskritimo langu. Baltai tinkuotas pastatas su lygių traukų karnizais dvelkia neoklasicizmu, gal ir renesansu. Planas pailgo stačiakampio, su šonine zakristija. Stogas dvišlaitis, be bokštų. Šventoriaus tvora medinė, bet vartų stulpai mūriniai, balti kaip ir bažnytėlė.

Iš Šlapaberžės dvaro savininkų ypatingai minėtinas Mykolas Kvinta. 1918 m., būdamas karo belaisviu Vokietijoje, jis prisidėjo ne prie lenkų, bet prie lietuvių grupės, nors lietuviškai nemokėjo. Grįžęs iš nelaisvės, stojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. 1919.V.31 kovose su bolševikais ties Alunta buvo sunkiai sužeistas, bet kariuomenės nepaliko ir dar labiau susirišo su lietuviais. Grįžęs iš kariuomenės, apsigyveno savo dvare Šlapaberžėje, vadovavo šauliams ir visomis išgalėmis stengėsi atlietuvinti sulenkėjusius lietuvius. Bažnyčioje, kurios koliatorium jis buvo, iškovojo lietuviškas pamaldas. Jo dvaras virto lietuvybės židiniu. Mirė 1932.VII.11, sulaukęs tik 41 m. amžiaus. Palaidotas koplyčios rūsyje.

1923 m. Šlapaberžėje buvo 363 gyv. Vietovė priklausė Dotnuvos valsčiui. Okupacijos metais Šlapaberžė priskirta Kėdainių rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 918 gyv.

Po II pasaulinio karo Šlapaberžės bažnyčia uždaryta.

Šventybrasčio bažnyčia 1980 metais

ŠVENTYBRASTIS

Viešpaties Jėzaus Atsimainymo parapijos bažnyčia

Šventybrasčio bažnytkaimis yra kairiajame Nevėžio krante, 15 km į šiaurę nuo Kėdainių. Aukšto kalno viršūnėje, tarp kelių beržų, stovi sena medinė bažnytėlė su varpine.

Tai sena vietovė, nors kryžiuočių kronikos jos vardo ir nemini. Pagal senų žmonių pasakojimus, kalnelyje, kur dabar yra bažnyčia, senovėje buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta, degdavusi amžina ugnis. Nuo šios vietos ir brastos per Nevėžį kilęs ir vietovės vardas. Kitados šiose apylinkėse buvę daug ąžuolų, iš kurių tik keli išliko ligi pokario meto. Jų aukštis siekia 37 m, skersmuo 3,5—5,8 m apimties. Gyventojai šiuos ąžuolus labai gerbia ir rūpestingai prižiūri.

R. katalikų bažnyčia. Pora km į šiaurę nuo Šventybrasčio buvo Zavišynės dvaras, XVIII a. priklausęs Zavišams, kurie davė ir vietovei vardą. 1774 m. Ignas Zaviša, kuriam priklausė ir Šventybrasčio žemė, pastatė medinę bažnyčią. 1880 m. Jonavskis ją atnaujino ir padidino, primūrydamas mūrinius sparnus. 1873 m. buvo pastatyta medinė varpinė. Joje buvo ir du dideli varpai, kuriuos 1915 m. rusai nukabino ir išsivežė į Rusiją. 1928 m. bažnyčia suremontuota. Ji buvo Apytalaukio filija.

Architektūra. 1774 metais statyta medinė bažnyčia buvo atnaujinta ir padidinta 1880 metais, primūryjant dvi šonines koplyčias bei zakristiją. Bažnyčios fasadas turi klasicistinių bruožų: siena suskaidyta į tris lygias dalis piliastrais, frontonas truputį patrauktas priekin, tai jo šešėlis atrodo kaip karnizas virš arkinių durų. Priekinis bokštelis kvadratinis, o galinis barokinis, dvigubos kriaušės pavidalo. Absida trisienė, su dideliais arkiniais langais. Mūrinių priestatų paviršiai reljefingi, su plokščiais piliastrais ir lygių traukų antablementais. Stogas skardinis.

Šventybrasčio bažnyčios galinis vaizdas 1980 metais

Priešais bažnyčią, kairėje, stovi 1873 m. statyta medinė varpinė. Jinai tipiška, dviejų tarpsnių. Stogo barokinis bokštelis panašus į absidos. Sienos apmuštos sudvigubintomis statmenomis lentelėmis. Šią įdomią bažnyčią ir varpinę nupiešė dail. M. Dobužinskis 1933 metais.

1863 m. sukilimo metu Šventybrasčio—Surviliškio apylinkėse vyko įnirtingi sukilėlių, kuriems vadovavo kun. A. Mackevičius, mūšiai su rusais. Iš tų laikų prie Brastos upelio yra išlikę sukilėlių kapai, kuriuose esą palaidoti 75 sukilėliai. Kapai buvo pažymėti mediniu kryžium, o 1938 m. pastatytas betoninis paminklas. Žmonės pasakodavo, kad tuojau sukilėlius sušaudžius, atvykęs į šią vietą rusų karinis viršininkas ir, radęs gyventojus kasančius jiems duobes kapinėse, pasakęs: „Eti svoloči za pregradoj! . ." (Šiuos niekšus už tvoros!). Sukilėliai palaidoti ne kapinėse, o jiems kapinėse iškastos duobės pasilikusios atviros.

Seniau Šventybrastis buvo valsčiaus centras, kuriam priklausė ir Surviliškis. Vėliau centras perkeltas į Apytalaukį, o iš ten į Surviliškį. 1923 m. Šventybrastyje buvo 7 sodybos ir 50 gyv. Bolševikų okupacijos metu vietovė priskirta Kėdainių rajono Tiskūnų apylinkei ir yra kolchozo centras. 1970 m. 190 gyv.

1981 m. Šventybrasčio bažnyčia nuolatinio kunigo neturėjo. Ją retkarčiais aptarnauja Surviliškio kunigas.

Šventybrasčio bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų kulto ir religinio meno dalykų: XVIII a. cininis indas švęstam vandeniui laikyti, XIX a. Šv. Barboros paveikslas, 2 XIX a. geležiniai ornamentuoti kryžiai. Kapinėse yra su Vinco Svirskio darbo mediniai kryžiai (1893 m. ir XIX a. pab.). Ten pat yra įdomus 1893 m. geležies ir akmens antkapinis paminklas.

Taujėnų bažnyčia 1981 metais

TAUJĖNAI

Šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijos bažnyčia

Taujėnų miestelis yra prie Mūšios upės (dešinysis Šventosios intakas, 31,4 km ilgumo), 15 km į šiaurę nuo Ukmergės. Apie 1 km nuo miestelio buvo Taujėnų dvaras (dabar kaimas).

Taujėnų dvaras ir valsčius žinomas nuo XVI a. Dvarą valdė įvairūs žemvaldžiai, bet ilgiausia Radvilos, Marikoniai. (Daugiau istorinių žinių apie Taujėnus yra ML II t., 484—486 psl.).

Pirmosios R. katalikų bažnyčios atsiradimo metai nėra aiškiai nustatyti. Žinoma, kad 1785 m. K. Eperaišas pastatė Taujėnuose medinę koplyčią, kuri netrukus sudegusi, drauge su visu miesteliu. Po gaisro buvęs pastatytas laikinas maldyklos pastatas, ilgesnį laiką atstojęs bažnyčią. Jame buvę 3 altoriai, o vietoje vargonų fisharmonija. Ilgą laiką Taujėnai buvo Ukmergės parapijos filija.

Mūrinę Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčią pradėjo statyti grafas Marikonis, tačiau statyba buvo nutraukta. Statybą baigė Karolis Radvilas 1858 m. Šis didikas buvo lietuviškos dvasios žmogus, nes svarbiausiose bažnyčios vietose padėjo ne lenkiškus įrašus, pagal ano meto madą, bet lietuviškus, jų tarpe vieną ant didžiųjų bažnyčios durų iš lauko pusės: PONIE, ATLEYSK MUMS MUSU KALTIBIES YR TEYKIES ISZKLAUSITI MALDU MUSU. Nepriklausomybės metais klebonas kun. J. Galinauskas šį įrašą „ištaisė" ir tuo labai sumenkino jo senąją vertę.

Architektūra. 1858 m. baigta statyti bažnyčia yra gražus neoklasicizmo stiliaus pastatas, panašus į kiek anksčiau pastatytus Taujėnų dvaro rūmus. Bažnyčios portikas susideda iš keturių dorėniškų kolonų su trijų juostų antablementu. Trikampis frontonas be puošmenų, tik visi karnizai turi dekoratyviškus dantukus, vad. kronšteinus. Ant frontono uždėtos trys statulos primena Vilniaus katedrą prieš karą. Sienos ir kolonos baltai nutinkuotos. Dešinėje matoma tokio pat stiliaus mūrinė varpinė. Akmenų mūro šventoriaus tvora paaukštinta geležinių strypų tvorele su mūriniais stulpeliais. Puošnūs ažūriniai vartai įkabinti tarp dekoratyviškų akmeninių stulpų su baltais apvadais. Ant vartų stulpų uždėti spinduliuojantys geležiniai kryžiai. Viskas darniai suderinta.

1781 m. Taujėnų parapija turėjo apie 2000 parapijiečių. Tada Taujėnuose buvo mokykla, vedama pranciškonų ar bernardinų. 1782 m. ją lankė 17 mokinių. Po 1863 m. sukilimo ji buvo surusinta. 1866 Taujėnų filialistas kun. Masalskis skundėsi Žemaičių vyskupui M. Valančiui, pranešdamas raštu, kad mokytojas rusas St. Mozolskis rugsėjo 7 d. Taujėnų bažnyčioje atiminėjęs iš žmonių maldaknyges, kitus netgi užpuldamas šventoriuje ir juos apmušdamas, nuplėšdamas nuo galvos skrybėles.

Vėliau, XIX—XX a. sąvartoje, Taujėnuose gražiai reiškėsi lietuvių tautinis atgimimas, kūrėsi lietuviškos organizacijos, mokyklos. Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, susiorganizavo parapijos komitetas, vyrai stojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę.

Taujėnų parapija priklauso Ukmergės dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3703 katalikus. Ilgą laiką čia klebonu buvo kun. Julijonas Peleckis. Patys Taujėnai buvo valsčiaus centras ir priklausė Ukmergės apskričiai. 1923 m. miestelyje, dvare ir kaime buvo 488 gyv. Sovietinių rusų okupacijos metu Taujėnai yra Ukmergės rajono apylinkės centras. Buv. dvaras paverstas sovchozo centru. 1970 m. 325 gyv.

1981 m. Taujėnų parapijos klebonu buvo kun. Jonas P. Voveris (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1939 m.). Tada Taujėnuose gyveno ir altaristas kun. Jonas Albavičius.

Taujėnų bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: XIX a. medinės skulptūros: „Šv. Kazimieras", „Šv. Stanislovas", 4 Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros, XIX a. II pusės spalvoto stiklo vitražas „Kryžiaus Atradimas", 1900 m. marmurinis altorius, XIX a. I pusės dailaus darbo šilkinis arnotas. Bažnyčios šventoriuje yra 1874 m. statytas medinis stogastulpis su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra. Ungurių kaimo kapinaitėse yra XIX a. medžio ir geležies stogastulpis su ornamentuotu kryželiu ir Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra.

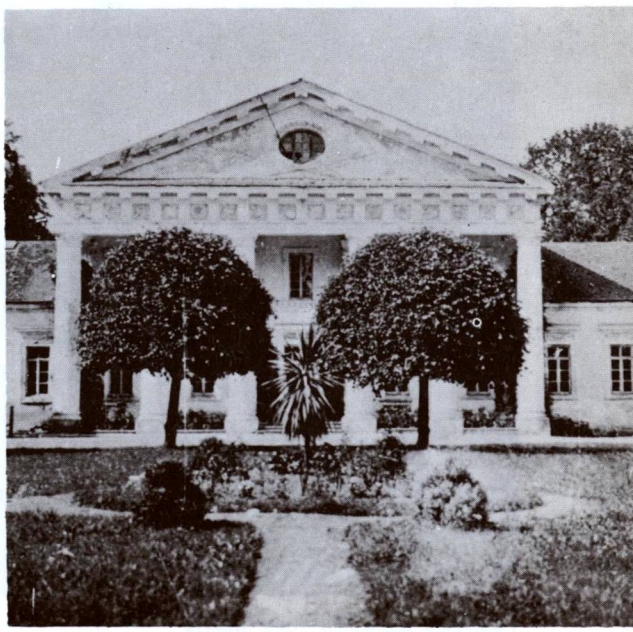

Buv. Taujėnų dvaro rūmai

Tytuvėnų bažnyčia 1982 metais

Tytuvėnų bažnyčia ir Kristaus laiptų koplyčia 1981 metais

TYTUVĖNAI

Švč. Mergelės Marijos parapijos bažnyčia ir vienuolynas

Tytuvėnų miestas, buv. dvaras ir vasarvietė yra išsistatęs tarp Bridvaišio, Varlynės ir Giliaus ežerų ir nedidelio (8,7 km) iš Giliaus ištekančio upelio, Tytuvėnų šile, gražioje smiltingoje vietoje, netoli (3 km) Radviliškio—Tauragės geležinkelio linijos. Tytuvėnus kerta Raseinių—Šiaulių plentas. Miestas yra 28 km į šiaurę nuo Raseinių. Vietovės vardas kildinamas nuo bajoro Tytuvėno ar Tytavičiaus pavardės; greičiausiai jis čia pirmąją sodybą įkūręs. Miesto teritorija apima 778 ha plotą, iš kurio 326 ha tenka miškui — šilui.

Istorinės žinios. Istorikai T. Narbutas ir M. Balinskas teigia, kad dabartinių Tytuvėnų vietoje buvusi lietuvių pilis, kurią kronikos Cidor vardu vadina. Ją 1296 m. kryžiuočiai sugriovė. Buvusi prie Gryžuvos upelio ir Epušio ežero. Yra užuominų, kad Vytauto laikais čia jau buvęs valdovo dvaras, apie 1500 m. priklausęs St. Bartosevičiui. Vėliau dvaro valdytojai daug kartų keitėsi. Prie dvaro pradėjo augti ir miestelis, kurio augimui paskatą teikė bažnyčia ir vienuolynas. (Daugiau istorinių žinių apie Tytuvėnus yra ML IV t., 534—542 psl.).

R. katalikų bažnyčia ir vienuolynas. Jau 1581 m. Tytuvėnuose buvo Šv. Jurgio bažnyčia ar koplyčia. 1609—1616 m. Tytuvėnus valdė Andriejus Valavičius, pasižymėjęs mūšiuose su švedais. Jis 1613 m. atsikvietė iš Vilniaus vienuolius bernardinus, užrašė jiems gabalą žemės, 2 tvenkinius, 10.000 auksinų pinigais. Iš Vilniaus atvyko 5 bernardinai ir apsigyveno prie Senosios bažnyčios. Jų viršininku buvo Bern. Švabas. Prasidėjo vienuolyno ir bažnyčios statyba. 1614.VI.20 pašventintas kertinis akmuo.

Vysk. M. Valančius rašo, kad bernardinai susiginčiję dėl bažnyčios vietos: vieni norėję, kad ji stovėtų prie pušyno, kiti kad ties tvenkiniu ant kalnelio. Buvę sutarta statyti ties tvenkiniu, kur vieną naktį pasirodžiusi

švieselė. Bet A. Valavičius mirė darbo nebaigęs. Jo darbo, testatoriaus valia, tęsė mirusiojo brolis Jeronimas (†1636 m.), užrašęs bernardinams 17 valakų žemės, leidęs vienuoliams savo malūnuose malti grūdus. Jo užrašus vėliau patvirtino karalius Zigmantas IV Vaza.

1614—1633 m. buvo pastatyti bažnyčia ir vienuolynas; pastatai sugrupuoti apie vienuolyno kiemą. Statybos darbams vadovavo Tomas Kasperas, kuriam buvo sulygta gauti 8000 auksinų. Vidaus įrengimo darbai tęsėsi ligi 1639 m. Tada įvyko ir iškilmingas bažnyčios pašventinimas.

Tuo metu bažnyčia buvusi be bokštų. Į pietus nuo bažnyčios pastatyti vienuolyno rūmai, o netoli vienuolyno korpuso mūrinis svirnas. Gražios grindys sudėtos iš Švedijos atgabentų akmenų, bokšte įtaisytas laikrodis, viduje įruošti 7 gipsiniai altoriai.

1697—1733 m., kovų su švedais metu, bažnyčia nukentėjo. 1708 m. ją apiplėšė į Tytuvėnus įsiveržę rusai. Jų eilėse tarnavę baškirai ir kalmukai užmušė keletą vienuolių, sunaikino bažnyčios ir jos altorių įrengimus.

1746 m. prie vienuolyno atidaryta mokykla-internatas, ruošusi būsimus vienuolius. Pietinės arkados pusėje pastatytas mokyklos namas. (1962 m. tebuvo likę jo pamatai ir dalis sienos su langų ir durų žymėmis).

1729 m. bernardinai atsiskyrė nuo lenkų ir sudarė atskirą Lietuvos provinciją. 1771—1778 m. pakeistas bažnyčios fasadas, pristatyti bokštai, prieangis, arkadose įruoštos Kryž. kelių stotys, pastatyta Kristaus kančios koplyčia su laiptais (gradusais). Į stotis arkadose ir į koplyčios laiptus buvo sudėtos vienuolio Ant. Burnickio iš Jeruzalės atgabentos relikvijos, įtaisytos specialiuose įstiklinimuose.

Dvarininkams Ganiprovskiams testamentu paskyrus lėšų, buvo nupirktas 35 pūdų svorio varpas. Iš viso buvo 3 varpai. Skambinti pradėdavo didžiuoju varpu, vėliau įjungdavo vidutinį, pagaliau mažąjį — išeidavo harmoningas skambesys.

Tytuvėnų bernardinai laikė save pasauliui mirusiais žmonėmis, taigi jų kambariukai (celės) buvo karsto pavidalo; ant sienos kabojo tik kryžius, celėje buvo kieta lentinė lova, o vietos pasivaikščiojimui tik 3—4 žingsniai.

Tytuvėnų kapinės buvo šventoriuje.

XIX a. gale kai kurios bažnyčios sienos suskilo. Vidurinė nava kun. Tarvydo rūpesčiu buvo skersinėmis metalinėmis juostomis sukabinta, o senos molinės stogo plytelės skarda pakeistos. I pasaulinio karo metu artilerijos sviedinys pataikė į bažnyčios frontono viršų (tarp abiejų bokštų). 1923 m. bažnyčia pataisyta, kiek nukrypstant nuo jos senojo stiliaus.

Didžiajame altoriuje, kurio įrengimui Kotryna Valavičienė paskyrė 1000 auksinų, įtaisytas Švč. M. Marijos paveikslas. Marijos rūbai auksiniai, rėmai paauksuoti. Tikintieji paveikslą laikė turinčiu stebuklingos galios. Kairėje buvo Šv. Antano paveikslas. Dėmesio buvo vertas ir A. Valavičiaus antkapis.

1832 m., rusų valdžiai naikinant vienuolynus, Tytuvėnai išliko. 1843 m. čia dar buvo 35 vienuoliai, iš kurių 14 tėvų. Bet po 1863 m. sukilimo vienuolynas nebeišsilaikė. Rusų valdžia apkaltino vienuolius palaikius sukilėlius ir juos vienuolyne priėmus. Muravjovo įsakymu gvardijonas Andrius Petravičius ištremtas į Tunką ir 1875 m. Irkutske mirė. Katalikai mėgino vienuolyną gelbėti, bet vietinė administracija neleido siųsti delegacijos: kas pasišaudavo vykti, tą sodindavo į kalėjimą. Vis dėlto dviem vyrams (Bitei ir Andrijauskui) kažkokiu būdu pavykę pasiekti Petrapilį. Ten, vieno caro tarno lietuvio padedami, pasiekę ir caro įstaigą, įteikę prašymą. Buvę pažadėta prašymą patenkinti, bet konkrečiai nieko nepadaryta. Iš vienuolyno buvo atimta žemė ir didžioji dalis bibliotekos knygų (palikta 2000 knygų). Parapijiečiams reikalaujant, bažnyčia buvo paversta parapine. Jos klebonu vysk. M. Valančius paskyrė kun. Joną Dargevičių, o vikaru kun. L. Tarvydą (abudu vienuoliu).

1868 m. rusų valdžia nusistatė bažnyčią nusavinti ir ją paversti stačiatikių cerkve, nors tuo metu Tytuvėnuose tebuvo 3 stačiatikiai. Vysk. M. Valančius pasiuntė gubernatoriui Potapovui protesto raštą, pareikšdamas, kad įsakymo nevykdys. Į Petrapilį vėl buvo išsiųsta delegacija, o parapijiečiai, pripildę bažnyčią, dieną ir naktį pakaitomis budėjo ir meldėsi. Raseinių aps. viršininkas plk. Lvovas privertė kleboną išnešti Švenčiausiąjį į Šv. Jurgio koplyčią, bet VIII.7 gubernatorius pranešė vysk. M. Valančiui, kad leidžiama katalikams bažnyčią palikti.

Tytuvėnų bažnyčios šoninis vaizdas

Architektūra. Bažnyčia, vienuolynas, koplyčios, varpinės ir šentoriaus arkada sudaro svarbų architektūrinį ansamblį, pastatytą su pertraukomis tarp 1614—1783 metų. Bažnyčia su vienuolynu bernardinams pastatyti 1614—1633 m. vėlyvojo gotiko ir renesanso stiliuje. 1759—1771 m. pristatė du bokštus bažnyčiai ir portalą, jau baroko stiliaus. 1771—1775 m. pastatyta arkada su kryžiaus kelių stotimis aplink erdvų šventorių, kurio vidury pastatyta barokinė koplyčia. 1783 m. baigtas bažnyčios vidaus barokinis rekonstravimas. Dabar buv. vienuolyno gyvenamieji ir ūkiniai pastatai naudojami žemės ūkio technikumo, o bažnyčia tebėra katalikų. Architektūrinis ansamblis laikomas „sąjunginės" reikšmės paminklu, restauruotas 1970—1973 m. (architektės B. Kugevičienė ir D. Zareckienė). Rekonstrukcijos projektai buvo parengti 1961—1965 m.

Bažnyčią ir vienuolyną statė vilnietis architektas ar mūro meistras Tomas Kasperas už 8000 auksinų, neskaitant altorių. Bažnyčia yra trijų navų. Presbiterija ir absida yra centrinės navos tęsinys, o šoninės navos yra trumpesnės ir pusiau žemesnės. Fasadiniai bokštai keturių tarpsnių, su plačiais renesansiniais piliastrais ligi bažnyčios stogo linijos. Aukščiau yra laibesni poriniai piliastrai ir patys tarpsniai mažesni, lengvesni. Antablementais padalintas fasadas yra mažojo orderio. Plastiškų formų frontonas rikuojasi

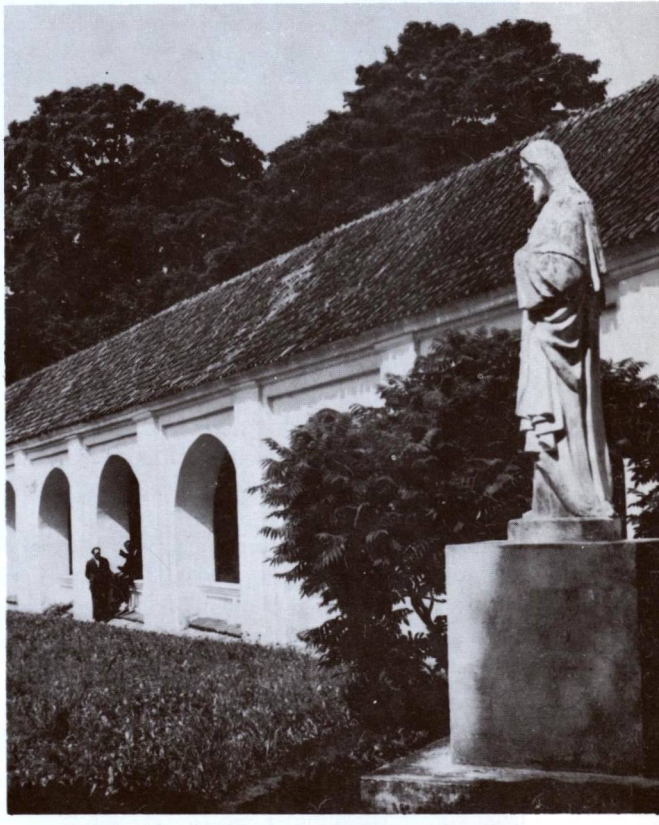

Religinis paminklas. (1981 metų nuotraukos)

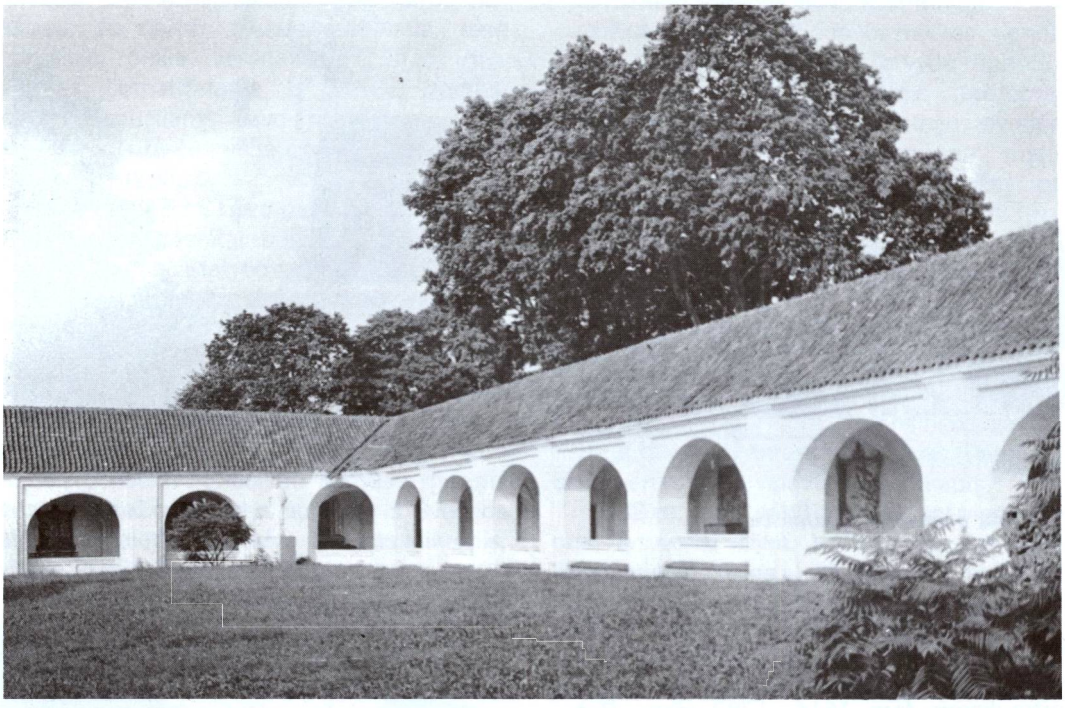

Vienuolyno arkada. 1981 metais

su bokštais, tačiau nėra sujungtas, atrodo lyg būtų žemesnis centrinis bokštas su voliutiniu antstatu. Fasado angų arkos yra pusiau apvalios ir karpytinės, o jo sienas pajvairina aklinos nišos ir freskos su herbais. Bažnyčios prieangis yra priekin patrauktas. Jo puošnus portalas darniai atliepia viršutinį frontoną. Šoninių sienų langai su puslankių arkomis yra gotiškai suskaidyti vitražiniais stiklais. Bažnyčios stogas irgi gotiškas, aukštas dvišlaitis.

Buvę aštuoni vėlyvojo gotiko altoriai, kaštavę 1000 auksinų, vėliau perdirbti į rokoką, yra spalvingi ir plastiški. Jie kontrastuoja su kukliomis sienomis ir renesansiškais kryžminiais skliautais. Altorių ansamblis yra impozantiškas savo dydžiu ir turtingumu. Dešinėje navoje yra ankstyvojo baroko stiliaus antkapis bažnyčios fundatoriaus Žemaičių seniūno A. Valavičiaus atminimui. Tebėra išsaugoti P. Roselinio 1796 m. drobėje tapyti paveikslai. Yra ir vietinių liaudies meistrų (kalvių, stalių) meniškų darbų. Vargonus restauravo Rim. Gučas iš Kultūros paminklų tresto.

Vienuolyno pastatai suglausti aplink uždarą kiemą (kluatrą) ir sujungti su bažnyčios presbiterija vienaaukšte arkadine galerija. Vienuolyno rūmai yra dviejų aukštų, renesansinio stiliaus. Celių lubos yra gotiškos, o valgyklos skliautinės, vienintėlės tokios Lietuvoje. Pirmojo aukšto koridorių freskose vaizduojamos figūrinės kompozicijos. Jos kol kas tebėra uždengtos.

Vakarinėje ansamblio dalyje yra didelis aptvertas šventorius. Mūrinės arkados trijose kertėse stovi žemos šešiasienės varpinės. Vakarinėje arkadų sienoje išmūryti dideli 6 m aukščio vartai. Šis barokinis dviejų tarpsnių kūrinys su architravu turi panašaus silueto frontonėlį, kaip ir bažnyčios portalas. Vidinėse arkadų sienose 1824 m. nutapytos freskos su bibliniais siužetais yra vietinio dailininko M. Sabaliausko. Čia yra ir gipsinės stacijos. Šventoriaus centre stovinti šv. Laiptų koplyčia, dar vadinama Katkevičių, turi barokinį frontoną, atvirų arkų portiką ir stambų bokštą jos gale. Tytuvėnų ansamblis statytas ir puoštas Lietuvos meistrų, o ne užsieniečių, kaip dauguma barokinių baž-

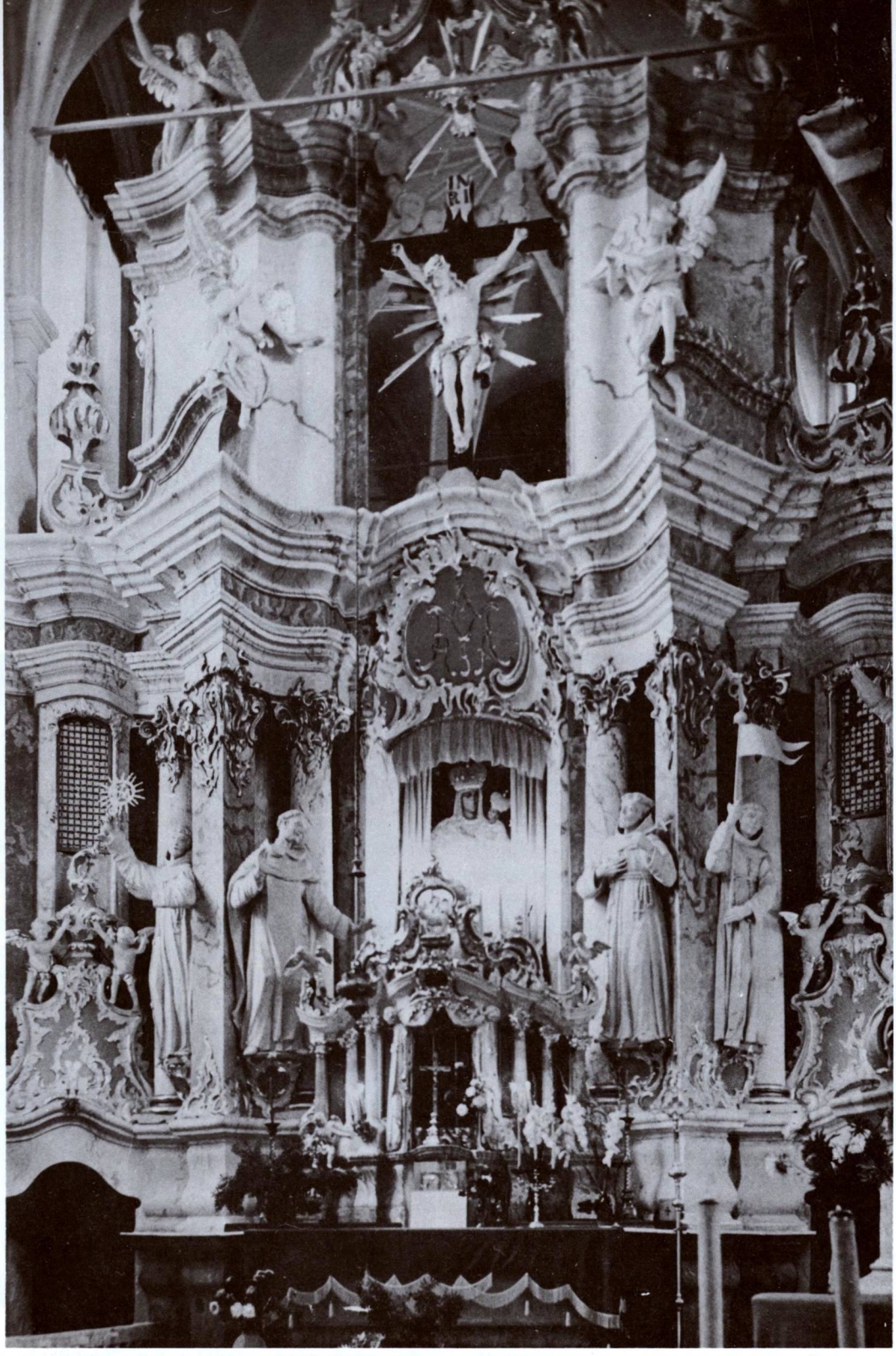

Tytuvėnų bažnyčios didysis altorius 1980 metais

Tytuvėnų bažnyčios altoriai 1980 metais

Tytuvėnų vienuolyno ~~kolonados~~ arkados kampas 1981 metais

nyčių. Vienuolyno kiemą, arkadas ir šv. Laiptų koplyčią yra nupiešęs šiauliškis dailininkas G. Bagdonavičius 1927 metais.*

Laiptų koplyčios pakopose įtaisytos šventųjų relikvijos. Tikintieji per šiuos laiptus paprastai eidavo keliais. Šis paprotys esąs likęs ir šiuo metu.

Tytuvėnų kapinėse buvo medinė koplyčia. Iš tiesų tai senoji šios parapijos Šv. Jurgio bažnyčia. Nepriklausomybės metais ji jau buvo visiškai sunykusi, supuvusi, tik kai kurios sienų dalys dar laikėsi. Prie jos buvo ir labai senos kapinės. Jos ir bažnyčios liekanos nebuvo perduotos stačiatikių cerkvei. 1897 m. rusų valdžia šią bažnytėlę uždarė. Dėl šios bažnyčios ir buvusių kapinių žemės ėjo labai ilga byla, nes Tytuvėnų katalikai buvo pasiryžę jokiu būdu jų neatiduoti stačiatikiams rusams. Tytuvėnus dažnai lankė įvairios komisijos iš Kauno, Vilniaus, net iš Petrapilio; valdininkai apklausinėdavo kleboną, kunigus, parapijiečius. Patyrę kurį nors pavojų, parapijiečiai skambindavo varpais. Išgirdę jų skambesį, miestelėnai ir kaimiečiai palikdavo savo darbus ir bėgdavo savo bažnyčios ginti. Rusai šią žemę norėjo ypač todėl paimti, kad aplinkui visa žemė jau buvo nusavinta. Ši bažnytėlė buvo jiems nemalonus „šašas". 1874 m. Tytuvėnuose, „po pačia katalikų bažnyčios nosimi", buvo pastatyta mūrinė stačiatikių cerkvė. 1880 m. stačiatikių parapijai priklausė 320 tikinčiųjų.

Prieš I pasaulinį karą ir po jo Tytuvėnai garsėjo Porciunkulės atlaidais. Daug maldininkų sutraukdavo ir Šv. Antano atlaidai. Didžiųjų šiluvinių atlaidų metu, rugsėjo 8—15 dienomis, Tytuvėnai virsdavo lyg Šiluvos priemiesčiu. Šiluvos maldininkai lankydavo ir Tytuvėnus.

Nepriklausomybės metais Tytuvėnai buvo valsčiaus centras ir vasarvietė. Priklausė Raseinių apskričiai. 1940 m. apie 1300 gyv. 1939.XI.7 Kauno arkivyskupijos dekanų konferencijoje buvo nutarta steigti Tytuvėnuose

---

* Architektūriniam tekstui panaudota: inž. arch. S. Abramausko 1957 m. straipsnis, kun. R. Krasausko santrauka LE 31 tome, K. Čerbulėno ir Vl. Zubovo studija 1964 metų.

Tytuvėnų Kristaus laiptų koplyčia

Koplyčios laiptai (1981 metų nuotraukos)

Maldininkų eisena 1980.VIII.24 iš Tytuvėnų į Šiluvą

arkivyskupijos kunigų emeritų ir invalidų namus, priimtas ir tuo reikalu statutas. Pradėti kai kurie paruošiamieji darbai, tačiau dėl prasidėjusio karo sumanymas nebuvo įvykdytas.

1940 m. Tytuvėnų parapija turėjo 4900 katalikų. Priklausė Kelmės dekanatui. Parapijos ribose buvo ir Jėzuitų vedama Pagryžuvio oratorija bei noviciatas. (Žr. atskirą aprašymą).

Pokario metais Tytuvėnai priskirti Kelmės rajonui. 1970 m. 3161 gyv. Miestas su vasarviete apima 778 ha plotą, iš kurių 326 ha užima miškas. Mieste yra 29 gatvės.

1981 m. Tytuvėnų klebonu buvo kun. Ričardas Mikutavičius (gim. 1935 m., kunigu pašvęstas 1958 m.).

Bažnyčioje ir ansamblio pastatuose yra išlikę daug vertingų religinio meno bei kulto dalykų. Tai didelis muziejus. Yra visa eilė senų portretų, jų tarpe: Maršalkos Mykolo Talvošo Steckevičiaus (1795 m.), Simono Gontorovskio (1795 m.), popiežiaus Aleksandro VI (XVII—XVIII a.), popiežiaus Siksto VI (XVII—XVIII a.), popiežiaus Mikalojaus IV (XVII—XVIII a.), kardinolo (XVIII a.); iš paveikslų pažymėtini: „Marija Rožančinė", „Šv. Kazimieras", „Šv. Sebastijonas", „Šv. Klara", „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus", „Šv. Jurgis, daužantis stabus", „Marija su Kūdikiu", „Šv. Antanas", „Šv. Ona", „Šv. Pranciškaus genealogoijos medis", „Šv. Pranciškaus išaukštinimas" (visi XVII—XIX a.). Pažymėtini dailininko Petro Rozelino darbai: „Trys Karaliai", „Kristus tarp fariziejų", „Kristus laimina vaikus", „Kristus gydo ligonius", „Šv. Stepono užmušimas" (visi 1796 m.). Yra dail. Karolio Ripinskio 1891 m. tapytas paveikslas „Marija Rožančinė". XIX medinės skulptūros: „Šv. Agota", „Marija Sopulingoji", „Šv. Pranciškus", „Kristus prieš Pilotą", „Nežinoma šventoji".

Iš liturginių bei religinio kulto reikmenų minėtini: XVIII a. Vilniaus auksakalių cecho darbo cininė ampulė, XVIII a. metalinis baroko stiliaus antependiumas, 1757 m. barokiniai sidabro ir medžio relikvijoriai, 2 XVIII a. geležiniai ornamentuoti kryžiai, 9 XVIII a. medžio ir gipso barokiniai altoriai su skulptūromis, XVIII a. barokinė gipsinė krikštykla su skulptūrine grupe „Jėzaus krikštas", XVIII a. medinė barokinė sakykla su 5 skulptūromis, XIX a. metalinė monstrancija, 1885 m. metalinis relikvijorius, 1874 m. 18 cininių žvakidžių, daug įvairių senų meniško darbo liturginių rūbų ir kt. dalykų.

Jaunos lietuvaitės ruošiasi procesijai Tytuvėnų šventoriuje 1981 metais

Ugionių bažnyčios šoninis vaizdas 1990 metais

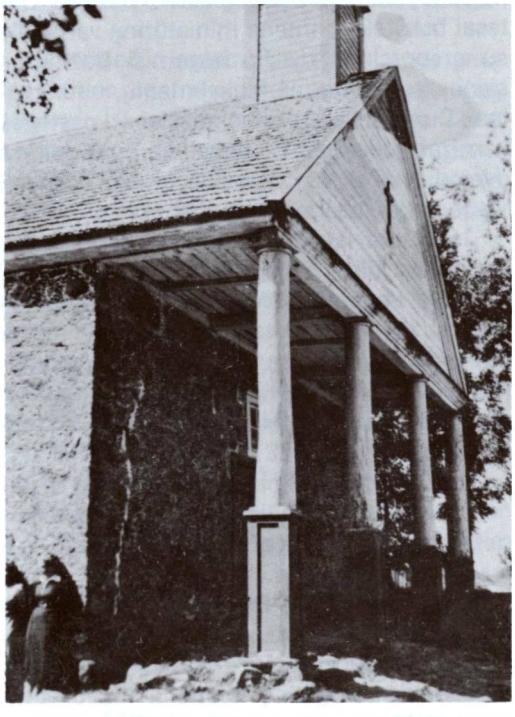

Bažnyčios kampinis vaizdas. (Jurgio Gimbuto 1938 metų nuotrauka)

UGIONIAI

Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Ugionių bažnytkaimis yra kairiajame Dubysos krante, 5 km į pietus nuo Betygalos, 17 km į pietryčius nuo Raseinių. Vietovės vardas siejamas su amžinąja ugnimi, kuri čia buvusi kūrenama senosios lietuvių tikybos laikais. Iš Dubysos kairiojo kranto tryškęs šaltinis, kurį globojusi kažkuri dievybė ir kuris turėjęs gydomosios galios. Net ir žemaičiams priėmus krikštą žmonės šią vietą lankę, nešę aukas, gėrę šaltinio vandenį ir mazgoję juo skaudamas vietas. Tada Ugionius iš visų pusių supusios girios, kurių mūsų laikais ir liekanų nebebuvo.

Pasakojama, kad Ugioniuose buvęs akmuo su neišskaitomais ženklais, kuriuos kai kurie lietuvių istorikai romantikai lietuvių raštu laikę. 1885—1886 m. šio akmens ieškojo archeologas Tadas Daugirdas, tačiau nepavyko surasti — akmuo buvęs jau suskaldytas ir į bažnyčios pamatus įmūrytas.

Kraštotyrininkas L. Jucevičius teigia, kad Ugioniuose 1413 m. Vytautas su Jogaila pradėję krikštyti žemaičius, sugriaudami aukurą.

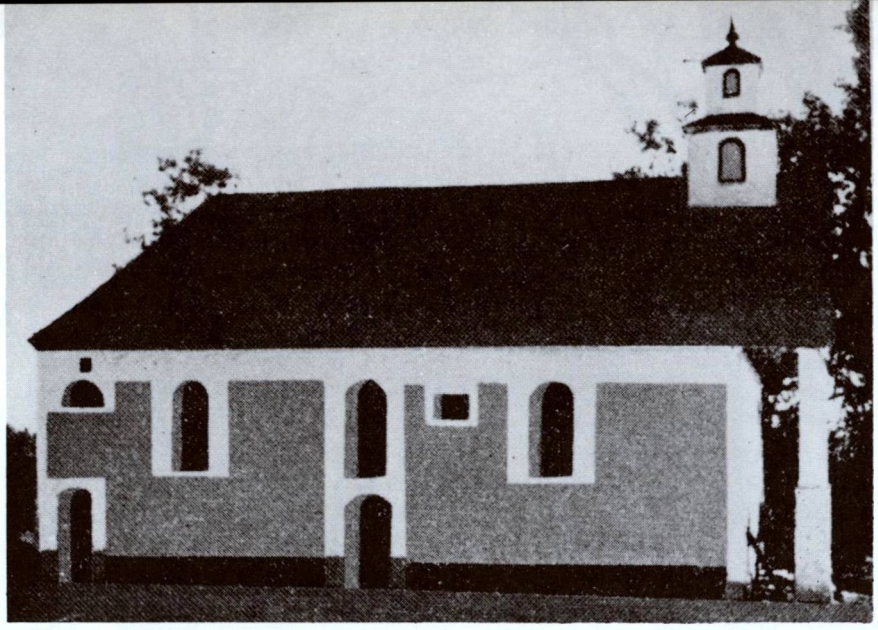

Ugionių bažnyčia nepriklausomybės metais

Istoriškai Ugioniai minimi 1592 m. Ariogalos apskrities teismo aktuose. 1611 m. čia pastatyta evangelikų reformatų bažnyčia. 1649 m. suteiktos prekybinės privilegijos.

Vysk. M. Valančius ŽV mini, kad XVII a. viduryje kažkas prie Dubysos kranto pastatęs koplyčią, ties kuria buvęs neužšąlantis šaltinis. Iš Betygalos atvykęs kunigas čia šventadieniais Mišias laikydavęs. 1657.XI.28 pradėta kalbėti, kad kažkas ties šaltiniu matęs ore kybantį paveikslą. Netrukus pasklido kalbos apie Dievo Motinos pasirodymą. Ugionius ėmė lankyti maldininkai, skaudamas akis ir kitas kūno vietas šaltinio vandeniu plauti. M. Valančius abejingai rašo, esą buvę ir tokių, kurie akis pagydę, nes skaudančioms akims šaltas šaltinio vanduo padedąs.

1658.I.14 vysk. Parčevskis pasiuntė į Ugionius specialią komisiją įvykiams ištirti. Ir pravedė kvotą, bet nesurado nė vieno žmogaus, savo akimis mačiusio apsireiškimą. Vyskupas įvykio nepatvirtino, tačiau skaudančias akis plauti šaltinio vandeniu neužgynė. Ugionius ir toliau lankė maldininkai. Ugionių Dievo Motinos garbei buvo net speciali giesmė sudėta (lenkiškai, į lietuvių kalbą, rodosi, nė nebuvo išversta).

R. katalikų bažnyčia pastatyta 1658 m., Betygalos klebono ir apylinkės tikinčiųjų aukomis. Antrą, taip pat medinę bažnyčią 1784 m. pastatė teisėjas Marcelinas Dirda ir užrašė jai valaką žemės. Prieš 1831 m. ji sudegė. 1858 m. pastatyta nauja akmens mūro bažnyčia.

Architektūra. Ugionių bažnyčia yra liaudiško klasicizmo pavyzdys. Medinis keturių stulpų portikas su mediniu trikampiu frontonu yra panašus į tradicinį priesvirnį. Tik ant kraigo uždėtas mažas dviejų tarpsnių bokštelis su kryžium parodo to pastato paskirtį. O ir tasai bokštelis primena miniatūrinę varpinėlę su proporcingo dydžio angomis. Bažnyčios sienos sumūrytos iš laukakmenių, netinkuotos. Durų ir langų angokraščiai ir pastogės karnizai nubaltinti. Be fasadinių durų dar yra dvejos mažesnės durys šoninėje sienoje. Visos angos turi pusapskrites angas.

1841 m. Ugioniai tebebuvo Betygalos bažnyčios filija. Jai priklausė valakas žemės, 1359 rb kapitalas. Didžiajame altoriuje visą laiką buvo įtaisytas kitados prie šaltinio rastas paveikslas. Visą laiką Ugioniai garsėjo rugpjūčio 15 d. atlaidais, į kuriuos suvažiuodavo daugybė žmonių. 1940 m. filija turėjo 1006 katalikus.

Prie Ugionių šaltinio buvo pastatyta medinė koplytėlė. Pats šaltinis apmūrytas akmenimis ir padengtas geležiniais pinučiais. Jį čia ir lankydavo tikintieji.

Nepriklausomybės metais Ugioniai priklausė Betygalos valsčiui. 1923 m. 17 sodybų ir 97 gyv. 1970 m. taip pat 97 gyv.

1981 m. Ugionių klebonu buvo kun. Bronius Matusevičius (gim. 1903 m., kunigu pašvęstas 1935 m.). Drauge jis administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Milašaičių parapiją.

UKMERGĖ

Ukmergės miestas išsistatęs abipus Šventosios upės, kur į ją įteka nedidelis Ukmergėlės upelis (dešinysis intakas, 6,2 km ilgumo), abipus Kauno—Zarasų plento, 79 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, 69 km į šiaurės rytus nuo Kauno.

Iki I pasaulinio karo miestas buvo vadinamas Vilkmerge ar Vilkamerge. Padavimai sako, kad senovėje šioje vietoje gyvenusi žynė, kuri turėjusi prisijaukintą vilką. Iš čia Vilkmergės vardas. Kitas padavimas sako, kad kitados šioje vietoje vilkas sudraskęs mergą. Yra ir daugiau legendų. „Ukmergės" vardo šalininkai aiškina, kad senovėje šioje vietoje lietuviai kūrenę šventąją ugnį. Ją kurščiusi vaidilutė. Kartą ji sulaužiusi savo pažadą ir pamilusi kryžiuotį. Žmonės už tat ją gyvą sudeginę. Šią vietą nuo „aukos mergos" ėmę vadinti Aukmerge, vėliau Ukmerge. Dar kiti vietovės vardą kildina nuo tikro ar tariamo dievaičio Ūko, kuris pagal padavimus mergas ėsdavęs. Senieji ukmergiškiai ir plačių apylinkių gyventojai miestą visą laiką vadino Vilkmerge.

Dar prieš Lietuvos valstybės sudarymą šios srities centras buvo ne Ukmergė, bet Deltuva. Ukmergės pilis greičiausiai bus buvusi viena Deltuvos srities gynimo grandžių. Yra išlikęs piliakalnis, įrengtas aukštoje stačioje kalvoje prie Šventosios. Greičiausiai jis buvo naudojamas pirmaisiais amžiais po Kr. II tūkstantmečio pradžioje čia stovėjusi medinė pilis. Reikia manyti, kad ji buvo naudojamas ir kovų su kryžiuočiais metu. Ukmergės pilį galėjęs įkurti sritinis kunigaikštis Daugsprungas, pusiau istorinis, pusiau legendinis asmuo. Spėliojama, kad Ukmergės pilis buvo įkurta apie 1255 m., nors atskirų sodybų ar jų grupė šioje vietoje galėjo būti ir anksčiau.

Toliau Ukmergės istorija glaudžiai rišasi su kryžiuočių bei jų livoniškosios šakos plėšikiškais žygiais į Lietuvą. Čia jiems kelią, be kitų užtvarų, pastojusi ir Ukmergės pilis. Žinomi jų žygiai į Ukmergę 1365, 1378 m. 1385 m. šaltiniuose minimas Ukmergės valsčius. 1391 m. Vytautas su žemaičiais ir kryžiuočiais sudegino Ukmergės pilį, ginamą Jogailos šalininkų. Prie pilies be dvaro augo ir miestas, kuriam XV a. I pusėje suteiktos Magdeburgo teisės. Vėliau Ukmergės reikšmė augo, miestas plėtėsi. Jo istorija ilga ir sudėtinga. (Daugiau istorinių žinių apie Ukmergę pateikta LE XXXII t., 152—160 psl., ML II t., 461—474 psl.).

Šv. Petro ir Povilo Apaštalų parapijos bažnyčia

Pirmoji R. katalikų bažnyčia buvo pastatyta apie 1387 m., taigi Lietuvos krikšto metu, Jogailos rūpesčiu. Iš viso tada buvo pastatytos 7 bažnyčios, jų tarpe viena Ukmergėje. Tai rodo, kad Ukmergė buvo svarbus punktas. Spėjama, kad ji buvusi pastatyta senosios lietuvių tikybos kulto vietoje. Jos klebono išlaikymui Jogaila užrašęs 3 valakus žemės. 1579 m. karalius Steponas Batoras užrašus patvirtino. Vėliau bažnyčios turtai buvo didinami užrašais bei palikimais. Ilgainiui bažnyčios žemės tiek padidėjusios, kad visas miestas stovėjęs ant bažnytinės žemės.

Pirmosios bažnyčios buvo medinės. Kada jos sunyko ir kada buvo atstatytos, žinių nepavyko surasti. Spėjama, kad tai galėjo įvykti XVI a. I pusėje—XVIII a. II pusėje.

1583 m. Kasparas ir Barbora Daugirdavičiai pastatė Ukmergėje Švč. M. Marijos ir Šv. Kryžiaus koplyčią, užrašydami jos išlaikymui turto. 1623 m. Ukmergės bažnyčios klebonu buvo kun. Adomas Paprockis. Visą laiką Ukmergės parapija priklausė Vilniaus vyskupijai, bet 1849 m. drauge su visu dekanatu prijungta prie Žemaičių vyskupijos. Vysk. M. Valančius ypatingai rūpinosi Ukmergės parapija, stiprino tikėjimą, skleidė blaivybę. Jo laikais Ukmergės dekanate buvo 17 parapijų, ir visose veikė Blaivybės draugijos skyriai. Iš 55.000 dekanato katalikų net 47.228 buvo įstoję nariais į Blaivybės draugiją.

1810—1818 m. klebono kun. Motiejaus Šneideravičiaus rūpesčiu ir parapijiečių aukomis pastatyta ketvirtoji iš eilės, jau mūrinė bažnyčia.

1847 m. rusų valdžia nusavino Ukmergės bažnyčios žemes, palikdama slypą miestelyje ir 18 ha Mikailiškių palivarką. 1875 m. klebonas kun. H. Balevičius bažnyčią restauravo. 1901—1902 m. klebonas Radvilavičius vėl suremontavo ir išdekoravo. Bet labai žymų pertvarkymą atliko klebonas kan.

Šv. Petro ir Povilo Apaštalų bažnyčios Ukmergėje fasadas 1981 metais

Leonas Špakevičius su parapijiečiais 1931—1932 m. Visiems šiems darbams reikėjo daug lėšų. Rėmė parapijiečiai ir labai didelę dalį išlaidų apmokėjo Amerikos lietuvis Pr. Kalibatas.

Architektūra. Iki vėlesnio padidinimo pastatas buvo klasicistinis su barokiniu bokšteliu. Akmenų mūro sienos išskaidytos plokščiais plytiniais piliastrais su plačiu karnizu. Aštuoniakampis bokštelis uždengtas varpo pavidalo šalmu su kryžiumi. 1931—1932 m. bažnyčia buvo padidinta visu trečdaliu, pridėjus presbiteriją ir dvi zakristijas buv. fasado gale, ir čionai perkelti altoriai. Buv. absidos gale pastatytas naujas fasadas su keturių kolonų ir dvigubų piliastrų portiku. Naujasis fasadas nestilingai perkrautas: ant mažo trikampio frontono uždėtas aukštas parapetas su baliustrada ir vazomis, o virš jų dar iškeltas įlenkto profilio pinijonas. Ant to pinijono stovi didelė Kristaus statula ir šonuose po pora mažesnių statulų. Naujosios durys padarytos stačiakampės, priderintos prie senųjų šoninių langų angų.

Bažnyčia padalinta į tris navas stambiais kvadratinio piūvio pilioriais. Skliautai cilindriniai. Bažnyčios gale, prie buvusiojo fasado, stovi graži klasicistinė varpinė, taip pat sumūryta iš laukakmenių. Jos sienos padabintos plytiniais piliastrais, karnizais ir arkiniais apvadais. Antrasis varpinės aukštas yra medinis su atvira galerija. Piramidinis stogas turi plačias nuosvyras galerijai nuo kritulių pridengti.

1926 m. Ukmergės dekanatas priskirtas naujajai Kauno arkivyskupijai. 1935 m. bažnyčią iš naujo konsekravo arkivysk. J. Skvireckas. 1940 m. parapija turėjo 5750 katalikų. Tada čia dirbo 5 kunigai. Šiai parapijai priklausė ir Ukmergėje esanti Švč. Trejybės filijinė bažnyčia. 1981 m. klebonu ir Ukmergės dekanu buvo kun. Antanas Danyla (gim. 1905 m., kunigu pašvęstas 1941 m.). Prie jo parapijoje dar dirbo 2 vikarai: kun. Petras Meilus ir kun. Virginijus Lenktaitis.

Ukmergės bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikusių religinio meno bei kulto dalykų: XVIII—XIX a. paveikslai: „Galvos nukirtimas šv. Barborai" (1790 m.), „Quo vadis, Domine", „Marija, pamynusi žaltį", „Šv. Antanas", „Šv. Rokas", „Šv. Jeronimas", „Šv. Povilas", „Apaštalas Judas Tadas", „Nežinomas šventasis", „Švč. M. Marija"; metalinė rokoko XVIII a. monstrancija, XIX a. žalvarinis varpas, keli įdomaus darbo šilkiniai arnotai, XVIII a. altorėlis su paveikslais „Marija Sopulingoji" ir „Kristus kalėjime".

LKB Kronikos nr. 26, 1977 m., paskelbta korespondencija iš Ukmergės, antraštėle „Lietuvio skundas", kurioje iškeliamas faktas, kad Albinas Morkūnas, „Vienybės" cecho meistras, buvo atleistas iš darbo dėl bažnyčios lankymo ir butų gavimo eilėje atsidurė pačiame gale. Korespondencijos pabaigoje rašoma: „Panašių faktų mūsuose ne dešimtys, bet šimtai. Daug kas darbovietėje bei mokyklose dėl religinės praktikos nešioja pašaipų fanatiko vardą".

Švč. Trejybės (pijorų) filijinė bažnyčia

1735 m. Gabrielius Kareiva, Medininkų seniūnas, užrašė pijorams žemės. 1742 m. Ukmergės pavieto seimelis visais balsais pritarė pijorų įkurdinimui ir pasižadėjo padėti. Ukmergės bajorų maršalka T. Siesickis paskyrė 12.000 auksinų. Teodoras užrašė kiek žemės ir iš savo valdomo Kociškių dvaro užrašė 1112 talerių. Dvarininkas Adomas Žembrovskis padovanojo Pamūšio palivarką ir davė 2240 talerių. Apie 1742—1745 m. pijorai pastatė mūrinę bažnyčią, atidarė mokyklą, kurią vėliau Edukacinė komisija

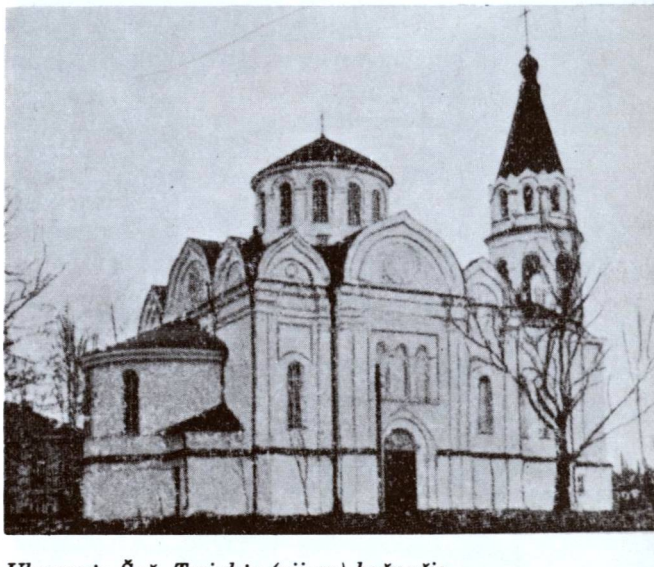

Ukmergės Švč. Trejybės (pijorų) bažnyčia

Žuvusiems dėl Lietuvos laisvės kariams paminklinė lenta Ukmergės kapinėse

Parapijos bažnyčios varpinė

Švč. Trejybės bažnyčia Ukmergėje. (Perkūno Krukonio 1979 m. nuotrauka)

paaukštino į aukštesniąsias. 1782 m. ją lankė 91 mokinys. Bet 1804 m. rusų valdžia atėmė mokyklos patalpas ir pavertė karinių reikmenų sandėliu. Liko tik parapijinė mokykla. 1808 m. joje mokėsi tik 5 mokiniai ir dirbo 1 mokytojas. Vėliau mokinių skaičius pakilo ligi 26, 62. 1812 m. patalpos buvo atgautos, ir Ukmergėje pradėjo veikti triklasė mokykla, kurią lankė apie 130 mokinių. 1828 m. buvo 4 klasės, mokėsi 75 mokiniai ir dirbo 5 mokytojai. Tačiau 1837 m. rusai mokyklą vėl uždarė.

Pijorų bažnyčia 1845 m. buvo iš katalikų atimta ir paversta stačiatikių cerkve. Vienuolynas uždarytas, bažnytinė žemė nusavinta ir atiduota kuriamai cerkvei.

Katalikai pijorų bažnyčią atgavo tik kuriantis nepriklausomai Lietuvai. 1919 m. jos rektorium paskirtas karinis kapelionas kun. Juozas Ruškys. 1922—1924 m. bažnyčios administratorius buvo kapucinas kun. Kazimieras. 1926 m. bažnyčia pavesta Ukmergėje įsikūrusiems marijonams. Marijonai bažnyčią suremontavo. 1940 m. jos rektorium buvo kun. Vincentas P. Gergelis, MIC. Ši Švč. Trejybės filijinė bažnyčia priklausė Ukmergės Šv. Petro ir Povilo parapijai. Po II pasaulinio karo okupacinė valdžia ją uždarė.

Architektūra. Ši bažnyčia nežinia kokio stiliaus, nes 1845 m. ji buvo perdirbta į cerkvę. Nuo 1919 m. grąžinta katalikams. Atrodo maždaug bizantiškai, su dideliu centriniu būgnu ir kūginiu kupolu. Viename kvadratinio plano kampe stovi aukštesnis dviejų tarpsnių bokštas. Sienose daug piliastrų, nišų, arkinių langų.

UPNINKAI

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Upninkų bažnytkaimis (seniau ir dvaras) yra kairiajame Šventosios krante, kiek žemiau Širvintos intako, taigi upių srityje. Iš čia bus kilęs ir vietovės vardas. Upninkai yra 7 km į pietvakarius nuo Veprių, 18 km į rytus nuo Jonavos, 27 km į pietvakarius nuo Ukmergės, prie didžiulio Upninkų miško (2886 ha).

Upninkų apylinkės buvo gyvenamos dar prieš Kristų. Randama daug ano meto ir vėlesnių laikų dirbinių. Istorinę tiesą gaubia padavimai, kurie sako, kad šioje vietoje buvęs didžiulis miestas, vėliau kažkurio karo negailestingai nušluotas nuo žemės paviršiaus. Iš tariamai buvusių „40 bažnyčių" tepalikusi tik viena . . .

Kryžiuočių kronikos Upninkų vardo nemini, tačiau neabejojama, kad Upninkai jų puolimo metu buvo.

XV a. Upninkai priklausė Astikams, o 1442 m. paveldėjimo keliu perėjo Radvilui Astikaičiui, kuris laikomas Radvilų giminės pradininku. Po jo savininkai keitėsi.

R. katalikų bažnyčią XV a. viduryje pastatė Upninkų savininkas Radvilas Astikaitis. 1482 m. Lietuvos kancleris Mikalojus Radvilas praplėtė jos beneficiją, užrašydamas tiek žemės, kiek suariama keturiomis žagrėmis, ir keturias pievas. Jis paskyrė dešimtinę javų (išskyrus avižas — jos buvo reikalingos karo reikalams) iš savo Upninkų, Biguškio, Žemaitkiemio ir Žeimių dvarų. Bažnyčiai tekdavo ir dešimtinė žuvies, sugaunamos Upninkų perkole. Upninkų klebonas, atsidėkodamas už gėrybes, turėjo kiekvieną šeštadienį laikyti giedotines Mišias už aukotoją, jo protėvius, o pirmadieniais atlaikyti aniversalus už Radvilus. 1616 m. Šemeta bažnyčią atstatė.

Reformacijos sąjūdžio metu bažnyčia buvo perėjusi reformatams. 1644 m. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina Apaštalų Sostui siųstoje reliacijoje pažymėjo, kad bažnyčią reikią atsiimti iš kalvinų. Byla buvo vedama Vilniaus vyskupo J. Tiškevičiaus (1649—1656). Liudininkai komisijai liudijo, kad bažnyčia seniau tikrai katalikams priklausiusi. Bylą laimėjo katalikai, ir Upninkų dvaro savininkas Jurgis Gruževskis buvo priverstas atiduoti bažnyčiai priklausomą žemę ir pastatyti naują bažnyčią. Tai jis ir padarė apie 1650 m.

Upninkų bažnyčios kampinis vaizdas 1980 metais

1750 m. bažnyčią vėl atnaujino vienas iš Petrauskų. Yra žinoma, kad Veprių dominikonai Upninkuose turėjo savo namus.

Upninkus dažnai lankė gaisrai. 1807 m. sudegė dalis miestelio su bažnyčia. Pamaldos buvo laikomos klebonijoje įrengtoje koplyčioje. Bažnyčia buvusi vėl atstatyta, tačiau po 1831 m. sukilimo rusai ją uždarė. Po to gaisras vėl sunaikino Upninkų bažnyčią, gyvenamuosius namus, spirito varyklą, smukles. Nesudegė tiktai akmens mūro grūdų sandėlis. Po gaisro niekas nebedrįsęs kurtis senoje gyvenvietėje, tik vienas klebonas nusprendęs niekur iš šios vietos nesikelti ir atstatyti bažnyčią. Jam padėjęs vietos dvarininkas: nebemanydamas Upninkuose kurtis, pavedęs bažnyčiai minėtą grūdų sandėlio pastatą.

„Kam jį perstatyti?" — kalbėję po Upninkų pelenus beklaidžiodami upninkiečiai. — „Sudėkime lubas, grindis, užkelkime ant stogo kryžių, ir po savaitės klebonas vėl galės laikyti pamaldas". Klebonas su šiuo pasiūly-

Upninkų bažnyčios didysis altorius 1980 metais

mu sutikęs. Ir tikrai, praslinkus savaitei, naujoje bažnyčioje jau buvo atlaikytos pirmosios Mišios.

Tačiau skubotas darbas parapijai atnešęs daug nelaimių. Praėjus 20 metų, blogai sudėtos lubos įgriuvusios; laimei, tada bažnyčioje nebuvo žmonių — niekas nenukentėjo.

1844 m. Vilniaus generalgubernatorius Hornas areštavo Upninkų kleboną ir neleido skirti kito. 1845 m., Vilniaus kurija, valdžios spiriama, parapijos veikimą sustabdė ir jos turtą perdavė Veprių bažnyčiai. Kai jo pasiimti iš Veprių atvyko 50 vyrų, upninkiečiai bažnytinio turto nedavė, su jais ištisą parą barėsi ir net kumščiavosi. Tik rusų policijai palaikant vepriškius, upninkiečiai turėjo nusileisti. Kai vepriškiai, veždami Upninkų bažnyčios inventorių, kėlėsi per Šventąją, upninkiečiai iš jų tyčiojosi ir šaukė: „Kas į jūsų girinę bažnyčią eis!?" Ir nėjo.

Upninkų parapijos atkūrimo reikalai buvo judinami visą laiką. 1867 m. gubernatorius leido bažnyčioje laikyti pamaldas, bet tik pavasarį, kai išsiliejusi Šventoji neleisdavo žmonėms nuvažiuoti į kitų parapijų bažnyčias. Tuo pasiremdamas, vysk. M. Valančius leido Upninkuose laikyti pamaldas kas antrą sekmadienį, nurodydamas rusų valdžiai, kad Upninkų bažnyčia nesanti formaliai panaikinta. Pamaldos buvo gausiai lankomos, bet dėl tokio nutarimo vyskupas turėjo valdžiai aiškintis.

Architektūra. Sudegus senajai bažnyčiai, po 1831 metų akmeninis dvaro grūdų sandėlys buvo perdirbtas į bažnyčią. Pastatas turi klasicistinius bruožus. Sienos suskaidytos poriniais piliastrais ir apjuostos kelių traukų karnizais. Durų ir langų arkos žemos, segmentinės. Tik nedideli sienų ploteliai palikti nenutinkuoti su matoma akmenų mūro faktūra. Bažnyčios fasadas suskaidytas vertikaliai į tris lygias dalis, kaip portikas. Ant jo trikampio frontono uždėtas medinis dviejų tarpsnių bokštelis. Bažnyčios planas kryžminis. Sienų karnizai padabinti tapytais ornamentais. Trapecinio skliauto lubos medinės. Didysis altorius barokiškai perkrautas laužyto antablemento reljefais, statulomis ir kriauklimiais sparnais. Antstatas siekia lubas. Presbiterija atitverta solidžia baliustrada.

Viduje bažnyčios yra 3 altoriai, seno tipo vargonai. Šventorius aptvertas akmens mūru, kurio šiaurės vakarų kampe yra medinė varpinė. Šventoriaus pietryčių pusėje buvo vienas ar du antkapiai su akmeniniais paminklais. Rodosi, kad tai fundatorių ar jų šeimos kapai. Parapijos kapinės yra į pietus nuo bažnyčios, įsiterpusios tarp buv. Upninkų dvaro žemės. Jos įruoštos aukštoje kalvoje, apima apie 1 ha žemės plotą. Buvo aptvertos medinėmis išilginėmis kartimis.

XVIII a. Upninkuose buvo parapijinė mokykla; 1782 m. ją lankė 19 mokinių. 1781 m. parapijai priklausė 2341 katalikas. Po 1863 m. sukilimo mokykla surusinta. Vokiečiams užėmus Upninkus, 1915 m. klebono rūpesčiu mokykla atkurta su dėstomąja lietuvių kalba. Dėstė klebonas ir dar vienas mokytojas. Mokyklą lankė 30 mokinių.

1916 ar 1917 m. klebonas kun. Antanas Gaslauskas su vargoninku suorganizavo pavasarininkų kuopelę, buvo sudarytas parapijos choras, prasidėjo gyva lietuviška veikla.

Upninkų parapija priklausė Žeimių dekanatui. 1940 m. ji turėjo apie 1500 parapijiečių.

1981 m. Upninkų parapija nuolatinio kunigo neturėjo. Retkarčiais bažnyčią aptarnauja Veprių kunigas. LKB Kronikos Nr. 36, 1979 m., paskelbta iš Upninkų tokio turinio korespondencinė žinelė: „1978 m. lapkričio iš 4 į 5 naktį vagys bandė įsiveržti. 1978 m. rugpjūčio 25 d. piktadariai įlindo į Upninkų bažnytėlę pro langą ir pavogė smulkias žvakides, angelų statulėles ir kryželį".

Upninkų bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų: Bažnyčios Globėjo Šv. Mykolo Arkangelo paveikslas, tapytas aliejiniais dažais drobėje XIX a. I pusėje; medinės XIX a. skulptūros: „Švč. M. Marija", „Vienuolis su knyga". „Šventoji su skara". Yra išlikęs ir 1665 m. žalvarinis varpas, tebėra XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius.

UŽUNVĖŽIAI

Parapijos bažnyčia

Užunvėžių bažnytkaimis stovi kairiajame Nevėžos (Nevėžėlės) upelio (deš. Virintos intakas, 29,2 km ilgumo) krante, 3 km nuo Kauno—Zarasų plento, 11 km į pietus nuo Anykščių.

Šis kaimas minimas 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo sąrašuose. Tada priklausė Skiemonių parapijai. 1923 m. buvo 26 sodybos ir 121 gyv. Iki sukolchozinimo kaimui priklausė 400 ha žemės.

1924 m. kaimas išsiskirstė vienkiemiais. 1920 m. įsteigta pradžios mokykla. Vėliau jos reikalams iš šio kaimo kilęs žinomas valstybininkas inž. Steponas Kairys paskyrė 8000 lt auką. Buvo įkurta Užunvėžių parapija.

Architektūra. 1937—1940 metais architekto Karolio Reisono projektu statyta medinė bažnyčia, padedant inž. Banėnui, yra originali, nebe tradicinė. Priekinis bokštas yra masyvus, su daug angų ties varpais. Jo stogelis yra mansardinis, su laužytu piramidiniu šalmu. Visi langai labai dideli, arti vienas kito, tad vidus gerai apšviestas. Gale pristatytos žemos zakristijos. Statmenai apmuštų sienų briaunos, karnizai ir langai dažyti baltai. Lubos plokščios. Presbiterijos sienoje, virš didžiojo altoriaus yra kryžiaus formos langas, kokio niekur kitur neteko matyti. Altorius padabintas smulkiais pseudogotikiniais pinakliais. Panašaus stiliaus yra ir skiriamoji baliustrada. Vidiniai sienų paviršiai apmušti gulsčiomis lentelėmis.

Bažnyčia buvo pašventinta 1940 m. rudenį, jau bolševikams užėmus Lietuvą. Klebonu paskirtas Kurklių vikaras kun. J. Klimavičius.

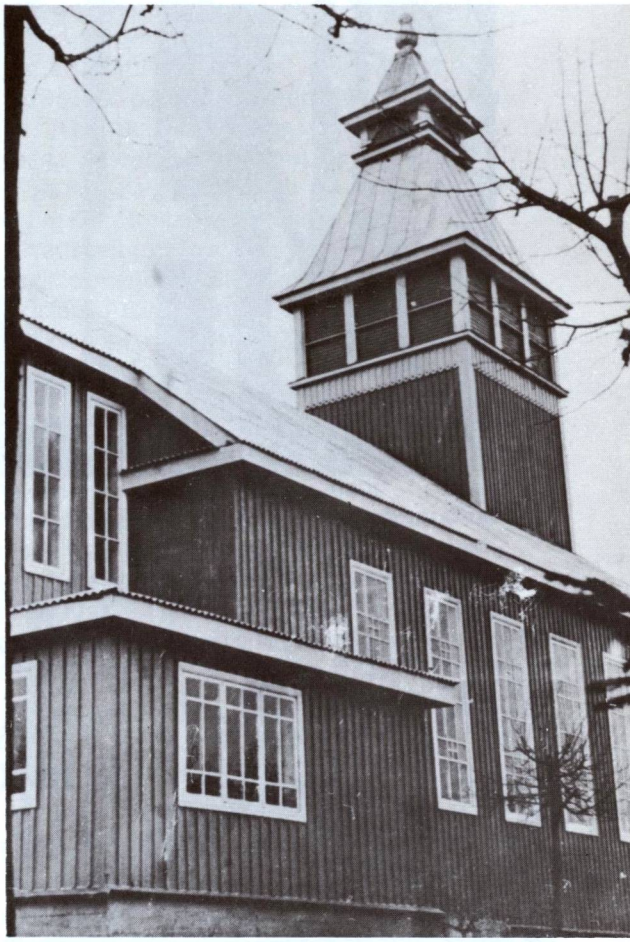

Užunvėžių bažnyčios šoninis vaizdas

1981 m. Užunvėžių parapija nuolatinio kunigo nebeturėjo. Ją aptarnavo Kurklių klebonas. Vietovė priklauso Anykščių rajono Kurklių apylinkei. 1959 m. 117 gyv.

Bažnyčios vidus. (1981 metų nuotr.)

Vadžgirio bažnyčia

Bažnyčios fasadas. (1978 metų nuotraukos)

VADŽGIRYS

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Vadžgirio kaimas įsikūręs prie Bebirvos (Šaltuonos intakas) ir jos intako Bebirvyčio, 13 km į rytus nuo Jurbarko, 21 km į pietvakarius nuo Raseinių. Aplinkui gyvenvietę auga Vadžgirio, Degutgirio, Žvirlaukio, Lapgirių miškai.

Vadžgirys buvo jau XIII a. gyvenamas. Tada ši žemė priklausė Karšuvos sričiai. Kryžiuočių laikais šios srities centras buvo Bebirvaičių pilis. Žinoma, kad 1307 m. kryžiuočiai žiauriai nusiaubė Karšuvos žemę; gyventojai patys paliko dvi pilis, kurių viena stovėjusi dabartinio Vadžgirio apylinkėje.

Vadžgirio dvaras ir kaimas žinomi nuo XVII a. Vietovė pradėjo augti pastačius koplyčią.

R. katalikų koplyčia prie dvaro pastatyta 1676 m. 1790 m. Juozapas Vaitkevičius pastatė medinę Šv. Juozapo bažnyčią, kuri buvo Viduklės parapijos filija. 1841 m. filialistu buvo kun. M. Varanavičius; jį išlaikė parapijiečiai. 1859 m. Vadžgirio bažnytkaimyje buvo 15 namų ir 327 gyv. Nepriklausomo gyvenimo pradžioje klebonas kun. Povilas Katelė pradėjo statyti naują mūrinę bažnyčią. Nors dar nebuvo užbaigta, 1924 m. joje pradėtos laikyti pamaldos. Po Katelės klebonu buvęs kun. K. Rickus-Rickevičius jos taip pat kaip reikiant neužbaigė.

Architektūra. 1924 m. statyta mūrinė šv. Juozapo parapijos bažnyčia yra išraiškingas pastatas, sudėtas iš kelių istorinių stilių elementų. Fasadinis portikas yra maždaug klasicistinis: jo keturios stambios apskritos kolonos remia nedidelį trikampį frontoną su mažais langeliais. Stačiakampis portalas uždengtas lengvai įgaubtu sandriku, o virš jo sienoje įkomponuotas apskritas langelis su kryžminiais sparneliais baltame fone. Sienos suremtos viršun plonėjančiais kontraforsais. Stačiakampio plano bažnyčia apjuosta lygių traukų karnizu ir uždengta dvišlaičiu stogu. Jo priekis nusklembtas valminiu trikampiu ir ant kraigo uždėtas atvirų angų bokštelis su šalmu ir kryžiumi. Plytinės sienos netinkuotos, tik kolonos, kontraforsai, karnizai ir angų apvadai baltai nutinkuoti.

Vadžgirio parapija priklauso Raseinių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3100 katalikų. Nepriklausomybės metais Vadžgirys buvo Raseinių aps. valsčiaus centras. 1923 m. 697 gyv.

Sovietinės okupacijos metu Vadžgirys yra Jurbarko rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 592 gyv.

1981 m. parapijos administratorium buvo kan. Liudvikas Semaška (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Trūkstant kunigų, jis kartu administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Šimkaičių parapiją.

Vadžgirio bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno ir kulto dalykų: paveikslai — „Kristaus Atsimainymas" (XIX a.), „Marija su Kūdikiu" su metaliniais XVIII—XIX a. aptaisais; medinės XIX—XX a. skulptūros — „Šv. Kazimieras", „Šv. Martynas", „Šv. Petras", „Šv. Paulius", „Šv. Jonas Krikštytojas", „Domininkonas", „Šv. Rokas", „Šv. Kotryna", „Šv. Mikalojus", „Jėzus Nazaretietis", „Jėzus Nukryžiuotasis"; bažnyčios šventoriaus vartuose yra XIX a. pabaigos geležinis ornamentuotas kryžius. Bažnyčios fasadas taip pat papuoštas skulptūromis. Miestelyje yra XX a. pr. medinė koplytėlė su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra.

VANDŽIOGALA

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Vandžiogalos miestelis įsikūręs prie Urkos upelio (Barupės intakas), 23 km į šiaurę nuo Kauno. Vietovės vardas yra sudėtas iš dviejų žodžių: Vandys ir galas, reiškia Vandžių (asmenvardis) gyvenamąją vietovės dalį ar kaimą. Kai kas neteisingai rašo „Vendžiogala" — tai iškreipto lenkų pavadinimo (Wędziagoła) įtaka. Ir kryžiuočių kronikose rašoma Wandyagel, o XVI a. slavų kalba rašyti dokumentai mini — Vondziakgola.

Vandžiogalos praeitis sena. Apylinkėse rasta Romos imperatoriaus Trajano moneta. Kryžiuočių kronikos rašo, kad Ragainės vicekomtūras Markvardtas Schulbach, 1384 m. Ordino atsiųstas į Lietuvą paremti Vytauto prieš Skirgailą, radęs Vandžiogalos šventykloje susirinkusių daugybę žmonių kažkokioms iškilmėms ir pradėjęs aršias kautynes. Įveikę vokiečiai; 120 lietuvių vietoje žuvę, kiti išbėgioję ar patekę į nelaisvę. 300 jų paėmęs komtūras, 200 Vytautas. Kryžiuočiai, išnaudodami Lietuvos kunigaikščių savitarpio kovas, grįžę su dideliu grobiu.

Unijinės Lietuvos laikais Vandžiogalos dvaras priklausė įvairiems žemvaldžiams. Prie dvaro augo ir miestelis, kuriam 1643 m. suteiktos prekybinės privilegijos.

R. katalikų bažnyčia. 1664 m. Jonas ir Marija Lopacinskaitė Rosttovskiai pastatė medinę bažnyčią. Ji minima ir 1669 m. Vilniaus vyskupijos sinodo sąrašuose. 1817 m. ji sudegė. 1855 m. klebonas kun. Mikas Kazlauskas su parapijiečiais pastatė dabartinę medinę Švč. Trejybos bažnyčią. Vėliau kitas klebonas, kun. Mikas Viršila, pristatė bažnyčiai bokštą ir varpinę. Priklausė Kauno dekanatui. Kai 1849 m. Kauno dekanatas buvo prijungtas prie Žemaičių vyskupijos, ir Vandžiogalos parapija priklausė minėtai vyskupijai. Sakoma, kad vienas bažnyčios kampas kažkodėl neturįs mūrinio pagrindo ir stovįs ant medinės trinkos.

Yra nuomonių (A. Miškinis), kad bažnyčios halinė dalis statyta 1826 m., o 1880 m. buvęs pristatytas bokštas. Abipus šventoriaus vartų stovėjusios dvi apskritos koplytėlės.

Senoji Vandžiogalos bažnyčia. (A. Daukšos 1904-5 metų nuotrauka)

Vandžiogalos bažnyčia ir varpinė 1964 metais

Architektūra. Prie tradicinės lietuviškos 1855 metais statytos medinės bažnyčios vėliau pristačius didelį bokštą priekyje, pasidarė keistas pastatas. Ramus fasadas su trikampiu frontonu yra užgožtas tuo aukštu trijų tarpsnių bokštu su laibu aštuoniasieniu bokšteliu viršuje. Bažnyčia turi po keturius arkinius langus sienose ir suporintus piliastrus. Ant absidos tebėra likęs barokinis kriaušės pavidalo bokštelis.

Priešais bažnyčią kairėje stovi grakšti medinė varpinė. Jinai nesiskirtų nuo kitų panašių dviejų tarpsnių varpinių, jei nebūtų padabinta klasicistiškais plačiais piliastrais kampuose ir dantytu karnizu dviejuose aukščiuose. Arkinės varpų angos yra suporintos. Normalaus aukščio varpinė atrodo maža šalia didžiojo fasadinio bokšto. Šventorius aptvertas ažūrine statinių tvora. Vartų stulpai mūriniai.

Jau XVIII a. veikė parapijinė mokykla, kurioje 1777 m. mokėsi 11 mokinių. 1782 m. jų buvo 9, o 1828 m. tik 6.

1863 m. sukilimo metu rusų valdžia apkaltino kleboną Antaną Kazlauską rėmus sukilėlius ir ištrėmė į Sibirą. Tremtiniui kunigui nebuvo leista grįžti. Tik 1881 m. iš Sibiro sugrįžo į Kuršą. Carinės Rusijos laikais katalikai buvo persekiojami. Yra žinoma, kad 1868 m. Kauno gubernatorius neleido kunigams važiuoti atlaidams į Vandžiogalą.

XIX a. Vandžiogala ir jos apylinkės buvo dvarininkų, sulenkėjusių bei lenkų kunigų gerokai aplenkintos. Taigi nenuostabu, kad 1918—1919 m., kuriantis nepriklausomai Lietuvai, Vandžiogalos apylinkės ir miestelio lenkuojantieji bandė kurti lenkišką „Vandžiogalos respubliką". Kauno miesto komendantūros dalinys tą „respubliką" likvidavo.

Nepriklausomybės metais Vandžiogala buvo Kauno apskrities valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir buv. dvare buvo 976 gyv. 1940 m. parapija turėjo apie 4000 katalikų. Sovietinės okupacijos metu Vandžiogala yra Kauno rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 603 gyv. 1981 m. Vandžiogalos klebonu buvo kun. Pranciškus Gaižauskas (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1938 m.). Tada Vandžiogaloje gyveno ir altaristas kun. Petras Martinkus.

Bažnyčios varpinėje yra išlikęs 1721 m. lietas žalvarinis varpas. Miestelyje yra XIX a. pabaigoje statyta mūro ir medžio koplytėlė su Šv. Jono Nepomuko skulptūra.

VELIUONA

Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Veliuonos miestelis išsistatęs palei Nemuno kranto dešinę pašlaitę, prie Kauno—Jurbarko plento, 55 km į šiaurės vakarus nuo Kauno. Šioje vietoje į Nemuną įteka trumputis Veliuonos upeliukas, kuris galbūt ir davė vietovei vardą. Padavimai sako, kad Veliuona buvusi mirusiųjų dvasių deivė ir čia buvusi jos buveinė. Kiti padavimai sako, kad vykstant nuolatiniams mūšiams su kryžiuočiais, nuo žuvusiųjų kraujo upelio vanduo parausdavęs.

Istorijos šaltiniuose Veliuona vadinama Veluna, Welunen, Wyelunya. Manoma, kad ligi 1315 m. vietovė vadinta Junigeda — pagal pilį.

Veliuona — labai sena Lietuvos gyvenvietė. Čia buvo rasta I—IV a. Romos ir arabiškų monetų. Taigi jau pirmaisiais amžiais po Kristaus Veliuona galėjo būti užsienio prekybos punktas. Gyvenvietė kūrėsi prie Nemuno, kuris buvo pagrindinis prekybos kelias iš seniausių laikų. Rytų krašto pirkliai čia susitikdavo su atvykusiais iš Vakarų ir apsikeisdavo prekėmis.

Veliuonos bažnyčia. (Z. Kazėno nuotrauka)

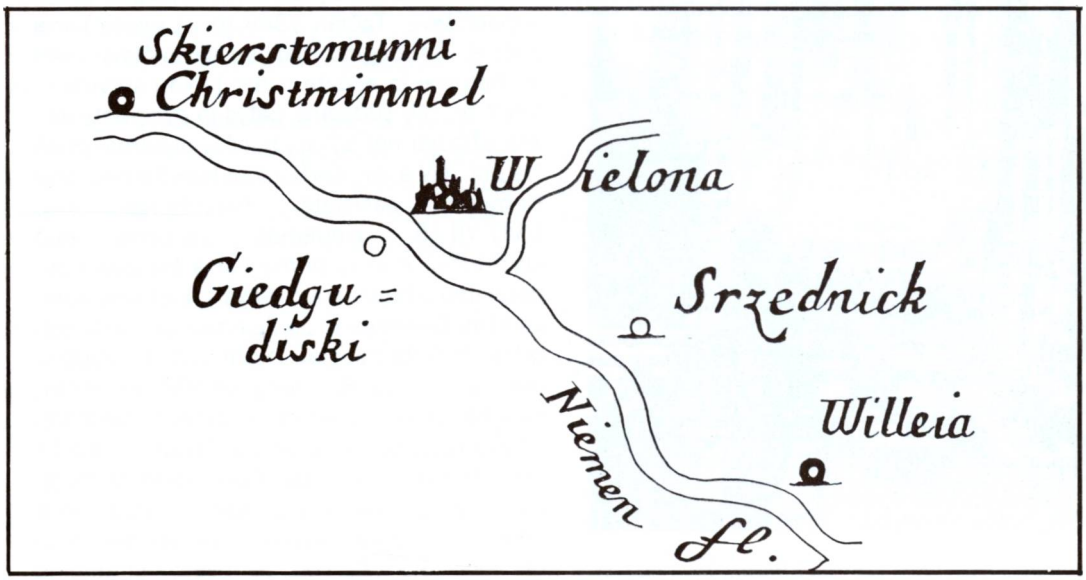

1659 metų Kurliandijos-Žemaitijos žemėlapio iškarpa, kurioje matyti ir Veliuona (Wielona)

Veliuonos miestelio vaizdas pagal Napoleono Ordos graviūrą iš jo albumo. (XIX a. II pusė)

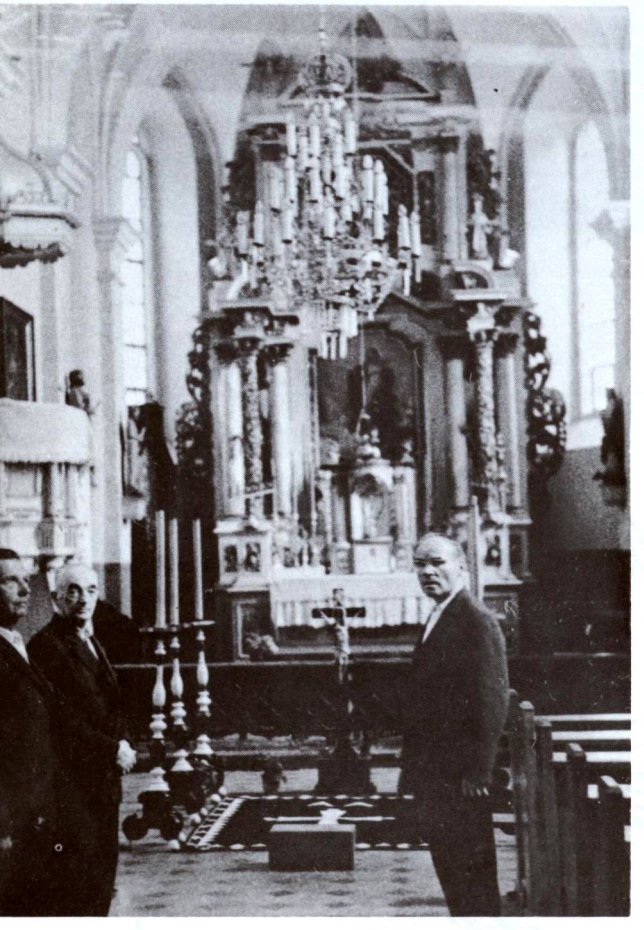

Veliuonos bažnyčios didysis altorius 1975 metais

Istorinės žinios apie Veliuoną yra nuo tų laikų, kai į Lietuvą pradėjo brautis kryžiuočiai. Vytautas ilgą laiką vedė ginčus dėl Veliuonos su kryžiuočiais. Iš tų laikų dokumentų matyti, kad 1245 m. Veliuonos vietoje buvusi pilis. 1291 m. čia buvusi pastatyta Junigedos pilis. Nuo tada Veliuona buvo svarbus lietuvių gynybos punktas Nemuno žemupyje ir pagrindinė tvirtovė, kuri gynė Kauną iš vakarų pusės. Pilis stovėjusi aukščiausioje kalvoje ir buvusi sustiprinta medžio, žemės, akmens aptvarais. Kryžiuočiai daugelį kartų ją puolė, sunaikindavo jos aptvarus, bet pačios pilies nepaimdavę. Tačiau 1348 m. ją pirmą kartą paėmė ir sudegino, bet jau sekančiais 1349 m. lietuviai ją atstatė ir dar labiau sutvirtino. 1367 m. pilį sudeginę patys ją gynę lietuviai. Yra užrašyti net 57 kryžiuočių puolimai prieš šią pilį. XIV a. pr. Kryžiuočiai kiek žemiau prie Nemuno pasistatę Bajenburgo pilį. 1341.VII.16, gindamas Veliuoną nuo kryžiuočių, nuo jų pirmą kartą čia pavartoto parakinio užtaiso žuvo didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas. Jo žuvimui čia nušviesti tačiau trūksta daugiau istorinių faktų. Padavimai sako, kad 82 metų senelio karvedžio palaikai buvę sudeginti, o pelenai palaidoti piliakalnyje, bet kiek vėliau Gedimino sūnūs juos iškasę ir palaidoję Pilies kalne Vilniuje, kuris gavęs Gedimino kalno vardą. Prie Veliuonos yra keli kalnai — piliakalniai. Visa tai rodo, kad čia buvusi svarbi strateginė vieta. Kai kurie istorikai mano, kad iš čia galėjusi kilti Gedimino giminė.

Veliuonos bažnyčios vidus. (Iš G. Valiulienės albumo)

1400 m. kryžiuočiai, užvaldę ir atstatę pilį, ją padarė Žemaitijos valdymo centru. 1411—1412 m. Vytautas, laimėjęs Žalgirio mūšį, Veliuoną atsiėmė, ją perstatė ir įruošė naujus sutvirtinimus. Tačiau karinė pilis nebegalėjo turėti strateginės reikšmės, nes po Žalgirio mūšio laimėjimo kryžiuočiai nebepuolė Lietuvos.

Daug Lietuvos istorinių įvykių yra susiję su Veliuona. Vytautas, steigdamas parapiją, Veliuoną vadina „oppidum" (miestu). Čia ilgą laiką gyveno D.L.K. vietininkai. 1416—1423 m. Veliuonos pilyje vyko keli svarbūs tarpvalstybiniai pasitarimai.

Veliuonos gyvenvietė kūrėsi prie pilies ir išaugo iš sustiprinto papilio. 1293 m. Veliuonoje buvę 2 papiliai, o 1411 m. jau 3. Viename jų XIII—XIV a. kūrėsi pirkliai, amatininkai, kitame — žvejai. Kadangi kryžiuočiai daug kartų naikino įtvirtintus papilius, Veliuonai nebuvo sąlygų išaugti į didesnį miestą. Tik po Žalgirio mūšio atsirado palankesnės sąlygos miestui kurtis.

Veliuona iš senų laikų buvo valdovinis dvaras, įkurtas dar Vytauto pirmtakų. Jam priklausė daug žemių ir kaimų abipus Nemuno. XV a. Veliuona tapo pavieto centru. 1500 m. D.L.K. Aleksandras Jogailaitis suteikė Veliuonai miesto teises, kurios vėliau buvo keletą kartų pakartotos.* 1513 m. miestų sąraše Veliuona minima po Vilniaus ir Kauno.

R. katalikų bažnyčia. Parapiją Veliuonoje įsteigė Vytautas. Tačiau istorijos šaltiniuose minimos kiek skirtingos jos įsteigimo bei bažnyčios statymo datos — 1416, 1421 ir 1426 m. Manoma, kad pirmoji bažnyčia buvusi pastatyta senosios lietuvių tikybos šventovės bei kulto vietoje. Yra tikra, kad 1421 m. bažnyčios steigimo dokumentas buvo surašytas Trakuose. Jį sudarant dalyvavo Vilniaus vyskupas Motiejus, vaivada Manivydas, Vilniaus pilininkas K. Astikas ir kt. Vytautas paskyrė beneficiją — žemutinę miestelio dalį (į Jurbarko pusę), su gyvento-

* Daugiau istorinių žinių apie Veliuoną teikia ML II t. 338—347 psl., R. Krasausko „Veliuona", LE XXXIII t.; Algimanto Miškinio studija „Veliuonos istorinė urbanistinė raida", Lietuvos architektūros klausimai, V t. IV sąs., M. Jonaitis, „Veliuonos ir Vytauto Didžiojo praeitis".

Veliuonos bažnyčia. (A. Daukšos 1904-5 m. nuotrauka)

jais, mėsinėmis, smuklėmis, krautuvėmis, be to, tris ūkininkus Rusteikonių kaime ir pievą prie Nemuno, duodančią 30 vežimų šieno, taip pat kitų turtų.

Yra nuomonių, kad bažnyčia (greičiau koplyčia), Veliuonoje buvusi jau prieš 1421 m. Galbūt ir kryžiuočiai pilyje turėjo koplyčią, bet ši žinia nepatvirtinta. Šiaip ar taip, bažnyčia Veliuonoje veikė visą laiką. Žinoma, kad 1478 m. jos klebonu buvo kun. Mikalojus. Klebono skyrimo teisė priklausė valdovui, bet 1503 m. Aleksandras ją perleido Žemaičių vyskupui. 1514 m. klebonu buvo kun. Jonas Sokolnickis. 1550 m. protestantų kunigas Martynas Mažvydas skundėsi Prūsijos kunigaikščiui, kad jo parapijiečiai keliauja atlaidų į Lietuvą ir lanką Veliuonos bažnyčią.

Iš senų laikų prie bažnyčios buvo ir mokytojas, klebono išlaikomas. Protestantizmo banga susilpnino Veliuonos parapijos veikimą. Apie 1592—1597 m. Veliuonoje nebebuvo kunigo. Tuo metu buvo išgrobstyta ir bažnyčios beneficinė žemė. Girdžių žemę buvo pasisavinę Jurbarko valdytojai. Tik kiek vėliau kan. Mikalojaus rūpesčiu Girdžių žemė pripažinta Veliuonos bažnyčios nuosavybe. 1616 m. Zigmantas Vaza bažnyčios turtus vėl padidino. Buvo išplėstos ir parapijos ribos.

Bažnyčiai pasenus, ji buvo atstatoma. Yra tikra, kad Albrechtas St. Radvilas bažnyčią perstatė ir vyskupas J. Tiškevičius ją konsekravo. 1686 m. K. Chšenavičius užrašė Veliuonos bažnyčiai 10.000 auksinų ir įpareigojo du giedotoju bažnyčioje giedoti maldas Marijos garbei. 1802 m. vysk. J. Giedraitis tuos pinigus perdavė Žemaičių kunigų seminarijai.

Architektūra. 1416 ar 1421 ar 1426 metais sumūryta bažnyčia buvo perstatyta 1634—1636 m. ir pašventinta 1644 m. Pastatas dominuoja apylinkę nuo aukšto Nemuno pakrantės šlaito. XIX a. bažnyčia buvo vėl iš dalies perstatyta, o 1930 V.D. metais atnaujinta architektų Alg. Šalkauskio ir Vl. Švipo. Dabar toji bažnyčia įrašyta respublikinės reikšmės paminklų sąraše.

Stačiakampis trijų navų pastatas su priekin ištrauktu kvadratinio plano dviejų tarpsnių bokštu yra renesansiškos architektūros. Gale pristatyta presbiterija su pusapskrite absida. Jos kairėje maža zakristija. Visas pastato ilgis siekia apie 40 m, plotis 20 m, bokšto aukštis iki kryžiaus 34 m. Fasadinio bokšto apatinis tarpsnis ir visos sienos suskaidytos plokščiais piliastrais ir nutinkuotos. Langai siauri, su smailiomis arkomis, gotiški. Tik bokšto akustinės angos ir centrinės durys turi pusapskrites arkas. Bokšto stogelis aštuoniakampis, su piramidiniu šalmu. Vienoje bokšto pusėje pristatytas prieangis ar koplyčia turi klasicistines duris ir renesansiškų nišų eilę. To priestato nematyti XIX a. piešinyje, kada fasadas buvo simetriškas ir bokšto stogelis kitoks, tada su barokiška smaile ir aukštesniu kryžiumi.

Interjero aprašymas pateikiamas pagal „300 kultūros paminklų" knygą (Vilnius, 1980 m.). Trijų navų erdvė yra kompaktiška ir jauki. Sienų piliastrai padabinti gotiškais kapiteliais su stilizuotų rūtų lapeliais. Tai jau lietuviškas motyvas. Vidurinės navos ir presbiterijos skliautai papuošti lietuviškojo renesanso nerviūrų raštais. Vėlyvojo baroko stiliaus didįjį altorių puošia drožiniai: altoriaus sparnai, kolonėlių kapiteliai, medinės skulptūros. Bažnyčioje išsaugota vertingų paveikslų: J. K. Bžostovskio XVII a. ant skardos tapytas portretas, M. E. Andriolio ir P.

Kalpoko tapytos drobės. 1634 m. sukurta taurė dekoruota barokiniais augalinio motyvo ornamentais, gražiomis galvutėmis ir figūrėlėmis. Šoninėse navose yra mažesni orderinės tvarkos barokiniai altoriai. Medinė sakykla su baldakimu išsiskiria renesansiškomis formomis.

Šventoriaus mūriniai vartai yra nauji. Jie susideda iš trijų atskirų triumfo arkų. Jos pusapskritės, o jų frontonėliai turi apskritas nišas. Centriniai varteliai mediniai, sudėti iš dekoratyviškų filingų.

1762 m. Veliuona tapo dekanato centru, kuriam 1767 m. priklausė 10 parapijų, 8 filijos ir 2 viešos koplyčios, iš viso 6970 katalikų. Ir kairėje Nemuno pusėje parapijai priklausė keliolika kaimų. Vėliau buvo sukurtos kitos parapijos.

1841 m. prie bažnyčios gyveno 3 kunigai. Klebonu tada buvo kun. Marijonas Giedraitis. Parapija valdė 50 valakų žemės. Vyskupui M. Valančiui pavyko Veliuonos parapijoje (apie 1860 m.) įgyvendinti beveik visišką blaivybę.

1864—1870 m. Veliuonos parapijos vikaru buvo kun. Antanas Juška-Juškevičius. Jis čia gyvendamas surinko labai daug liaudies dainų ir dalį jų atspausdino knygoje „Svotbinė rėda Veluonyčių Lietuvių", 1870 m.

I pasaulinio karo metu Veliuonos bažnyčia gerokai nukentėjo nuo patrankos sviedinių. Buvo apdaužytas bokštas, išlaužtos bažnyčios lubos; vokiečiai išvežė didelį varpą. 1930 m. klebonas kun. L. Polonskis su parapijiečiais bažnyčią suremontavo. 1940 m. parapija turėjo 3673 katalikus. Visą laiką Veliuona buvo dekanato centras.

Nepriklausomybės metais Veliuona buvo Kauno aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 650 gyv. Sovietinės okupacijos metu Veliuona yra Jurbarko rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 503 gyv.

1981 m. Veliuonos klebonu buvo kun. Povilas Pranckūnas (gim. 1906 m., kunigu pašvęstas 1933 m.).

Veliuonos kapinėse yra mūrinė koplyčia, statyta 1814 m. Zaleskių.

Veliuonos bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikę nemaža religinio meno, kulto, taikomosios ir vaizduojamosios dailės dalykų. Iš jų ypatingai paminėtinas prie didžiojo altoriaus esantis Vytauto Didžiojo paveikslas. Ant jo rėmų galima įskaityti lotynišką įrašą: „Alexander seu Vitoldus Magnus Dux Lithuaniae

Kun. Antanas Juška-Juškevičius 1864 metais, Kauno kalėjime

Vytauto Didžiojo portretas Veliuonos bažnyčioje

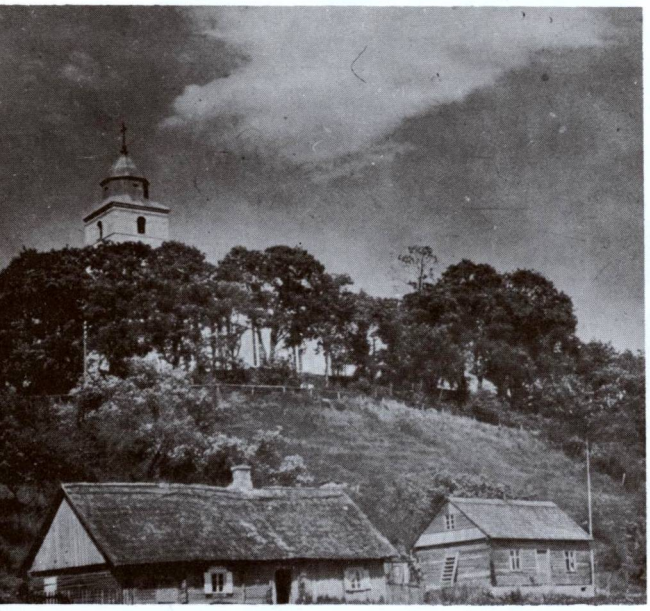

Veliuona apie 1936 metus. (Stepono Kolupailos nuotrauka)

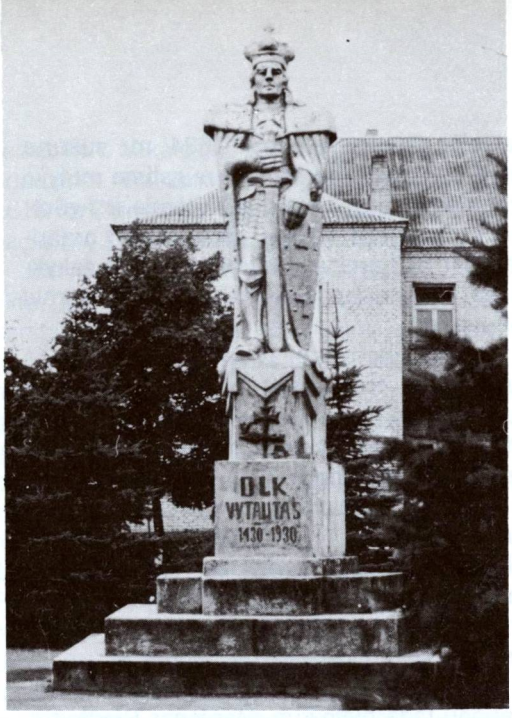

Vytauto Didžiojo paminklas Veliuonoje. (1979 metų nuotrauka)

consentiente Pontifice Maximo Martino V Fundator et Dotator ecclesiae praepositurae Vielonensis Anno 1421", kuris pasako, kad šią bažnyčią yra įkūręs Vytautas. Šio paveikslo kilmė nebuvo kaip reikiant išaiškinta. Paskutinio meto tyrinėjimai parodę, kad šis paveikslas esąs Nesvyžiaus paveikslo kopija, pieštas aliejiniais dažais drobėje apie 1860 m.

Bažnyčioje yra ir daugiau paveikslų: „Šv. Jonas Evangelistas", „Kristus su nendre", „Šv. Kazimieras", „Stacija XII", „Marija su Kūdikiu", „Marija Rožančinė" (XVII—XIX a.), Mykolo Elvyro Andriolio „Šv. Juozapas" (1864 m.), didiko Jono Kazimiero Bžostovskio portretas, pieštas aliejiniais dažais ant skardos (XVII a.); dail. Petro Kalpoko 1922 m. piešti paveikslai: „Šv. Antanas", „Marija Magadalena", „Šv. Jonas Nepomukas", „Šv. Teklė", „Švč. Trejybė".

Pažymėtinos medinės XVIII—XX a. skulptūros: „Šv. Jonas Evangelistas", „Šv. Lukas Evangelistas", „Šv. Matas Evangelistas", „Šv. Morkus Evangelistas"; yra 3 altoriai su dailaus darbo skulptūromis, 1634 m. paauksuota sidabrinė taurė, dekoruota barokiniais augalinio motyvo kalinėtais ornamentais, dekoratyvinėmis galvutėmis, įvairiomis figurėlėmis. Yra XIX a. I pusės šilkinis arnotas ir kt. dalykų.

Paminklas Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukakčiai paminėti Veliuonos bažnyčios šventoriuje. Įrašas: „Maloningoji Motina, galingąja meile mūsų gyvenimą palaimink! Jonaičiai, 1928"

VEPRIAI

Švč. Mergelės Marijos Rožančinės parapijos bažnyčia

Veprių miestelis įsikūręs šiauriniame Veprių ežero (23 ha) krante, 1,5 km į šiaurės vakarus nuo Šventosios, 15 km į pietvakarius nuo Ukmergės. Per miestelį teka nedidelės Riešės upelis.

Manoma, kad Vepriai buvę jau prieš Lietuvos valstybės sudarymą. Čia buvusi alkvietė ir gynimosi centras. Kairiajame upelio krante, prie kelio į Pagelažius, iki šių dienų yra išlikusios piliakalnio liekanos. Vygando kronika mini, kad 1384 m., Lietuvos valdovų pilietinių kovų metu, Vytautas, žemaičių ir Ordino padedamas, žygiuodamas antrą kartą atsiimti iš Jogailos Vilniaus, užsuko į Veprių pilį, kurią saugojo 400 vyrų. Laimėjo Vytautas, kuriam pavyko pilį paimti. Kautynių metu žuvę 120 žmonių, jų tarpe Veprių pilies įgulos vadas. Į nelaisvę patekę 8 kareiviai, paimta 200 arklių ir kito grobio.

Veprių dvaras minimas 1542 m. Priklausė Kęsgailoms, vėliau Oginskiams, XVII a. valdė Šemetos, Tyzenhauzai, iš kurių 1808 m. nusipirko Kasakauskiai. Po to savininkai dar keitėsi, XIX a. gale perėjo Plateriams. Grafas Plateris valdė ligi 1923 m., kai, neapkęsdamas lietuvių, pabėgo į Lenkiją. Jo dvaras buvo nusavintas ir išdalytas. 1924 m. dvare įkurta žemės ūkio mokykla.

R. katalikų bažnyčia. Pirmoji bažnytėlė (o gal tik koplyčia) Vepriuose buvo pastatyta 1610 ar 1616 m. ir Šemetų aprūpinta. Ji buvusi mūrinė ir stovėjusi ant kapinių, netoli dvaro. Tada Vepriai dar nebuvo žymesnė vietovė; apylinkės bajorų centras buvo gretimuose Upninkuose. 1844 m. bažnyčia sugriuvo ir rusų administracija ją uždarė. Vilniaus vyskupijos administratorius įsakė Upninkų bažnyčios inventorių perkelti į Veprius ir čia įsteigti parapiją, kurią tvarkyti pavedė jaunam ir energingam kunigui Vitkevičiui, kuris į Upninkus nuvyko 50 vyrų lydimas. Tačiau upninkiečiai susirinko prie bažnyčios, inventoriaus nedavė. Riaušės trukusios pusantros paros. Laimėję vepriškiai, rusų administracijos palaikomi. Tačiau upnikiečiai boikotavo Veprius ir į jų bažnyčią neidavo.

Ilgai sukę galvas vepriškiai, ką daryti. Pagaliau vienam jų atėjusi mintis — reikia įsteigti Vepriuose kalvarijas: tada būsiąs galas upninkiečių užsispyrimui. Šiai minčiai pritaręs ir klebonas. Greitai pasiųsti žmonės į Vilnių, kurie paruošė kalvarijų planą. Pagal jį buvo statomos koplytėlės ir vartai. Į Jeruzalę pasiųsta moteris iš ten atvežė 12 maišelių šventos žemės. Kai jau viskas buvo paruošta, Vilniaus kurija leidusi steigti kalvarijas. 1846 m. Sekminių metu Vepriuose buvo pirmą kartą apeiti kryžiaus keliai. Kiekvienais metais maldininkų skaičius augo ir upnikiečiams nebeliko vilčių atgauti savo bažnytinį turtą.

Iš pradžių kalvarijų koplytėlės buvusios labai paprastos, kaltos iš lentų, kurias davęs dvaro savininkas. Paveikslai buvo gražūs, parvežti iš Vilniaus. XIX a. pabaigoje pastatytos mūrinės koplyčios, kurioms įruošti dosnūs vepriškiai ūkininkai paskyrę lėšų. Daug rūpesčių turėjęs klebonas kun. St. Janulevičius, kol gavęs rusų valdžios leidimą koplytėles statyti. Ilgai vaišinęs ir degtinę girdęs rusų pristavą su asesorium, kol iš jų patyręs, kaip rašyti prašymą ir kam jį pasiųsti. Pristavas pamokęs, kad reikią prašyti leidimo ne koplytėlėms, bet tik stulpams paveikslams įstatyti. Pristavas prašymą parėmęs ir leidimas buvęs gautas.

Vepriuose kiekvienais metais per Sekmines būdavo labai iškilmingai apvaikščiojami Kristaus kančios keliai. Maldininkai pradėdavo rinktis jau penktadienį, o šeštadienį ir sekmadienį visi keliai būdavo perpildyti žmonių. Apvaikščiojimas prasidėdavo rytą ir tęsdavosi per visą naktį, iki Sekminių pusiaudienio. Vaikščiodavo grupėmis po kelis šimtus. Kiekviena nauja grupė išeidavo po 5—10 minučių.

Kalvarijų stotys stovėjo gražioje vietoje, prie Šventosios ir ežero. Ypatinga vieta buvo Cedrono upelis — tai Riešės upelio žemupis, pavadintas bibliniu vardu. Buvo sakoma, kad jo vanduo turįs gydomosios galios, taigi dažnai maldininkai gerdavo jo vandenį, prausdavosi juo veidą, skaudamas vietas, akis, rinkdavosi iš upelio dugno akmenėlius ir nešdavosi namo. Ypač didelį įspūdį darydavo maldininkai, žygiuodami nakties metu su žvakėmis rankose. Jų maldų ir melodijų garsai skambėdavo miško gilumoje, arba

Veprių bažnyčia 1957 metais

išsiveržę iš miško sklisdavo Šventosios pakrantėmis bei ežero vandens bangomis. Jei per Sekmines būdavo gražus oras, maldininkų suvažiuodavo tūkstančiai, ir Vepriai tapdavo tada dideliu miestu. Net vandens šuliniuose pritrūkdavo. Laimė, kad čia pat ežeras.

1910 m. klebono kun. T. Vasiliausko rūpesčiu, Vepriuose pastatyta nauja mūrinė bažnyčia. I pasaulinio karo metu kalvarijos gerokai nukentėjo. Į Veprius įsiveržę bolševikų kariai daugelį paveikslų peršovė kulkomis. Bet 1923 m. kun. Mirskio rūpesčiu suplyšę kalvarijų paveikslai buvo pašalinti, įruošti nauji, piešti aliejiniais dažais ant cinkinės skardos. Deja, jie nebebuvo tokie meniški, kaip ankstesnieji.

1936 m. naująją Veprių bažnyčią iškilmingai konsekravo vysk. Teofilius Matulionis.

Architektūra. 1910 m. statyta bažnyčia yra pseudogotikinė, sumūryta iš plytų. Priešais fasadą stovi stambus kvadratinio plano bokštas, pasižymįs angų įvairove. Portalo, kaip ir šoninių sienų langų arkos smailios, su glefais. Virš durų šviečia didelė „rožė", toks apskritas langas su plačiais apvadais. Viršutinės bokšto angos siauros. II pasauliniame kare buvo nugriauta ir nebeatstatyta viršutinė bokšto dalis su didelėmis akustinėmis angomis. Dabartinis stogelis yra žema piramidė, o nugriautasis buvo smailus, daug aukštesnis. Sienos sustiprintos kontraforsais su pakopomis. Greta bokšto yra žemesni pusbokščiai, užpildą išorines kertes. Vidaus erdvė yra trijų navų, su aukštais transeptais.

Veprių parapija priklausė Žeimių dekanatui. 1940 m. turėjo 2650 katalikų.

Veprių parapijos klebonas kun. Boleslovas Vėgėlė, gražiai išdekoravęs bažnyčią ir atlikęs kitus naudingus darbus, 1941.VI.22 buvo bolševikų nužudytas prie Skarulių.

II pasaulinio karo metu Veprių bažnyčia gerokai nukentėjo. Buvo nugriautas ir jos bokštas. Pokario metais bažnyčia suremontuota, atstatytas ir bokštas, tačiau žemesnis.

Veprių kalvarijos okupacijos metu taip pat susilaukė šiurpaus likimo. Kalvarijų koplytėlės sovietinės administracijos įsakymu buvo sunaikintos, nugriautos, Kryžiaus keliai suarti, vėliau išakėti, nepaliekant jų ir žymės. Tačiau tikintieji, kaip praneša LKBK, ir toliau rodo savo tikėjimą ir religinę rezistenciją. Buvusių stočių vietas jie pažymi kryželiais ir čia eina Kristaus kančios kelius. Per Sekmines ir dabar Veprius lanko minios maldininkų.

Nepriklausomybės metais Vepriai buvo Ukmergės aps. valsčiaus centras. 1923 m. 224 gyv. Bolševikų okupacijos metu Vepriai priskirti Ukmergės rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 755 gyv.

1981 m. Veprių parapijos administratorium buvo kun. Juozapas Vaičeliūnas (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Veprių kapinėse yra koplyčia, statyta Bilinskio. Kita koplyčia buvo Šližių kaime.

Prie Veprių miestelio stovėjo religinis paminklas, kurio istorija tokia. Kai 1772 m. Rusija su Prūsija sutarė pasidalyti tarp savęs dideles Lietuvos—Lenkijos valstybės sritis, įsiveržusiai jų kariuomenei nebebuvo kam priešintis. Vienintelė tvirtesnė jėga buvo Baro konfederatai, tačiau per silpni, ir turėjo padėti ginklus. Išsisklaidę ir grįžę į savo gimtuosius namus, savo žygių atminimui pastatė tris kryžius: vienas jų buvo prie Žeimių, antras netoli Šėtos, trečias prie Veprių.

Veprių kryžius turėjo labai gražaus darbo natūralaus dydžio Kristaus Kančią, kurios pakelta galva priminė Kristaus žodžius: „Mano Dieve, kodėl mane apleidai?" 1924 m. Kristaus Kančią suskaldė žaibas. Jos vietoje buvo sukurtas kitas, kaimo dievdirbio kūrinys, deja, perpus mažesnis ir netinkantis

savo paskirčiai — didingam mūro pastatui, kuriame buvo patalpintas kryžius. Šis paminklas pokario metais buvo apiręs ir kažin ar jis tebėra.

Veprių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno dalykų: XVIII a. paveikslai — „Šv. Marija Magdalena" ir „Švč. M. Marija"; 2 medinės XIX a. skulptūros: „Kristus prie stulpo" ir „Jėzus Nazaretietis".

LKB Kronika Nr. 33, 1978 m., yra paskelbusi iš Veprių tokio turinio korespondenciją: „1978.V.14 prie devocionalijų pardavėjo prisistatė vyriškis ir pateikęs milicininko pažymėjimą, susikrovė visas devocionalijas į maišą ir nusinešė į mašiną. Tai ne pirmas toks atvejis Vepriuose. Atvykę į Sekminių atlaidus, milicininkai ir čekistai draudžia pardavinėti devocionalijas, užsirašo automašinų numerius, stebi einančius Kalvarijas tikinčiuosius. Į iškilmę Vepriuose rajono valdžia leido atvykti tik vienam kunigui. Nežiūrint to, dalyvavo keli kunigai, o žmonės gausiai rinkosi ir ėjo Kalvarijas".

Sližų kaime, esančiame parapijos ribose, kapinėse buvo koplyčia, Bilinskio statyta.

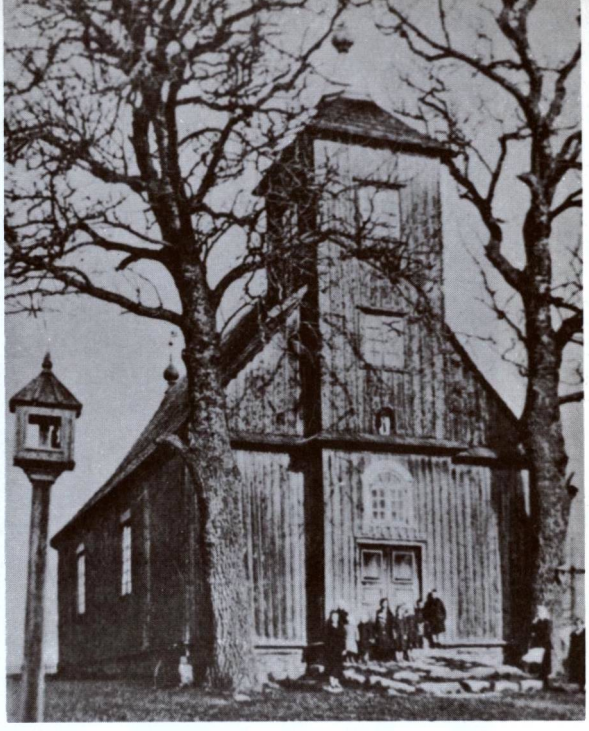

Viršuje: Verpenos bažnyčia. Adomo Varno nuotrauka. Apačioje — ta pati bažnyčia pagal P. Galaunės piešinį

VERPENA

Kaimo koplyčia

Verpenos kaimas yra prie nedidelio Verpeliuko upelio (kairysis Vilbėnos intakas, tik 7,5 km ilgumo), 2,5 km į šiaurę nuo Kelmės. Tuojau į šiaurę nuo kaimo buvo Verpenos dvaras, minimas 1585 m. brolių Šemetų dalybų inventoriuje. 1672 m. dvaro inventoriuje yra aprašytas visas dvaro turtas. Verpena vėliau buvo palivarkas ir priklausė Kelmės dvaro valdoms. XIX a. II pusėje čia vyko prekymečiai.

R. katalikų koplyčia minima 1775 m. inventoriaus įrašuose. Yra išlikę 1790—1909 m. vizitatorių aprašai. Vėliau koplyčia buvo atstatyta. Joje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. Koplyčios fundatorium minimas Valavičius. Priklausė Kelmės parapijai ir valsčiui. 1923 m. kaime ir dvare buvo 287 gyv. Pokario metais Verpena priklauso Kelmės rajono Kelmės apylinkei. 1970 m. 251 gyv. Koplyčia dabar nebeveikia.

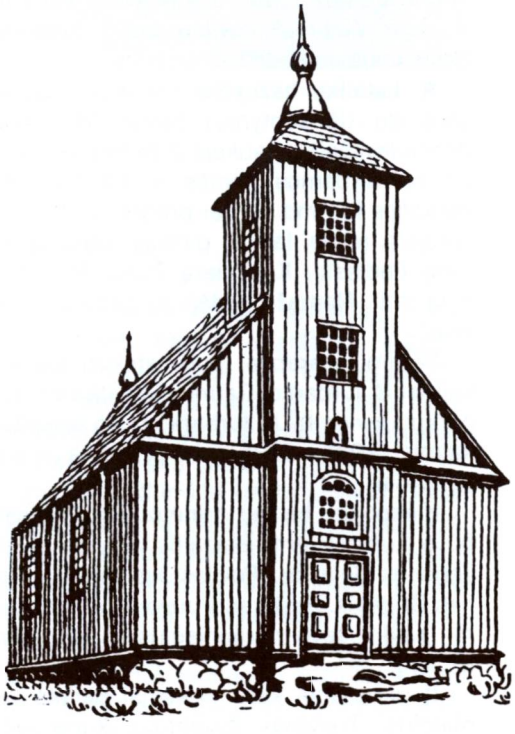

Bažnyčios šoninis vaizdas. (Iš kun. A. Grigaičio albumo)

VERTIMAI

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Nedidelis Vertimų bažnytkaimis išsistatęs abipus Mituvos, 13 km į šiaurės vakarus nuo Jurbarko. Šioje vietoje į Mituvą įteka nedidelis (4 km ilgumo) Kamės upelis. Vieta, kur kūrėsi ir augo Vertimai, seniau buvo Jonikais ir Bandzinais vadinama.

R. katalikų bažnyčiai čia įkurti pagrindą davė du (iš septynių) broliai Matulevičiai (Mačiulevičiai), paaukoję 2 žemės sklypus — 13 ha dirbamos žemės ir 14 ha miško. Parapijos kūrimo darbai pradėti 1924 m. Jos kūrėjais reikia laikyti pirmąjį kleboną kun. Joną Padleskį, Kazimierą Žičkų, Kimutį, M. Bylą ir kt. Nemaža padėjo jų giminės Amerikoje.

Vertimų parapijai buvo atskirti kai kurie kaimai iš Jurbarko, Gaurės, Eržvilko ir Girdžių parapijų; vien tik iš Jurbarko buvo atskelta 16 kaimų. 1925—1926 m. pastatyta medinė bažnyčia.

Klebonais, be jau minėto kun. Padleskio, buvo kunigai: Ant. Brazaitis, Pranas Mirskis, Zenonas Gelažius, Povilas Jasinskas ir Antanas Grigaitis. Pastarasis buvo priverstas 1944 m. palikti savo parapijiečius ir emigruoti į užsienį.

II pasaulinio karo veiksmai palietė vertimiečius. Trečdalis gyventojų, kurie arčiau Mituvos gyveno, kur vingiavosi apkasų ir bunkerių linijos, neteko savo pastogės. Jų trobesiai sudeginti, ūkiai sunaikinti. 1944.X.8 rytą sudeginti ir visi parapijiniai trobesiai, išskyrus bažnytėlę ir špitolę, kurios ir pokario metais tebebuvo.

1925 metais statyta medinė bažnyčia turi senesnę tradicinę formą, tik jos bokštas ant kraigo yra stambesnių matmenų, su įgaubtu aukštos piramidės stogeliu. Bažnyčios langai arkiniai, su ornamentiškai sudėtais įvairių pavidalų stiklais. Trisienė absida su trišlaičiu stogu yra šiek tiek siauresnė už navą. Sienos apmuštos statmenai, stogas skardinis.

Vertimų bažnyčia buvo Jurbarko parapijos filija. 1940 m. buvo 976 parapijiečiai. Vietovė priklausė Jurbarko valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Vertimai yra priskirti Jurbarko rajono Žindaičių apylinkei. Kuriama kolchozinė gyvenvietė. 1970 m. 118 gyv. 1981 m. parapija nuolatinio kunigo neturėjo —aptarnavo Jurbarko altaristas.

Vertimų bažnyčioje yra išlikę kai kurių religinio meno dalykų. Iš jų pažymėtinos 3 XIX a. medinės skulptūros: „Kristus Rūpintojėlis", „Jėzus Nukryžiuotasis"; bažnyčios šventoriuje yra išlikęs kryžius su koplytėle ir Jėzaus Nukryžiuotojo medine skulptūra.

Vidiškių bažnyčia 1981 metais

VIDIŠKIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Vidiškių miestelis yra prie Kauno—Zarasų plento, prie Šventosios kranto, 8 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės.

Istoriniuose šaltiniuose Vidiškiai minimi 1502 m., Vidiškių dvaras — 1596 m. Prie dvaro išaugusiam miesteliui 1703 m. buvo suteikta privilegija ruošti turgus ir metinius prekymečius. 1746 m. ši privilegija patvirtinta. XVIII a. Vidiškiuose buvo parapijinė mokykla. 1897 m. buvo 483 gyv. Vidiškių dvaras, kartu su Šventupiu, ilgesnį laiką priklausė Koškoms.

Pirmoji R. katalikų koplyčia ar bažnytėlė Vidiškiuose buvo pastatyta XVIII a. Ji buvo medinė. Kai apie 1826 m. sugriuvo, Anupras Koška, Šventupio ir Vidiškių tėvūnas, Ukmergės apskrities bajorų maršalka, pastatė medinę bažnyčią, vysk. M. Valančiaus žodžiais, „prastesnę už daržinę". Toliau Vidiškių bažnyčios istoriją yra aprašęs M. Valančius („Pastabos sau pačiam", 89—91 psl.):

„Ilgainiui, kad ir šita ketino apvirsti, ponas maršalka aplink ją pradėjo mūryti bažnyčią; bet išvedęs sienas aukščiau paviečio langų, kaipo žmogus nedidžių turtų, liovės mūrijęs. 1851.VII.17 patsai nuvažiavau į Vidiškį. Priėmė mane tos vietos filialistas kun. Ignacas Balevičius, vienuolis, ‚atgailos kanauninkas', iš Vilniaus atsiųstas. Pasipūtęs kaip gaidys, ale doras maršalka Koška surinko

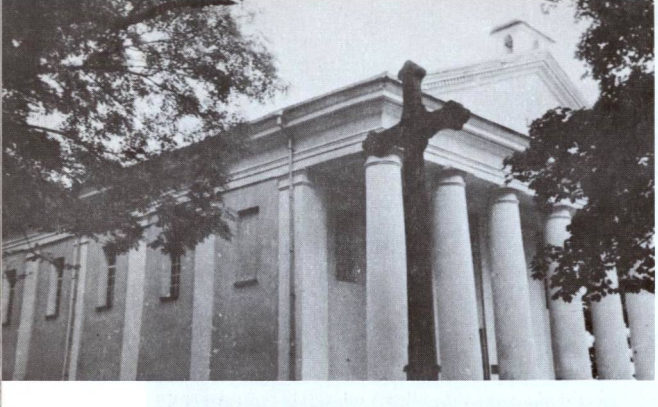

Vidiškių bažnyčios detalė

Didysis altorius. (1981 metų nuotraukos)

kone iš visos apskrities dvarininkus ir būrį žmonių manęs priimti. Visi jie sutiko prie pastogės durų ir įvedė į tamsų, kaip rūsys, trobesį be grindų; dėl to veikiai pakilo tiek dulkių, jog vargiai kits kitą beregėjome. Vyskupiška apeiga palaiminęs visus susirinkusius, tariau: ‚Kodėl gi tai, Mošci Panowie, patys gyvendami rūmuose, Dievą mūsų Jėzų Kristų į kalėjimą uždarėte? Kuo geriausias visako Davėjas prasikalto? Tikiuosi jūs po mano apsilankymo nuversiant šią daržinę ir pastatysiant Dievo namus, vertus to vardo! Menkas tas klebonas, kurio namai arba klebonija, puikesni už parapijos bažnyčią'. Išėjus iš pastogės, kad pasisveikinome ir pasižinome, tarė maršalka: ‚Pabarei mus, Dvasiškas Ganytojau, tai tiesa, ale kaip Dievą myliu, teisingai; duodu jums garbės žodį, kad bažnyčią išmūrysiu'. Man dėkojant už gerus norus, atsakė: ‚O, Kristau, Viešpatie, argi mes negalime to padaryti?'. Man išvažiavus maršalka tuojau pastatė pastolius aplink bažnyčią ir vėl pradėjo fabriką. Darbai ėjo laimingai ir sumanymas įvyko. Negana to, Koška įtaisė varpus su vargonais, pakabino bažnyčioje brangius stiklinius žirandelius, parsiųsdino iš Varšuvos tacas ir turibulių iš naujojo sidabro. Man pavelijant, prie vieno filiorio prisegė savo ir savo žmonos atvaizdus. Paskui maršalka aptvėrė stodainiais taisyklingo kvadrato kapus, o šalia išmūrijo katakombas, idant turtingesnieji, ten laidodamiesi, padaugintų kunigui pelno. Kad taip jau viskas buvo padaryta, 1856.VI.9 patsai atvykau į Vidiškį; rytą sekmadienį pašvenčiau vyskupiškomis apeigomis naują bažnyčią . . . Buvau Šventupio dvare pietų. Po piet tariau: ‚Išstatei ir išpuošei Vidiškio bažnyčią senųjų ponų papročiu; maršalkos bažnyčia dabar gražesnė už apylinkės parapines; nejaugi ji turėtų per amžius būti filija? Ar negalėtum pakelti savo bažnyčios, o kartu ir savo vardo garbės, pakeisdamas ją parapine?" Maršalka ėmė tą dalyką svarstyti, paskui, pasišaukęs žmoną, tarė: ‚Hortulka, girdi, ką Dv. Ganytojas sako? . . Argi mudu tai negalime padaryti? Juk vaikų mums nėra'. Maršalkienė tuojau sutiko. Koška gi tarė: „Tik padėk mums ir nurodyk, kokie to dalyko formalumai, o viską padarysime".

Iš tolimesnio vysk. M. Valančiaus aprašymo matyti, kad Koška garantavo bažnyčiai

tam tikrą kapitalą Šventupio dvaro žeme, atidavė klebonui trobesius, apsiėmė statyti jam kasmet po 10 sieksnių malkų kurui ir po 30 birkavų šieno, perleido jam du valaku žemės, 6 margus miško ir kt. Savo aprašymą vysk. M. Valančius baigia šiais žodžiais: „Vidiškio miestelyje 1858 m. buvo 21 dūmas; vyriškų dūšių 107, moteriškųjų 125. Be to, vienoje karčiamoje žydas gyveno".

Architektūra. 1853—1856 m. statyta mūrinė bažnyčia yra klasicistinio stiliaus. Jos statybai buvo panaudota laikinė medinė bažnytėlė vieton pastolių. Bažnyčios portikas su šešiomis apskritomis dorėniškomis kolonomis, su pilnai išvystytu antablementu ir trikampiu frontonu iš tikrųjų yra panašus į Vilniaus katedros portiką. Šoninių sienų langai maži, sudėti tarp plačių piliastrų. Ant frontono uždėtas mažas kvadratinis bokštelis. Išorėje nėra puošmenų — nė statulų, nė frizų ornamentikos.

Interjeras yra kukliai papuoštas. Presbiterijos lubų plafonas yra plokščias, spalvingai aprėmintas. Altorius barokinis, su daug kolonų ir sudėtingu antablementu. Vieton antstato šviečia puslankio formos langas su plačia ambrazūra, parodančia sienos storį. Altorius apsuptas keturių natūralaus dydžio statulų.

Greta bažnyčios stovi žema mūrinė varpinė. Mūrinės šventoriaus tvoros vartai yra arkiniai. Visas ansamblis laikomas vietinės reikšmės architektūriniu paminklu.

Nepriklausomybės metais Vidiškiai priklausė Žemaitkiemio valsčiui. 1923 m. buvo 66 sodybos ir 384 gyv. Parapija priklausė Ukmergės dekanatui. 1940 m. turėjo 2930 katalikus. 1981 m. Vidiškio klebonu buvo kun. Klemensas Valančius (gim. 1903 m., kunigu pašvęstas 1929 m.).

Bažnyčioje yra 1856 m. piešti paveikslai: „Švč. M. Marija" ir „Hortenzija Kostkienė".

VIDUKLĖ

Šv. Kryžiaus parapijos bažnyčia

Viduklės miestelis išsistatęs prie Žemaičių plento, netoli (3 km) Šiaulių—Tauragės—Tilžės geležinkelio linijos, 14 km į vakarus nuo Raseinių. 2 km į šiaurę nuo miestelio buvo Viduklės dvaras.

Istorijos šaltiniai Viduklės vardą mini nuo XIV a. II pusės ir ją vadina įvairiais vardais: Widockeln, Duclen, Weduclen, Viduckelen, Wenducke. Rašytojas Silvestras Valiūnas tradiciškai kildino vietovės vardą, kaip Žemaičių žemės vidurį.

Pirmą kartą kryžiuočių kronikose Viduklė minima 1337 m., kai kryžiuočiai buvo šią sritį pasiekę. Po to ji buvo daugelį kartų nusiaubta. 1390.V.26 Viduklės valsčiaus delegatai Bimantas, Surgaila ir Surtinis, kitų Žemaičių delegatų tarpe, pasirašė sutartį su kryžiuočiais, pagal kurią Žemaičių pirkliai galėjo prekiauti Prūsuose, o kryžiuočių Žemaičiuose. Viduklės žmonės visą laiką atkakliai priešnosi kryžiuočiams. Ši žemė vėl nukentėjo visuotinio Žemaičių sukilimo metu 1405 m., kai jungtinė kryžiuočių ir Vytauto kariuomenė privertė Žemaičius klausyti vokiečių ir duoti jiems įkaitus. 1406 m. iš Viduklės paimti 6 įkaitai. Iš 1418.VI.11 Vytauto laiško Ordino magistrui matyti, kad bruzdėjime prieš Vytautą dalyvavo ir vidukliškiai.

Viduklės valsčius bei dvaras buvo jau Vytauto laikais. (Daugiau istorinių žinių apie Viduklę paskelbta ML IV t., 505—507 psl.).

R. katalikų bažnyčia Viduklėje įsteigta, o gal ir pastatyta Vytauto potvarkiu jo paties, o gal kieno kito jo pavedimu. 1421 m. Trakuose rašytu dokumentu Vytautas dovanojo Žemaičių vyskupui Motiejui 10 Viduklės valsčiaus gyventojų su žeme. D.L.K. Aleksandras 1503 m. klebono skyrimo teisę perleido Žemaičių vyskupui. 1513 m. keli apylinkės dvarininkai užrašė dešimtinę javų iš savo dvarų. 1528 m. Zigmantas Senasis patvirtino ankstesnius užrašus ir dar naujomis žemėmis padidino beneficiją, be ko kita pridėdamas 4 jaučius, kuriuos klebonui kasmet turėdavo duoti tėvūnai. Viduklės klebonu oficialiai buvo pats Žemaičių vyskupas. Parapiją valdydavo per savo skirtus administratorius bei vikarus.

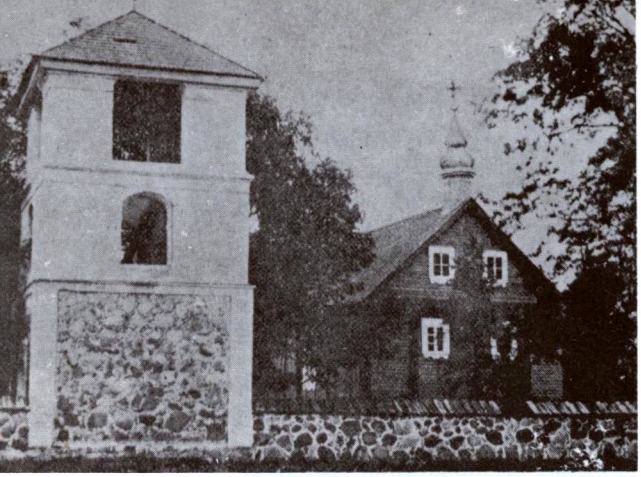

Viduklės varpinė ir bažnyčia. (A. Daukšos 1904-5 metų nuotrauka)

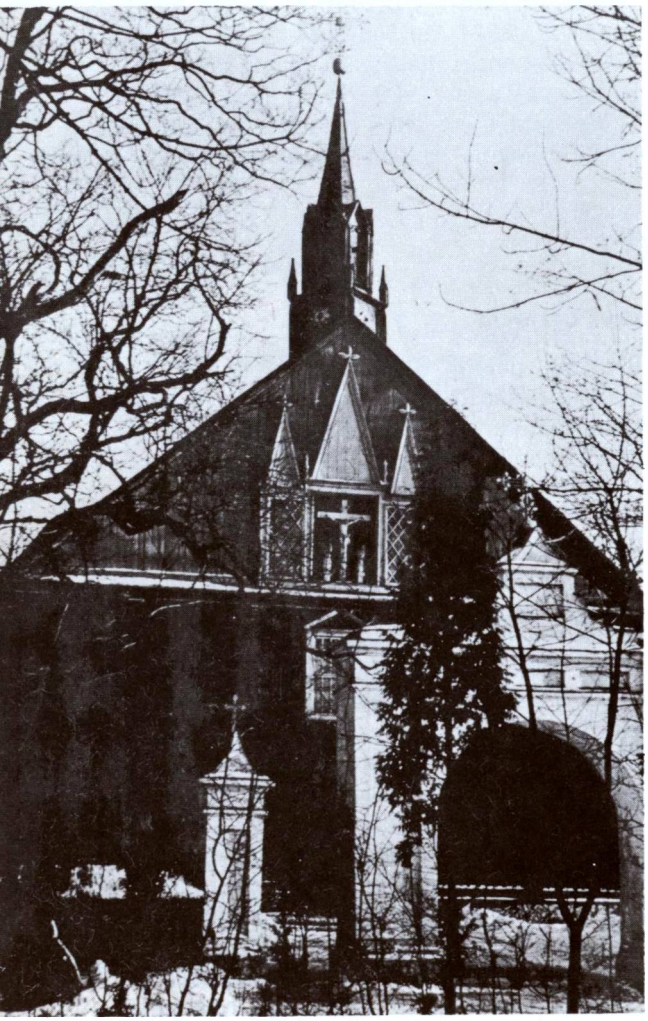

Viduklės bažnyčios fasadas ir šventoriaus vartai apie 1972 metus

Protestantizmo plitimo laikais Viduklės bažnyčia kurį laiką buvo likusi be kunigo, bet 1579 m. popiežiaus nuncijus Pekulas Viduklėje rado vikarą kun. Joną Jurgevičių. Tada parapija buvusi neblogai tvarkoma. Vizitacijos metu pamokslą lietuviškai pasakęs jėzuitas M. Sedkovskis. Tada Viduklėje jau buvo parapijinė mokykla. Klebonas gaudavęs pajamų ir iš smuklės; 45 valstiečiai teikdavę jam duoklę.

1587 m. vysk. M. Giedraitis padarė Viduklę dekanato centru, tačiau 1755 m. jis buvo perkeltas į Šiluvą.

Spėjama, kad Viduklės bažnyčia buvo atstatyta XVI a. viduryje ir XVII a. II pusėje. Vysk. M. Giedraitis 1817 m. (M. Valančiaus žiniomis 1800 m.) pastatė Viduklėje naują medinę bažnyčią, statybai panaudojant apvalius rąstus. 1828 m. Viduklėje buvo atšvęstas bažnytinis jubiliejus, kurio atminimui pastatytas kryžius. 1841 m. parapijai priklausė Vadžgirio ir Eržvilko filijos, 8060 parapjiečių. Klebonas tada turėjo 3 valakus ir 4 margus žemės, prie bažnyčios gyveno 3 kunigai. Buvo ir parapijinė mokykla, kurioje 1853 m. mokėsi 15 mokinių. Filijoms tapus parapijomis, 1940 m. Viduklės parapija dar turėjo 5984 parapijiečius. Dar priklausė Paupio ir Žalpių filijos.

Architektūra. Tarp 1800 ir 1817 metų statyta medinė bažnyčia ir vėliau statyta varpinė yra laikomi architektūriniais paminklais. Pailgo stačiakampio plano bažnyčios pastatas surėstas iš apvalių rąstų, vėliau buvo aptašytas ir apkaltas lentomis. Ant trikampio frontono uždėtas pseudogotikinis aštuoniasienis bokštelis su pinakliais yra iš XIX amžiaus pabaigos. Frontonas papuoštas gana keistai: pridėtas trijų bokštų lyg ir kitos bažnyčios siluetas.

Nelengva atsekti senųjų Lietuvos medinių bažnyčių autorius ir meistrus. Šiuo atveju bažnyčios archyve buvo išsaugotas 1800 metų dokumentas — statybos sutartis su Motiejum Beržinskiu. Šia sutartimi tasai meistras įsipareigoja „. . . iš duotos medžiagos pastatyti Viduklės bažnyčią J. E. vyskupo žemėse pagal projektą, koks bus pateiktas". Darbui atlikti Beržinskis, kaip rangovas, pasižadėjo turėti dešimtį savo darbininkų. Buvo sutartas atlyginimas pinigais ir natūra: grūdų, silkių, druskos, degtinės. Beržinskis, matyt beraštis, pasirašė sutartį trimis kryže-

liais. (Pagal archit. A. Pilypaičio str. „Kultūros barų" 1966 m. Nr. 12).

Priešais bažnyčią, kairėje, stovi sena medinė varpinė. Jos pamatai ir cokolis mūriniai, o du tradicinio pavidalo tarpsniai apmušti lentomis. 1960 metais Viduklėje buvo atrastas varpas su 1644 metų data, puošniu augaliniu ornamentu ir lotynišku įrašu. Iš jo aiškėja, kad varpas buvo atlietas Vilniuje žinomo liejiko Jono Breutelto („Joannes Brevtelt me fecit anno 1644"). Šventoriaus mūrinės tvoros vartai yra mūriniai, su didele barokine arka ir įgaubto silueto frontonu.

Nepriklausomybės metais Viduklė buvo Raseinių aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 800 gyv. Bolševikų okupacijos metu Viduklė priskirta Raseinių rajonui, yra apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 1331 gyv. 1981 m. Viduklės klebonu buvo kun. Alfonsas Svarinskas (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1954 m.).

Viduklėje ligi šių dienų yra išlikę nemaža religinio meno ir kulto vertybių. Pirmiausia įdomus pats bažnyčios pastatas iš 1817 m. Yra XIX a. pradžios varpinė ir šventoriaus vartai.

Bažnyčioje yra dailus XIX a. medinis altorius su 10 skulptūrų, 1645 m. sidabrinė barokinė taurė. Kita metalinė taurė iš 1898 m. Pažymėtinas 1799 m. cininis kryželis, XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius. Languose tebėra išlikę spalvoto stiklo vitražai „Pater bonus" ir „Mater dolorosa", gaminti V. Pšibitnevskio vitražų dirbtuvės Kaune 1904 m.

Iš išsilaikiusių paveikslų minėtini: „Pieta" (1884 m.), „Šv. Antanas" (1929 m.), skulptūra „Jėzus Nazaretietis" (XIX a.); XIX a. medinė krikštykla su Jėzaus krikšto skulptūrine grupe. Bažnyčioje prie sienos yra medinė koplytėlė su Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūrine grupe, XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius ir kitų vertybių.

LKB Kronika yra paskelbusi daug faktų apie religijos persekiojimą Viduklės parapijoje ir apie klebono kun. Alfonso Svarinsko pastangas, kad katalikams būtų leidžiama netrukdomai atlikti religines pareigas bei apeigas.

1976 m. klebonas buvo apkaltintas organizavęs eiseną į kapines Vėlinių dieną lankyti mirusiųjų kapų. Katalikų eisenoje dalyvavusi

Viduklės bažnyčia ir varpinė apie 1923 metus. (C. G. Lukšio nuotrauka)

tūkstantinė minia. Už tai klebonas buvo tardytas ir nubaustas pinigine bauda.

1977.IX.14 skundu Lietuvos komunistų partijos pirmajam sekretoriui 192 Viduklės parapijos tikintieji protestavo, kad Viduklės milicija gaudė vaikus ir be tėvų sutikimo tempė į mokyklą tardymui, kaltinant juos, kad ruošėsi pirmajai komunijai.

1978.I.17 Viduklės klebonas buvo iškviestas į Vilnių pas Religinių reikalų tarybos įgaliotinį K. Tumėną ir KGB atstovą, kur buvo išbartas už tai, kad per kun. J. Aleksos laidotuves Tabariškėse pietų metu pasakė kalbą.

1978.VII.16 vėl 1064 Viduklės parapijos tikintieji pasiuntė protestą Liet. komunistų partijos I sekretoriui, reikalaudami, kad sovietinėje spaudoje būtų nutraukti korespondento Vytauto Žeimanto puolimai prieš kun. A. Svarinską ir kitus kunigus. Panašų skundą Liet. komunistų partijos sekr. I pavaduotojui N. K. Dybenkai, užtardami bolševikų spaudos nekaltai šmeižiamus kunigus A. Svarinską ir J. Stankevičių, 1979 m. pasirašė ir pasiuntė 821 Lazdijų parapijos tikintysis ir 500 Igliaukos parapijiečių.

Kanadiškiai „Tėviškės žiburiai" (Nr. 35, 1981.VIII.27) paskelbė tokią žinią: „Š.m. liepos mėn. pabaigoje Viduklės šventovėn, Raseinių rajone, įsiveržė piktadariai ir kirviais sukapojo altorių. Komuniją išbarstė ant grindų. Manoma, kad tai komunistų kerštas parapijos klebonui kun. Alfonsui Svarinskui, kuris drąsiai kovoja už tikinčiųjų bei žmogaus teises ir pamoksluose pasisako prieš religijos persekiojimą, remdamasis sovietine konstitucija, kuri laiduoja sąžinės laisvę".

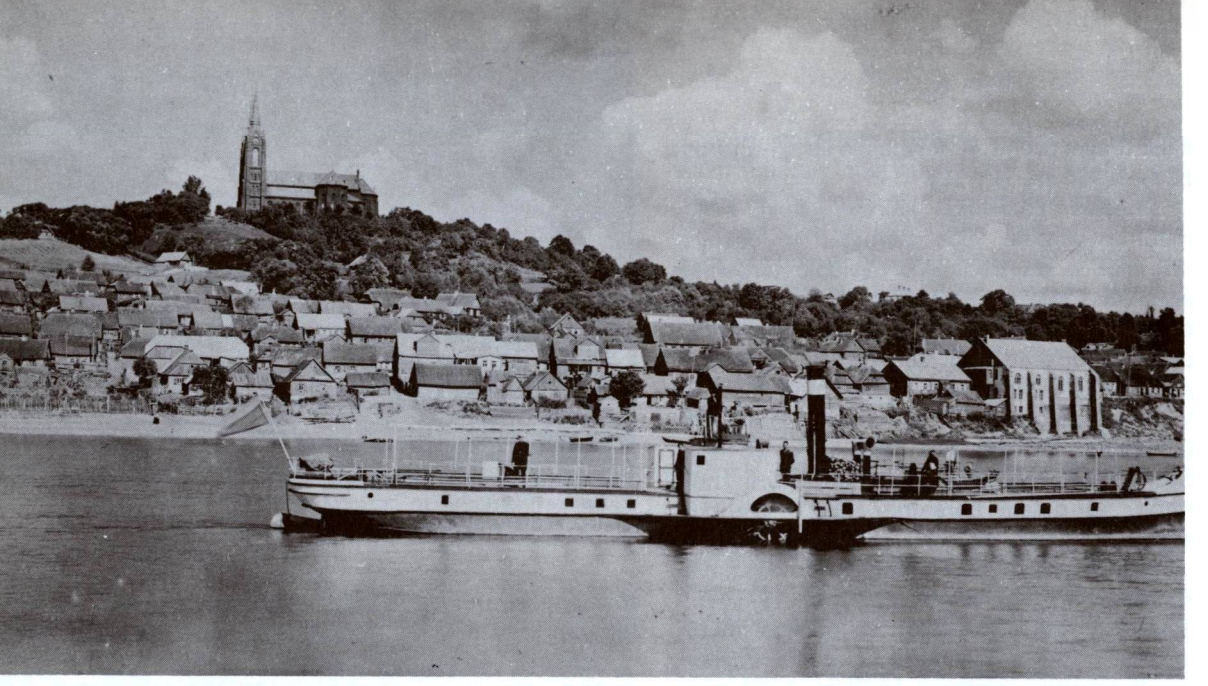

Bendras Vilkijos vaizdas nepriklausomybės metais

VILKIJA

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Vilkijos miestas išsistatęs Nemuno slėnio dešiniajame krante. Senoji miesto dalis yra žemoje vietoje, prie Nemuno, naujoji — išsistačiusi aukščiau, ant upės šlaito viršaus. Vilkija įsikūrusi 27 km į šiaurės vakarus no Kauno, abipus Kauno—Jurbarko plento.

Dabartinė Vilkijos teritorija buvo gyvenama jau prieš Kristų. Rytinėje miesto dalyje rasta akmens amžiaus dirbinių, keletas senkapių. Į rytus nuo Vilkijos rasta II—VI a. įkapių, kitur vėl IV—VI a. žalvarinių dirbinių. Netoli Vilkijos esančiame Jaučakių piliakalnyje XIV a. buvusi lietuvių pilis.

Vilkijos vardas kildinamas nuo „vilko". Senovėje, matyt, Vilkiją supo girios, nuo kuriose esančių vilkų vietovė ir buvo pavadinta.

Istoriškai Vilkija žinoma nuo XIV a. 1384 m. Jogaila su Skirgaila ties Vilkija sumušė kryžiuočius, kurie čia buvo įsibrovę Ragainės komtūro vedami. 1388 m. kryžiuočiai vėl buvo apgulę Vilkijos pilį. Lietuvių įgula, neįstengdama išsilaikyti, pati padegusi pilį ir išsiveržusi pro juos apsupusių kryžiuočių gretas. 1391 m. kryžiuočiai Vilkijos pilį atstatė ir perdavė Vytautui, kuris tada varžėsi su Jogaila dėl Lietuvos sosto.

Karams aprimus, Vilkija buvo didžiojo kunigaikščio dvaras, seniūnija, pavieto ir valsčiaus centras. 1548 m. Vilkijos seniūniją valdė Jeronimas Chodkevičius. Vilkijos miestas ėmė augti ryšium su prekybos pagyvėjimu Nemune. Vilkija buvo ir miškų prekybos bei sielinės laivininkystės punktas. XVI a. Vilkijai suteiktos Magdeburgo miesto teisės, 1792 m. jos patvirtintos. Iš senovės laikų Vilkijoje buvo muitinė. (Daugiau istorinių žinių apie Vilkiją yra ML II t., 327—333 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Manoma, kad jau XVI a. I pusėje Vilkijoje buvusi koplyčia ar nedidelė bažnytėlė, nes 1542 m. Zigmanto Senojo privilegijoje pažymėta, kad bažnyčia „atkuriama". Tas pats valdovas užrašė bažnyčiai labai turtingą beneficiją — apie 50 valakų žemės su valstiečiais, keletą kaimų, 2 sklypus miestelyje ir kasmetinę 80 auksinų duoklę. 1525 m. aktuose minimos klebono valdos. Pati bažnyčia, tur būt, buvo pastatyta žemoje pašlaitėje.

Neaišku, ar bažnyčia buvo XVI a. II pusėje, reformacijos metu. Greičiausia ji neturėjo kunigo ir buvo uždaryta. 1579 m. Vilkiją aplankęs Šv. Sosto vizitatorius T. Pakulas savo akte įrašė, kad bažnyčios stogas buvęs

kiauras, ji pati reikalinga remonto, metrikų knygos nevedamos, bažnytiniai indai bei rūbai netvarkingi, kapinės neprižiūrėtos, neaptvertos ir pan. Tada parapiją aptarnavęs kun. J. Laskovskis nuo 1573 m. gyvenęs Veliuonoje ir į Vilkiją tik retkarčiais teatvykdavęs. Pirmoji medinė bažnyčia buvusi pašvęsta Šv. Stanislovo ir Šv. Zigmanto garbei.

1596 m. gaisras sunaikino 70—80% viso miesto, bet kad būtų sunaikinta bažnyčia — nepaminėta. Gal būt tada ji buvo apleista ar kalvinų užimta. Tuo metu iš bažnyčios beneficijos tebuvo likę tik 2 valakai. Bet 1600 m. Vilkijos dvaro valdytojai — Aleksandras ir Ona Palubinskiai beneficiją padidino. Už tai karalius Zigmantas Vaza 1601 m. jiems suteikė patronato teisę ligi judviejų gyvos galvos. Tačiau donacijos akte pažymėta, kad klebonu turįs būti paskirtas kun. Gogoleckis, mokantis lietuvių kalbą, taip pat nurodyta, kad ir kiti klebonai turį mokėti lietuviškai (lot. — modo Lithuanos aut linguae Lithuanicae peritos).

1721 m., tur būt, sudegė ir buvo atstatyta.

1730 ar 1731 m. bažnyčia, greičiausia, buvo žaibo sudeginta. Tada jos pastatas stovėjęs „miesto viduryje", matyt apatinėje terasoje. Tur būt ji buvo su bokštu. 1732 m. jai buvo paskirtas didesnis žemės sklypas, šalia klebonijos, bet negreit ji buvo atstatyta. Prieš 1743 m. tebuvo pastatyta laikina pastogė, o prie jos buvusi maža varpinė. 1751 m. bažnyčia vėl pastatyta. Neaišku, ar ji sudegė 1788 m. miesto gaisro metu.

1808 m. miestelio plane parodyta bažnyčia su bokšteliu ir koplyčia kapinėse. Abudu pastatai pietinėje miestelio dalyje arti Nemuno.

1841 m. prie Vilkijos bažnyčios gyvenę 3 kunigai, klebonu buvo kun. M. Bunevičius. Bažnyčios beneficija siekė 14 valakų žemės, parapijiečių buvo 6760. XIX a. I pusėje, Rusijos carui prašant, Vilkijos klebonu buvo paskirtas vienas prancūzas kunigas teisininkas, dirbęs Rusijos įstatymų kodifikacijos komisijoje. Formaliai jis Vilkijos klebonu išbuvo 20 metų, tačiau į savo parapiją nė karto nebuvo atvykęs.

1862—1864 m. Vilkijos vikaru buvo kun. Antanas Juška, žinomas lietuvių tautosakos rinkėjas. Jis čia, važinėdamas po parapijos

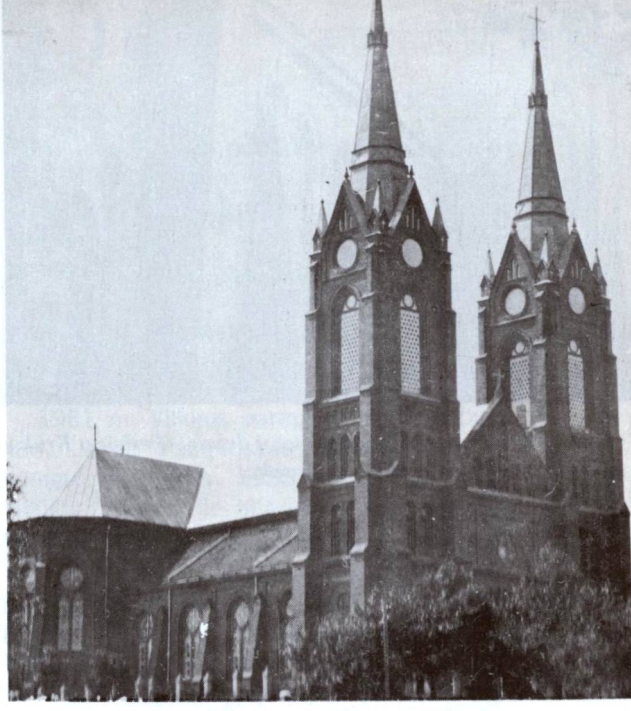

Vilkijos bažnyčia apie 1923 metus. (C. G. Lukšio nuotrauka)

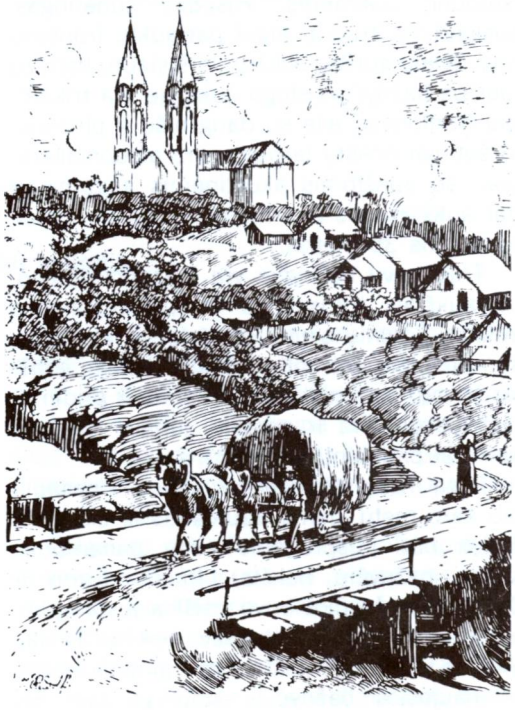

Vilkijos bažnyčia pagal J. Rudolfo 1915 metų piešinį

Vilkijos bažnyčios sienų detalė. (Perkūno Krukonio 1979 metų nuotrauka)

kaimus, užrašinėjo senųjų dainų tekstus, senuosius tautinius šokius ir kt.

1864 m. vysk. Valančius, jau būdamas Kaune, vizitavo Vilkijos parapiją, bet po to rusų valdžia laikė vyskupą policijos priežiūroje ir nebeleido parapijų lankyti.

1892 m. Vilkijos bažnyčia sudegė. 1901 m. pradėta statyti nauja, mūrinė, jau kitoje vietoje — ant kalno. 1908 m. statyba buvo baigta. 1918 m. ją konsekravo vysk. J. Skvireckas.

Architektūra. Ši pseudogotiška plytų mūro bažnyčia stovi ant kalnelio, kiek toliau nuo Nemuno pakrantės. Fasadas sudėtingas, suskaidytas truputį atgal patrauktu frontonu tarp dviejų aukštų bokštų. Virš siaurų karnizų juostos bažnyčios stogo aukštyje yra trikampių frontonėlių eilė su daug nišų ir pinaklių. Viršutiniai bokštų tarpsniai yra aštuoniakampiai, su aukštomis akustinėmis angomis ir dar aukštesniais piramidiniais stogais. Bokštų aukštis 35 metrai.

Trijų navų bažnyčia yra kryžminio plano, su aukštais transeptais ir su daugiasiene absida. Šoninių sienų kontraforsai stambūs, su nuožulniu antruoju tarpsniu. Langai gotiškų formų, su smailiomis arkomis ir priderintais glefais. Yra ir apskritų langų. Pastogių karnizai padabinti arkučių frizais.

Pagal rusų strateginius planus, I pasaulinio karo metu, jiems traukiantis iš Lietuvos, turėjo būti susprogdinti kelių panemunės srities bažnyčių bokštai. Raudondvario ir Zapyškio bažnyčios buvo visiškai susprogdintos, o Seredžiaus neteko savo bokštų. Tačiau Vilkijos išliko sveika tiktai energingo klebono — naujosios bažnyčios statytojo kun. St. Bačkio sumanumu. Jam pavyko apgauti ir rusus, ir vokiečius. Pagal senų vilkijiškių

Kun. Stanislovas Bačkis, ilgametis Vilkijos klebonas ir bažnyčios statytojas. (Iš dr. Stasio Bačkio albumo)

pasakojimus, jis gerokai pavaišinęs atvykusius bažnyčios sprogdinti rusų pionierius, ir jie nebesuskubę atlikti savo šventvagiško žygio. Tuo pačiu metu klebonas radęs būdą pranešti vokiečiams, kad rusų Vilkijoje nesą ir todėl nebėra prasmės apšaudyti miestelio. Apie tą patį kleboną prof. S. Kolupaila savo „Nemune" yra užrašęs kitą linksmesnį atsitikimą. Kartą garlaivis, plaukdamas į Kauną, susidūręs su baidoku, kuris garlaivio šone pramušęs skylę. Padėtis buvusi kritiška, nes laivas galėjęs nuskęsti. Padėtį išgelbėjęs šiuo garlaiviu plaukęs kun. Bačkis. Jis skylę užkimšęs lašiniais, kuriuos vežęsis su savimi. Garlaivis sėkmingai pasiekęs Kauną, o klebonas ten atsiėmęs savo lašinius . . .

Stanislovas Bačkis (gim. 1866 m., kunigu pašvęstas 1891 m.), Vilkijos klebonu buvo 1906—1930 m. Jo rūpesčiu pastatyta ir nauja bažnyčia. Kartu jis buvo ir Kauno dekanas, garbės kanauninkas. Mirė 1930.XI.30 ir buvo palaidotas Vilkijos bažnyčios šventoriuje.

Iš senų laikų Vilkijoje buvo parapijinė mokykla, po 1863 m. sukilimo uždaryta, vėliau surusinta. Spaudos draudimo laikais Vilkiją pasiekdavo draudžiamieji raštai. Dar prieš I pasaulinį karą veikė Blaivybės dr-jos skyrius.

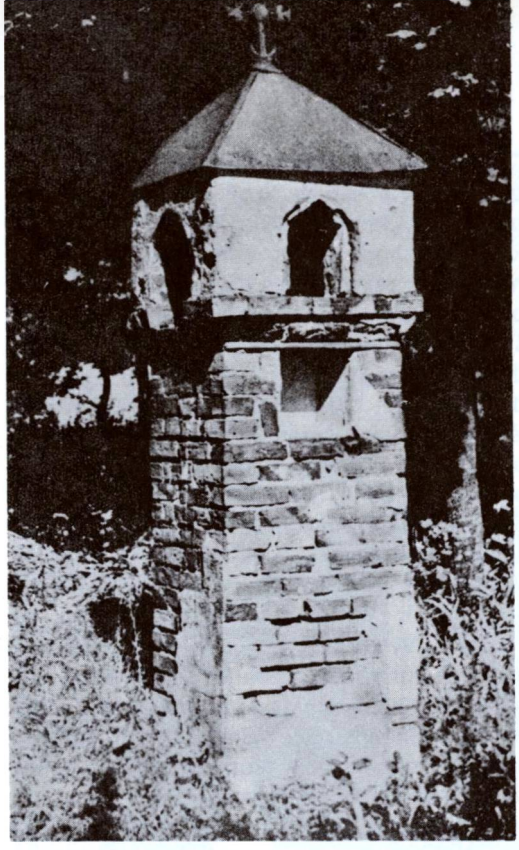

Sena koplytėlė Vilkijoje

Vilkijos parapija priklausė Kauno dekanatui. 1940 m. ji turėjo apie 7500 parapijiečių. Parapijos ribose buvo ir Paštuvos koplyčia (žr. atskirą aprašymą).

Nepriklausomybės metais Vilkija buvo Kauno aps. valsčiaus centras. 1939 m. apie 2500 gyv. Bolševikų okupacijos metu Vilkija yra Kauno rajono apylinkės centras. 1970 m. 2286 gyv. Miestas apima 269 ha plotą.

1981 m. Vilkijos parapijos klebonu buvo kun. Jonas Fabijanskas (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1935 m.). Tuo metu Vilkijoje gyveno ir altaristas kun. Viktoras Grinevičius.

Vilkijos bažnyčioje yra išlikusių pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų: XIX a. paveikslai „Šventoji šeima" ir „Jėzus Nukryžiuotasis"; 2 XIX a. Jėzaus Nukryžiuotojo skluptūros, įdomus gražaus darbo 1908 m. medinis suolas, XX a. pradžioje gamintas medinis sieninis laikrodis. Bažnyčios šventoriuje 1960 m. buvo pastatytas J. Mikutaičio darbo dailus medinis koplytstulpis, su Jėzaus Nukryžiuotojo, Pietos, Marijos Magdalenos ir Rūpintojėlio skulptūromis. Vilkijos kapinėse, greta kitų paminklų, yra pažymėtini dailaus darbo 2 mediniai koplytstulpiai.

VYTĖNAI

Šv. Jono Bosko oratorija

Vytėnai yra dešiniajame Nemuno krante, priešais Gelgaudiškį, 72 km plaukiant Nemunu žemyn į vakarus, 7 km į šiaurės rytus nuo Skirsnemunės. Iš senesnių laikų vietovę vadino slavišku vardu — Zamku (Pilimi). Bet XIII—XIV a. kronikose minimas Vytenio kiemas (Wythes Hof); Vytenio pilis buvo, matyt, įruošta piliakalnyje ir labai svarbi lietuvių kovų su kryžiuočiais metu. Istorikai dažnai mėgina ją tapatinti su kryžiuočių kronikose dažnai minima Bisenos pilimi, kuri nėra tiksliau lokalizuota. Ją Ordinas puolė nuo 1283 m., per visą XIV a. Ši pilis buvo sugriauta 1418 m., nes po Žalgirio mūšio gynybinės pilys nebebuvo reikalingos.

XVI—XVII a. sąvartoje Lietuvoje pradėtos statyti visai kitoniško tipo — rezidencinės pilys. Jų pobūdis nebe militarinis, bet reprezentacinis. Į šių pilių grupę reikia priskirti ir šioje vietoje pastatytą pilį, kurią Gelgaudo pilimi vadino. (Šios pilies istorija yra pateikta ML IV t., 564—566 psl.).

Gelgaudo arba Panemunės pilis turėjo 4 dviaukščius korpusus su 4 gynybiniais bokštais, su puošniomis salėmis, arkadomis, biblioteka bei archyvu ir kitus įrengimus. Tačiau ši pilis buvo labai apgriauta 1831 m. sukilimo, o ypač I ir II pasaulinio karo metu. Dabar tėra išlikę 2 bokštai, 2 korpusai, trečiojo korpuso griuvėsiai, ketvirtojo pama-

tai. 1938—1939 m. pilis buvo konservuota, o nuo 1954 m. yra tyrinėjama.

Nepriklausomybės metais pilį nusipirko iš JAV-bių sugrįžęs kun. Antanas Petraitis (1861—1933). Jis Amerikoje išgyveno 25 metus; buvo didelis astronomijos mėgėjas, turėjo įsigijęs gerą teleskopą, 6000 dolerių vertės. Jis sumanė Vytėnuose įsteigti astronomijos observatoriją, tačiau dėl šio reikalo nepavyko susitarti nei su Švietimo ministerija, nei su universitetu. Teleskopas nebuvo Lietuvon atgabentas. Vis dėlto kun. Petraitis remontavo pilį ir apsaugojo ją nuo tolimesnio irimo.

1933 m. kun. Petraitis mirė. Buvęs dvaras perėjo vienuoliams saleziečiams, o pilį 1935 m. perėmė Vytauto D. Kultūros muziejus. Buvo projektuota toliau tęsti remonto darbus, bet dėl lėšų stokos ir vėliau dėl atėjusio karo nedaug kas padaryta. Gelgaudų Zomkui buvo duotas Vytėnų vardas.

Saleziečiai sutelkė Vytėnuose 10 jaunuolių — tiek vietos tebuvo gyvenamuose namuose. Kun. Antanas Skeltys ėmėsi statybos darbų. Greitai išaugo eilė raudono mūro pastatų su skardiniais stogais, kryžiais ir pagražinimais viduje. Įvesta elektra, įruoštas vietinis vandentiekis. Buvo kepykla, skerdykla, tvenkiniuose netruko žuvies, o sode vaisių ir bičių medaus. Buvo įruošta ir koplyčia — viešoji auditorija. Švenčių ir kitomis progomis Vytėnus lankydavo šimtai ir tūkstančiai turistų iš įvairių Lietuvos vietų ir net iš užsienio. Pačių saleziečių skaičius Vytėnuose augo. Buvo projektuojama čia sutelkti 200—300 besimokančio saleziečių atžalyno, deja, karo meto aplinkybės tai sutrukdė.

1940 m., Lietuvą užėmus bolševikams, buvo įsakyta saleziečiams per 24 valandas pasišalinti. Jaunuolių vietoje įkurdintas rusų karinis dalinys ir jų karinė mokykla. 25 našlaičiai, anksčiau čia saleziečių globojami, buvo okupantų išmesti į gatvę, o kryžiai, šventieji paveikslai ir kiti religinio kulto dalykai į koplyčią sunešti ir uždaryti. Po kelių dienų rusų dalinio vadovybė šventnamį išniekino, viską išmetė, išbarstė, o koplyčios pastatą pavertė kino teatro sale. Virš altorių pakabino Stalino, Lenino, Molotovo atvaizdus. Kai lietuviškoji visuomenė atsisakė šią kino salę lankyti, bolševikai kino įrengimus perkėlė į daržinę, o koplyčioje įruošė karinę valgyklą.

Šalia Vytėnų, prie vieškelio į Kauną, viename privačiame name saleziečiai įsiruošė kitą koplytėlę. Ją ir toliau globojo kun. Antanas Skeltys. Bet 1941 m. viduryje vėl sugrįžo į savo namus, kuriuose išbuvo ligi II pasaulinio karo pabaigos.

Pažymėtina, kad vokiškųjų nacių okupacijos metu saleziečiai, apylinkės gyventojų padedami, nuoširdžiai globojo nuo vokiečių besislapstančius žydus. 1944 m. vasarą, traukdamiesi nuo artėjančių bolševikų, čia buvo prisiglaudę ir nemaža lietuvių, jų tarpe Kauno arkivyskupas J. Skvireckas. Bolševikams užėmus Lietuvą, dalis saleziečių pasitraukė į Vakarus, kita dalis pasiliko Lietuvoje. Bet visos saleziečių nuosavybės buvo valdžios nusavintos, oratorija vėl uždaryta.

Šiuo metu vietovė vadinama Pilies kaimu. 1959 m. buvo 400 gyventojų. Šiaurinėje dalyje, kuri vadinama Pilimi I, buvo 337 gyv. Kita dalis kaimo vadinama Pilimi II — 63 gyv.

VOSILIŠKIS

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Tai menkutis bažnytkaimis su medine bažnyčia, 9 km į pietvakarius nuo Grinkiškio, prie kelio į Raseinius. Ten pat buvo ir Vosiliškio (Bielozariškio) dvaras.

Dvaras žinomas nuo XVI a. 1536 m. jį valdė Žemaitijos ir Kauno seniūnas kunigaikštis M. Radvilas. Vėliau dvaras perėjo Bielozarų giminei. XVI a. šaltiniuose jau minimas Vosiliškio miestelis, mokėjęs 10 kapų grašių sidabrnės mokesčio.

Apie 1712 m. Bielozarai pastatė dvare koplyčią. 1784 m., sutikus Žemaičių vyskupui M. Giedraičiui, dvare įkurta altarija, kurią Bielozaraitė-Bilevičienė aprūpino žemės sklypu ir nuošimčiais nuo 1000 olandiškų muštinių fondo.

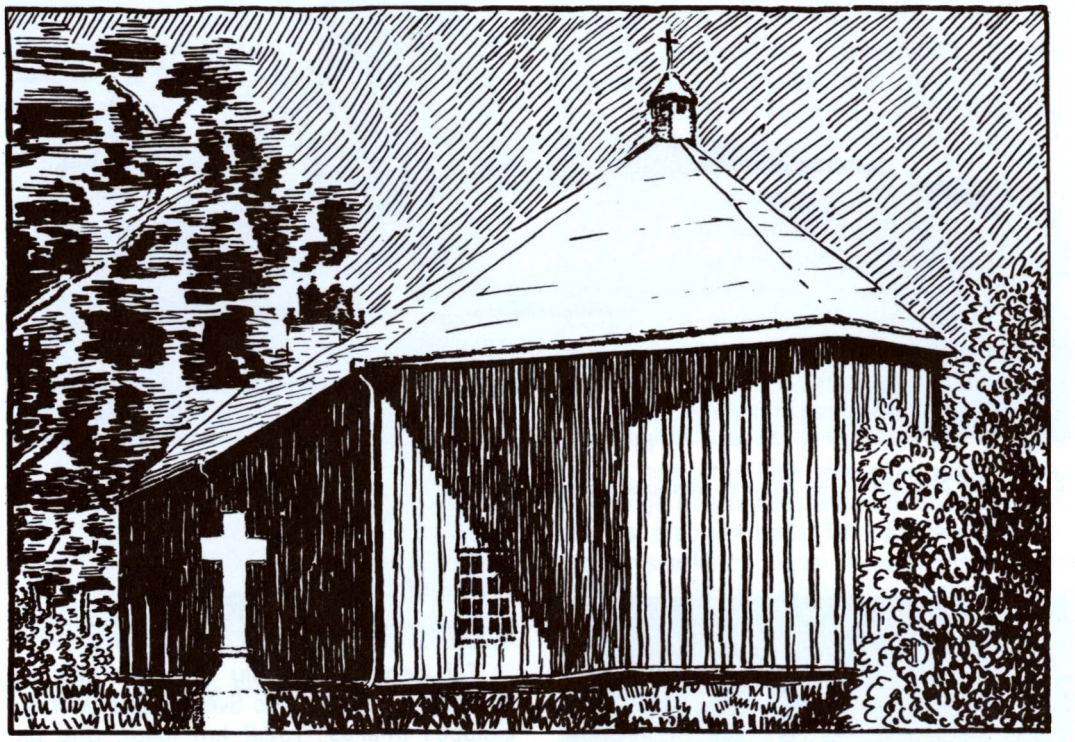

Vosiliškio bažnyčia. (Albino Karniaus piešinys)

1785 m. Juozapas Bielozaras pastatė medinę Šv. Juozapo koplyčią ir jai užrašė žemės. 1812 m. Bielozarų lėšomis koplyčia buvo padidinta ir perkelta į atokiau nuo dvaro esantį kalnelį. 1849 m. koplyčiai suteiktos filijos teisės. 1882 m. dvaras su parapijiečiais bažnyčią suremontavo ir dar kartą padidino. Šios bažnyčios aštuoniasienis bokštelis ant frontono ir kitas mažesnis ant absidos stogo yra charakteringi tipiškoms medinėms bažnyčioms. Penkiasienė absida yra lygaus aukščio su nava, tik siauresnė. Langai dideli, stačiakampiai. Sienos apmuštos reljefingai stačiomis lentomis ir lotelėmis.

1929.III.26 Kauno arkivyskupas Vosiliškį pakėlė parapija, kuri priklausė Krakių dekanatui. 1936 m. turėjo 2810 katalikų.

Nepriklausomybės metais Vosiliškis priklausė Kėdainių aps. Grinkiškio valsčiui. 1923 m. kaime tebuvo 6 sodybos ir 51 gyv. dvare 159 gyv. Bolševikų okupacijos metu Vosiliškis yra Raseinių rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 153 gyv.

1981 m. Vosiliškio parapijos administratorium buvo kun. Petras Tavoraitis (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Nedidelėje Vosiliškio bažnytėlėje yra iki šių dienų išlikusių religinio meno bei kulto dalykų: XIX a. paveikslai — „Švč. M. Marija ir Šv. Kazimieras", „Šv. Juozapas", „Švč. M. Marijos mirtis"; XVIII a. baroko stiliaus medinis altorius su skulptūromis; XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius. Bažnyčios fasade yra Jėzaus Nukryžiuotojo medinė skulptūra. Kita XIX a. medinė „Šv. Kristoforo" skulptūra yra bažnyčioje. Yra ir kitų vertybių.

LKB Kronikoje buvo paskelbta kai kurių žinių apie tikinčiųjų persekiojimą. 1974 m. mokyklos vadovybė barė moksleivius už bažnyčios lankymą ir išjuokė kai kuriuos mokinius. Ypač buvo persekiojami moksleiviai, patarnavę Mišioms. Kun. J. Survila buvo komunistinės administracijos nubaustas pinigine bauda. (LKBK Nr. 11). Kita proga kun. Survila vėl buvo nubaustas pingine bauda už tai, kad 1976.X.30, Vėlinių dieną, suorganizavo eiseną į Žaiginio kapines. (LKBK Nr. 26, 1977).

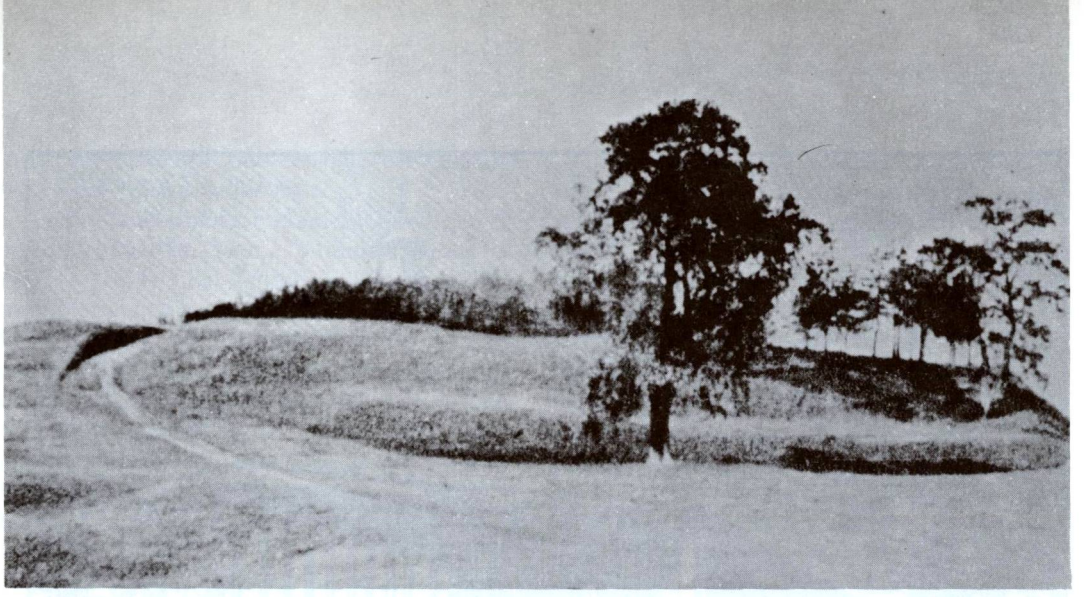

Žvelgaičio piliakalnis — Žagarės senovės liudininkas

Senosios Žagarės bažnyčios fasadas

ŽAGARĖ

Tai vienas didžiausių šiaurinės Lietuvos miestų, įsikūręs abipus Švėtės upės (kairysis Lielupės intakas, 132,2 km ilgio), prie pat Latvijos sienos, 45 km į šiaurę nuo Šiaulių, 26 km į šiaurės vakarus nuo Joniškio. Švėtės upė miestą dalija į 2 dalis: kairiajame krante yra Senoji Žagarė, dešiniajame — Naujoji Žagarė. 1970 m. miestas apėmė 675 ha plotą.

Žagarės proistorija ir istorija yra labai senos. Miesto ribose buvo rasta VI—VIII a. dirbinių. Praeitis glaudžiai susijusi su dviem piliakalniais: kairiajame Švėtės krante yra Žvelgaičio kalnas, dešiniajame — Raktuvės piliakalnis. Pastarasis kalnas gal jau nuo XVII a. naudojamas kapinėms, taigi laikui bėgant buvo smarkiai deformuotas. Tačiau jame rasta ir XI—XIII a. dirbinių.

Žagarės praeities tyrinėtojai ir rašytojai (ypač Balys Sruoga) Žagarėje esantį Žvelgaičio piliakalnį bando tapatinti su Livonijos kronikoje minimu kunigaikščiu Žvelgaičiu (Suelgate, Suelagate), kuris XIII a. pradžioje vadovavęs lietuvių karo žygiams į Ordino valdomą Estijos žemę. Tačiau kur tikrai buvo Žvelgaičio pilis, tebėra nenustatyta. Viename Žagarės piliakalnių galėjo būti ir žiemgalių pilis. Eiliuotoji kronika kaip tiktai mini Raktuvę ir vadina ją Racken, Rackette. Ją keletą kartų puolė kalavijuočiai.

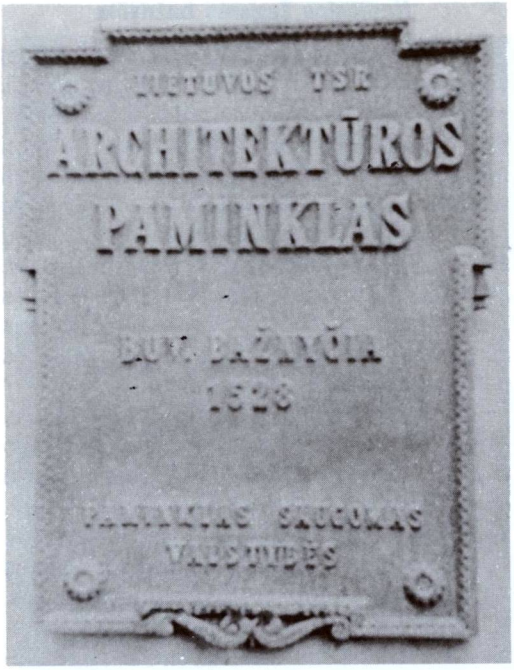

Paminklinė lenta prie Senosios Žagarės bažnyčios

Daugiau ir tikresnių žinių apie Žagarę yra nuo XIV a. 1490 m. dvarą valdė Sirevičiai. Jau 1495 m. jie gavo iš karaliaus leidimą ruošti Žagarėje prekymetį. Nuo tada ir prasidėjo miesto augimas. Senoji Žagarė statėsi kairėje Švėtės pusėje. 1592 m. ji jau vadinama miestu. Maždaug XVII a. pradžioje dešinėje Švėtės pusėje pradėjo kurtis Naujoji Žagarė, kuri greitai pralenkė Senąją Žagarę. Ilgą laiką Žagarė buvo vienas iš svarbiausių Šiaulių ekonomijos punktų. Ilgainiui išaugo miestas plotu ir gyventojų skaičiumi. Čia daug padėjo Latvijos miestų (ypač Rygos) artumas, geri prekybiniai ryšiai, kylanti pramonė ir Žagarės vyšnių eksportas. 1897 m. Žagarėje buvo 9129 gyventojai. (Daug istorinių žinių apie Žagarę yra surinkta ir paskelbta kun. R. Krasausko ir kt. rašinyje „Žagarė" LE XXXV, 143—148 psl., Br. Kviklio ML III, 47—54 psl.). Kiek ilgiau sustosime prie Žagarės bažnyčių istorijos.

Senosios Žagarės bažnyčia

Vysk. M. Valančius (ŽV, 330 psl.) nurodo, kad pirmoji R. katalikų bažnyčia S. Žagarėje buvusi pastatyta Sirevičių 1523 m. Bet kituose šaltiniuose minimi 1528 m.; tada ji buvo aprūpinta beneficija. Tačiau protestantizmo plitimo metu, kaip mini Valančius, katalikų mažai telikę, o bažnyčios beneficiją pasisavino P. Lidnicas. Kai vysk. M. Giedraičio laikais katalikybė vėl pradėjo atsigauti, Žagarėje gyveno ir dirbo jėzuitas kun. P. Bludeckis.

1605 m. S. Žagarės bažnyčia sudegė, tačiau netrukus buvo pastatyta nauja, o vysk. M. Pacui pavyko atgauti jos beneficiją. Karų su švedais metu 1655 m. bažnyčia vėl buvo sudeginta ir po to čia buvo pastatyta nauja mūrinė Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

Architektūra. 1712 m. statyta bažnyčia yra kuklus renesansinis pastatas, sumūrytas iš dolomitų ir reljefiškai nutinkuotas. Pailgas planas pratęstas kiek siauresne presbiterija, o priekyje pristatytas žemas prieangis. Durys plačios, stačiakampės. Fasado sienoje matomos trys arkinės nišos su apvadais ir stogo priekyje mažytis kvadratinis bokštelis su kryžiumi. Šoninių sienų langai turi segmentines arkas ir gilias ambrazūras, parodančias ypatingą sienų storumą. Prie bažnyčios yra Kryžiaus stočių mūrinės koplyčios.

Didysis altorius buvo dekoruotas kremzlinių drožinių sparnais. Dauguma interjero inventoriaus ir altoriai dingo po II pasaulinio karo. XVIII a. varpas parduotas žaliavai, o vargonai išvežti į Joniškį. (Pagal „Kultūros barai", 1967, Nr. 9).

1748 m. šios parapijos klebonu buvo kan. J. Daugėla; kartu su juo dirbo ir du vikarai — kun. P. Staškevičius ir kun. A. Janusevičius. 1841 m. klebonu buvo kun. Adomas Kulikovskis. Tada vysk. M. Valančiaus žiniomis, bažnyčiai priklausė 8 valakai ir 8 margai žemės, 1215 sidabro rublių kapitalas. Tais metais Žagarės klebonas gavo 298 metinės algos.

1786 m. klebonas Daugėla įsteigė altariją. Joje 1841 m. gyveno altaristas kun. Jagminas. Altarija turėjo 3280 sidabro rublių kapitalą.

1940 m. S. Žagarės parapijai priklausė 2658 parapijiečiai. Po II pasaulinko karo S. Žagarės bažnyčia buvo uždaryta. Jos apiplėštas pastatas yra išlikęs ligi šių dienų.

S. Žagarės bažnyčios rūsyje, po didžiuoju altoriumi, stikliniame karste buvo laikomi palaimintosios Barboros Umiastauskaitės (žmonės vadino Barbora žagariete) palaikai. Ji buvo kilusi iš gausios bajorų Umiastauskų

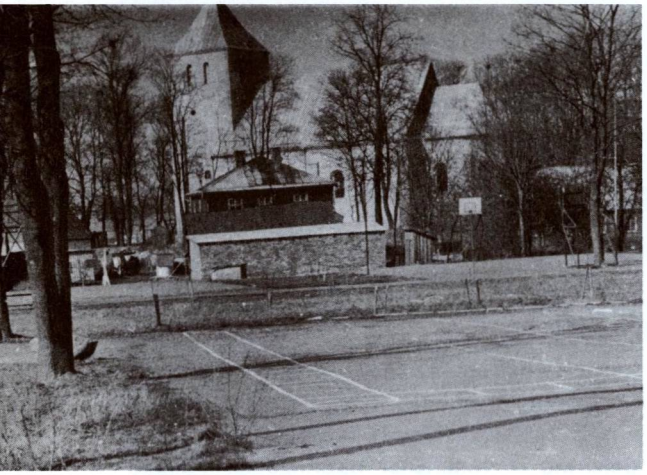

Naujosios Žagarės bažnyčia 1978 metais

giminės, kurios šeimos nariai XVI a. unijinės Lietuvos valstybiniame aparate ėjo įvairias pareigas. Žagarėje buvo Umiastauskų dvaras, kuriame Barbora XVII a. gyveno ir mirė. Apie jos šventą gyvenimą 1755 m. Romai pranešė Žemaičių vyskupas M. Tiškevičius. 1655 m., švedų sukelto bažnyčios gaisro metu, iš pelenų buvęs ištrauktas dar nesudegęs jos kūnas. Vyskupas rašė: „Rankos ir kojos tarytum gyvos, jas galima lankstyti". Palaikų vėliau nelietė nei prancūzai, nei vokiečiai, nei cariniai rusai, nors pastarieji kartais uždarydavo karsto vietą ir kitais būdais stengėsi prilaikyti Barboros kultą. Tačiau jo visa tai nesustabdė. Žmonės lankė Barboros karsto vietą, meldėsi ir buvo skelbiami pagijimai. Jau minėtas vysk. Tiškevičius užregistravo jų 7. 1886 m. Joniškio rusų žandarai įsakė Barboros kaulus visiškai užmūryti, ir jų priverstas Šiaulių dekanas kun. Gasperas Tomkevičius tai padarė. Bet žmonės vis eidavo į Žagarę pasimelsti prie jos karsto vietos, darydavo apžadus ir ją laikė šventąja. Prie altoriaus buvo prikabinėta daugybė votų — padėkos ženklų už išgijimą. Palaimintosios Barboros kultas nepatiko bolševikams. Jie 1963 m. pagrobė palaikus ir nežinia kur išgabeno. Labai galimas dalykas, kad sunaikino. Dar prieš jų sunaikinimą palaikus tyrinėjusi 4 gydytojų komisija. Gyventojų tarpe sklido žinia, kad buvusi rasta per šimtmečius nesunykusi širdis, plaučiai ir kitos kūno dalys.

Naujosios Žagarės bažnyčia

Ir N. Žagarės bažnyčia yra pakankamai sena. Elenchas rašo, kad ji pastatyta 1523 m. Vysk. M. Valančius paduoda 1623 m. Kun. R. Krasauskas LE rašo, kad bažnyčia buvusi pastatyta XVII a. pradžioje. Iš pradžių ji neturėjusi beneficijos, todėl 1619 m. jai buvo paskirtos Daugelavos ir Norvašaičių kaimų žemės, pačioje Žagarėje sklypai bažnyčiai, klebonijai, kapinėms. 1623.III.16 karalius Zigmantas Vaza šiuos užrašus patvirtino. Jais Jeronimui Valavičiui buvo suteikta bažnyčios patronato teisė ligi gyvos galvos.

1748 m. klebonu buvo kun. Karolis Tucci — Joniškio dekanas. Prie šios bažnyčios buvo įkurtos 2 altarijos. 1841 m. klebonu buvo kun. D. Pleskaševskis, jam padėjo 3 vikarai. Tada bažnyčios beneficija buvo didelė — 31 valakas žemės, 1179 sidabro rublių kapitalas ir kt. Klebonas gaudavo 435 rb metinės algos. M. Valančius apie N. Žagarės parapiją pastebi: „Bažnicze mura klebonije su wisu sutikusi". Tada parapija turėjo 5340 katalikų.

Architektūra. 1623 m. statyta šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia yra įdomus renesanso pastatas. Fasadinis bokštas stambus, ištrauktas priekin. Jo lygios tinkuotos sienos paįvairintos tik durimis ir po pora siaurų langų viršuje. Piramidinio stogo šlaiteliai lengvai įlaužti, kad atrodytų lieknesni. Bokšto ir šoninių sienų langai turi pusapskrites angas. Sienos suskaidytos plokščiais piliastrais, baltai tinkuotos. Presbiterija ir trisienė absida yra siauresnės už navų halę.

Prie akmens mūro tvoros priglaustos tokio pat mūro Kryžiaus kelių koplyčios su aukštais piramidiniais stogeliais.

N. Žagarės klebonas kun. K. Aleksandravičius prieš savo mirtį 1855 m. užrašė pinigų, iš kurių turėjo būti skiriama 300 rb metinė stipendija vienam jaunuoliui, einančiam mokslus. I pasaulinio karo metu klebonu buvo žinomas kun. V. Jarulaitis, garsus visuomenės veikėjas.

N. Žagarės Šv. Petro ir Povilo parapija priklauso Joniškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4782 parapijiečius. Šiai parapijai priklausė ir Juodeikių filijinė bažnyčia.

1981 m. parapijos administratorium buvo kun. Gustavas Gudanavičius (gim. 1911 m., kunigu pašvęstas 1937 m.).

Nuo 1961 m. Žagarėje gyvena vyskupas

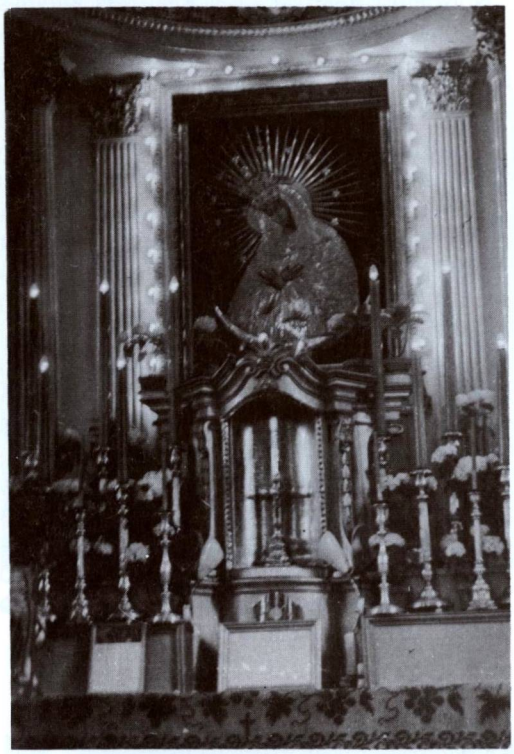

Naujosios Žagarės bažnyčios altorius 1977 metais. (Iš V. J. Barkaus albumo)

Bendras Žagarės vaizdas. (Nuotrauka Raimonds Čaks)

Žagarės kapų koplyčia piliakalnyje. (Jurgi Dovydaičio 1979 m. nuotrauka iš dr. Jurgi Gimbuto rinkinio)

Julijonas Steponavičius, Vilniaus vyskupijos apaštališkasis administratorius. 1961.I.24 okupacinės valdžios patvarkymu jam nebuvo leista eiti minėtos pareigos, o jis pats suimtas ir ištremtas į Žagarę.

Žagarės bažnyčiose iki šių dienų yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto dalykų, iš kurių minėtini: paveikslai — „Kristus ir Šv. Petras" (aliejus, drobė, metalas, tapytas 1744 m., restauruotas 1851 m.), XVIII—XIX a. tapyti paveikslai: „Šventoji Šeima", „Šv. Laurynas", „Šv. Antanas", 14 stacijų paveikslų, XIX a. medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, XIX a. Varšuvoje gaminti „Kristaus" ir „Marijos Maloningosios" vitražai; yra žalvariniai varpai, lieti 1611 ir 1809 m., 2 šilkiniai, metaliniais siūlais austi arnotai ir kt. vertingų dalykų.

N. Žagarės parapijos kapinės buvo įruoštas Raktuvės piliakalnyje. Iš čia yra kilę ir žagariečių posakiai: „Jeu eisiu, eisiu į Raktuvę", „Palaidojo (pakavojo) Raktuvėje",

Sena koplytėlė Žagarėje

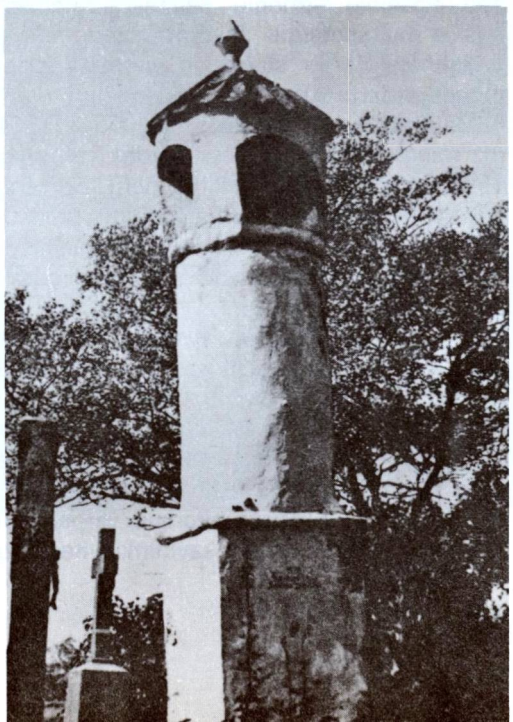

Kryžius Žagarėje. (Raimonds Čaks nuotrauka)

„Nulydėjo į Raktuvę". Kai Raktuvės kapinės jau buvo perpildytos, nepriklausomo gyvenimo pradžioje jas uždarė ir netoli esančioje lygumoje tarp Raktuvės ir Žvelgaičio, arti Švėtės, atidarė naujas.

Raktuvės kalno viršūnėje (piliakalnyje) 1796 m. pastatyta koplyčia, kurioje Vėlinių dieną buvo laikomos pamaldos. Ji yra medinė, tradicinės lietuviškos formos. Priekyje ant stogo uždėtas dviejų tarpsnių rutulinis bokštelis. Trisienė absida yra lygaus aukščio su nava. Sienos apkaltos stačiomis lentelėmis. Joje ligi šių dienų yra išlikę retų religinio meno ir kulto dalykų, jų tarpe 2 XIX a. pradžioje ir pabaigoje gamintos medinės Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūros.

1939 m. Žagarėje buvo 5443 gyventojai. Žagarė turėjo antraeilio Lietuvos miesto teises. Sovietinės okupacijos metu (1950—1959 m.) Žagarė buvo rajono centras. 1950 m. suteiktos rajoninio pavaldumo miesto teisės. 1970 m. 3386 gyv.

ŽAIGINYS

Šv. Antano parapijos bažnyčia

Žaiginio bažnytkamis ir buv. dvaras yra prie Sandravos upelio (dešinysis Luknės ir Dubysos intakas, 19,2 km ilgumo), 8 km į pietryčius nuo Šiluvos, 19 km į šiaurės rytus nuo Raseinių. Žmonių kalboje „žaiginys" reiškia nukapotomis šakomis medį, kuolų prikalinėtą žardo stulpą ir panašias priemones pašarui džiovinti.

Žaiginio dvaras žinomas nuo XVI a. 1664 m. minimas ir miestelis. Vardas minimas 1591, 1629, 1644 ir kitų metų Beržėnų teismo aktuose. XVI—XVII a. Žaiginys priklausė Kerdiejams. 1716 m. karalius Augustas II suteikė privilegiją ruošti savaitinius turgus ir metines muges.

R. katalikų bažnyčia. Vysk. M. Valančius rašo, kad 1684 m. Žaiginyje buvo pastatyta pirmoji medinė koplyčia. Ši žinia vargiai teisinga, nes iš 1664 m. dvaro inventoriaus surašymo matyti, kad jau tuo metu Žaiginyje būta naujai statytos medinės bažnytėlės su Šv. Onos ir Šv. Kryžiaus altoriais, varpeliu. Ji buvo tuometinių dvaro savininkų Kerdiejų statyta. Greičiausiai 1684 m. Nagurskiai bažnyčią tiktai aprūpino ir patikrino kunigo išlaikymą.

Praslinkus apie 70 metų, Dirvėnų seniūnas Laurynas Nagurskis, būdamas bevaikis ir norėdamas žmonėse palikti gerą savo vardą, sumanė įsteigti Žaiginyje pranciškonų vienuolyną. Jau sunkiai sirgdamas, pasišaukė savo brolį, Ginteliškės seniūną Jokūbą Nagurskį, ir jam pavedė savo sumanymą įvykdyti. 1762 m. Jokūbas nuvyko į Vilnių pas provincijolą Feliksą Taujenskį ir steigiamam pranciškonų vienuolynui užrašė: 6 margus žemės Žaiginyje, Legečių kaimą, 1700 raudonųjų auksinų ir 5615 timpų. Uršulė Bilevičiūtė-Nagurskienė (jo žmona) dar padovanojo pranciškonams Nagių kaimą. Aukščiausiasis teismas šiuos užrašus patvirtino 1762.VI.20. provincijolas atsiuntė į Žaiginį keletą vienuolių, kurie perėmė skirtus turtus ir pažadėjo laikyti Mišias už gyvus ir mirusius Nagurskius. 1764 m. pranciškonai pasistatė vienuolyną.

Žaiginio bažnyčia, šventoriaus vartai, varpinė

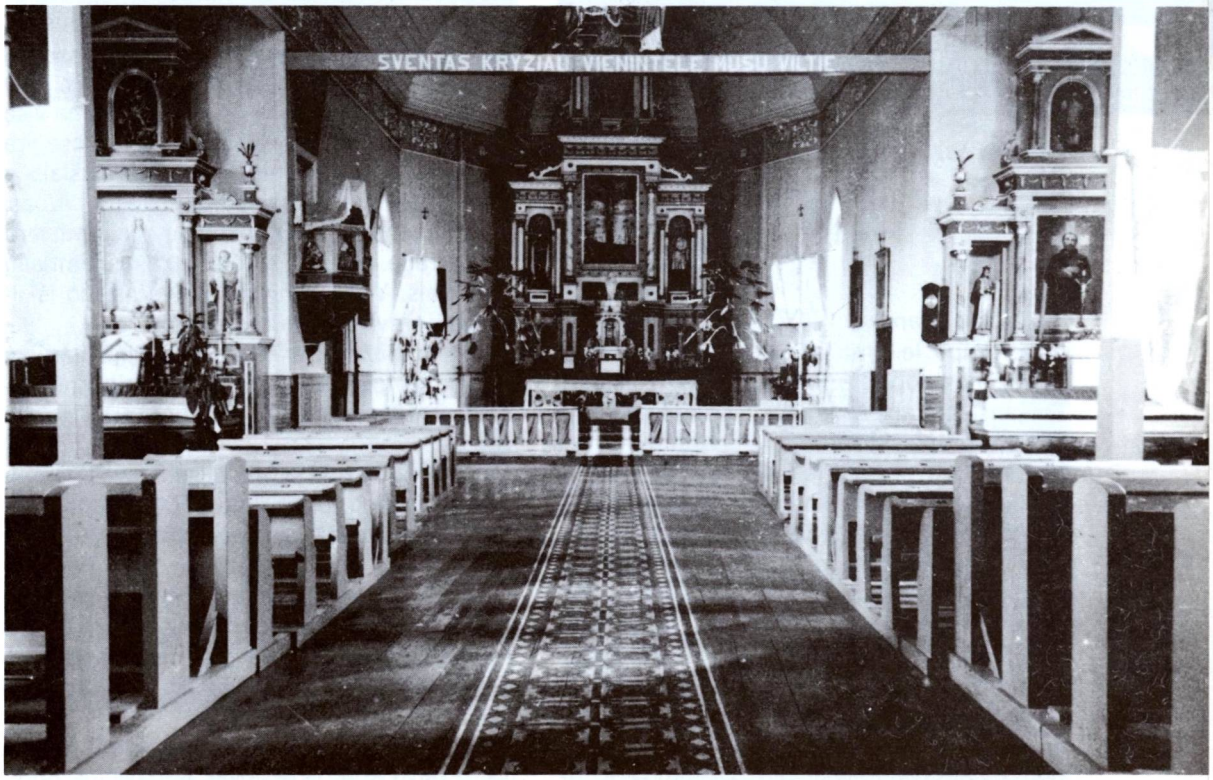

Bažnyčios vidus. (1978 metų nuotraukos)

Žaiginio bažnyčios didysis altorius 1978 metais

Tačiau pranciškonai Žaiginyje buvo įkurti be vyskupo leidimo. Iškilo ginčas, pasiekęs net Romos popiežių. Bet kai provincijolas F. Taujanskis tapo Vilniaus vyskupu, ginčą laimėjo pranciškonai.

1770 m. jie prie vienuolyno pastatė bažnyčią, o 1790 m. koplyčią sau užrašytame Legečių kaime. Čia gyveno ir kaimo reikalus tvarkė vienas pranciškonas. Rodosi, kad Žaiginio pranciškonai nedaug tedirbo su parapijiečiais, nes vysk. M. Valančius apie juos rašė: „Gyveno Žaiginiuose 6 pranciškonai, kurie tiek tedirbo, kiek Dievą garbino". Jų knygyne buvusios 156 knygos.

1832 m. rusų valdžia vienuolyną panaikino, o vienuolius išgainiojo. Tačiau 1836 m. pavyko įkurdinti pasaulietį kunigą ir parapiją atkurti. Tada Žaiginys buvo Šiluvos parapijos filija.

Prasidėjus I pasauliniam karui, Žaiginio bažnyčia sudegė. 1916—1917 m. kun. Leonas Skabeika ėmėsi rūpintis naujos bažnyčios statyba. Pirmiausia jis dvare įruošė koplyčią, o netrukus ir sudegusios bažnyčios vietoje pastatė naują, medinę. Jis taip pat atstatė kleboniją, kurios mūrinės sienos gaisro metu buvo išlikusios; pastatė bažnyčios tarnams namus, atstatė ir ūkinius trobesius. Žaiginiui buvo suteiktos parapijos teisės. 1917 m. naujoji bažnyčia buvo pašventinta.

Architektūra. 1917 m. statyta medinė bažnyčia yra didelis namas su dvišlaičiu stogu, be bokštų, tik su laibu stiebeliu ant kraigo kryžiui iškelti. Dideli arkiniai langai frontone ir šoninėse sienose, kartu su durimis galiniame fasade išduoda tikrąją pastato paskirtį. Fasado sienų apkalas yra dekoratyviškas: pakaitomis gulsčias ir įstrižinis. Visa plokštuma padalinta tamsiai nudažytomis juostomis ir statiniais.

Bažnyčia padalinta dviem kolonų eilėmis į tris navas, kurių šoninės yra siauros, tik stovintiems. Centrinės navos ir to paties pločio presbiterijos lubos yra suskliaustos. Sienų viršuje nutiestos dažytos lietuviškų audinių juostos. Dviejų horizontalių ir trijų vertikalių tarpsnių didysis altorius užima visą trisienės absidos sieną. Šoninėse navose yra po panašų barokinį altorių su paveikslais ir skulptūromis. Jų antstatai siekia lubas. Vargonų chorai paremti kolonų eile ir atitverti baliustrada. Jinai papuošta muzikos simbolių piešiniais. Visa bažnyčios erdvė atrodo iškilmingai erdvi ir santūriai puošni.

Greta bažnyčios stovinti medinė varpinė nupiautos piramidės pavidalo, laibesnė viršuje. Šventoriaus tvora mūrinė, vartai geležiniai.

Žaiginio bažnyčia priklausė Šiluvos parapijai. 1940 m. ji turėjo apie 2500 parapijiečių. Vietovė priklausė Šiluvos valsčiui. 1923 m. 137 gyv.

Po II pasaulinio karo bažnytiniai pastatai buvo valdžios atimti, klebonijoje įruoštas vaikų darželis. Vietovė yra Raseinių rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1970 m. 313 gyv.

1981 m. Žaiginio parapijos administratorium buvo kun. Boleslovas Radavičius (gim. 1907 m., kunigu pašvęstas 1935 m.).

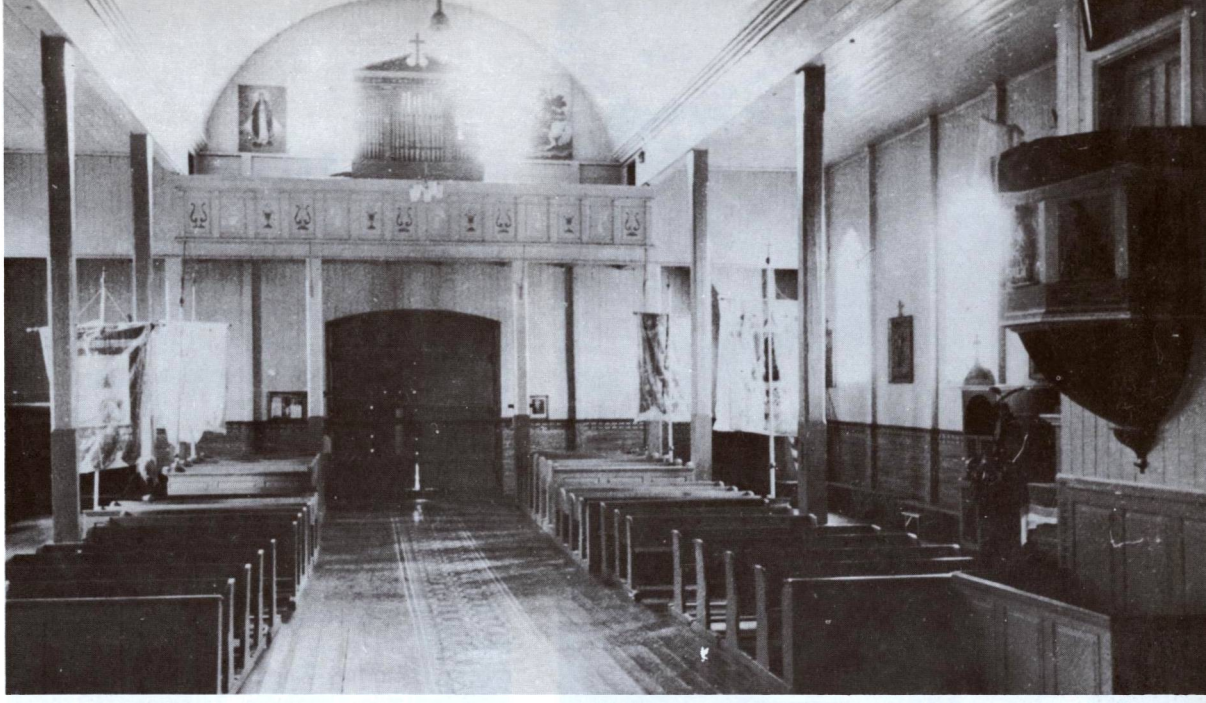

Žaiginio bažnyčios vidus nuo didžiojo altoriaus 1978 metais

Viršuje: kunigo Juozo Janučio primicijų iškilmės V. Žaiginio bažnyčioje 1973.VIII.12. Dešinėje: koplytėlė

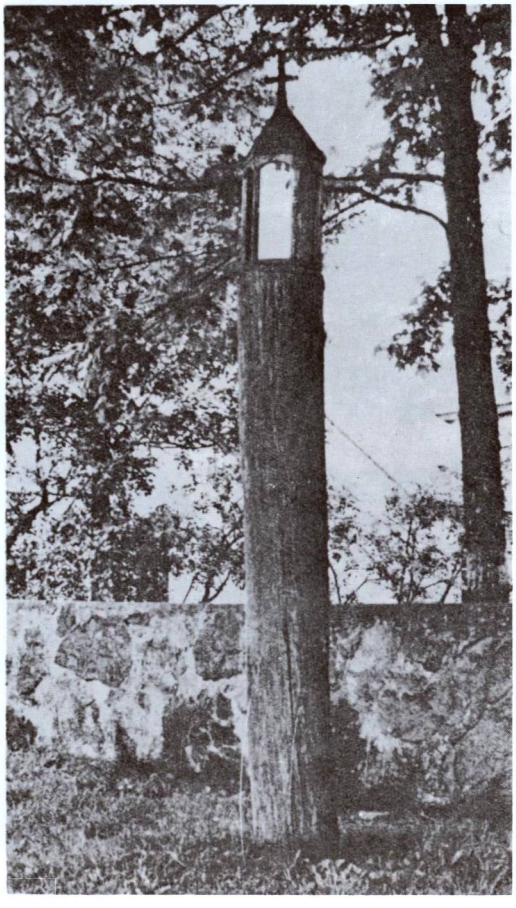

Žalpių bažnyčios fasadas 1978 metais

ŽALPIAI

Šv. Benedikto parapijos bažnyčia

Nedidelis bažnytkaimis prie Žalpės upelio (dešinysis Šešuvio intakas, 17 km ilgumo), prie Žalpių miškų masyvo (1350 ha), 9 km į šiaurę nuo Viduklės. Upelio vardas ir teko vietovei.

Padavimai sako, kad kryžiuočių veržimosi į Lietuvą laikais šioje vietoje buvusi šventoji Žalpių giria, kuri nusitęsusi ligi Nemakščių. Prie Žalpių yra kalnelis, vadinamas Koplyčkalniu. Manoma, kad ten senovėje buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta.

Istoriškai vietovė minima Viduklės teismo aktuose XVI a. — 1561, 1588, 1619 ir kt. metais. Žinomas Žalpių dvaras ir kaimas.

R. katalikų koplyčią Žalpiuose 1714 m. pastatė dvaro savininkas Pluščiauskas. Retkarčiais ją aptarnaudavo iš kitos parapijos atvykęs kunigas. Nuolatinio kunigo susilaukta tik 1907 m.

1928 m. kun. Izidorius Gudavičius pastatė Žalpiuose naują medinę bažnyčią, kuri 1929.I.20 buvo pašventinta Šv. Benedikto tiktulu. Žalpiai buvo Raseinių dekanato Viduklės parapijos filija.

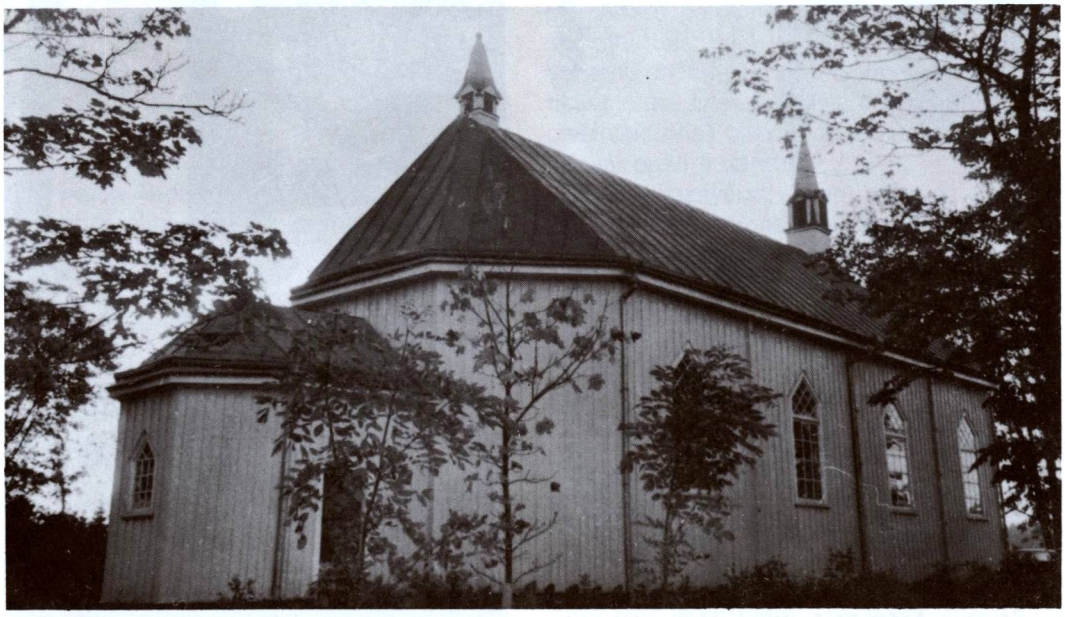

Žalpių bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas 1980 metais

Žalpių bažnyčios didysis altorius

Vargonų meistro Garalevičiaus kapas ir paminklas Žalpių kapinėse. (1980 metų nuotrauka)

Architektūra. 1928 m. atstatyta medinė bažnyčia yra išsaugojusi tradicinę formą ir dekorą. Pailgos navos gale yra trisienė absida lygaus aukščio su nava, ir žema penkiasienė zakristija. Fasadas, suskaidytas keturiais piliastrais, turi tris didelius langus su trikampėm arkom. Panašūs ir šoniniai langai su daug stačiakampių ir rombinių stiklų. Trapecinio frontono centre yra nudažyta kryžiaus ir angelų kompozicija. Stogas pusvalminis, uždengtas skarda. Jo priekyje tūno laibas kvadratino plano bokštelis. Iš oro sienos apmuštos statmenai, o viduje palikti matomi gulsti sienojai. Didysis altorius yra gana šabloniškas, su piliastrais ir barokizuotu dekoru.

Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Nemakščių valsčiui. 1923 m. 96 gyv. Sovietinės okupacijos metu Žalpiai yra Kauno rajono sovchozo centras. 1970 m. 121 gyv.

1981 m. Žalpių parapijos klebonu buvo kun. Juozas Razmantas (gim. 1906 m., kunigu pašvęstas 1937 m.).

Žalpių kapinėse yra palaidotas garsus vargonų meistras Garalevičius, miręs apie 1910 m. Jis yra pastatęs nemaža vargonų, tarp kitų ir plačiai žinomus Šiluvos bažnyčios vargonus.

Žeimelio bažnyčia 1980 metais

ŽEIMELIS

Šv. Petro ir Šv. Povilo Apaštalų parapijos bažnyčia

Žeimelis (Žeimis) išsistatęs mūriniais pastatais prie Beržtalio upės (Yslykio intakas, 49,2 km ilgio), kairiajame krante, tik 4 km nuo Latvijos sienos, 60 km į šiaurės rytus nuo Šiaulių, 24 km į rytus nuo Joniškio.

Žeimelio praeitis sena. Čia yra X—XIII a. piliakalnis, o priešais jį, Beržtalio krante, V—XIV a. kapinynas, kuriame rasta įvairių dirbinių bei papuošalų.

Istorijos šaltiniuose Žeimelio vardas minimas nuo XV a. 1500 m. čia būta vieno iš didesnių Lietuvos dvarų, kurį leno teisėmis valdė Livonijos riteris Otto Grothus.

1540 m. K. Tyzenhauzas pastatė pirmąją evangelikų liuteronų bažnyčią. 1585 m. Žeimelis su apylinkėmis galutinai prijungtas prie Lietuvos ir virto svarbiu pasienio prekybos punktu. Jo kilimą ir lėmė prekyba. 1586 m. tapo valsčiaus centru. 1595 m. buvo leisti ruošti turgai, apie 1600 m. įsteigtas Kauno muitinės skyrius; atsirado prekių sandėlių. 1613 m. karalius Zigmantas Vaza leido ruošti 2 metinius prekymečius. 1897 m. Žeimelyje buvo 1266 gyv. 1653 m. pastatyta nauja evangelikų bažnyčia; prieš 1696 m. ji buvo atstatyta.

R. katalikų bažnyčia Žeimelyje atsirado žymiai vėliau, kaip protestantų. 1828 m. dvaro savininkas Petrauskas ją pastatė šiaurinėje miestelio dalyje, prie kelio į Bauskę, ant miestelio ir valstiečių žemės ribos. Ji buvo mūrinė, klasicistinio stiliaus. Tai buvo pirmasis pastatas Žeimelyje su bokštu ir todėl tapo pagrindiniu Žeimelio akcentu, nors stovėjo ne prie pagrindinės aikštės. Bet 1889—1890 m. liuteronų bažnyčiai taip pat buvo pristatytas bokštas. Ši bažnyčia buvo konsekruota tik 1928 m., taigi po 100 metų, Kauno arkivysk. J. Skvirecko.

Architektūra. 1828 m. statyta mūrinė bažnyčia turi klasicistinio stiliaus žymių. Virš fasadinės sienos, ant stogo kraigo uždėtas masyviškas kvadratinio plano bokštas turi porinius piliastrus ir po vieną arkinį langą kiekvienoje sienelėje. Bažnyčia yra trijų navų pailgas stačiakampis. Centrinės navos skliautai išgaubti. Presbiterijoje yra šoniniai balkonai. Dviejų tarpsnių mažojo orderio didysis altorius aprėmintas plačiais antablementais. Apatinės kolonos yra apskritos, o viršutinės plokščios. Jų kapiteliai papuošti jonėniškomis voliutomis. Šiame altoriuje nėra lenktų linijų.

Ir altoriaus paveikslų nišos stačiakampės. Visa tai yra būdinga klasicizmui. Tačiau presbiterijos tvorelė sudėta ne iš stilingų baliustrų, o iš lelijų ornamentais apsuptų kryželių.

Iš Žeimelio kunigų minėtinas Jurgis Juškevičius, 1863 m. rusų valdžios apkaltintas palaikęs ryšius su sukilėliais. 1863.VI.15 jis buvo suimtas ir 11 mėnesių išlaikytas Telšių kalėjime. Po to perduotas vyskupo M. Valančiaus žinion, kuris jį perkėlė į Švėkšną.

Nepriklausomybės metais Žeimelis buvo valsčius. Iš pradžių priklausė Joniškio, vėliau Biržų, paskui Šiaulių apskričiai. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 106 sodybos ir 1034 gyv., sovietinės okupacijos metu Žeimelis yra Pakruojo rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 1300 gyv. II pasaulinio karo metu Žeimelis nenukentėjo.

Žeimelio parapija priklausė Joniškio dekanatui. 1940 m. turėjo 2362 parapijiečius. 1981 m. Žeimelio parapija nuolatinio kunigo neturėjo — administravo Lauksodžio parapijos administratorius.

Žeimelio bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų: paveikslas „Šventoji šeima", tapytas dail. Felikso Cichockio 1898 m. Varšuvoje; 1828 m. žalvarinis varpas, įdomios bažnyčios medinės geležimis kaustytos durys su užraktu, gamintos 1828 m.

Bažnyčia iš šono

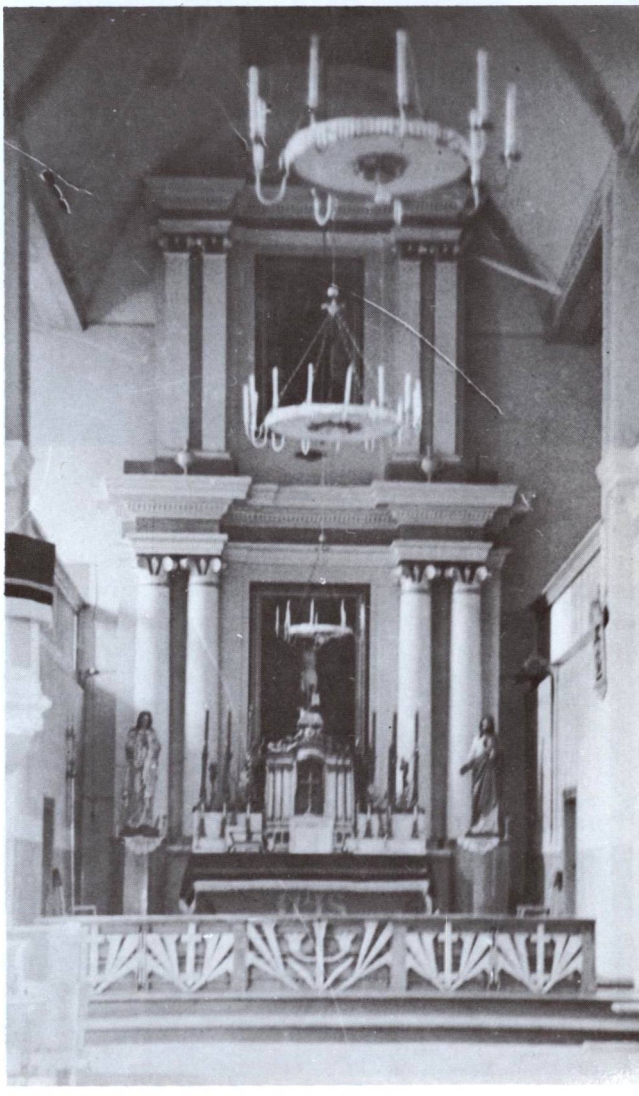

Didysis altorius. (1980 metų nuotraukos)

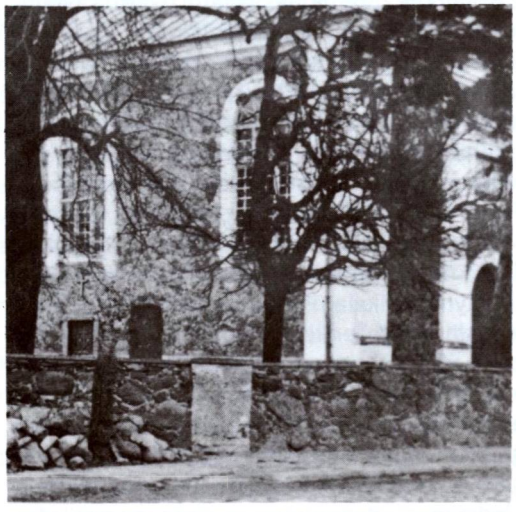

Žeimelio bažnyčios detalė

Žeimių bažnyčia 1980 metais

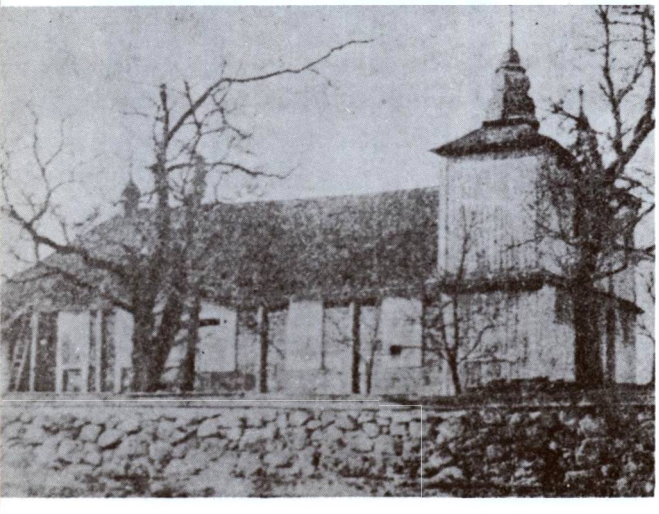

Senoji Žeimių bažnyčia

ŽEIMIAI

Švč. M. Marijos Gimimo parapijos bažnyčia

Žeimių miestelis (sako ir Žeimis) stovi netoli Lankesos upės kilpos (kairysis Obelies intakas, 54 km ilgio), 12 km į šiaurės vakarus nuo Jonavos, 20 km į pietryčius nuo Kėdainių. Tuojau į šiaurės rytus nuo miestelio buvo Žeimių dvaras, o 4 km į pietus yra Žeimių geležinkelio stoties gyvenvietė.

Istorinės žinios. Istorikas V. Pašuto teigia, kad XVIII—XIV a. Žeimiai buvę valsčiaus centras. M. Strijkovskis rašo, kad 1317 m. ties Žeimiais Gedimino vadovaujami lietuviai kovėsi su į Lietuvą įsiveržusiais kryžiuočiais. Lietuvių pusėje dalyvavę ir totoriai su gudais. Bėgančius kryžiuočius Gediminas vijęsis ligi Akmenės. Visi laukai buvę pilni užmuštų ir sužeistų vokiečių. Lietuviai ieškoję priešų su šakėmis. Radę negyvus pakasdavę vietoje. 1361 m. kryžiuočiai vėl užpuolė Žeimius. 1365 m. puolimą pakartojo. Atrodo, kad Žeimiuose buvo pilis, nes yra išlikęs piliakalnis. Nuo miestelio į vakarus yra kalnelis, kurio viršūnėje stovėjo kažkada pastatyti 3 kryžiai. Žmonės tą vietą vadino vokiečių kapais. Netoli esantį kitą kalnelį vadino pilimi (Zomkum). 1387 m. Jogaila Žeimius atidavė savo broliui Skirgailai. XV a. šaltiniuose minimas valdovinis Žeimių dvaras, kurį valdė Zavišos, Žilinskai, Čekavičiai, Medekšos, Kosakovskiai.

R. katalikų bažnyčią Žeimiuose pastatė A. Zaviša 1522 m. Kiek vėliau, dvaro savininkams priėmus protestantizmą, bažnyčia atiduota reformatams, bet 1631 m. katalikai ją vėl atgavo. 1698 m. bažnyčia buvo atstatyta. Iš 1744 m. sąrašų matyti, kad ji priklausė Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanatui. 1781 m. turėjo 1781 parapijiečius. Tada Žeimiuose buvo ir parapijinė mokykla su 9 mokiniais. 1828 m. mokėsi 28 vaikai. 1820 m. klebonas kun. Grigaliūnas mokyklos išlaikymo reikalams buvo užrašęs turtų. XVIII a. gale įvesti lenkiški pamokslai. Iš pradžių buvo sakomi vieną sekmadienį lietuviškai, kitą lenkiškai, vėliau tepalikti tik lenkiški. XIX a. pabaigoje Žeimiai su apylinkėmis jau buvo gerokai aplenkinti. Kai 1898 m. atvykęs lietuvis kunigas mėgino įvesti lietuviškus giedojimus, dvarininkai ir dalis parapijiečių stipriai priešinosi. Lietuvių tautinis atgimimas

ėmė reikštis tik prieš I pasaulinį karą. Žinoma, kad 1907 m. Amerikos lietuviai atsiuntė į Žeimius pinigų, kuriais turėjo būti nupirkta lietuviškų elementorių bei maldaknygių ir išdalyta parapijiečiams.

1906—1909 m. klebonas kun. Motiejus Miežinis su parapijiečiais pastatė ketvirtą iš eilės mūrinę bažnyčią. 1915.VIII.8—9 išbėgdami iš Lietuvos rusai susprogdino jos bokštus, bet pačios bažnyčios nesugriovė. Tada sprogimo metu sutrupėjo ir 4200 rb vertės vargonai. Rusai išgabeno ir vertingus žalvarinius varpus, kurių nebepavyko atgauti. Vokiečių okupacijos metu Žeimių kunigas buvo pasitraukęs; vokiečiai bažnyčioje laikė savo arklius. Po I pasaulinio karo bažnyčia buvo atstatyta.

Architektūra. Senoji medinė bažnyčia, statyta 1698 m., restauruota 1829 m. ir nugriauta XX a. pradžioje, buvo didelė, su dviem stambiais bokštais. Vieton jos 1906—1909 m. pastatyta plytų mūro bažnyčia pagal žeimiškio inž. Vaclovo Michnevičiaus projektą yra pseudogotikinė. Ypatingas jos frontonas tarp fasadinių bokštų. Jis suskaidytas devyniomis siauromis nišomis ir apkrautas pinaklių eile. Trijų tarpsnių bokštai turi didžiules akustines angas, siaurus kontraforsinius piliastrus ir labai aukštus smailius stogus. Galinė siena apkrauta net su 17 pinaklių. Toksai dantytas profilis išskiria šią bažnyčią iš daugelio panašių ano laiko „gotikų". Durys, langai ir vidinės arkos yra smailios.

Trijų navų interjeras atrodo puošniai. Pilioriai palengvinti apskritų plytų kaneliūromis, o skliautai nerviūromis. Presbiterija erdvi. Altoriai ir sakykla išdabinti drožiniais. Grindys sudėtos iš keramikinių plytelių.

Šventoriuje stovinčios senosios varpinės apatinis aukštas yra akmenų mūro, o du viršutiniai mediniai. Antrajame aukšte yra atvira galerija su kolonomis. Varpinės stogą puošia barokinė trijų dalių smailė su kryžiumi.

Nepriklausomybės metais Žeimiai buvo Kėdainių aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare 600 gyv.

Žeimiai buvo dekanato centras. 1940 m. parapija turėjo 5064 katalikus.

Sovietinės okupacijos metu Žeimiai priskirti Jonavos rajonui ir yra kolchozo ir sovchozo centras. 1970 m. 715 gyv.

Žeimių bažnyčios vidus 1980 metais

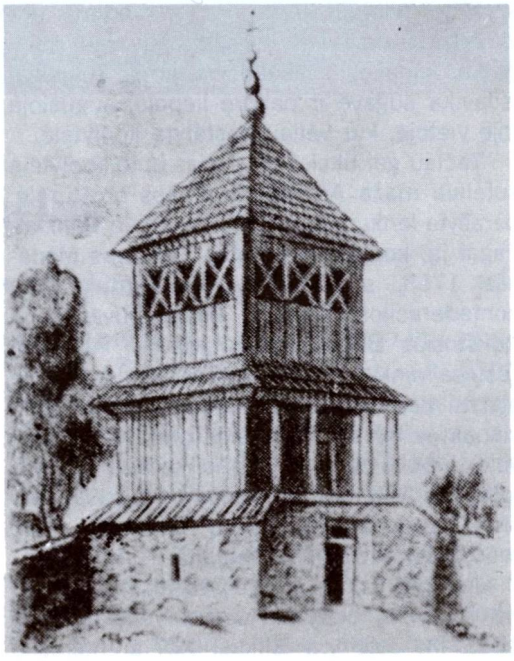

Žeimių varpinė. (Prieškarinis piešinys)

Žeimių koplytėlė. (Otto Milaševičiaus nuotrauka apie 1937 metus)

1981 m. Žeimių parapijos klebonu buvo kun. Eugenijus Jokūbauskas (gim. 1907 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

Žeimių bažnyčios šventoriuje yra išlikusios 2 gražios mūrinės koplytėlės, statytos XVIII a.

Žeimių koplytėlė

Priešais buv. Žeimių dvarą, miestelio gale, prie kryžkelės stovėjo Žeimių koplytėlė — mūrinė, triaukštė, su stogeliu ir geležiniu kryžiumi viršuje. Apie jos atsiradimą yra išlikęs pasakojimas, esą Žeimių dvaro savininkas išdavęs sukilėlius rusams. Sukilėliai išdaviką sugavę ir pakorę liepoje, augusioje toje vietoje, kur vėliau pastatyta koplytėlė.

Tačiau gal tikslesnes žinias apie koplytėlę suteikia maža Adomo Medekšos brošiūrėlė, parašyta lenkų kalba ir išleista Lvove 1877 m. Pagal ją, koplytėlę pastatęs Teodoras Medekša 1768, savo sūnaus atminimui, Baro konfederacijos dalyvio, kuris buvęs prie Aukštosios Būdos (tarp Kauno ir Pilviškių) rusų šalininkų ietimi nudurtas. Taigi koplytėlė statyta dar unijinės Lietuvos laikais ir buvo vienas seniausių tos rūšies paminklų Lietuvoje. Ji buvo barokinė, aštuonkampė. Išstovėjo beveik 200 metų, kol buvo po II pasaulinio karo raudonųjų okupantų apgriauta, bet, rodosi, 1969 m. vėl atnaujinta.

Juciūnų kaime (Žeimių parap.) yra medinė koplyčia, statyta Adomo Veliškos apie 1817 m. Joje yra išlikusi XIX a. meniško darbo medinė „Marija su Kūdikiu" skulptūra. To paties kaimo kapinėse yra įdomių senų paminklų.

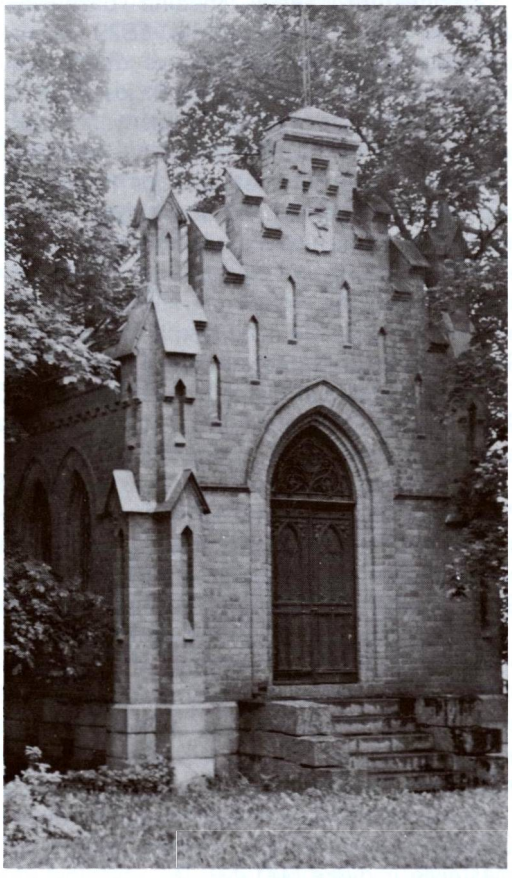

Koplytėlė Žeimių šventoriuje

Žemaitkiemio bažnyčia 1982 metais

ŽEMAITKIEMIS

Šv. Kazimiero parapijos bažnyčia

Žemaitkiemio miestelis įsikūręs Žemaitkiemio ežero pietvakariniame krante, 17 km į šiaurės rytus nuo Ukmergės. 2 km į šiaurės vakarus nuo Žemaitkiemio, prie Kirnių ežero, buvo Žemaitkiemio dvaras. Vietovės vardas galėjo atsirasti atkeliavus iš Žemaitijos lietuviui ir čia įkūrus savo sodybą — Žemaičio kiemą. Žemaitkiemio vardu Lietuvoje yra 10 vietovių.

Istorijos šaltiniuose Žemaitkiemio vardas užtinkamas nuo XV a. Priklausė Mantvydams ir vėliau vedybų keliu atiteko Radvilams. Kai vyskupui (vėliau kardinolui) Jurgiui Radvilui, gyvenančiam Romoje, prireikė pinigų (ad dignitatem suam tuendam), 1577.VIII.23 jis užstatė Žemaitkiemį jėzuitams už 8500 florenų, sau pasilikdamas teisę Žemaitkiemį atsipirkti. 1581.XI.4 vysk. J. Radvilas, jau tapęs Vilniaus ordinaru, atsisakė teisės žemę atsipirkti ir amžinai užrašė ją Vilniaus akademijai.

Jėzuitų misija Žemaitkiemyje kūrėsi ne kovai su protestantizmu, kaip anais laikais būdavo, bet su pagonystės likučiais, kurie tada dar pakankamai tvirtai laikėsi Žemaitkiemyje ir apylinkėse. Gyvendami Žemaitkiemyje jėzuitai registravo pagonystės apraiškas, aprašinėjo įdomesnę etnografinę

medžiagą ir siuntė savo centrui į Romą. Tačiau, kadangi Žemaitkiemis oficialiai buvo vadinamas slaviškų vardu Žmujdki, jėzuitų archyvuose ši medžiaga buvo priskirta Žemaičiams. Lenkų istorikai netgi ja pasinaudojo, aprašydami senuosius žemaičių papročius . . . Tiktai mūsų laikais Jėzuitų archyve Romoje dirbęs prof. dr. Z. Ivinskis minėtą pagonystę sugrąžino žemaitkiemėnams.

Pagal minėtus pranešimus žemaitkiemėnai, nors buvo nuo krikščionybės įvedimo praėję beveik 300 metų, nebuvo reikiamai supratę katalikybės, su ja tik labai paviršutiniškai susipažinę. Iš sakramentų pripažinę tik vieną krikštą, kitų nepriiminėję. Bažnyčios nelankydavę, dirbę šventadieniais net per Velykas ir kitas didžiąsias šventes, juokdavęsi iš tų, kurie šventę, vadindavę juos tinginiais. Gavę įsakymą susirinkti į bažnyčią ir mokytis krikščionybės dalykų neklausydavę, teisindavęsi daugybe darbų ir savo nesugebėjimais išmokti sudėtingų dalykų. Kiti netgi viešai juokdavęsi iš krikščioniškų apeigų ar bėgdavę nuo jų, nieko nesakydami.

Garsusis jėzuitų pamokslininkas Jokūbas Lavinskis buvo 1683 m. nuvykęs į Žemaitkiemį su misijomis. Keletą savaičių čia sakęs pamokslus, kovojęs su pagoniškais papročiais, mokęs tikėjimo tiesų, o taip pat giedojimo. Apie Žemaitkiemio misijas jis yra parašęs plačią reliaciją — pranešimą.

Uždarius Jėzuitų ordiną, dvaras perėjo į privačias rankas; jo savininkai bei valdytojai keitėsi.

R. katalikų bažnyčia. Elenchas ir kai kurie kiti šaltiniai mini, kad pirmąją bažnyčią čia pastatę jėzuitai 1568 m. Tačiau ši data vargiai galima, nes tada jėzuitų Žemaitkiemyje nebuvo. Jos statymo reikalu rūpintis pradėta tik po 1581 m., kai nuosavybė jėzuitams buvo patikrinta. Jos statyba rūpinęsis Garcias Allabianus, Vilniaus jėzuitų akademijos rektorius. Bažnyčiai parinktas Šv. Kazimiero titulas. Labai galimas dalykas, kad ši bažnyčia buvo pirmoji Lietuvoje, šio šventojo garbei paskirta. Mat jėzuitai jo kultą kėlė labiau, kaip sakysime savojo šventojo Ignoto Lojolos — pastarajam dedikavo tik kuklią Želvos, Žemaitkiemio filijos, bažnytėlę, ir tai porai šimtmečių praslinkus.

1744 m. Žemaitkiemis priklausė Vilniaus vyskupijos Pabaisko dekanatui. Spėjama, kad bažnyčia buvo atstatyta XVIII a. pradžioje. 1892 m. ji sudegė. Žmonės, neturėdami kur melstis, pasistatė lentinį namelį (pašiūrę). Tuo metu želviškiai tik ką buvo baigę statyti naują bažnyčią. Jų laikinoji patalpa buvusi nugriauta ir sukrauta šventoriuje. Šią medžiagą žemaitkiemėnai skubiai atpirko. Tada sklido gandai, kad rusai sudegusios Žemaitkiemio bažnyčios vietoje ruošiasi statytis cerkvę. Parapijiečiai ryžosi greitai veikti, o klebonas kun. Gulbinas jiems pritarė.

Vieną naktį į Želvą suvažiavo Valtūnų, Antatilčių, Klepšių, Rundžių, Valų kaimų ūkininkai, sukrovė į vežimus medžiagą, nugabeno į Žemaitkiemį ir pastatė sudegusios bažnyčios vietoje. Auštant rytui pradėjo dengti stogą, atvyko rusų policijos pareigūnai ir mėgino žmones sudrausti, tačiau šie neklausė. Tada policija mėgino lipti ant stogo, traukė dengėjus žemyn. Bet kai žandarai lipo viena puse, vyrai persimesdavo į kitą pusę ir toliau dengė. Kai vakare žandarai nelaimėję pasitraukė, kun. Gulbinas pernešė į naują pastatą Švenčiausiąjį ir bažnyčią pašventino.

Apie visa tai pristovas pranešė Kauno gubernatoriui, šis Vilniaus generalgubernatoriui Kochanovui, kuris atsiuntė į Žemaitkiemį specialų valdininką Oževskį reikalo ištirti. Kun. Gulbinas buvo ištremtas 7 metams į Vologdos guberniją; Želvos filialistas kun. Stapulionis apkaltintas neteisėtai pardavęs pašiūrės lentas ir todėl nubaustas 300 rb pinigine bauda. Keletas ūkininkų, statę bažnyčią, buvo po keleto mėnesių įkišti kalėjiman. Ėjo kalbos, jog vyskupas išmeldęs Oževskį, kad kun. Gublinui skirta bausmė būtų sutrumpinta iki 3 metų. Vis dėlto jis buvo išvežtas į Kalūgą 3—4 metams. Ožveskis dar įsakė policijai sugriauti ir sudeginti laikinąjį bažnyčios pastatą.

Toks sprendimas sujaudino patriotiškai ir katalikiškai nusiteikusius žemaitkiemėnus. Nemažas jų skaičius susirinko prie bažnyčios ir ruošėsi ją ginti. Jeigu tuo metu būtų atvykusi policija, ji būtų gerokai nukentėjusi. Tačiau ji, matydama žemaitkiemėnų nusiteikimą, nesirodė. Netrukus vėl atėjo žinia, kad rusai savo sprendimo vykdymui ruošiasi atsiųsti didesnį policijos ar kariuomenės dalinį. Apylinkės tikintieji vėl rinkosi su šakėmis, kirviais, dalgiais ir kitais „šaltaisiais ginklais". Rusų vietinės ir iš Vidiškio atvykusios karinės jėgos siekė tik 15 vyrų. Bet netrukus iš Ukmergės atjojo 50 kazokų būrys.

Buvo įsakyta kun. Gulbinui išnešti Švenčiausiąjį, tačiau tikintieji neleido jam tai daryti. Minia pasiruošė gintis tuo atveju, jei ginkluotos rusų pajėgos vartotų prievartą. Kun. Gulbinas prašė parapijiečius daryti viską, kad būtų išvengta kraujo praliejimo: „Nebijokit, manęs nenužudys, tik ištrems; aš vienas atkentėsiu". Minia paklausė kunigo žodžių ir leido išnešti Švenčiausiąjį.

Žemaitkiemėnams gerai atmintina diena, kai buvo išvežtas jų klebonas. Tada į Žemaitkiemį suplaukė gal 10.000 minia — ne tik iš savosios parapijos, bet ir iš Balninkų, Lyduokių, Kurklių, Vidškių, Želvos ir kitų parapijų. Rusai kunigą vis dėlto išvežė, tačiau bažnyčios griauti nedrįso. Laikinoji bažnytėlė stovėjo dar keletą metų; keitėsi jos klebonai. Pirmasis buvęs kun. Galkus iš Balninkų. Jį pakeitė kun. Bijeika. Šis buvęs mažo ūgio, bet labai greitas. Žmonės jį skundę vyskupui, kad „per greitai laikąs Mišias". Kun. Bijeika buvo drąsus — nebijodamas rusų policijos ir be jos leidimo važinėdavo į gretimų parapijų atlaidus. Kartą jam būnant Kurkliuose, jį sulaikęs Vidiškių pristovas ir paklausęs, ar turįs leidimą. — „Palauk!" — pasakęs kun. Bijeika, — „tuojau atnešiu". Pristovas palaukęs; po kiek laiko kunigo vietoje atėjęs carinės gvardijos karininkas. Pristavas iš jo gavęs atnausį ir dar turėjęs atsiprašyti. Mat kun. Bijeika, prieš įstodamas seminarijon, tarnavęs karininku carienės gvardijoje. Nuo šio įvykio žemaitkiemėnai ne tik neskundė savo klebono, bet juo pagrįstai didžiavosi.

Kun. Bijeiką pakeitė kun. Čepas. Parapijiečiai jį pradėjo spausti, kad rūpintųsi naujos bažnyčios statyba. Žemaitkiemio valsčiaus viršaitis Purlys, keleto vyrų lydimas, nuvyko į Petrapilį ir gavo leidimą. Apie 1899 m. pradėta rūpintis statybine medžiaga. Pagaliau kun. Čepą pakeitęs kun. Antanas Jucevičius 1902 m., visų parapijiečių remiamas, pastatė mūrinę bažnyčią. Ta proga buvo dažnai ir daug kur kalbama apie rusų žiaurumus ir žemaitkiemėnų heroizmą. Ilgainiui naujai atėjusi karta šiuos dalykus primiršo ir nebedaug kas mokėjo dainuoti „Žemaitkiemio epą", sukurtą nežinomo žemaitkiemėno. Vieną kartą kun. Stasys Yla buvo suradęs Antatilčių kaime moterį, kuri jam tą visą dainą išdainavo. Jos tekstas buvo užrašytas, tačiau greičiausiai bus dingęs karo audrų metu.*

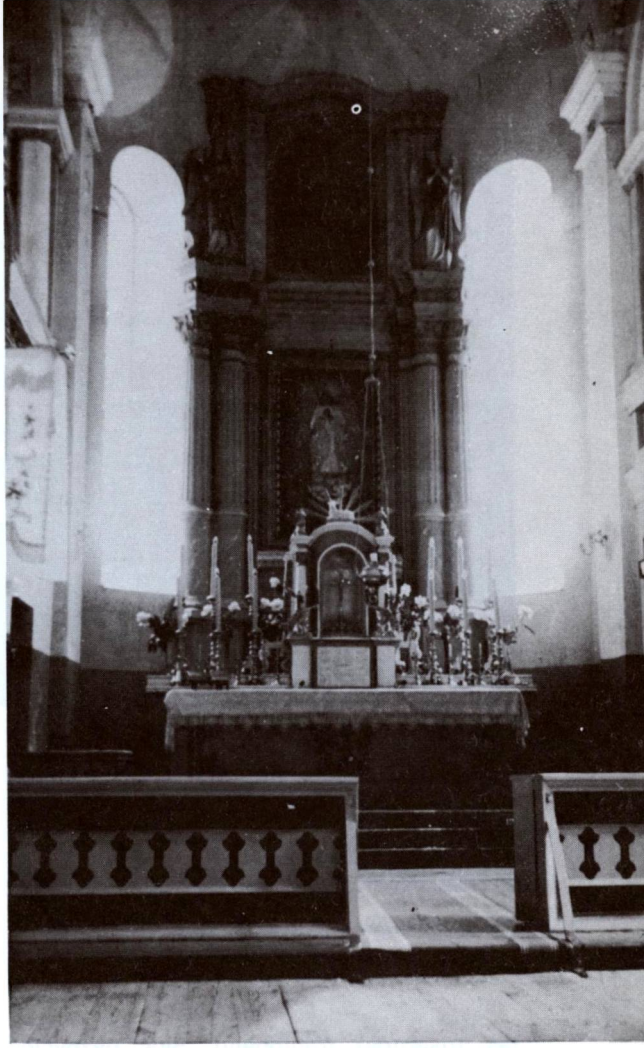

Žemaitkiemio bažnyčios didysis altorius 1981 metais

Architektūra. 1899—1902 m. statyta bažnyčia yra pseudobarokinė. Fasadinis bokštas įjungtas į narteksą. Trys tarpsniai virš bažnyčios sienų palaipsniui laibėja. Bokštas suskaidytas karnizais, o jo kampai išryškinti piliastrais. Centrinis langas apskritas, kiti su pusapskritėmis arkomis. Bokšto viršūnę puošia lieknas aštuoniabriaunis šalmas su smailia viršūne. Greta bokšto ant fasadinės sienos uždėti išraityto profilio pinijonai, uždengią stogo galus. Durų portalas uždeng-

* Apie Žemaitkiemio įvykius medžiaga paimta iš „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos", 1893.IV.15, o taip pat iš kun. Stasio Ylos užrašyto liudijimo, iš Br. Kviklio ML II t., 499—503 psl.

Žemaitkiemio bažnyčios didžiojo altoriaus detalė

Šoninis (Kristaus Nukryžiuotojo) altorius

tas trikampiu frontonėliu. Šios bažnyčios sienose nėra įprastinių piliastrų. Jos suskaidytos ne vertikališkai, o horizontališkai mūro rustais ligi pat langų arkų. Sienų gale matomi vos per pėdą atsikišę rizalitai, panašūs į transeptus, su trikampiais frontonais. Sienos plytinės, tinkuotos tik iš vidaus.

Didįjį altorių gausiai apšviečia du šoniniai langai su plačiomis ambrazūromis. Orderinės tvarkos altorius turi antstatą su angelų statulomis, siekiantį skliautus. Presbiterija apžvelgiama iš balkono virš šoninės zakristijos. Visas interjeras padabintas frizais, karnizų juostomis, paskliaučių rozetėmis, paveikslais. Šventoriaus mūrinės tvoros vartai yra sudėti iš trijų plytinių arkų su barokišku antstatu ir spinduliuojančiu kryžiumi. Permatomo ažūro vartai yra geležiniai.

Nepriklausomybės metais Žemaitkiemis buvo valsčiaus centras ir priklausė Ukmergės apskričiai. 1923 m. miestelyje ir dvare 309 gyv. Sovietinių rusų okupacijos metu Žemaitkiemio miestelis vadinamas kaimu, yra Ukmergės rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 235 gyv.

II pasaulinio karo metu Žemaitkiemio bažnyčia nenukentėjo. Pokario metais jos pastatas ir aplinka tvarkingai užlaikomi ir prižiūrimi. 1981 m. klebonu buvo kun. Vladas Petkevičius (gim. 1914 m., kunigu pašvęstas 1842 m.).

Žemaitkiemio bažnyčioje yra išlikę religinio meno dalykų. Iš jų pažymėtini: XIX a. paveikslas „Švč. M. Marijos žengimas į dangų", XIX a. medinės skulptūros „Jėzus Nazaretietis", „Prisikėlęs Kristus" ir kt.

„Mūsų gamtos" Nr. 6, 1981 m., buvo atspausdinta tokio turinio korespondencija: „Žemaitkiemio bažnyčios bokšto atbrailoje jau daug metų peri gandrų porelė, susinešusi ten didelį lizdą. Varpų skambėjimas, neretai susirenkančių žmonių triukšmas paukščių visai negąsdina. Jie ramiausiai kasmet išaugina jaunąją kartą."

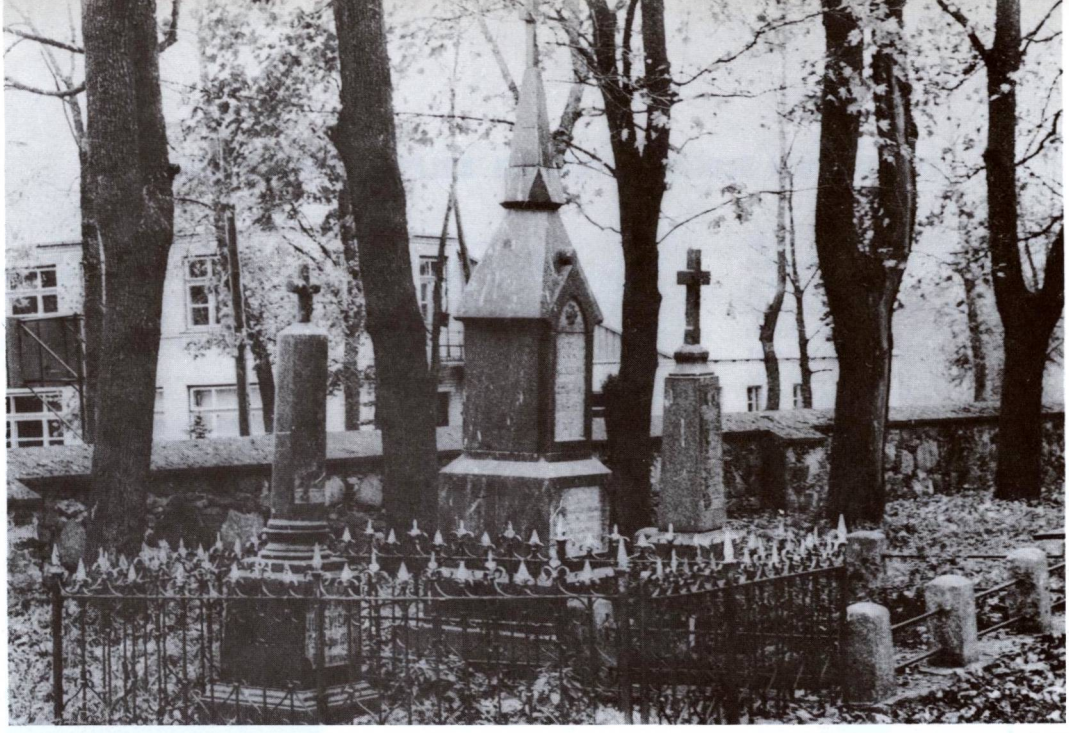

Žemaitkiemio bažnyčios šventorius 1981 metais

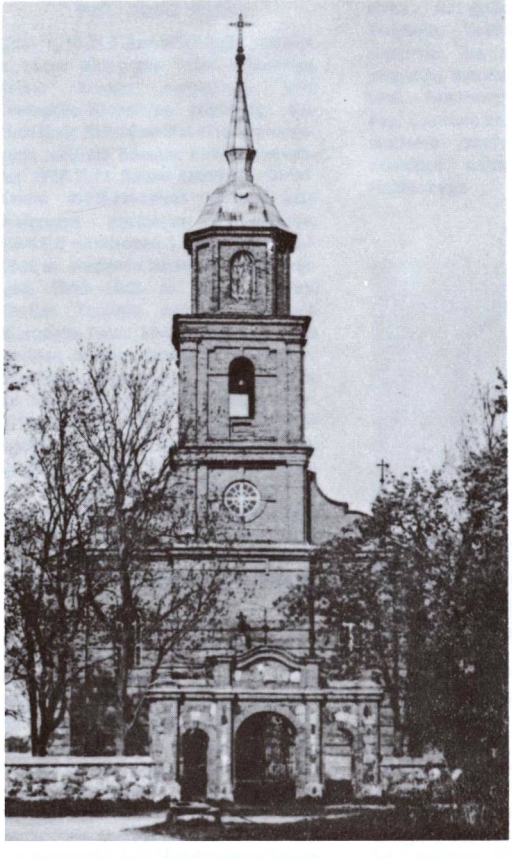

Žemaitkiemio bažnyčios fasadas 1981 metais

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KUNIGAI IŠEIVIJOJE 1982 METAIS

KUN. ČESLOVAS AUGLYS

Gimė 1918.VII.12. Kunigu pašvęstas 1945.VII.29. Emigravęs į JAV-bes, dirbo sielovados darbą N. Dakotoje, vėliau persikėlė į Čikagą, dirba lietuvių parapijoje.

PREL. JONAS AVIŽA

Gimė 1913.XI.8 Žemaitkiemyje. Mokės. ir baigė Ukmergės valst. gimnaziją, Kauno Kunigų seminariją, VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą, Popiežiškąjį Krikščioniškosios archeologijos institutą Romoje. Kunigu pašvęstas 1938.VI.11 Kauno katedroje. Dirbo Kauno arkivyskupijos kurijoje kaip archyvaro padėjėjas ir notaras. 1944.X.8 pasitraukė į Vakarus. 1945—1946 m. studijavo Innsbrucko universitete. 1946—1948 m. dirbo III Pop. Misijos Tautinio delegato įstaigoje Kirchheim Tech; 1948—1952 m. tęsė studijas Romoje. Nuo 1952 m. lietuvių kapelionas Muenchene. 1960—1961 m. Šv. Kazimiero kolegijos Romoje vicerektorius, 1965—1971 m. Liet. Katalikų misijos direktorius Vokietijoje. 1967 m. pakeltas prelatu. 1971—1979 m. Vokietijos Vyskupų delegatas lietuvių pastoracijai. 1956 m. — Vokietijos ateitininkų valdybos pirmininkas. Aktyviai dirbo Liet. Bendruomenėje, Vasario 16 gimnazijoje. Gyvena Muenchehe, Vokietijoje.

PREL. AUDRYS JUOZAS BAČKIS

Gimė 1937.II.1 Kaune. Vidurinį mokslą baigė Prancūzijoje, filosofijos kursą — St. Sulpice kunigų seminarijoje. 1957 m. atvyko į Pop. Šv. Kazimiero kolegiją Romoje ir tęsė studijas. Gregorianumo universitete gavo teologijos licenciato laipsnį. 1962—1964 m. studijavo Pont. Accademia Ecclesiastica ir lankė Pop. Laterano u-tą, kurį baigė kanonų teisės daktaro laipsniu. Kunigu pašvęstas

Prel. Audrys Juozas Bačkis

1961.III.18 Romoje. 1964—1973 m. ėjo diplomatines pareigas Vatikano nunciatūrose: Filipinuose, Kostaricoje, Turkijoje ir Nigerijoje. Nuo 1973 m. dirba Bažnyčios viešųjų reikalų Taryboje, Vatikane, kur 1979 m. paskirtas jos pasekretoriumi. Veikė prancūzų skautuose, ateitininkuose ir Liet. Bendruomenėje. Profesoriauja Pop. Laterano universitete, dalyvauja ir vietinėje pastoracijoje. Išvertė į prancūzų kalbą Sibiro lietuvaičių maldaknygę.

KUN. ANTANAS BERTAŠIUS

Gimė 1911.V.5 Stulgių parapijoje. Baigė Kražių „Žiburio" gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1937.V.22. Buvo Šiaulių Šv. Jurgio parap. vikaras, Kapucinų bž. rektorius, mokyklų kapelionas. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Dirbo pastoracinį darbą Badene, Oberlenlngen-Teck; liet. stovyklos ir gimnazijos kapelionas Schwaebish Gmünde. 1949 m. atvyko į JAV-bes. Dirbo Phoenix, Ariz., par. asistentu, El Paso vysk. Texas, Hilsboro, N.M., Fort Davis, Texas, San Elizario, Texas (klebonu) ir kitur. Ilgą laiką dirbo su ispaniškai kalbančiais parapijiečiais. Dabar gyvena El Paso, Texas.

KUN. JONAS BOREVIČIUS, S.J.

Gimė 1906.XII.6 Alytuje. Baigęs Alytaus gimnaziją, 1925 m. įstojo į jėzuitus. 1932 m. baigė filosofijos mokslus Valkenburge, Olandijoje, o 1938 m. ten pat teologiją. Socialinius mokslus studijavo Muensterio ir Luovaino universitetuose. 1932 - 1934 m. vadovavo Jaunimo auklėjimo institutui Taline, Estijoje, mokytojavo rusų gimnazijoje. Kunigu pašvęstas 1937.VII.24. 1941 - 1944 m. gyveno ir dirbo Šiauliuose. 1942 - 1944 m. Šv. Ignaco bažnyčios rektorius; 1945 - 1946 m. Lietuvių Tremtinių komiteto pirmininkas, lietuvių kapelionas Šveicarijoje, "Caritas" bendradarbis. 1946 m. atvyko į JAV-bes. Lietuvių jėzuitų namų Čikagoje steigėjas, ateitininkų dvasios vadas, Jaunimo Centro direktorius, rekolekcijų bei misijų vadovas, radijo valandėlių direktorius. Aktyvus spaudos bendradarbis, Lietuvių Šaulių sąjungos dvasios vadovas. Gyvena Čikagoje.

KUN. LADAS BUDRECKAS

Gimė 1905.X.24 Gomelyje, Gudijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir teologijos mokslus Teologijos-Filosofijos fakultete, kunigu pašvęstas 1928.XI.11 Kaune. 1928—1933 m. Joniškio b. vikaras ir progimnazijos kapelionas, nuo 1933 m. Kauno arkikatedros-

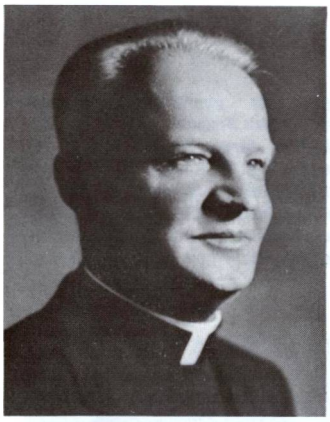

Kun. Ladas Budreckas

bazilikos vikaras, giedojimo profesorius kunigų seminarijoje, arkikatedros mišraus choro dirigentas. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Dirbo sielovados darbą išeivių ir vokiečių tarpe Švabijoje. 1945—1949 m. studijavo muzikos dalykus Pontifikaliniame Muzikos institute Romoje. 1949 m. atvyko į JAV-bes, dirbo amer. ir lietuvių parapijose Brooklyno ir Pittsburgo vyskupijose, kur nuo 1958 m. buvo kartu ir Muzikos komisijos narys. Nuo 1966 m. Lietuvių Liturginės komisijos narys. Yra sukūręs nemaža kompozicijų, parašęs Kun. T. Brazio monografiją, eilę straipsnių muzikos klausimais, paruošęs giedojimus mišiolui ir kt. Gyvena Providence, R.I., JAV-bėse.

KUN. ANTANAS BUNGA

Gimė 1919.I.5. Kunigu pašvęstas 1952.III.16 Vokietijoje. Dirbo sielovados darbą Vakarų Vokietijos parapijose ir aptarnavo lietuvius. Šiuo metu dirba Lietuvių sielovadoje Bad Wöhrishofene, Vokietijoje.

KUN. VALDEMARAS MYKOLAS CUKURAS

Gimė 1915.IV.11 Bauskės aps., Latvijoje. Baigė N. Radviliškio vid. mokyklą, 1929 m. Biržų gimnaziją, 1938 m. VDU Teol.-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1938.VI.11 Kaune. 1939 m. teologijos kandidatas. 1938—1944 buvo vikaras, kapelionas, tikybos dėstytojas Šėtoje, Jurbarke, Ukmergėje, Šiauliuose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1944—1945 m. Tiuringijos srities lietuvių kapelionas, Ghotos lietuvių s-gos pirmininkas. 1848-1950 m. gilino studijas Romoje. Gregorianumo ir Angelicumo u-tuose, kur gavo filosofijos ir teologijos daktaro laipsnius. Aktyviai reiškėsi spaudoje. 1950 m. atvyko į

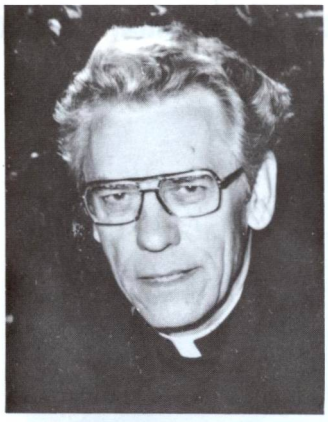

Kun. Valdemaras Mykolas Cukuras

JAV-bes. Dirbo sielovados darbą Columbus Ohio, o nuo 1954 m. Connecticuto valstijoje. Nuo 1958 m. dirbo Šv. Sebastijono parapijoje Middletown, Conn., kartu dėstė Wesleyan u-te. Nuo 1964 m. rudens persikėlė į Putnamą, St. Mary's parapijoje ir dėstė Annhursto kolegijoje. 1966 m. paskirtas klebonu į Voluntowną, Conn., 1970 m. klebonas Pomfret, Conn. Annhursto kolegijoje ėjo Filosofijos skyriaus direktoriaus pareigas. Nuo 1980.XII.25 Šv. Kazimiero liet. parapijos administratorius Providence, R.I. Reiškiasi lietuviškame darbe. Buvo Liet. skautų s-gos vyr. dvasios vadovas, dėstė lituanistiką Putnamo lietuvaičių bendrabučio studentėms.

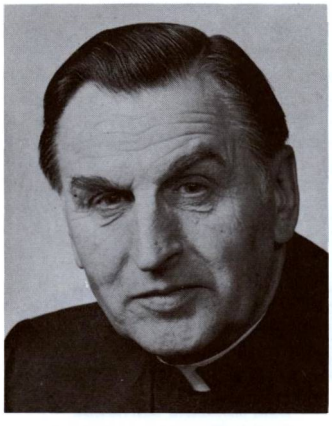

KUN. MATAS ČYVAS

Gimė 1916.IV.30 Pagirio vls. 1941 m. baigė Kauno Kunigų seminariją. Kunigu pašvęstas 1941.I.26 Kauno arkikatedroje. 1941-1944 m. Karmelitų parapijos Kaune vikaras. 1944—1945 m. Kauno arkivyskupo J. Skvirecko asmeninis sekretorius. 1944 m. pasitraukė į Austriją. 1946—1949 m. Lietuvių kolegijos Romoje prefektas. Gyvendamas Romoje studijas gilino Gregorianumo universiteto. Bažnytinės teisės fakultete ir 1947 m. gavo bažnytinių teisių daktaro laipsnį. 1949 m. atvyko į JAV-bes. Ligi 1951 m. dirbo San Diego, Calif., vyskupijos tribunole. Nuo 1952 m. vikaras Albany, N.Y. vyskupijos parapijose. Nuo 1963 m. Šv. Jurgio parapijos Albany, N.Y. klebonas ligi šių dienų. Rašo katalikiškoje spaudoje; bažnytinės teisės klausimais rašė LE ir kitur. Gyvena Albany, N.Y.

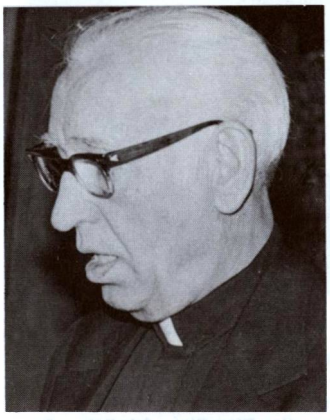

KUN. VIKTORAS DABUŠIS

Gimė 1910.XII.8 Girkalnio vls. Baigęs Raseinių gimnaziją, VDU-to Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1935.VI.15. Vikaravo Pagiriuose, Šv. Jurgio parapijoje Šiauliuose. 1936—1937 m. Kauno arkivyskupijos Katalikiškosios akcijos direktorius. 1940—1944 m. Pagirio parapijos klebonas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1946—1951 m. Špakenbergo liet. tremtinių stovyklos kapelionas ir Anglų zonos Vokietijoje lietuvių kunigų dekanas. 1951.I.31 atvyko į JAV-bes. 1951—1963 m. vienas iš „Darbininko" redaktorių. 1963—1971 m. Šv. Kazimiero liet. parapijos Patersone, N.J. vikaras, 1971—1980 m. tos parapijos klebonas. Nuo 1980.VII.1 klebonas emeritas. Gyvai reiškėsi lietuviškoje veikloje. „Ateities" administratorius, Ateitininkų federacijos gen. sekretorius, JAV L.B. tarybos narys, Kunigų Vienybės CV iždininkas, ALRK federacijos sekretorius. Gyvena Patersone, N.J.

KUN. JULIUS DANAUSKAS

Gimė 1908.I.7 Nemakščiuose. Baigė Raseinių gimnaziją, Kauno Kunigų seminariją, VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą. Teologijos licenciatas. Kunigu pašvęstas 1932.III.21 Kaune. 1932—

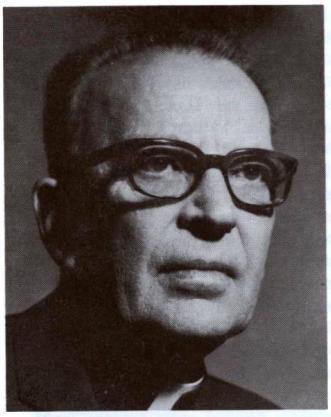

Kun. Julius Danauskas

1936 m. vikaras Raudondvaryje, 1936—1937 m. vikaras Ukmergėje. 1937 m. pasitraukė į vakarus. Gyveno Belgijoje, tęsė studijas Louvaine u-te. Licenciatas. 1945—1973 m. dirbo lietuvių Belgijoje sielovadoje. 1948—1972 m. profesorius a l'Athenie Royal, Briusselyje. Gyvena Belgijoje.

KUN. PRANAS DAUKNYS

Gimė 1920.X.27 Šiauliuose. Mokėsi Šiauliuose, 1953 m. baigė lietuvių gimnaziją Eichstaette, Vokietijoje. Studijavo Tuebingeno u-te humanitarinius mokslus. 1953 m. Angelicumo u-tą Romoje. Kunigu pašvęstas 1953.II.28 Romoje. 1954—1961 m. dirbo lietuvių parapijoje Londone, Anglijoje. 1962 m. atvyko į Australiją. Nuo 1962 m. lietuvių kapelionas Adelaidėje, vėliau Geelonge, Melbourne. Nuo 1973 m. „Tėviškės aidų" savaitraščio vyr. redaktorius. Liet. skautų kapelionas. Yra parašęs knygas: „Už geresnį pasaulį" (Londonas, 1957 m.), „Marijos Mėlynoji armija" (Londonas, 1955 m.), disertacija — „The Struggle for Religious Freedom of the Catholic Church in Lithuania". Gyvena Kensington, Vic., Australijoje.

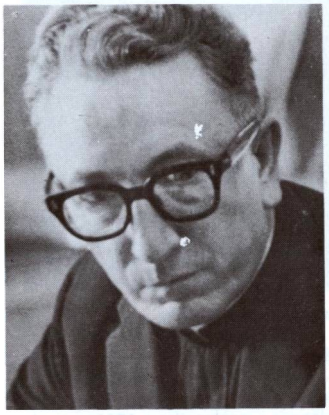

KUN. PRANAS GARŠVA

Gimė 1915.I.18 Pasnietalio k., Stakių parapijoj, Veliuonos vls. 1937 m. baigė Marijonų gimnaziją Marijampolėje. 1937—1939 m. studijavo Marijonų filosofijos seminarijoje Kaune, 1939—1943 m. Kauno u-to Teologijos-Filosofijos fakultete ir Tuebingeno u-te teologiją. Kunigu pašvęstas 1942.X.4 Studijas dar gilino 1946—1947 m. Tubingene ir 1947—1948 m. Angelicumo u-te Romoje, gaudamas teologijos licenciatą. 1944.I—1944.V. — Marijampolės Aukšt. prekybos mokyklos kapelionas. 1948 m. išvyko į Argentiną ir ten 1948—1957 m. redagavo „Laiką". 1957 m. persikėlė į JAV-bes ir gyvena Čikagoje. Nuo 1958.IX.15 „Draugo" dienraščio moderatorius (vyr. redaktorius). 1958—1972 m. Lietuviškos knygos klubo vedėjas. 1964 m. išspausdinta jo istorinė apžvalga apie marijonus „Negęstanti Šviesa". 1962—1964 m. Liet. Skaučių seserijos dvasios vado pavaduotojas, 1964—1971 m. Skaučių seserijos dvasios vadas, 1979—1981 m. Liet. Skautų S-gos pirmijos dvasios vadas. Lietuvoje rašė „Šaltiny", „Mūsų Rytojuj", išeivijoje — „Laike", „Drauge", „Darbininke". „Tėviškės Žiburuose", „Skautų Aide", „Laive", „Lux Christi".

KUN. IZIDORIUS GEDVILA

Gimė 1948.II.20. Kunigu pašvęstas 1948.II.20. Emigravęs į JAV-bes, dirba sielovados darbą Montanos vyskupijoje. Gyvena Moore, MT.

KUN. ZENONAS GELAŽIUS

Gimė 1903.VI.23 Joniškyje, Šiaulių aps. Baigęs Šiaulių gimnaziją ir Kauno

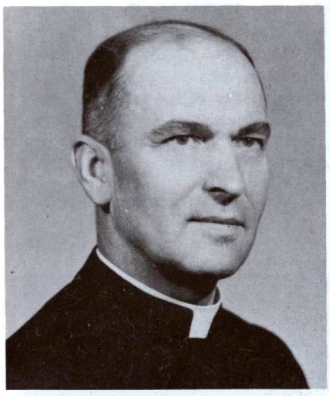

Kun. Zenonas Gelažius

kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1927.IV.2. Po to tęsė studijas ir 1930 m. VDU-to Teologijos-Filosofijos fakultete gavo bažnytinių teisių licenciato laipsnį. Vikaravo Kavarske, Josvainiuose, Vidukiėje, Siesikuose, aktyviai reiškėsi sielovados darbe bei organizacijose. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, buvo Frauroth Werdano, Wunsiedelio, Bambergo ir Hanau stovyklų kapelionas. Daug padėjo lietuviams tremtiniams. 1949 m. emigravo į JAV-bes. Dirbo pastoracinį darbą amer. parapijoje St. Louis. Po to buvo paskirtas klebonu į apleistą lietuvių Šv. Juozapo parapiją St. Louis, kur išdirbo 10 metų. Būdamas geras administratorius, parapiją atgaivino ir gražiai vedė, subūrė į ją apylinkės lietuvius, šventoriuje pastatė lietuvišką kryžių. 1968 m. dėl širdies ligos pasitraukė į pensiją ir apsigyveno Čikagoje, kur 1977 m. atšventė savo kunigystės auksinį jubiliejų.

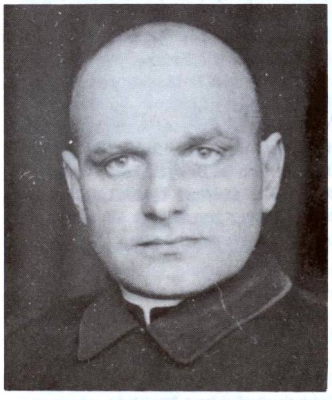

KUN. ALFONSAS GLEVECKAS

Gimė 1905.VII.6 Pašvitinio vls. Baigęs Kauno Kunigų seminariją ir bendrąjį teologijos kursą universitete, kunigu

pašvęstas 1930.VI.14. Buvo vikaras Švč. Trejybės parapijoje Kaune, gimnazijos kapelionas Jurbarke. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Dirbo sielovados darbą Luebecke, vėliau emigravo į JAV-bes. Ilgą laiką dirbo Šv. Jokūbo parapijoje, Albany, N.Y. vyskupijoje. Dabar kunigas — emeritas. Gyvena Albany, N.Y.

KUN. ALFONSAS GRAUSLYS

Gimė 1902.IV.3 Telšiuose. Mokėsi Telšių gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete Bažnytinės teisės pagrindu. Kunigu pašvęstas 1925.VI.14 Kaune. Švč. Trejybės parapijos vikaras, 4 metus buvo Simano Daukanto mokytojų seminarijos kapelionas, keliolika metų dėstė tikybos dalyką įvairiuose Kauno gimnazijose. Tuo pačiu metu 4 metus pamokslininkavo Kauno įgulos bažnyčioje ir bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1 metus dirbo vokiečių parapijose, studijavo Romoje, 4 metus dirbo argentiniečių parapijoje, Buenos Aires. 1950 m. atvyko į Čikagą. 15 metų bendradarbiavo „Laiškų lietuviams" žurnale, parašė ir išspausdino 2 religines knyga: „Ieškau savo veido" (1971 m.) ir „Šviesa tamsoje" (1974 m.). Pastarąją knygą 1975 m. premijavo LKM akademija. Daugelį kartų pamokslininkavo ir pravedė rekolekcijas įvairiose lietuvių parapijose JAV-bėse ir Kanadoje. Gyvena Čikagoje.

KUN. ANTANAS GRIGAITIS

Gimė 1901.IX.22 Vadžgirio parapijoje. Mokėsi Jurbarko, Raseinių gimnazijose, 1924—1927 m. mokėsi Kauno Kunigų seminarijoje, 1927—1931 m. studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1931.VI.30. Vikaras Deltuvoje, Jurbarke, 1939—1944 m. Vertimų parap. klebonas. Dėstė tikybą mokyklose, aktyviai dirbo katalikiškose organizacijose. 1944 m. pasitraukė į Austriją, 1945 m. atvyko į Vokietiją. Apsigyvenęs Augsburgo vyskupijoje, aptarnavo apylinkės lietuvius. 1945—1950 m. buvo Memmingeno-Fliegerhorsto lietuvių stovyklos kapelionas. 1950.VII.1 atvyko į JAV-bes. Daugiau kaip 17 metų aktyviai dirbo sielovados darbą Albany, N.Y. parapijose. 1967.IX.7 pasitraukė pensijon ir apsigyveno prie Šv. Kazimiero lietuvių parapijos Amsterdame, N.Y. 1961.VI.14 atšventė savo kunigystės auksinį jubiliejų ir 80 m. amžiaus sukaktį. Gyvena Amsterdam, N.Y.

Kun. Antanas Grigaitis

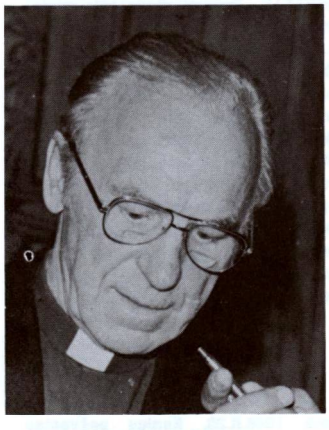

KUN. STASYS YLA

Gimė 1908.I.5 Kurkilių vls. Baigė Ukmergės gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą licenciato laipsniu. 1932.V.21 pašvęstas kunigu Kaune. Po to dar Filosofijos skyriuje studijavo psichologiją ir pedagogiką. 1932—1933 m. pradžios mokyklos kapelionas, 1933—1934 m. „Mūsų laikraščio redakcijos narys, 1934—1935 m. gimnazijos kapelionas, 1935—1940 m. dėstytojas VDU-te, 1942—1943 m. Teologijos-Filosofijos pastoralinės katedros vedėjas, nuo 1942 m. adjunktas. Per I bolševikmetį ieškomas suimti buvo pasitraukęs į Vokietiją. Veikė Lietuvių sąjungos Berlyne vadovybėje. 1943.III. vokiečių saugumo suimtas ir ligi 1945.III buvo kalinamas Stutthofo koncentracijos stovykloje. Savo pergyvenimus vėliau aprašė knygoje „Žmonės ir žvėrys" (1951 m.). 1950 m. atvyko į JAV-bes ir nuo to laiko ligi dabar yra Nekalto Prasidėjimo seserų vienuolijos Putname, Conn. kapelionas. Vienas produktyviausių lietuvių rašto žmonių. Smulkesnė jo knygų bei studijų bibliografija paskelbta LE VIII, 395—396 psl. ir EL VI, 274—276 psl. Mirė 1983.III.24 Čikagoje, palaidotas Putnam, CT.

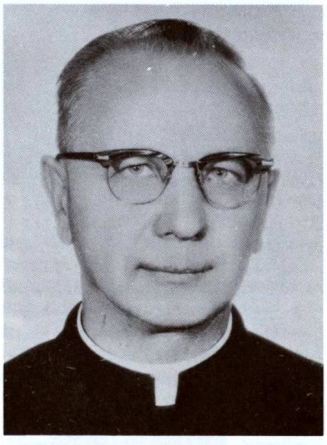

KUN. PRANAS JOKŪBAITIS

Gimė 1908.IX.17. Gelgaudiškio vls. Mokėsi Šakių, Jurbarko gimnazijose, Kauno Kunigų seminarijoje. VDU-te studijavo teologiją. 1935.VI.15 pašvęstas kunigu. 1935—1942 m. Radviliškio parap. vikaras. Aktyviai veikė katalikiškose organizacijose, dėstė mokyklose tikybą. 1942—1944 m. vikaras Ukmergėje, mokytojų seminarijos kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Dirbo Halles, Wiesbadeno, Kasselio-Matenbergo liet. stovyklose, dėstė tikybą mokyklose, veikė su katalikiškomis organizacijomis. 1949—1960 m. dirbo įvairiose parapijose Kolumbijoje. 1960 m. persikėlė į JAV-bes ir dirbo pastoracinį darbą įvairiose parapijose N. Meksikoje Lordsburgo, N.M. Šv. Juozapo parapijos klebonas. Dirbo nelietuvių tarpe, bet palaikė ryšius su lietuviais. LB narys. 1973 m. išėjo pensijon. Gyvena Čikagoje.

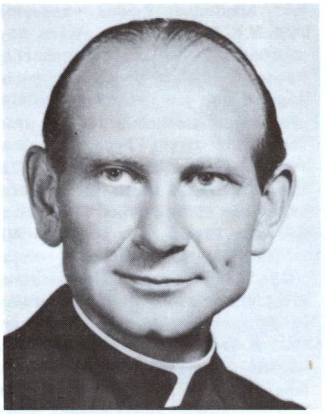

KUN. ROMANAS KLUMBIS

Gimė 1914.IX.19 Čikagoje. 1921 atvyko į Lietuvą. 1921—1927 m. mokėsi Švėkšnos gimnazijoje, 1927—1933 m. studijavo teologiją Padovoje ir Torine, Italijoje, 1933—1937 m. teologijos mokslus VDU-te. Kunigu pašvęstas 1937.V.22 Kaune. Ėjo vikaro ir tikybos dėstytojo pareigas Vepriuose, Ukmergėje, Šiauliuose, Pagiriuose, Lygumuose, Kelmėje. 1941 m. bolševikų buvo suimtas, VI.24 pastatytas prie sienos likvidacijai. Išvaduotas vokiečiams netikėtai pralaužus frontą. 1943 m. žiemą gelbėjo žydus, pabėgusius iš Šiaulių Geto, padėdamas surasti jiems slėptuvę. 1944 m., lūžtant frontui, nuvarytas apkasų kasti prie Kaunatavos, bet spalio mėn. pabėgo į Rytprūsius, atsidūrė Berlyne, Fuldoje. Karo paliaubų metu aptarnavo lietuvius ir italus — gen. Bodoglio šalininkus. Vienas pirmųjų Fuldos liet. stovyklos ir „Mūsų Vilties" laikraščio organizatorių, stovyklos kapelionas. Kaip JAV pilietis atvyko į Ameriką. Gyvendamas Palm Springs, Calif., 1948—1952 m. sukūrė indėnų ir meksikiečių parapiją Our Lady of Gvadalupe vardu. Buvo tinkamai įvertintas, apdovanotas eile žymenių. Bendradarbiauja spaudoje. Ilgą laiką dirbo indėnų sielovados misijose. Gyvena Parker, AZ, aptarnaudamas 4 genčių Colorado upės genčių indėnus.

KUN. RAPOLAS KRASAUSKAS

Gimė 1913.XI.1 Kurklių vls. Mokėsi Ukmergės gimnazijoje, 1931—1933—1937 m. Kauno kunigų seminarijoje ir VDU Teologijos-Filosofijos fakultete, gaudamas baigimo diplomą. Kunigu pašvęstas 1937.V.22. 1937—1942 m. vikaras Šiauliuose. 1942—1944 m. Šv. Jurgio parapijos vikaras Šiauliose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Austrijoje, Vokietijoje. 1947—1950 m. Pabaltijo universiteto kapelionas.

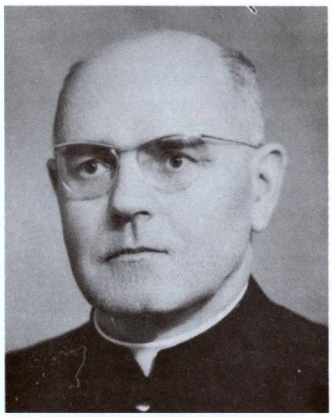

Kun. Rapolas Krasauskas

1950—1952 m. Gregorianumo universitete, Romoje, studijavo istorijos mokslus ir gavo licenciato laipsnį. Gyvendamas Romoje aktyviai dirbo LKM akademijoje, redaguodamas istorinio pobūdžio veikalus; Lietuvių enciklopedijai paruošė daugybę Lietuvos parapijų istorijų ir žymiųjų senosios Lietuvos bažnyčios biografijų. (Jo surinkta ir paskelbta medžiaga naudojama ir „Lietuvos bažnyčių" tomuose). Bendradarbiauja LE, „Aiduose", „Tėviškės Žiburiuose", „Drauge". Rašė „Lux Christi" žurnale, LKMA Darbų VI tome. 1980.IV.11 persikėlė į JAV-bes. Dirba kapelionu Ark. J. Matulaičio namuose, tvarko „Aikos" archyvą.

KUN. SAULIUS LAURINAITIS

Gimė 1922.IV.2. Kunigu pašvęstas 1948.XII.18. Emigravęs į JAV-bes, dirba sielovados darbą amer. parapijose Columbus, Ohio.

KUN. SIMONAS MORKŪNAS

Gimė 1902.II.16 Žemaitkiemio vls. Mokėsi Kėdainių gimnazijoje, Kauno Kunigų seminarijoje, VDU-te. Kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Prisikėlimo parapijos Kaune vikaras, Vilijampolės parapijos klebonas, Šv. Vincento Pauliečio dr-jos skyriaus primininkas; dirbo darbininkų tarpe. Gyvai reiškėsi labdaros darbe, sutelkdamas apie 2 mil. litų. Pastatė 4 aukštų mūrinę senelių prieglaudą, kurioje buvo 300 senelių, šelpė „Brazilkos" vargšus katalikus ir nekatalikus. Įsteigė 3 vaikų darželius. Įsyteigė darbininkams biblioteką. Vokiečių okupacijos metu padėjo Kauno žydams ir keletą jų išgelbėjo nuo mirties. 1944 m. pasitraukęs į Vakarus, dirbo Austrijoje ir Vokietijoje; pabėgėlių kapelionas, Delegatūros prokuratorius. 1949 m. emigravo į JAV-bes. Šv. Vincento ligoninės

Kun. Simonas Morkūnas

kapelionas. Šv. Petro ir Povilo bž. vikaras, Caroll, IA, nuo 1951 m. Šv. Kazimiero liet. parapijos klebonas Soux City, Ia. Per 30 m. iš mažytės (90 šeimų) parapijos labdarybės reikalams sutelkė rekordinę sumą vyskupijoje — 1.370.347 dol. Yra paėmęs vargšus Lietuvoje ir Sibire 40.000 dol. suma siuntinials. Remia lietuviškas institucijas, o taip pat „Lietuvos bažnyčių" knygų leidimą. Sumaniai gina Lietuvos laisvės reikalus amer. spaudoje.

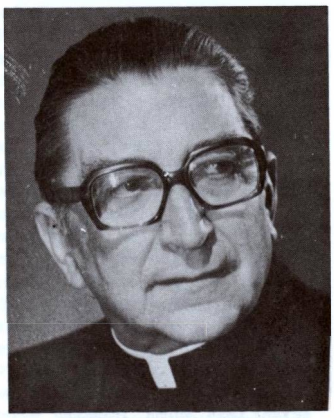

KUN. JONAS PAKALNIŠKIS

Gimė 1915.I.1 New Yorke, N.Y. Grįžęs į Lietuvą, mokėsi Veiviržėnuose, Švėkšnos ir Klaipėdos gimnazijose, Kauno Kunigų seminarijoje, VDU-to Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1939.VI.3. Buvo Kauno arkikatedros-bazilikos vikaras, „Saulės" pr. mokyklos kapelionas, Pagirio ir vėl Kauno arkikatedros vikaras. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Buvo Muencheno Schulschwester seselių kapelionas, lietuvių kolonijos parapijos vargonininkas. 1947 m. atvyko į JAV-bes.

Dirbo kaip Brooklyno, N.Y. Šv. Jurgio, Apreiškimo, Viešpaties Atsimainymo parapijų vikaras. Nuo 1978.VII.16 Apreiškimo parapijos Brooklyne klebonas. Aktyvus liet. spaudoje, lietuviškose organizacijose. Gyvena Brooklyne, N.Y.

KUN. VYTAUTAS PIKTURNA

Gimė 1915.II.26 Kelmėje. Baigė Šiaulių vyrų gimnaziją, Kauno Kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1939.VI.3 Kaune. Kauno IV gimnazijos kapelionas, Šv. Zitos koplyčios rektorius Kaune. 1941.X.20 vokiečių naciai areštavo, kalino keliuose kalėjimuose, o nuo 1942.X.10 ligi 1945.IV. kalino Dachau koncentracijos stovykloje. Po to studijavo Insbrucko ir Muencheno u-tuose. Gyvendamas Muenchene buvo lietuvių stovyklos kapelionas, dirbo Liet. Raudonajame Kryžiuje, rūpinosi ligoninėse ir kalėjimuose esančiais lietuviais. 1945—1949 m. Liet. kunigų s-gos pirmininkas, biuletenio „Vox Temporis" redaktorius, 1947—1949 m. stud. at-kų dvasios vadovas, Liet. rezistencijos kalinių s-gos pirmininkas. 1949 m. atvyko į JAV-bes. Angelų Karalienės liet. parapijos Brooklyne vikaras, šeštadieninės mokyklos organizatorius, aktyvus spaudos bendradarbis. 1981.I.1 išėjo pensijon, gyvena Floridoje ir ten vadovauja pamaldoms Juno Beach, Lake Worth, Pompano Beach apylinkėse gyvenantiems lietuviams. Gyvena Riviera Beach, Floridoje.

KUN. JONAS PLANKIS

Gimė 1911.II.26. Baigęs Kauno Kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1935.VI.5. Nuo to laiko dirbo Betygalos vikaru. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Emigarvęs į JAV-bes, dirbo sielovados darbą Hometown, Ill., Brighton Parko, Cicero lietuvių ir kitose parapijose. Gyvena Cicero, IL.

KUN. PAULIUS RABIKAUSKAS, S. J.

Gimė 1920.VIII.16 Gudžiūnų mstl. Nuo 1933 m. mokėsi jėzuitų gimnazijoje. 1938 m. įstojo į jėzuitus. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, Pagryžuvio naujokyne; studijas tęsė jėzuitų aukštojoje mokykloje Pullache, Vokietijoje. Kunigu pašvęstas 1948.VII.25. Nuo 1949 m. studijas gilino Belgijoje, 1951-1953 m. studijavo Grigaliaus u-te Romoje, kur gavo bažnytinės teisės licenciato laipsnį. Specialias studijas tęsė Muenchene ir Paryžiuje. 1955 m. Grigaliaus u-te Romoje gavo Bažnyčios istorijos daktaro laipsnį. Tais pačiais metais pradėjo dėstyti tame pačiame u-te. 1959 m. pakeltas profesorium. Yra parašęs daug mokslo darbų bažnyčios istorijos temomis. Bendradarbiauja lietuvių spaudoje. Minint Vilniaus u-to 400 m. sukaktį, paruošė specialią studiją. Gyvena ir dirba Romoje, reiškiasi lietuviškoje veikloje.

KUN. STASYS RAILA

Gimė 1907.IX.14 Luokėje. Mokėsi Telšių mokytojų seminarijoje, Kauno kunigų seminarijoje, VDU Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Dirbo Vilkijoje vikaru, buvo kapelionas „Aušros" gimnazijoje Kaune, Šv. Zitos dr-jos kapelionas, Angelaičių dr-jos gen. reikalų vedėjas, „Pavasario" mergaičių dvasios vadovas; dėstė tikybą Kauno mokyklose. 1939 m. atvyko į JAV-bes, iš kur grįžti į Lietuvą sutrukdė karas. Dirbo lietuvių parapijose Philadelphijoj, Shenandoah, Tamaqua, Brooklyne ir kt. 1960—1976 m. Religinės šalpos reikalų vedėjas, 1973—1978 m. dirbo Apreiškimo parap. Brooklyne, nuo 1978 m. V. J. Atsimainymo liet. parapijoje Masphet, N.Y. vikaru. 1936 m. teologijos mokslų licenciatas. Aktyviai reiškėsi katalikiškoje spaudoje Lietuvoje ir JAV-bėse. Atskirai išspausdintos jo kelios knygos. Veikia Lietuvos vyčių organizacijoje, ateitininkuose, organizavo lituanistines mokyklas, padėjo įsikurti JAV-bės keliems šimtams tremtinių. Aktyviai reiškiasi lietuvių radijo valandėlėse ir kitoje veikloje. Gyvena Maspethe, N.Y.

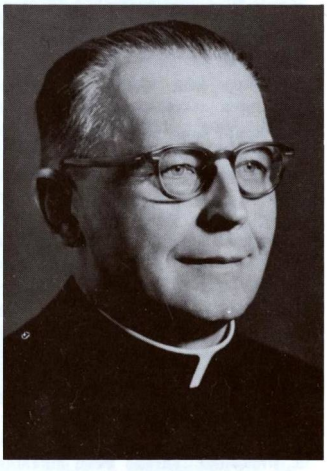

KUN. JONAS RUOKIS

Gimė 1897.X.8 Babinavičių par., Mohiliavo gubernijoje. Mokėsi Minsko ir Kauno kunigų seminarijoje, kurią baigė 1928 m. Kunigu pašvęstas 1928.III.24. Dirbo Joniškio, Balninkų, Deltuvos parapijose sielovados darbą, dėstė tikybą. 1940 m. paskirtas Vadžgirio klebonu. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją ir iki 1951 m. aptarnavo Luebecko, Hannoverio lietuvių stovyklas. 1950 m. atvyko į JAV-bes ir dirbo sielovados darbą įvairiose Albany vyskupijos parapijose. 1971 m. išėjo pensijon. 1972 m. persikėlė į Šv. Juozapo parapijos kleboniją Waterbury, Conn., padėdamas parapijos darbuose. Susilpnėjus sveikatai, 1981.X.1 persikėlė į Matulaičio namus Putnam, Conn. Čia gyvendamas parėmė „Lietuvos bažnyčių" knygos išleidimą 1000 dol. auka.

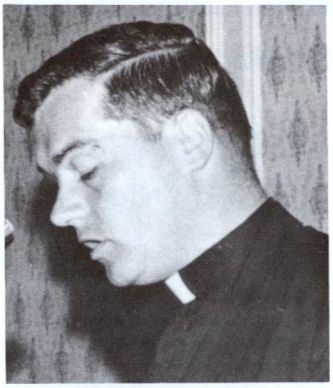

KUN. ANTANAS VYTAUTAS SAULAITIS, S.J.

Gimė 1939.V.28 Kaune. Mokėsi Augsburgo liet. gimnazijoje, 1961 m. baigė Fairfieldo u-to (Conn.) chemijos skyrių. 1958 m. lankė Fordhamo lituanistikos instituto seminarą. 1961 m. įstojęs į jėzuitus, studijavo teologiją Westono kolegijoje. Kunigu pašvęstas 1969.V.17. Nuo mažens aktyviai reiškėsi skautų organizacijoje, nuo 1946 m. „Vyčio" korporacijos narys, vyresnysis skautininkas. Ypatingai aktyvus skautiškoje spaudoje. Paruošė eilę skautiškų specialybių vadovėlių, redagavo skautiškus laikraštėlius — „Spindulį", „Mūsų lapinę", „Semper Vigilant" liet. skyrių, vadovų laikraštį „Budžiu", „Mūsų Vytį", „Mūsų žinias". Keletą metų dirbo sielovados darbą Brazilijos lietuvių tarpe. Pasaulio Liet. Jaunimo sąjungos pirmininkas, suvažiavimų bei kongresų organizatorius. Aktyvus Lietuvių Bendruomenės vadovybėje, stovyklų organizatorius ir vadovas. 1982 m. gale paskirtas Lietuvių jėzuitų provinciolu. Gyvena Čikagoje.

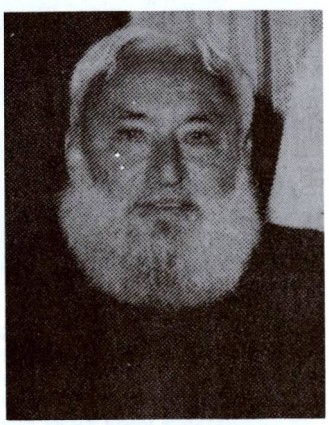

KUN. ANTANAS SABALIAUSKAS

Gimė 1905.II.4 Jurbarko vls. Mokėsi Jurbake, Raseiniuose, saleziečių mokyklose Italijoje, Gregorianumo u-te, Romoje, Torine, kur 1932.VII.31 pašvęstas kunigu. 1933-1934 m. misijonierius Indijoje, 1935-1938 m. klebonas saleziečių parapijoje Maroggia (Šveicarijoje). 1938 m. grįžo į Lietuvą, vedė rekolikcijas. 1940-1944 m. Muniškių klebonas. 1944-1948 m. lietuvių ir lenkų stovyklų Švarcvalde kapelionas . 1948-1954 m. Venecuelos lietuvių dvasios vadovas. 1954 m. įkūrė lietuvių saleziečių židinį Cedar Lake, JAV-bėse. Spaudos darbe reiškėsi nuo 1924 m. Venecueloje įsteigė ir redagavo „Tėvų kelią", parašė keletą knygų 1957 m. JAV išspausdinta jo atsiminimų knyga „Nuo Imsrės ligi Orinoko". Išvertė iš italų kalbos rašytojo Guareschi humoristinio turinio knygas. 1982.VIII.15 Čikagoje buvo iškilmingai paminėta jo 50 m. kunigystės sukaktis.

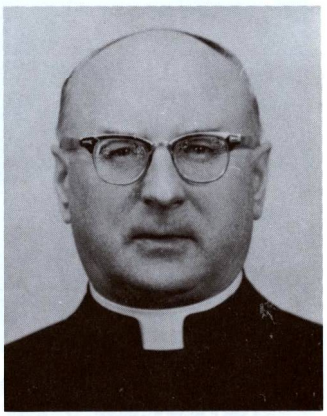

KUN. KAZIMIERAS SIMAITIS (SIMANAVIČIUS)

Gimė 1911.I.27 Jurbarko vls. Baigęs Jurbarko gimnaziją ir Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1938.VI.26. Vikaravo Vepriuose, Vosyliškyje, Stakiuose, Girkalnyje, Kėdainiuose, Pagiriuose. Tuo pačiu metu dėstė tikybos dalyką vietos mokylose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Dirbo sielovados darbą Repnerio stovykloje, Oldenburge (Wehnen). 1951 m. emigravo į JAV-bes. 1951.V.13 paskirtas vikaru Šv. Antano lietuvių parapijoje, Detroite. 1970-1978 m. tos pačios parapijos klebonas. Aktyviai reiškiasi lietuviškoje veikloje, įvairių organizacijų kapelionas. Gyvena Detroite, Mich.

KUN. KAZIMIERAS TAMOŠIŪNAS

Gimė 1908.XII.3 Daugailių vls. Mokėsi Šiaulių gimnazijoj, Kauno kunigų seminarijoje, VDU Teologijos Filosofijos fakultete Kaune, kurį baigė. Kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Kurtuvėnų parapijos vikaras 3 metus ir Šv. Petro ir

Kun. Kazimieras Tamošiūnas

Povilo bž. Šiauliuose vikaras 4 metus. 1940 m. pasitraukė į vakarus, gyveno Berlyne ir Hamburge. 1941 m. emigravo į Braziliją. Šv. Juozapo liet. parapijos Sao Paulo vikaras ligi 1946 m., ligi 1974 m. lektoriavo dviejose kolegijose. Instituto Jao e Raphaela Passalaqua ir Santa Maria. 1974 m. pasitraukė pensijon. Gyvena Sao Paulo mieste, Brazilijoje.

KUN. JONAS TAUTKEVIČIUS

Gimė 1915.III.6 Kražiuose. Baigęs Kražių „Žiburio" gimnaziją, mokėsi Kauno Kunigų seminarijoje, VDU-to Teologijos-Filosofijos fakulteto Teologijos skyriuje. Baigęs kunigu pašvęstas 1940.XII.33 Kaune. Ėjo vikaro pareigas Raseiniuose, Pagiriuose, Tytuvėnuose, Šiauliuose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Dirbo pastoracinį darbą Kirchelrenbache, Rosenheime, Bamberge, Bad Kreuznach-Kuhberge, Muenchene — lietuvių pastoracijoje. 1964 m. perėjo į vokišką pastoraciją. Gyvena ir dirba Walkertshofene.

KUN. KĘSTUTIS TRIMAKAS

Gimė 1930.II.21 Kaune, čia baigė pradžios mokyklą, lankė gimnaziją. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Gyveno Vienoje, Memmingene, Augsburge. Čia ir Muenchene lankė lietuvių gimnaziją, ją baigė. 1948. m. atvyko į JAV-bes. Mokėsi Milforo noviciate ir juniorate, Westono kolegijoje, Lojolos u-te, Čikagoje. Paruošė mokslines studijas — magistro tezes psichologijoje. Viena jų palyginanti lietuvių išeivių studentų ir jų tėvų nusistatymus. Disertacija teologijos licenciatui: „Satan: his dedivinized existence and activity". Disertacija psichologijos doktoratui: „Altruistic behavior as a function of self — concept and social influence". Aktyviai dirbo su lietuvišku jaunimu, „Ateities" žurnalo vyr. redaktorius, „Aidų" redaktorius; reiškėsi ALRKF centro valdyboje, Ateitininkų federacijos taryboje, Lituanistikos instituto narys — Psichologijos sekcijos vedėjas. Klinikinis psichologas Hines veteranų ligoninėje, klinikinis instruktorius Lojolos u-to Medicinos mokyklos psichiatrijos dept. Gyvena Forest Parke, Ill.

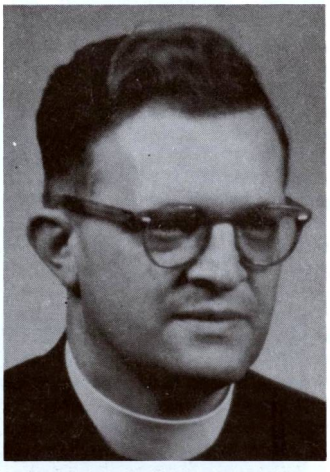

KUN. VYTAUTAS ZAKARAS, OFM

Gimė 1919.VIII.8 Kulių vls., Kretingos aps. Baigė „Aušros" gimnaziją Kaune, Karo mokyklos XIV aspirantų laidą, Kauno Kunigų seminariją, Grigaliaus Popiežiškojo universiteto Filosofijos fakultetą Romoje. Kunigu pašvęstas 1944.III.25. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Goeppingeno lietuvių kapelionas, Lietuvių Tremtinių B-nės pirmininkas. 1949 m. emigravo į JAV-bes. Dirbo sielovados darbą Oklahomos diecezijoje — Prague (asistentas), administratorius, klebonas; Manduester, Wakita, Cushing, Drumright. Kapelionas Putname. 1950 m. įstojo į pranciškonų vienuoliją. Gyvena ~~Kennebunkport, ME.~~ St. Petersburge, Fla.

KAN. VACLOVAS ZAKARAUSKAS

Gimė 1906.XI.6 Rumšiškių vls. Mokėsi Kauno „Aušros" gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1931 m. Buvo Kauno bazilikos vikaras, tikybos dėstytojas „Aušros" berniukų ir mergaičių gimnazijose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1948 m. pakeltas Kauno ark. kapitulos garbės kanauninku. Bendradarbiavo spaudoje, aktyviai dirbo katalikiškose orgacizacijose. 1950 m. atvyko į JAV-bes. Dirba Marquette Parko lietuvių parapijos vikaru. 1950—1965 m. vedė Marquette Parko lituanistinę mokyklą.

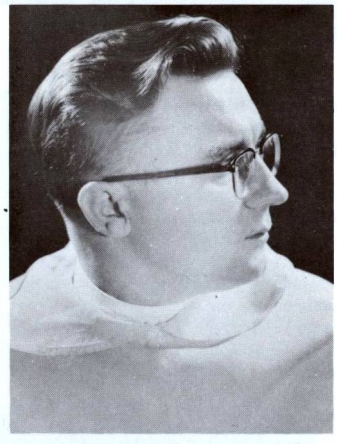

KUN. VYTAUTAS TOMAS ŽIŪRAITIS

Gimė 1915.III.18 Šimkaičių vls. Mokėsi Raseinių gimnazijoje. 1933 m. įstojo į domininkonus, studijavo jų akademijoje Walberge (Vokietijoj), Belgijoje. Kunigu pašvęstas 1939.VII.16 Dirbo vikaru Raseinių parapijoje. 1941-1942 studijavo Bonos u-te, 1942-1943 m. gilino studijas Vilniaus kunigų seminarijoje ir jas baigė 1943 m. 1943-1944 m. vienas iš pamokslininkų Šv. Jono bažnyčioje, Vilniuje, 1944 m. pastirauke į Austriją, buvo lietuvių kapelionas, studijavo filosofija Salzburgo u-te. 1957 m. įsigijo filosofijos doktoratą. Atvykęs į JAV-bes dirbo sielovados darba įvairiose vietovėse. Nuo 1934 m. aktyviai bendradarbiauja spaudoje. Yra parašęs keletą knygų, filosofinių studijų. Paskutiniu metu aptarnauja Vašingtono lietuvius.

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KUNIGAI, MIRĘ IŠEIVIJOJE LIGI 1982 M.

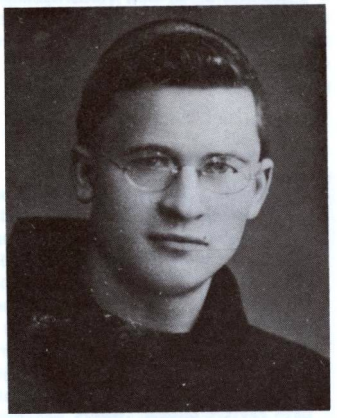

A.A. KUN. APOLINARAS BENEDIKTAS BAGDONAVIČIUS-BAGDONAS

Gimė 1907 m. Plungėje. Baigęs Kunigų seminariją Kaune, kunigu pašvęstas 1930.VIII.15. Įstojęs į Pranciškonų vienuoliją, ėjo įvairias pareigas. Buvo provinciolas, Vytauto Didžiojo bažnyčios Kaune rektorius. 1944 m. pasitraukė į Austriją. Emigravęs į JAV-bes, dirbo pastoracinį darbą lietuvių pranciškonų centre ir parapijose JAV-bėse ir Kanadoje. Mirė 1977 m. Toronte.

A.A. KUN. STASYS BŪDAVAS

Gimė 1908.III.5 Papilėje. Mokėsi Kauno Kunigų seminarijoje, VDU Teologijos-Filosofijos ir Humanitarinių mokslų fakultetuose. Kunigu pašvęstas 1933.VI.1. Buvo vikaru Kauno arkivyskupijos parapijose, dėstė tikybą aukšt. mokyklose. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1947 m. atvyko į JAV-bes. Dirbo sielovados darbą airių parapijoje. Mirė 1966.IX.9 Palm Beach, Floridoje. Aktyviai reiškėsi kaip rašytojas, parašė keliolika poezijos knygų, apysakų, romanų, dalyvavo lietuvių rašytojų almanachuose. Kai kurie jo raštai išleisti anglų, lenkų kalbomis.

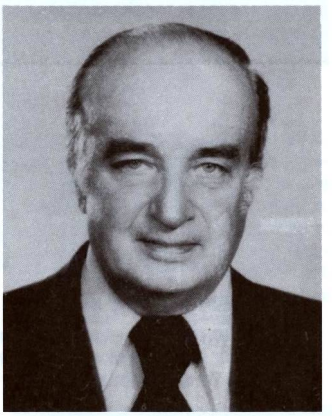

A.A. KUN. BOLESLOVAS CHOMSKIS

Gimė 1907.IX.9. Kunigu pašvęstas 1932.V.21. Dirbo vikaru parapijose. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau į JAV-bes. Gyveno Čikagoje. Aktyviai reiškėsi muzikiniame gyvenime. Mirė 1978.V.13 Čikagoje. Palaidotas Šv. Kazimiero kapinėse.

A.A. KUN. VLADAS ČĖGIS

Gimė 1888.VIII.14 Obeliuose. Mokėsi Petrapilio gimnazijoje, 1907—1912 m. Petrapilio kunigų seminarijoje. Kunigu pašvęstas 1912.I.8. Buvo klebonu Gatčinoje ir Leningrade. 1929 m. bolševikų suimtas, nuteistas ir 10-čiai metų ištremtas į Krasno-Aiževskio stovyklą. 1933 m., iškeistas į bolševikų kalinius, kartu su vysk. T. Matulioniu ir kitais kunigais, grįžo į Lietuvą. Buvo Meškuičių parapijos vaikaras, vėliau klebonas. 1944 m. pasitraukė į vakarus, gyveno Memmingeno stovykloje. 1949 m. emigravo į JAV-bes, vikaravo Šv. Andriejaus lietuvių parapijoje, Philadelphijoje, kur ir mirė 1953 m.

A.A. KUN. BRONIUS DAGILIS

Gimė 1908.VII.29 Liepojuje, Latvijoje. Ten 1920 m. baigė liet. pradžios mokyklą. Vėliau lankė Mažeikių gimnaziją, Kauno Kunigų seminariją, baigė VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą. 1932.V.21. Kėdainių kulturtechnikų mokyklos kapelionas. Veikė su skautais ir ateitininkais. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, buvo Dillingeno liet. stovyklos kapelionas. 1950.VIII.9 atvyko į JAV-bes ir dirbo Detroito lietuvių parapijoje. Žuvo automobilio avarijoje 1976.VI.3.

A.A. KUN. ANTANAS DAPKUS

Gimė 1900.X.24 Želvos vls. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1927.IV.2. Nepriklausomybės metais buvo Žeimių, Viduklės, Arioga-

los parapijų vikaras, Šimkaičių parapijos klebonas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dirbo sielovados darbą Memmingeno liet. stovykloje. Emigravęs į JAV-bes, dirbo amer. parapijose Michigano valstijoje. Mirė Manistee, Mich., 1978.II.16.

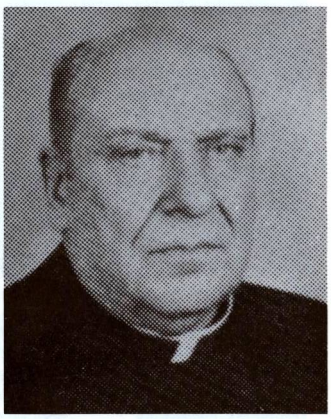

A.A. KUN. PETRAS DZEGORAITIS

Gimė 1909.IV.19. Baigęs Kauno Kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1939.VI.3. Buvo paskirtas Šiaulių Šv. Petro ir Povilo parapijos vikaru. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Atvykęs į JAV-bes, dirbo pastoracinį darbą Ohio vyskupijoje. Mirė 1976.VI.4 Euclide, Ohio.

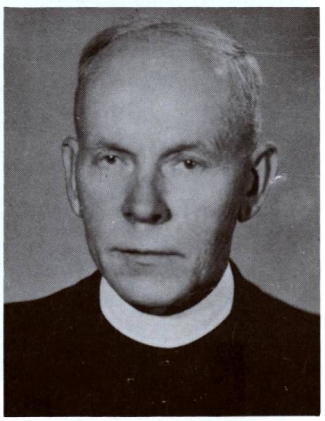

A.A. KUN. JONAS GERULIS

Gimė 1887.XII.18 Šventupiuose, Šiaulių aps. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją Kaune, kunigu pašvęstas 1913.V.26. Buvo vikaras, vėliau klebonas keliose parapijose. 1940 m. Liolių parapijos klebonas. 1944 m. pasitraukė Vokietijon, gyveno Kasselio-Mattenbergo stovykloje. Vėliau emigravo į JAV-bes, kur dirbo sielovados darbą. Mirė 1960.I.15 Syracuse, N.Y.

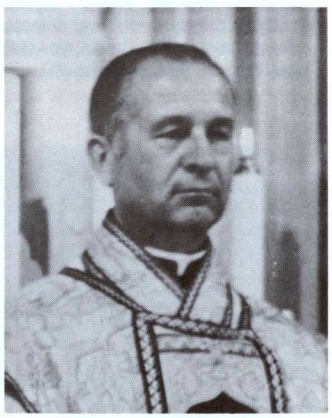

A.A. KUN. IZIDORIUS GRIGAITIS

Gimė 1918.VIII.18. Kunigu pašvęstas 1951.XII.30. Dirbo Toronto liet. parapijoje. Mirė Toronte 1980.X.23.

A.A. KUN. JONAS GRIGANAVIČIUS-GRIGONIS

Gimė 1921.I.21 Deltuvoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, studijavo Teologijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1944.IV.10. Buvo paskirtas Raudondvario parapijos vikaru. Pasitraukęs į Vokietiją, kurį laiką buvo Augsburgo lietuvių kolonijos kapelionu. Emigravęs į JAV-bes, dirbo sielovados darbą New Yorko vyskupijoje. Vėliau paskirtas Šv. Širdies bažnyčios rektorium Groton, Conn., Mirė Middleton, Conn. 1980.VIII.13.

A.A. PREL. ZENONAS IGNATAVIČIUS

Gimė 1909.I.1 Vilkijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1934.V.26. Ligi 1941 m. buvo seminarijos dėstytojas ir prefektas. II pasaulinio karo metu — lietuvių savisaugos dalinių kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Studijavo Angelicumo universitete Romoje ir 1947 m. už disertaciją apie Lietuvos katalikiškas mokyklas gavo daktaro laipsnį. 1948 m. pakeltas kanauninku. Emigravęs Brazilijon, nuo 1950 m. dėstė Rio de Janeiro kunigų seminarijoje, o nuo 1951 m. Horizonto seminarijoje. 1932 m. grįžo Romon ir buvo paskirtas Šv. Kazimiero kolegijos vicerektorium. Pakeltas prelatu. Išleido atsiminimų knygą 1967 m. itališkai ir 1968 m. ispaniškai. Mirė Romoje 1975.V.21. Palaidotas Campo Verano kapinėse.

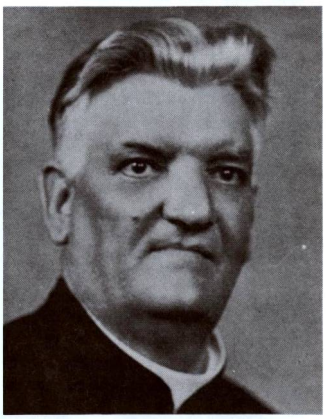

A.A. KUN. JUOZAS JANILIONIS

Gimė 1892.III.19 Geidžiūnuose. Mokėsi Rygos gimnazijoje ir Žemaičių dvasinėj seminarijoj Kaune. Kunigu pašvęstas 1915 m. Kunigavo Rimšėje, Geidžiūnuos, Biržuose, Panevėžy, Liepojoj, Kaune, Zarasuose, Smėlynėj. Nuo 1939 m. dirbo pastoracinį darbą P. Amerikoje. Argentinoje įsteigė Šv. Kazimiero kopyčią ir Valžganto vardo mokyklą,

redagavo „Švyturį", vėliau „Tiesą". Dirbdamas Brazilijoje įsteigė liet. radijo valandėlę, išleido maldaknygę, 2 metraščiu. Jo rūpesčiu Rio de Janeiro kapinėse pastatytas gražus paminklas žuvusiems už lietuvą pasaulio lietuviams. Mirė Rio de Janeiro mieste 1974.XII.28.

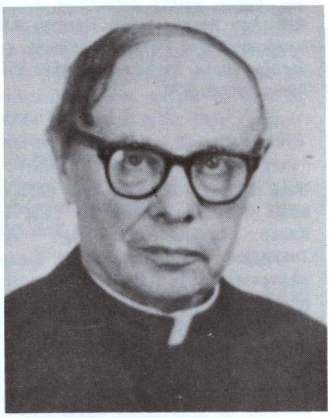

A.A. KUN. ALOYZAS JAUNIUS

Gimė 1895.VI.4 Kvėdarnos vls. 1912 m. baigė Palangos progimnaziją, 1921 m. Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Kunigu pašvęstas 1921.V.5. 1922—1923 m. gilino teologines studijas Kaune. 1922—1923 m. Kauno aukšt. technikos mokyklos kapelionas, 1924—1929 m. Šiaulių suaugusių gimn. kapelionas, 1932—1940 m. Šv. Juozapo parapijos Kėdainiuose klebonas. Aktyviai reiškėsi spaudoje, krikščioniškose organizacijose. Emigravęs į JAV-bes dirbo sielovados darbą Čikagos liet. parapijose. Mirė 1976.XI.25. Palaidotas Lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse, Čikagoje.

A.A. KAN. PAULIUS JUKNEVIČIUS

Gimė 1904.II.11 Latvijoje. Mokėsi Panevėžio berniukų gimnazioje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Buvo vikaras Ukmergėje, Vandžiogaloje. 1933—1940 m. Šv. Luko ligoninės ir Kauno III gimnazijos kapelionas. Pirmininkavo Kurčiųnebylių globos draugijai ir valdė jos įsteigtą institutą. 1940—1944 m. Kauno Kunigų seminarijos prokuratorius. Pasitraukęs į Vokietiją, dirbo Berlyne kaip Caritas Lithuana vedėjas. Gyvendamas Muenchene, aktyviai reiškėsi Liet.

Kan. Paulius Juknevičius

Raudonajame Kryžiuje. 1946—1949 m. „Lux" knygų leidyklos Fellbache vedėjas, stovyklos kapelionas, Skautų seserijos dvasios vadovas. 1948 m. pakeltas garbės kanauninku. 1949 m. atvyko į JAV-bes. Gyvendamas Čikagoje dirbo Nekalto Prasidėjimo liet. parapijoje. Mirė 1977.X.30. Palaidotas Šv. Kazimiero liet. kapinėse.

A.A. KUN. JONAS JUODEIKA

Gimė 1902.IX.5 Grinkiškyje. Mokėsi Panevėžio gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1927.IV.2 Kauno Švč. Trejybės parap. vikaras. Lapių, Kuratas, Rumšiškių bž. administratorius. 1928—1937 m. pirmininkavo Šv. Vincento Pauliečio dr-jos Senamiesčio skyriui; Šiaulių s-gos darbuotojas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1949 m. atvyko į JAV-bes, buvo klebonas nelietuvių parapijoje. Mirė 1969.X.11 Deming, N.M.

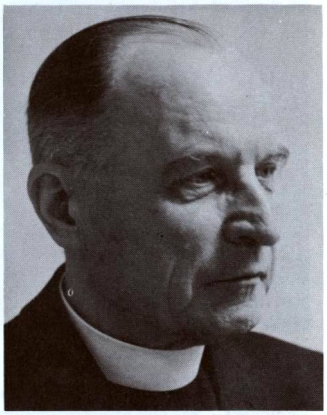

A.A. KAN. FELIKSAS KAPOČIUS

Gimė 1895.V.31 Žemaitkiemio vls. 1941 m. baigė Ukmergės vidurinę mokyklą, 1918 m. Kauno kunigų seminariją. Kunigu pašvęstas 1918.VI.3. 1922—1924 m. Lietuvos universitete studijavo filosofijos ir teologijos mokslus. 1918—1920 m. Šėtos parap. vikaras, vidurinės mokyklos mokytojas. 1920—1927 m. Kauno katedros vikaras, 1927—1944 m. Kauno Prisikėlimo parap. klebonas, Kauno dekanas. 1944 m. pakeltas kanauninku. 1934—1944 m. jo rūpesčiu Kaune buvo pastatyta paminklinė Prisikėlimo bažnyčia, kurią dar visiškai nebaigtą, bolševikų valdžia atėmė iš katalikų. Lietuvos vyriausybės apdovanotas Gedimino ordinu. Aktyviai dirbo katalikiškose organizacijose, bendradarbiavo spaudoje. 1946—1948 m. Tautinis Popiežiaus misijos delegatas lietuviams, 1949—1950 m. vyr. lietuvių sielovados tvarkytojas Vokietijoje ir Austrijoje. 1950 m. atvyko į JAV-bes. Nuo 1953 m. dirbo amerikiečių Apaštalų Karalienės parapijoj Ivanhoe, Ill. Mirė 1971.VII.22. Palaidotas Liet. Šv. Kazimiero kapinėse, Čikagoje.

A.A. KUN. KAZIMIERAS KAVALIAUSKAS

Gimė 1911.II.15. Baigęs Kauno Kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1936.VI.21. Balninkų parapijos vikaras. Emigravęs į JAV-bes, dirbo Čikagos liet. parapijose. Mirė 1972.IV.22 Čikagoje.

A.A. KUN. ALOYZAS KLIMAS

Gimė 1907.V.29. Baigęs Kauno Kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1932.V.21. Buvo vikaras parapijose. 1938 m. paskirtas Šaravų bažnyčios rektorium, 1939 m. Saudininkų kuratu. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, vėliau atvyko į JAV-bes. Dirbo sielovados darbą lietuvių parapijose Bostono vyskupijoje, Lawrence, Brocktone. Mirė 1971.XI.9 Brocktone, Mass.

A.A. PREL. JUOZAS KONČIUS-KONCEVIČIUS

Gimė 1891.VI.16 Stulgiuose. Mokėsi Kaltinėnuose, Raseiniuose, Petrapilyje. 1917 m. baigė Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Kunigu pašvęstas 1917 m. 1917—1918 m. studijas gilino Breslavo u-te. 1919—1920 m. Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Berlyne liet. karo belaisviams. Vėliau dar talkino Lietuvos vyriausybei įvairiose misijose. 1922—1923 m. dirbo pedagoginį darbą Šiauliuose. 1923 m. KVC išsiųstas į JAV-bes 1924—1930 m. gilino studijas Vašingtono Katalikų u-te ir 1930 m. gavo teol. daktaro laipsnį. 1927—1944 m. Mt. Carmel, Pa. liet. parapijos klebonas. Nuo 1944 m. ilgametis BALFo pirmininkas. Lankėsi Europoje ir daug padėjo lietuviams karo pabėgėliams. Aktyviai dirbo įvairiose religinėse ir šalpos organizacijose. Kauno kapitulos garbės kanauninkas. Pakeltas prelatu. Parašė keletą knygų Lietuvos istorijos, šalpos klausimais, atsiminimų. Mirė 1975 m. Romoje. Palaidotas Campo Verano kapinėse.

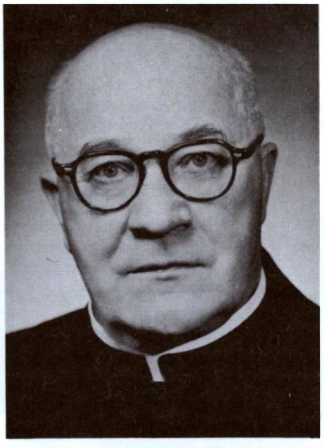

A.A. KUN. JULIJONAS KORSAKAS

Gimė 1895.II.25 Nemunėlio Radviliškio vls. Mokėsi Biržuose, 1914—1915 m. Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, 1916—1918 m. Petrapilio dvasinėjė akademijoje. Kunigu pašvęstas 1921.V.8. Vikaravo Jurbarke, 1925—1931 m. „Saulės" gimnazijos kapelionas, nuo 1931 m. vicedirektorius. 1935—1941 m. Kairių parapijos administratorius, 1941—1944 m. Lygumų parapijos klebonas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Lietuvių gimnazijos direktorius Bad-Mergentheime. 1950 m. atvyko į JAV-bes, dirbo Grand Rapids vyskupijoje. Lietuvoje buvo aktyvus katalikiškose organizacijose, JAV-bėse reiškėsi Liet. Bendruomenėje ir kitur. Mirė 1957.I.18 Čikagoje.

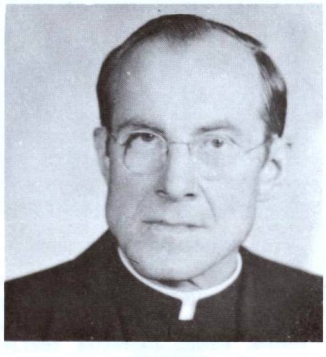

A.A. KUN. JUSTINAS KLUMBIS

Gimė 1912.III.2 Čikagoje. 1922 m. su tėvu parvyko į Lietuvą, kur baigė Švėkšnos progimnaziją. Italijoje, pas salezičius, išėjo gimnazijos ir filosofijos kursą. Vėliau VDU-to Teologijos-Filosofijos fakultete gavo teologijos licenciato laipsnį. Kunigu pašvęstas 1939.VI.3 Kaune. Kapelionavo Šėtoje, Ukmergėje, Šiauliuose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Liet. progimnazijos Fuldoje kapelionas. Drauge su broliu Romanu suorganizavo lietuvių stovyklą Fuldoje ir kurį laiką buvo jos vadovas. 1946 m. grįžo į JAV-bes. Dirbo sielovados darbą amer. parapijose Hatch, N.M., Van Horns, Jamex Springs N.M. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje, yra parašęs porą knygų. Mirė 1977.VI.16 Albuquerque, N.M.

A.A. KUN. JONAS KUZMICKIS

Gimė 1913.II.8 Svėdasų vls. 1931 m. baigė Jurbarko gimnaziją, 1936 m. Kauno kunigų seminariją, VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas Kaune 1936.VI.21. Po to gilino studijas universitete, dirbo „Žvaigždutės" redakcijoje. Alytaus gimnazijos lietuvių k. ir literatūros mokytojas. 1944.X.9 pasitraukė į Vakarus. Dirbo sielovados darbą Soesto, Lehrtes, Greveno DP stovyklose, dėstė lietuvių k. „Žibinto" prekybos mokykloje. 1947 m. rudenį išvyko į Angliją. Bradfordo ir apylinkės lietuvių kapelionas. Rašė beletristinius dalykus J. Gailiaus slapyvardžiu, knygų recenzijas. Gyveno Bradforde, Anglijoje, kur ir mirė 1982.III.20.

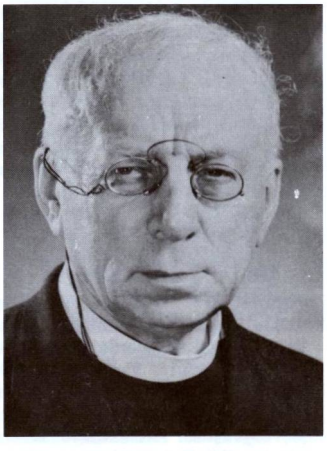

A.A. KAN. JUOZAS MEŠKAUSKAS

Gimė 1889.IV.16 Panevėžyje. Mokėsi Mintaujoje, Panevėžyje, Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, Petrapilio dvasinėje akademijoje. Kunigu pašvęstas

1914.VI.13. I pas. karo metu dirbo rusų armijoje kaip kapelionas, 1917 m. organizavo lietuvių karinius dalinius. J. Meškauskas laikomas pirmuoju lietuvių kariniu kapelionu. 1918 m. Panevėžyje organizavo savanorius. 1919 m. pakviestas kunigų seminarijos dvasios vadu ir profesorium. 1922—1940 m. Teologijos-Filosofijos fakulteto dėstytojas. Dirbo ir kurijoje. 1940 m. pakeltas kanauninku. 1942—1944 m. Kauno įgulos bažnyčios rektorius, liet. savisaugos dalinių vyr. kapelionas, Žemaičių pulkų vyr. kapelionas. Nuo 1944 m. gyveno Vokietijoje, Austrijoje, 1949 m. atvyko į JAV-bes. Dcrbo New Yorko ir apylinkės parapijose. Bendradarbiavo spaudoje, aktyviai reiškėsi liet. organizacijose. Išspausdinta jo knyga „De consecratione Episcopi", 1940 m. Mirė 1957.XI.30 Brooklyne.

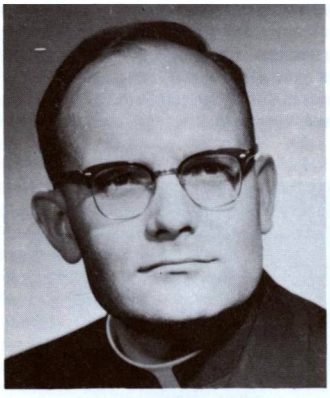

A.A. KUN. ALEKSANDRAS NEKRAŠAS-NORIUS

Gimė 1926.VIII.7 Kėdainiuose. Mokėsi Kėdainių gimnazijoje, 1946 m. baigė Eichstaetto liet. gimnaziją ir įstojo į Eichstaetto aukštąją Filosofijos-Teologijos mokyklą. 1949—1957 m. studijavo Šv. Tomo Akviniečio universitete Romoje teologiją ir filosofiją, gavo daktaro laipsnį. Disertacija „La notione di nazione" išleista 1960 m. 1957 m. atvyko į JAV-bes ir Kolumbijos u-te studijavo pedagogiką, rusų istoriją, Fordhamo u-te rusų kalbą. 1960—1968 m. dėstė filosofiją, teologiją ir rusų kalbą New Yorko Šv. Jono u-te. 1964 m. pakeltas profesorium-asistentu. Nuo 1968 m. dėstė Great Falls kolegijoj Montanoje. Buvo aktyvus skautas, korp! „Vytis" filisteris, bendradarbiavo „Mūsų Vytyje" ir kt. Mirė 1969.VI.12 Great Falls, Mo.

A.A. PREL. JURGIS PAŠKUS-PAŠKAUSKAS

Gimė 1885.XI.4 Šimkaičių vls. 1903 m. atvyko į JAV-bes, vėl grįžo Lietuvon, kur mokėsi Kauno gimnazijoje. Vėliau gyveno JAV-bėse, mokėsi Valparaiso u-te, 1911—1916 m. mokėsi Šv. Bonaventūros kolegijoje ir kunigų seminarijoje Allegany, N.Y. Čia dar dėstė klierikams lietuvių kalbą ir įkūrė lietuvišką knygynėlį, 1916 m. pašvęstas kunigu. Buvo kelių liet. parapijų vikaras ir klebonas Čikagoje. 1944 m. paskirtas Švč. M. Marijos Gimimo parapijos Marquette Parke klebonu. Čia 1957 m. pastatė gražią mūrinę bažnyčią (projektas arch. J. Muloko) ir ją išpuošė dailininkų darbais. Rėmė lietuviškas institucijas bei vienuolynus. Kauno ark. kapitulos garbės kanauninkas. 1957 m. pakeltas prelatu. Mirė 1965.XII.4. Palaidotas Liet. Šv. Kazimiero kapinėse.

A.A. PREL. PRANAS PENKAUSKAS

Gimė 1889.II.24 Gruzdžių vls. Mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, studijavo Petrapilio dvasinėje akademijoje ir 1914 m. gavo teologijos magistro laipsnį. Kunigu pašvęstas 1913.VI.13. Karo metu Liet. gimnazijos Voroneže kapelionas ir mokytojas. 1918 m. paskirtas Kauno katedros vikaru, vyskupijos tribunolo notaru. 1922—1923 m. studijas gilino Muencheno u-te. 1923—1940 m. dirbo Teologijos-Filosofijos fakultete, docentas, buvo katedros vedėjas. 1926—1932 m. kunigų seminarijos vicerektorius, 1932—1940 m. rektorius. Pakeltas kanauninku, vėliau prelatu. 1941 m. paskirtas kurijos oficiolu. Atliko daug pagerinimų seminarijoje ir kurijoje. 1944 m. pasitraukė į Austriją, kur reiškėsi lietuvių sielovadoje. Mirė 1950.XII.1 Sighartinge, Austrijoje. (Plati jo raštų bibliografija paskelbta LE XX t.).

A.A. KUN. ANTANAS PETRAITIS

Gimė 1896 m. Kunigu pašvęstas 1924 m. (Daugiau žinių žr. 73 psl.).

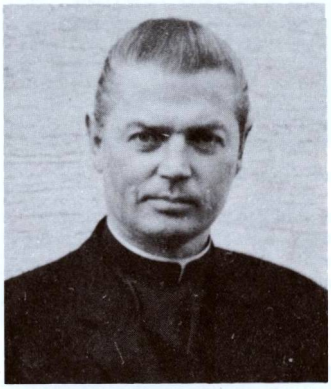

A.A. KUN. JONAS PETRAITIS

Gimė 1912.V.1 Stakių parapijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1937.V.22. Buvo vikaru Babtuose, Vidukl̇ėj, Kauno katedroj ir vėl Vidukl̇ėj, Šiaulių Šv. Jurgio parapijoj. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Studijavo Romoje ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Kurį laiką buvo Vasario 16 gimnazijos Vokietijoje kapelionu. Nuo 1958 m. Memmingeno lietuvių kapelionas. Čia ir mirė 1976.II.11. Palaidotas Mintard bei Kettwig kapinėse.

A.A. KUN. JONAS PUIŠYS

Gimė 1904.VI. Jurbarko vls. Mokėsi Jurbarko gimnazijoje. Įstojęs į saleziečių ordiną, studijavo Torine, Italijoje ir 1932 m. gavo teologijos moksių daktaro laipsnį. Dirbo Argentinoje. 1935 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Vytėnuose, Švč. Trejybės parapijoje Kaune, aktyviai organizavo jaunimą ir su oratorijos grupe aplankė daugelį Lietuvos vietovių. 1940 m. liepos mėn. išvyko Vokietijon, kur dirbo sicilinį ir religinį darbą, rūpiddamasis išblaškytais lietuviais. 1944 m. Berlyne suorganizavo lietuvių informacijos centrą, daug padėjo pabėgėliams kunigams. Žuvo automobilio nelaimėje 1946.VI.14 prie

Kun. Jonas Puišys

Schweinfurto. Yra paruošęs lietuviams tremtiniams reikalingų giesmių bei maldų knygelę, kuri buvo išspausdinta rotatorium Essene.

A.A. KUN. IPOLITAS RAČYS

Gimė 1901 m. Surviliškio vls. Mokėsi Kėdainiuose, Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu pašvęstas 1927.IV.2 Kaune. Buvo vikaras Bainiukuose, Šėtoje (ir progimnazijos kapelionas), Josvainiuose, Vadžgiryje. 1927 m. studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete. 1944 m. išvyko į Vokietiją. Emigravęs į JAVbes, čia dirbo sielovados darbą. Dirbo kapelionu Šv. Juozapo namuose Stripling, N.J., kur mirė 1965 m.

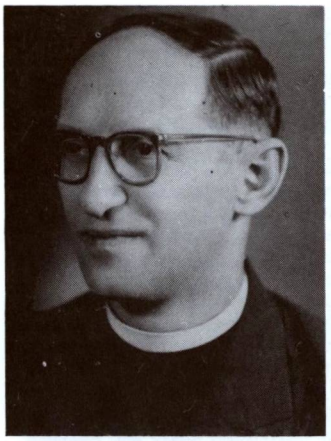

PREL. KLEMENSAS RAZMINAS

Gimė 1912.XI.8 Kelmės vls. Mokėsi Kelmėje, Raseiniuose. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1936.VI.21. Buvo Tytuvėnų, Kurtuvėnų, Eržvilko parapijų vikaras, 1938—1944 m. Šiaulių berniukų, Radviliškio gimnazijų kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Nuo 1946 m. Kauno arkivyskupo metropolito sekretorius. 1951 m. pakeltas prelatu. Vėliau gyveno Vokietijoje. Mirė 1980.IV.30 Frankfurte. Palaidotas Dieburgo kapinėse.

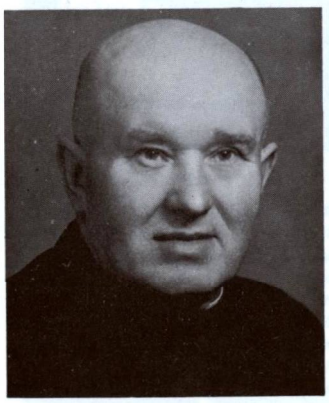

A.A. KUN. KAZIMIERAS RICKUS-RICKEVIČIUS

Gimė 1890.XII.4 Čekiškės vls. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje ir Žemaičių kunigų seminarijoje, kurią baigęs kunigu pašvęstas 1914.III.13 Kaune. Dirbo vikaru parapijose. Vadžgirio, Butkiškės parapijų klebonas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, iš kur emigravo į Kanadą ir dirbo sielovados darbą. Aptarnavo lietuvius tabako augintojus, Dehli apylinkėse. Mirė 1961.VIII.18 Langtone, kur ir palaidotas.

A.A. KUN. VINCENTAS RUDZINSKAS

Gimė 1901.V.26 Šiauliuose. Baigė Šiaulių berniukų gimnaziją, Kauno Kunigų seminariją, LU Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1927.VI.12. 1927—1935 m. dirbo pastoracinį darbą Kartenoje, Viekšniuose, Joniškyje. 1935—1940 m. Alėjų klebonas, kur pastatė bažnyčią. Daug dirbo pavasarininkų, šaulių, blaivininkų organizacijose. 1941.III.19 bolševikai apkaltino politine auka, suėmė, kalino Šiaulių kalėjime. Vokiškų nacių okupacijos metu slėpė ir išsaugojo kelių žydų gyvybes. 1944 m. pasitraukė Austrijon, vėliau atvyko į Vokietiją, dirbo Kemptено lietuvių stovykloje. 1947 m. emigravo Kanadon, kur suorganizavo lietuviškas pamaldas Dehli, Rodney ir kt. lietuvių kolonijose. Mirė 1972.V.1 Londone, Kanadoje.

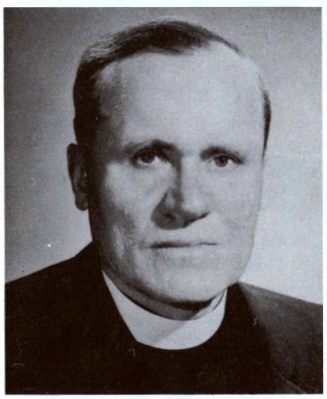

A.A. KUN. ANTANAS SABAS

Gimė 1907.VII.20 Gelgaudiškio vls. Baigė Tarptautinį Teologijos institutą Torine, Italijoje. Kunigu pašvęstas 1936.VIII.5. Ėjo kapeliono pareigas įvairiose mokyklose. Pasitraukęs į Vakarus, gyveno Vokietijoje, buvo Hamburgo Geesthachto — Spackenbergo lietuvių stovyklos kapelionas. Vėliau persikėlė į Kanadą. Ligoninės kapelionas Subury, Ont., Kanadoje. Nuskendo kartu su savo broliu kun. Augustinu Sabu 1982.VII.25 Blind River Huron ežere.

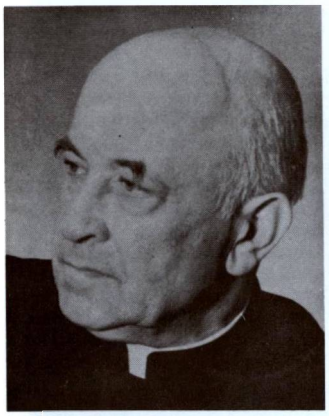

A.A. KAN. MEČISLOVAS SANDANAVIČIUS

Gimė 1900.XI.18 Vilkijos vls. Mokėsi Kauno gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje; 1925 m. baigė LU Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1925.VI.14. 1926 m. gavo bažnytinių teisių licenciato laipsnį. Įkūrus Lietuvos Bažnytinę provinciją, paskirtas arkivyskupijos bažn. tribunolo sekretorium, Turtų valdymo tarybos ir Metrikų skyriaus referentu. Nuo 1930 m. dėstė kunigų seminarijoje lotynų kalbą, Bažnyčios istoriją, teisės filosofiją. 1932 m. Šv. Kazimiero dr-jos iždininkas. 1940 m. garbės kanauninkas ir arkivyskupo asmeninis sekretorius. Nuo 1944 m. dirbo tremtinių lietuvių sielovadoje. 1950 m. atvyko į JAV-bes. Dirbo pastoracinį darbą amer. parapijose, Šv. Teresės akademijoje dėstė rusų kalbą. Bendradarbiavo spaudoje. Mirė 1964.V.7 Brooklyne, N.Y.

A.A. KUN. ANATOLIJUS STANEVIČIUS

Gimė 1902.VII.1 Leckavoje. Mokėsi Rusijoje, Olandijoje. 1926 m. įstojo į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, lankė V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1933.IV.1 Kaune. Dirbo vikaru Jonavoje, Žagarėje, Jurbarke, dėstė tikybą mokyklose. 1940—1944 m. Jurbarko klebonas. Sudegus bažnyčiai, per vienerius metus ją atstatė. 1944.X.8 pasitraukė į Vokietiją. 1945 m. paskirtas Kempteno liet. stovyklos kapelionu. 1950.VI.24 atvyko į JAV-bes. 8 metus dirbo Roselando liet. parapijos Čikagoje vikaru. Po 8 metų atšventė savo kunigystės 25 metų jubiliejų. Mirė 1973.VI.22. Palaidotas Liet. Šv. Kazimiero kapinėse, Čikagoje.

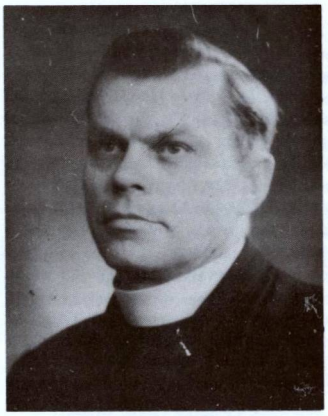

Kun. Anatolijus Stanevičius

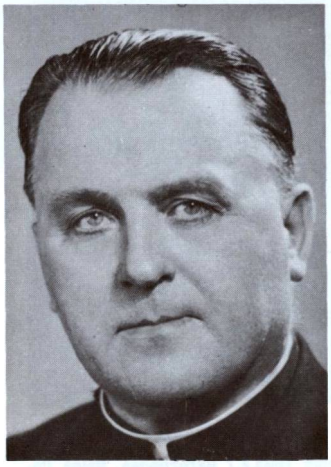

A.A. KUN. BENEDIKTAS SUGINTAS

Gimė 1895.I.3 Vytogalos vls. Mokėsi Jurbarko progimnazijoje, 1913—1919 m. Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Kunigu pašvęstas 1919.V.4. 1924—1926 m. studijavo LU Teol.-Filosofijos fakultete ir gavo teol. licenciato laipsnį. 1919—1924 m. buvo vikaru Kėdainiuose, Žeimiuose, Smilgiuose. 1926—1930 m. įvairių mokyklų kapelionas. 1931—1937 m. gyveno ir dirbo Brazilijos lietuvių parapijose. 1937 m. grįžęs į Lietuvą, vėl kapelionavo ligi 1943 m. 1947—1948 m. Vokietijos lietuvių stovyklose kapelionas. 1949 m. atvyko į Čikagą. Negavęs darbo liet. parapijose, gyveno privačiai, uoliai reiškėsi labdaroje, padėjo tremtiniams įsikurti, parūpindamas kvietimus 400 asmenims. Uolus Vasario 16 gimnazijos būrelių organizatorius ir šios institucijos rėmėjas. Rinko aukas ir kitoms liet. įstaigoms. Reiškėsi spaudos darbe. Mirė Čikagoje 1972.IV.20. Palaidotas Lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse. 1981 m. jo sunaikinimui bolševikai okup. Lietuvoje paskelbė knygą.

A.A. PREL. KAZIMIERAS ŠAULYS

Gimė 1872.I.28 Švėkšnos vls. Baigęs Palangos progimnaziją ir Žemaičių kunigų seminariją Kaune, studijavo Petrapilio dvasinėje akademijoje, ją baigė aukščiausiu pažymėjimo laipsniu. 1899 m. gavo teologijos ir bažnytinės teisės magistro laipsnį. Kunigu pašvęstas Kaune 1889.VI.29. Pastoracinį darbą dirbo Panevėžy, Kaune. 1922 m. pakviestas Teologijos-Filosofijos fakulteto docentu, vėliau katedros vedėjas. 1911—1920 m. vyskupo sekretorius, nuo 1920 m. vyskupijos kancleris. 1926—1944 m. ėjo labai svarbias arkivyskupijos generalinio vikaro pareigas. Pakeltas prelatu, išrinktas metropolijos kapitulos prelatų dekanu. Šv. Sostas suteikė jam protonotaro laipsnį. Lietuvos vyriausybė apdovanojo aukštais ordinais. 1918.II.16 nepriklausomybės akto signataras. Aktyviai dirbo įvairiose organizacijose. Steigiamojo seimo narys. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, apsigyveno Luganoje, Šveicarijoje, kur ir mirė 1964.V.9. Vėliau jo palaikai pervežti ir palaidoti Campo Verono kapinėse, Romoje.

A.A. KUN. ANTANAS ŠIDLAUSKAS

Gimė 1914.III.24 Pagirio vls. Mokėsi Šėtos vidurinėje mokykloje, Kėdainių gimnazijoje, Kauno kunigų seminari-

Kun. Antanas Šidlauskas

joje, kurią baigė 1936 m. Kunigu pašvęstas 1937.X.22. Teisės mokslus studijavo VDU-te, Utriusque Iuris Institute Romoje. 1943 m. baigė Vilniaus u-to Teisių fakultetą. Nuo 1943 m. rudens Vilniaus u-to Teologijos fakultete dėstė kanonų teisę. Buvo Kauno ark. notaras, kurijos jurisconsultas. 1944 m. atsidūręs Vokietijoje buvo nacių areštuotas ir nuvežtas prie Reino apkasų kasti. Ištrukęs gyveno Berlyne, Muenchene, kur subūrė lietuvius kunigus, buvo aktyvus pokario meto lietuvių tremtinių spaudoje, dirbo Delegatūroje teisinio patarėjo pareigose. 1950—1952 m. studijavo Romoje, bet liga privertė grįžti į Vokietiją. Mirė 1953.II.11 Muenchene. Palaidotas Waldfriedhofo kapinėse.

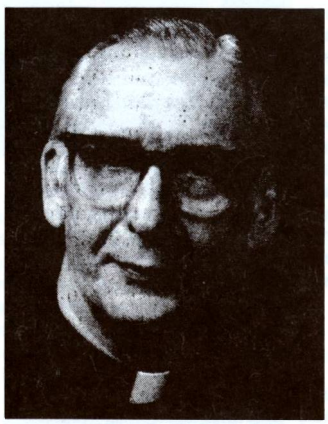

Kun. Vaclovas Širka

A.A. KUN. VACLOVAS ŠIRKA

Gimė 1913.X.5 Šėtoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, tęsė studijas Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1939.VI.3 Kauno arkikatedroje. Paskirtas Kauno kurijos notaru. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, kur dirbo pastoracinį darbą. Vėliau gilino studijas Gregorianumo universitete, Romoje, kur gavo teologijos mokslų daktaro laipsnį. 1953 m. atvyko į JAV-bes, dirbo pastoracinį darbą Glen Falls parapijoje, Albany, N.Y. vyskupijoje. Nuo 1979 m. kapelionavo Jėzaus Nukryžuotojo seselių senelių namuose Brocktone. Mirė širdies priepuolio ištiktas 1981.I.14. Palaidotas Šv. Mykolo kapinėse Jamaica Plain, Mass.

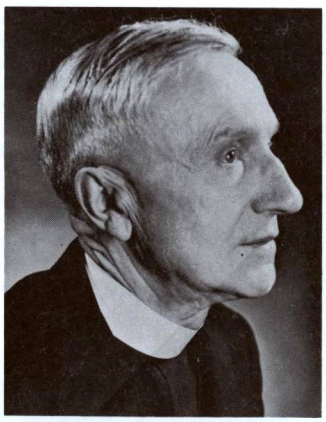

A.A. KAN. MYKOLAS VAITKUS

Gimė 1883.X.7 Gargžduose. Baigė Palangos progimnaziją, Liepojos gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, Petrapilio dvasinę akademiją; teologijos studijas gilino Innsbrucke. Kunigu pašvęstas 1908.V.31. Visą laiką labai aktyviai dirbo spaudoje ir liet. knygų leidimo baruose. 1918—1940 m. dirbo Šv. Kazimiero knygų leidimo centre, vėliau buvo pirmininkas. Redagavo katalikiškus žurnalus, laikraščius. 1929—1940 m. dėstė tikybą Kauno meno mokykloje, 1936—1944 m. profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje, dėstydamas literatūrą, kalbas. 1944 m. pasitraukė į Austriją, vėliau atvyko Vokietijon. 1951 m. atvyko į JAV-bes. Dirbo kapelionu, parapijos klebono asistentu. Mirė Peace Dale, R.I. Parašė daugybę knygų; ypač įdomūs jo atsiminimai. (Platesnė jo raštų bibliografija paskelbta LE XXXII t.).

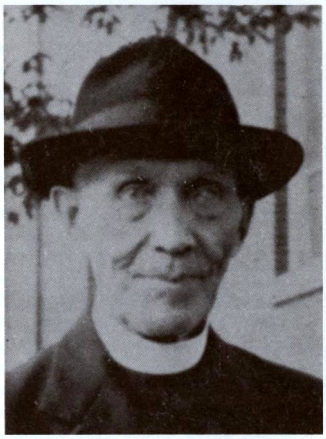

A.A. KUN. PRANAS VASILIAUSKAS

Gimė 1871.II.22 Meškuičių vls. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje ir Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Kunigu pašvęstas 1893.XI.22. Vikaravo Dotnuvoje, Betygaloje, Varniuose; Saudininkų filialistas. Platino lietuvių draudžiamąją spaudą, skleidė blaivybės idėjas. 1910—1913 m. dirbo Giasgovo liet. parapijoje, kur aktyviai reiškėsi lietuviškoje veikloje. 1913 m. paskirtas Mažeikių klebonu, 1916 m. perkeltas į Viekšnius. 1920 m. perkeltas į Josvainius, kur įsteigė pavasarininkus, nupirko jiems dūdų orkestro instrumentus, pastatė parapijos salę, įruošė senelių prieglaudą, sukūrė blaivininkus. Emigravęs į JAV-bes, buvo paskirtas seserų kazimieriečių vedamos Juozapo-Marijos vilos Newton, Pa. kapelionu. Aktyvus spaudos bendradarbis, rašęs dažniausia „Meškuičio" slapyvardžiu. Atskirai išspausdintos 6 knygos, paskelbta daug rašinių „Drauge", „Darbininke" ir kt. Mirė Šv. Šeimos viloje, Orland Park, Ill., 1955.III.5.

Kauno senamiesčio bažnyčios I pasaulinio karo metu (Iš Raimundo Lapo archyvo)

BIBLIOGRAFIJA

I. KNYGOS IR BROŠIŪROS

Alekna, Antanas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje. Kaunas, 1936.

Alekna, Antanas, Žemaičių vyskupas M. Valančius. Kaunas, 1922.

Amerikos lietuvių vardynas. Los Angeles, 1953.

Avižonis, K., Končius, Ig., Kolupaila, Stp. 20 kelionių po Kauno apskritį. Kaunas, 1937.

Balinski, Michael, Lipinski. Storožytna Polska — Wielke księstwo Litewskie. Warszawa, 1886.

Barkauskas, Pranas ir Vabalas, Aleksandras, Vadovas po Lietuvą. Kaunas, 1938.

Bičiūnas, V. Kaunas 1030—1930. Kaunas, 1930.

Biržys, A. — Akiras, Kėdainių apskritis. Kėdainiai, 1934.

Blažys, A. Šiluvos istorija, Marijampolė, 1929.

Brizgys, Vincentas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940—1944 metais. Čikaga, 1977.

Brizgys, Vincentas, Religious Conditions in Lithuania under Soviet Russian Occupation. Chicago, 1977.

B(uczinski), J. Opisanie hystoriczno powiatu Rossienskiego. Vilnius, 1874.

Buraitis, P. Joniškis, Vilnius, 1973.

Budreika, E. Architektas Laurynas Stuoka Gucevičius. Vilnius, 1954.

Budzeika, J. Marijos Apsireiškimas Šiluvoje. Marijampolis, 1953.

Čaplikas, J., Kėdainiai. Vilnius, 1963.

Čepėnas, Pranas (red.) Lietuvos universitetas 1579—1803—1922. Čikaga, 1972.

Čepėnas, Pranas, Naujųjų amžių Lietuvos istorija, I t. Čikaga, 1978.

Čižiūnas, V., Vadovas po Kauną ir apylinkes. Kaunas, 1935.

Eucharistijos Bičiulių vado kalba kryžiaus nešimo proga 1977.V.28. (Okup. Lietuva, pogrindžio leidinys).

Eržvilkas. Vilnius, 1970.

Gaida, Pranas, Nemarus mirtingasis arkivyskupas Teofilius Matulionis. Roma, 1981.

Galaunė, Paulius, Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.

Gečys, K., Katalikiškoji Lietuva. Čikaga, 1946.

Gruzdžių dienos. 1938 m. Vaizdų albumas. 1938.

Gukovskij, K., Vilkomirskii ujezd. Kaunas, 1890.

Yla, Stasys, Vainikuotoji Šiluvė. Putnamas, 1957.

Yla, Stasys, Šiluva Žemaičių istorijoje. I d. Bostonas, 1970.

Jablonskis, K., Dokumentai apie kan. M. Daukšą. Kaunas, 1931.

Jankus, L., Šiluva. Brooklyn, N.Y., 1966.

Janulaitis, K. A., Po Nemanu v Litve. Maskva, 1971.

Jonaitis, M., Veliuonos ir Vytauto D. praeitis. Kaunas, 1930.

Jucevičius (Jucewicz), L. A., Litwa. Vilnius, 1846.

Jucevičius (Jucewicz), L. A., Wspomnienia Żmudzi. Vilnius, 1842.

Judrys, V., Jonava. Vilnius, 1972.

Juozapavičius, P., Adomas Mickevičius Kaune. Vilnius, 1970.

Jurginis, Juozas, Lietuvių karas su kryžiuočiais. Vilnius, 1964.

Jurginis, Juozas, Meno istorijos bruožai. Vilnius, 1960.

Jurginis J., Lukšaitė, I., Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Vilnius, 1981.

Kairiūkštytė-Jacinienė, Baršauskas, J., Pažaislis. Vilnius, 1960.

Katela, Paulius, Šiluvos Marijos Šventovės istorija. Kretinga, 1937.

Kežinaitis, P., Aplink Kauną. Vilnius, 1966.

Kežinaitis, P., Kauno apylinkės. Vilnius, 1958.

Kolupaila, Steponas. Nemunas. Kaunas, 1938.

Kolupaila, Steponas, Nevėžis. Kaunas, 1936.

Kondratas, M., Dubysa. Vilnius, 1961.

Kosciol W Polsce, I—II t., Krokuva, 1966—1970.

Krasauskas, Ed. (red.) Lietuvių tautos pasiaukojimo Jėzaus Širdžiai albumas. Kaunas, 1935 m.

Kudaba, Č., Kalvotoji Žemaitija Vilnius, 1972.

Kudaba, Česlovas, Kur Nemunas teka. Vilnius, 1980.

Kudaba, Česlovas, Upelių pakrantėmis. Vilnius, 1978.

Kviklys, Bronius, Lietuvos bažnyčios. I t., Telšių vyskupija. Čikaga, 1980.

Kviklys, Bronius, Lietuvos topografinis žemėlapis 1:100.000. Čikaga, 1961.

Kviklys, Bronius, Mūsų Lietuva. II—IV t. Bostonas, 1965—1968.

Lebedys, J., Mikalojus Daukša. Monografija, Vilnius, 1963.

Levandauskai, Vytautas, Regina; Simanavičius, Žibartas, Kauno Rotušės aikštė, Vilnius, 1981.

Lietuvos istorijos šaltiniai, I—IV t., Vilnius, 1955—1965.

Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra. Vilnius, 1970.

Lietuvos jėzuitai. Praeitis ir dabartis. Čikaga, 1957.

Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. Vilnius, 1973.

Lietuvos upių ir ežerų vardynas. Vilnius, 1963.

Merkelis, A., Juozas Tumas Vaižgantas, I t. Kaunas, 1934.

*Mikėnaitė, A.,*Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės. Katalogas. Vilnius, 1970.

Noreika, Zigmuntas ir Stravinskas, Vincentas, Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II t. Vilnius, 1976.

Pelėkis, K., Genocide. West Germany, 1948.

Prunskis, Juozas, Lietuviai Sibire. Čikaga, 1981.

Prunskis, Juozas, 15 Lietuvoje sušaudytų kunigų. Čikaga, 1942.

Puzinas, J., Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiauliai, 1930.

Ragaišis, kun., Šiluvos bažnyčia. Vilnius, 1907.

Raišupis, Matas, Dabarties kankiniai. Čikaga, 1972.

Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae. I—II t., Roma, 1971—1978.

Ruseckas, Petras (red.), Baudžiava. Kaunas, 1936.

Ruseckas, Petras (red.) Lietuva Didžiajame kare. Vilnius, 1939.

Savasis, J., Kova prieš Dievą Lietuvoje. Putnam, CT 1963.

Stankevičius, Juozapas, Atsiminimai. (Rankraštis). Okup. Lietuva.

Schlichting, R., Bilder aus Litauen. Kaunas, 1916.

Šinkūnas, F. Kėdainių miesto istorija. Kaunas, 1928.

Topolski, Jerzy, Wiśniewski, Jerzy, Lustracje województwa Podlaskiego 1570 i 1576. Wroclaw—Warszawa, 1959.

Totoraitis, J., Lietuvos Jeruzalė (Šiluva). Marijampolė, 1937.

Vaišnora, J., Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.

Vaitkus, Mykolas, Keturi ganytojai. Čikaga, 1960.

Valančius, Motiejus, Pastabos pačiam sau. Klaipėda, 1929.

Valančius, Motiejus (Wolonczewskis), Žemaičių vyskupystė (Žemaitiu wiskupiste) I—II t., Vilnius, 1848.

Veblaitis, Petras, Šiluvos bažnyčia ir jos infulentai. Kaunas, 1940.

Žvirblis, Kazimieras, Tėvas Bonaventūra Pauliukas, O.P., Vašingtonas, 1973.

II. ENCIKLOPEDIJOS

Encyclopedia Lituanica, I—VI t. Bostonas, 1970—1978.

Lietuviškoji enciklopedija, I—VIII t. Kaunas, 1933—1940.

Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, I—VIII t. Vilnius, 1976—1982.

Lietuvių enciklopedija, I—XXXVI t. Bostonas, 1953—1969.

Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, I—III t. Vilnius, 1966—1971.

Slownik geograficzny Krolevstwa Polskiego i innych Krajow Slowianskich. I—XVII t. Varšuva, 1880—1902.

III. PERIODIKA (ŽURNALAI, LAIKRAŠČIAI, METRAŠČIAI)

Aidai. Muenchenas—Brooklynas, 1966—1981.

Darbininkas. Brooklyn, N.Y., 1968—1981.

Dirva. Cleveland, Ohio, 1975—1982.

Draugas. Čikaga, 1967—1982.

„Draugija", Kaunas, 1938—1940 m.

Elenchus ecclesiarum et cleri provinciae eclesiasticae Lituane, 1974 (Kauno arkivyskupijos bažnyčių ir kunigų sąrašas).

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis, 1925. Tilžė, 1924.

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituane, 1938. Kaunas.

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituane pro anno Domini 1940. Kaunas.

Gimtasai kraštas, Šiauliai, 1943—1943.

Iliustruota Lietuva, Kaunas, 1926—1927.

Katalikų kalendorius — žinynas 1982. Kaunas — Vilnius, 1982.

Kraštotyra. I—X knygos. Vilnius, 1963—1980.

Kultūros barai. Vilnius, 1966—1981.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, Nr. 4—55. Lietuva, 1974—1982.

Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos metraštis, I—IV t. Kaunas—Roma, 1965—1968.

Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos suvažiavimo darbai, I—VIII t. Kaunas—Roma, 1935—1974.

Lietuvos TAR architektūros klausimai. I—VII t. Kaunas—Vilnius, 1960—1981.

Lietuvos TSR urbanistikos paminklai. I—III t. Vilnius, 1978—1979. Menotyra Nr. 5, Vilnius, 1974.

Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1975—1982.

Muziejai ir paminklai. Vilnius, 1967—1970.

Naujoji Romuva. Kaunas—Vilnius, 1931—1940.

Pasaulio lietuvių katalikų žinynas. Brooklyn, N.Y., 1981.

Statyba ir architektūra, I—V t., Vilnius, 1962—1966.

Tautos praeitis, I—IV t., Čikaga, 1959—1977.

Tėvynės sargas. Tilžė, 1902—1904.

Tėviškės Žiburiai. Toronto, Ont., 1970—1982.

Tiesos kelias. Kaunas, 1926—1940 m.

Užuolanka. Čikaga, 1957—1961.

Vadovas. Seinai, 1908—1914.

Valstybinės LTSR Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis, I—II t. Vilnius, 1958—1960.

Židinys. Kaunas, 1929—1940.

IV. PERIODIKOS IR ENCIKLOPEDIJŲ STRAIPSNIAI

Baltienė, D., Bendorius, A., Salys, A. ir Trumpa, V., Kėdainiai, LE XI.

Bendorius, A., Trumpa, Vincas, Raseiniai, LE XXIV.

Čepėnas, Pranas, 1831, 1863 m. sukilimai. LE XXIX.

K. Čerbulėnas ir Vl. Zubovas, „Lietuvos vėlyvojo baroko architektūros bruožai". Iš „Lietuvos architektūros klausimai", II t., Vilnius 1964.

Čerškutė, Stefa, Pažaislio ansamblio plano svarbesnieji bruožai. „Architektūros paminklai", II t., 1972.

Gidžiūnas, Viktoras, Širdietės. LE XXIX t.

Gimbutas, Jurgis, Bažnyčios, LE XXVI t.

Gimbutas, Jurgis, Bell tower, belfry. Encyclopedia Lituanica, I t.

Gimbutas, Jurgis, Churches, wooden and stone masonry, Encyclopedia Lituanica, I t.

Gimbutas, Jurgis, Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika. LKMA metraštis, V t., Roma, 1970 (8 kartogramos, anglų k. santrauka).

Gimbutas, Jurgis, Lietuvos medinės varpinės. „Aidai" 1961 m. Nr. 1 ir 6.

Gimbutas, Jurgis, Varpinė, LE XXXIII t.

Girnius, Juozas. Filosofijos fakultetas. Iš „Lietuvos universitetas". Čikaga, 1972.

Grinius, Jonas. Teologijos—filosofijos fakultetas. Iš „Lietuvos universitetas". Čikaga, 1972.

Ivinskis, Zenonas, Jonava, LE IX t.

Yla, Stasys, Teologijos skyrius ir fakultetas. Iš „Lietuvos universitetas". Čikaga, 1972.

Yla, Stasys. Žemaitkiemis. LE XXXV t.

Jankevičienė-Grinevičiūtė, Algė, Kauno bazilika. „V. A. P. metraštis", II t., V. 1960.

Jankevičienė-Grinevičiūtė, Algė, Lietuvos gotikos stiliaus bendrieji bruožai ir savitumai. „Lietuvos architektūros klausimai". VI—2., Vilnius, 1980.

Jasėnas, Kazimieras, Barokas ir subarokinti pastatai Lietuvoje. „Židinys" Nr. 3, 1934.

Jasėnas, Kazimieras, Baroko stiliaus monumen-

tai Lietuvos sostinėse. „Židinys" Nr. 3, 1935.

Jasėnas, Kazimieras, Renesansas Lietuvos sostinėse ir provincijoj. „Židinys" Nr. 12, 1933.

Jatulis, Povilas. Žemaičių kunigų seminarija. LE XXXV t.

Jie grįžo į laisvą tėvų žemę. „Mūsų laikraštis" Nr. 43, 1933.

Jonynas, V. K., Lietuviškoji architektūra. „Aidai" Nr. 8, 1954.

Jurginis, Juozas, Feodalinės Lietuvos miestų tyrinėjimai. „Lietuvos architektūros klausimai". VI t., 2 sąs. Vilnius, 1980.

Kairiukštytė-Jacinienė, Halina. Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen. „Tauta ir žodis", VI kn. Kaunas, 1960.

Krasauskas, Rapolas, Kavarskas. LE XI t.

Krasauskas, Rapolas. Kelmė. LE XI t.

krasauskas, Rapolas, Krakės. LE XII t.

Krasauskas, Rapolas, Kulva. LE XIII t.

Krasauskas, Rapolas, Kurkliai, LE XIII t.

Krasauskas, Rapolas, Bendorius, Antanas, Pabaiskas. LE XXI t.

Krasauskas, Rapolas, Pagiriai. LE XXI t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Radviliškis. LE XXIV t.

Krasauskas, Rapolas, Bendorius, Antanas, Raudondvaris. LE XXV t.

Krasauskas, Rapolas, Bendorius, Antanas, Raudonė. LE XXV t.

Krasauskas, Rapolas, Aistis, Jonas, Rumšiškės. LE XXVI t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Seinai. LE XXVII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt. Seredžius. LE XXVII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Šėta. LE XXIX t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Šiauliai. LE XXIX t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Tytuvėnai. LE XXI t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Ukmergė. LE XXXII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Upninkai. LE XXXIII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Veliuona. LE XXXIII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Viduklė. LE XXXIII t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Vilkija. LE XXXIV t.

Krasauskas, Rapolas, Bendorius, Antanas, Žeimiai. LE XXXV t.

Krasauskas, Rapolas, Zapyškis. LE XXXV t.

Krasauskas, Rapolas ir kt., Žagarė. LE XXXV t.

Kučas, Antanas ir kt., Marijampolė. LE XVII t.

Levandauskai, V. ir R., Simanavičius, Ž. Kauno Rotušės aikštė. (Katedros, Jėzuitų ir Švč. Trejybės bažnyčių ir vienuolynų aprašymai). Vilnius, 1981.

Mekas, K., Oksas J., Kauno miesto ištakos. Lietuvos architektūros klausimai, VI t., 2 sąs. Vilnius, 1980.

Miškinis, Algimantas, Dėl Lietuvos miestų atsiradimo laiko. „Lietuvos architektūros klausimai". VI t. 2 sąs. Vilnius, 1980.

Miškinis, A., Jonavos statybos bruožai. „Lietuvos TSR architektūros klausimai" VII (I) t., Vilnius, 1981 m.

Miškinis, A., Lietuvos miestų gyvenvietės ir jų funkcijos XIX—XX a. I pusėje. „Statyba ir architektūra", IV t. Vilnius, 1964.

Miškinis, A., Nuskendusio kaimo istorija (Rumšiškės). „Mokslas ir gyvenimas" Nr. 12, 1981 m.

Miškinis, Algimantas, Šliavas J., Žeimelis. „Lietuvos TSR urbanistikos paminklai", I t., Vilnius, 1978.

Miškinis, Algimantas, Veliuonos istorinė urbanistinė raida. „Lietuvos architektūros klausimai", V t., 4 sąs. Vilnius, 1977.

Miškinis, Algimantas, Vilkija, „Lietuvos TSR urbanistikos klausimai", III t., Vilnius, 1979.

P. B., Į Lietuvą atvyko žmonės iš kito pasaulio. „Trimitas" Nr. 43, 1933.

Petrulis, J., Nemuno kranto dievdirbis (Kazimieras Zokas) „Muziejai ir paminklai", 1968.

Prunskis, J., Katalikų Spaudos biuras Lietuvoje. „Tiesos kelias" Nr. 6, 1940.

Reklaitis, Povilas, Kauno arkikatedra-bazilika. LE XI t.

Reklaitis, Povilas, Kauno meno paminklai. LE XI t.

Reklaitis, Povilas, Pažaislis. LE XXII t.

Sabaliauskas, A., Religinio meno muziejus. „Tiesos kelias" Nr. 5, 1935.

Sakevičius, J., Matulis, S., Marijonai. LE XVII t.

Stakauskas, Juozapas, Valančiaus lietuvybės klausimas. „Židinys" Nr. 1, 1939.

Stakauskas, Juozapas, Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas. „Židinys" Nr. 8—9, 1939.

Sužiedėlis, S., Reformacijos nuoslūgis ir katalikų reakcija. „Židinys" Nr. 11, 1938.

Sužiedėlis, S., Reformacijos sąjūdis Lietuvoje. „Židinys", Nr. 8—9, 1938.

Tarvydas, S., Gudonytė, M., Šiaurinės vidurio Lietuvos miestai „Geografijos metraštis", III t., Vilnius, 1960.

Trumpa, Vincas, Kėdainiai. LE XI t.

Tumas, Juozas, Iš Vytauto bažnyčios (Kaune) istorijos. „Iliustruota Lietuva" Nr. 15, 17, 18, 1927.

Vaišnora, Juozas, Karosas, Antanas, vyskupas. LE XI t.

Vaišnora, Juozas, Lietuvių tautos vaidmuo krikščionybės ekspansijoje praeityje ir ateityje. „Židinys" Nr. 7, 1938.

Valančius, Motiejus, Kauno vienuolynai. Iš „Pastabos pačiam sau".

Valančius, Motiejus, Trumpa Kauno bažnyčių istorija. „Žinyčia" Nr. 2, 1900. Tilžė.

Vladimirovas, Levas, Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.). Knygotyra Nr. 1 (8), Vilnius, 1970.

Zubovas, Vl., Lietuvos XVII. architektūra ir vietinių tradicijų raida. „Architektūros klausimai" III, V., 1966.

V. ARCHVINĖ MEDŽIAGA

„Alkos" archyvas. Putnam, CT

Brizgio, Vincento, vyskupo archyvas. Lietuvos vyskupų konferencijų protokolai 1926—1944 m. Čikaga.

Dainausko, Jono asmeninė biblioteka Čikagoje.

„Draugo" dienraščio personalinių fotografijų kartoteka. Čikaga.

Gimbuto, Jurgio, dr. Lietuvos bažnyčių bei varpinių nuotraukų rinkinys. Arlington, MA.

Kairio, Liudo asmeninė biblioteka Čikagoje.

Kreivėno, Juozo asmeninė biblioteka. Cicero, IL.

Kulpavičiaus, Alfredo, dr. Lietuvos bažnyčių ir varpinių nuotraukų rinkinys. Burlington, Ont. Kanada.

Kviklio, Broniaus archyvas ir Lietuvos bažnyčių nuotraukų kartoteka. Čikaga.

Lapo, Raimundo nuotraukų rinkinys. Melrose Park, IL.

Lietuvių Foto archyvas Čikagoje.

Marijonų vienuolijos archyvas Čikagoje.

Marjonų vienuolijos archyvas Romoje.

Pasaulio Lietuvių archyvas Čikagoje.

VI. BENDRADARBIAI, NUOTRAUKŲ TEIKĖJAI, TALKININKAI

Augustinas, Vytautas
Babušis, Ray
Bačkis, Stasys, dr.
Balčiūnas, Jonas
Balys, Stasys Kazys
Barkienė, Lisa
Bielskienė-Stanevičiūtė, Genovaitė
Bliumas, Petras
Borevičius, Jonas, kun.
Bradūnas, Kazys
Brazauskas, Motiejus
Brazauskas, Pijus, kun.
Budreckas, Ladislovas, kun.
Čepėnas, Algis
Čeputis, Klemensas
Čibas, Daumantas (A.†A.)
Čyvas, Matas, kun.
Dabušis, Viktoras, kun.
Dainauskas, Jonas
Duoba, Juozas, kun.
Džiugas, Stasys
Garšva, Pranas, kun.
Gidžiūnas, Viktoras, kun. dr.
Grigaitis, Antanas, kun.
Griganavičius, Petras
Grigas, Antanas
Grincevičius, Česlovas
Gudonis, Bronius
Gutauskas, Vaclovas, S.
Indreika, Petras
Yla, Stasys, kun.
Janilionis, Mykolas
Janušauskienė, Uršulė
Jelionienė, Sofija
Jucas, C.
Juodeikienė, G.
Jurkus, Domas
Jurskis, Povilas
Kantas, L.
Kapačinskas, Juozas
Karvelis, Steponas
Kasniūnas, Vytautas
Kasperavičienė, Ona

Kerulis, Leonas
Kezys, Algimantas, kun.
Kindurienė, Ona
Kleinotas, Petras, S.J.
Korzonienė, Danutė
Krasauskas, Rapolas, kun.
Kriaučiūnas, Juozas, dr.
Krukonis, Perkūnas
Kulikauskas, Andrius
Lazauskas, Vytautas
Lukšytė-Goddard, Irena
Mačiulis, Julius
Maleta, Petras
Mažeika, Juozas
Meškauskienė, E.
Michelevičienė, Ona
Mikaila, Jurgis
Minelga, Jonas
Norvila, Povilas
Pakalniškis, Jonas, kun.
Pakštaitė-Sakadolskienė, Emilija
Palubinskienė, Iz.
Palukaitis, Jonas, P.
Paražinskas, J.
Petrauskas, Vladas
Petrauskienė, Juzė
Petronienė R.
Pikturna, Vytautas, kun.
Plavičiūtė, Emilija
Prunskis, Juozas, kun. dr.
Račkauskas, Antanas, kun.
Ragažinskas, Pijus, prel.
Ričkienė, H.
Sakadolskis, Romas
Seibutis, Leonas, dr.
Semaška, Balys
Sobieskienė, Aldona
Šopienė, Agota
Starkus, P.
Šulaitis, Edvardas
Tamulienė, Alice, J.
Taučytė, Stasė
Vaičekauskas, Povilas
Vaišnora, Juozas, kun. dr.
Valantinas, Vytautas
Valantinienė-Juodkaitė, Emilija
Valiulienė, Gailutė
Vepštienė Henrieta
Žilevičius Stasys
Žilinskienė, Ona

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KNYGOS—III TOMO RĖMĖJAI

3000 dol.
X.Y.

2000 dol.
Petronelė Strumskienė, Chicago, IL

1100 dol.
Kun. Jonas Ruokis, Putnam, CT

Po 1000 dol.
Anicetas Grigaliūnas, Chicago, IL
Lietuvių Fondas
Kun. Simonas Morkūnas, Sioux City, IA
Juozas Vaineikis, Chicago, IL

600 dol.
Prel. Jonas Kučingis, Los Angeles, CA

Po 500 dol.

Vysk. Vincentas Brizgys, Chicago, IL
Kun. Antanas Grigaitis, Amsterdam, NY
Lietuvių Marijonų vienuolija (per kun. **Viktorą Rimšelį**), Chicago, IL
Kun. Jonas Pakalniškis, Brooklyn, NY

Po 300 dol.

Dr. Albertas Aviža, Downey, IL, brolio **prel. Jono Avižos** atminimui
Kun. Matas Čyvas, Albany, NY
Povilas Gaučys, Hinsdale, IL, tėvų **Eleonoros ir Jurgio** ir žmonos **Emilijos** atminimui
Kanados Liet. Katalikų centras Toronte, per dr. **O. Gustainienę**
Antanas ir Marija Rudžiai, Chicago, IL

Po 250 dol.

Dr. A. Belickas, Evergreen Park, IL
Julius Mačiulis, Chicago, IL,
prel. Blažiejaus Česnio ir kan. Juozapo Stankevičiaus atminimui
Kun. Kazimieras Simaitis, Detroit, MI
Dr. Vacys Šaulys, Chicago, IL

Po 200 dol.

Kun. dr. Valdemaras Cukuras, STD, Providence, RI
Elena Gaižutienė, Chicago, IL, vyro **Jono Gaižučio** atminimui
Adolfas ir Sofija Jelioniai, Darien, IL
Alfonsas ir Ona Kinduriai, Gulfort, FL
Kun. Vytautas Pikturna, Riviera Beach, FL
Vincas Stagis, Main Ridge, Vic., Australia
Paulius Šimoliūnas, Chicago, IL, profesorių **Jono ir Juozo Šimoliūnų** atminimui

Po 150 dol.

Kun. Stasys Yla, Putnam, CT
Kun. Rapolas Krasauskas, Putnam, CT
Magdalena Birutė Stankūnienė, Chicago, IL
tetos **Veronikos ir Mykolo Dabulevičių** atminimui

Po 100 dol.

Dr. Kazys Almenas, College Park, MD
Sesuo A. Aloyza, Putnam, CT
Bronius ir Petrė Andriukaičiai, Chicago, IL
Danutė Augienė, Chicago, IL
Kun. Antanas Bertašius, El Paso, TX
B. J., Chicago, IL
Teresė Bakšinskaitė, Gulfort, FL
Kun. Julius Danauskas, Bruxelles, Belgija
Kun. Jurgis Degutis, Philadelphia, PA
Dr. V. ir dr. J. Dubinskai, Chicago, IL
Stasys ir Sofija Džiugai, Chicago, IL
Salomėja ir Viktoras Endrijonai, Chicago, IL
Eugenija Gimžauskienė, St. Petersburg, FL
Hot Springs, AR, **LB ir L. R. Kat. Bendrija,** per **kun. Petrą Patlabą**
Emilija Jonušienė, Omaha, NE
Donatas Januta, Sansalito, CA
Adelė Jonikienė, Gulfort, FL
Kun. Gediminas Kijauskas, SJ, Cleveland, OH
Kun. Romas Klumbis, Parker, AZ
Stasys Kontrauskas, Chicago, IL
Edmundas ir Rūta Kulikauskai, La Palma, CA
LB Waterburio apylinkė, CT
Lietuvių Katalikių Moterų dr-jos Lietuvos Kankinių parapijos Mississaugoje, Ont. skyrius, Canada
Lietuvių Šaulių S. Tremtyje Centro Valdyba per **Karolį Milkovaitį**
Kazys ir Elena Majauskai, Chicago, IL
Jurgis ir Regina Mikailai, Troy, MI
Kun. Jonas E. Rikteraitis ir Šv. Andrejaus parapija, New Britain, CT
Kun. Jonas Sakevičius, MIC, Londonas, Anglija
Kun. Jonas Tautkevičius, Schwabmuenchen, Vak. Vokietija
Kun. dr. Kęstutis Trimakas, Forest Park, IL
Marija Ulozienė, Chicago, IL
Kun. Justinas Vaišvila, Landsberg, Vak. Vokietija
Stasys ir Zūnė Žilevičiai, Chicago, IL
X. Y., Grand Rapids, MI

60 dol.

Dr. Juozas Kriaučiūnas, Putnam, CT

Garbės prenumeratoriai:

Paul Balčiūnas, Gulfort, FL
Kun. Ladas Budreckas, Putnam, CT
Dr. Milda ir dr. Stasys Budriai, Chicago, IL
Buffalo Lietuvių klubas, Buffalo, NY (per A. Musteikienę)
Veronika ir dr. Stasys Daugėlai, Washington, DC
Kun. Pranas Dauknys, Kensington, VIC., Australia
Kun. Zenonas Gelažius, Chicago, IL
Dr. Jurgis Gimbutas, Arlington, MA
Kun. Pranas Jokūbaitis, Buenos Aires, Argentina
Vytautas ir Romaine Jonaičiai, Grand Rapids, MI
Prof. dr. Bronis J. Kaslas, Wyoming, PA
LB Auroros apylinkė, Aurora, IL
LB Marquette Parko apylinkė, Chicago, IL
Omahos Lietuvių Bendruomenė, Omaha, NE
Kun. Teo Palis (Teofilius Palukaitis), Pittsburg, CA
P. A. Raulinaitis, Burbank, CA
Jurgis ir Irena Stankūnai, Harbert, MI
Vytenis ir Sofija Statkai, North Riverside, IL
Ona Šimaitienė, Chicago, IL
Vincas Urbonas, Chicago, IL
Eugenijus ir Irena Vilkai, Valencia, CA
Jonas ir Valerija Žadeikiai, Chicago, IL

Prenumeratoriai:

Zigmas Augaitis, Northcote, Vic., Australia
Kun. Alfonsas Babonas, Detroit, MI
A. Bajoras, Kelowna, B. C. Canada
Kun. P. Alf. Bernatonis, Minnefeld, Vak. Vokietija
Sofija Butkienė, Chicago, IL
Bronė Čižikaitė, Chicago, IL
Algirdas ir Stanislava Didžiuliai, Cicero, IL
Dr. Juozas ir Ona Girniai, Boston, MA
Dr. A. B. Gleveckas, Chicago, IL
Petras ir Jadvyga Gruodžiai, Chicago, IL
Algimantas P. Gureckas, Oxon Hill, MD
M. Gurskienė, Grand Rapids, MI
Petras Indreika, Pacifica, CA
B. Jablonskis, Aurora, IL
Rūta ir Mėčys Jauniškiai, E. Northport, NY
Elena Juciūtė, So. Boston, MA
Bronius Jurgelionis, Seaton, Australia
Jonas Yla, Chicago, IL

Kun. Vaclovas Katarskis, Dayton, OH
LB Hartfordo apylinkė, Hartford, CT
LB Palm Beach apylinkės valdyba, FL
Anelė Lukaševičiūtė, Grand Rapids, MI
Kun. Mateo V. Mankeliūnas, Bogota, Colombia
Antanas Mickus, Altona North, Vic., Australia
Jurgis Pyragas, Luebeck, Vokietija
Stasys Prakapas, Toronto, Ont., Canada
Leonas ir Regina Raslavičiai, Elk Grove Village, IL
Stasys ir Marija Raupėnai, Hamilton, Ont., Canada
Dr. Jonas Skirgaudas, La Jolla, CA
Romas Algirdas Šatas, Huntsville, AL
Šv. Pranciškaus seserys, Pittsburgh, PA
Alicija Tamulis, Mt. Olive, IL
Stasė Taučytė, Waukegan, IL
Antanas Tumosa, Wayne, MI
Povilas Vaičekauskas, Chicago, IL
A. Vaiciulevičius, Hobart, Australia
J. Vailokaitis, Chicago, IL
Kun. Pranas Vaseris, Kensington, Vic., Australia
Kun. Justinas Vaškys, OFM, Rochester, NY
Adomas Viliušis, Chicago, IL

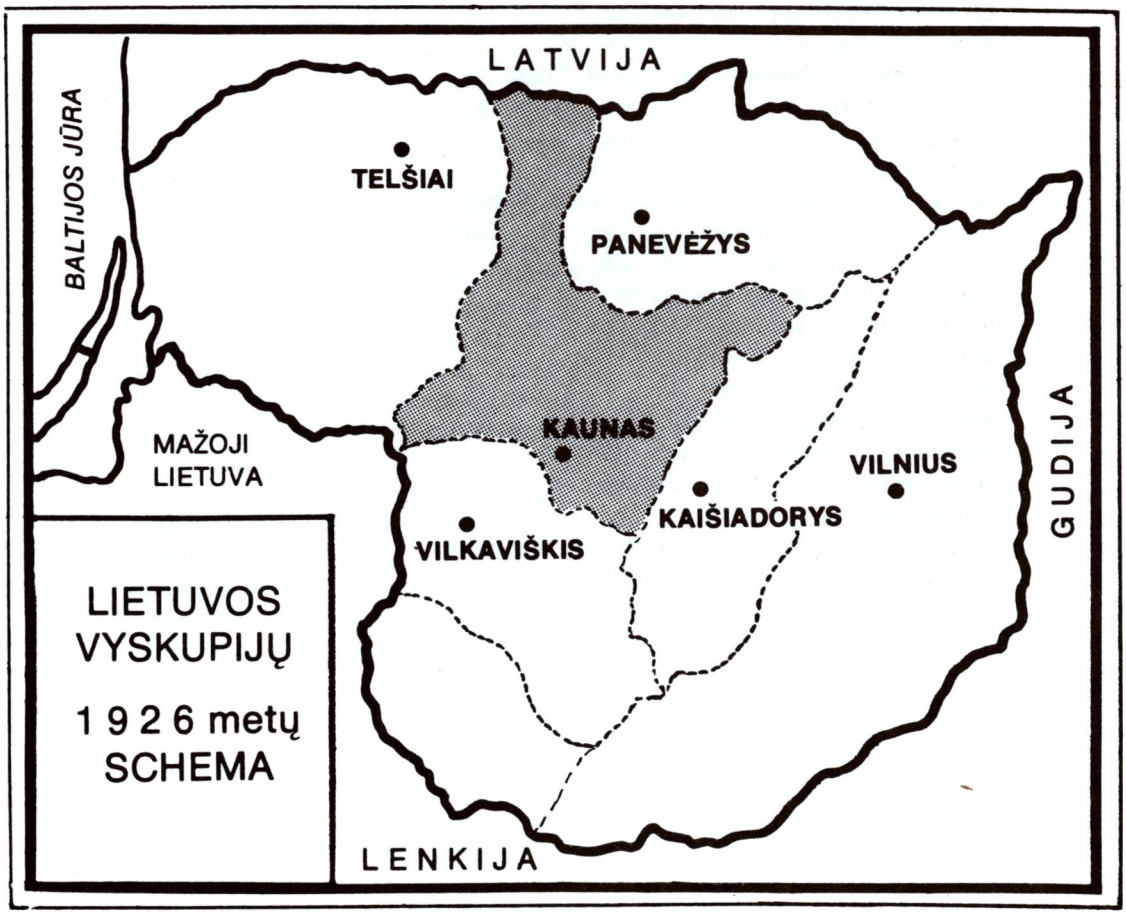
LATVIJA
BALTIJOS JŪRA
TELŠIAI
PANEVĖŽYS
KAUNAS
MAŽOJI LIETUVA
VILNIUS
KAIŠIADORYS
VILKAVIŠKIS
GUDIJA
LENKIJA
LIETUVOS VYSKUPIJŲ
1926 metų SCHEMA

III TOMO TURINYS

„Kauno arkivyskupiją" išleidžiant 5
CHURCHES OF LITHUANIA:
Archdiocese of Kaunas
Introduction 7

KAUNO ARKIVYSKUPIJA 9
Arkivyskupijos įkūrimas 11
Administracija 11
Vienuolijos 13
Katalikiškos draugijos 15
Katalikiškoji informacija 18
Metropolito rūmai 20
Žemėlapis 24-25
KUNIGŲ SEMINARIJA 26
Žemaičių kunigų seminarija 26
Galutinis seminarijos sulietuvėjimas .. 29
Kauno metropolijos kunigų seminarija 30
Teologijos-Filosofijos fakultetas 31
Seminarija I-osios bolševikų oupacijos metu 34
Vokiečių nacių okupacijos metais..... 36
Seminarija II-osios bolševikų okupacijos metu 38

SUTEMŲ METAIS..... 49
Religijos persekiojimo ugnyje 49
Bažnyčių naikinimas 51
Liet. kat. laiškas šv. Tėvui..... 52

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS VYSKUPAI, PAGELBININKAI IR VALDYTOJAI..... 53
Ark. Juozapas Skvireckas 53
Vyskupas pagelbininkas Vincentas Brizgys 56
Valdytojas prel. Stanislovas Jokūbauskis 57
Valdytojas kan. Juozapas Stankevičius 58
Apašt. adm. vysk. Juozapas Labukas-Matulaitis 59
Vyskupas augziliaras Romualdas Krikščiūnas 60
Apašt. adm. vysk. Liudas Povilonis ... 60

DVASININKŲ MARTIROLOGIJA 62
Kunigai kankiniai bei kaliniai, sugrįžę iš Sovietų Rusijos 62
1933 m. grįžusių iš Rusijos kunigų sąrašas 65
Bolševikų nukankinti Kauno ark. kunigai 67
Bolševikų ir vokiškų nacių kalinti Kauno arkivyskupijos kunigai 70
Nuteisti ir ištremti Kauno kunigų seminarijos klierikai..... 75

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS..... 77
KAUNO MIESTO IR PRIEMIESČIŲ BAŽNYČIOS..... 79
Kauno istoriniai bruožai 79
Kaunas — Žemaičių vyskupijos centras 81

KAUNO BAŽNYČIOS 81
Kauno Senamiestis..... 83
Kauno arkikatedra — bazilika 83
Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo (Vytauto) bažnyčia 97
Šv. Mikalojaus (Benediktinių) bažnyčia..... 106
Šv. Jurgio (Kunigų seminarijos) bažnyčia..... 108
Šv. Gertrudos (Šaričių — marijonų) bažnyčia..... 111
Švč. Trejybės bažnyčia 114
Švč. Sakramento (Domininkonų — moksleivių) bažnyčia..... 118
Jėzuitų (Šv. Pranciškaus Ksavero) bažnyčia..... 119
Karmelitų rajonas..... 125
Šv. Kryžiaus (Karmelitų) bažnyčia ... 125

Kauno Naujamiestis 129
Šv. Mykolo Arkangelo (Įgulos) bažnyčia..... 129
Kauno kapinės..... 132

Vilijampolė 136
Šv. Juozapo parapijos bažnyčia..... 136

Žaliasis kalnas..... 138
Kristaus Prisikėlimo parapijos bažnyčia..... 138
Paminklinė Prisikėlimo bažnyčia..... 140
„Saulės" rūmai ir koplyčia 144
Šv. Antano parapijos bažnyčia..... 145

Kleboniškis 147
Šv. Aloyzo oratorija 147

Šančiai 148
Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia 148
Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčia .. 150
Aušros Vartų bažnyčia A. Šančiuose . 150
Pažaislis 153
Švč. M. Marijos Aplankymo bažnyčia 142
Bažnyčios ir vienuolyno architektūrinis ansamblis 156
Petrašiūnai 163
Šv. Vincento Pauliečio parapijos bažnyčia 163
Petrašiūnų kapinės 164
KAUNO ARKIVYSKUPIJOS PROVINCIJOS BAŽNYČIOS 167
Alėjai 169
Apytalaukis 171
Ariogala 172
Aukštelkė 176
Babtai 177
Baisogala 179
Balninkai 181
Bazilionai (Padubysys) 184
Betygala 186
Bukonys 189
Butkiškė 191
Čekiškė 193
Deltuva 195
Dotnuva 198
Eržvilkas 201
Gardai 203
Gasčiūnai 203
Girdžiai 204
Girkalnis 205
Grinkiškis 208
Gruzdžiai 210
Gudžiūnai 213
Jakiškiai 214
Jonava 215
Joniškis 218
Joniškio parapijos koplyčios 221
Josvainiai 222
Juodaičiai 225
Juodeikiai 226
Jurbarkas 227
Kačiūniškė 230
Kairiai 231
Kalnaberžė 232
Kalnelis 232
Kalnujai 233
Karmėlava 235
Kavarskas 237
Kėdainiai 240
Kelmė 245
Kiaunoriai 249
Krakės 250
Kriukai 253
Kryžių kalnas Jurgaičiuose 255
Kulautuva 266
Kulva 268
Kurai 270
Kurkliai 271
Kurmaičiai 274
Kurtuvėnai 275
Kužiai 276
Labūnava 278
Lančiūnava 280
Lapės 280
Lauksodis 281
Leščiai 283
Lyduokiai 285
Lyduvėnai 286
Lygumai 288
Lioliai 290
Maironiai 293
Meškuičiai 294
Milašaičiai 296
Muniškiai 296
Nirtaičiai 298
Pabaiskas 300
Paberžė 303
Pagiriai 308
Pagryžuvys 312
Pajieslys 312
Pakapė 313
Palendriai 315
Paliepiai 318
Palonai 320
Panevėžiukas 321
Panotėriai 322
Pašilė (Vaitkuškis) 323
Paštuva 325
Pašušvys 326
Pašvitinys 328
Paupys 329
Pernarava 331
Pociūnėliai 332
Polekėlė 333
Pošupės 335
Radviliškis 336
Raseiniai 339

Raudondvaris 346
Raudonė 352
Rudiškiai 353
Rumšiškės 354
Saudininkai 358
Seredžius 359
Siesikai 361
Skaistgirys 362
Skaruliai 364
Skirsnemunė 367
Stačiūnai 369
Stakiai 371
Surviliškis 374
Šalteniai (Juodeikiai) 376
Šaravai 378
Šaukotas 380
Šėta 382
Šiaulėnai 383
Šiauliai 386
Šiluva 396
Šimkaičiai 409
Šiupyliai 410
Šlapaberžė 411
Šventybrastis 413
Taujėnai 414
Tytuvėnai 416
Ugioniai 427
Ukmergė 429
Upninkai 433
Užunvėžiai 435
Vadžgirys 436
Vaitkuškis (žr. Pašilė) 323
Vandžiogala 437
Veliuona 439
Vepriai 445
Verpena 447
Vertimai 448
Vidiškiai 449
Viduklė 451
Vilkija 454
Vytėnai 457
Vosiliškis 459
Žagarė 460
Žaiginys 464
Žalpiai 468
Žeimelis 470
Žeimiai 472
Žemaitkiemis 475

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KUNIGAI 481
Kunigai gyveną išeivijoje 481
Kunigai mirę išeivijoje ligi 1982 m. .. 489

BIBLIOGRAFIJA 498
Bendradarbiai, nuotraukų teikėjai, talkininkai 502

KAUNO ARKIVYSKUPIJOS KNYGOS RĖMĖJAI 504
Mecenatai, garbės prenumeratoriai, prenumeratoriai 504
Lietuvos vyskupijų schema 508
III tomo turinys 509-511

AMERIKOS LIETUVIŲ BIBLIOTEKOS LEIDYKLOS (LITHUANIAN LIBRARY PRESS, Inc.) LEIDINIAI

Amerikos lietuvių etninės enciklopedijos knygos:

PALIKĘ TĖVIŠKĖS NAMUS, Algimantas Kezys, SJ (red.) Čikaga, 1976 m., 252 psl.
A LITHUANIAN CEMETERY, Algimantas Kezys, SJ (red.) Čikaga, 1976 m., 248 psl.
PENNSYLVANIJOS ANGLIAKASIŲ LIETUVA, Vladas Būtėnas, Fotografija — A. Kezys, SJ, Čikaga, 1977 m., 344 psl.
LITHUANIANS IN MULTI-ETHNIC CHICAGO until WW II, David Fainhauz, Čikaga, 1977 m., 232 psl.
LIETUVIŲ ŠEIMOS TRADICIJOS, Stasys Yla, Čikaga, 1978 m., 180 psl.
LITHUANIAN WRITERS IN THE WEST: An Anthology, Alina Skrupskelis (red.) Čikaga, 1979 m. 388 psl.
LITHUANIAN BOOKPLATES-LIETUVIŲ EKSLIBRIAI, Vitolis E. Vengris, Čikaga, 1980 m., 248 psl.
LIETUVIAI SIBIRE, Juozas Prunskis, (red.) Čikaga, 1981 m., 216 psl.

LIETUVOS BAŽNYČIŲ 6 tomų serijinis veikalas:

LIETUVOS BAŽNYČIOS I tomas: Telšių vyskupija, Bronius Kviklys, Čikaga, 1980 m., 400 psl.
LIETUVOS BAŽNYČIOS II tomas: Vilkaviškio vyskupija, Bronius Kviklys, Čikaga, 1982 m., 480 psl.
LIETUVOS BAŽNYČIOS III tomas: Kauno arkivyskupija, Bronius Kviklys, 1983 m., 512 psl.

Kiti leidiniai:

ALGIMANTAS I ir II dalis (kartu), Vincas Pietaris. Penktas leidimas, Čikaga, 1978 m., 544 psl.
Prof. med. dr. PETRAS AVIŽONIS, Jonas Puzinas, Čikaga, 1979 m., 224 psl.